

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra pomocných věd historických a archivního studia

Historické vědy – pomocné vědy historické

Marie Tošnerová

Raně novověké narativní prameny k dějinám českých měst

Early Modern Narrative Sources from Czech Towns

Disertační práce

vedoucí práce: Prof. PhDr. Marie Bláhová, DrSc.

2012

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsala samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Marie Tošnerová

Praha, 31. července 2012

Abstrakt

Raně novověké narativní prameny k dějinám českých měst

Marie Tošnerová

Práce přináší základní informace o dochovaných narativních pramenech týkajících se českých měst, sepsaných v předbělohorském období. V 16. a počátkem 17. století dosáhla historie značné obliby, což se projevilo ve vzniku mnoha historiografických spisů. Práce je zaměřena především na kronikářská díla pojednávající o minulosti českých měst, která se dochovala převážně v rukopisech. Pouze okrajově jsou zmíněny osobní pamětní záznamy jednotlivých měšťanů, neboť u většiny převažují informace o vlastní rodině. Údaje o dalších historiografických pramenech spíše literárního charakteru jako jsou humanistické topografie a panegyrická díla, jsou uvedena pouze v případě, že se týkají města, jež má dochován také jiný historiografický pramen z předbělohorské doby.

Městské narativní prameny jsou studovány z pohledu historických věd, kdy je především posouzen jejich význam a přínos pro poznávání života našich předků. Důraz je kladen na jejich vypovídací schopnost k otázkám předbělohorské společnosti, k procesům a dějům odehrávajícím se v blízkém i dalekém okolí pisatele, k problematice každodennosti i dějinám mentalit. Pozornost je soustředěna na genezi a recepci pramene, na osoby autorů těchto prací a sociokulturnímu prostředí, ve kterém díla vznikala.

Výsledky výzkumu jsou v předkládané práci uspořádány do dvou částí. První shrnuje získaná fakta a zahrnuje metodicko-teoretický výklad. Druhou, podstatnou část práce tvoří komentovaný soupis historiografických děl z vybraných měst, pro který se kritériem výběru stala existence městské kroniky z předbělohorské doby. Soupis je řazen abecedně podle lokalit a historiografické prameny jsou uvedeny v chronologickém pořadí. Závěr práce tvoří soupis studovaných pramenů.

Abstract

Early Modern Narrative Sources from Czech Towns

Marie Tošnerová

The aim of the PhD thesis is to collect information about preserved narrative sources relating to Czech towns from the pre-White Mountain period and attempt to classify and put them into historical context by means of analysis and comparison. The creation of various historiographical documents bears witness to the considerable popularity of history during the 16th and 17th century. The thesis is mainly focused on chronicles, preserved mostly as manuscripts, dealing with the past of Czech towns. The research touches on personal memoir records of particular burghers tangentially. The reason is that most of them only refer to their families. Facts about other historiographical sources of literary character were studied only if they were related to the town, where the other source of pre-White Mountain period exists.

The subject of the study was 24 towns' chronicles of the pre-White Mountain Period. The sources were analysed in detail and compared to other sources from the same period, like official or non-official sources from the Czech territory and abroad (mainly German area). Attention was focused on these old documents from a historical sciences standpoint with an emphasis on origination and reception of sources, on their authors and socio-cultural environment, in which they were created. Their information value with regard to the issues surrounding the pre-White Mountain society was studied further, as well as the processes and events being played out both close at hand and further away from the writer, issues surrounding everyday life and the history of mentalities.

The results of the research are divided into two parts. The first part summarizes the collected information and includes the methodology and theory of the research. In the second essential part of the thesis is an annotated list of historiographical works from the selected towns. The selection criteria were the existence of town chronicle from the Pre-White Mountain Period. The list is in chronological and alphabetical order according to locations. At the end of the thesis is a list of studying sources.

Obsah

Úvod	7
I. Práce s narativními prameny městské provenience v minulosti a dnes	
I/1 Historiografie a ediční činnost v uplynulých stoletích	12
I/2 Městská historiografie po roce 1989	18
a) Ediční činnost	19
b) Odborné studie a monografie	24
c) Zahraniční literatura	30
II. Městské historiografické prameny raného novověku a jejich klasifikace ...	
32	
III. Vznik a vývoj městské historiografie v raném novověku	
III/1 Městská historiografie v humanismu	38
III/2 Počátky městské historiografie v Čechách	45
III/3 Kroniky a historie očima předbělohorských vzdělavců	49
IV. Městské kroniky	
a) Počátky městských kronik	50
b) Dochování městských kronik	53
c) Jazyk městských kronik	56
d) Autoři městských kronik	58
e) Vznik městských kronik – příčiny, impulzy	61
f) Metoda práce předbělohorského historika	64
g) Podoba textu	67
h) Okruh čtenářů a recepce díla	69
i) Předbělohorský člověk a jeho svět v odraze městských kronik	72
V. Kronikářství v českých městech předbělohorského období	
Benešov nad Ploučnicí	79
Česká Lípa	87
České Budějovice	101

Horní Blatná	115
Cheb	119
Chomutov	134
Jáchymov	142
Jirkov	154
Kadaň	157
Klatovy	163
Kutná Hora	171
Litoměřice	183
Loket	198
Louny	202
Mladá Boleslav	213
Most	225
Plzeň	231
Praha	241
Rakovník	267
Slaný	279
Soběslav	285
Teplice	296
Trutnov	301
Žatec	308
Závěr	315
Soupis městských předbělohorských narativních pramenů	321
Soupis pramenů a literatury	410
Seznam zkratk	448

Úvod

Předkládaná práce se zabývá městskou historiografií počátku raného novověku a představuje rozšířenou a prohloubenou verzi monografie *Kroniky českých měst z předbělohorského období*, vydanou na sklonku roku 2010.¹ Je zaměřena na období humanistického dějepisectví a jejím cílem je podchytit a zhodnotit díla věnovaná „historickému spisování“, především kronikářské a pamětní zápisy, vzniklé v předbělohorské době v prostředí českých měst a vztahující se k jejich dějinám.

Charakteristika studovaných pramenů vychází z typologie humanistického dějepisectví a opírá se o literárněvědný přístup rozlišující jednotlivé žánry, přičemž je brán zřetel na to, že takovouto typologii prací přinesla moderní doba, která ovšem nedokáže plně postihnout všechny aspekty humanistického dějepisectví. Proto tvoří pouze základní rámec pro určení jednotlivých rukopisů; vyzdvihnout je především způsob a charakter zachycení událostí, který byl příznačný pro svou dobu a který byl považován za důležitý znak historického spisování humanismu. Práce přispěje k poznání vývoje, formy a obsahu městských kronik a pamětních zápisů. Pozornost je soustředěna na tyto okruhy: kde a kdy text vznikl, v jaké podobě existoval a jak byl přijímán čtenářskou veřejností v době svého vzniku i později. Vzhledem k dobovému chápání jednotlivých typů historiografické tvorby, které nedovoluje jednoznačně zařadit studovaná díla do určitého literárního žánru, byly do výzkumu zahrnuty i ty práce, které ne vždy splňují kritéria kroniky.² Pouze okrajově jsou v předkládané práci zmíněny osobní pamětní záznamy jednotlivých měšťanů, neboť u většiny převažují informace o vlastní rodině, případně o její majetkové situaci, nad zprávami o dění ve městě a jeho okolí.

Údaje o dalších historiografických pramenech spíše literárního charakteru jako jsou humanistické topografie a panegyrická díla, jsou uvedena pouze v případě, kdy město má dochován ještě jiný narativní pramen. Samostatně nejsou tato díla uváděna

Městské narativní prameny jsou studovány z pohledu historických věd, kdy je především posouzen jejich význam a přínos pro poznávání života našich předků. Důraz je kladen na vypovídací schopnost studovaných materiálů k otázkám předbělohorské společnosti, k procesům a dějům odehrávajícím se v blízkém i dalekém okolí pisatele. Rozbor obsahu zachycených událostí umožní rozšířit naše poznatky o myšlenkovém

¹ Marie Tošnerová, *Kroniky českých měst z předbělohorského období. Úvod do studia městského kronikářství v Čechách v letech 1526–1620*. Praha 2010. Vyšlo v edici *Studie o rukopisech – Monographia* jako její patnáctý svazek.

² O tom více v kapitole věnované pramenům.

světě autorů i vrstvy, kterou reprezentovali, a seznámit se s jejich přístupem k těmto událostem, stejně jako s jejich životními názory.

Pozornost je také věnována osobám autorů těchto prací, jejich vzdělání, erudici a sociokulturnímu prostředí, ve kterém se pohybovaly a které ovlivňovalo jejich literární tvorbu. Soupis a základní kodikologický popis pramenů je uveden v závěru práce.

Města jsou neodmyslitelnou součástí naší společnosti již od 13. století.³ O jejich přesném počtu v předbělohorské době (natož pak ve středověku) nemáme však dochován dostatek zpráv. Neexistuje žádný pramen, který by oficiálně evidoval města a městečka k určitému datu. Podobu naší země počátkem 16. století ukazuje Klaudiánova mapa z roku 1518, která je též nejstarším pramenem udávajícím počet sídel v zemi: celkově jich uvádí 269, z nichž 123 je označeno jako hrady, 55 jako městečka a 91 jako poddanská a královská města.⁴ O něco málo mladší je soupis měst a městeček na území Čech poznamenaný v příloze Hájkovy *Kroniky české*. Tyto údaje však postrádají bližší časové určení.⁵ Hájek v ní uvedl 38 měst královských, horních a věnných a 61 vrchnostenských, která označil jako panská. Kromě těchto ještě označil 310 lokalit jako městečka.⁶

Přestože počet městských aglomerací, jak ukazují dobové prameny, byl v Čechách počátkem raného novověku poměrně značný, historiografických prací městské provenience sepsaných před rokem 1620, které jsou věnovány vzniku a vývoji příslušného města, se dochovalo do dnešní doby podstatně méně. Předkládaná studie je zaměřena na raně novověké městské narativní prameny v Království českém, konkrétně na jejich vznik a vývoj v předbělohorském období, které je zde vymezeno léty 1526 a 1620.⁷ Stejně jak pro tuto dobu, tak ani pro následující epochu baroka nebyla doposud

³ Vznikem měst v našem prostředí se zabývá monografie Jiřího Kejře, *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Praha 1998. Problematiku středověkých měst shrnuje práce Františka Hoffmanna, *České město ve středověku*. Praha 1992. Nejvýznamnějším poddanským městům v raném novověku se věnuje Petr Vorel v publikaci *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15.–17. století*. Pardubice 2001.

⁴ Z těchto měst je označeno 36 jako města královská (29 utrakvistických a 7 katolických) a 55 jako vrchnostenská.

⁵ Petr Vorel ve své monografii *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15.–17. století* (s. 17) klade tento soupis do třicátých let 16. století.

⁶ Václav Hájek z Libočan, *Kronika česká*. Praha 1541, list hh IIIv–ii Iv. Problematikou počtu městských aglomerací v předbělohorském období se zabývala řada historiků, z nichž je třeba jmenovat především práce Josefa Janáčka a Jaroslava Pánka (viz závěrečný soupis literatury). Podle nejnovějších odhadů se pohyboval jejich počet okolo 500.

⁷ Jde o uměle vytvořenou hranici. Rok 1526 byl zvolen jako počáteční rok raného novověku v Čechách, rok 1621 je rokem bitvy na Bílé hoře, která podstatně zasáhla do našich dějin. Je samozřejmé, že městská historiografie se nevyvíjela pouze ve vymezeném období, ale že bylo zapotřebí obě časové hranice

problematika městské historiografie komplexněji zpracována. Z tohoto důvodu je u většiny kapitol, věnovaných kronikářství určitého města, uvedena zmínka i o jeho mladších kronikách z období raného novověku, a to i přes nebezpečí, že uvedením výše zmíněných údajů o kronikářství 17. a 18. století dochází k určité disproporci v textech jednotlivých kapitol. Tento přístup však byl zvolen z toho důvodu, že heuristické práce byly velice náročné, a to po odborné i časové stránce, a nezveřejnit informace získané o mladších kronikářských pramenech, by znamenalo pro další badatele, kteří se, jak lze doufat, jednou budou touto problematikou zabývat, jen zbytečnou činnost navíc. Údaje týkající se 17. a 18. století jsou velice stručné a mají pouze naznačit možnosti dalšího výzkumu městské historiografie. V žádném případě nejde o vyčerpávající informace.

Poznatky o dochování historiografických děl z období raného novověku byly získány především při zpracovávání ediční řady Průvodce po rukopisných fondech,⁸ jejímuž vydání předcházely mnohaletý průzkum našich knižních sbírek prováděný Oddělením pro soupis a studium rukopisů Archivu Akademie věd ČR.. Právě při této činnosti bylo objeveno mnoho kronikářských prací raného novověku městské provenience, které buď nebyly doposud v literatuře vůbec zmíněny, nebo pouze okrajově. Toto zjištění mě přivedlo nejprve k myšlence vytvořit soupis těchto materiálů, v první řadě pramenů předbělohorského období. Poté, co jsem prostudovala literaturu, v níž je věnována pozornost této problematice, rozhodla jsem se soupis obohatit o stručnou charakteristiku jednotlivých pramenů, ze které vyplynulo několik obecných závěrů, které předkládám v této práci.

Při studiu městských kronik je třeba vycházet z možností, které nabízí sama historiografie, jež nám umožňuje zabývat se metodou práce, recepcí předloh, podnětem, podobou textu, reflexí událostí a v neposlední řadě také recepcí kronik a jejich využitím současníky a následovníky. Městská kronika v předbělohorské době plnila především roli zachování kolektivní paměti, vznikala podle určitých pravidel a její text měl vnést svým uspořádáním faktů jistý řád do poznávání minulosti i současnosti. Snaha o přesnost, o zařazení událostí do historického kontextu, která se projevovala formou přesné datace, byla jedním z hlavních požadavků humanistické historiografie. Proto kronikáři této doby uváděli především ty zprávy, které mohli přesně datovat.

přizpůsobit dochovaným pramenům. Tak v případech, že existuje starší kronikářská práce, je tato zmíněna v úvodu kapitoly pojednávající o příslušném městě, stejně jako na závěr kapitoly jsou stručně zmíněny mladší historiografické práce.

⁸ V letech 1995–2004 vyšly čtyři svazky Průvodce po rukopisných fondech věnované rukopisům v zámeckých knihovnách (I. Praha 1995), v archivech (II. Praha 1998), v muzeích (III. Praha 2001) a v centrálních a církevních knihovnách (IV. Praha 2004.).

Na heuristickou činnost navázala analýza jednotlivých pramenů a získané informace byly po jejich utřídění analyzovány a dále konfrontovány s doposud dosaženými výsledky bádání v této oblasti. Získaná fakta byla zpracovávána a vyhodnocována pomocí komparativní metody, která je pro studium sledovaných pramenů neopominutelná. Tato metoda byla kombinována s historicko-antropologickým přístupem. Narativní prameny byly posuzovány z několika hledisek: z pohledu vzniku a dochování písemnosti, osoby autora a jeho motivace, postupu práce, recepce a reflexe díla v soudobé společnosti i v následujících staletích, z hlediska okruhu témat nejčastěji zachycených v kronikách a z toho vyplývajících souvislostí.

Výsledky výzkumu jsou v předkládané práci uspořádány do dvou odlišných částí. První část shrnuje získaná fakta, pokouší se o klasifikaci pramenů a zahrnuje metodicko-teoretický výklad. Druhou, podstatnou část práce tvoří komentovaný soupis historiografických děl z vybraných měst, pro který se kritériem výběru stala existence městské kroniky z předbělohorské doby. Soupis je řazen abecedně podle lokalit a historiografické prameny jsou uvedeny v chronologickém pořadí. Závěr práce tvoří soupis studovaných pramenů, použité literatury a rejstříkový aparát.

Práci předcházela dlouhodobý heuristický výzkum pramenů v mnoha institucích v Čechách i v zahraničí. Při své badatelské činnosti jsem se setkala s řadou milých a ochotných pracovníků a pracovníků archivů, knihoven a muzeí, jimž všem bych chtěla touto cestou poděkovat. Bez jejich rady a vstřícnosti bych se sama jen těžko dopátrala materiálů hluboko ukrytých ve fondech těchto institucí, stejně jako bych se jen stěží dozvěděla o osobách a činnosti těch, kteří se obdobnou problematikou zabývali na regionální úrovni dávno přede mnou. Zároveň bych také chtěla poděkovat těm mým kolegyním i kolegům, kteří svými radami nezištně přispěli k sepsání této práce. Samozřejmě na prvním místě patří můj dík paní prof. PhDr. Marii Bláhové, DrSc., která mi svým optimismem a vírou ve význam mé práce byla velkou oporou.

I. PRÁCE S NARATIVNÍMI PRAMENY MĚSTSKÉ PROVENIENCE V MINULOSTI A DNES

Raně novověká města i život jejich obyvatel byla a jsou přitažlivým tématem pro mnoho badatelů. V posledních letech vznikla celá řada studií a monografií, věnovaných této problematice, které výrazně přispěly k rozšíření našich vědomostí nejen o životě, ale i o způsobu myšlení a vnímání raně novověkých lidí, a prohloubily tak náš pohled na tehdejší dobu.

Za počátek vědeckého výzkumu v naší historiografii je považována práce Františka Palackého *Würdigung der alten böhmischen Geschichtsschreiber*,⁹ v níž zhodnotil mimo jiné také soubor textů pocházející z městského prostředí, jenž nazval *Staré letopisy české*.¹⁰ Tento narativní pramen, jehož autoři zůstávají skryti v anonymitě, stojí u zrodu naší městské historiografie. Vznik nejstarší vrstvy jeho textů je spjat s obdobím počátků husitských bouří, kdy si neznámý pražský autor vedl latinské zápisy o dění let 1419–1432. Jeho kronikářské záznamy byly posléze přeloženy do češtiny a jejich text byl průběžně doplňován, opisován a rozšiřován; jejich nejmladší vrstvy sahají až do 16. století. Většina významných událostí, které tvůrci tohoto pramene ve svých pracích zachytili, souvisela s děním v pražských městech, a tak se tyto záznamy staly vlastně jakousi městskou kronikou.¹¹ Ovšem kronikou současnosti, nikoliv minulosti.¹² Od 15. století se také objevují v městských knihách českých měst pamětní zápisy, věnované významným lokálním událostem.¹³ Na přelomu středověku a novověku vznikaly další historiografické práce městské provenience a z této doby pochází také rozsáhlejší dílo, které lze již nazvat městskou kronikou. Obliba historie v předbělohorském období stále vzrůstala, což se projevilo v nebyvalém rozmachu historiografické tvorby, na kterém se výraznou měrou podíleli obyvatelé měst.

⁹ Vyšlo v Praze 1830.

¹⁰ V češtině vydal tuto práci Františka Palackého Jaroslav Charvát, *Ocenění starých českých dějepisců*. In: *Dílo Františka Palackého I*. Praha 1941, s. 277–284.

¹¹ Název kronika pro *Staré letopisy české* zcela neodpovídá historiografické typologii pramenů, neboť většina jejich textů má podobu analů. Označení kronika se však již natolik vžilo, že je zde ponechávám.

¹² Ke vzniku tohoto pramene viz Petr Čornej, *Staré letopisy české ve vývoji pozdně středověké historiografie*. In: *Problémy dějin historiografie IV*, AUC – *Philosophica et historica* 1, 1988, s. 33–59.

¹³ Od 15. století vznikaly také v moravských městech Olomouci a Jihlavě kronikářské záznamy k současným událostem. Viz Ladislav Hosák, *Středověké vyprávěcí prameny k dějinám Moravy do konce 15. století III*. In: *Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci. Historie* 4, 1957, s. 111–136; Vladimír Spáčil, *Údajná Grossmanova kronika Olomouce z let 1485–1520*. In: *Historická Olomouc a její současné problémy* 4, 1983, s. 95–99 a Anton Mayer, *Iglauer Chronistik*. In: Ignaz Göth, Emanuel Schwab, Iglau. *Aus Anlass der 500 Jahrfeier der Baseler Kompaktate 1436–1936*. Hrsg. von Hans Krcal. Iglau 1936, s. 18–20.

Obzvláště se rozvíjelo městské kronikářství, které ve druhé polovině 16. a počátkem 17. století dosáhlo v Čechách svého vrcholu.

I/1. Historiografie a ediční činnost v uplynulých stoletích

Až do konce 18. století sloužily narativní prameny jako podklady k získávání informací pro další dějepisné práce. Tak tomu bylo v pobělohorské historiografii, kdy se barokní vzdělanci snažili vyzdvihnout slavnou a bohatou minulost českého národa a pro svá historická bádání využívali i narativní prameny. Historiografická literatura přestala v 17. století sloužit zábavě a poučení a stala se vědní disciplínou, aniž by ztratila svůj výchovný ráz.

Vyhledáváním a zpracováváním materiálů z naší minulosti se zabýval zejména Bohuslav Balbín (1621–1688), který cestoval po celé zemi a při svých cestách navštívil 96 hradů a všechna města (jak to alespoň sám uvedl).¹⁴ Balbín se také jako první pokusil o zmapování našich nejvýznamnějších knihoven a rukopisných sbírek. Jako většina barokních historiků i on hledal v historii především poučení. Jeho historiografická tvorba neodráží osobní prožitky a ani nebylo jeho cílem zachytit současné dění, oč se pokoušeli jeho předbělohorskí předchůdci. Balbín chtěl vytvořit monumentální dílo o českých dějinách a zajímal se o všechny písemnosti, které mohly nějakým způsobem přispět k jeho zamýšlené práci. Mezi studovanými písemnostmi byly pochopitelně i narativní prameny městské provenience či minulosti měst se týkající. Své objevy neznámých rukopisů si nenechával jen pro sebe, ale dělil se o ně s ostatními učenici, a tak jeho zásluhou vznikly některé opisy starších historiografických prací.¹⁵ *Miscellanea historica regni Bohemiae*, jak svou vlastivědnou encyklopedii Čech pojmenoval, však zůstala pouze torzem. Devátou knihu z první ze tří plánovaných dekád *Miscellaneí* nazval *Bohemia docta* a lze ji považovat za nejstarší zpracování

¹⁴ K životu a činnosti Bohuslava Balbína existuje bohatá literatura, z níž je třeba zmínit práci Jana P. Kučery a Jiřího Raka, Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře (Praha 1983) a konferenční sborník Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách. Sborník z konference Památníku národního písemnictví. Uspořádali Zuzana Pokorná a Martin Svatoš (Praha 1992). Ze starších prací lze uvést studii Josefa Vítezslava Šimáka, Zpráva o literární pozůstalosti B. Balbína, uložené v knihovných kanonie strahovské a Museu království českého. VČAVU 24, 1915, s. 82–110, 159–92. Knihovnou a zejména rukopisy se zabývala také Alena Richterová ve svých studiích, jako například: Soupis autografů Bohuslava Balbína z fondu Státní knihovny ČSR. Praha 1988.

¹⁵ Například opis kroniky Bartoška z Drahonice od Matěje Benedikta Boleluckého či texty v duchovském sborníku kronik ze 17. století.

české literární historie, která kromě údajů bibliografických a biografických přináší i zprávy o knihovnách a jejich rukopisných sbírkách.¹⁶

S Bohuslavem Balbínem byl v úzkém kontaktu historiograf Tomáš Pešina z Čechorodu (1629–1680), významný církevní činitel, jehož život ukončila morová epidemie v roce 1680.¹⁷ Pešina zamýšlel sepsat dějepisné dílo o Moravě a stejně jako Bohuslav Balbín pátral po dochovaných pramenech, které by přispěly k hlubšímu poznání minulosti. Z jeho knihovny, která se stala součástí valdštejnské knižní sbírky, uložené dnes v zámku v Mnichově Hradišti, se dochovala řada rukopisů vztahujících se k naší minulosti.

Tomáš Pešina z Čechorodu však na rozdíl od Bohuslava Balbína publikujícího latinsky měl v úmyslu psát v rodném jazyku, aby jeho práce byla přístupná širším vrstvám obyvatelstva. V roce 1663, kdy působil jako litomyšlský děkan, vydal ve zdejší tiskárně výtah z česky psaných dějin Moravy pod názvem *Prodromus Moravographiae, to jest Předchůdce Moravopisu*.¹⁸ V roce 1677 pak vyšel první díl jeho monumentálního díla *Mars Moravicus*. Druhý díl zůstal v rukopise. Z pramenů městské provenience se zajímal zejména o dochované kroniky a nejrůznější paměti; z jeho podnětu byly dokonce některé městské kroniky sepsány.¹⁹ Jde především o kroniky moravských měst.²⁰

Od konce 17. století se pomalu měnil vztah vzdělanců k historickým pramenům a jejich výpovědní hodnotě. Historická kritika, jejíž základy položil již v 15. století Lorenzo Valla (1406–1457) svou kritikou Konstantinovy donace, se stávala přirozenou součástí historikovy práce. Její metodu, o níž se v následujícím století opírali čeští a

¹⁶ Tento díl se nepodařilo za Balbínova života vydat tiskem, k tomu došlo až v roce 1770 přičiněním Rafaela Ungara. Druhé vydání následovalo krátce poté v roce 1779. V spisu *Bohemia docta* nalezneme soupis bohemikálních rukopisů v Drážďanech, stručné biografie autorů kronik a historiků počínaje Kosmou až po Tomáše Pešinu z Čechorodu, autorů historických spisů z řad šlechty (počínaje Karlem IV.), z církevních řad, ostatních učenců a vzdělanců minulosti, včetně kacířských (Havel Žalanský), též ženských autorek (Westonie, Eva z Lobkovic), pisatelů z jezuitského řádu, i zmínky o starších historiografických pracích, někdy i jejich případné opisy (*Cronica domus Sarensis*) a další. Celou kapitolu věnoval Balbín nejstarším knihovnám v Čechách, kde jsou uchovávány rukopisy, například zmiňuje knihovnu hořovickou, pražské kapituly, knihovny jezuitské: pražskou a českokrumlovskou a další.

¹⁷ Tento významný historik nemá doposud zpracovanou moderní biografii. K poznání jeho osoby tak slouží starší práce Václava Vladimíra Zeleného, Tomáš Pešina z Čechorodu. *ČČM* 58, 1888, s. 1–22, 250–269, 471–497; 59, 1885, s. 90–108, 226–243; 60, 1886, s. 102–121, 331–357, 554–582.

¹⁸ Knihopis č. 7034.

¹⁹ Část těchto rukopisů nalezneme v MZA Brno, ve fondu G 12, inv. č. 203 pod názvem *Chaos Pessinianum*. Viz též Mojmír Švábenský, G 12. Cerroniho sbírka 13. stol.–1845. I. Úvod. Rukopisy Cerr I, Cerr II, č. 1–152. Brno 1973, s. 261–267, č. 86.

²⁰ K osobám barokních historiografů viz též František Kutnar – Jaroslav Marek, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*. Praha 2009, s. 101–109.

moravští historici, vypracovali francouzští benediktini a veřejnost se s ní mohla seznámit v díle Jeana Mabillona (1632–1707) *De re diplomatica libri sex*.²¹

Opravdu kritický přístup ke studiu historiografických rukopisů v našich zemích přineslo však až osvícenství, kdy do myšlení tehdejší české společnosti pronikl historismus, přinášející nové vnímání historie a nový způsob jejího využití jako argumentace národního hnutí. V osvícenství se historiografie stala vědou, která usilovala o souvislé a utříděné poznání minulosti na základě kritiky a analýzy dochovaných pramenů. Nová forma historiografie vyžadovala také nové metody práce. Především bylo třeba zpřístupnit prameny, vypracovat obecnou metodu historického výzkumu, zajistit výuku dějepisu na patřičné úrovni a vybudovat vědecká historická pracoviště, která by ve svých specializovaných časopisech přinášela výsledky bádání různých historiků.²²

Počátky ediční činnosti sahají v českých zemích do první poloviny 18. století a ve svých začátcích jsou spojeny s církevními řády, především benediktinským a piaristickým.²³ Sekretář naší nejstarší vědecké učené společnosti Societas incognitorum, jež měla své sídlo v Olomouci, benediktin Magnoald Ziegelbauer (1689–1750) se pokusil o vydání pramenů k českým dějinám v edici *Bibliotheca scriptorum bohemorum*. Její vydání však cenzura zastavila. Edici českých vyprávěcích pramenů měl v úmyslu vydat také Josef Bonaventura Piter (1708–1764), knihovník a archivář benediktinského kláštera v Broumově a později opat v Rajhradě, který se po celý život věnoval sbírání pramenů, ať už rukopisů či listin, a pořídil i řadu opisů nejrůznějších písemností.²⁴ Také jeho připravovaná edice *Scriptores rerum bohemiarum* zůstala v rukopise.²⁵

Vznik naší nejstarší ediční řady věnované historickým pramenům je spjat se jménem piaristy Gelasia Dobnera (1719–1790), který svou kritikou Hájkovy kroniky dal podnět k první velké veřejné historiografické polemice v našich zemích. V letech 1764–1785 v šesti svazcích edice *Monumenta historica Bohemiae nusquam antehac edita* zpřístupnil naše nejvýznamnější a nejstarší narativní prameny a listiny. Narativní díla městské provenience však mezi nimi nebyla. Teprve následující ediční řada, u

²¹ Vyšlo: Luteciae Parisiorum 1681.

²² F. Kutnar – J. Marek, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, s. 142–143.

²³ Josef Hanuš, *Počátky kritického dějezpětu v Čechách. Několik kapitol z dějin českého obrození*. ČČH 15, 1909, s. 277–302. Josef Hobzek, *České dějepisectví doby barokní a osvícenské*. Praha 1941.

²⁴ Více k jeho osobě viz Karel Uhl, *Bonaventura Piter, rajhradský probošt, moravský zemský prelát a český historik*. In: *Moravan* 82, 1933, s. 39–52.

²⁵ F. Kutnar – J. Marek, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, s. 145–147.

jejíhož zrodu stál František Martin Pelcl spolu s Josefem Dobrovským, přinesla ve svém třetím svazku, vydaném však až v roce úmrtí Josefa Dobrovského Františkem Palackým, naši nejstarší historiografickou práci městské provenience, a to *Staré letopisy české*.²⁶ Na další edice městských narativních pramenů si veřejnost musela ještě nějakou dobu počkat. V první polovině 19. století se přístup k pramenům změnil. Nestačilo již jen jejich pouhé „přepsání“, ale tehdejší historická věda vyžadovala také jejich zařazení do historického kontextu, byť ve smyslu tehdejšího chápání historie. Zásahu na změně v hodnocení výpovědi pramenů měl především František Palacký, který také zpřístupnil v *Časopise českého muzea* některé narativní prameny městské provenience.²⁷

Od poloviny 19. století se edice městských narativních pramenů začaly objevovat v hojnějším počtu. V roce 1851 vyšla samostatně edice kroniky Bartoše písaře, pojednávající v širších souvislostech o převratu v Praze roku 1524 zpracovaná Karlem Jaromírem Erbenem.²⁸ V průběhu šedesátých až osmdesátých let 19. století pak byla veřejnosti zpřístupněna řada pramenů narativní i diplomatické povahy. Vedle *Archivu českého*, mimořádně cenné ediční řady vydávající listinný materiál, zahájené Františkem Palackým, založil Anton Gindely (1829–1892) edici *Monumenta historicae Bohemica*, která přinášela listinný i vyprávěcí materiál ze 16. a 17. století.²⁹ Ani v ní však narativní prameny městské provenience otištěny nebyly. Ty se objevily až v další pramenné edici nazvané *Fontes rerum Bohemicarum*, založené z iniciativy členů Historického spolku, jenž vznikl v roce 1866 jako protipól německého Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen. Její vydávání bylo zabezpečeno z odkazu Františka Palackého.³⁰ Prvním editorem se stal Josef Emler a první svazek s texty našich nejstarších legend vyšel v roce 1871. V následujících svazcích vycházely národní kroniky i drobnější kronikářské práce. Šestý svazek (Praha 1907), připravený Josefem Vítězslavem Šimákem, přinesl také edici městských narativních pramenů, a to kroniky Bartoše písaře a pražské kroniky univerzitního mistra Jiřího Píseckého.³¹ Počátkem

²⁶ *Scriptores rerum bohemicarum* III. Staří letopisové čeští od r. 1378 do 1527. Praha 1829.

²⁷ Například edici Paměti Mikuláše Dačického z Heslova: Výpisy z paměti p. Mikuláše Dačického z Heslova. ČČM 1–3, 1827–1829.

²⁸ Bartošova kronika pražská od léta Páně 1524 do konce léta 1530. Praha 1851.

²⁹ V rámci edice vyšlo: Anton Gindely, *Dekrety Jednoty bratrské*. Praha 1865; Josef Jireček, *Paměti nejvyššího kancléře Království českého Viléma hraběte Slavaty z Chlumu a Košumberka* I. Praha 1866; II. Praha 1868; Klement Borový, *Jednání a dopisy konsistoře katolické a utrakvistické*. I 1869, II 1868; Karel Tiefertunk, *Pavla Skály ze Zhoře Historie česká* 1–5, 1865–1870.

³⁰ F. Kutnar – J. Marek, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, s. 284.

³¹ Z původně rozpracovaných deseti svazků, na nichž se podíleli přední historici a filologové (J. Emler, Josef Truhlář, J. Jireček, Václav Vladivoj Tomek, Jaroslav Goll, J. V. Šimák, Josef Kolář, Josef Perwolf), vyšlo osm. Nepodařilo se vydat novou edici Starých letopisů českých, kterou zpracovával, avšak

sedmdesátých let zahájil svou ediční činnost výše zmíněný německý spolek Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen a v roce 1879 vyšel první svazek jeho ediční řady nazvané *Deutsche Chroniken aus Böhmen*, ve kterém Ludwig Schlesinger zpřístupnil kroniku města Lokte.³² K rozhodnutí vydávat německy psané kroniky měst v Čechách dospěli členové spolku pod vlivem činnosti mnichovské Historické komise, která již od roku 1862 vydávala kroniky německých měst.³³ Spolek se chtěl svou činností k této ediční řadě připojit a na zasedání v červnu 1879 bylo rozhodnuto zahájit vydávání narativních pramenů edicí loketské kroniky. Jako následující svazek byla vybrána kronika východočeského města Trutnova a následovat měly kroniky města Chebu. Vzhledem k vývoji městské historiografie v Čechách i k počtu dochovaných městských kronik bylo též rozhodnuto zařadit do plánované řady edice městských kronik ze 17. století (mnichovská ediční řada končila o sto let dříve). Projekt zpřístupňování německých kronik vzniklých v Čechách se zabýval též možnostmi zpracovat i jiné než městské kroniky. Uvažovalo se například o edici německé verze Pulkavovy kroniky. Otevřená zůstala otázka zpřístupňování překladu českých kronik; tato činnost by eventuálně přicházela v úvahu až v další ediční řadě.³⁴

Většina edic městských kronik vznikala ve druhé polovině 19. a počátkem 20. století a jejich zpracování odpovídá tehdejší metodice, jejíž základy položil již Gelasius Dobner. Teprve druhá polovina 20. století přinesla změněný přístup badatelů ke zkoumání narativních pramenů, při kterém věrohodnost záznamů přestala být nejdůležitějším kritériem při posuzování jejich významu.³⁵ Historiografie posledního

nedokončil Josef Emler (7. svazek), a edici spisů Václava Budovce z Budova s dalšími texty týkajícími se let 1609–1610, kterou chystal Julius Glücklich (10. svazek). Také u šestého svazku došlo ke změně: původně plánované texty z husitské a pohusitské doby byly nahrazeny pražskou kronikou Bartoše písaře.

³² V této řadě byly vydány ještě dva svazky obsahující jazykově německé kroniky českých měst, a to Trutnova (Ludwig Schlesinger) a Chebu (Heinrich Gradl). Více k tomu viz příslušné kapitoly.

³³ Historische Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften se rozhodla na svém zasedání v roce 1858 vydávat kroniky německých měst v ediční řadě nazvané *Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis ins 16. Jahrhundert*. Vedoucím projektu byl Karl Hegel, který také zformuloval programové prohlášení. V letech 1862–1917 vyšlo 32 svazků kronik německých měst. Přes výhrady a kritiky k tehdejší edicím jsou tato díla používána dodnes a většina nebyla doposud nahrazena novějšími edicemi. V následujících letech vyšlo v této řadě ještě pět dalších svazků městských kronik, jako poslední v roce 1968 vyšel 37. svazek obsahující kroniky města Brém. (*Chroniken 37: Die Chroniken der niedersächsischen Städte*. Bremen. Bremen 1968.) Více o vývoji německé městské historiografie viz Klaus Wriedt, *Bürgerliche Geschichtsschreibung im 15. und 16. Jahrhundert*. In: *Städtische Geschichtsschreibung im Spätmittelalter und in der Zeit frühen Neuzeit*. Hrsg. von Peter Johanek. Köln – Weimar – Wien 2000, s. 19–50.

³⁴ L. Schlesinger, *Chronik der Stadt Elbogen, (1471–1504)*. *Deutsche Chroniken aus Böhmen*. Band I, Prag 1879, s. III–IV.

³⁵ Počátkem druhé poloviny 20. století se problematice městského kronikářství jako celku věnovala větší pozornost na Moravě, kde se tímto tématem zabýval především Ladislav Hosák, který vydal Soupis publikovaných městských kronik (do r. 1848). *Acta regionalia* 1965, s. 91–97. Komplexněji byly

období oceňuje městské narativní prameny nejen jako produkty své doby, které přinášejí očitá svědectví a vypovídají o konkrétních událostech, ale vnímá je především jako způsob uchování kolektivní paměti.

Kronikářská díla, sepsaná v městském prostředí a pojednávající převážně o lokálních záležitostech byla studována jednotlivě, většinou místními historiky, a důraz byl kladen na věrohodnost zpráv a jejich faktografický přínos pro dějiny dané lokality či regionu.³⁶ Mezi zpracovateli edic městských narativních pramenů byly jak osobnosti známých historiků, tak i regionální badatelé. Výsledky výzkumu byly prezentovány buď v samostatných studiích, nebo v komentářích k edicím těchto pramenů, které vycházely především v regionálním tisku. Jejich rozsah i úroveň se různila.

Přestože se tedy již od dob Palackého snažili historici o podchycení nejen historických fakt, ale též „ducha doby“, historická věda i nadále posuzovala narativní prameny především z hlediska faktografického. Tomuto pohledu také odpovídá většina prací. Pokud měli editoři k dispozici více pramenů, které se od sebe lišily, obvykle z nich vybrali jednotlivá fakta – dublující se vynechali – a chronologicky je seřadili, aby tak lépe vynikla výpovědní hodnota pramene. Z pohledu dnešní historické vědy je sice většina těchto edic zastaralá, avšak jejich přínos je nesporný. Nehledě na skutečnost, že ve většině případů žádné modernější edice neexistují. Faktografický aspekt převažoval v ediční činnosti v podstatě až do poloviny 20. století. Komplexnímu studiu narativních pramenů městské provenience se věnovala jen minimální pozornost, většina publikovaných příspěvků se soustředila na zpřístupnění pramene, aniž by se příliš zabývala jeho interpretací či komparací s dalšími texty obdobného charakteru. Ani ve druhé polovině 20. století, kdy v popředí pozornosti marxistické historiografie byly především otázky sociální, nezůstaly městské vyprávěcí prameny zcela stranou zájmu a i v tomto období bylo vydáno několik edic a řada studií.³⁷

Přes všechny snahy vyvíjené již od 18. století neexistuje u nás do dnešní doby žádná ediční řada, která by systematicky zpřístupňovala narativní prameny městské provenience. „Vyprávěcí prameny dějepisné“ vycházejí v našem prostředí samostatně, kvalita jejich zpracování se různí a rozmanitý je také metodologický přístup editorů. Ze vzrůstajícího počtu vydávaných edic je však zřejmý stoupající zájem badatelů a

studovány také kroniky města Brna Jaroslavem Dřímalem, který se zabýval i předbělohorskou kronikářskou činností ve studiích *Kroniky a pamětní knihy městských písařů brněnských v době předbělohorské*, publikovaných ve sborníku *Brno v minulosti a dnes* 2, 1960, s. 85–99; 3, 1961, s. 93–108.

³⁶ Velký podíl na zpřístupňování lokálních pramenů měli především středoškolská profesori.

³⁷ Edice i studie jsou uvedeny v příslušných kapitolách.

veřejnosti o tyto prameny. Také úroveň zpracování, kdy samotná edice je doplněna příslušným vědeckým aparátem, vykazuje ve většině případů vysokou kvalitu. Blýskání na lepší časy by mohla představovat idea pracovníků litoměřického oblastního archivu, kde byla založena nová ediční řada nazvaná *Edice a studie*, v níž bude věnována pozornost kritickým edicím pramenů.³⁸

I/2. Městská historiografie po roce 1989

Otevřením hranic v roce 1989 se otevřely nové možnosti bádání. Zpřístupněním prací našich „západních“ kolegů se rozšířil horizont výzkumu a zpracovávání historických pramenů ovlivnily nové či doposud málo aplikované metody a přístupy. Jedním z nich, hojně používaným především v oblasti kulturních dějin, je historicko-antropologický přístup, v němž se pozornost soustředí na konkrétního člověka, jeho pocity, myšlení a vnímání okolního světa. Pod vlivem této metody vznikla v posledním období také u nás celá řada studií a monografií, které otevřely nový pohled na život obyvatel měst v minulosti.³⁹ Odpověď na řadu otázek kladených na naši minulost právě v souvislosti s antropologickým přístupem můžeme nalézt v dílech subjektivní povahy, mezi která lze zařadit vedle osobních a rodinných kronikářských záznamů též značnou část městských kronik raného novověku.

Přes vzestupnou tendenci v historickém bádání o městech raného novověku (i když zdaleka prozatím nedosahuje takové výše jako výzkum světa šlechty) zůstává však problematika narativních pramenů městské provenience poněkud na okraji zájmu historiků. Určitý podíl na tomto stavu má, zejména v případě předbělohorského století, zajisté i skutečnost, že v uplynulých dobách byla historiografickým pracím této doby věnována větší pozornost než mladším písemnostem a že větší část kronikářských prací i pamětních záznamů soukromé povahy již byla veřejnosti zpřístupněna před rokem 1989. Dále je třeba připomenout, že i v této oblasti se projevuje jeden z velkých problémů naší současné historické vědy: značná roztržitost výzkumu, která vede k nedostatečné vzájemné informovanosti a omezené komunikaci. Přibývá studií

³⁸ První svazek této ediční řady představuje edice: Petr Kopiczka – Oldřich Kotyza (edd.), *Paměti rodnických měšťanů z 18. století*. Brodští et Jílkové. Litoměřice – Praha 2009

³⁹ Přehledu prací zabývajících se městskou problematikou v období raného novověku, vzniklých v období posledních dvou dekad, byla věnována konference pořádaná na podzim roku 2011 Archivem hlavního města Prahy ve spolupráci s Univerzitou J. E. Purkyně v Ústí nad Labem. Přednesené referáty budou zveřejněny v periodiku *Documenta Pragensia 2011*. Tato kapitola se opírá o můj referát *Městská historiografie raného novověku v českých zemích jako badatelské téma posledních dvou desetiletí* přednesený na této konferenci.

frekventujících široké spektrum otázek výzkumu měst publikovaných v regionálních periodikách, jejichž počet během krátké doby výrazně stoupl a jež jsou pro mnohé badatele složitě dostupná.⁴⁰ Otázka dějepisné tvorby městské provenience v minulosti se však pomalu dostává do zájmového pole badatelů, o čemž svědčí nově vznikající ediční práce i skutečnost, že tato problematika se stala jak námětem diplomových prací, tak i odborných monografií a interdisciplinárních studií.

Pokud jde o další písemnosti, které obsahují také texty vztahující se k historii českých měst, především panegyrické spisy a laudes, je jejich zpracování teprve v začátcích. Velké množství informací o těchto materiálech přináší vícesvazková práce Josefa Hejnice a Jana Martínka Rukověť humanistického básnictví, která v šesti svazcích v abecedním přehledu zpravuje čtenáře o autorech latinské literární poezie a jejich dílech.⁴¹ Zde také nalezneme zmínky o výše uvedených rukopisech. Samostatnou studii o těchto pramenech zpracovala Dana Martínková jako svou disertační práci.⁴² Opětovně se pak touto problematikou zabývala ve své stati týkající se především humanistické topografie města Mostu.⁴³ O tomto druhu literární tvorby se lze také dozvědět v monografiích a studiích věnovaných jednotlivým humanistům. Jako příklad lze uvést studii Miloslava Okála o Martinovi Rakovském.⁴⁴

a) Ediční činnost

V uplynulém dvacetiletí pokračovala, byť jen v malém měřítku, ediční činnost zaměřená na historiografické práce městské provenience jak ze staršího předbělohorského období, tak zejména z období baroka. Pokud jde o zpřístupnění městských historiografických prací z předbělohorského období, je třeba připomenout opětovné vydání jednoho z nejlepších kronikářských děl přelomu 16. a 17. století, a to *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova*, ke kterému došlo v polovině devadesátých let 20. století. Edice byla tentokrát určena široké veřejnosti.⁴⁵ Ve stejném roce pak vyšla

⁴⁰ Se stejným problémem, mnohdy ještě mnohem složitějším, se badatel potýká i v případě starších edic publikovaných v regionálních periodikách.

⁴¹ Rukověť humanistického básnictví 1–5. Praha 1966–1982. Šestý svazek Dodatky A–Z vyšel v roce 2011.

⁴² Dana Martínková, Literární druh veršovaných popisů měst v naší latinské humanistické literatuře. Strojopis uložený v knihovně Ústavu pro klasická studia FLÚ AV ČR, s. d.

⁴³ D. Martínková, Humanistický veršovaný druh městských topografií a Pontanův popis Mostu. Krušnohorský historický sborník 7, 1966, s. 71–75.

⁴⁴ Miloslav Okál (ed.), Martin Rakovský a Rakov Opera Omnia. Bratislava 1974; týž, Život a dílo Martina Rakovského I–II. Martin 1979 a 1983.

⁴⁵ Jiří Mikulec (ed.), s úvodem Josefa Janáčka, Paměti Mikuláše Dačického z Heslova. Praha 1996.

edice *Paměti města Žatce* s kronikářskými záznamy z let 1527–1609.⁴⁶ Práce vychází z nejstaršího dochovaného opisu, který byl v literatuře zmíněn pouze okrajově, dochovaném v rukopise kdysi náležejícím Tomáši Pešinovi z Čechorodu. Na Moravě byla vydána v roce 2004 edice nejstarší dochované městské kroniky významného moravského města Uherského Brodu, jejíž záznamy začínají biblickými dějinami a pokračují až do současnosti autora, do roku 1594. Dílo je známé spíše pod jménem jejího autora, předbělohorského měšťana Jiřího Bartošky, jako Bartoškova kronika.⁴⁷ Z historiografických spisů českých měst z předbělohorské doby se připravuje nová edice díla slánského měšťana Václava Kněžoveského, který zachytil události let 1578–1620 odehrávající se především ve Slaném. Starší edice, uveřejněná Josefem Petersem v roce 1898, je dnes, pomineme-li, že autor do ní nezařadil všechny záznamy, již zastaralá a v současnosti také těžko dostupná.⁴⁸

Historiografické práce městské provenience barokní doby, kterých je v našich archivech a knihovnách ukryto poměrně značné množství a které doposud spíše unikaly zájmu badatelů, se začínají stále více objevovat na stránkách odborných periodik i monografií a můžeme tak hovořit o vzrůstajícím zájmu o tyto prameny. Z bohatství našich barokních rukopisů, obsahujících práce kronikářského charakteru, se svého zpřístupnění dočkalo v nedávné minulosti hned několik městských kronik, a to jak z českých, tak i moravských měst. Barokní historiografie vycházela obvykle ze starších historiografických prací, z nichž ne všechny se dochovaly do dnešní doby. V některých případech, především v 18. století, autor opsal starší záznamy do svého díla, a tak je uchoval pro další generace. Výzkum městského dějepisectví barokní doby je však teprve v začátcích a na badatele čeká ještě mnoho práce. Odhalení původního, dnes ztraceného zdroje, z něhož pisatel čerpal a který ne vždy je v prepisu jasně označen, je nejen časově značně náročné, ale vyžaduje také důkladnou znalost regionální historie. V uplynulých dvou dekádách vyšlo několik edičních prací zpřístupňujících díla městské barokní historiografie. O tyto práce je mezi veřejností značný zájem. Editoři nově vydávaných edičních prací tento fakt nepřehlížejí a svá díla doplňují patřičným doprovodným aparátem, který umožňuje čtenáři orientaci v textu i v historii příslušného města. Na prvním místě je třeba jmenovat spis měšťana Velkého Meziříčí Ignáce

⁴⁶ M. Tošnerová (ed.) za spolupráce Bohumíra Roedla, *Paměti města Žatce 1527–1609*. Žatec 1996.

⁴⁷ Petr Zemek (ed.), *Bartoškova kronika*. Uherský Brod 2004.

⁴⁸ Josef Peters (ed.), *Václav Kněžoveský a jeho paměti*. Slánský obzor – Ročenka musejního spolku ve Slaném 6, 1898, s. 13–56.

Konteka, který počátkem 21. století zpřístupnil Martin Štindl.⁴⁹ Přestože jde o kronikářské záznamy nevelkého rozsahu, příkladné ediční zpracování doprovázené řadou poznámek a vysvětlivek, včetně zařazení pramene do dobového historického kontextu, ukazuje, jak velkou vypovídací hodnotu může mít zdánlivě drobné dílo.

V roce 2005 vyšla edice nejstarší dochované kroniky města Mělníka, sepsané koncem 18. století významným měšťanem, radním písařem a členem městské rady Janem Josefem Albrechtem.⁵⁰ V úvodních kapitolách uvedl editor informace důležité pro bližší poznání geneze rukopisu i doby jeho vzniku. Seznamuje nás s osobou autora, metodou jeho práce a s prameny, ze kterých při svém spisování vycházel. Přináší také popis a rozbor rukopisu kroniky a zmiňuje se též o recepci díla v následujících staletích.

Patříčná pozornost byla badateli v nedávné minulosti věnována také významnému moravskému městu Olomouci, kde se z období raného novověku zachovalo více historiografických prací. Předbělohorskou rodinnou kronikou se zabývala Libuše Spáčilová ve své studii *Kronika olomoucké měšťanské rodiny Hoblových (1530–1629)*.⁵¹ Kronika také byla vydána edičně.⁵² V roce 1998 vyšly v českém překladu kronikářské záznamy příznivce josefínských reforem, osvícence písáčího pod pseudonymem Johan Alexius Eckberger, *Charakteristische Bieträge zur Kenntnis der Hauptstadt und Gränzfestung Olmütz* (vyšlo v roce 1788), ve kterých se autor zaměřil především na kritiku současného života v Olomouci.⁵³ O tři roky později, v roce 2001, byla vydána edice kroniky jeho současníka Josefa Leitmetzera, která sice datem svého vzniku mírně překračuje horní hranici období raného novověku, ovšem její styl ji ještě dovoluje zařadit do této doby.⁵⁴

⁴⁹ Martin Štindl (ed.), *Velká Mezeříč Františka Ignáce Konteka 1401–1723. Městská kronika barokní Moravy*. Tišnov 2004.

⁵⁰ Jan Kilián (ed.), *Mělnická kronika Jana Josefa Albrechta ze sklonku baroka*. Mělník 2005.

⁵¹ Ročenka Státního okresního archivu Olomouc 27, 1999, s. 151–154. Libuše Spáčilová se tomuto prameni věnovala intenzivně, a to nejen z pohledu historika, ale též filologa a publikovala několik studií: *Olomoucká kronika měšťanské rodiny Hoblů z let 1530–1629 jako pramen pro zkoumání rané nové němčiny v Olomouci*. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů 2001*, s. 93–105; *Die deutsche Chronik der Olmützer Bürgerfamilie Hobel aus den Jahren 1530–1629. Ein Beitrag zur Textortengeschichte*. Brücken. Germanistisches Jahrbuch Tschechien-Slowake. Neue Folge 11, 2003, s. 29–39.

⁵² L. Spáčilová (ed.), *Chronik der Olmützer Bürgerfamilie Hobel (1530–1629). Ein Beitrag zur Geschichte des Frühneuhochdeutschen in Olmütz*. Olomouc 2005.

⁵³ Milena Krobová – Libuše Spáčilová – Vladimír Spáčil (ed.), *Příspěvky k charakteristice a poznání hlavního města a hraniční pevnosti Olomouce*. Olomouc 1998.

⁵⁴ Josef Prucek (ed.), *Josef Leitmetzer, Leitmetzerova olomoucká kronika z let 1778–1829*. Olomouc 2001. Autor se problematikou olomouckého kronikářství zabývá intenzivněji, jak svědčí jeho studie publikované v nedávné době, jako například: *Pamětní zápis z roku 1437 v olomoucké městské knize*. *Střední Morava* 11, 2005, s. 80–84; *První olomoucký kronikář doktor Jiří Hass*. *Střední Morava* 12, 2006, s. 80–84 a *Pokračovatelé olomouckého kronikáře Jiřího Hasse*. *Střední Morava* 15, 2009, č. 29, s. 72–75.

Dále je třeba zmínit i ojedinělý způsob ediční práce použitý editory při zpracování nejstarší kroniky města Chrudimi. Barokní dílo zdejšího měšťana Josefa Ceregettiho, sepsané ve druhé polovině 18. století a doprovázené ilustracemi, bylo v roce 2005 vydáno ve dvou svazcích. Tím prvním je faksimile kroniky, druhý pak představuje přepis Ceregettiho textu, doprovázený na závěr rozsáhlým komentářem, včetně příslušného vědeckého aparátu.⁵⁵ Jde o nápaditý postup, který velice dobře zpřístupňuje tento významný pramen široké veřejnosti.⁵⁶

O něco mladším pramenům je věnována monografie Lenky Martínkové, vydaná v roce 2005, která přináší kronikářské zápisy dvou pelhřimovských měšťanů z přelomu 18. a 19. století.⁵⁷ Edici těchto písemností uvádějí dvě kapitoly, z nichž první přináší informace o osobách autorů a jejich rodinném prostředí, včetně stručných dějin města s důrazem na období, kdy pisatelé vytvářeli své zápisky. V další se editorka zamýšlí nad typologií obou pramenů, přičemž jednoznačně lze klasifikovat pouze jeden z nich, a to záznamy Antonína Štěpána, které nesou všechny znaky paměti. Také tato práce se zařadila důležité prameny k poznávání naší minulosti.

Pozornost odborné i laické veřejnosti zaslouží edice paměti roudnických měšťanů z 18. století, vycházející z rukopisu roudnické lobkowiczské knihovny, která ukrývá mnoho zajímavostí a která je v současnosti pro badatele prakticky nepřístupná.⁵⁸ Tato práce zahajuje již výše zmíněnou ediční řadu vydávanou Státním oblastním archivem v Litoměřicích, nazvanou Edice a studie. Údaje o autorech rukopisů a jejich rodinách, jenž předcházejí samotné edici, jsou založeny na důkladném studiu pramenů, včetně matrik, a představují jak rodinné poměry a sociální vazby měšťanů, tak i život v Roudnici v 18. století. Edice pramene je doplněna poznámkovým aparátem. Citované dílo náleží svým zpracováním i výběrem pramene k základním kamenům poznávání města a mentality měšťanů 18. století.

V roce 2011 byl vydán významný pramen pojednávající o obležení Prahy ve čtyřicátých letech 18. století, jehož autorem je František Václav Felíš, měšťan a úředník

⁵⁵ Tilman Berger – Tomáš Malý (edd.), *Historia chrudimská*, v níž se vypisuje počátek města Chrudimě, jakož také zkáza a zase poznovu vystavení, a všelikých věcí v něm zběhlých sepsaná ode mne Josefa Ceregettiho. Chrudim 2005.

⁵⁶ Tento způsob vydání, kdy se čtenář setkává nepřímo s originálem díla a má k dispozici přepis textu, včetně poznámkového aparátu a rejstříků, představuje velice dobrou metodu přiblížení dochovaných dokumentů veřejnosti. Avšak její značná finanční náročnost neumožňuje většině badatelů jít stejnou cestou.

⁵⁷ Lenka Martínková (ed.), *Paměti pelhřimovských měšťanů z přelomu 18. a 19. století*. Filip Ignác Dremsa a Antonín Štěpán. Pelhřimov 2005.

⁵⁸ Petr Kopiczka – Oldřich Kotyza, *Paměti roudnických měšťanů z 18. století*. Brodští a Jílkové. Litoměřice – Praha 2009.

Starého města Pražského. Jeho rozsáhlé pětisvazkové dílo, uložené ve fondu Biskupské knihovny v Litoměřicích, nebylo doposud edičně zpracováno. Edice přináší pátý svazek Felířovy práce, jež popisuje život a události v Praze v první polovině 18. století.⁵⁹

Veřejnosti byly v uplynulém období především zpřístupněny barokní městské historiografické práce dochované pouze v rukopisné podobě, která u těchto pramenů převažuje. Výjimku tvoří dílo jezuity Jana Kořínka o dějinách Kutné Hory, které již ve své době vyšlo tiskem. Jeho reedice byla vydána v roce 2000.⁶⁰ Vlastní text Kořínkovy knihy je na závěr doplněn rozsáhlým komentářem, ediční poznámkou a dalším aparátem nutným pro kritické vydání pramene. Kořínkova práce patří mezi naše významné prameny jak z pohledu literární historie, tak městské historiografie a závěrečný komentář je vyváženou kombinací obou pohledů. Seznamuje čtenáře s tímto pozoruhodným dílem pohledem historika: vylíčením atmosféry doby a okolností jeho vzniku, osobou autora i komparací s dalším dílem tohoto typu – Paměťmi Mikuláše Dačického z Heslova, i pohledem literárního vědce s důrazem na literární hodnotu díla.

Nejen edicím rozsáhlejších či významnějších historiografických pramenů z městského prostředí se dostalo patřičné pozornosti historiků, ale opominuty nebyly ani materiály menšího rozsahu, jaké představují například pamětní a kronikářské záznamy vpisované do různých knih, především tisků. I tyto obvykle drobnější texty svým obsahem přispívají k poznávání života v raně novověkém období. Oblíbeným tiskem pro zapisování všelijakých údajů byl především Veleslavínův *Kalendář historický*, jehož exempláře uchovávají řadu rukopisných záznamů, na nichž se mnohdy podílelo i více generací. Lze přepokládat, že postupným zpřístupňováním starých knihovnických celků budou ještě další výtisky *Kalendáře historického* s rukopisnými přípisy objeveny. Některé z těchto pamětních záznamů byly veřejnosti předloženy formou studií v odborných periodikách. Jako příklad lze uvést práci Milady Svobodové *Paměti obyvatel Menšího Města pražského z let 1581–1628 ve Veleslavínově Kalendáři historickém*,⁶¹ Olgy Fejtové, *Veleslavínův Kalendář historický z majetku pražského rodu Dvorských z Gryfí Hory*,⁶² či Josefa Hejnice, *Paměti Jiřího Hanuše Velimského a humanisté doby rudolfínské v Kostelci nad Labem*.⁶³ Z historiografických bohemik,

⁵⁹ Jan Vogeltanz (ed.), František Václav Felíř, *Letopis 1723–1756*. Praha 2011.

⁶⁰ Alexandr Stich – Radek Lunga (edd.), Jan Kořínek, *Staré paměti kutnohorské*. Praha 2000. Drobnější studii k této kronice vydala již dříve Helena Štroblová: Jan Kořínek, badatel. (Ke vzniku Starých pamětí kutnohorských). *SSH* 21, 1995, s. 106–112.

⁶¹ *Miscellanea* 7, 1990, s. 75–105.

⁶² *Tamtéž* 15, 1998, s. 97–124.

⁶³ *Knihy a dějiny* 6, č. 1–2, 1999, s. 1–35.

uložených v zahraničí, zmiňme studii Oldřicha Kotyzy *Letopisné záznamy pražské rodiny Turnarů z let 1581–1588, zapsaných v petrohradském exempláři Koldínova zákoníku*,⁶⁴ nebo pojednání ruského badatele Georgije Pavloviče Melnikova, který se věnoval především sborníku obsahujícím záznamy Sixta z Ottersdorfu.⁶⁵

b) Odborné studie a monografie

K postupnému rozšiřování zájmu o narativní prameny přispívají též práce, které informují veřejnost o jejich existenci a místech uložení. V této souvislosti je třeba zmínit nově vznikající katalogizační a inventární soupisy pramenů, které dosahují značné úrovně zpracování a mají své nezastupitelné místo v historické vědě.⁶⁶ Svým vznikem vytvářejí základní předpoklady pro studium historiografických děl, neboť až do nedávné doby existovalo pouze úzké povědomí o existenci a uložení těchto pramenů.⁶⁷ V této souvislosti nelze opominout ani činnost jednotlivých archivů, jejichž pracovníci postupně zpracovávají a zveřejňují soupisy, v některých případech již také digitální kopie historiografických prací uchovávaných v jejich archivních fondech.⁶⁸

⁶⁴ *Porta Bohemica* 4, 2007, s. 131–145.

⁶⁵ Georgij Pavlovič Melnikov, *Český rukopisný sborník z přelomu 16. a 17. století ve sbírkách ruské Národní knihovny v Petrohradě. (Výsledky rozboru.)* FHB 18, 1997, s. 87–98 (překlad J. Pánek).

⁶⁶ Příkladem mohou být katalogy rukopisů publikované Oddělením pro soupis a studium rukopisů Archivu AV ČR. Z poslední doby lze uvést katalogy: Irena Zachová – Stanislav Petr, *Soupis sbírky rukopisů Antonína Bedřicha Mitrovskeho v Archivu města Brna*. Praha – Brno 1999; též, *Soupis sbírky rukopisů bývalého Františkova muzea v Brně*. Praha 2010. Také Oddělení rukopisů a starých tisků NK ČR se zabývá katalogizací svých rukopisných sbírek. Z nejnovějších prací: Alena Richterová, *Děčínské rukopisy ze sbírky Františka Martina Pelcla (1734–1801)*, nyní ve fondech Národní knihovny České republiky. Praha 2007. Rukopisy se katalogizují také v Moravské zemské knihovně v Brně, příkladem lze uvést: Vladislav Dokoupil – Přemysl Bar, *Soupis rukopisů piaristické koleje v Mikulově uložených v Moravské zemské knihovně*, *Studie o rukopisech* 40, 2010, s. 225–272; též, *Soupis rukopisů dačických františkánů*. Brno 2011; V. Dokoupil – Jindra Pavelková, *Katalog rukopisů a prvotisků knihovny Biskupského alumnátu v Brně*. Brno 2011. Postupně se také zpracovávají fondy starších knihoven, kde jsou uloženy především tisky. Zpracovávání katalogů starých tisků navazuje na starší tradici. Zde bych zmínila alespoň naše největší pracoviště, kde je starým tiskům věnována patřičná pozornost: Knihovna Akademie věd ČR, Národní muzeum, Národní knihovna ČR v Praze, Vědecká knihovna v Olomouci a Moravská zemská knihovna v Brně.

⁶⁷ Základní informace přináší čtyřsvazkové dílo pracovníků Oddělení pro soupis a studium rukopisů Archivu AV ČR (dnes Masarykova ústavu a Archivu AV ČR) *Průvodce po rukopisných fondech v České republice I–IV*. Praha 1995–2004, jehož souhrnná a inovovaná verze vyšla v roce 2011 v angličtině. Podrobné popisy historiografických pramenů uložených v českých muzeích nalezneme v kolektivním díle, vznikajícím pod vedením Katedry českého jazyka a literatury FF UK Praha, *Repertorium rukopisů 17. a 18. století z muzejních sbírek v Čechách I/1, a–f, I/2, h–j*. Praha 2003; *II/1 k–l, II/2, m–o*. Praha 2007. Soupis moravských pramenů městské historiografie se v současnosti zpracovává pod vedením Jaroslava Millera (Filosofická fakulta Univerzity Palackého Olomouc): *Soupis pramenů městského dějepisectví Čech, Moravy a Slezska do roku 1800 I. etapa: Morava. Součástí budou i edice pramenů a interpretační studie*.

⁶⁸ Soupisy kronik jsou vydávány postupně jednotlivými archivy, většinou v regionálních periodikách. Například pro Středočeský kraj vyšla značná část zmíněných soupisových prací ve Středočeském sborníku historickém (viz závěrečný soupis literatury). Prostřednictvím internetu zpřístupnily soupisy

Lze předpokládat, že zpřístupnění pramenů narativní povahy bude pokračovat a že v budoucnu bude moci badatel pracovat ve svém prostředí, ať už doma či na pracovišti, s digitální kopii písemnosti, což značně ulehčí jeho práci.

Pokud jde o souhrnné práce věnované historiografickým pramenům městské provenience v raném novověku v Čechách, vyšla do roku 1989 v podstatě jen jediná rozsáhlejší syntéza, a to ještě regionálně ohraničená na oblast severních Čech. Autor, severočeský historik a archivář Jan Smetana v ní nabídl odborné veřejnosti soupis a stručnou analýzu historiografických písemností vzniklých před rokem 1835 v litoměřickém kraji a pokusil se také o jejich klasifikaci a definici metodologie práce.⁶⁹ Jeho dílo představuje první krok na cestě k poznávání městské historiografie jako celku. Tento pokus však zůstal na dlouhou dobu ojedinělý. Musela uplynout celá tři desetiletí, než na jeho práci navázal další severočeský badatel Oldřich Kotyza. V roce 2006 publikoval výsledky svého dlouhodobého výzkumu v rozsáhlé studii nazvané „*Skutkům předků svých zahynouti nedají. Ocenění významu vyprávěcích pramenů severočeské provenience pro studium kolísání klimatu v českých zemích*“, v níž rozšířil a doplnil Smetanovu studii.⁷⁰ Práce prvořadě sleduje výpovědní hodnotu městských narativních pramenů z pohledu meteorologie, zároveň však přináší inovovaný přehled městských historiografických pramenů raného novověku v oblasti severních Čech, včetně jejich stručné charakteristiky. V současnosti jsou městské narativní prameny raného novověku jako celek zpracovány pouze pro severní (severozápadní) Čechy.

Přehled a stručnou charakteristiku narativních pramenů z předbělohorského období přináší monografie Marie Tošnerové *Kroniky českých měst z předbělohorského období. Úvod do studia městského kronikářství v Čechách v letech 1526–1620*, vydaná na sklonku roku 2010. Autorka se pokusila nastítnit vznik a vývoj městského kronikářství v Čechách v období raného novověku. Městské historiografii předbělohorské doby je věnována pozornost také v drobnějších studiích téže autorky.⁷¹

kronik například Státní okresní archiv Frýdek-Místek, SOkA Havlíčkův Brod, SOkA Hradec Králové, SOkA Chomutov, SOkA Rokycany, SOA Třeboň a další.

⁶⁹ Jan Smetana, *Vyprávěcí prameny dějepisné vzniklé v Litoměřickém kraji do roku 1835*. SAP 22, 1972/1, s. 221–295; též, *Soupis vyprávěcích pramenů dějepisných vzniklých v Litoměřickém kraji do roku 1835*. SAP 23, 1973, s. 215–282.

⁷⁰ Vyšlo ve sborníku *Česká beseda o německých i českých kronikách, pamětech a dalších vyprávěcích pramenech*. Ústí nad Labem 2006, s. 25–103.

⁷¹ M. Tošnerová, *Rodinné zápisy Paula Jonase von Lilgenau 1582–1591. Studie o rukopisech 33*, 2000, s. 105–113; *Měšťanské paměti raného novověku – pramen poznávání každodennosti*. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2001*, s. 83–91; *Tobiáš Adalbert Vodňanský a jeho pokračování Hájkovy kroniky*. *Inter laurum et olivam. AUC-Philosophica et historica 1–2*, 2002. *Z pomocných věd historických 16*, s. 469–484. *Kroniky českých měst z období raného*

V této souvislosti je třeba také zmínit oblast východních Čech, kde byla v nedávné minulosti věnována historiografii patřičná pozornost, ovšem nikoli raně novověkému dějepisectví, ale písemnictví mladší doby, a to ve studii Milana Skřivánka *Dějepisectví východních Čech od konce 18. století do poloviny 19. století. K myšlenkovému světu kronikářů a dějepisců*.⁷² Tato rozsáhlá práce, shrnující výsledky autora dlouholetého výzkumu narativních dějepisných pramenů v regionu, se vyznačuje důkladnou znalostí příslušných materiálů a dobrou orientací v této problematice. Přestože je zaměřena na mladší období, ocení její přínos také historici raného novověku, neboť charakteristiku jednotlivých druhů narativních pramenů a jejich klasifikaci vytvořenou autorem lze i přesto, že se týká mladších pramenů, použít i pro starší materiály. Stručné zhodnocení městské kronikářské činnosti v první polovině 17. století ve středních Čechách, včetně vztahu kronikářů k pramenům diplomatické povahy, přinesl Marek Ďurčanský ve své studii *Kolektivní paměť měst?*⁷³ Upozornil na nutnost studovat souběžně s historiografickým textem i prameny úřední povahy, jejichž rozbor může přispět jak k poznání geneze textu, tak i k jeho zařazení do širšího dobového kontextu. Problematikou barokní městské historiografie z pohledu literární vědy se zabývala ve své studii Michaela Horáková, která na příkladu dvou kronikářských prací ze 17. a 18. století, městského kantora a faráře, ukazuje vývoj tohoto žánru během necelých sta let.⁷⁴ O počátcích městských kronikářských záznamů, či spíše pamětních zápisů, jejichž autory byli většinou radní písaři, nás informuje práce Josefa Hejnice, *Městští písaři a jejich literární a kulturní činnost v českých středověkých a raně novověkých městech*.⁷⁵

Vedle studií zabývajících se městskými historiografickými prameny jako celkem vznikají v poslední době také práce věnované historiografii jednotlivých měst či oblastí. Příkladem může být studie týkající se dějepisectví ve městě Louny, pro které je zachováno několik pramenů tohoto typu vytvořených v rozmezí 16. až 18. století. Tři významné prameny lounského raně novověkého dějepisectví: kroniku Pavla Mikšovce z přelomu 16. a 17. století, letopisy Jana Mojžíše z 18. století a rejstřík nedochované

novověku. In: Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2008, s. 175–185.

⁷² Vyšlo v periodiku Pomezí Čech, Moravy a Slezska 10, 2009, s. 9–148.

⁷³ In: Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526–1740. Opera historica 11, 2006, s. 375–388.

⁷⁴ Michaela Horáková, Ke specifické barokní paměti. Nad pamětmi Kocmánkovými a Paroubkovými. In: Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska, 2001, s. 107–115.

⁷⁵ In: Městská diplomatika a správa v českých zemích do druhé světové války. AUC-Philosophica et historica 1, 1992. Z pomocných věd historických 10, 1992, s. 31–42.

kroniky ze stejné doby srovnává ve svém článku *Srovnání lounských kronik ze 16. a 18. století* Miroslav Ekrt.⁷⁶ Problematikou všech dochovaných lounských raně novověkých historiografických pramenů, zejména jejich genezí, filiací a komparací, se zabývají v rozsáhlé a detailně zpracované studii Bohumír Roedl a Oldřich Kotyza, kteří tak podávají srozumitelný přehled vývoje lounského kronikářství.⁷⁷ Narativním pramenům jihočeského poddanského městečka Soběslavi věnovala pozornost ve své stati, vydané v roce 2002, Marta Hradilová.⁷⁸ V této své studii přináší soupis pramenů, počínaje nejstarší dochovanou kronikou zdejšího primátora Řehoře Smrčky ze Sabinova z předbělohorské doby až k pracím 19. století, a jejich stručnou charakteristiku. Historiografií severočeského města Teplic a jeho nejbližšího okolí se zabýval Karel Vilím a výsledky svého bádání publikoval pod názvem *Kroniky a kronikářství na Teplicku v 16.–19. století* v roce 2006.⁷⁹ Jen okrajově zůstává zpracovaná historiografie západočeského města Chebu, kde se nachází jeden z našich největších souborů městských kronik. Pozornost těmto pramenům, včetně zmínky o možnostech jejich využití v minulosti a jejich studiu v budoucnosti, věnoval Ivan Hlaváček ve své drobnější studii *Nástin historiografie města Chebu a Chebska*.⁸⁰ Kronikářství se v 16. století rozvíjelo nejen v Čechách, ale též ve vedlejších zemích Koruny české. O kronikách hornoluzického města Žitavy přináší informace Milan Svoboda.⁸¹

Pozornost badatelů po roce 1989 se zaměřila i na jednotliviny, kterým bylo věnováno poměrně značné množství studií. Mezi nejvýznamnější a nejrozsáhlejší vyprávěcí prameny bezesporu náleží kronika města České Lípy, jedno z mála raně novověkých děl z předbělohorské doby, které do dnešní doby nebylo vydáno edičně. Rukopis zpracovala ve své diplomové práci Veronika Vosálová (Šlosarová) a její upravenou verzi vydala pod titulem *Českolipský kronikář Hans Kriesche a jeho kronika*.⁸² Z předbělohorské doby se dochovalo několik pramenů pojednávajících o lázeňském městě Karlových Varech. Jde však spíše o díla zaměřená na lázně a jejich

⁷⁶ Miroslav Ekrt, Mostecko. Litvínovsko. Lounsko. Žatecko v historických studiích. Sborník učitelských prací z kurzů univerzitních extenzí v Mostě. Okresní muzeum Most 2002, s. 159–181.

⁷⁷ Bohumír Roedl – Oldřich Kotyza, Rejstřík k neznámé kronice v kontextu lounského raně novověkého dějepisectví. *Porta Bohemica* 5, 2009, s. 42–89.

⁷⁸ Marta Hradilová, Narativní prameny k dějinám města Soběslavi. *Táborský archiv* 11, 2002, s. 191–205.

⁷⁹ In: Česká beseda o německých i českých kronikách, pamětech a dalších vyprávěcích pramenech, s. 141–155.

⁸⁰ Sborník Chebského muzea 1997, s. 132–140.

⁸¹ Milan Svoboda, Vidět město. Žitava v raně novověkých kronikách. In: *Korunní země v dějinách českého státu III. Residence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.–17. století*. Praha 2007, s. 435–458.

⁸² *Bezděz* 9, 2000, s. 387–415.

využití, než o městské kroniky jako takové.⁸³ Nejstarší karlovarská kronika pochází až z 18. století. Zprávu o tomto rukopise přináší drobná stať Antonína Mařika *O nejstarší městské karlovarské kronice*.⁸⁴ Z drobnějších prací týkajících se kronikářských záznamů na Moravě je třeba zmínit práci Ludmily Sulitkové a Jany Škopkové o pamětních záznamech brněnského lékárníka předbělohorské doby.⁸⁵

Kronikářské záznamy jsou také často soudobými badateli využívány k objasnění určitých událostí či úseků historie města. Příkladem může být studie Vladimíra Wolfa *Trutnovská kronika Simeona Hüttla a Slezsko*, která je věnována vztahům Trutnova a Slezska,⁸⁶ či práce Jindřicha Tomase *Poselstvo cara Borise Godunova v roce 1599–1600 v kronikách měst, zvláště v kronice města Litoměřic*⁸⁷ a Karla Štrobla, *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova a odraz zahraničních událostí v nich v rozmezí let 1575–1626*.⁸⁸

Základ studia narativních pramenů městské provenience sestává z několika kroků, z nichž na prvním místě stojí heuristika. Na ni navazuje analýza pramene a jeho zařazení do historického kontextu, včetně komparace s dalšími prameny. Tato náročná a zdoluhavá práce je však nemyslitelná bez možnosti využít výsledky bádání dalších historiků, neboť není v silách jedince zodpovědně obsáhnout tak rozsáhlý úkol, jaký představuje detailní zpracování městských narativních pramenů raného novověku v historickém kontextu. Proto je třeba uvítat, že vedle edičních prací a studií zaměřených na konkrétní prameny jsou publikovány také monografie a stati zabývající se problematikou historiografie raného novověku v širších souvislostech, zejména pak metodologií práce s narativními prameny, jejich vznikem a recepcí, osobami autorů a vlivem prostředí na obsah díla. V této souvislosti je třeba především zmínit zejména metodologicky zaměřené práce Zdeňka Beneše, vycházející jak časopisecky, tak i v monografiích.⁸⁹

⁸³ Historiografii města Karlovy Vary se zabýval Stanislav Burachovič: *Karlovy Vary a jejich vlastivědné písemnictví*. Karlovy Vary 2000. O díle věnovaném především léčivým pramenům v témže městě pojednává stať téhož autora: Dr. Venceslaus Payer a jeho pojednání o Karlových Varech z roku 1522. *Sborník Chebského muzea* 2002, s. 168–171.

⁸⁴ *Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni* 2004, s. 116–120.

⁸⁵ Ludmila Sulitková, Jana Škopová, *Dosud needované záznamy z kroniky brněnského lékárníka Jiřího Ludwiga (1574–1603)*. SPFFBU, řada C, 42, 1993, s. 143–159.

⁸⁶ Vladimír Wolf, *Piśmiennictwo Czech i Polski w średniowieczu i we wczesnej epoce nowożytnej*. Katowice 2003, s. 342–355.

⁸⁷ *Děčínské vlastivědné zprávy* č. 3–XI, 1995, s. 51–56.

⁸⁸ *Kutnohorsko* 2000, č. 3, s. 4–11.

⁸⁹ Zdeňk Beneš, *Akta aneb Knihy památné čili historie Sixta z Ottersdorfu (Studie o genezi jednoho historického textu)*. ČČH 90, 1992, s. 188–203; *Historický text a historická skutečnost. Studie o principech českého humanistického dějepiscetví*. Praha 1993; *Historický text a historická kultura*. Praha

Dalším nepřehlédnutelným aspektem výzkumu městských narativních pramenů, který se výrazně podepsal na jejich vzniku, je poznání kulturního prostředí a atmosféry doby, ve které žili jejich autoři. K prioritním úkolům historické vědy v oblasti historiografie patří zjištění kulturních zájmů našich předchůdců, což v tomto případě znamená především vypátrat, kdo četl zmiňovaná díla a komu byla určena, a také se seznámit se skladbou knihoven sledované doby. Kulturnímu prostředí českých měst byla věnována pozornost již v 19. století, stačí zde připomenout práce Zikmunda Wintera, který shromáždil řadu údajů o životě měst zejména v 15. a 16. století.⁹⁰ Na jeho práce navázala řada autorů, kteří se touto problematikou zabývali jak na regionální úrovni, tak i z celospolečenského pohledu.⁹¹ Otázka městské kultury se ve větší míře dostala do centra pozornosti až koncem 20. století. Počátkem devadesátých let vyšla monografie Jiřího Peška věnovaná otázkám kultury a vzdělanosti v předbělohorských městech, které předcházely drobnější studie na toto téma.⁹² S měšťanskou kulturou a vzdělaností úzce souvisí také otázky měšťanských knihoven, jimž je v poslední době věnována patřičná pozornost zejména ve studiích Olgy Fejtové, Jiřího Peška, Zdeňka Hojdy a dalších badatelů.⁹³ Stranou nezůstává ani otázka recepce historiografických knih, kde však výzkumy narážejí na nedostatečně dochovanou pramennou základnu.⁹⁴

1995; *Das humanistische Bild der Landesgeschichte (Tschechen und Germanen an den Grenzen des Imperium Romanorum)*. In: *Später Humanismus in der Krone Böhmens 1570–1620*. Hrsg. von Hans-Bernd Harder. Dresden 1997, s. 111–120. Hájkova Kronika česká a české historické myšlení. *Studia comeniana et historica* 29, 1999, č. 62, s. 46–60.

⁹⁰ Zikmund Winter, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku. I–II*. Praha 1890–1892.

⁹¹ Připomenula bych zde například práci Josefa Petráně a kol., *Dějiny hmotné kultury. Kultura každodenního života od 16. do 18. století I–II*. Praha 1995 a 1997.

⁹² Jiří Pešek, *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547–1620 (Všední dny kulturního života)*. Praha 1993.

⁹³ Této problematice byla a je věnována stálá pozornost. Vychází řada studií, drobnějších o rozsáhlejších, jejichž výčet by vydal na samostatný příspěvek. Intenzivněji se problematikou měšťanských knihoven zabývá například Olga Fejtová (především pražských). Z prostředí Moravy bych uvedla práci Lenky Prudkové *Knižní kultura ve Velkém Meziříčí v předbělohorském období*. (*Západní Morava* 3, 1999, s. 33–47.) V této souvislosti je třeba také připomenout pravidelně konané mezinárodní odborné konference týkající se výzkumu knihoven, pořádané od roku 1999 Ústavem romanistiky Filosofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích ve spolupráci s Archivem hl. města Prahy a Národní knihovnou ČR. Příspěvky přednesené na těchto setkáních jsou publikovány v periodiku *Opera romanica*, vycházejícím od roku 2000.

⁹⁴ Ze studií poslední doby lze uvést stať Jiřího Peška a Olgy Fejtové *Měšťanský čtenář a české kroniky v Praze raného novověku*, (*Opera romanica* 4, 2003, s. 183–196) která ukázala, jak velkému zájmu se těšila četba historiografických knih. Čtenáři, knihovnám i obchodu s knihami v období raného novověku je také věnována pozornost v jedné z kapitol monografie *Člověk raného novověku* (Praha 2007, s. 398–432), jejíž autorkou je Marie Ryantová.

c) Zahraniční literatura

Studium městské historiografie raného novověku není myslitelné bez jeho zařazení do celoevropského kontextu. Pro účely této práce byla prostudována zejména ta zahraniční literatura, kterou bylo možné využít pro konfrontaci našich a zahraničních podmínek vývoje městské historiografie. Především bylo přihlédnuto k literatuře týkající se Německa, jehož městská historiografická produkce je pro nás dobře srovnatelná. V posledním období vyšlo několik významných studií a sborníků, věnovaných problematice městské historiografie na přelomu středověku a novověku.⁹⁵

Z nejnověji vydaných monografií je třeba připomenout především práce německé badatelky Susanny Rau, která se městské historiografii raného novověku intenzivně věnuje. Její rozsáhlá monografie *Geschichte und Konfession*, vydaná v roce 2002, pojednává o městském kronikářství raného novověku v Brémách, Vratislavi, Hamburku a Kolíně.⁹⁶ Autorka zde přináší zprávy nejen o městských kronikách, jejich dochování, genezi a recepci (včetně komparace zpráv týkajících se otázky reformace), ale zamýšlí se i nad významem a přínosem těchto pramenů v minulosti i současnosti. Ve své práci se pokusila též o definici a vymezení těchto materiálů, přičemž její pojetí plně koresponduje s poznatky dosaženými v naší městské historiografii. Z poněkud odlišného úhlu pohledu zkoumal městské kroniky hornosaských a lužických měst Helmut Bräuer, který se věnoval nejen kronikářské činnosti a dochovaným pramenům, ale zejména jejímu odrazu v městské společnosti.⁹⁷ Ze starších prací není možné opominout základní dílo německé městské historiografie, které je badateli stále

⁹⁵ Vedle studií týkajících se pouze písemností městského dějepiscství vychází v zahraničí řada prací věnovaných životu ve městech v raném novověku, které se opírají o dobové materiály. Z novějších lze připomenout například sborník *Der Tag X in der Geschichte*, vydaný Ennem Bonzem (Stuttgart 1997), pojednávající o různých katastrofách a jejich vnímání současníky. Městskému dějepiscství v zemích bývalého východního bloku je věnována pozornost především v souborných pracích, jako je například studie Hanse-Jürgena Grabmüllera věnovaná ruskému dějepiscství: *Die russischen Chroniken des 11.–18. Jahrhunderts im Spiegel der Sowjetforschung (1917–1975)*. *Jahrbuch für Geschichte Osteuropa*. Neu Folge. Band 24, 1976, Heft 3, s. 394–416, či Teodora Pompiliu o rumunském dějepiscství: *Die Entwicklung des historischen Denkens in der rumänischen Geschichtsschreibung*. Cluj 1972. Polské dějepiscství v současnosti shrnuje sborník *Historiographie in Polen und in der Schweiz*. Hrsg. von Krzysztof Baczkowski, Krakau, und Christian Simon, Basel. Krakov 1994. Slovenskému kronikářství je věnována také patřičná pozornost; Staršími kronikářskými díly slovenské proveniencie se zabývá Julius Sopko, který vydal monografii *Stredoveké Slovensko očami kráľovských a mestských kronikárov*. Budmerice 1995.

⁹⁶ Susanne Rau, *Geschichte a Konfession. Städtische Geschichtsschreibung und Erinnerungskultur im Zeitalter von Reformation und Konfessionalisierung in Bremen, Breslau, Hamburg und Köln*. Hamburg – München 2002.

⁹⁷ Helmut Bräuer, *Stadtchronistik und städtische Gesellschaft*. Leipzig 2009.

využíváno, a to monografii Heinricha Schmidta.⁹⁸ Jeho práce představuje první syntetickou studii o městském kronikářství, jeho vývoji a významu. V německém prostředí zůstává i nadále hlavní ediční řadou pro zpřístupňování městských kronik řada *Chroniken der deutschen Städte*, která má své počátky v polovině 19. století.

V současnosti vychází v sousedním Německu řada prací zabývajících se problematikou městské historiografie, avšak většinou jde o studie věnované konkrétnímu městu. Souhrnné práce se objevují jen výjimečně. O syntetické pojetí historiografické práce v raném novověku se pokusilo několik mladších autorů ve sborníku *Geschichte schreiben* editorek Susanny Rau a Birgit Studt.⁹⁹ Sborník je výsledkem dlouholeté spolupráce mladších odborníků sdružujících se v pracovní skupině *Historiographiegeschichte der Frühen Neuzeit (1400–1800)*, která usiluje o nový přístup k historiografickým pramenům raného novověku. Oproti klasické strukturalizaci studia historických textů navrhuje její členové studovat tyto texty na základě nového třídičného schématu, jehož části nazvali: Ort, Process a Erzählung. Pojem „místo“ (Ort) vymezuje prostor, ve kterém díla vznikala, „procesem“ pak chápou mechanismy, které jsou spojovány s produkcí, distribucí a recepcí těchto pramenů a pojem „vyprávění“ (Erzählung) předpokládá rekonstrukci minulého na základě reflexe vyprávěcích vzorů minulosti. Jak dalece se nový přístup k historiografickým pramenům ujme, ukáže teprve čas.

Pro oblast Švýcarska, kde je také dochována řada městských kronik, shrnuje tuto problematiku starší publikace Richarda Feller a Edgara Bonjoura, v níž se autoři zabývají vývojem historiografie obecně, včetně městského dějepisectví.¹⁰⁰ Nejnovější poznatky o švýcarské a také polské historiografii přináší již výše citovaný sborník vydaný v roce 1994, kde se přední odborníci obou zemí zabývají jednotlivými otázkami historiografie, včetně městské.¹⁰¹

Městské historiografii v období humanismu bylo v poslední době věnováno také několik sborníků, na nichž se podíleli odborníci z řady evropských zemí. Je to

⁹⁸ Heinrich Schmidt, *Die deutschen Städtechroniken als Spiegel des bürgerlichen Selbstverständnisses im Spätmittelalter*. Göttingen 1958.

⁹⁹ Susanne Rau und Birgit Studt (Hgg.), *Geschichte schreiben. Ein Quellen- und Studienhandbuch zur Historiographie (ca. 1350–1750)*. Berlin 2010.

¹⁰⁰ Richard Feller – Edgar Bonjour, *Geschichtsschreibung der Schweiz. Vom Spätmittelalter zur Neuzeit*. Basel 1979.

¹⁰¹ *Historiographie in Polen und in der Schweiz*. Hrsg. von Krzysztof Baczkowski, Krakau, und Christian Simon, Basel. Krakov 1994.

především sborník nazvaný *Diffusion des Humanismus*,¹⁰² který obsahuje šestnáct studií věnovaných této problematice. Autoři se zde zabývali jednak obecně otázkami vzniku humanismu a jeho šíření po Evropě, jednak otázkou národní historiografie.¹⁰³ O něco dříve byl vydán editorem Petrem Johankem sborník věnovaný problematice městského dějepisectví pozdního středověku a raného novověku.¹⁰⁴ Mezi pozoruhodné studie tohoto sborníku umožňující srovnání vývoje naší raně novověké městské historiografie se zahraniční náleží zejména práce Klausa Wriedta, který pojednal o jejím vývoji v Německu v 15. a 16. století.¹⁰⁵ Zabýval se jak minulým, tak současným stavem bádání, včetně vytvoření definice a klasifikace městských vyprávěcích pramenů.¹⁰⁶

II. MĚSTSKÉ HISTORIOGRAFICKÉ PRAMENY RANÉHO NOVOVĚKU A JEJICH KLASIFIKACE

Městské kronikářské a pamětní zápisy patří k těm pramenům, které umožňují nahlédnout blíže nejen do nitra vzdělaného měšťana – autora záznamů, ale také poznat atmosféru panující v jeho blízkém okolí, ve světě raně novověkého města. Žádný jiný pramen nemůže přiblížit určitý úsek minulosti tak detailně a autenticky jako pamětní a kronikářské záznamy jednotlivců, které právě svým subjektivním přístupem, rozmanitostí i odlišnými úhly pohledu poskytují badatelům širokou paletu nejrůznějších názorů a hodnocení tehdejších událostí. O vztahu autora k městu i o městě samém vypovídají také další historiografické prameny, jako jsou topografie a panegyrické spisy, díla typická pro humanistické písemnictví.

Narativní historiografické prameny se počátkem raného novověku rozrostly nejen kvantitativně, ale i kvalitativně. Vedle análů, biografí, kronik, gest a historií, známých již ze středověku, se v českém prostředí objevily nové druhy historického

¹⁰² *Diffusion des Humanismus. Studien zur nationalen Geschichtsschreibung europäischen Humanisten.* Hrsg. von Johannes Helmuth, Ulrich Muhlack und Gerrit Walther. Göttingen 2002.

¹⁰³ Například polskému dějepisectví je věnována studie J. Pirozińskiego, *Humanistische Geschichtsschreibung in Polen.* In: *Diffusion des Humanismus*, s. 308–318.

¹⁰⁴ *Städtische Geschichtsschreibung im Spätmittelalter und in der Zeit frühen Neuzeit*, Hrsg. von Peter Johaneck. Böhlau Verlag. Köln – Weimar – Wien 2000. České písemnictví v tomto sborníku reprezentuje studie Marie Bláhové, *Stadt, Bürgertum und Städtewesen im Spiegel der Geschichtsschreibung* (s. 233–246), ve které shrnula počátky městského písemnictví u nás.

¹⁰⁵ Klaus Wriedt, *Bürgerliche Geschichtsschreibung im 15. und 16. Jahrhundert*, s. 19–50.

¹⁰⁶ Srovnání jednotlivých pokusů o definici a klasifikaci městských narativních pramenů viz příslušnou kapitolu: *Městské historiografické prameny raného novověku a jejich klasifikace.*

spisování, vytvořené humanistickou historiografií, jako jsou kalendáře, rejstříky, relace, deníky, paměti a různé sborníky historických textů.¹⁰⁷ Klasifikace těchto pramenů vyžaduje značnou obezřetnost, neboť jde o různorodý soubor textů, které spojují jen určité znaky společné více dílům. Současná literárněvědná typologie představuje pouze základní rámec pro jejich určení, neboť její kritéria jsou nastavena pro jiné účely.¹⁰⁸ Daleko větší význam při posuzování historiografické tvorby předbělohorského období je třeba věnovat způsobu a charakteru zachycení skutečnosti, příznačných pro svou dobu, takových, které byly považovány za důležitý znak historického spisování v období humanismu. Klasifikace jak středověkých, tak raně novověkých narativních pramenů naráží především na nejednotnost stylu. Většina těchto písemností je smíšená a nelze je jednoznačně zařadit do určitého literárního žánru.¹⁰⁹ V předbělohorském dějepisectví se můžeme setkat jak s analistickými zápisy, tak s kronikami a historiemi; v městském kronikářství této doby se však s čistou historií nesetkáme.¹¹⁰ Název kronika je v naší starší literatuře pro vyprávění o minulosti zcela běžně užíván po různá historiografická narativní díla; v případě městského kronikářství se také objevuje pro tento druh spisování název paměti. Výslovně však slovem kronika je ve skutečnosti označeno jen několik málo děl městské historiografie raného novověku.¹¹¹ Většina kronikářských prací z předbělohorské doby nemá žádný soudobý název, souhrnným titulem je obvykle označili až jejich editoři. O přesnější vymezení pojmu kronika se pokoušeli a pokoušejí badatelé u nás i v zahraničí.

Klasifikací pramenů označovaných zjednodušeně jako kronika se zabýval počátkem sedmdesátých let 20. století ve své rozsáhlé studii věnované problematice městského kronikářství Jan Smetana. Dospěl k názoru, že nejvíce vyhovujícím

¹⁰⁷ K žánrovému rozlišení písemností humanistické historiografie Z. Beneš, *Historický text a historická skutečnost*. Praha 1993, s. 18–22.

¹⁰⁸ K typologii humanistické literatury Jaroslav Kolár, *K typologii české historické prózy z období humanismu*. FHB 11, Praha 1987, s. 171–180. Pojmem kronika se v současnosti chápe „zápis historických událostí v časovém sledu bez hlubšího sepětí nebo vědeckého zpracování, nebo pravidelný chronologický zápis událostí, nebo pamětní kniha s takovými zápisy“ – *Akademický slovník cizích slov*. Praha 2001, s. 432.

¹⁰⁹ K otázce klasifikace narativních pramenů Marie Bláhová, *Klasifikace předhusitských narativních pramenů české provenience*. In: *200 let PVH*. Praha 1988, s. 165–200.

¹¹⁰ Někteří kronikáři vkládali do svých prací různá vyprávění, která nazývali historie (*Geschichte*); jde však o literární útvar, který bychom dnes nazvali historikou. Například kadaňský kronikář zařadil do chronologického líčení dějin města několik takových historek.

¹¹¹ Z předbělohorské doby jsou titulem kronika označena díla vzniklá v České Lípě, Chebu, Lounech a Praze. Také o něco mladší letopisecké dílo vzniklé v Mladé Boleslavi nazval autor kronikou. Kronikářské práce z mladšího období mají dochovány různé názvy: kroniky, paměti, pamětní knihy, historie a další, zejména v baroku značně rozvětvené názvy, a to v českém, německém či latinském jazyce.

termínem pro jejich souhrnné označení je „vyprávěcí prameny dějepisné“.¹¹² Podle formy, obsahu a vztahu sdělení ke skutečnosti je dále rozlišil na dvě skupiny. První kategorii zahrnující díla, ve kterých autor zachytil širší komplex vzájemně souvisejících událostí, označil jako „líčení“, zatímco druhou, kam zařadil pouhé zaznamenání události, nazval „referujícím stylem“. Za formálně nejvyspělejší typ považoval kroniku, kterou charakterizoval jako dějepisné dílo, v němž autor použil souvislejší vyprávěcí formu a jehož účelem bylo přinést určité hodnocení událostí. Zároveň upozornil na skutečnost, že nelze vést jednoznačnou hranici mezi jednotlivými typy narativních historických pramenů.¹¹³ Otázkou klasifikace historiografických pramenů raného novověku se zabývala většina autorů edic kronikářských prací. Jednou z nejnověji vydaných edic, kde se v rozsáhlém úvodu autoři zamýšlejí nad teoretickými otázkami práce s těmito materiály, jsou nejstarší a doposud veřejnosti neznámé texty s kronikářskými záznamy měšťanů Roudnice nad Labem. Editoři ve svých úvahách o typologii dochovaných historiografických pramenů dospěli k názoru, že odpověď na tuto otázku je třeba nechat i nadále otevřenou, neboť většinu „vyprávěcích pramenů dějepisných“ nelze jednoznačně zařadit do některé z historiografických kategorií.¹¹⁴ Otázce kronik a kronikářství se také věnoval Milan Skřivánek ve své studii zaměřené na novověké historiografické narativní prameny východních Čech, jež charakterizuje kroniku jako dílo, které má „podat zprávu budoucím generacím a ovlivnit jejich názor na pisatelovu současnost a minulost“, které přináší hodnotící soudy autora a vyznačuje se vyšší literární úrovní.¹¹⁵

Pro předbělohorské městské kronikářství lze chápat kroniku jako jednu z forem lokálních institucionálních dějin,¹¹⁶ v užším smyslu jde o dílo, které popisuje historii města od jeho počátku do současnosti autora a je ohraničeno pouze na město samé. V širším smyslu lze do této kategorie zařadit i spisy, které zahrnují kronikářské poznámky časově omezené na kratší období.¹¹⁷ Charakteristickým znakem kroniky je

¹¹² J. Smetana, *Vyprávěcí prameny dějepisné vzniklé v Litoměřickém kraji do roku 1835*, s. 228.

¹¹³ Tamtéž, s. 225–227. Jako nejjednodušší formu uvádí ojedinelý záznam, který ve spojení s dalšími tvoří letopis, dále rozlišuje diarium, relaci a pamětní knihu. Přečasnou formou k „líčení“ jsou collectanea, jejich vyšším stupněm miscellanea a jako nejvyšší uvádí kroniku.

¹¹⁴ O. Kotyza, P. Kopička, *Paměti roudnických měšťanů z 18. století*, s. 11–20. Většina editorů městských kronik si kladla stejnou otázku a jejich odpovědi se víceméně shodují se závěry, ke kterým dospěli oba citovaní autoři.

¹¹⁵ M. Skřivánek, *Dějepisectví východních Čech od konce 18. století do poloviny 19. století*, s. 75.

¹¹⁶ Hans-Werner Goetz, *Geschichtsschreibung und Geschichtsbewusstsein im hohen Mittelalter*. Berlin 1999, s. 110–124.

¹¹⁷ Nejnověji se klasifikaci a definici městských kronikářských pramenů v německém prostředí věnovala Susanne Rau ve své publikaci *Geschichte und Konfession* (s.72–73), která v podstatě převzala starší

snaha autora o vytvoření komplexního textu vyprávěcího o minulých a současných událostech, určeného veřejnosti, na niž měl zapůsobit určitým dojmem. Protože s menšími či většími výhradami splňují toto kritérium všechny naše dochované kronikářské práce z předbělohorské doby, u nichž stojí v centru pozornosti město, používám pro ně označení kronika s vědomím, že jejich zařazení nemusí být zcela jednoznačné a může být předmětem diskuse.¹¹⁸

Předbělohorské kroniky českých měst mají různou podobu. Jako „klasickou“ kroniku můžeme označit díla, pro která je charakteristické souvislé vyprávění, jemuž často předchází úvod v podobě předmluvy určené čtenáři a jehož text je rozdělen do jednotlivých uzavřených kapitol, řazených obvykle chronologicky, méně pak tematicky, zahrnujících ve většině případů události jednoho roku. Je dílem jednoho tvůrce (s eventuálními pozdějšími doplňky a přípisy), který se snažil dát své práci určitou literární podobu, inspiroval se díly starších autorů a při své tvorbě byl ovlivněn panujícím humanismem. Počítal se zveřejněním své práce a tomu také odpovídá celkové ladění kroniky. Pro tato díla je příznačný neosobní přístup k zachyceným událostem, ke kterým se autor vyjadřoval jen výjimečně. Jeho hlavním záměrem bylo představit město současníkům i budoucím generacím v té nejlepší podobě a zdůraznit jeho význam; této své představě také přizpůsobil výběr zaznamenaných událostí. Často své líčení podpořil opisem důležitých písemností. Někteří autoři tvořili tyto své práce s vědomím a podporou městské samosprávy.¹¹⁹ Ne u všech kronik tohoto typu byl dodržen jednotný charakter práce, u některých docházelo v průběhu spisování ke změnám stylu záznamů, a tak původně oficiální díla místy přecházejí do jiných literárních žánrů.¹²⁰ Další typ

definice. Tyto uvedl Klaus Wriedt ve své studii *Bürgerliche Geschichtsschreibung im 15. und 16. Jahrhundert*, který je dělí do tří skupin, z nichž první tvoří kroniky, jejichž definici přebíral od Karla Hegela, zakladatele ediční řady *Chroniken der deutschen Städte*. Podle Hegelovy definice je kronika dílo, které popisuje minulost světa, národa, teritoria či města v časovém sledu až do současnosti. Druhým typem městského kronikářství podle Wriedta jsou „dokumentierende Aufzeichnungen“, spisy zaměřené na region, v jehož centru je vlastní město. Jsou založeny na osobních zkušenostech i tradici a odrážejí názory určité skupiny, k níž autor patřil. Často je nalézáme v městských knihách, jsou pragmatické a určené budoucím čtenářům. Jako třetí skupinu uvádí osobní a rodinné záznamy. Wriedtovy definice kronikářských pramenů jsou obdobné jako u J. Smetany.

¹¹⁸ Poněkud problematičtější je zařazení městských pamětí do této kategorie, což je výraz pro písemné zachycení významných událostí odehrávajících se ve městě nebo s ním úzce souvisejících, na jejichž vzniku se podílela řada osob. Také tato díla jsou řazena chronologicky a jejich charakter – díky podílu více autorů – není jednoznačný; částečně mají povahu análů. Protože se však nedochovala v originálech, nýbrž pouze v mladších opisech, nelze rozpoznat, jaký byl původní záměr autora ani jejich rozsah. V případě Čech jde pouze o kronikářská díla dvou českých měst, a to Rakovníka a Žatce.

¹¹⁹ Konkrétní doklady pro podporu městské rady máme dochovány pouze v případě města Jáchymova. Lze ji předpokládat u Plzně, Rakovníku, Soběslavi a Litoměřic, možná je také u trutnovské kroniky.

¹²⁰ Kroniky měst Česká Lípa a Mladá Boleslav.

městské kroniky představují práce soustředující svou pozornost na současnost autora, s občasnými retrospektivními zápisy.¹²¹

Mezi městské kroniky lze započítat také spisy vzniklé jako reakce na momentální aktuální situaci a zabývající se pouze – v širokých souvislostech – jednou jedinou záležitostí. Kroniky tohoto typu, jakási odezva na určité jednání s prvky obhajoby stanoviska pisatele či strany, kterou reprezentuje, popisují obvykle spor města s jeho vrchností. Jsou typické pro středověk, ale nalézáme je i v předbělohorském období.¹²² Poněkud odlišný charakter má práce staroměstského kancléře Sixta z Ottersdorfu, vzniklá jako reakce na události let 1546–1547. Svým obsahem stojí na samé hranici kronikářské práce, přesto ji lze, s určitými výhradami, do kategorie městského kronikářství zařadit.¹²³ S popisy sporů města s vrchností či okolními šlechtici nebo městy se setkáváme také v kratších pamětních záznamech, obvykle vpisovaných do pamětních a jiných městských knih.

Dalším a velmi častým typem narativního pramene městské historiografie jsou stručné analistické záznamy jednotlivých měšťanů, popisující ty události z městských dějin, které jejich autor považoval za nejdůležitější.¹²⁴ Tyto prameny mají velice blízko k dalšímu typu písemností, jež se také ve větší míře objevují teprve v předbělohorském století, a to k rodinným či osobním zápiskům.¹²⁵ Měšťané si v této době vedli soukromé

¹²¹ Například kronika města Louny.

¹²² Do této kategorie lze zařadit kroniku města Lokte a kroniku Bartoše písaře. S určitými výhradami je možné sem započítat záznamy z Teplic z let 1586–1591, které však mají velice blízko k dalšímu literárnímu typu, k diáriu.

¹²³ Z. Beneš ve své práci *Historický text a historická skutečnost* zařadil Sixtovu práci do skupiny děl obsahujících sbírku různého materiálu, tzv. „silva rerum“, shromážděnou a také okomentovanou jedním autorem, který sledoval jejím vznikem určitý cíl. Viz Z. Beneš, *Historický text a historická skutečnost*, s. 22. Do stejné kategorie řadí i práci Marka Bydžovského z Florentina. Nemohu však zcela s tímto názorem souhlasit ani ho úplně popřít, neboť obě kronikářské práce nemají jednoznačný charakter a mohou obstát dobře v obou skupinách.

¹²⁴ Tato díla většinou netvořila samostatný svazek, ale jsou součástí jiných knih. Nalézáme je například na přideštích či na volných listech různých tisků. Pokud jde o práce větší, které existují často samostatně, je jejich klasifikace složitá. Pokud chápeme kroniku jako dílo, které vznikalo po zralé úvaze autora s úmyslem zachytit písemně významné události minulé i současné doby a dát dílu určitou ucelenou podobu, a analyzovat je jako záznamy vznikající postupně s cílem zanechat písemnou památku o důležitém dění pro budoucí generace, pak lze až na výjimky, jak už bylo řečeno výše, zařadit prakticky všechna vyprávěcí dějepisná díla z prostředí českých měst mezi kroniky. Otazníky však zůstávají nejen nad rakovnickými či žateckými paměťmi, ale též například nad zápisy soběslavského primátora Řehoře Smrčky ze Sabinova či staroměstského měšťana Jana Piláta Rakovnického. Protože však ani jedny nejsou dochovány v originále, lze těžko určit, s jakým záměrem je autor tvořil. U obou vycházím z předpokladu, že autor chtěl vytvořit ucelené dílo určené čtenářům z jeho okolí.

¹²⁵ Z předbělohorského období se zachovalo několik takovýchto pamětí, ovšem ne u všech jsou dnes známa místa jejich uložení. Některé z nich, jako například zápisky staroměstského měšťana Jana Nathaneala Vodňanského z Uračova, popraveného v roce 1621, známe jen z výběrové edice. Řada takovýchto spíše osobních a rodinných záznamů se dochovala v tiscích Veleslavínova Kalendáře historického.

záznamy, určené jejich potomkům, které se většinou týkaly pouze rodinných záležitostí, tedy narození, sňatků a úmrtí, případně majetkových záležitostí. V předbělohorském období se objevují i první měšťanské deníky, ať už ve formě samostatných spisů nebo poznámek vpisovaných do tištěných efemerid.¹²⁶ V některých případech autor zachytil vedle osobních zpráv také události širšího významu. Tato díla však nezapadají zcela do kategorie městského kronikářství, neboť události širšího významu tvoří jen jejich okrajovou část.¹²⁷

Pokud jde o městské pamětní knihy, nelze ani tyto sem zahrnout, neboť představují materiály úřední povahy, kde jsou jen výjimečně uvedeny zápisy narativního charakteru. Tyto knihy vznikaly jako úřední pomůcka, která měla poskytovat potřebný přehled či pravdivé svědectví o určité záležitosti.¹²⁸ Nejstarší pamětní zápisy těchto knih se povětšinou týkají privilegií – jejich získání, rozšíření či potvrzení, nebo průběhu a výsledků sporů či jiných záležitostí, vztahujících se k městu jako celku. Jsou to především události politického charakteru, které byly zapisovány pro paměť budoucím čtenářům. Své místo v pamětních knihách mají v některých případech i zápisy o určitých lokálních záležitostech, zejména o katastrofách; často mezi těmi nejstaršími nacházíme zprávy o požárech městské zástavby či o povodních. Jde obvykle o záznamy značně stručné, obsahující pouze základní informace. Zvláštní postavení mezi předbělohorskými pamětními knihami českých měst zaujímá *Pamětní kniha českobudějovického písaře Jana Petříka z Benešova*, která sice byla založena a vedena jako úřední kniha, avšak obsahuje několik rozsáhlejších historiografických celků (kronikářské zprávy z města, pojednání o českých panovnicích, zpráva o počasí), a proto byla studována v rámci výzkumu městských kronik. V žádném případě však nemůže být nazývána kronikou. Jde o pamětní knihu s určitým podílem narativních záznamů, o typ písemnosti, který se ve větším počtu objevuje až v 18. a 19. století.

Hovoříme-li o historiografických narativních pramenech vztahujících se k českým městům, je třeba také zmínit panegyrické spisy (laudes, topografie), typické pro humanistickou tvorbu. Byly psány latinsky a určeny pro tisk a také tiskem

¹²⁶ Příkladem mohou být zápisky českobudějovického a později žateckého písaře Jana Striala z Pomnouce, který si vedl jakýsi deník ve stručných heslech, zapisovaných právě do tisku efemerid. Také kutnohorský měšťan Mikuláš z Prácheň si poznamenával své postřehy do efemerid, dnes ztracených.

¹²⁷ Jsem si vědoma skutečnosti, že hranice mezi kronikářskými zápisky soukromé povahy, které nejsou ve studii zpracovávány, a sledovanými kronikářskými díly je velice vratká. Některé osobní zápisky obsahují důležité zprávy o okolním dění, jejichž význam nelze podceňovat. Jejich studium by mělo být součástí dalšího výzkumu.

¹²⁸ Definici těchto úředních pramenů pro období 18. a 19. století přináší M. Skřivánek ve studii *Dějepisectví východních Čech od konce 18. století do poloviny 19. století*.

vycházely.¹²⁹ Zprávy o životě ve městě předbělohorské doby je možné nalézt také v kázáních; tato jsou však v předkládané práci zmiňována pouze okrajově, neboť pro jejich širší využití zatím scházejí potřebné podklady.¹³⁰ Narativní historiografické prameny, zabývající se událostmi zemského významu a nesoustředující se pouze na určité město, byť zprávy o městech obsahují, jsou také zmiňovány jen výjimečně a nestaly se samostatným předmětem výzkumu.

Počátky městského kronikářství v Čechách jsou většinou svázány s městskou kanceláří, v jejímž čele stál radní písař, který patřil k nejvzdělanějším osobám ve městě. Na radnicích vznikaly již od 15. století nejspíše z podnětu městské správy či pro úřední potřebu písaře jakési pamětní záznamy, původně nejspíše evidující obnovy městské rady.¹³¹ Tyto seznamy radních se staly základem některých městských kronik, kdy k jednotlivým funkčním obdobím městské samosprávy byly stručně připisovány nejvýznamnější události. Tento typ městské kroniky představoval oficiální městskou historiografii.¹³²

III. VZNIK A VÝVOJ MĚSTSKÉ HISTORIOGRAFIE V RANÉM NOVOVĚKU

III/1. Městská historie a historiografie v humanismu

S nástupem renesance se přestalo poznání soustředit na teologii, ale centrem jeho zájmu se stává člověk; zdůrazňuje se vědění lidské (světský zájem má přednost před náboženskými otázkami) a objevují se náznaky moderního individualismu. Změnilo se

¹²⁹ Přehled o těchto pramenech podává Dana Martínková ve své práci *Literární druh veršovaných popisů měst v naší latinské humanistické literatuře*. Strojopis uložený v Ústavu pro klasická studia FLÚ AV ČR, s. d.

¹³⁰ U nás se problematice využití pohřebních kázání jako historického pramene nevěnovala zatím přílišná pozornost. Vyšlo několik drobnějších studií, jako například stať Miloše Sládka, *Poznámky k problematice pohřebních kázání 16. a 17. století*. *Literární archiv* 27, 1994, s. 191–216, Milana Davida, *Svědectví o době předbělohorské v kázáních Mikuláše Krupěhorského*. *Výběr* 35, 1996, s. 30–35, nebo Milana Svobody, *Tři pohřební kázání z první poloviny 17. věku: šlechtické rody a jejich příbuzní z českých zemí. (Srovnání a metody interpunkce textů z historického hlediska)*. *Opera romanica* 9, 2006, s. 169–181. V jazykově německém prostředí je těmto písemnostem věnována větší pozornost, viz například práce Rudolfa Lenze *De mortuis nil nisi bene? Leichenpredigten als multidisziplinäre Quelle unter besonderer Berücksichtigung der historischen Familienforschung und der Literaturgeschichte*. Sigmaringen 1990.

¹³¹ Tyto prameny se do dnešní doby ve své původní podobě nedochovaly, a tak nevíme, v kolika městech byly vedeny. Jejich existence se předpokládá u Českých Budějovic, Chebu a nejspíše také u Rakovníka.

¹³² Také v německém prostředí vycházejí některé městské kroniky ze soupisů radních. Viz S. Rau, *Geschichte und Konfession*, s. 73.

také chápání historie, která přestala být v humanismu vnímána jako souhrn událostí odehrávajících se v minulosti, kde podíl lidského faktoru byl zanedbatelný, ale naopak se začala vnímat jako výsledek lidského snažení. Postupně také ztrácela charakter pouhé pomůcky při studiu práv nebo teologie a přeměňovala se v samostatnou vědeckou disciplínu. Tento posun v zájmu a hodnocení historie se u nás projevil počátkem 17. století v návrhu reformy výuky na pražské univerzitě, kdy měl být jedním z devíti profesorů také historik.¹³³ Realizaci této reformy však zabránil následující vývoj.

Humanismus jakožto kulturní a duchovní hnutí přelomu středověku a novověku vznikl ve 14. století v Itálii, odkud pronikal v různých časových obdobích do dalších oblastí Evropy, kde bylo jeho přijetí podmíněno intelektuální vyspělostí dané společnosti. Rozšiřoval se prostřednictvím italských vzdělanců vyučujících na univerzitách v zahraničí stejně jako akademickou migrací. Studenti, pobývající v Itálii, se zde seznamovali s humanismem i renesancí a přiváželi své poznatky zpět do vlasti. Významnou roli měl knihtisk, bez kterého by rozšíření děl i myšlenek humanismu bylo nemyslitelné.¹³⁴

Humanisté se při studiu obraceli do daleké minulosti a své vzory hledali v kulturním dědictví antiky. Humanističtí učenci kladli značný důraz na filologickou činnost, na shledávání, opisování a kritické vydávání starých rukopisů, nejprve latinských, později řeckých. V humanismu se také zformoval nový ideál vzdělance, který se vyznačoval všestranností. V jedné osobě se soustřeďovala aktivita filologická, historická, filosofická, básnická a politická. Podle ideálních měřítek měl humanistický vzdělanec znát tři jazyky – latinu, řečtinu a hebrejštinu.¹³⁵

Charakteristickým znakem tohoto duchovního hnutí byl zvýšený zájem o historii a antické dějepisectví, jejichž výuka se stala součástí vzdělávání na školách. Možnost

¹³³ J. Polišenský, České dějepisectví předbělohorského období a pražská akademie. *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 4/2, 1963, s. 131.

¹³⁴ K humanismu existuje řada prací, z nichž některé jsou zaměřeny na dějiny literatury, jiné se zabývají obdobím renesance a humanismu z pohledu historika. Mezi nejnovější patří práce Eduarda Petřů, *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře*, vydaná v Olomouci roku 1996, a Františka Šmahela, *Mezi humanismem a renesancí*, vydaná v Praze roku 2002. Dále lze nalézt informace o literatuře humanismu v různých kompendiích pojednávajících o dějinách české literatury, jako například v práci *Dějiny české literatury I. Starší česká literatura* (Jaroslav Hrabák a kol. Praha 1959), s. 291–336; v monografii Zdeňky Tiché, *Cesta starší české literatury* (Praha 1984) a v díle Eduarda Petřů a Ivo Hlobila, *Humanismus a raná renesance na Moravě* (Praha 1992).

¹³⁵ Miriam Bohatcová, *Obecné dobré podle Melantricha a Veleslavínů. Studie k završení knižní tvorby Mistra Daniela Adama z Veleslavína* † 18. 10. 1599. Praha 2005, s. 12.

seznámit se hlouběji se svou minulostí se mezi humanisty v celé Evropě projevila v nárůstu historiografické tvorby, která tvoří podstatnou část jejich literární činnosti.¹³⁶

Humanistické pojetí historie přinášelo změněný pohled na historiografii, která se nespokojila již jen s pouhým přejímáním textů, jak tomu bylo ve středověku, ale zkoumal se jejich obsah a kladl se důraz na autentičnost a důvěryhodnost zaznamenaných zápisů. Výrazně stoupla cena písemného pramene představujícího nejen nejpřesvědčivější, ale také nejobjektivnější argument. V českých zemích i po celé Evropě tak vznikala obsažná díla o soudobých či zcela nedávných dějinách přeplněná opisy původních dokumentů, které často převládaly nad vlastním výkladem autorů.¹³⁷ Scholastický přístup, charakteristický pro středověkou literaturu, byl postupně opouštěn a text se zasazoval do dějinného kontextu, neboť humanistickým učencům již nedostačovalo pouhé řazení událostí, ale hledali logické odpovědi na otázky příčin různých historických jevů a procesů a usilovali o hlubší proniknutí do podstaty minulých i současných dějů. Ve svých dílech se často zaměřovali k politicky aktuální tematice, spjaté povětšinou s náboženskou otázkou.¹³⁸

V humanistické historiografii pohlížející na dějiny novým způsobem nahradila ideu středověkého universalismu koncepcí národního státu.¹³⁹ Humanističtí autoři se ve své tvorbě zabývali dějinami vlastního národa, jehož počátky hledali v antice nebo ve vlastní bájně minulosti, a tak v 15. a 16. století vycházela řada prací věnovaných historickému vývoji jednotlivých zemích. Tento trend se projevil také v Čechách. Vzdělané společnosti již nedostačovala existující historiografická díla, ale požadovala nová, která by vylíčila minulost českého národa v souladu s humanistickými nároky. Až do této doby patřila mezi nejoblíbenější historickou četbu *Pulkavova kronika*, vytvořená ke konci vlády císaře Karla IV., která zahrnovala české dějiny od počátků až do roku 1330. O její oblibě svědčí vysoký počet dochovaných rukopisů a šest recenzí jejího zpracování. Nacházíme ji obvykle jako součást rukopisných sborníků, kam byla přepisována spolu s dalšími historiografickými texty, zejména se *Starými letopisy*

¹³⁶ Ulrich Muhlack, *Humanistische Historiographie*. In: *Diffusion des Humanismus. Studien zur nationalen Geschichtsschreibung europäischen Humanisten*. Hrsg. von Johannes Helmuth, Ulrich Muhlack und Gerrit Walther. Göttingen 2002, s. 30–34.

¹³⁷ Celé opisy dokumentů nacházíme také v naší historiografické tvorbě, viz například kroniku Bartoše písaře nebo spis Sixta z Ottersdorfu. Dokumenty opisovali v různé míře téměř všichni autoři kronik.

¹³⁸ Na obou stranách církve vyhledávali učenci dokumenty, které měly podpořit teologické stanovisko. Vznikala rozsáhlá díla týkající se církevní historie, která se stala součástí náboženských bojů. Více k tomu viz J. Polišenský, *České dějepisectví předbělohorského období a pražská akademie*, s. 119–120.

¹³⁹ K. Baczkowski, *Renaissance – Einflüsse auf die polnische Historiographie am Ende des 15. und in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts*. In: *Historiographie in Polen und in der Schweiz*. Hrsg. von Krzysztof Baczkowski, Krakau, und Christian Simon, Basel. Krakov 1994, s. 29–40.

českými. Šestnácté století však v souvislosti s měnícím se pohledem na minulost kladlo na historii jiné požadavky, než nabízely středověké kronikářské práce. Českou minulostí se sice zabývala kronika Eneáše Sylvia Piccolominiho, vytvořená zcela v duchu humanismu, ale ta svým ostrým protihusitským postojem byla v Čechách pro většinu obyvatel nepřijatelná.¹⁴⁰ Proto počátkem 16. století došlo k několika pokusům o sepsání českých dějin.

Jedním z prvních historiografických děl, která se objevila před polovinou 16. století, byla práce Bohuslava Bílejovského *Kronika česká*, vydaná v roce 1537 v Norimberku. Více než na historii se však autor ve svém díle zaměřil na obranu utrakvismu a z celého díla je patrné jeho nedostatečné vzdělání a omezený pohled na minulost i současnost. Josef Vítězslav Šimák, který se Bílejovského kronikou podrobněji zabýval, o díle napsal: *Bohuslav Bílejovský ani nenáleží do českého dějepisectví; jeho sepsání není historie, nýbrž mělký, nízký a nepoctivý pamflet.*¹⁴¹ Dnes bychom nejspíše nepoužili k hodnocení jeho díla tak ostrá slova, přestože úroveň kroniky po stránce historické i literární sotva dosahuje průměru. Bílejovský si nedal ani tu námahu, aby si uváděná historická fakta ověřil v pramenech, a tak jeho práce kvůli četným historickým omylům a nepřesným citacím má z hlediska historika jen velmi malou cenu. Jeho spis je charakteristickým produktem tehdejší doby, kdy sebevědomí vzdělanců (nebo těch, kteří se za ně považovali) rozhodně netrpělo přílišnou skromností.¹⁴² Jako další dílo pojednávající o českých dějinách vyšla práce Martina Kuthena ze Šprinsberka *Kronika o založení země české a prvních obyvatelích jejích* (Praha 1539),¹⁴³ která byla v podstatě výtahem starších děl (kronika Přibíka Pulkavy, Dalimila a Starých letopisů českých), poněkud rozšířených o informace z cizích autorů.¹⁴⁴ Bohužel ze starších autorů převzal Kuthen i jejich omyly. Přestože z našeho pohledu obsahuje i tato práce řadu nedostatků, byla svými současníky vysoko ceněna.¹⁴⁵

¹⁴⁰ Dana Martínková, Alena Hadravová, Jiří Matl (edd., úvod František Šmahel), Aeneae Silvii, Historia Bohemica – Enea Silvio, Historie česká. Praha 1998; J. Kolár, Poznámky k nejstaršímu českému překladu Historie české Eneáše Silvia. In: Husitství – Reformace – Renesance III, Praha 1994, s. 807–813.

¹⁴¹ J. V. Šimák, Dva příspěvky k dějinám českého dějepisectví I. B. Bílejovského *Kronika česká*. ČČH 38, 1932, s. 102.

¹⁴² Zájem o minulé patřil k samozřejmým zálibám humanistického učenice. Dosažené vzdělání a získané znalosti dovedly mnoho z nich k přesvědčení, že jsou schopni napsat v podstatě cokoli. O této skutečnosti svědčí řada nepříliš kvalitních písemností, ať už beletrie či poezie.

¹⁴³ Knihopis č. 4628.

¹⁴⁴ J. V. Šimák, O kronice Martina Kuthena ze Šprinsberka. ČČM 88, 1914, s. 380–404.

¹⁴⁵ O její oblíbě svědčí druhé vydání, které vyšlo u Samuela Adama z Veleslavína; potřetí ji vydal v obrozenecké době Václav Matěj Kramerius (roku 1817).

V roce 1541 byla vytištěna *Kronika česká*, sepsaná katolickým farářem Václavem Hájkem z Libočan. Přestože její autor náležel k náboženské menšině, byl o jeho dílo velký zájem a přes mnoho výtek současníků byla kronika rozebrána již ve druhé polovině 16. století. Proto Daniel Adam z Veleslavína uvažoval o jejím novém vydání, ovšem za podmínky, že se provedou některé úpravy a doplňky, neboť si uvědomoval, že Hájkovo dílo obsahuje mnoho nepravdivých zpráv. Přesto se ho ve své předmluvě ke *Kronikám dvěma o založení Země české a prvních obyvatelích jejích*, vydané roku 1585, zastával: *Mnozí z Čechův toho času i potom málo ji sobě vážili pro některé příčiny, jako že by někde strany podobojí dotýkal, mnohé bezpotřebné, časem i básnivé věci vměšoval a vtrušoval. Ale nyní, když se již exemplářův nedostává ... nejedni by ji za dosti veliké peníze rádi koupili a často se po ní ptají.*¹⁴⁶ Přes autorovu konfesijní příslušnost vznikla *Kronika česká* v okruhu humanistické družiny Jana Hodějovského a byla pojata z pohledu české stavovské společnosti. Na dobovou společnost působila jako historické dílo.

Hájek jako první popsal podrobný příchod Čecha a počátky českého státu, přičemž všechny události z bájných dějin doplnil datací. Ostatní kronikáři pak jeho zprávy, včetně datace, přejímali do svých děl. Učinil tak i Veleslavín ve svém *Kalendáři historickém*, neboť oceňoval jeho dílo zejména pro přesnou dataci a obšírné zprávy o české zemi. Hájkovy informace také zapracoval do své latinské kroniky, nazvané *Historia Bohemica*, olomoucký biskup Dubravius, jehož práce patří mezi vyspělá humanistická díla a v následujících staletích náležela k hlavním pramenům poznávání českých dějin v Evropě. Přes ostré odsouzení Hájkova díla pozdějšími badateli patřilo k oblíbené četbě následujících generací a stalo se inspirací pro mnoho dalších autorů, zejména pak v období romantismu.¹⁴⁷ Odsouzení této kroniky předním českým historikem Františkem Palackým způsobilo, že po dlouhou dobu nebyla vnímána jako historické dílo.¹⁴⁸ Její přínos z pohledu historické a literární vědy začali oceňovat badatelé až ve druhé polovině 20. století.

¹⁴⁶ M. Bohatcová, *Obecné dobré*, s. 234: Předmluva Daniela Adama z Veleslavína ke *Kronikám dvěma o založení země české* (fól. 4b).

¹⁴⁷ Například se stala inspirací díla Františka Beckovského *Poselkyně starých příběhův českých*, jejíž druhý díl vyšel v roce 1700. První díl zůstal v rukopise, vydal ho ve třech svazcích až Antonín Rezek v letech 1879–1880. Hájkova kronika ovlivnila i významného barokního pisatele a historika Jana Floriána Hammerschmidta. (Blíže viz R. Ferstl, *Vliv Hájkovy kroniky na dílo Jana Floriána Hammerschmieda*. *Marginalia Historica* 2, 1998, s. 99–114.)

¹⁴⁸ Více k tomu viz: Z. Beneš, *Hájkova Kronika česká a české historické myšlení*. *Studia comeniana et historica* 29, 1999, č. 62, s. 46–60.

Stejně jako Hájkova kronika, z jejichž údajů autoři historiografických děl s oblibou při své tvorbě čerpali,¹⁴⁹ patřil k oblíbené četbě *Kalendář historický* Daniela Adama z Veleslavína, který se do Bílé hory dočkal dvojího vydání. Vyšel nejprve roku 1578 a podruhé, s doplňky, v roce 1590.¹⁵⁰ Tento literární útvar, který přináší události nikoliv chronologicky podle let jako v kronice či analistických záznamech, ale řadí je podle jednotlivých kalendářních dnů, plně odpovídal dobovému požadavku přesného datování.¹⁵¹ Že se tato kniha opravdu těšila mezi čtenáři velké oblibě, dokazuje množství dochovaných výtisků. V některých případech majitelé kalendáře využili volná místa v tisku, případně si nechali při vazbě vevázat volná folia, kam posléze zaznamenávali události týkající se především jejich rodiny i okolí, a uchovali nám tak řadu zajímavých údajů nejen o sobě, ale i o okolním dění.¹⁵²

Humanismus se v Čechách poprvé krátce objevil již za panování Karla IV., ale k jeho přijetí vzdělanou českou společností došlo až na přelomu středověku a novověku.¹⁵³ Humanistické chápání dějin, počátky zájmu o teoretické problémy historie a kritický přístup k pramenům se v naší společnosti začalo prosazovat za vlády Ferdinanda I., kdy tradiční myšlení konce středověku bylo zcela narušeno idejemi reformace, pronikajícími do naší země ze sousedního Německa. Vznikem reformace dostal duchovní vývoj Evropy počátkem 16. století nové impulsy, což se projevilo v prohloubení náboženského života. Pro české země bylo důležité její přihlášení se k Husovu odkazu, neboť tím se ukončila izolace utrakvistických Čech a Moravy.

¹⁴⁹ Viz například práci Davida Crinita z Hlavačova, *Foundationes et originis praecipuarum Regni Bohemiae eidemque adiunctarum aliquot urbium* o počátcích českých měst, která je založena na údajích z Hájkovy kroniky.

¹⁵⁰ Knihopis č. 58 a 59.

¹⁵¹ Autorem prvního historického kalendáře vůbec byl profesor Paul Eber (1511–1569), profesor na wittenberské universitě, teolog a reformátor. Jeho *Calendarium Historicum* vyšlo poprvé ve Wittenberku v roce 1550 a dočkalo se ještě mnoha dalších vydání v němčině i francouzštině. Kromě toho je Eber autorem mnoha dalších děl. Viz *Neue deutsche Bibliographie*, Band 4, s. 225.

¹⁵² O první soupis přípisů ve Veleslavínově Kalendáři historickém se pokusil Jaroslav Polišenský v roce 1963 ve své práci *České dějepisectví předbělohorského období a pražská akademie*. V průběhu následujících desetiletí byly objeveny další rukopisné přípisy v jiných exemplářích. Některé z přípisů byly vydány edičně již na počátku 20. století, například August Sedláček vydal *Paměti Jiříka Tesáka Mošovského a jeho syna* (ČČM 83, 1909, s. 57–68), jiné byly vydány později, například František Michálek Bartoš, *Ze zápisů podkrkonošského faráře z doby bělohorské bouře* (LF 93, 1970, s. 54–59). V poslední době pak vydala Milada Svobodová studii *Paměti obyvatel Menšího Města pražského z let 1581–1628 ve Veleslavínově Kalendáři historickém* (Miscellanea 7, 1990, s. 75–105) a Olga Fejtová studii *Veleslavínův Kalendář historický z majetku pražského rodu Dvorských z Gryfí Hory*. (Miscellanea 15, 1998, s. 97–124). Na základě přípisů v Kalendáři historickém zrekonstruoval okruh vzdělanců Josef Hejnic ve své stati *Paměti Jiřího Hanuše Velimského a humanisté doby rudolfínské v Kostelci nad Labem* (Knihy a dějiny 6, č. 1-2, 1999, s. 1–35). Nový soupis kalendářů s rukopisnými přípisky prozatím neexistuje.

¹⁵³ Počátky humanismu se objevily v Olomouci již koncem 14. století, intenzivnější vlna pak přišla koncem 15. století. E. Petřů, *Vzdálené hlasy*, s. 197–198.

Složitý politický a náboženský vývoj v předbělohorském období poznamenal českou humanistickou historiografii, ovlivněnou jak idejemi humanismu, tak reformace. Oba tyto proudy vyrůstaly ze stejné společenské báze a představovaly vnitřně diferencované hnutí. V literární činnosti se jejich vliv projevoval obvykle převahou jednoho z nich.¹⁵⁴

Historická literatura zaznamenala, jak už bylo výše naznačeno, v předbělohorském období výrazný rozmach. Oproti předchozí době značně vzrostl počet nově vzniklých kronik a pamětních zápisů nejrůznějšího charakteru (rodinných i úředních), které poskytují dnešnímu badateli mnoho cenného materiálu pro poznávání doby jejich vzniku, její atmosféry i myšlenkového světa tehdejších obyvatel. Většina spisů tohoto období pochází z pera autorů nešlechtického původu, především měšťanů, neboť města se stala ve druhé polovině 16. století hlavním představitelem kulturního dění. Měšťané se i ve svých kulturních zájmech orientovali především na praktické potřeby pozemského života a měšťanští autoři se soustředili na ty literární žánry, které odpovídaly zájmům měst. Jejich tvorbu poznamenala i současná situace královských měst, jejichž postavení v systému stavovského státu ztrácelo od konce 15. století pozvolna svůj význam. Vladislavské zřízení zemské s nimi jako s politickým i hospodářským subjektem prakticky vůbec nepočítalo. Svatováclavská smlouva v roce 1517 sice jejich postavení částečně zlepšila, ale nástup Ferdinanda I. s jeho představou centralisticky řízené monarchie a zejména pak sankce roku 1547 jasně ukázaly záměry panovníka potlačit projevy jakékoliv jejich autonomie.¹⁵⁵ Všechny tyto pro města nepřilíš povzbudivé jevy se odrazily i v současné literatuře, jejímiž nositeli byli především obyvatelé měst. Do čela literárního vývoje této doby se dostala vzdělavatelná a mravoučná literatura, většinou bez větší umělecké hodnoty. Zábavné písemnictví ustupovalo do pozadí, šířila se tvorba s aktuálními náměty (časové písně, satiry) a později nauková literatura.¹⁵⁶ Jako zábavné čtení sloužily cestopisy, a to nejen z Evropy, ale především ze vzdálenějších zemí. Beletrie, natož pak frivolní texty, jak je známe z jiných zemí, byly pro puritánsky zaměřené měšťany nepřijatelné.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 212–213.

¹⁵⁵ K postavení měst v této době viz J. Pánek, *Města v politickém systému předbělohorského českého státu*. In: *Česká města v 16.–18. století*. Praha 1991, s. 15–39.

¹⁵⁶ Z. Tichá, *Cesta starší české literatury*. Praha 1984, s. 167.

¹⁵⁷ Více k literární tvorbě měšťanů předbělohorské doby viz Antonín Měšťan, *Tschechische Literatur der Stände und Städte*. In: *Später Humanismus in der Krone Böhmen 1570–1620. Studien zum Humanismus in den böhmischen Ländern. Teil IV*. Hrsg. von Hans-Bernd Harder und Hans Rothe unter Mitwirkung von Jaroslav Kolár und Slavomír Wollman. Dresden 1998, s. 141–152.

Dějepisectví předbělohorské doby v Čechách navázalo na středověké tradice, ale objevují se v něm znaky nastupujícího a od druhé poloviny 16. století převládajícího humanistického stylu spisování. Je třeba však poznamenat, že přes přijetí humanismu a akceptování jeho pravidel se kronikářství českých měst ani v této době zcela ještě nevymanilo ze středověkého způsobu zachycení skutečnosti. Bylo také silně ovlivněno reformací, která se v něm projevovala více než humanismus. Neplatí to ovšem jednoznačně pro všechna kronikářská díla.

V měšťanském prostředí se také ujala latinská humanistická tvorba, ne však vždy ve prospěch umělecké kvality. Projevovala se především v poezii, a to jak s náboženským a historickým obsahem, tak zejména v příležitostných básních. Skladby latinsky píšících autorů vyšly kolem poloviny 16. století ve čtyřech svazcích souboru *Farragines poematum*, na nichž se podílela skupina vzdělců shromážděných kolem Jana staršího Hodějovského z Hodějova († 1566). Předním autorem této skupiny byl Matouš Collin z Chotěřiny († 1566) a také rakovnický městský písař David Crinitus z Hlavačova († 1586).¹⁵⁸ Velkou oblibu si v předbělohorském období získaly různé příležitostné sborníky, na jejichž vzniku se podílel svými básnickými výtvoři velký počet vzdělců. V každém městě bychom našli alespoň jednu osobu, které byl takovýto sborník věnován nebo která se na tomto druhu tvorby podílela. Literární úroveň těchto děl se velice liší.¹⁵⁹

III/2. Počátky městské historiografie v Čechách

Historiografická díla soustřeďující se na dějiny a osudy českých měst se objevila v našem prostředí ve srovnání s jižní a západní Evropou poněkud později, až na přelomu středověku a novověku. V severní Itálii jsou městské kroniky známé již z 12. století, v následujícím století je lze nalézt i v dalších oblastech Evropy (Francie, Anglie, Porýní). Panegyrické spisy jsou ještě starší, například pro Veronu byl první takový spis sepsán v 8. století.¹⁶⁰ V českém prostředí se až do 15. století musíme ve středověké historiografii spokojit s pouhými zmínkami o existenci měst. Je to především Praha,

¹⁵⁸ Více o díle a osobách obou autorů viz Rukověť 1, s. 416–551 a 471–487. K literatuře této doby viz Z. Tichá, *Cesta starší české literatury*, s. 192.

¹⁵⁹ Humanistickou latinskou básnickou tvorbu u nás shrnuje pětisvazkové dílo Josefa Hejnice a Jana Martínka, *Rukověť humanistické literatury I–V*. Praha 1966–1982. V roce 2011 vyšel šestý svazek obsahující dodatky k předechozím dílům.

¹⁶⁰ August Buck, *Der Primat der Stadt in der italienischen Geschichte des Mittelalters und der Renaissance*. In: August Buck, *Studien zu Humanismus und Renaissance*. Gesammelte Aufsätze aus den Jahren 1981–1990. Wiesbaden 1991, s. 395–408.

kteřá jako centrum českého státu byla zmiňována kronikáři již od dob Kosmových, od 13. století pak přibývají zmínky o ostatních městech. Městskou historiografii lze rozdělit do třech etap, přičemž do první spadají právě zmínky ve středověkých kronikách, druhou etapu tvoří zápisky z husitské doby a třetí, poslední zahajují *Staré letopisy české*.¹⁶¹

Až do dob husitské revoluce mají zmínky o městech obsažené ve středověkých kronikách pouze okrajový význam, nejde o město samé, ale o událost s městem spojenou. Nejstarší kronikářské a pamětní záznamy z prostředí českých měst vypovídající o záležitostech konkrétního města většinou představují ojedinělé zápisy v městských knihách, týkající se významných městských událostí.¹⁶²

Nejstarší písemnosti týkající se městské historie, jejichž autoři pocházeli z městských vrstev, vznikala v husitské době, kdy královská města získala značnou politickou a hospodářskou moc. V těchto dílech jsou však města zmiňována opět okrajově, nejsou samotným subjektem vyprávění. Určitou výjimku tvoří Praha, kde v tomto období došlo k sepsání nejstarší vrstvy *Starých letopisů českých*. Z doby pozdního středověku známe kroniku Prahy, kterou vytvořil kolem poloviny 15. století novoměstský písař Prokop († 1482). Dalším ze spisů tohoto období pojednávajícím o Praze je dopis Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic, který přináší historické i topografické zprávy o nejvýznamnějším městě Českého království.¹⁶³ Z přibližně stejného období se dochovaly také zmínky o vzniku Plzně, o její poloze i znaku a o její obraně proti husitům v kázání Hilaria Litoměřického z roku 1467.¹⁶⁴ Je pravděpodobné, že podobných spisů existovalo více; do dnešní doby se však nedochovaly.

Prvním kronikářem, jenž věnoval ve svém díle větší pozornost jednotlivým městům, a to jak jejich vzniku, tak i následnému vývoji, byl Václav Hájek z Libočan ve

¹⁶¹ M. Bláhová, *Stadt, Bürgertum und Städtewesen im Spiegel der Geschichtsschreibung*, s. 234.

¹⁶² Více o tom M. Bláhová, *Městští písaři k událostem ve středověkých městech v českých zemích*. In: *Z pomocných věd historických* 10, AUC – Philosophica et historica I, 1992, s. 53–58; pro severočeský region O. Kotyza, „Skutkům předků svých zahynouti nedají“, s. 25–103.

¹⁶³ *De situ Pragae et incolentium moribus*. In: J. Martínek, D. Martínková (edd.), *Bohuslai Hassensteini a Lobkovitz Epistulae*. In: *Epistulae de re publica scriptae*. Leipzig 1969, s. 1–66; též M. Bláhová, *Stadt, Bürgertum und Städtewesen im Spiegel der Geschichtsschreibung*, s. 244.

¹⁶⁴ Rukopis je uložen v knihovně oseckého kláštera, č. 11. Viz Bernard Wohlmann, *Verzeichniss der Handschriften in der Bibliothek des Stiftes Osseg*. In: Xenia Bernardina. *Die Handschriften-Verzeichnisse der Cistercienser-Stifte*. Zweiter Band. Wien 1891, s. 123–124. M. Bláhová, *Stadt, Bürgertum und Städtewesen im Spiegel der Geschichtsschreibung*, s. 244; Miroslav Bělohlávek, *Nejstarší plzeňská kronika*. MZČK 12, 1975, s. 141–152; Edici kázání nejnověji vydal J. Hejnic ve sborníku *Plzeň v husitské revoluci* (editoři J. Hejnic, Miloslav Polívka), Praha 1987, s. 84–136.

své *Kronice české*.¹⁶⁵ Nejenže uvedl u všech významnějších měst datum jejich založení (z větší části vymyšlené), ale při vylíčení jejich vzniku nechal zapracovat svou jedinečnou fantazii. Jeho fabulační schopnosti můžeme jen obdivovat, neboť mnohé z jím uváděných bájí by mohly být skutečností, která vyznívá pravdivě i v dnešní době.¹⁶⁶ Nelze se tedy divit dávnému čtenáři, že o věrohodnosti jeho zpráv nepochyboval.

Městská historiografie zaznamenala v období raného novověku výrazný vzestup. Známe sice pamětní záznamy městské proveniencie již ze středověku, kdy obvykle byly vpisovány do městských knih, a to jak na volná místa do textu, tak i na přideštiny, avšak teprve v 16. století lze v našich zemích hovořit o městském dějepisectví jako o samostatném fenoménu.¹⁶⁷ Pro přelom středověku a novověku, přinášejícím nový renesanční pohled na svět i na člověka, je charakteristická snaha obyvatel měst zachytit písemnou formou významné události odehrávající se v přítomnosti – a alespoň v některých případech – také důležité okamžiky minulosti. K nárůstu literární historiografické činnosti měšťanů v 16. století přispěla mimo jiné i rozšířená možnost vzdělávání poskytovaná na městských školách.¹⁶⁸ Za počátek české městské historiografie je považován, jak již bylo zmíněno výše, soubor textů nazvaný *Staré letopisy české*. Někdy je také tento soubor pokládán za naši nejstarší městskou kroniku, neboť se v něm velice často zmiňuje Praha jako hlavní město království. Ovšem cílem jejich tvůrců nebylo vytvořit kroniku města v tom smyslu, jak je chápána v pozdějších dobách. Narativní prameny zaměřené na konkrétní aglomeraci, vyprávějící o událostech odehrávajících se ve městě a jeho blízkém okolí, se v Čechách objevují až počátkem 16. století. Autoři se v nich pokoušeli zachytit minulost i přítomnost svého města buď ve formě klasické kroniky, známé již z předchozích dob, nebo významné události týkající

¹⁶⁵ O vztahu k městům v Hájkově kronice viz též Jiří Pešek, Bohdan Zilynskij, Vztah k městům a problematika pražských dějin doby jagellonské v *Kronice české* Václava Hájka z Libočan. Pražský sborník historický 16, 1983, s. 53–76.

¹⁶⁶ Například datuje založení měst: Kouřim (653), Slaný (750), Beroun (756), Mělník (757), Písek (760), Teplice (762), Plzeň (775) Nymburk (779), Sušice (790), Ústí nad Labem (827), Louny (828), Mladá Boleslav (rok 973), Litoměřice (1019). Jeho vyprávění o počátku města převzal mladoboleslavský kronikář Jiří Kezelius, kadaňský kronikář, slánský autor panegyrického spisu a další. Hájkovy báje zněly věrohodně i v 19. století, kdy například berounský děkan Josef Antonín Seydl († 1837) převzal do své kroniky jeho vyprávění o založení města v roce 756.

¹⁶⁷ Výjimku tvoří Horní Lužice, kde nejstarší dochovanou městskou kroniku Žitavy (*Chronicon Zittaviense*) sepsal městský písař Jan z Gubenu již koncem 14. století. Také některé rodinné záznamy jsou staršího data.

¹⁶⁸ Nárůst historiografické produkce v období 16. století není výlučně českou záležitostí, ale je charakteristický pro humanistické autory v celé Evropě. Viz k tomu například U. Muhlack, *Humanistische Historiographie*, s. 30–34.

se „jejich“ města zařadili jako součást osobních pamětních záznamů. I tento druh písemnosti se ve větší míře objevuje až v předbělohorském století.

Kronika jako literární útvar se těšila velkému zájmu již ve středověku, ale její obliba vrcholí v 16. století. Nikdy předtím ani nikdy potom se u nás nevydávalo a nebylo sepsáno takové množství kronik jako ve století před Bílou horou.¹⁶⁹ Vysoký počet těchto prací, vzniklých v měšťanské společnosti, je odrazem dosahu vývoje historického povědomí v prostředí českých měst a dokládá tvůrčí sílu tohoto prostředí, která byla v předbělohorském období velmi výrazná. O této skutečnosti svědčí nejen množství dochovaných kronikářských a pamětních záznamů, ale i řada dalších spisů, především moralisticko-naučného obsahu, jejichž autory byli právě obyvatelé českých měst.

Rozvoj městské historiografie poznamenala Bílá hora a třicetiletá válka. V důsledku rekatolizace odešla značná část městské inteligence do exilu, kde pokračovala historiografie v předbělohorské podobě. Mezi nejvýznamnější práce exulantů patří vedle spisů Jana Amose Komenského dílo *Respublica Bojema* Pavla Stránského ze Zapské Stránky i desetisvazkový spis Pavla Skály ze Zhoře, věnovaný české historii. Také školství přešlo po Bílé hoře z utrakvistické pražské univerzity do rukou jezuitů a zcela se rozpadl dosavadní systém vzdělávání. Tyto jevy a spolu s nimi i celá řada dalších, spojených zejména s utrpením dlouholetého válčení, výrazně ovlivnily následující vývoj českého písemnictví, zvláště pak historiografii. V první polovině 17. století proto došlo k určitému útlumu městského dějepisectví, avšak koncem století a zejména pak ve století následujícím se opět „historické spisování“ rozvinulo v široké míře. Ovšem poněkud se proměnil charakter těchto prací, což mohlo zapříčinit mimo jiné i odlišné prostředí, z něhož pisatelé pocházeli. Barokní autoři často navazovali na starší práce, nebo alespoň z jejich údajů čerpali, vynechávající obvykle to, co pro ně bylo nepřijatelné (například Jan Florián Hammerschmidt zprávy o víře pod obojí) či nesrozumitelné. Většina městských raně novověkých kronik zůstávala i nadále v rukopisech, neboť jejich vliv byl omezen na úzký okruh čtenářů. Jen ojediněle tato díla vycházela tiskem.¹⁷⁰

¹⁶⁹ Následující dobou je míněno období raného novověku, neboť od 19. století se situace zcela změnila.

¹⁷⁰ Například v druhé polovině 17. století vyšlo pojednání o minulosti Kutné Hory od Jana Kořínka nazvané *Staré paměti kutnohorské*. Praha 1675 (reedice: A. Stich – R. Lunga v roce 2000) a Zyvaldovo pojednání o historii Kouřimi, které se však do dnešní doby nedochovalo. O jeho existenci se zmiňuje J. Jungmann, *Historie literatury české*. Praha 1949, s. 274, č. 310. (Jindřich Václav Zyvalda, *Deym Kouřima města někdy čtverou vůni ze sebe vydávající*. Praha 1659.) Situace nebyla jiná ani v 18. století.

III/3. Kroniky a historie očima předbělohorských vzdělavců

Literární druhy historiografické tvorby, které představovaly od počátků křesťanského písemnictví v Evropě anály, kroniky a biografie, byly jen málokdy svými autory striktně dodrženy.¹⁷¹ Poměrně často docházelo k jejich prolínání a zaměňování, k němuž mnohdy vedlo také přepracovávání původních zápisů, kdy například anály byly přepracovány na kroniku či historii.¹⁷² Odlišnost literárních historiografických druhů definovala středověká poetika. Nejjednodušší formu historiografie ve středověku představovaly anály. Za vyšší stupeň literární tvorby pak byla považována kronika, která měla zachytit významné události určité doby v chronologickém sledu. Její autor měl sledovat určité tendence a vylíčení událostí mělo být ucelenější a zejména souvislé. Nejvyšší formou historiografického zpracování byla historie, která se sice svým obsahem od kroniky nelišila, ale vyžadovala od autora určitý literární talent, neboť její texty měly být nejen souvislé, ale též navazující a slovně bohaté. Její tvůrce neměl být pouhým vypravěčem, jak tomu bylo u kroniky, ale měl události vyložit a hodnotit.¹⁷³ Podobně tomu bylo i v předbělohorské době, kdy pojmem historie byly označovány spisy s vysokou odbornou úrovní, zatímco ostatní díla historického rázu nesla název kroniky. V praxi se však mezi kronikou a historií nerozlišovalo, a tak pod oběma názvy je možné nalézt naučná i beletristická díla s historickou tematikou, neboť nejen ve středověku, ale ani v humanismu ještě nebyla vytvořena ostrá hranice mezi historií jako zvláštním druhem poznávání sociální skutečnosti a literaturou.¹⁷⁴

Daniel Adam z Veleslavína, humanistický nakladatel, překladatel a autor několika spisů, jenž měl významný podíl na šíření historie a historických děl mezi vzdělanou veřejností, si sice uvědomoval rozdíl mezi pojmy historie a kronika, avšak ani on nebyl v dodržování pravidel vždy důsledný. Teoretická a metodologická stanoviska historiografické práce naznačil ve své předmluvě ke knize *Kroniky dvě o založení země české*, vydané v roce 1585.¹⁷⁵ Sám se pokládal za kronikáře, jehož povinnosti vytýčil v doslovu k Sobkově překladu Karionovy kroniky, která v jeho

¹⁷¹ Ostatní typy narativního pramene byly definovány až později, což se týká i historií.

¹⁷² Více k tomu viz. P. Čornej, *Tajemství českých kronik*. Praha – Litomyšl 2003, s. 33.

¹⁷³ D. Třeštík, *Kosmova kronika. Studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení*. Praha 1968, s. 71.

¹⁷⁴ O rozlišování obou žánrů pojednal M. Kopecký ve studii „Kronika“ a „historie“ jako literární žánry epochy renesance. SPFFBU 1980, D 27, s. 51–60.

¹⁷⁵ Edici Veleslavínovy předmluvy uveřejnila M. Bohatcová v monografii *Obecné dobré podle Melantricha a Veleslavínů*, s. 227–264.

nakladatelství vyšla dvakrát, a to v roce 1584 a opět roku 1602.¹⁷⁶ Její první překlad vytvořil již v roce 1541 Burian Sobek z Kornic, ale Veleslavín se rozhodl v roce 1584 vydat toto dílo podruhé *znovu prohlédnuté, v češtině poopravené a s poznamenáním některých přednějších věcí až do smrti ... císaře Maximilána II. dovedeno*. Sobkův úvod nahradil dedikací Petru Vokovi z Rožmberka a také připojil svůj vlastní závěr místo Sobkova.¹⁷⁷ Kroniku doplnil zprávami počínajícími rokem 1532, navazujícími na text Kariona, které jsou dovedeny až do roku 1576.¹⁷⁸ Za povinnost kronikáře považoval vypsát chronologicky minulé události, které uvážlivě vybral z pramenů. O ohlasu jeho práce se žádné přímé doklady nedochovaly, ovšem podobným stylem jsou uspořádány například sborníky univerzitního mistra Marka Bydžovského z Florentina. Lze se tedy domnívat, že byla přijata učenou veřejností kladně.

Přestože vzdělanci předbělohorského období teoreticky uvažovali o rozdílu mezi kronikou a historií, většina autorů se tímto problémem nezabývala. Měštští kronikáři svá díla nazývali různě, ať už kronika či paměti, a jejich obsah i styl závisely zcela na autorově libovůli. Někdo psal kroniku v podobě stručných zápisů chronologicky řazených, stylově velmi podobnou středověkým análům, jiný se snažil o vyšší literární útvar pojednávající v chronologickém pořadí o jednotlivých momentech vývoje města. Poněkud odlišný charakter mají osobní a rodinné zápisky, které většinou obsahují jen stručné zprávy.

IV. MĚSTSKÉ KRONIKY

a) Počátky městského kronikářství

Vývoj historiografie úzce souvisí s politickými a společenskými změnami, které se neprojevují náraz, ale postupně prorůstají celou společností. Stejně jako veškeré historické změny, tak i vznik městského kronikářství se připravoval pozvolna. Jeho

¹⁷⁶ Johan Karion (1499–1537), profesor matematiky, astrolog a dvořan braniborského kurfiřta Joachima I., vydal své dílo v roce 1532 ve Wittenbergu. Kronika napsaná v duchu humanismu přináší nástin světových dějin od stvoření světa až po současnost autora.

¹⁷⁷ Knihopis č. 1463.

¹⁷⁸ Studii věnovanou Veleslavínovu přepracování a doplnění Karionovy kroniky zpracoval J. Kolár, Veleslavín, kronikář neznámý. Strahovská knihovna 20–21, 1985–1986, s. 56–58, kde také přinesl stručný obsah záznamů. Edici dodatků Daniela Adama z Veleslavína (pro léta 1543–1576) podle vydání z roku 1584, opatřenou rozsáhlým úvodem, vydal v roce 2008 Petr Vorel pod titulem Dějiny evropského světa 1453–1576. Historický obraz počátku raného novověku v pojetí Daniela Adama z Veleslavína. Vycházel z druhého českého vydání z roku 1584. Zde je také uvedena literatura ke Karionovi a jeho kronice.

první náznaky nacházíme již ve středověku; plně se však v našich podmínkách rozvinul až v 16. století.

Sepisování kronik a pamětí (ve smyslu kronikářském, nikoli memoárů) se těšilo v předbělohorském období v Čechách velkému zájmu měšťanů i městských duchovních (i ti pocházeli v této době převážně z měšťanských rodin); do dnešní doby se však dochovala pouze část této literární produkce. I přes velké ztráty, ke kterým v průběhu staletí došlo, je v našich archivech uložen dostatečně velký počet těchto narativních pramenů, abychom si mohli o „historickém spisování“ městské provenience z 16. a počátku 17. století učinit jasnou představu. Dříve však, než se budeme věnovat vývoji kronikářství v jednotlivých českých městech, je třeba se zamyslet nad otázkou, proč městské kroniky v hojném počtu u nás vznikaly až v předbělohorské době a proč k jejich vzniku nedošlo již v předchozím období, jak tomu bylo například v sousedním Německu, kde vrcholí městská kronikářská tvorba již o sto let předtím. Proč se tento druh písemností neujal v širším měřítku již dříve? Vždyť *Staré letopisy české*, jejichž zrod spadá do třetí dekády 15. století a které zůstávaly dlouho ojedinělým pokusem, se těšily velké oblibě a pozornosti, jak dokazuje řada dodnes dochovaných rukopisů a jejich četné úpravy. Městskou kroniku jako samostatný fenomén, kde předmětem zájmu autora je město, jeho minulost a současnost, přineslo však v Čechách teprve 16. století.

Jedna z možných odpovědí na předchozí otázku by mohla znít, že i u nás městské kroniky koncem středověku existovaly, avšak nejsou do dnešní doby dochovány. Z nepřímých pramenů můžeme soudit, že v některých českých městech opravdu kronikářská díla v 15. století vznikala, avšak jde o nepatrný počet dokladů a existence většiny z nich je ještě navíc nejistá.¹⁷⁹ Rozhodně můžeme vyloučit, že by městské kroniky v našem prostředí byly sepisovány ve středověku zcela běžně. Jejich rozmach spadá až do předbělohorské doby, ve které se teprve vytvořily vhodné podmínky pro jejich vznik. Společné kořeny městského předbělohorského kronikářství tvoří několik aspektů: přijetí humanismu s jeho novým pojetím historie, vynález knihtisku, který urychlil šíření jeho myšlenek, hustá síť městských partikulárních škol, která umožnila měšťanům získat vzdělání a tím upevnit jejich sebevědomí, a v neposlední řadě také objektivní životní podmínky. Předbělohorská doba byla obdobím klidu a míru, kdy českou zemi nepustošily žádné války a přes stagnaci řemeslné výroby v královských městech a jejich ústup z politické scény panoval uvnitř

¹⁷⁹ Například existence starších kronik v Českých Budějovicích.

městských hradeb, především ve vyšších měšťanských vrstvách, relativní blahobyt. Také životní úroveň poddanských měst se v tomto období zvyšovala a postupně se stíral, zejména v hospodářském a kulturním životě, rozdíl mezi jednotlivými typy městských aglomerací.

Vzdělání, zabezpečované hustou sítí partikulárních škol, přestalo být v 16. století výsadou privilegovaných vrstev společnosti a rozšířilo se do vrstvy měšťanů; částečně zasáhlo i mezi venkovské obyvatele. Měšťané dávali své syny do městských škol, kde vyučovali mnohdy vzdělanci zvučných jmen. Pro příslušníky vyšších měšťanských vrstev znamenalo studium otázku prestiže, pro chudší studenty otvíralo možnosti nového, lepšího života. Nejen pro chlapce, ale i pro dívky existovaly ve městech speciální školy, kde se naučily alespoň základům čtení a psaní. Získané vzdělání vedlo k rozšíření kulturních zájmů, především k četbě. Kniha přestala být díky rozvoji knihtisku nedostupná, zájemce si ji mohl pořídit buď přímo u nakladatele, nebo u kramářů objíždějících trhy. Písemný projev se stal pro řadu měšťanů přirozeným, běžně si vedli různé hospodářské záznamy. Dokladem této jejich činnosti jsou často zmiňované rejstříky či registra dluhů v pozůstalostech. Měšťané se pod vlivem předchozího humanisticky zaměřeného studia zamýšleli nad svým životem, nad minulostí, současností i budoucností. Odtud byl už jen krok k vedení osobních záznamů, kam si zapisovali všechny důležité události, odehrávající se v rodinném kruhu. Ti nejschopnější z nich šli ještě dále. Rozhodli se zaznamenat současné dění pro své budoucí potomky a právě z jejich úsilí a pílě vznikaly nejrůznější městské kroniky a paměti. Obvykle však jejich ambice dále nesahaly, psaní dějin zanechávali fundovanějším. Někteří z autorů ve svých kronikářských záznamech zmiňují i události dávno minulé, o kterých se doslechli nebo dočetli. Většinou ale i tyto zprávy přímo souvisejí se zaměřením jejich díla a často se vztahují k některému ze záznamů z současnosti; převážně jde o opisy z literatury, méně pak o nedávnou minulost žijící ještě v paměti starců. Většina pisatelů se však spokojila se záznamy z přítomnosti, které tvoří jádro předbělohorských městských kronik.

Nejstarší dnes dochovaná městská kronika, popisující současné události, byla sepsána v západních Čechách v původně královském městě Loket, které však po husitských válkách tuto svou výsadu prakticky ztratilo, neboť bylo zastavováno různými majitelům. Koncem 15. století došlo ke sporu mezi městem a jeho vrchností. Průběh tohoto sporu a jeho příznivý výsledek zachytil kronikář, nejspíše zdejší písař, pro paměť budoucím generacím. Chronologicky následují díla pražských kronikářů: Jiřího

Píseckého, neznámého novoměstského měšťana a Bartoše písaře. Možná se také v první polovině 16. století začalo s tvorbou kroniky či spíše pamětních zápisů v Žatci. Jednou z možností jejich vzniku je průběžné zapisování významných událostí, na němž se postupně podílelo několik autorů. Od poloviny 16. století pak počet městských kronik a pamětních záznamů městské a měšťanské provenience prudce vzrůstá.

b) Dochování městských kronik

Osudy nejstarších městských kronik byly v uplynulých staletích rozmanité. Jejich dochování do dnešní doby stejně jako jejich recepce následujícími generacemi závisela mnohdy na takových maličkostech, jako bylo místo jejich uložení. Většina těchto prací se – obvykle až po smrti autora – ocitla v městské kanceláři, kde také byly přístupné případným zájemcům, kteří je v následujících staletích využívali pro svou vlastní literární činnost. Tak tomu bylo například v Českých Budějovicích, Chebu, Plzni, Jáchymově, Litoměřicích i dalších městech. Některé kronikářské práce zůstávaly v soukromém vlastnictví, případně byly uloženy v církevních institucích, a povědomí o jejich existenci se v městském prostředí postupně vytrácelo. Tato díla se ve většině případů dochovala do současnosti pouze v jednom jediném exempláři a jen výjimečně byla využita dalšími autory. To je případ chebské kroniky Hanse Schönstettera, která dnes existuje pouze v jednom rukopise, i když z jiných materiálů víme, že byly minimálně dva exempláře tohoto významného a zajímavého díla, či kroniky města Kadaně, uchovávané ve františkánském klášteře, kde zůstala utajena zájemcům po celá staletí. V průběhu let také celá řada děl zmizela. O některých to víme jistě, o jiných se můžeme pouze domýšlet.¹⁸⁰

Většina městských kronik předbělohorské doby je dochována v rukopisech, přestože se v této době již tisklo velké množství knih, jejichž cena nebyla pro zájemce nedostupná. Avšak až na jednu jedinou výjimku, kterou představuje kronika města Jáchymova, nebyla žádná z městských kronik ve své době vytištěna. Pouze jáchymovské kronikářské zápisy vyšly ještě před Bílou horou tiskem. Ovšem ani v tomto případě nešlo tolik o samotné letopisecké zprávy, které sice představovaly důležitý pramen již ve své době, ale spíše o skutečnost, že jejich autor, známý

¹⁸⁰ O některých dílech víme, že padla za oběť požáru, jak se stalo například s nejstarší kronikou Benešova nad Ploučnicí, jiná se ztratila, jako například historiografické dílo Jana Striala z Pomnouce pojednávající o minulosti města Českých Budějovic. Ztráty rukopisů po roce 1945 lze předpokládat také v oblasti bývalých Sudet. Více k dnes neznámým dílům viz také v příslušných kapitolách o jednotlivých městech.

humanista Johan Mathesius, je vydal společně se svou postilou.¹⁸¹ Ostatní kronikářská díla zůstávala v rukopisech, neboť byla určena pouze omezenému okruhu čtenářů, který představovali především obyvatelé města, jehož se záznamy týkaly, a nepředpokládalo se, že by o případný tisk projevila zájem širší veřejnost.

Dochované rukopisné kroniky jsou dnes uloženy v různých sbírkách, a to nejen v archivech příslušných měst, kde bychom je hledali nejspíše, ale též v knihovnách církevních institucí a velkých rukopisných fondech, především v Národním muzeu a Národní knihovně ČR v Praze. Většina kronik existuje v rukopisech sepsaných v předbělohorské době a některé z nich jsou dokonce zachovány v autografech. Několik kronik majících svůj původ v 16. století či na počátku následujícího známe dnes pouze z mladších opisů. Jde o kronikářské zápisy z Benešova nad Ploučnicí, Českých Budějovic, Klatov, Prahy, Rakovníku a Žatce, o kterých víme jen z opisů či přepracování z pozdější doby, neboť se v originále nedochovaly.¹⁸²

Při studiu dějepisných narativních pramenů městské provenience je třeba také počítat s určitým množstvím deperdit. Zmínky o existenci dnes již nedochovaných rukopisů, obsahujících kronikářské či jiné pamětní záznamy, můžeme nalézt v různých dobových materiálech. Ke ztrátě mnoha písemných pramenů došlo jak během třicetileté války, kdy řada českých měst vyhořela a byla zpusťována, tak i v následujících stoletích, ať už při požárech, které se nevyhnuly žádnému městu, nebo destruktivní činnosti městské správy, zejména v 19. století, kdy městské archivy byly vesměs všude ve velmi špatném stavu. Také druhá světová válka a poválečná léta zanechala v městských archivech své stopy, a to nejen v pohraničních oblastech, které utrpěly přesuny obyvatelstva, ale i v centru země.¹⁸³

Ne všechny dochované kroniky předbělohorského období existují jako samostatný svazek. Někteří autoři zapisovali své záznamy na volná místa v různých knihách, zejména do tisků, které měli k dispozici. Velmi oblíbenou knihou, v níž mnozí pisatelé zanechali zprávy kronikářského charakteru, byl již zmiňovaný *Kalendář historický* Daniela Adama z Veleslavína. Ale i jiná díla mohou v sobě ukrývat letopisecké zápisky. Například slánský kronikář Václav Kněžoveský zapisoval své postřehy a úvahy o dění ve městě i v zemi na volná folia za tiskem lékařské knihy.

¹⁸¹ Postila vyšla v Norimberku roku 1562.

¹⁸² Díla pražských kronikářů Sixta z Ottersdorfu a Bartoše písaře známe ze soudobých opisů. Kronika města Klatov, kterou měl vytvořit koncem 16. století Jan Klatovský, známe pouze z mladších opisů (přepracování?), zejména v přepracování Jana Floriána Hammerschmidta.

¹⁸³ Mám na mysli například pražský archiv, který utrpěl při požáru Staroměstské radnice roku 1945.

Mnohé z rukopisů, obsahujících kronikářské záznamy, byly svázány či nově převázány v pozdější době, čímž došlo ke ztrátě některých listů, zejména na počátku a konci knih. U těchto nově převázaných rukopisů nemůžeme vždy přesně zjistit počáteční rozsah díla.¹⁸⁴ Lze předpokládat, že městské kroniky byly až na výjimky uvedeny předmluvou autora, minimálně takovou, jakou nacházíme například u kadaňské kroniky.¹⁸⁵ Předmluva však do dnešní doby přetrvala jen u několika málo děl. Pouze u kronik dochovaných v autografech a v celistvosti můžeme s jistotou říci, zda měly či neměly předmluvu. Obdobně je tomu s posledními stránkami kronik. I zde se lze u mnoha knih domnívat, že došlo ke ztrátám listů.

Způsob dochování městských kronik z předbělohorské doby

Typ dochování	Město
Autograf*	Česká Lípa, České Budějovice, Horní Blatná, Cheb, Jáchymov, Jirkov?, Kadaň, Kutná Hora, Litoměřice, Locket, Louny, Most, Plzeň, Praha, Slaný, Soběslav?, Teplice, Trutnov
Opis	Benešov nad Ploučnicí, České Budějovice, Cheb, Chomutov, Klatovy, Praha, Rakovník, Žatec
Tisk	Jáchymov, Klatovy?

* Kronika města Mladé Boleslavi je též dochována v autografu.

V dnešní době máme dochovány kroniky sepsané v předbělohorské době z dvaceti tří měst; k nim lze připočít ještě kroniku mladoboleslavskou, která je datem svého sepsání sice o něco mladší, ale svým charakterem spadá do této doby.¹⁸⁶ Nejvíce městských kronik sledované doby se dochovalo ze severních Čech, nejméně pak z východočeského kraje. Poměrně vysoký počet rukopisů se vztahuje k hlavnímu městu Království českého, k Praze, avšak kromě sborníků Mistra Marka Bydžovského z Florentina, které

¹⁸⁴ Jen u těch rukopisů, které mají původní paginaci či foliaci, lze odhadnout, kolik stránek je nenávratně ztraceno. Je to například kronika Šimona Plachého z Třebnice, která začíná až foliem 141, či Pamětní kniha Jana Petříka z Benešova s původní foliací od čísla 27. I v těchto případech je zapotřebí zamyslet se nad současným řazením listů, zda nedošlo k jejich přehození oproti původnímu řazení. U rukopisů s mladší vazbou, jako je například kadaňská kronika převázaná v barokní době, která začíná indexem, aniž by mu předcházela nějaká folia, nebo u soběslavských záznamů, začínajících přímo textem, u loketské kroniky a dalších, je informace o původním rozsahu spisu navždy ztracena.

¹⁸⁵ Předmluva v kadaňské kronice zabírá necelou stránku.

¹⁸⁶ Pojednání o Jirkovu v úvodu pamětní knihy stejně jako Pamětní kniha Jana Petříka z Benešova stojí na samé hranici městského kronikářství.

ale nejsou typickou kronikou města, se nedochovala žádná z kronikářských prací v autografu.

Dochování kronik v jednotlivých krajích

Kraj	Počet měst	Autograf	Celkový počet, včetně opisů
Východočeský	1	1	1
Jihočeský	2	2?	20
Západočeský	8	7+ tisk	27 + tisk
Středočeský	3+1	2+1	11
Severočeský	8	6	38
Praha	1	1	39
Celkem	24	20+ tisk	136+ tisk

Z uvedené tabulky je zřetelně vidět, že pro většinu měst se dochovaly autografy městských kronik; kromě Prahy pouze pět dalších měst nemá zachovány původní verze kroniky. Je třeba upozornit také na skutečnost, že některá města mají z předbělohorské doby dochováno více než jedno kronikářské dílo. V první řadě je to Praha, konkrétně Staré Město pražské, odkud pocházejí kronikářská díla tří autorů, tvůrcem čtvrtého spisu je neznámý novoměstský měšťan. Kromě nich vznikla v Praze v předbělohorské době ještě další dvě kronikářská díla v prostředí univerzity. Čtyři díla byla sepsána v Chebu, tři pocházejí z Českých Budějovic, Litoměřic a z Jáchymova, dvě díla známe z České Lípy; ostatní města mají dochováno po jednom kronikářském díle. V Lounech máme sice doloženy dvě kroniky vzniklé v předbělohorské době, ovšem jedna z nich je v současnosti známá jen z mladšího rejstříku. Víme však, že původně bylo kronikářských prací více, avšak v průběhu staletí došlo k jejich ztrátám. Takový osud potkal kroniky dvou lounských měšťanů ze 16. století, spis Jana Striala z Pomnouce o dějinách Českých Budějovic, dílo mosteckého učitele Kryštofa Desnera a jistě i další, o jejichž existenci dnes už nevíme.

c) Jazyk městských kronik

V předbělohorském období se na území Čech používaly oba jazyky, český i německý, a převaha jednoho z nich v dané lokalitě byla dána historicky. V městských aglomeracích

v pohraničních oblastech, která se v této době zejména v severozápadní části země dynamicky rozvíjela, převažoval německý jazyk, na většině území pak převládala čeština. Jazyk, kterým bylo kronikářské dílo sepsáno, odpovídal řeči, kterou mluvila většina měšťanů a v jaké byly vedeny městské knihy. V řadě českých měst, kde později v průběhu 17. století převládla němčina, se v této době běžně používal český jazyk.¹⁸⁷

Přestože se kronikářských prací z předbělohorské doby dochovalo poměrně značné množství, jejich geografický původ neumožňuje vytvářet širší závěry týkající se jazykových oblastí, neboť převažují práce dochované z pohraničních oblastí nad pracemi z vnitrozemí. V dílech, která zůstala zachována do dnešní doby, jsou oba jazyky – čeština a němčina – zastoupeny téměř rovnoměrně. Aby bylo možné brát tento poměr jako směrodatného ukazatele užívání jednoho z jazyků v českých městech, muselo by se dochovat mnohem více písemností, a to ze všech oblastí Království českého. Česky jsou psány především kroniky, které vznikly v centru země, tedy pražské a středočeského kraje (Kutná Hora, Praha, Rakovník, Slaný). Češtinu pro svou práci použili také jihočeští autoři (Soběslav, České Budějovice) a dále tvůrci žateckých pamětí. Také lounská kronika je česká, stejně jako plzeňská, klatovská a litoměřická. Německy psané kroniky pocházejí z pohraničních měst, kde obyvatelstvo bylo z větší části německé národnosti. Jde o kroniky měst Benešova nad Ploučnicí, České Lípy, Horní Blatné, Chebu, Chomutova, Jáchymova, Jirkova, Kadaně, Lokte, Mostu, Teplic a Trutnova. Jazyk kroniky vypovídá o převaze určité národnosti ve městě, ovšem neznamená, že příslušníci jiné národnosti než té, již byla kronika určena, zde nežili. Jazyková kultura veleslavínské doby byla vysoká, což se odráží i v ortografii česky psaných městských kronik. Složitější situace byla v německém jazyce, jehož ortografie ještě nebyla v předbělohorském období ustálena. Lingvistický projev kronikářů byl ovlivňován nejen jejich vzděláním, ale též místním dialektem. Příkladem může být porovnání dvou spisů z přelomu 16. a 17. století: dějin Chomutova Matyáše Meissnera a kroniky České Lípy Hanse Kriescheho. Úroveň pravopisu prvního z autorů značně převyšuje druhého, který libovolně vkládal či vypouštěl některá písmena, což dnes značně ztěžuje porozumění textu.

Přestože autory mnoha městských kronik byly osoby, které dosáhly nejvyššího stupně vzdělání, latinský jazyk je zastoupen jen výjimečně, a to v pracích, které nemůžeme počítat ke klasickým městským kronikám. Latinsky psal univerzitní mistr

¹⁸⁷ Například nejstarší žatecké paměti jsou psány česky. Také v Českých Budějovicích převládla v 17. století při psaní kronik německý jazyk.

Jana Písecký své historické pojednání o Praze, latinu používal ve své tvorbě Matyáš Meissner, latinsky jsou psány panegyrické spisy. S latinou se také setkáváme při opisech vkládaných do textů kronik, ve verších a v chronogramech.

d) Autoři městských kronik

Nejstarší pamětní záznamy sepsané v prostředí českých měst nacházíme především v městských knihách (někdy jsou zapsané mezi úředními záležitostmi, jindy stojí samostatně na počátku či konci knihy, eventuálně zaplňují přideštní a volná místa v textu). Je tedy zcela zřejmé, že jejich autoři, aby mohli podobný zápis zanechat, museli mít ke knihám přístup.¹⁸⁸ I když nám nedostatek pramenů nedovoluje identifikovat osoby, které záznamy učinily, je nejvýše pravděpodobné, že šlo o městské písaře. Předpokládá se, že také na vzniku *Starých letopisů českých* měli značný podíl pražští městští písaři. Jeden z textů je připisován písaři a radnímu spojených pražských měst Matoušovi z Chrudimi. Také nejstarší městská kronika dochovaná v originále, sepsaná v prostředí západočeského Lokte, má úzký vztah k městské samosprávě; jejím autorem byl nejspíše zdejší písař. Nezanedbatelný podíl městských písařů na sepisování kronik je také doložen v sousedních zemích, například v Německu (zde však na rozdíl od naší země stáli u zrodu řady městských kronik pozdního středověku příslušníci církve) či ve Slezsku.¹⁸⁹

U kronikářských a pamětních zápisů pocházejících z prostředí českých měst lze radní neboli městské písaře jako autory jmenovitě doložit v případě města Českých Budějovic, Jáchymova, Litoměřic, Mladé Boleslavi, Plzně, Prahy a Teplic. V případě Plzně není jméno tvůrce kroniky v textu uvedeno, neboť ten je dochován neúplný, ale již editorovi kroniky Josefu Strnadovi se jeho osobu podařilo určit na základě porovnání písma kroniky a městských knih. U měst Jirkova, Lokte, Rakovníku a Žatce je osoba radního písaře jako autora kronikářských záznamů velmi pravděpodobná; v jejich prospěch vypovídají jednotlivé záznamy, jejich styl i obsah.

Pokud nebyl autorem městské kroniky přímo radní písař, pak ve většině případů se na jejím vzniku podílela osoba úzce spjatá s vedením města. Buď to byl přímo někdo z členů městské rady, nebo některý jiný úředník. Do této kategorie náleží primátor poddanského města Soběslavi Řehoř Smrčka ze Sabinova, dále František Machnický,

¹⁸⁸ O středověkých pamětních zápisech v městských knihách viz M. Bláhová, *Městští písaři k událostem ve středověkých městech v českých zemích*, s. 53–58.

¹⁸⁹ K. Wriedt, *Bürgerliche Geschichtsschreibung im 15. und 16. Jahrhundert*, s. 19–50. Též S. Rau, *Geschichte und Konfession*, s. 339–395.

českobudějovický radní a měšťan (spolu s ním pak další autoři z téhož města píšící v 17. století), chebští úředníci Hans Schönstetter a Endres Baier, nejspíše také kadaňský autor, jehož jméno se zatím nepodařilo odhalit, i členové kutnohorské rodiny Práchňanských a Dačických. Také pražský staroměstský měšťan Jan Pilát Rakovnický z Jenštejna byl členem městské rady. Je také pravděpodobné, že v některých případech se právě vstup do městské správy stal podnětem k rozhodnutí sepsat historii města.¹⁹⁰ U horních měst (Jáchymova a Horní Blatné) se psaná kronik věnovali horní písaři či jiní úředníci.

Podstatně méně se psaním kronik v předbělohorské době zabývali ostatní obyvatelé měst. V případě České Lípy, Loun a Slaného byl autorem měšťan-řemeslník, který sice přímo nezasedal v městské správě, ale byl s ní v určitém kontaktu. Tak tomu bylo v případě slánského autora Václava Kněžoveského, který působil jako radní služebník; stejnou funkci v Lounech zastával kronikář Pavel Mikšovic a ve Starém Městě pražském Jan Klatovský, autor pojednání o nejstarších dějinách města Klatov. Snad jen autor českolipské kroniky, pekařský mistr Hans Kriesche, nepřicházel přímo do styku s agendou městské správy. Byl však cechovním písařem.

Nejen písaři, konšelé či měšťané-řemeslníci psali městské kroniky. Na této literární činnosti se podíleli vzdělání jedinci, kteří zastávali místa rektorů městských škol či duchovních správců. Velký ohlas si získala kronika chebského školního správce Pankráce Engelharda z Haselbachu, možná i z důvodu své bohaté iluminované výzdoby. Několik historiografických spisů týkajících se českých měst vytvořil Matyáš Meissner, který stál v čele chomutovské školy. Je autorem děl pojednávajících o minulosti a současnosti Mostu, Chomutova a Litoměřic. Také pražští univerzitní mistři se věnovali historickému spisování. Z počátku 16. století pochází kronika Prahy Mistra Jiříka Píseckého, ke konci téhož století skládal své sborníky Mistr Jiří Bydžovský z Florentina.

Několik městských kronik či spíše kronikářských zpráv předbělohorské doby pochází z pera duchovních správců místní farnosti, a to jak katolického, tak i protestantského vyznání. Dochovaly se ze severozápadních Čech, a to z města Benešova nad Ploučnicí a dále z horního města Jáchymova, kde se na jejich tvorbě podíleli

¹⁹⁰ Z předbělohorské doby nemáme dochovanou přímou zmínku v této souvislosti. V případě Řehoře Smrčky ze Sabinova se rok, kterým začínají jeho paměti, shoduje s jeho nástupem do funkce primasa, ale souvislost mezi převzetím funkce a počátkem spisování nelze s jistotou prokázat, protože jeho paměti nejsou dochovány v úplnosti.

luteránští pastoři.¹⁹¹ Třetí dochované městské kronikářské záznamy, jejichž tvůrce náležel k církevním činitelům, pocházejí z České Lípy. Jejich autorem byl katolický farář Valentin Frumald.¹⁹² Společenské postavení autora mělo také výrazný vliv na výběr zpráv obsažených v kronice.

Autoři městských kronikářských děl předbělohorské doby podle profese

Profese	Město
Městský písař	České Budějovice, Jáchymov, Jirkov?, Litoměřice, Locket?, Mladá Boleslav, Plzeň, Praha, Rakovník?, Teplice, Žatec?
Člen městské rady či jiný úředník	České Budějovice, Horní Blatná, Cheb, Jáchymov, Kadaň?, Litoměřice?, Praha, Soběslav, Trutnov
Měšťan mimo městskou radu	Česká Lípa, Klatovy, Kutná Hora, Louny, Slaný
Jiná osoba než měšťan (duchovní, kantor)	Benešov nad Ploučnicí, Česká Lípa, Cheb, Chomutov, Most, Praha

Co spojuje autory předbělohorských městských kronik? Především je třeba jmenovat jejich vzdělání. Bez určité školní přípravy je nemyslitelné, aby se některý z obyvatel města ve sledovaném období chopil pera a začal psát. Všichni pisatelé letopiseckých záznamů museli absolvovat alespoň městskou školu, kde se setkali se základy humanismu a také s latinou. Znalost latiny, byť různé úrovně, prokázali prakticky všichni autoři vkládáním latinských textů (v horším případě jen několika slov) do svých záznamů. Podíváme-li se blíže na ty osoby tvůrců městských kronik, o jejichž životě máme dostatek informací, vidíme, že většina z nich byla zapsána ke studiu na univerzitách. Jen někteří však svá studia dokončili a získali akademický titul.

Dalším ze základních předpokladů nutných pro historické spisování bylo dobré sociální postavení pisatelů. Protože neznáme u všech autorů jejich jména a ani původ, lze jen těžko říci, z jakého prostředí konkrétně pocházeli. Vyjdeme-li z poznatků, které

¹⁹¹ Rodiny obou náležely k měšťanské vrstvě.

¹⁹² Z činnosti duchovních předbělohorské doby se dochovaly také osobní záznamy, jako jsou například zápisy Jiříka Tesáka Mošovského, paměti Jana Jiříka Mathiada Račeňského nebo zápisky farářů ve Velešlavínově Kalendáři historickém.

máme k dispozici, je zřejmé, že se narodili v měšťanských vrstvách.¹⁹³ Měšťanský původ měli i učitelé a rektori škol, například Matyáš Meissner pocházel z měšťanské rodiny z Jablonného v Podještědí; ze stejného prostředí přicházeli i měšťtí duchovní správci. Absolventi škol tvořili měšťskou inteligenci, jejíž postavení se v předbělohorské době upevnilo a získávalo na prestiži; status učence v této době rychle stoupal. Díky svému vzdělání dosáhli tito jedinci určitého sociálního postavení (ve většině případů upevněného vhodným sňatkem, mnohdy i s vdovou podstatně starší, než byli sami), které jim poskytovalo finanční zázemí a dostatek času na literární tvorbu. Neboť i volný čas, který mohli věnovat spisování, byl důležitým faktorem při literární tvorbě. Jen dobře situovaný měšťan si mohl takový přepych dovolit.

Pozoruhodné je, že v historickém spisování pokračovaly další generace původních autorů jen výjimečně. Pouze Kutná Hora se může pochlubit zápisky čtyř generací; záznamy Prácheňských a Dačických ovšem tvoří v předbělohorské době skutečnou výjimku.¹⁹⁴ Proč nepokračovali ve zděděných kronikářských zápiscích také pisatelé z jiných měst, nelze pro nedostatek dochovaných pramenů spolehlivě určit. Svůj podíl na této situaci má jistě i další dějinný vývoj. Pro následující dobu, pro druhou polovinu 17. a pro 18. století, již máme doloženu návaznost zápisů členů jedné rodiny i zcela cizích osob.¹⁹⁵

e) Vznik měšťských kronik – příčiny, impulzy

O vhodných objektivních podmínkách – vlivu humanismu, vzdělání a relativním blahobytu měšťanů – na historiografickou tvorbu předbělohorské doby bylo pojednáno již výše. Nyní je třeba se zamyslet nad motivy konkrétních měšťských autorů, nad podněty, které je přivedly k literární tvorbě, a nad jejich reflexí v kronice. Pokud jsou dochovány předmluvy, pak většina autorů své důvody, proč se rozhodli sepsat kroniku, uvedla právě v ní. Ne vždy však vyznívají jejich slova věrohodně, většinou působí spíše formálně, obzvláště tehdy, je-li jako hlavní motiv jejich literární činnosti uvedena láska

¹⁹³ Vyloučit samozřejmě nemůžeme ani selský původ, vzdělanci mohli pocházet i z řad bohatých sedláků, jejichž synové jsou také mezi zapsanými na pražskou akademii. Konkrétně však o žádném z autorů měšťských kronik nevíme, že by pocházel ze selského prostředí.

¹⁹⁴ Jde však o práci předchozích generací. U dalších měst se můžeme domnívat, že i zde autoři dochovaných kronik měli k dispozici starší rodinné záznamy. Doložit však tuto skutečnost nemůžeme pro nedostatek pramenů. Ale ani v Kutné Hoře se nenašel pokračovatel Dačického zápisů.

¹⁹⁵ Například jde o kroniky Českých Budějovic (kronika rodiny Matyášovy, Haasovy a Schmidty). V případě Plzně sice nepokračovala v kronice hned následující generace, ale pravnuke autora nejstarší měšťské kroniky sepsal o půl století později dějiny města. V případě řady měšťských kronik byly tyto následujícími generacemi přepisovány a doplňovány.

k městu, kde autor žil. Například trutnovský kronikář uvedl, že chce *gottlob meinem liebenvaterlande, einem erhbarn rath und gemeiner stat Trautnaw zu ehren*. Podobně Jiří Kezelius Bydžovský ve své mladoboleslavské kronice: *Příčinu pak mého spisování této mé práce předsevzaté poskytla mi upřímná milost obce města Boleslava Mladého, kteréž sem já sobě po Bydžovu, vlasti mé, oblíbil, v něm se osadil a upřímně při práci školní, městsko-písařské i konšelské a jinak několik let zůstával*. Daleko pravděpodobněji vyznívá pokračování předmluvy u obou zmiňovaných autorů, kde přiznávají, že píše také kvůli sobě, aby uchovali památku na svou vlastní osobu.¹⁹⁶ Všechny kronikáře bezesporu přivedla ke psaní touha uchovat paměť pro budoucí generace a je celkem pochopitelné, že přitom mysleli také trochu na sebe. Touha po nesmrtelnosti, po tom, aby jejich osoba nebyla následujícími generacemi zcela zapomenuta, byla jistě jedním z hlavních motivů literární činnosti všeho druhu. Stejný motiv vyznívá také z kronikářských záznamů soběslavského primátora Řehoře Smrčky ze Sabinova, který podrobně popsal úspěšná jednání městské rady, v jejímž čele tehdy stál. I tím se jeho jméno stalo pro současné i budoucí obyvatele města synonymem úspěchu.

Jedním z důvodů, které vedly ke zrodu některých městských kronik, byly konflikty uvnitř města. Pro předbělohorskou dobu, reflektovanou v městských kronikách, lze hovořit především o náboženských rozporech, které našly svůj odraz v městském kronikářství. Zásadní roli v 16. století v nich hrálo pronikání reformace do českých měst. Spory o náboženskou orientaci obyvatel města končily vítězstvím jedné strany; vnitřní jednota města byla základním předpokladem jeho dalšího úspěšného rozvoje. Náboženské spory, které se promítly v boji o moc ve městě, stály u vzniku díla pražského kronikáře Bartoše písaře, který zachytil v kronice jejich průběh a obhájil stanovisko své strany, nespokojenost s vývojem náboženské situace ve městě přivedla ke psaní kadaňského kronikáře, jenž chtěl zanechat objektivní svědectví především o nedávno minulých záležitostech, které se ho úzce dotýkaly. Své důvody, proč se rozhodl ke psaní a o čem chce čtenáře informovat, uvedl přímo v předmluvě kroniky. Příčinou vzniku kronik dvou poddanských měst Lokte a Teplic byl konflikt s vrchností, k vyličení událostí let 1546–1547 přivedla Sixta z Ottersdorfu snaha podat vysvětlení nastalé situace druhou stranou.

¹⁹⁶ Simon Hüttel: ... *meinem namen zu guttem gedechtnis der zeit*. Jiří Kezelius: *Druhá příčina mne k této mé práci probudila, abych poněvadž jsem o všecko téměř přišel, vždy některé památky, kterouž bych od upřímných upřímně připomínám býti mohlo po sobě zanechal*.

Vznik chebské kroniky Pankráce Engelharda z Haselbachu má poněkud jiný důvod, shodný s mnoha pracemi předbělohorských humanistů, a to snahu zalíbit se své vrchnosti, v tomto konkrétním případě městské radě. Je pravděpodobné, že obdobný motiv vedl také Matyáše Meissnera k vyhotovení jeho prací o Mostu, Chomutovu a Litoměřicích. U některých kronik nelze motiv jejich vzniku rozpoznat. Musíme se spokojit se všeobecným konstatováním, které ale nebude daleko od pravdy, že hlavním motivem i v těchto případech byla snaha zachovat paměť budoucím generacím.¹⁹⁷

Jaký podíl mělo vedení města na vzniku jednotlivých kronik, je pro nedochovaný pramenný materiál jen obtížně zjistitelné.¹⁹⁸ Výslovně sice není v žádném díle o zájmu či podpoře ze strany města zmínka, ale můžeme u některých prací podporu představitelů města předpokládat, zejména tam, kde jejich autoři byli členy městské správy. Charakter oficiální městské kroniky má práce plzeňského pisatele Šimona Plachého z Třebnice,¹⁹⁹ s vědomím městské rady tvořil své dílo zakladatel rakovnických pamětí David Crinitus z Hlavačova, neboť pro jeho tvorbu byla zakoupena registra z obecních peněz. Podobně jako u Plzně, tak i u Soběslavi lze předpokládat nejen soukromou iniciativu autora. Vzhledem ke způsobu života v raně novověkých městech je ostatně vyloučeno, aby o pisatelově záměru vytvořit kronikářské dílo nevěděli ostatní měšťané. Jak se však na této tvorbě konkrétně podílela městská správa, nelze prokázat. U řady autorů hrála svou roli soukromá iniciativa. Psali sobě pro radost a druhým pro poučení. Všichni však psali pro publikum, které není blíže specifikováno, avšak na něž se ve svých předmluvách obracejí. Například kadaňský kronikář předpokládal, že spis bude dále rozšířen a že se najdou někteří čtenáři, kteří opraví případné nedostatky v jeho líčení událostí, aniž by se cítili textem dotčeni.²⁰⁰ Pouze Kezelius v předmluvě ke své mladoboleslavské kronice uvedl, že není třeba, aby práce byla zpřístupněna příliš široké veřejnosti, neboť nepovažoval její obsah za vhodný pro všechny čtenáře či posluchače.²⁰¹

¹⁹⁷ Především v těch případech, kdy jsou kroniky dochovány pouze v opisech, nevíme, co stálo u jejich vzniku.

¹⁹⁸ Iniciativa městské rady je prokazatelná ve městě Jáchymově. Ta počátkem 17. století pověřila zdejšího pastora pokračováním městské kroniky. Více k tomu viz v příslušné kapitole.

¹⁹⁹ Protože se nedochovalo úplné znění kroniky, nevíme, zda v úvodu práce nebyla o podílu městské správy zmínka.

²⁰⁰ Více viz v kapitole o kadaňském kronikářství.

²⁰¹ Kezelius v předmluvě píše: *Aniž toho vinšuji a potřebu uznávám, aby tato práce má lidu obecnému do rukou přijíti měla, nebo ne všechno se všechněm hodí, některých také věci tuto všechněm zvláště cizím*

Kdy přesně začal autor se svou literární činností, není možné určit, pokud se sám o tom v textu nezmínil.²⁰² Můžeme předpokládat, že u mnoha z nich představovalo, jak již bylo výše řečeno, tento impulz jejich zapojení do městské správy. V některých případech souvisí začátek kronikářské činnosti s osobním životem. Konkrétní záznam v předbělohorských městských kronikách, který by propojil datum zahájení tvorby s určitým životním krokem autora, uveden není. Pokud se nám dochovaly zprávy o věku tvůrce kroniky, pak je zřejmé, že ke své práci přistupovali až po získání určitých zkušeností a že většina z nich tvořila ve druhé polovině svého života. Někteří psali až do své smrti, jiní skončili jen pár let před tímto okamžikem.²⁰³

f) Metoda práce předbělohorského historika

Jak vlastně předbělohorský historik a autor městské kroniky při své tvorbě postupoval? Odpověď musíme hledat přímo na stránkách dochovaných kronik, protože žádné jiné prameny k dispozici nemáme. Víme, že pokud se někdo z měšťanů historickému spisování věnoval, nešlo o žádnou utajovanou činnost. Naopak. Byli s ní seznámeni vzdělanci v blízkém i širokém okolí. Svědčí o tom různé zmínky, které se dochovaly z České Lípy, Loun, Českých Budějovic či Mostu. Charakter zápisů jednotlivých městských kronik ukazuje, že autoři se na svou činnost předem připravovali, u některých lze dokonce hovořit o promyšlené koncepci jejich práce. To se týká zejména těch kronik, jejichž zápisy sahají od počátků města do současnosti autora. V těchto případech je zřejmé, že autor si látku nejprve rozvrhl a potom tvořil. Pracoval, pokud to bylo možné, přímo s prameny a jeho snahou bylo doložit, že vše, co o minulosti města napsal, je pravdivé; proto také často cituje či přímo opisuje prameny. K verifikaci textu také sloužilo časové a místní zařazení události, které teprve umožnilo její identifikaci s dnem.

Jaké prameny pro svou práci kronikář používal, záviselo na jeho postavení a vzdělání. Většina shromažďovala všechny dostupné informace, například v podobě tištěných novin, někteří si průběžně zapisovali zprávy o různém dění, které pak do kroniky vložili. Značnou část podkladů pro jejich tvorbu uchovával městský archiv. Další poznatky čerpali z různých knih a někdy i ze starších rukopisných záznamů členů

vyjevovati nesluší. Pro domácí toliko krajany to svědčí, aby jiní cizí o tom vědomosti neměli a jinam to neroznášeli.

²⁰² Například Simon Hüttel uvedl, že začal s prací na den svatého Jakuba 1578. Neuvedl však, proč zrovna v tomto momentě.

²⁰³ Do své smrti psal lounský kronikář Pavel Mikšovic, Mikuláš Dačický z Heslova, Hans Schönstetter z Chebu a i Jiří Kezelius.

vlastní rodiny. Svou roli hrála i ústní tradice, která v této době byla velmi silná. Řadu zpráv o nedávném dění mohli autoři převzít od pamětníků a očitých svědků, kteří sami událost prožili, případně o ní věděli z vyprávění svých otců a dědů. O využití různých zdrojů informací nalézáme někdy zmínky přímo v kronice, v jiných případech lze společné podklady určitých zpráv vydedukovat ze shodných záznamů v různých rukopisech. Zpráva, která se objevuje ve více kronikách, ukazuje na společný podklad, obvykle na některý tisk.²⁰⁴

Z tištěných pramenů se mimořádné pozornosti předbělohorských autorů těšily především dvě knihy, a to *Kronika česká* Václava Hájka z Libočan, která byla bez ohledu na náboženské vyznání autora hojně využívána všemi pisateli. Šlo především o její zápisy vztahující se k počátkům měst a k jejich starším dějinám. Díky českému jazyku a vyprávěcímu slohu byla lehce přístupná a pochopitelná. Na její text se odvolává například neznámý tvůrce kadaňské kroniky, když uvádí rok 821 jako datum založení města. Také mladoboleslavský autor využil pro popis nejstarších dějin města její záznamy. Druhou, velmi oblíbenou příručkou byl *Kalendář historický* Daniela Adama z Veleslavína, odkud byly přebírány zejména zprávy o katastrofách, především o městských požárech, a o událostech širšího významu, jako byla úmrtí panovníků, sňatky významných osob a další.

Knihovny vzdělaných měšťanů předbělohorské doby byly sice už dobře zásobeny nejrůznějšími díly; šlo však o výjimečné celky. Běžný, byť vzdělaný měšťan příliš knih nevlastnil.²⁰⁵ Proto využívání dalších tištěných zdrojů nebylo již tolik obvyklé, ojediněle to byla ještě kronika Eneáše Sylvia Piccolominiho, která však vyžadovala znalost latiny a navíc nebyla kvůli názorům jejího tvůrce, významného představitele katolické církve, příliš oblíbená. Použití dalších pramenů záviselo na osobě autora, na jeho možnostech a rozhledu. O skutečnosti, že by některý z předbělohorských kronikářů čerpal z kroniky jiného města, nemáme dochovány žádné zmínky. Pouze Jiří Kezelius Bydžovský ve své kronice města Mladé Boleslavi odkazuje na dílo staroměstského kancléře Sixta z Ottersdorfu. V době sepsání kroniky však bylo již sto let staré. Trutnovský kronikář Simon Hüttel se odvolává při líčení starších událostí na práci nazvanou *Böhmische Chronika*. Jde bylo pravděpodobně o dílo Martina Borka Vratislavského, vydané ve Wittenbergu v roce 1587.

²⁰⁴ Nejvíce shodných zpráv v městských kronikách se týká bojů s Turky.

²⁰⁵ Ke knihovnám viz zejména práci J. Peška *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547–1620*, kde je také uvedena další literatura.

Kromě zmíněných materiálů využívali předbělohorští autoři hojně tištěné letáky, které přinášely do měst zprávy o nejnovějších událostech, odehrávajících se daleko za hradbami. V některých případech se o nich zmiňují přímo v textu.²⁰⁶ V této době byla města zmíněnými tiskovinami dobře zásobena, zájemci je mohli získat přímo na městském trhu, jehož se účastnili i nakladatelé či jejich zástupci. Nelze také vyloučit, že město jako celek si opatrovalo takové materiály pro své potřeby. Z těchto zdrojů čerpali autoři především zprávy o bojích s Turky; turecká problematika proniká koncem 16. století stále více do záznamů kronik. Noviny také přinášely informace o různých bizarních událostech, které autoři bez rozdílu vzdělání a postavení s oblibou do kronik opisovali.

Kromě tištěných podkladů využívali pisatelé také rukopisné pamětní záznamy. Někteří z kronikářů měli to štěstí, že přímo v jejich rodině se dochovaly zápisky starších členů, které mohli použít jako základ pro své spisování. Klasickým příkladem je Mikuláš Dačický z Heslova. Pravděpodobně také chebský měšťan Hans Schönstetter měl k dispozici starší kronikářské záznamy svého otce a děda. U většiny předbělohorských kronikářů nemáme dostatek informací o využívání starších kronikářských záznamů, což ovšem neznamená, že by neexistovaly.²⁰⁷

Písemnosti městského archivu tvoří v případě zachycení starších událostí jádro mnoha městských kronik. Hojně citována byla v městských kronikách udělená privilegia, představující základní pilíř městských svobod. S jejich opisy či registry se setkáváme téměř ve všech kronikářských dílech této doby. Často byly přepisovány doslovně ve snaze zdůraznit právní jistoty města. Zdůrazňováním získaných práv a svobod se kronikáři snažili udržet v kolektivní paměti svědectví o minulosti a upevnit tak pouto mezi slavnou minulostí města a jeho přítomností. Zprávy o katastrofách, které postihly v minulosti město, byly obvykle čerpány z pamětních záznamů městských knih. Pro přesnější popis událostí, zejména při líčení kriminálních deliktů a trestů provinilců, byly používány soudní knihy, ale stranou nezůstávaly ani knihy o městských

²⁰⁶ Slánský autor Václav Kněžoveský sám o sobě poznamenal, že pro své spisování sháněl tištěné noviny, zejména o turecké problematice. O čerpání zpráv z tištěných letáků se výslovně zmiňuje také českolipský kronikář Hans Kriesche.

²⁰⁷ Pravděpodobnost, že mnozí kronikáři měli k dispozici starší písemné záznamy, je značně vysoká. Nemuselo jít jenom o rodinné zápisky, ale o starší kronikářská díla, která se uchovávala buď v městském archivu, nebo také na farách. Existenci takových starších kronikářských záznamů lze tušit v Benešově nad Ploučnicí, kde šlo o dílo faráře, téměř jisté jsou v Českých Budějovicích a v Litoměřicích, velmi pravděpodobně pak v Chebu, Lounech, Rakovníku a snad i v Trutnově. Kadaňský kronikář přímo uvádí, že využíval jakési starší pamětní záznamy.

financích a hospodaření. Trutnovský kronikář Simon Hüttel uvádí, že též mohl čerpat z farního archivu.

S řádnou citací použitých pramenů se však přímo v textu kronik setkáváme ojediněle. Výjimku tvoří práce Matyáše Meissnera, který nám zanechal přesné citace děl, jež používal. V jeho případě však nejde o městské kroniky, vytvářené některým z měšťanů-řemeslníků, ale o práce významného humanisty předbělohorské doby, jehož styl musel být nutně odlišný od způsobu práce obyvatele města – měšťana.

g) Podoba textu

Předbělohorskí autoři byli především kronikáři současnosti. Většinu zpráv v jejich kronikách tedy tvoří události a záležitosti, které poznali z vlastní zkušenosti. Jádro všech předbělohorských městských kronik leží v 16. století, případně je rozšířeno na počáteční dvě dekády následujícího století. Zprávy z období, které autor sám prožil, jsou také nejrozsáhlejší. Většina městských kronik zachytila současné dění, kterému předcházelo několik retrospektivních záznamů, jejichž výběr byl závislý na dostupnosti zpráv. Měl-li autor přístup k městskému archivu, byla jeho situace jednodušší. Pokud tuto možnost neměl, musel se spoléhat na ústní tradici, která byla značně nespolehlivá. Příkladem může být kronika Pankráce Engelharda z Haselbachu, který neměl přístup k městským dokumentům, a tak jeho dílo obsahuje řadu nepřesných informací o minulosti města. Na jeho obranu je však třeba říci, že věci dávno minulé byly raně novověkému člověku velmi vzdálené, neboť čas měl zcela jiná měřítká, než jaká známe dnes. Historický obzor měšťanů a raně novověkých lidí vůbec byl značně úzký. Pojetí času v předbělohorském období bylo ještě středověké, čas zdaleka nebyl tak důležitý, jako je v současnosti, události odehrávající se před padesáti lety byly zrovna tak prastaré jako před třemi sty lety. V kronikářských pracích se proto běžně setkáváme s chybnou datací. Humanismus sice přinesl snahu o co nejpřesnější dataci událostí, ale z řady chyb a omylů právě v chronologii je zřejmé, že správné zařazení určité zprávy do časové posloupnosti dějin představovalo pro většinu autorů značný problém. Omyly v datování nacházíme nejen při zachycení událostí dávno minulých, ale i současných, jako byla třeba úmrtí panovníků či jiných významných osob, tedy především v záznamech událostí, které se odehrávaly daleko od místa působení autora.

Přestože většina autorů dosáhla určitého stupně vzdělání (minimálně absolvovali městskou školu, často i nějaký semestr na univerzitě, kde se setkávali s humanistickými zásadami literární tvorby, což zejména platí o autorech konce 16. století a následující

doby), mnoho znaků humanistické literární tvorby v našich městských kronikách nenacházíme. Ponecháme-li stranou spisy Matyáše Meissnera a další humanistická literární díla (laudes, topografie), tak jediným vždy dodrženým znakem ve spisování průměrně vzdělaného měšťana je datace události, která nechybí u žádné zprávy. Dále byl kladen důraz na věrohodnost zachyceného faktu, což se projevuje především opisy různých listin a listů, které zde slouží jako podpora i důkaz pravdivosti záznamu kronikáře. Pokud jde o literární styl a úroveň, tak některá kronikářská díla jsou pouhým výsledkem erudice a dovedností získaných při studiu. Literární talent byl dán jen málokomu z kronikářů a autoři nás, až na výjimky, nepřekvapí ani svým myšlenkovým bohatstvím ani uměleckou invencí.

Převážná část městských kronik předbělohorského období je sepsána formou analistického záznamu (jednoduchého i rozvinutého), který obsahuje čas, místo a popis události. Jen v některých případech jsou zprávy o událostech dále rozvíjeny a přecházejí ve vyprávění.²⁰⁸ Většinou však texty v městských kronikách mají blíže ke středověké formě kronikářského záznamu než ke krásnému stylu humanistické literatury. Je to celkem pochopitelné, většina autorů nebyla literáty. Byli to měšťané, kteří dosáhli určitého vzdělání, obvykle nepříliš vysokého; jen málokterí z autorů městských kronik se mohli honosit titulem bakaláře či mistra. Navíc stejně jako celý měšťanský životní styl této doby byla i kronika zaměřena především prakticky; měla pamětní i praktickou funkci: jejím hlavním úkolem, ať už vznikala z popudu městské správy či soukromé iniciativy, bylo uchovat paměť pro budoucí obyvatele města. Proto musely být její záznamy jasné a dobře srozumitelné. Měla také sloužit jako návod pro budoucí generace při jednání v určitých situacích, které město již v minulosti prožilo. Významné poselství přinášela i současníkům: osvětlením původu a minulosti města přispívala k jejich identitě a upevňování sebevědomí. Právě poukazováním na slavnou minulost dokládala pevné zakotvení města a jeho obyvatel ve stavovské společnosti, což bylo v době plné nejistot a očekávání konce světa velmi důležité. Svým stylem odpovídala způsobu myšlení měšťanské společnosti.

Ve většině kronik se s osobou vypravěče neseťkáváme. V záznamech je dodržován neosobní přístup, zprávy jsou psány ve třetí osobě jednotného čísla, a to i tehdy, když se týkají samotného autora. Jen výjimečně přechází vyprávění do „ego-

²⁰⁸ Například v kadaňské kronice, kde jsou určité události popsány velmi obširně.

formy“, většinou tam, kde je líčena vypjatá situace.²⁰⁹ Autor usiloval o nestranný přístup k popisovaným událostem a o pravdivé zachycení skutečnosti, což mnozí zdůrazňovali v předmluvě ke svému dílu (například Bartoš písař). Pisatelé se také záměrně vyhýbali hodnocení faktů; ovšem vylíčení událostí je ovlivněno jejich příslušností k určité městske vrstvě, s jejímiž názory byli pevně spjati, a tak již ve výběru a způsobu interpretace předkládané zprávy je obsaženo její hodnocení. Do kroniky zařazovali pisatelé události, které byly důležité nejen podle jejich soudu, ale též byly jako takové hodnoceny a přijímány celou měšťanskou společností či vrstvou, kterou autor reprezentoval. Někteří z tvůrců se neubránili, aby do své práce nevnegli trochu emocí, čímž významně přiblížili mentalitu raně novověkého člověka dnešním badatelům. Svůj neoddiskutovatelný význam mají komentáře připojené k jednotlivým událostem, ovšem těch nacházíme v kronikách žalostně málo. Nejvíce jich najdeme v díle Mikuláše Dačického z Heslova, své hodnocení událostí zanechal i slánský kronikář Václav Kněžoveský. V žádném případě nelze u autorů kronik hovořit o objektivním přístupu k zachycení událostí, spíše opak je pravdou. Každý autor má svůj pohled a své vlastní hodnocení dějů, které proto musí být nutně subjektivní a neúplné. V každém díle se také odráží odkaz doby, v níž vznikalo.

h) Okruh čtenářů a recepce kronik

Jednou ze základních podmínek pro zařazení kronikářského díla do historického kontextu je zjištění, jak vypadala jeho recepce současníky i následujícími generacemi. Nemáme sice dochovány žádné přímé prameny o četbě knih v předbělohorském období, ale v případě městských kronik je téměř jisté, že byly určeny okruhu čtenářů především té vrstvy, ze které autor pocházel, tedy měšťanské společnosti. Kronika nebyla pouhým souhrnem historických událostí, ale přinášela také určité poselství, ovlivněné stereotypem dobového myšlení. Její tvůrce v ní vyjadřoval názory své společenské vrstvy a počítal s tím, že příjemcem textu budou zejména její příslušníci. Ti budou hodnotit jeho práci a jim byl také prioritně text určen. Autor mohl též počítat s rozšířením svého díla i mezi vzdělance jiných měst, neboť tito spolu udržovali četné styky, jak svědčí množství dochovaných příležitostných sborníků, na jejichž tvorbě se podílely osoby z různých měst a míst, i zmínky v korespondenci či denících. O existenci

²⁰⁹ Například u Hanse Kriescheho jde o jeho povinnost sloužit ve vojsku, u Václava Kněžoveského při líčení neshod s městským rychtářem a následných trampot. Pouze teplické události jsou zachycené z pozice přímého účastníka a vypravěče.

širšího povědomí o vytváření spisů, zabývajících se minulostí daného města, vypovídá například záznam v předmluvě panegyrického díla Jiřího Bartholda z Braitenberka, který, ač žil v Praze, věděl, že jeden z měšťanů jeho rodného města se věnuje historii. Nemáme však dochovány žádné přímé zprávy o recepci historiografických děl v této době a také pramenů je příliš málo, aby bylo možné vyvozovat širší závěry.

O okruhu čtenářů městských kronik jsme informováni opravdu jen velmi skoupě. V raném novověku se znalost čtení a četba jako taková značně rozšířily díky knihtisku, ale v předbělohorské době stále ještě existovala značná míra negramotnosti. Kroniky se tedy jako jiné spisy předčítaly, mohli je tudíž slyšet i příslušníci jiné než měšťanské vrstvy. Soudobou reakcí na text obsažený v kronice máme dochovánu v České Lípě. Zdejší kronikář Hans Kriesche zapůjčil ještě nehotovou kroniku jednomu ze zdejších měšťanů. Ten našel v textu zápis o smrti svého dítěte a stránky vytrhl.²¹⁰

Sledovat, jak byly kroniky současníky i dalšími generacemi využívány, je značně složité, neboť nejen ke sledování četby, ale ani k takovému výzkumu nemáme k dispozici dostatek materiálů. Jedním ze základních vodítek vypovídajících o recepci a reflexi městských kronik, jsou dochované opisy textů. Zdá se, že kroniky, které přešly do majetku městské správy, byly využívány daleko více než ty, které zůstaly po dlouhou dobu v rukou rodiny či zmizely z radního depozitáře. Je to zřetelné z příkladu chebských kronik, kde práce Pankráce Engelharda z Haselbachu, kterou věnoval městské radě, byla velmi často opisována, a to jak ještě v předbělohorské době, tak i později, kdy se stala základem různých zpracování dějin města. Byla tedy známa řadě čtenářů a patřila k základní četbě zájemců o chebskou historii. Její opisy najdeme nejen v chebském archivu, ale též v církevních institucích, jako v knihovně strahovského kláštera premonstrátů v Praze či v Arcibiskupské knihovně v Kroměříži.²¹¹ V 18. století si pro sebe pořídil její opis známý plzeňský sběratel Fabián Stehlík z Čěnkova, ve stejném století se s ní seznámil i Jan Josef Clauser, mj. sekretář a archivář místopředsednictví, jenž z ní čerpal vědomosti pro tvorbu své práce o dějinách Chebu a okolí, nazvané *Chronica des Landes und der Stadt Eger von dem Jahre 1134 bis zu dem 1700 aus verschiedenen Manuscripten und anderen Original Urkunden zusammengetragen*.²¹² Zatímco tedy Engelhardova kronika se dochovala v řadě opisů, soudobých i mladších, a stala se předlohou dalších historiografických prací o Chebu,

²¹⁰ Praha KNM, sign. VII D 1, fol. 66r.

²¹¹ Sem přešel rukopis, který byl původně v majetku Jana Petra Cerroniho.

²¹² Litoměřice SOA, Biskupská knihovna, sign. BIF 102/1–5.

jiná z chebských kronik, jejímž autorem byl městský berní úředník Hans Schönstetter, která co do obsahu a věrohodnosti zpráv Engelhardovu kroniku značně převyšuje, zůstala dochována do dnešní doby pouze v jednom exempláři. Původně sice existovaly dva rukopisy kroniky, po smrti autora zůstal originál v rodině a opis byl předán do rukou městské rady a pravděpodobně uložen v městském archivu. Zdá se však, že zde nesetřval, neboť koncem 19. století byl objeven v knihovně místního děkanství. Možná právě pro místo svého uložení nemohla být tato kronika využívána dalšími generacemi. Podobně tomu bylo i s třetí chebskou předbělohorskou kronikou, jejímž autorem byl úředník městské správy Endres Baier. I ta zůstala pouze v autografu, bez dalších opisů, a pravděpodobně nebyla známa dalším generacím.

Obdobné osudy jako Engelhardova kronika mělo i dílo mladoboleslavského písaře a pobělohorského exulanta Jiřího Kezelia Bydžovského. Dochovalo se nejen v autografu, ale i v několika mladších opisech, a dokonce i v latinském zpracování. Autorem jeho latinské verze byl známý spisovatel a historik Jan Florián Hammerschmidt, který si také nejspíše originál vypůjčil z Mladé Boleslavi a ponechal ho v knihovně Vyšehradské kapituly. Kezeliova kronika, či spíše jen její část sahající až do roku 1605, se těšila velkému zájmu současníků i následovníků. Její nejstarší opis vznikl krátce po jejím sepsání, po polovině 17. století, a dochoval se v knihovně Tomáše Pešiny z Čechorodu.²¹³ Podle tohoto opisu pak vznikaly další, a to až do 18. století. Také její latinská verze se dočkala několika opisů. Zasluhou Hammerschmidta se dostala do širšího povědomí také klatovská kronika, sepsaná koncem 16. století. Její originál se nedochoval, ale zmíněný autor převzal její zprávy o počátcích města do své práce o historii Klatov, která vyšla tiskem.

Recepce konkrétní kroniky byla velmi závislá na tom, do jakých rukou se dílo dostalo, a to nejen bezprostředně po smrti autora, ale i v pozdějších dobách. Při využití počtu dochovaných opisů pro stanovení množství uživatelů kronik je třeba však být obezřetný a počítat s určitým počtem deperdit. V žádném případě nelze říci, že kronika, která nemá dochován žádný opis či pouze jeden, nemohla být známa dalším generacím. Při jakémkoli vytváření závěrů týkajících se recepce kronik zejména v následujících staletích, je nutné postupovat opatrně, protože není dochován a ani zpřístupněn dostatečný pramenný materiál.

²¹³ Mnichovo Hradiště, zámecká knihovna, sign. 46 10 8, 1499.

Jednu z cest, jak lze také zjistit recepci rukopisů kronik, ukazují vlastnické poznámky v knihách a místa jejich uchování. Ovšem i zde je odpověď na otázku, kdo měl kroniky v knihovně, značně složitá. Nezdá se, že by tyto byly v knihovnách současníků.²¹⁴ Inventářů knihoven ze 17. a 18. století není doposud zpřístupněn dostatek a ani nejsou zpracovány natolik, abychom mohli na jejich základě tvořit zevšeobecnující závěry. Víme, že v 17. a 18. století to byli především představitelé církevních kruhů, kteří se zajímali o historiografické práce, tedy i o městské kroniky (Balbín, Pešina, Bolelucký, Hammerschmidt, Berghauer, Beckovský a další), nevíme však dost dobře, jak dalece například zaujala tato díla obyvatele měst, zda měli možnost se s nimi seznámit apod. Zůstává také otázkou, zda vlastník knihy byl skutečným čtenářem, nebo jen jejím pouhým držitelem, který získal spis jako součást dědictví, případně jako zástavu.

Také různé grafické poznámky uvedené in margine, případně přímo v textu, jinou rukou než písaře kroniky, které nacházíme v některých exemplářích, vypovídají o používání knihy. Většinou jde o glosy vzdělců z pozdějších generací, zajímajících se o minulost. Můžeme tak například dobře vysledovat, která díla měl v rukou vyšehradský kanovník Jan Tomáš Vojtěch Berghauer. Pokud spis přečetl, zanechal pod přečteným textem svůj podpis s datem. Je to však spíše výjimka, neboť jen z málokterých přípisů můžeme poznat, kdo knihu kdy četl.

i) Předbělohorský člověk a jeho svět v odraze městských kronik

Život obyčejného člověka raného novověku byl daleko více prostorově omezen, než je tomu v dnešní době. Většina obyvatel se narodila, žila a zemřela v jednom místě. Jejich geografický obzor se tak soustředil na „jejich“ město či vesnici a nejbližší okolí. Proto osudy lokality, kterou obývali, měly pro ně podstatný význam a mezi nejdůležitější události patřily ty, které se odehrávaly v tomto okruhu. Už hlavní město království bylo pro mnohé vzdáleno nekonečně daleko, natož pak jiné evropské metropole, zámořské plavby a zeměpisné objevy. Ty se do tehdejšího povědomí dostávaly jen výjimečně, většinou prostřednictvím různých tiskovin, které však byly přístupné jen vybranému okruhu jedinců, tvořenému obvykle městskou inteligencí a představiteli samosprávy. Geografický horizont vzdělců byl podstatně rozsáhlejší díky jejich předchozímu

²¹⁴ O měšťanských knihovnách předbělohorské doby pojednává několik studií; například O. Fejtová, Lounské měšťanské knihovny v době předbělohorské. Sborník Okresního archivu v Lounech 4, 1991, s. 3–23. Výsledky dosavadního výzkumu přináší také práce Jiřího Peška, Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547–1620, zejména s. 64–103.

studiu. V případě movitých a významných měšťanů často hrály svou roli obchodní a politické zájmy, které je nutily opouštět své město a jednat daleko za jeho hradbami.²¹⁵ Přestože pohled exponovaných měšťanů a intelektuálů na svět byl ve srovnání s ostatními obyvateli města mnohem širší, ani v jejich případě nebyl ucelený, ale skládal se z řady dílčích událostí. Tuto roztržitost pohledu reflektuje většina městských kronik, především v záznamech týkajících se dění mimo region.

Člověk raného novověku žil ve zcela jinak uspořádané společnosti než dnes. Příslušnost k určitému městu a k určité vrstvě společnosti, stejně jako jeho zařazení do určité korporace (cechy, bratrstva, školy) měla pro život každého jedince obrovský význam, neboť mu poskytovala potřebnou jistotu a zázemí a pomáhala mu vytvářet jeho identitu. Vážený měšťan obvykle býval představitelem městské správy, starším cechu a členem literátského bratrstva. Pospolitost městské obce byla jednou ze základních funkcí existence města a zavazovala každého měšťana. Vyobcování ze společnosti, tedy vypovězení z města, což se u měšťanů dalo výjimečně, bylo jedním z nejtěžších trestů, který je mohl postihnout. Ve většině kronik se odráží snaha autorů představit město v souladu s tehdejšími ideály jako svornou a jednotnou obec.

Do řádků městských kronik také proniká ohlas společenského klimatu předbělohorské doby, především dobových obav, které doprovázely předbělohorského jedince na každém kroku. Lidé se obávali pohrom, přicházejících jak „zvenku“ v podobě různých, pravidelně se opakujících morových a dalších epidemií, válek a jiných neštěstí, tak i „zevnitř“, především strachu ze stáří a smrti.²¹⁶ Dobová atmosféra byla plná nedůvěry a znechucení světem. Charakteristickým rysem smýšlení vzdělanců, a nejen jich, byl pesimismus a melancholie,²¹⁷ lidé žili v trvalém očekávání konce světa, který se jim zdál již velice blízko. Proto v této době vzrůstal význam astrologie, odrážející se zejména v zájmu o horoskopy a proroctví o konci světa, proto byly tak pečlivě evidovány různé nebeské úkazy, jejichž prostřednictvím dával Stvořitel vědět

²¹⁵ Nejen absolventi univerzity, ale též někteří řemeslníci měli o životě daleko za hradbami rodného města slušný přehled. Souviselo to zejména s jejich tovaryšskými vandry, které nastupovali po svém vyučení, jak tomu bylo například u pekařského mistra a českolipského kronikáře Hanse Kriescheho.

²¹⁶ K renesančnímu pesimismu a psychologii společnosti na přelomu středověku a novověku viz Jean Delumeau, *Strach na západě ve 14.–18. století I–II*. Praha 1997–1999. Pro české prostředí analyzuje dobovou atmosféru Hana Bočková v doslovu k edici Nathanael Vodňanský z Uračova, *Theatrum mundi minoris*. Praha 2001.

²¹⁷ Již Sixt z Ottersdorfu ukončil svoje dílo velmi pochmurně: ... a vpravdě toho času tak byl čistý v Království českém rád, že v pekle (*Ubi nullus ordo sed perpetuus horror*) snad lepší rád se zachováva. Neb kdo koho jediné o hrdlo, o poctivost, o statek chtěl připraviti, toliko aby se s pouhou a lživou žalobou na někoho utekl, tehdy hned ten a takový beze všeho slyšení vzat, vsazen, zmučen a naposlady odpraven byl. Ten a takový rád a milé právo na ten čas v Čechách se drželo.

dopředu o událostech, které přijdou. Reflexi strachu a obav, projevujících se ve všech oblastech lidského života, nacházíme v textech městských kronik právě v popisech různých nebeských jevů a rozmarů počasí s jejich následky.²¹⁸ Zjevení komety, zatmění Slunce či Měsíce a další úkazy na obloze byly chápány jako varování před katastrofou, která nastane a jež by mohla mít souvislost s očekávaným koncem světa. Většina kronikářů spojovala tyto jevy s následujícími pohromami: morovými epidemiemi, povodněmi, požáry, zemětřesením a dalšími – a to nejen bezprostředně poté, ale třeba i následujícího roku.²¹⁹

Městské kroniky přinášejí sice poněkud roztržité, ale o to barevnější a plastičtější obraz světa v té podobě, v jaké ho vnímal průměrně vzdělaný obyvatel předbělohorského města. Do jejich obsahu se promítá společenské postavení autora: Byl-li členem městské rady, poukazoval na neustávající péči městské samosprávy o blaho obce, zdůrazňoval její svornost a jednotu. Při líčení minulosti se vyhýbal všemu kontroverznímu a vybíral pouze to, co bylo obci ke cti. Své záznamy často doplnil opisy úředního materiálu. Stál-li pisatel mimo vedení města, jsou jeho zprávy k jednání městské rady někdy až kritické.²²⁰ V kronikách poddanských měst tvoří značnou část zpráv záznamy o jejich vrchnosti.

Pro všechny kroniky bez ohledu na sociální postavení autorů, status města či dobu, v níž dílo vzniklo, jsou charakteristické určité okruhy zpráv, se kterými se setkáváme v jejich textech opakovaně. Naopak některé zprávy, jako byl například výbuch Etny, jsou obvykle zachyceny jen v jedné jediné kronikářské práci.²²¹ Právě záznamy, opakující se v různé podobě v jednotlivých kronikářských pracích, jsou důležitým zdrojem poznávání mentality obyvatel sledované doby. Skutečnost, že zprávu

²¹⁸ Nejvíce pesimisticky vyznívají záznamy slánského kronikáře Václava Kněžoveského. Naopak v některých kronikách se s dobovými obavami nijak zvlášť nesetkáváme. Například záznamy soběslavského primátora Řehoře Smrčky ze Soběslavi mají téměř optimistické ladění.

²¹⁹ Například silná morová epidemie roku 1582 byla spojována se zjevením komety v témže roce. O kometách vycházela v předbělohorské době řada tisků. O kometě zjevené v roce 1582 vydal zprávu tiskem Petr Codicillus z Tulechova pod názvem O kometě vlasaté a strašlivé, kteráž se ukázala léta tohoto. O kometě, která se objevila v roce 1577 vyšla roku 1578 tištěná zpráva nazvaná Kázání o hrozné kometě, kteráž se začala ukazovati ten den po sv. Martině z večera léta Páně 1577 ... od kněze Valentina Šubara Lanškrounského v Domažlicích. Také v roce 1619 vyšel překlad spis o kometě v roce 1618, kde se uvádí: *Hrozíť nám pak předně morem ... čehož nevíć bude se obávati měsíce tohoto máje nebo června ... léta tohoto 1619*. Knihopis č. 6652.

²²⁰ Například kronika českolipského autora Hanse Kriescheho, zápisy Jiřího Kezelia či Václava Kněžoveského.

²²¹ Zprávu o této události přinesl pouze letopis novoměstského měšťana z první poloviny 16. století. Viz B. Žilyňskij (ed.), *Letopis měšťana Nového Města pražského z let 1492 až 1539*. Pražský sborník historický 17, 1984, s. 83.

o jednom a témž faktu nacházíme v řadě soudobých kronik, ukazuje, jak hluboce zasáhla do povědomí lidí.

Všechny předbělohorské kronikáře přitahovaly především mimořádné události, vymykající se z rámce řádného chodu města, ať už výjimečnost byla dána jejich významem pro život města a jeho obyvatel, nebo jejich neobvyklostí. Tento rys je příznačný nejen pro české autory, ale pro městské kronikáře této doby vůbec.²²² Za nejdůležitější, tedy hodné zapsání do městské kroniky a tím navždy uchované pro paměť budoucích generací, pokládali ty události, které bezprostředně ovlivňovaly život a postavení města. Podstatnou část kronikářských zpráv tvoří záznamy o nejrůznějších pohromách, jak přírodních, tak i způsobených lidskou činností, z nichž některé měly pro město katastrofálních důsledky. Každodenní život obyvatel měst byl ve znamení neustávajícího boje s přírodou i s lidskou povahou. Města byla pravidelně sužována negativními přírodními jevy, jako bouřemi, přívalovými dešti, krupobitím, povětrím, povodněmi a lokálními záplavami, velkými mrazy a přívaly sněhu v zimním období a poté zase jejich nečekaným táním, přinášejícím zvednutí hladiny vodních toků, stejně jako morovými a jinými epidemiemi často s hrozivými důsledky pro městskou populaci. K těmto „Božím dopuštěním“ ještě přispívali svými činy lidé. Válečné události se sice českým zemím v této době vyhnuly, ale nedbalost a nezodpovědnost některých obyvatel měst měla pro celou aglomeraci mnohdy značně zhoubné následky. Především šlo o nedbalé zacházení s ohněm, což byla nejčastější příčina četných požárů; naštěstí jen málokdy měly katastrofální dopad. Ve městech bylo rozšířeno požívání alkoholu, které vedlo k častým šarvátkám a bitkám, končícím nejen šrámy, ale i smrtí, a přispívalo tak k již beztak dosti vysoké kriminalitě. Ta byla v předbělohorských městech opravdu značná, a to i přes skutečnost, že tresty byly mnohdy neúměrně kruté. Kriminální delikty musely být nutně kronikáři zaznamenávány, ohrožovaly nejen chod města, ale také bezpečí jeho obyvatel. V neposlední řadě to byla závist a nenávist, které ztrpčovaly každodenní život obyvatel města. Nejen z počtu těchto kronikářských záznamů, ale též ze způsobu jejich zachycení lze vyčíst, jaký postoj zaujímal k této problematice kronikář, potažmo vrstva, kterou reprezentoval.

K největším katastrofám, které města postihovaly v pravidelných vlnách, patřil mor. Zprávy kronikářů o jeho hrůzách jsou obvykle zhuštěny na uvedení počtu zemřelých osob. Čísla jsou však ve většině případů dosti nadsazená. Podle jejich údajů

²²² Viz například Herbert Koch, *Die älteste Chronik der Stadt Jena (1532–1546)*. Jena 1937.

by většina lokalit nepřežila ani jednu morovou vlnu, natož pak několik za sebou. Ve druhé polovině 16. století zasáhly Čechy tři velké morové vlny: první v roce 1568, druhá roku 1582 a třetí v letech 1598 až 1599. Nejméně záznamů máme dochováno v městských kronikách k roku 1568. Možná je to zapříčiněno skutečností, že většina dnes známých městských kronik vznikla až na přelomu 16. a 17. století, takže jejich autoři mor roku 1568 znali jen z vyprávění, zatímco oba pozdější již sami zažili. Nejvíce zpráv je k morové vlně z let 1598–1599. Kromě těchto rozsáhlých epidemií, které postihly celou zemi, se objevovaly i infekce menšího rozsahu.²²³

Městské kroniky nereflektují pouze výše zmiňované určité okruhy událostí, ale nacházíme v nich v různé míře zprávy o všech stránkách tehdejšího života: z politické, kulturní, sociální, hospodářské i náboženské sféry. Právě otázka víry se v předbřlohorském období v souvislosti s nástupem reformace v některých městech značně vyhrotila. Pro město byla náboženská jednota velmi důležitá, neboť stejně jako kterékoli jiné rozpory uvnitř obce oslabovala její moc i navenek. Proto představitelé městské samosprávy usilovali o zachování jednotného náboženství pro všechny obyvatele a příznivci jiných církví byli často pronásledováni, případně vyhoštěni z města. O rozporech v otázce víry se dočítáme jak v kronikách katolických měst (České Budějovice, Plzeň), tak i evangelických. Kronikářské zprávy také přinášejí svědectví o pozvolném pronikání reformace do měst (například Benešov nad Ploučnicí, Kadaň), které není vyjádřeno přímo, ale rozpoznáváme je ze zpráv o výměně farářů, o vyklizení a předání kostelů či o prvním kázání nového faráře.

Zprávy o městské výstavbě jsou v kronikách zachyceny v různé šíři, která souvisí s osobou autora. O rozsahu a počtu těchto záznamů rozhodovalo, nakolik se pisatele stavební činnost přímo dotýkala. Více jich nalezneme v kronikách, jejichž autorem byl člen městské samosprávy, neboť tímto způsobem mohl ukázat její snahu o stálé zvelebování města. Šestnácté století bylo dobou velké přeměny stavební podoby měst, k němuž docházelo jak v souvislosti se vzrůstem počtu obyvatel a bohatnutím jeho elit, které se snažily prostřednictvím stavby či přestavby domů v novém renesančním stylu přiblížit šlechtě, tak i v důsledku neblahých událostí – požárů. V průběhu 16. století se také přestavovaly městské farní kostely – mnohé z nich byly poničeny požáry, popřípadě ještě nebyly zcela zahlazeny stopy po husitských válkách –

²²³ Příkladem takové menší vlny onemocnění může být záznam v kadaňské kronice, kde kronikář k roku 1580 poznamenal: *Dis jar ging eine fliegende kranchheit weit und breit, also das feltten in einem haus ein mensch war, der reihe einen tag oder zween liegen mussten am heusten, frost oder am hauptwehe*. Zprávy tohoto typu jsou však v kronikách ojedinělé.

a stavěly se také nové sakrální stavby na nově zakládaných hřbitovech. Tato činnost spadá obvykle do počátku 16. století, kdy Čechy zasáhla silná vlna moru a tehdejší hřbitovy okolo městských kostelů uprostřed města už nedostačovaly k pohřbívání zemřelých. V 16. století se také buď nově zavádělo, nebo rozšiřovalo zásobování města vodou.²²⁴ Byly budovány nové kamenné kašny, z nichž některé vznikaly na místě starších, dřevěných kádí, a často jsou to právě městské kroniky, které napomohly k určení přesnějšího data jejich vzniku.²²⁵

Většina předbělohorských kronikářů zařadila do své práce také zprávy o událostech odehrávajících se daleko od jejich domovů. Ve druhé polovině 16. století se politické a geografické představy privilegovaných vrstev rozšířily a zdokonalily, což se promítlo i do mnoha městských kronik, jejichž pisatelé často sledovali evropské dění nejednou se stejným zájmem jako dění ve městě.²²⁶ Přesto však na prvním místě u všech autorů městských kronik zůstával zájem o lokální dění. Výběr a rozsah zpráv o zemských či evropských událostech se v jednotlivých kronikářských dílech od sebe markantně liší; záleželo na vzdělání, rozhledu a společenském postavení pisatele, dále zde určitou roli hraje i doba vzniku kroniky a záměr, s jakým tvůrce ke své práci přistupoval.²²⁷ Nejvíce takovýchto zpráv nalézáme v díle Mikuláše Dačického z Heslova, který také prokázal ve srovnání s ostatními autory kronik největší přehled o světovém dění. Rozsah zpráv tohoto typu je u ostatních pisatelů podstatně menší, ne snad proto, že by je dění daleko za hradbami města nezajímalo, ale souviselo to s možnostmi jejich přístupu k informacím. Přestože lze předpokládat slušné znalosti autorů o zeměpisném uspořádání světa, jejich obzor většinou tvořilo město a jeho okolí, případně země Koruny české, u příhraničních měst také nejbližší sousedé za hranicí. Ba dokonce tito mohli být i blíže než jiná města v Čechách.²²⁸

O skutečnosti, že vzdálené země byly pro většinu obyvatel Čech hodně daleko a plné záhad, svědčí přejímání různých bizarních zpráv. Čím byla událost vzdálenější, tím se zdála pravděpodobnější. V kronikách tak nacházíme zprávy o krvavém dešti či o obilí

²²⁴ O zřízení vodovodu ve městě zanechal zprávu trutnovský kronikář Simon Hüttel.

²²⁵ Například v Žatci je jedinou zprávou o stavbě kamenné kašny právě záznam v městské kronice.

²²⁶ Svědčí o tom zmínky o shromažďování tištěných letáků s nejnovějšími informacemi, které nacházíme v řadě kronik.

²²⁷ Někteří kronikáři se soustředili jen na místní události a pouze ojediněle vložili zprávy o dění mimo, a to i přes fakt, že jejich geografický horizont byl podstatně širší. Je to případ pražských kronik, Kadaně, Slaného a dalších.

²²⁸ Například trutnovský autor přináší řadu zpráv o městech ve Slezsku a Lužici, která pro něj byla blíže než města v Čechách či na Moravě. Podobně také jihočeský autor ze Soběslavi zmiňuje události v Rakousku, chebský v Německu.

padajícím z nebe, o proměně řek v krvavý tok i různé historky o zjevení čertů a jiné, ke kterým však nikdy nedošlo v bezprostřední blízkosti pisatele. Vždy šlo o místa ležící daleko od působiště autora.

Značná část zpráv o událostech odehrávajících se mimo město je v kronikách zachycena v souvislosti s městským životem. Na konci 16. století se v jejich záznamech začínají objevovat zmínky o tureckém nebezpečí, které postupně tvoří většinu zpráv, nevztahujících se k lokálním záležitostem. Často jsou zmiňovány v souvislosti s povinnostmi, které války s osmanskou říší městům přinášely. Zejména je nacházíme u zpráv o odvádění daní či o mustručích, případně jsou zmínky o Turcích uvedeny v souvislosti s poselstvy přicházející k císaři v této záležitosti (Praha, Plzeň). Války s Turky mají své místo ve všech městských kronikách přelomu 16. a 17. století. Zprávy o nich nacházíme v různé podobě, buď jsou uvedeny ve výše zmíněné souvislosti, nebo byly převzaty z tištěných novin, kterých vycházelo o této problematice značné množství.²²⁹

²²⁹ Problematikou tureckých válek a jejím vnímáním současníky se zabývá monografie Tomáše Rataje *České země ve stínu púlměsíce: obraz Turka v raně novověké literatuře* (Praha 2002), kde je též soupis tiskovin věnovaný této otázce.

BENEŠOV NAD PLOUČNICÍ

O počátcích města Benešova nad Ploučnicí, ležícího v severních Čechách, víme jen velmi málo. Nejstarší zprávy hovoří o osídlení v oblasti pozdějšího města již ve 13. století, avšak prameny nedovolují určit, zda šlo o město či trhovou osadu. Jeho nejstarší dějiny jsou spojeny s kolonizační vlnou, která ve druhé polovině 12. století zasáhla české země. V jejím průběhu se měnil charakter krajiny, zdvojnásobil se rozsah kultivované půdy a vznikly stovky nových osad. Osazování nových míst pokračovalo i v následujícím 13. a 14. století. Od 12. století také upevňovaly své pozice na okrajích země kastelánské rody, mezi nimi též Markvartici, kteří jsou pokládáni za kolonizátory kraje okolo Benešova.²³⁰ Z roku 1268 se také dochovala zmínka o hradě Ostrý, sídle Markvarticů, s městem (*castrum Scharfenstein et civitas*). Není z ní však jasné, zda se jedná o Benešov nad Ploučnicí či o Českou Kamenici.²³¹

Město Benešov leží v údolí řeky Ploučnice na staré zemské stezce spojující Čechy s Lužicí. Nejstarší písemná zmínka o lokalitě pochází z roku 1352, kdy bylo správním centrem zdejšího regionu. Obyvatelstvo města bylo v předhusitské době německé a převaha německého etnika zde zůstala i nadále.²³² Ke konci 13. století byl Benešov v rukou panovníka, neboť v roce 1283 se uvádí mezi zbožím, které mělo být jako královské zastaveno. V tomto roce přešlo do držení Michaloviců, kteří zde hospodařili až do roku 1407, kdy ho převzali Berkové z Dubé.

Jako městská aglomerace je Benešov doložen k roku 1392, kdy mu jeho vlastník Jan z Michalovic, kterému mimo jiný majetek náleželo město Mladá Boleslav, udělil privilegium městského práva boleslavského (saské právo), které roku 1424 potvrdil Hynek z Dubé. V době husitských bouří město značně utrpělo; počátkem května 1426 bylo husitskými vojsky zcela vypleněno. Roháčovo vojsko se pak rozložilo před Českou Lípou, kterou během následujících dvou týdnů dobylo.²³³ Město však zůstalo i nadále věrné katolické víře. Další útrapy čekaly benešovské měšťany během loupežných válek zdejší šlechty, při kterých byl v roce 1445 dobyt hrad Ostrý. Poté přešel Benešov do rukou pánů z Vartenberka a v roce 1451 mu potvrdil Jan z Vartenberka městské právo. Teprve ve druhé polovině 15. století se podmínky pro rozvoj města zlepšily, začala se

²³⁰ K osídlování Čech viz Josef Žemlička, *Počátky Čech královských (1198–1253). Proměna státu a společnosti*. Praha 2002, s. 22–28.

²³¹ Karel Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I*. Praha 1996, s. 94.

²³² František Hoffmann, *České město ve středověku*. Praha 1992, s. 229.

²³³ František Šmahel, *Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje*. Praha 2001, s. 199.

zde rozvíjet řemeslná výroba a vznikaly městské cechy. Várečné právo pak umožňovalo městu dodávat pivo do okolních patnácti vsí.²³⁴ V této době, nejspíše v roce 1483, došlo k vybudování hradeb, které byly obklopeny příkopy. Vstup do města zajišťovaly tři brány.²³⁵ Původní dřevěný městský kostel Narození Panny Marie je doložen již v polovině 14. století. Během husitských válek vyhořel, a proto byla v roce 1483 zahájena jeho nová výstavba. Po převzetí města rodem Salhausenů se v Benešově rozšířilo luterství.

Benešov bylo město poddanské. Městská vrchnost sídlila v zámku, který je zmíněn již v roce 1479 za Vartenberků jako zámek.²³⁶ Toto původní sídlo dostalo v pozdější době, když bylo vybudováno další vrchnostenské sídlo přímo ve městě, název Horní zámek.

V roce 1571 došlo k ničivému požáru zámku, po kterém byl přebudován v renesančním slohu. Přesto si ale zachoval pozdně gotický ráz. Počátkem 16. století získal Benešov nad Ploučnicí Mikuláš Trčka z Lípy (1511), ale již v roce 1515 je prodal saskému rodu Salhausenů. K rozkvětu města došlo zejména za Friedricha ze Salhausenu († 1576), který mínil povýšit Benešov na sídlo rodu. Proto také nechal nově přestavět Horní zámek, při kterém bylo z původního hradu použito jen velice málo stavebních prvků. Přestože město bylo katolické, rozhodl se jako zastánce luterství pozvat sem protestantského faráře a také rozšířit městský kostel. V letech 1540–1544 výrazněji zasáhl i do zástavby města, když nechal na místě několika měšťanských domů a špitálu postavit pro svého syna Jana ze Salhausenu tzv. Dolní zámek, který byl krytou chodbou spojen se zámkem Horním. Byl vystaven také v renesančním stylu.²³⁷

V době správy města a panství pány ze Salhausenu Benešov utěšeně vzkvétal. Majitelé podporovali rozvoj městské výroby, řemeslníci se sdružovali do cechů a v roce 1569 zde byla založena papírna. Ta vyráběla papír až do šedesátých let 19. století, kdy byla přeměněna na textilní továrnu.²³⁸ Po smrti Friedricha ze Salhausenu v roce 1576 bylo panství rozděleno mezi jeho potomky a od této doby se nacházelo město Benešov vždy v rukou dvou majitelů současně. Polovina města se dostala do majetku Friedricha mladšího a druhou část převzal jeho bratr Hanuš. Od tohoto okamžiku byl osud obou

²³⁴ Jan Smetana, Sdružený inventář fondů z Benešova nad Ploučnicí. Děčín 1964.

²³⁵ August Sedláček, Místopisný slovník historický Království českého. Praha 1998, s. 16; K. Kuča, Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I, s. 94.

²³⁶ Pavel Vlček, Ilustrovaná encyklopedie českých zámků. Praha 2011, s. 166.

²³⁷ K. Kuča, Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I, s. 92.

²³⁸ A. Sedláček uvádí výrobu papíru až do roku 1873 (Místopisný slovník historický Království českého, s. 16), a K. Kuča do roku 1863 (Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I, s. 94).

částí města odlišný. Majetek Friedricha přešel na jeho potomky, kteří v roce 1613 prodali svou část bohatému děčínskému měšťanu Jonášovi Paustovi z Liebstadtu. Po jeho smrti se tato část Benešova dostala do rukou rodu Thunů. Roku 1648 se stala součástí jejich fideikomisního panství, jehož centrum leželo v Klášterci nad Ohří.

Druhá polovina města patřila příslušníkům rodu Salhausenů až do roku 1612, kdy ji zadluženou koupil Radislav z Vchynic. V roce 1635 tuto část získal Jan z Aldringenu, který však hned následujícího roku zemřel, a majetek přešel na dceru Annu, provdanou Clary. Osudy této části města byly složité, neboť se v roce 1653 rozdělila na více dílů a prošla rukama několika majitelů. V roce 1666 část města získal rod z Valdštejna, který do roku 1676 roztržité části této poloviny města sjednotil a prodal ji rodu Clary-Aldringenů. V jeho vlastnictví zůstala až do poloviny 19. století. Své hlavní sídlo měl tento rod v Teplicích.

Benešov značně utrpěl během třicetileté války, kdy se snížil počet jeho obyvatel a město samo bylo značně zpustošené. K jeho dalšímu rozvoji nepřispěly ani spory s vrchností. Během 17. století se několikrát soudilo s Thuny o právo várečné. Také války o rakouské dědictví zasáhly město zejména častými průtahy vojsk. Přesto však se hospodářsky úspěšně rozvíjelo a také jeho obyvatel postupně přibývalo.

Městská historiografie

V předbělohorské době, přestože od poslední čtvrtiny 16. století měl Benešov dva současné majitele, probíhal život ve městě bez větších otřesů a výkyvů. Město bylo nábožensky jednotné; prosadila se zde luteránská víra. A právě duchovní správci města započali s kronikářskou činností. Nejstarší dnes známá městská kronika Benešova nad Ploučnicí byla sepsána ve druhé polovině 16. století a jejím autorem byl zdejší pastor Johan Schlegel, který přišel do města v roce 1564. Originál této benešovské kroniky se bohužel do dnešní doby nedochoval. Známe ji pouze z mladšího opisu vzniklého v polovině 18. století, jehož tvůrcem byl benešovský měšťan Johan Anton Sierich (1696–1758).

O osobě Johana Schlegela víme velmi málo, v podstatě jen to, co sám v textu kroniky poznamenal. Pocházel ze Saska, kde se narodil v Míšni dne 16. května 1536. Před svým příchodem do Benešova, kam přišel v již zmiňovaném roce 1564, působil

v Dippoldiswaldu.²³⁹ V Benešově setrval až do své smrti roku 1579 a byl zde také pohřben. Byl ženatý a zanechal po sobě potomky, kteří podle informací editora jeho kroniky Adolfa Paudlera žili v Benešově ještě v době, kdy zpracovával její edici, tedy v 19. století.²⁴⁰

Zápisky pastora Johana Schlegela v té podobě, v jaké se nám dochovaly do dnešní doby, připomínají svou stručností spíše anály než městskou kroniku. Nevíme, jak vypadala původní verze jeho textu, zda nebyla oproti dochovanému opisu širší, a ani netušíme, jaký cíl svou prací autor sledoval. Zrovna tak netušíme, zda pozdější pisatel Johan Anton Sierich přepsal všechny záznamy, nebo pouze ty, které považoval za důležité pro uchování paměti.

Právě skutečnost, že Schlegelova kronika je dochována pouze v opise, a to ještě zřejmě dosti neúplném, neumožňuje zjistit, ani jakým způsobem bylo dílo vytvářeno, zda najednou či průběžně, ani původní rozsah jejích záznamů. Avšak to, že k roku 1565 je uvedeno osm zpráv, zatímco u ostatních let jde obvykle jen o jednu či dvě zprávy, napovídá, že původní rozsah spisu mohl být mnohem delší. Dalo by se z toho usuzovat, že Schlegel začal psát (či možná i pokračovat v psaní) hned po svém příchodu do Benešova nad Ploučnicí. Proto je zřejmě k roku 1565 zaznamenáno tolik zpráv. Proč ale právě pro tento rok je poznamenáno větší množství zápisů a proč jsou záznamy pro následující roky stručné? Bylo tomu tak již v originále, nebo je na vině učitel Christian Hauf a Johan Anton Sierich, kteří pro další léta do svých zápisků vybrali jen některé záznamy? Pokračovala kronika i mezi léty 1571–1579, kdy Johan Schlegel zemřel? Otázek spojených se vznikem Schlegelových pamětních zápisků se nabízí hned celá řada, avšak odpovědi na ně se nedočkáme. Chybí nám původní spis a archivní materiály z doby jeho života jsou více než skoupé. Musíme se tedy spokojit s tím množstvím záznamů, které se nám dnes dochovaly v Sierichově kronice.

Zprávy o různých událostech jsou v kronice pastora Schlegela řazeny chronologicky – a především pro počáteční období – je uveden pouze jeden stručnější záznam k jednomu roku. Avšak ani pro pozdější léta nejsou záznamy nijak podrobněji rozvedeny. V dochovaném opise není chronologie vždy přesně dodržena, občas jsou starší zprávy zařazeny do mladšího období. Nejstarší zmínka o Benešovu je k roku

²³⁹ V Míšni byla rodina Schlegelů usedlá i v následujících staletích, někteří její členové byli luteránskými pastory. Zejména pak v 18. století byli někteří z nich literárně činní. Zda však jde o přímé příbuzné benešovského Schlegela, zatím nelze pro nedostatečné zpracování materiálů doložit.

²⁴⁰ Adolf Paudler (ed.), *Pastor Schlegels Chronik von Bensen. Benešov nad Ploučnicí 1887*, s. 10.

1392, ke kterému Schlegel připsal záznam o udělení městského práva. Poslední záznamy z roku 1571 (dvě zprávy) se týkají benešovské vrchnosti.

Schlegelovy zápisky mají dva ústřední motivy, a to vrchnost a náboženství. Záznamy vztahující se k těmto dvěma tématům zaplňují prakticky všechny stránky jeho kroniky. Zprávy o vrchnosti jsou typické pro všechny kronikáře poddanských měst, kteří pečlivě zaznamenávali střídání majitelů, stejně jako osudy jejich širokých rodin.

Zdá se, že Schlegel mohl mít k dispozici nějaké starší záznamy, jejichž autorem byl pravděpodobně také některý duchovní, neboť množství zpráv z náboženské oblasti, zejména z počátku 16. století, výrazně převažuje nad ostatními. Například k roku 1517 uvádí, že do Benešova pronikly ohlasy Lutherova vystoupení, 1521 odešel poslední katolický farář, 1523 nastoupil první evangelický farář, k roku 1539 zmiňuje výstavbu nového hřbitova a první pohřeb, 1550 byla do farní budovy přivedena voda a ve dvoře zřízena lázeň.

Řada zápisů je věnována stavebním úpravám kostela, jehož výstavba začala podle kronikáře v roce 1520. Zmíněné zprávy o událostech, ke kterým došlo ještě před příchodem Schlegela do Benešova, potvrzují existenci starších zápisů, vedených pravděpodobně některým z předchůdců, které se dostaly do jeho rukou a které využil při sepisování svého díla. Poměrně značná pozornost je také věnována době husitské, jež mu byla jako evangelíkovi blízká. Záznam událostí této doby začíná zprávou o upálení Mistra Jana Husa, dále autor zmiňuje bitvu u Ústí nad Labem, upálení husitů v Míšni a osudy táboritů po Lipanech. Zejména pak zachycuje vše, co se odehrálo v blízkém okolí. Zápisy o událostech v husitské době jsou z celé kroniky nejjobsažnější. Těžko však můžeme určit, zda jde o výtvar samotného Schlegela či jeho možného předchůdce. Na jakýkoliv bližší rozbor však je text příliš stručný. Náboženské oblasti se týkají také zprávy o nástupech a odchodech farářů v Benešově i okolí, o reformaci – jejím zahájení i pronikání do Benešova, a dále o stavbě a úpravách kostelů a hřbitova.

Poměrně malou pozornost věnoval Schlegel městu jako takovému a životu jeho obyvatel. Stejně jako ostatní autory předbělohorské doby i Schlegela zaujaly více než záležitosti každodenního života události neobvyklé a zvláštní, například různé nehody či jiné, běžnému životu se vymykající dění. Například k roku 1559 zaznamenal návrat nezvěstného manžela po osmi letech, kterého jeho manželka již dávno oželela. Po návratu ho obdarovala košilí a penězi a vyhnala zpět do světa. Několik jeho zápisů se týká kriminálních deliktů, zejména pak potrestání delikventů. Atmosféru raně novověkého Benešova a života v něm dokreslují některé ojedinělé Schlegelovy zprávy.

Příkladem může být záznam k roku 1550, kdy došlo v okolí Benešova k neúspěšnému pokusu o dolování,²⁴¹ nebo zpráva k roku 1565 o divadelní hře uvedené ve městě o Velikonocích. Zaznamenal také povodeň v roce 1565, která vzala most přes Ploučnici, a nezvykle horké léto téhož roku i roku předcházejícího, jež mělo na svědomí smrt některých zesláblých obyvatel z města a z jeho okolí. Jak bylo pro většinu předbělohorských autorů typické, ani zde nenalezneme žádné komentáře či hodnocení událostí. Schlegel zaznamenával holá fakta. I přes stručnost a torzovitost zpráv (k některým rokům není uvedena žádná zpráva) můžeme z jeho textu vyčíst dostatek informací, abychom si představili život v Benešově nad Ploučnicí v předbělohorské době, zejména pak jeho náboženský vývoj, který v první polovině 16. století prošel velkou proměnou.

Dochování

Kronikářské zápisky Johana Schlegela jsou dochovány pouze v opise v mladší městské kronice, nazvané *Chronik der Stadt Bensen*, jejímž autorem je Johan Anton Sierich, benešovský měšťan. Schlegelovy kronikářské záznamy opsal Sierich do svého díla hned dvakrát; první opis zařadil zhruba do poloviny textu své kroniky, druhý pak do její poslední třetiny.²⁴² První z opisů vycházel přímo z originálu Schlegelovy kroniky, druhý byl převzat z jejího mladšího opisu, který pořídil v roce 1608 benešovský učitel Christian Hauf, pocházející z nedalekých Kraslic. Z nepřiliš jasně poznámky Siericha, poznamenané na versu prvního folia jeho kroniky, nelze přesně rozpoznat, zda Hauf jen opsal práci Schlegela, a vytvořil tak pouze její další opis, nebo zda opis kroniky vřadil do svého většího historiografického díla, které se však také nedochovalo. Oba rukopisy, Schlegela i Haufa, nejspíše shořely při požáru města Benešova v polovině 18. století; naštěstí se tak stalo až v době, kdy již stačil Sierich nejstarší kronikářské záznamy přepsat do své práce.

Dvojí zapsání textu Schlegelovy kroniky mělo svůj důvod: Haufův rukopis objevil Sierich až později, kdy již měl první opis zhotoven, a při jeho pročítání zjistil, že

²⁴¹ *Anno 1550. Hat man alhier Berckwerck angefangen zu bauen an so damals genandten Spiegelberge oder bein sieben Börnern. Die Börckleüth machten schulden undt lauffen darvon.* A. Paudler, Pastor Schlegels Chronik von Bensen s. 10.

²⁴² První opis Schlegelových záznamů nalezneme na stranách 185–216 pod názvem *Uhralte Beschreibung von einem evangelischen Pfarr mit Namen Schlegel aufgesetzt und nach seiner gefunden worden, auch hier der Nachwelt forthführt wirdt.* Sierich ho zapsal v roce 1750. O šest let později, v roce 1756, pak opsal Schlegelův text podruhé na stránkách 316–338 pod obdobným názvem, a sice *Uhralte Geschichte oder Begebenheiten, welche durch den Johann Schlegel aus Meißen, 1601 derzeit Pfarrer in Benßen, undt von Christian Hauffen von Gräslitz 1608 als Cantor alda eingeschrieben, anjetzo aber durch den Johann Anton Sierich, Burger in Benßen, 1756 hieher verzeichner worden.*

se v některých místech od originálu odchyluje. Proto se rozhodl i tuto verzi zařadit do své kroniky. Konec opisu prvního textu končí k roku 1571 slovy: *Johann Schlegel Pfarr hier noch alda*. Následující kronikářské záznamy jsou dovedeny až do roku 1625, aniž by Sierich poznamenal, z jakého pramene čerpal. Je dost dobře možné, že do roku 1579 mohl v psaní kroniky pokračovat ještě sám Schlegel, a nelze ani vyloučit, že zprávy po roce 1571 byly zaznamenány Haufem. Bohužel, Sierich nepoznamenal o původu zápisů nic víc, než nalézáme v úvodu prvního opisu. Již editor Schlegelovy kroniky Adolf Paudler vyslovil názor, že Sierich nepřepsal kroniku celou, ale pouze to, co považoval za nutné.²⁴³

Rukopis Sierichovy kroniky je uložen ve Státním okresním archivu v Děčíně.²⁴⁴ Jde o knihu o 446 stránkách, rozměru 33x20 cm, která je téměř celá sepsána rukou Johana Antona Siericha, jehož stáří poznamenaly války o rakouské dědictví. Tato jeho zkušenost byla také nejspíše jednou z příčin, proč se rozhodl věnovat spisování. Text Sierichovy kroniky není souvislý, ale skládá se z několika částí. Většinu tvoří kronikářské záznamy z doby, kterou sám Sierich prožil.²⁴⁵ Týkají se období poloviny 18. století, počínají dobou nástupu Marie Terezie na trůn, a chronologicky, s občasnou retrospektivou, pokračují až do roku 1758. Sierichovy záznamy k současnosti, vztahující se především k válkám o rakouské dědictví, jsou proloženy poznámkami o jeho rodině. Rozhodně by tento rukopis stál za podrobnější zpracování, neboť přináší cenné poznatky k životu Benešova nad Ploučnicí a jeho obyvatel v 18. století. Ve zmíněné části poskytuje Sierichova kronika nejen pohled současníka, významného měšťana a úředníka městské samosprávy na současné dění, ale také řadu informací o vojenských operacích a zejména o finančních nákladech, které město muselo v souvislosti s válkami vynaložit.

Kromě těchto zpráv obsahuje kniha dva výše zmíněné opisy Schlegelovy kroniky, po kterých následuje text o nejstarších dějinách města Benešova nad Ploučnicí (pag. 276–300), počínající rokem 893 a sahající až do poloviny 17. století. Tyto záznamy však nejsou řazeny chronologicky, ale značně zpřeházeně. Sierich tuto část o nejstarších městských dějinách nazval *Denckwürdigkeiten, welche von einem gutten freundt erlaubt aus dem Prager uhralten Büchern herauss zu schreiben und von Johann*

²⁴³ A. Paudler (ed.), *Chronik der Stadt Bensen*, s. 16.

²⁴⁴ SOkA Děčín, fond AM Benešov nad Ploučnicí, inv. č. 15.

²⁴⁵ Záznamy z jeho současnosti, s občasnými odkazy na starší dobu, se nacházejí na stránkách 1–184, 217–275, 344–366 a 376–389.

Anton Sierich der nach Welt hier beigesetzt worden, a jak je z názvu zřejmé, jde o výpisy vybrané z knih starších autorů. Další samostatnou část kroniky představuje popis zemětřesení v Lisabonu v listopadu 1755, které srovnalo téměř celé město se zemí. Zprávy o této hrůzostrašné události vyšly tiskem, ze kterého je Sierich zřejmě do své kroniky opsal.²⁴⁶ Závěrečné stránky rukopisu vyplňují kronikářské záznamy z druhé poloviny 18. a z počátku 19. století, na kterých se podíleli i další písaři.

O tom, zda byla Sierichova kronika, a tím i Schlegelovy zápisky, známá pozdějším generacím, se lze pouze dohadovat. Stejně tak nelze říci nic určitějšího o existenci či neexistenci dalších mladších městských kronik. Osudy Benešova nad Ploučnicí byly zejména ve 20. století značně pohnuté, nelze proto vyloučit ztrátu mnoha materiálů, tedy ani případných opisů městských kronik. Je jisté, že krátce po svém vzniku byla Schlegelova kronika ve svém okolí známá: svědčí o tom její opis či převzetí některých jejích zápisů do práce učitele Christiana Haufa. Mohly existovat i další dnes neznámé opisy. Je možné, že na základě nějakého podobného rukopisu vznikl v roce 1835 další opis, který zmiňuje Adolf Paudler, jenž ho sám viděl. Jde o spis nazvaný *Aus einer uralten Handschrift abgeschrieben im Jahre 1835*, který měl být zapsán v kronice kamenického kniháře Antona Heinricha. Podle názoru Paudlera písař pravděpodobně nevycházel ani z originálu Schlegela, ani z Haufova opisu, ale nejspíše měl v ruce ještě další, dnes neznámý opis, který obsahoval navíc dvě zprávy, a to o sporu Radislava Kinského se vsí Růžová a o selském povstání v roce 1680.²⁴⁷ Bohužel v dnešní době je rukopis Heinrichovy kroniky neznámý.

Kromě Sierichovy kroniky nemá již město Benešov nad Ploučnicí dochováno žádné další dílo městské historiografie, které by vzniklo v období raného novověku.

Edice a literatura

Sierichovu kroniku využil při svém sepisování dějin města Benešova v polovině 19. století zdejší rodák Johan Nepomuk Willomitzer, v jehož pozůstalosti se uchovává koncept i čistopis dějin města Benešova nad Ploučnicí.²⁴⁸ Svého zpřístupnění veřejnosti se dočkaly záznamy Johana Schlegela koncem 19. století, kdy Adolf Paudler publikoval jejich edici vydanou na základě opisů v rukopise Sierichovy kroniky. Edici vyhotovil

²⁴⁶ Knihopis č. 1765. Zpráva o hrůzném zemětřesení zaujala více barokních pisatelů, najdeme ji i v dalších kronikářských dílech této doby.

²⁴⁷ A. Paudler (ed.), *Pastor Schlegels Chronik von Bensen*, s. 19.

²⁴⁸ SOKA Děčín, fond Pozůstalost Johana Nepomuka Willomitze, inv. č. 2 (*Chronik der Stadt Bensen. Geschichtliche Erinnerungen Bensens von seinem Ursprung bis auf die Gegenwart*, 1862); inv. č. 1 je koncept práce.

podle tehdy obvyklého způsobu zpracování, kdy vypsál události zachycené v dochovaných opisech, dublující se vyřadil a ostatní seřadil chronologicky. V úvodu své ediční práce charakterizoval dílo i osobu Johana Schlegela a přinesl také řadu zpráv ze života dalšího benešovského kronikáře Johana Antona Siericha.

O téměř sto let později vznikla studie děčínského archiváře a regionálního historika Jana Smetany, zabývající se nejstarší benešovskou historiografií.²⁴⁹ Kronice Johana Antona Siericha nebyla badateli věnována doposud přílišná pozornost, na své samostatné zpracování a případnou edici ještě čeká. O autorovi a jeho předchůdci přinesl stručnou informaci ve své stati v roce 1939 historik Franz Josef Wunsch.²⁵⁰

ČESKÁ LÍPA

Město Česká Lípa patřilo v předbělohorské době mezi největší česká poddanská města a na sever od Labe bylo také nejdůležitějším městským centrem. Své významné postavení si udrželo po celá staletí a ještě počátkem 19. století náleželo mezi osm největších měst v Čechách.²⁵¹ Určit přesné datum vzniku městské aglomerace sice nelze pro nedostatek dochovaných pramenů, je ale jisté, že na křižovatce důležitých cest, z nichž nejvýznamnější byla stezka vedoucí z Prahy do Žitavy, existovalo již před polovinou 13. století starší osídlení. Vznik města se klade do počátku 14. století a je spojován se jménem zemského maršálka Jindřicha z Lipé.²⁵² Nejstarší městská listina pochází však až z 23. března 1381 a potvrzuje udělení práv města Žitavy městu Lipému. Je pravděpodobné, že tato listina jen právně stvrzovala již existující stav.²⁵³ Městské hradby, jeden ze znaků města, jsou doloženy v první polovině 14. století.

Ze 13. století pochází také hrad Lipý, založený významným šlechtickým rodem Ronovců, do jehož majetku město od svého počátku patřilo. Úkolem hradní posádky bylo střežit brod přes řeku Ploučnici na zemské stezce do Lužice. Zdejší hrad se poprvé

²⁴⁹ J. Smetana, Benešovský letopis pastora Schlegela a jeho první pokračovatelé. ÚSH 1, 1966, s. 97–119.

²⁵⁰ Franz Josef Wunsch, Der Bensner Chronist Johann Anton Sierich und seine Vorfahren. Beiträge zur Heimatkunde des Elbetale 1, 1939, s. 115–117.

²⁵¹ K. Kuča, Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I, s. 516.

²⁵² Tamtéž, s. 515.

²⁵³ CIM IV, s. 172–173, č. 119. Viz též Jaroslav Panáček, Marie Vojtíšková, Ladislav Smejkal, Z dějin České Lípy. Česká Lípa 1999, s. 17.

objevuje v roce 1277 u jména Čeňka z Lipé.²⁵⁴ Znovu ho pak nalezneme v roce 1296 v predikátu významného šlechtice doby posledních Přemyslovců a prvních Lucemburků Jindřicha z Lipé (†1329), pozdějšího manžela Alžběty Rejčky. Před rokem 1327 přešel hrad do majetku jiné větve Ronovců, neboť v tomto roce se jako pán hradu uvádí Hynek Berka z Dubé (†1348).²⁵⁵ Potomci jeho rodiny drželi hrad i panství (část) nadále až do 17. století. Druhá polovina 15. století přinesla městu dvě velké pohromy, které načas ochromily jeho úspěšný hospodářský vývoj. V roce 1469 město i se dvěma kostely vyhořelo a o pár let později v roce 1496 postihla jeho obyvatele silná vlna morové epidemie. Hans Kriesche ve své kronice uvádí, že tehdy ve městě zemřelo 924 osob.²⁵⁶ V roce 1502 došlo k velkému dělení majetku českolipské vrchnosti. Město bylo rozděleno na čtyři díly, z nichž každý připadl jinému dědici. Již v roce 1509 získali jednu čtvrtinu Vartenberkové, kterým se posléze podařilo v průběhu 16. století získat do svého vlastnictví tři čtvrtiny města, a původní majitelé Berkové z Dubé tak zůstali vlastníky pouze jedné čtvrtiny, ale zato od roku 1591 vlastnili celý zámek.²⁵⁷ Tato část majetku, tedy zámek a jedna čtvrtina města, se počítala k panství Sloupskému, které roku 1609 vyženil Jan Abraham ze Solhauzu. Při konfiskacích po Bílé hoře byla obě panství zabavena. Koupil je Albrecht z Valdštejna a připojil k Frýdlantskému knížectví.²⁵⁸ Dědictvím se pak dostalo do majetku rodu Kouniců, kde setrvalo více jak dvě stě let.

Již v 15. století je v České Lípě doložena městská rada, stojící v čele městské správy, která měla dvanáct členů a byla každoročně vždy osmý den po svatém Bartoloměji obnovována.²⁵⁹ O místech konšelů rozhodovala vrchnost, která vybírala novou správu města z dosavadních členů městské rady a dalších dvanácti osob navržených odstupující radou. Úřední řečí byla němčina, avšak někteří členové městské rady ovládali český jazyk, jak dosvědčuje dochovaná korespondence i zápisy v různých městských knihách.²⁶⁰ Ještě v 15. století měšťané nebyli povinni robotovat; v 16. století

²⁵⁴ Tomáš Dudík, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Praha 2011, s. 101.

²⁵⁵ J. Panáček, M. Vojtíšková, L. Smejkal, *Z dějin České Lípy*, s. 13–15.

²⁵⁶ Hans Kriesche, *Kronik der Stadt Böhmisch Leippa*, fol. 5v; J. Panáček, M. Vojtíšková, L. Smejkal, *Z dějin České Lípy*, s. 37.

²⁵⁷ J. Panáček, M. Vojtíšková, L. Smejkal, *Z dějin České Lípy*, s. 39.

²⁵⁸ A. Sedláček, *Místopisný slovník historický Království českého*, s. 548–549.

²⁵⁹ K počátkům města: J. Panáček, *Založení České Lípy a městské právo*. *Bezděz* 11, 2002, s. 14.

²⁶⁰ Nejstarší městská kniha z let 1461–1722 vyšla edičně v roce 2005. Zde jsou také v úvodu pojednány stručné dějiny města s patričními odkazy na prameny a literaturu. Ivana Ebelová a kol., *Pamětní kniha České Lípy 1461–1722. Libri civitatis I. Ústí nad Labem* 2005.

již byla situace jiná. Měli také právo svobodného odchodu z města, volby řemesla i odkazu.²⁶¹

V roce 1515, dne 12. dubna, přerušil slibný rozvoj města rozsáhlý požár, který ve své kronice zachytil i Václav Hájek z Libočan: *ve čtvrtek po velikonoční slavnosti v hodinu sedmnáctou město Lippay všecko vyhořelo.*²⁶² Po požáru došlo k přestavbě města, neboť vyhořelo nejen množství domů, ale také hrad, radnice, škola i farní kostel sv. Petra a Pavla.²⁶³ Nejspíše v této době byl hrad přestavěn v zámecké sídlo.

V době, kdy se narodil autor českolipské kroniky Hans Kriesche, byla Česká Lípa velkým poddanským městem s bohatě rozvinutou řemeslnou výrobou. Ze 16. století se nedochovaly žádné zprávy o počtu domů ve městě, ty pocházejí až z pozdějšího období, a to z poloviny 17. století.²⁶⁴ Vnitřní město ohraničené hradbami obklopovala čtyři předměstí. Poněkud neobvyklé na svou dobu bylo uspořádání domů na předměstí, která se nerozvíjela dále podél cest, jak tomu bylo v jiných městech, ale jejich výstavba se soustředila na vnější okruh městských hradeb, kde vznikaly městské patrové domy.²⁶⁵ O lidnatosti města svědčí nejen četná zástavba, ale i existence tří velkých kostelů, menšího kostelíka a kaple sv. Mikuláše, založené v roce 1418 Hynkem Berkou z Dubé v severozápadním rohu města, která zanikla po roce 1712. Městský farní kostel, zasvěcený sv. Petru a Pavlu, vznikl pravděpodobně spolu s městem.²⁶⁶ Byl poničen požárem v roce 1820 a již nebyl obnoven.²⁶⁷ Také kostel sv. Maří Magdalény a Povýšení sv. Kříže, oba obklopené hřbitovem, pocházejí ze 14. století. Město bylo velice lidnaté, kromě místních obyvatel sem přicházeli i tovaryši a nádeníci ze sousedství, především z Lužice. Chudina se sdružovala v cech či bratrstvo chudiny, pro které byly v roce 1603 vydány závazné artikuly, neboť počet toulavých tovaryšů, nádeníků i osob stojících na okraji společnosti byl značně vysoký a vzbuzoval v měšťanech obavy o jejich bezpečnost. Tyto osoby také obtěžovaly kolemjdoucí žebrotou.²⁶⁸ O celkovém počtu obyvatel předbělohorského města se však nedochovaly žádné přesnější zprávy.

²⁶¹ J. Panáček, M. Vojtíšková, L. Smejkal, Z dějin České Lípy, s. 33.

²⁶² Václav Hájek z Libočan, Kronika česká. Praha 1541, list CCCCLXVIb.

²⁶³ J. Panáček, M. Vojtíšková, L. Smejkal, Z dějin České Lípy, s. 39.

²⁶⁴ Berní rula evidovala 451 domů ve městě i na předměstí.

²⁶⁵ K. Kuča, Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I, s. 515.

²⁶⁶ Podle nedoloženého kronikářského záznamu vysvětlil kostel sv. Petra a Pavla Petr z Aspeltu při své cestě do Žitavy. Viz J. Panáček, Založení České Lípy a městské právo, s. 9.

²⁶⁷ J. Panáček, M. Vojtíšková, L. Smejkal, Z dějin České Lípy, s. 19.

²⁶⁸ Péče o chudinu ve městě byla v předbělohorské době dobře organizována. Více k tomu viz M. Vojtíšková, Třpyt a stíny města České Lípy v době krále Rudolfa II. Česká Lípa 1997, s. 17–18.

Česká Lípa byla ještě v polovině 16. století město katolické, ačkoliv většina okolních měst a obcí byla protestantská, jak je dobře vidět na Klaudiánově mapě z roku 1518.²⁶⁹ Záhy však došlo ke změně v náboženské orientaci obyvatel a nekatolická církev získala převahu. Tuto změnu ovlivnila především poloha města ležícího blízko zemské hranice, které tak bylo vystaveno působení vlivu nekatolických sousedů, neboť sem přicházelo velké množství osob z německy mluvícího prostředí, které byly protestantského vyznání. Pro ně bylo třeba zajistit luteránské bohoslužby. Tyto snahy podporoval Zikmund Berka z Dubé, majitel panství v letech 1540–1560, který dal pro tyto účely v roce 1566 k dispozici luteránům kostel Narození Panny Marie na Mariánském předměstí.²⁷⁰ Také Vartenberkové nebránili příklonu obyvatel k protestantství, i když ještě v roce 1547 vyslal Zdislav Berka Zákupský, zastánce katolictví, do města katolického faráře Martina Laurentia, aby se podařilo udržet katolickou víru. Ten zde však dlouho nepůsobil, již v roce 1551 město opustil. Následujících dvanáct let pak byla Česká Lípa bez katolického kazatele.²⁷¹ Vliv protestantství se ve městě upevňoval, až se podařilo za doby vlády Rudolfa II. získat všechny městské kostely (kostel Povýšení sv. Kříže na předměstí a nakonec v roce 1608 i městský farní kostel sv. Petra a Pavla), kromě malého kostelíka sv. Maří Magdalény (Magdalenky) na předměstí, původně proboštství cisterciáckého kláštera v Mnichově Hradišti, zničeného husity v roce 1420.

Život ve městě řídila vrchnost, která udělovala a potvrzovala všechna privilegia. Ke konci 16. a počátkem 17. století docházelo k rychlému střídání vrchností a jejich vliv na život města poněkud polevil. Měšťané si tak přisvojili značnou samostatnost ve správě města. Přestože bylo rozděleno mezi více majitelů, ve vedení městských knih se tato situace neodrazila.²⁷² Byly společné pro všechny obyvatele města. Během 16. století také došlo k silnému poněmčení obyvatelstva, na němž se podíleli i přistěhovalci ze sousedních německých oblastí.

²⁶⁹ Tuto první tištěnou mapu Čech nechal zhotovit mladoboleslavský lékař a učenec, příznivec Jednoty bratrské Mikuláš Claudianus (†1522) v roce 1518. Obsahuje schematické znázornění lesů a pohoří, říční síť, hlavní zemské stezky s vyznačením vzdáleností, hrady a česká města rozlišená mapovými značkami na královská a poddanská, kališnická a katolická a na městečka. Dochovala se v mnoha kopiích.

²⁷⁰ J. Panáček, M. Vojtíšková, L. Smejkal, *Z dějin České Lípy*, s. 57.

²⁷¹ Hermann Hallwich, *Zur Geschichte der Stadt Böhmisch Leipa*. MGVDDB 9, 1871, s. 40–50.

²⁷² J. Panáček, M. Vojtíšková, L. Smejkal, *Z dějin České Lípy*, s. 59.

Městská historiografie

Česká Lípa patří k těm několika málo našim městům, které mají dochovány v originále více než jedny kronikářské záznamy sepsané ve století před Bílou horou. Vypjaté období přelomu 16. a 17. století přilákalo dvě osoby k písemnému zaznamenání událostí, které považovaly ve své době za nejdůležitější. Tou první je zdejší měšťan a pekařský mistr Hans Kriesche (1570 – po 1622), jehož kronika přináší množství informací zejména pro období předcházející těsně zlomu, jenž přinesla bitva na Bílé hoře. Druhý z českolipských kronikářů, zdejší farář a správce kostela sv. Maří Magdalény na předměstí České Lípy Valentin Frumald (1547–1624) psal své zápisky ze zcela odlišné pozice, z místa katolického kněze, jenž byl svědkem narůstající moci protestantů ve městě a sílící nedůvěry ke své církvi, která ztratila až na zmíněný kostel sv. Maří Magdalény všechny ostatní.

I. Kronika Hanse Kriescheho

Hans Kriesche byl českolipským rodákem, synem zdejšího pekařského mistra. Narodil se v roce 1570 a veškeré své vzdělání získal na městské škole v České Lípě,²⁷³ kam přišel v sedmi letech. O sedm let později nastoupil do učení ke svému otci a vyučil se pekařem. Po dvou letech byl vyslán do světa na zkušenou, kde setrval celých devět let. V roce 1595 se vrátil zpět do České Lípy, aby se věnoval pekařskému řemeslu. V tomto roce se také oženil s Margaretou, dcerou Jakuba Rahmera z Dubé, se kterou měl do roku 1612 osm dětí. Svou stručnou autobiografii, kterou zanechal na stránkách kroniky, končí rokem 1621.²⁷⁴ Jaké tedy byly jeho další osudy a jak dlouho ještě žil po ukončení své kronikářské činnosti, nevíme, neboť prameny jsou v tomto případě velice skoupé. Doposud se nepodařilo žádnému z badatelů odhalit o jeho životě něco více, než co sám uvedl.²⁷⁵

Většina zápisů v kronice Hanse Kriescheho se bezprostředně týká života v České Lípě. Z rozložení textu je patrné, že její autor zamýšlel sepsat větší literární dílo, nikoliv

²⁷³ Ta je doložena u chrámu sv. Petra a Pavla již ve 14. století. Viz J. Panáček, M. Vojtíšková, L. Smejkal, *Z dějin České Lípy*, s. 53.

²⁷⁴ Praha KNM, sign. VII D 1. Svůj životopis uvedl na fol. 151r–154v pod názvem *Stamm oder Gedechtnus Buch*.

²⁷⁵ Životem Hanse Kriescheho se zabývali badatelé již v 19. století, například Wenzel Heimrich ve své studii *Die Lebensgeschichte unseres Chronisten Hans Kriesche*. MNEC 1, 1878, s. 17–20. Pozornost mu věnoval i Ludwig Schlesinger (*Hans Kriesches Chronik von Böhmisch Leipa*, MVGDDB 20, 1882, s. 290–312.) Ani on však nenalezl více, než Kriesche uvedl ve svých pamětech. Také dlouholetá ředitelka českolipského archivu Marie Vojtíšková usilovala o poodhalení dalších souvislostí. Nejnověji se jeho osobě i osudům věnovala Veronika Vosálová ve své diplomové práci. Nikomu se však nepodařilo najít v pramenech něco více o jeho životě či o jeho potomcích.

pouze zachytit současnost, která tvoří hlavní část jeho práce. Je pravděpodobné, že Kriesche počítal se zveřejněním svých zápisů a že se s nimi nikterak netajil. Na svou činnost se předem důkladně připravoval shromažďováním zpráv o různých událostech, které pak zařadil do své kroniky. Přestože v textu důsledně zachovává chronologické řazení, anebo spíše právě proto, je zřejmé, že události nebyly zapsány bezprostředně, ale až po určité době.²⁷⁶ Teprve ke konci kroniky je zřejmé, že autor psal průběžně, nebo jen s krátkým časovým odstupem. Záznamy z této doby, zejména z roku 1620 a 1621, jsou více expresivní a více odrážejí jeho pocity. Na konci kroniky před svou autobiografií vložil autor text určený čtenáři díla, který v jiných kronikách nacházíme jako předmluvu. V ní informuje čtenáře o pokračování kroniky, které bude následovat po rejstříku.

Stejně jako většina městských kronikářů této doby tak i Hans Kriesche zachytil ve své kronice pouze určité tématické okruhy událostí. Proto ani zde nenalzáme ve větší míře to, co by nás dnes tolik zajímalo – zprávy z každodenního života města a jeho obyvatel. Ty se omezily především na „zprávy ze společnosti“, zejména na zaznamenávání úmrtí významných měšťanů. V úvodu své práce se kronikář vrátil hluboko do naší minulosti, jeho kronika začíná příchodem Čechů a vznikem Českého království; následující zápis se pak týká počátků hlavního města Prahy.²⁷⁷ Nejstarší datovaná zpráva v kronice se váže k roku 1171, k založení kamenného mostu v Praze. Teprve poté přicházejí záznamy k počátkům města České Lípy a jejím dějinám, které jsou dovedeny v chronologickém pořadí od roku 1244 až do autorovy současnosti. Pokud původně zamýšlel vytvořit širší práci, která by se týkala nejen jeho rodného města, ale celé české země, tak tuto myšlenku posléze opustil a vrátil se k ní až v závěru svého díla.

Se vzrůstajícím napětím v české společnosti se postupně mění charakter Kriescheho zápisů. Jestliže z počátku věnuje ve svých zápisech více pozornosti společenskému dění ve městě, tak s přibývajícími lety se jeho zájem více a více obrací k dění mimo Českou Lípu, k událostem, které ovlivňovaly život všech obyvatel Čech. O dění v Praze v letech 1618–1619 byl dobře informován, jak svědčí řada zápisů o podstatných i nepodstatných událostech. Většinu zpráv čerpal z dobového tisku, takže

²⁷⁶ V roce 1600 došlo k zavraždění jednoho ze správců kostela. Ve zprávě o této události Hans Kriesche uvedl, že se tak stalo v domě Simona Fabera, faráře v Mimoni. Ten však se stal mimoňským farářem až v roce 1603. M. Vojtíšková, *Třpyt a stíny města České Lípy v době krále Rudolfa II.*, s. 53.

²⁷⁷ Je otázka, zda znal Hájkovu kroniku, protože příchod Čecha neuvedl s žádným datem. Také další líčení bájných dějin naší země nemá žádné datování.

mezi záznamy závažných událostí se objevují zprávy zcela nepodstatné a nejspíše také neopodstatnělé, například o otrávení chleba a piva jezuity, po jehož požití zemřeli někteří stavovští vojáci. Stoupá také počet záznamů o nebeských úkazech, která tento hluboce zbožný jedinec chápal jako boží pokyn a varování a hledal v nich stejně jako jeho ostatní vrstevníci souvislost se současnou situací. Vnímá je vždy jako boží znamení upozorňující obyvatele země na jejich hříchy a připomínající jim pomíjivost pozemského života. V jejich chápání, stejně jako v pojmání moru a jiných pohrom, se nijak nelišil od svých současníků.

Přestože kronika začíná bájnými dějinami Čechů, tak o událostech, k nimž došlo do druhé poloviny 16. století, v ní nalezneme jen něco málo zpráv. Teprve od roku 1580 počet záznamů k jednotlivým rokům postupně stoupá a maxima dosahuje ve druhé dekádě 17. století, kdy zaznamenal více než dvě stě zpráv nejrůznějšího charakteru.²⁷⁸ Jádrem jeho kronikářské tvorby leží právě v záznamech o událostech prvního dvacetiletí 17. století. Do roku 1611 převažují zprávy z České Lípy a jejího okolí. Značnou část textu k roku 1611 zabírá popis vpádu Pasovských, který však nepřináší nic nového. Zápisy o událostech odehrávajících se mimo město jsou poněkud neuspořádané, je z nich patrné, že jejich autor byl daleko od dění a psal podle donesených informací. Od roku 1611 se také objevuje více záznamů o nebeských úkazech a o počasí, které byly předtím zaznamenávány spíše ojediněle; od roku 1612 se pak vyskytují pravidelně. Ve válečných letech 1618–1620 věnuje velkou pozornost vojenským tažením, úspěchům i neúspěchům, obležení a dobytí měst. Velmi zajímavým, a nepříliš obvyklým, je jeho záznam o bitvě na Bílé hoře. Tato událost ho naplnila hlubokým smutkem, a to nejen nad pohromou, kterou znamenala pro další vývoj českého stavovského povstání, ale i nad osudy prostých vojáků, se kterými hluboce soucítit. Zřejmě to způsobila jeho zkušenost s pobytem ve vojsku, kam byl za svůj život dvakrát vyslán, nejspíše nedobrovolně, a tak si plně uvědomoval bezmocnost řadového vojáka, který nemohl nikterak ovlivnit svůj osud, neboť byl podřízen rozkazům svých nadřízených.

Z událostí, které nastaly po bitvě na Bílé hoře, zaznamenal především utrpení, které prostému lidu přinášela vojska, a ovládnutí církve katolíky. Na počátku roku 1621 si v této souvislosti zapsal: *Nun sahen wir in nahmen unsers erlösers und seligmachers Jesu Christi das neihe 1621 jahr und dancken ihm von grundt unsers hertzen, das er uns das aldte, traurige und betriebte, elende jahr überleben lass ... Das aldte jahr ... unser*

²⁷⁸ Je to třikrát více, než bylo v předchozí dekádě 1601–1610. Ovšem čtvrtina se týká úmrtí měšťanů.

*liebes vatterlandt die Krohn Böhömen wider unter den römischen adeler und seine grosse gewaldt kommen und sonderlich wegen der religion, wollen wir nicht zweifeln und unsern herrn gott bietten, deiweil er der könige hertzen in seinen henden, er sie leiten kahn, woh er hin will.*²⁷⁹ Také následující zápisy jsou plné smutku nad tím, co se v české zemi dělo: *... auch in allen cronicen nicht zu finden, das jehmalles geschehen were, das die krohn Böhömen also schendtlichen und also vorraterisch were betragen worden, auch so mechtiger raub und blutvorgiessen were gestieft worden. Und also der könig Fridericus aus dem lande vortrieben worden von der rotte der catholischen mit gehielf des Bayherfirsten.*²⁸⁰

Pokud jde o zprávy k místním událostem, přináší autor řadu informací o městské výstavbě, především o obecních stavbách. Zmiňuje se o kostelech a jejich vybavení, o škole, o výstavbě městských bran, založení hřbitova i přestavbě radnice, k níž došlo po velkém požáru města v roce 1515. Značnou pozornost věnuje také místní kriminalitě, která jako ve všech předbělohorských městech byla velmi vysoká.²⁸¹ V České Lípě byla ještě znásobena přílivem cizích tovaryšů a chudiny z okolí; město svou velikostí a lidnatostí patřilo k největším aglomeracím této doby v Čechách. Kromě jiných zpráv zachytil Kriesche poměrně podrobné informace o morových epidemiích, včetně počtů zemřelých osob. Mor roku 1582 spojil stejně jako mnoho jiných autor s objevením komety v témže roce.

Po stránce faktografické přináší kronika především řadu informací pro bližší poznání minulosti města. Kriesche sice zaznamenal některé významné zemské i zahraniční politické události, avšak nenalezneme v nich nic, co by nebylo známé z dalších pramenů; navíc jeho datace není zcela spolehlivá. Přes různé nesrovnalosti však nelze jeho práci upřít značný přínos, který má pro dnešního badatele, a to nejen v případě zájmu o regionální dějiny. Její význam spočívá, stejně jako u všech prací tohoto typu, v přístupu autora ke zpracování textu, v jeho výběru a případném hodnocení událostí zachycených v kronice, neboť právě tím nám předkládá svůj pohled na tehdejší svět a přibližuje nás tak zase o krůček blíže k poznání mentality raně novověkého měšťana. Hodnota této práce je obsažena i ve skutečnosti, že její tvůrce se svým postavením – nepatřil do okruhu osob činných v městské samosprávě – i svým vzděláním vymyká z řady předbělohorských kronikářů.

²⁷⁹ Praha KNM, sign. VII D 1, fol. 145r.

²⁸⁰ Tamtéž, fol. 149r.

²⁸¹ Tato skutečnost přiměla císaře Rudolfa II. vydat nařízení, že městské ulice mají být po soumraku osvětleny smolnými loučemi umístěnými v železných koších.

Kriescheho kronika nepředstavuje žádné jazykově ani stylisticky pozoruhodné dílo. Jde o typický literární projev průměrně vzdělaného řemeslníka předbělohorské doby, vzniklý v měšťanském prostředí, který se rozhodl písemně zachytit významné události z minulosti a zejména ze současnosti města, ve kterém žil. Přestože Kriesche neměl žádné akademické vzdělání, kterým se mohla pochlubit většina autorů předbělohorských kronik, podařilo se mu sepsat kroniku, která se nijak zvlášť neliší od tvorby ostatních pisatelů tohoto období. Pouze občas v jeho vyjadřování a písemném projevu probleskuje nedostatek vzdělání. Daleko větší problém představuje však obtížná čitelnost textu. Místy je ho třeba přímo luštit. Vínou nenese jen upracovaná ruka pekařského mistra, zvyklá na jiné náradí než psací pero, ale i značná vybledlost inkoustu. O Krieschem nelze říci, že byl vzdělanec a že by se stýkal s humanistickými učiteli, jako je tomu u většiny městských kronikářů, a ani nebyl jinak literárně činný. Nemohl, neboť k tomu neměl ani vzdělání a možná ani předpoklady. O to více je třeba ocenit jeho kroniku, která je svým způsobem v našich narativních městských pramenech ojedinělá. Možná, že kdyby záleželo jenom na něm, že by se rád věnoval dalším studiím, ale že okolnosti ho donutily nastoupit do učení a pokračovat v řemesle svého otce. Českolipská kronika tak jako jedno z mála děl počátku raného novověku přináší svědectví „obyčejného“ obyvatele města, řemeslnického mistra, který si mohl na rozdíl od většiny jeho současníků dovolit – nejspíše nejen díky své povaze, ale i dostatečnému ekonomickému zázemí – zajímat se o víc než jen o svou práci, hromadění majetku či šplhání po společenském žebříčku.

Přes všechny nedostatky patří Kriescheho dílo k významným pramenům předbělohorské doby i pohnutých let počátku třicetileté války, a to nejen jako faktografický materiál pro dějiny města České Lípy, ale také jako ukazatel myšlení a zájmů řemeslnické vrstvy tohoto období. Je třeba jen litovat, že se ze žádného zápisu nedozvídáme, co autora přimělo ke psaní kroniky. Z jejího rozsahu je zřejmé, že Kriescheho zájmy byly na pekařského mistra předbělohorské doby neobvyklé a poměrně rozsáhlé a že nutně musel mít k dispozici soudobou literaturu, nejspíše novinového charakteru. Ne vždy však dokázal situaci zcela přesně pochopit a zařadit po chronologické stránce. To však je nedostatek většiny kronikářských a pamětních záznamů předbělohorského období.

V roce 1622 byl Hans Kriesche nucen přestoupit ke katolické víře. Zpráva o jeho konverzi je poznamenána v kronice na posledním foliu jinou rukou. Psát do kroniky

však přestal již v roce 1621 nejspíše pod vlivem tehdejších událostí, které hluboce poznamenaly jeho osobu. Jak dlouho žil po roce 1622, bohužel nevíme.

Dochování

Autograf kroniky Hanse Kriescheho je v současnosti uložen v Knihovně Národního muzea v Praze.²⁸² Podle jejího originálu zhotovil knihovník Národního muzea Václav Hanka v letech 1822–1825 doslovný opis a dokonce šel ve svém úsilí o co nejpřesnější vyhotovení kopie tak daleko, že se snažil napodobovat Kriescheho písmo. Jeho opis je dnes uložen ve Státním okresním archivu v České Lípě, ve fondu města.²⁸³ Autograf Kriescheho kroniky obsahuje celkem 169 folií, přičemž kronikářské záznamy jsou zapsány na 150 listech. Hanka při opise nepatrně pozměnil foliaci, neboť v originále je folio 89 dvakrát, zatímco Hanka, ať už úmyslně či omylem, tuto chybu napravil. Jeho text tedy má 151 značených folií, ale rozložení zpráv zůstalo stejné jako v originále. Autograf kroniky má rozměry 31x19 cm, jeho opis je jen nepatrně širší. Oba byly svázané v době svého vzniku, původní Kriescheho kronika prošla v devadesátých letech 20. století konzervací a byla nově převázána s použitím původního pokryvu. Celá kronika je napsaná německým jazykem. Jakou cestou se dostala Kriescheho kronika do Národního muzea v Praze, není zcela jasné. Českolipský archivář a knihovník Karl Josef Bienert, který Krieschově kronice věnoval velkou pozornost a připravil také její edici, se domníval, že děkan Anton Krombholz, jenž přišel do České Lípy po velkém požáru v roce 1820, neměl českolipskou kroniku kam uložit, a tak ji daroval do Národního muzea, kam již předtím předal několik exponátů do jeho vznikajících sbírek.²⁸⁴ Pro nedostatek dochovaných pramenů nedospělo dosavadní bádání ani k poznatku, jak dalece ji znaly a využívaly další generace.

Kronika je napsána rukou Hanse Kriescheho, jen několik marginálií a glos je zapsáno mladší rukou. Je to například záznam o staroměstské exekuci v roce 1621 (fol. 144v–150r) či kratší poznámky vzniklé ve třicátých letech 17. století, kdy si zřejmě další z vlastníků, snad Václav Gärtner, jehož jméno je uvedeno na zadním předeštlí

²⁸² Signatura VII D 1.

²⁸³ Meister Hans Kriesche Kronik der Stadt Böhmisch Leippa zum Jahre 1621. SOkA Česká Lípa, fond AM Česká Lípa, inv. č. 44. O rukopisech viz též V. Vosálová, Českolipský kronikář Hans Kriesche a jeho kronika. *Bezděz* 9, 2000, s. 393–394.

²⁸⁴ Hans Kriesches Chronik der Stadt Böhm. Leipa (1171–1621). Bearbeitet von Karl J. Bienert. SOkA Česká Lípa, Sbírnka rukopisů č. 3/2, s. 256.

s datem 1631, poznamenal, že v roce 1626 vstoupil do učení, kde setrval tři roky, a v roce 1635 se stal mistrem.²⁸⁵ Celá kronika je sepsána německým jazykem.²⁸⁶

Edice a literatura

Nejstarší známé kronice města České Lípy autora Hanse Kriescheho byla věnována značná badatelská pozornost již od poslední čtvrtiny 19. století. Rukopis zaujal významného německého historika a vydavatele nejstarších německy psaných městských kronik v Čechách Ludwiga Schlesingera, který ho analyzoval ve své studii vydané v roce 1882, kde také otiskl jakýsi obsah spisu, a to v podobě několika prvních slov jeho jednotlivých záznamů.²⁸⁷ Protože Krieschův rukopis není zrovna dobře čitelný, postačoval zřejmě tento stručný Schlesingerův rejstřík pro případná bádání a kronika zůstávala dlouho netknutá. Je možné, že Schlesinger uvažoval také o zpracování její edice, neboť již dříve zpřístupnil tiskem dvě raně novověké městské kroniky, a to kroniku města Lokte (1879) a Trutnova (1881).

V první polovině 20. století se rukopisem kroniky zabýval Karl Josef Bienert, který pracoval od roku 1929 jako knihovník a archivář městského úřadu v České Lípě. Ve své funkci setrval až do konce války – díky své zdravotní indispozici nemusel rukovat – ale po jejím skončení byl odsunut do Německa.²⁸⁸ Jako archivář měl přístup ke všem městským dokumentům a jako pilný badatel se jim také věnoval. V době okupace chystal edici kroniky, avšak k její realizaci již nedošlo a celé dílo zůstalo v rukopise připravené k vydání. Koncem 20. století se Kriescheho kronikou zabývala ve své diplomové práci Veronika Šlosarová (Vosálová) a stručný výtah z této své práce pak vydala v roce 2000 v regionálním periodiku Bezděz.²⁸⁹ Českolipská kronika je tak jedním z mála kronikářských děl předbělohorské doby, které na své zpřístupnění formou edice však stále ještě čeká.

²⁸⁵ Folio 16v.

²⁸⁶ Jazykový rozbor kroniky provedl již K. J. Bienert ve své chystané edici. Také V. Vosálová ve své práci Českolipský kronikář Hans Kriesche a jeho kronika se na stránkách 394–396 podrobně věnovala jazykové stránce díla.

²⁸⁷ L. Schlesinger, Hans Kriesches Chronik von Böhmisch Leipa. MVGDB 20, 1882, s. 290–312.

²⁸⁸ Více k jeho osobě viz Miloslav Sovadina, Dějiny okresního archivu v České Lípě. Česká Lípa 1997, s. 31–40.

²⁸⁹ V. Vosálová, Českolipský kronikář Hans Kriesche a jeho kronika. Bezděz 9, 2000, s. 387–415.

II. Kronikářské záznamy Valentina Frumalda

Zcela jiný charakter než Kriescheho práce mají záznamy katolického faráře Valentina Frumalda. Jsou více osobního rázu a jsou doprovázeny řadou jeho komentářů. Rozhodně nepůsobí dojem, že by jejich pisatel uvažoval o zveřejnění, spíše se zdá, jako by zaznamenávání různých událostí pro něj znamenalo určitou úlevu i únik od neveselé skutečnosti. Rodina Frumaldů nebyla na Českolipsku usedlá, ale přišla sem z nedalekého Děčína. Bratr Valentina Antonín byl písařem na panství v Zákupích a sám Valentin spravoval katolickou faru v Dobranově. Od roku 1590 působil také jako oltářník v českolipském tehdy ještě katolickém kostele sv. Petra a Pavla. Když se uvolnilo místo duchovního v kostele sv. Maří Magdaleny, zvaném Magdalenka či Majdalenka, byl sem na žádost plaského opata Kašpara de Werden, jenž kostel spravoval, dosazen a působil zde až do roku 1596, kdy se hodnosti probošta vzdal. Přesto, že obročí spojené s touto funkcí bylo nemalé, od českolipských měšťanů nedostával vůbec nic.²⁹⁰ Také veškeré apelace opata, aby farář dostával to, na co má nárok, českolipští měšťané zcela ignorovali a přes všechny přísliby o nápravě se jeho situace nelepšila. I tato skutečnost se odráží v jeho zápisech. Pro svou náboženskou orientaci nemohl Frumald ani žít přímo v České Lípě, ale raději pobýval v Dobranově, majetku katolické vrchnosti v Zákupích.

Své dojmy si zapisoval na volné listy nejstarší dobranovské matriky. Zda to bylo proto, že jeho finanční situace mu nedovolovala pořídit si novou knihu, nebo se mu zdála matrika dostatečně vhodným materiálem pro jeho zápisy, se asi už nedozvíme. Na rozdíl od Kriescheho, který zamýšlel vytvořit kroniku města, v níž chtěl vylíčit jeho dějiny od počátku až po svou současnost, jsou záznamy faráře Frumalda značně nesystematické. Zapisoval je na volná místa v matrikách, v podstatě tam, kam se dalo, a zápisky tak působí poněkud chaoticky, neboť je tím porušena chronologie událostí. Navíc je jeho rukopis díky nedostatku místa – své záznamy zhušťoval, aby se vešly na patřičný prostor – velmi obtížně čitelný. Ke špatné srozumitelnosti textu přispěla také doba: inkoust místy vybledl, okraje stránek jsou mnohdy potrhány a zápisy nejsou vždy úplné.

Zprávy začínají rokem 1567 a zpočátku se týkají událostí souvisejících se zákupským panstvím, kde Valentin Frumald i jeho bratr působili. Prvním záznamem vztahujícím se k České Lípě je zpráva o procesí konaném na svátek Božího těla v roce

²⁹⁰ J. Panáček, M. Vojtíšková, L. Smejkal, Z dějin České Lípy, s. 57.

1573, kterého se autor sám zúčastnil. Ve svých kronikářských záznamech se však nesoustředil pouze na Českou Lípou, ale též na okolní vsi, zejména pak na Dobranov, kde žil. Všechny zprávy jsou psány z pohledu katolického faráře nespokojeného s náboženským vývojem ve městě, který nostalgicky vzpomíná na zašlé časy, kdy se katolická církev těšila v České Lípě patřičné úctě. S oblibou ve své práci líčí nedostatky kázání i nevhodný život protestantských kazatelů. Jeho záznamy přinášejí mnoho zpráv z každodenního života, neboť jako duchovní se s ním setkával daleko více a naopak byl vzdálen od problémů městské správy a s tím souvisejícího postavení města. V jeho zápisech tak najdeme zprávy o morových nákazách, o křtech a úmrtích, nemanželských dětech, počasí,²⁹¹ kriminalitě, vrchnosti, o propuknutí války s Turky, obléhání Rábu, i o dalších událostech, jichž byl svědkem nebo o kterých se dočetl v dobovém tisku či doslechl od hodnověrných svědků.

Zápisy faráře Frumalda jsou psány německy, místy pak jsou proloženy latinskými slovy i celými větami. Pro své zápisy příliš slova nehledal, a tak editor byl dokonce nucen na dvou místech vynechat nevhodná slova.

Dochování

Kronikářské záznamy Valentina Frumalda jsou zapsány na volných místech nejstarší matriky dobranovské farnosti, která je uložena ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích.²⁹² Jde o rukopis o 164 stránkách, rozměru 32,5x10 cm, svázaný v mladší vazbě.

Edice a literatura

Také záznamy druhého z předbělohorských kronikářů katolického faráře Valentina Frumalda se dočkaly svého částečného zpřístupnění. Počátkem 20. století pořídil ředitel českolipských městských škol Anton Wiechowsky výběrovou edici Frumaldových záznamů a zveřejnil ji v regionálním periodiku.²⁹³ Udělal tím velice záslužnou práci, protože originál nejen že je složitě přístupný, ale hlavně velmi špatně čitelný. Jeho edice byla od té doby využívána badateli rozhodně více než špatně rozluštitelný originál.

²⁹¹ Například zanechal zprávu o rozvodnění řeky Ploučnice v roce 1595 způsobené vytrvalými dešti, které způsobily, že voda prosákla do hrobů na hřbitově a vyplavila mrtvá těla.

²⁹² SOA Litoměřice, fond Sběrka matrik, sign. L 25/1. Matrika narozených, oddaných a zemřelých s kronikářskými záznamy z let 1585–1614.

²⁹³ Anton Wiechowsky, *Aufzeichnungen des Pfarrers Valentin Frumald in Dobern*. Entnommen den zwei ältesten Kirchenmatrik der Pfarrei Dobern betreffend die Jahre 1585–1614. MNEC 34, 1911, s. 6–113.

III. Pohřební kázání

V souvislosti s narativními prameny týkajícími se České Lípy je třeba ještě zmínit dnes nezvěstné tištěné pohřební kázání pronesené nad Janem z Vartenberka (†1595), který nejen že je v obou předbělohorských kronikách jako jeden z majitelů České Lípy často zmiňován, ale navíc byl příznivcem autora tisku. Pohřební kázání pronesl při slavném pohřbu Jana z Vartenberka Melchior Poppius, původně cisterciácký mnich z Plas, který přestoupil na luteránskou víru a stal se farářem v obci Pavlovicích na Vartenberkově panství. Dokonce se zde i oženil. Své kázání, vytvořené zcela v duchu humanismu, vydal německy v roce 1597 pod názvem *Monumentum Johannes von Vartemberg*, a splnil tak přání zesnulého, na kterého učinil velký dojem pohřeb císaře Maxmiliána II. v roce 1577. Ovlivněn tímto zážitkem nechal Jan z Vartenberka v českolipském farním kostele sv. Petra a Pavla zbudovat rodinnou hrobku, kam byl i se svým synem Adamem, jenž umřel o dva týdny později, pohřben.²⁹⁴ Na pohřeb Jana z Vartenberka v roce 1595 se sjeli spříznění i cizí šlechtici s rodinami. Jejich jména zachytil Poppius ve svém kázání. Pohřební průvod se vinul z Nového zámku až na českolipské náměstí.²⁹⁵ Poppiovo kázání obsahuje řadu informací o životě zesnulého, který byl úzce spjat s Českou Lípou, a tak v něm nalezneme i zprávy o městě.

IV. Mladší narativní prameny

Kromě výše uvedených kronikářských děl nemá Česká Lípa z období raného novověku dochovánu již žádnou městskou kroniku. Z raného novověku pochází ještě práce obchodníka a českolipského purkmistra Floriána Krombholze, vzniklá na přelomu 18. a 19. století, jež obsahuje dějiny města do roku 1750. Je však dochována pouze v podobě konceptu. Jako přední činitel městské správy věnoval svou pozornost především vývoji právního postavení města, jeho privilegiím a svobodám. Ke své práci využíval hojně zdejšího městského archivu.²⁹⁶

²⁹⁴ O její výstavbě píše Kriesche k roku 1584: *Anno 1584 hatt der wollgeborne herr herr Jahn von Wartemberg, unser genediger herr, sein Begrebnüs ihn der Kirche Petri und Pauli neihe ehrbawen laßen und diese sommer auch vorfertigt worden* (fol. 13r). V roce 1596 pak byla zdejším řemeslníkem udělána ozdobná mříž (fol. 17r). Stručnou zprávu o pohřbu obou v kostele sv. Petra a Pavla přináší Kriesche na foliu 16v.

²⁹⁵ Popis kázání: M. Vojtišková, *Třpyt a stíny města České Lípy v době krále Rudolfa II.*, s. 58.

²⁹⁶ Kronika je dnes uložena v SOkA Česká Lípa, fond Sbirka rukopisů sign. D 1/b 2. Zprávu o Krombholzově rukopise přinesl A. Paudler ve stati *Das verschlossene Buch* (MNEC 21, 1898, s. 222–226). Jde o volné složky, psané více rukama, které lze datovat do přelomu 18. a 19. století. V deskách jsou také vloženy zápisy mladší zhruba o půl století. Složka, kterou by snad bylo možné připsat Krombholzovi, je vložena v papírových deskách a obsahuje 48 folií. Kromě této je společně uloženo ještě 13 folií s poznámkami k dějinám města a dále 7 folií se zmíněnými mladšími zápisy.

V 19. století vznikly záznamy zdejšího kominického mistra France Brinnicha (1799–1855), jenž si poznamenal v první polovině 19. století některé události. Jeho dílo má charakter kroniky a je uloženo v českolipském archivu. Jeho záznamy jsou však soustředěny pouze na několik desetiletí první poloviny 19. století.²⁹⁷

ČESKÉ BUDĚJOVICE

V roce 1265 nechal panovník Přemysl Otakar II. na soutoku řek Vltavy a Malše založit nové královské město, které tvořilo důležitý strategický bod a stalo se pevnou oporou panovnickovy moci v jižních Čechách. O plánovitém založení této městské aglomerace svědčí jeho pravidelný půdorys. Městský kostel byl zasvěcen svatému Mikuláši a s jeho stavbou se začalo hned po založení města. Již od roku 1309 je doložena při tomto kostele farní škola. Zároveň s městem vznikl při hradbách na západní straně klášter dominikánů, zrušený za josefínských reforem roku 1785. Počátkem 17. století došlo z iniciativy královny Anny, manželky císaře Matyáše, k založení další církevní instituce, a to kláštera kapucínů, jehož činnost též skončila v 18. století. Pro jeho stavbu v roce 1614 bylo vybráno místo ležící východně od náměstí, které bylo zničeno požárem roku 1597. Od středověku žila ve městě také velká židovská komunita, k jejímuž vyhnání došlo počátkem 16. století. Město bohatlo nejen z obchodu, zejména se solí a sukrem, a z řemesel, ale též z těžby stříbra a z rybníkářství.

V husitských válkách zachovalo věrnost císaři Zikmundovi a na straně panovníka zůstalo i v letech 1546–1547. V 16. století byly Budějovice významným královským městem, disponujícím značným majetkem. V roce 1567 přiznávala městská rada 430 domů podléhajících zdanění. Ve městě vždy převažovalo katolické náboženství, nekatolíci byli v 16. století z města vypuzeni. Významnou roli hrály České Budějovice za třicetileté války, kdy se z nich na čas stala metropole Čech a v kostele sv. Mikuláše byly dokonce krátce uloženy korunovační klenoty. Do rozvoje města tragicky zasáhl zhoubný požár v červenci roku 1641, kdy vyhořely dvě třetiny zástavby.

²⁹⁷ SOKA Česká Lípa, fond AM Česká Lípa, inv. č. 46, karton 4. Svou kroniku nazval: *Beschreibung der merkwürdigsten Ereignisse in der Stadt Böhmisch Leipa von Jahren 1800 bis auf gegenwärtigen Zeiten gesammelt und zusammengetragen von Franz Brinnich, bürgerlicher Kaminfegermeister im Jahre 1831.*

Městská historiografie

Jihočeská metropole České Budějovice má do dnešní doby dochováno několik rukopisných kronik z období raného novověku, z nichž značná část byla sepsána v průběhu 17. a 18. století. Jejich záznamy však obsahují zprávy o událostech z předchozích dob a je zřejmé, že autoři těchto textů vycházeli ze starších kronikářských zápisů, které dnes již nejsou k dispozici.²⁹⁸ Z předbělohorské doby se v originále dochovalo pouze několik pamětních zpráv z první poloviny 16. století zapsaných do rukopisu Kosmovy kroniky a kronikářské záznamy v *Pamětní knize* českobudějovického radního písaře Jana Petřika z Benešova.

Většina raně novověkých českobudějovických městských kronik začíná obnovou městské rady v roce 1468. O rok dříve totiž došlo v Budějovicích k násilnému převratu, při kterém byli dosavadní konšelé svrženi a na místo purkmistra nastoupil Ondřej Puklice ze Vztuh. Místa v radě pak obsadili jeho přívrženci. V roce 1468 byla tato nová rada potvrzena.²⁹⁹ Nejspíše od tohoto roku se při každoročních obnovách městské rady vyhotovovaly soupisy nově nastoupivších konšelů a postupně k těmto seznamům byly připisovány stručné poznámky, týkající se významných momentů v dějinách města. Do konce 15. století bylo takto poznamenáno čtyřicet zpráv. Vyhotovování soupisů radních pokračovalo i v následujícím století, ale originál soupisu či soupisů se do dnešní doby nedochoval. Jejich existenci potvrzují jen zprávy opsané do mladších opisů.

I. Přípisky v Kosmově kronice

Autorem dnes nejstaršího dochovaného pramene českobudějovického kronikářství nebyl měšťan, ale osoba duchovní. Pamětní záznamy z počátku novověku nalezneme v závěru rukopisu Kosmovy kroniky (fol. 131v) sepsané v 15. století,³⁰⁰ která snad byla majetkem farnosti u sv. Mikuláše. Pisatelem velmi stručných zpráv byl pravděpodobně farář Josef Hayder (1470/80–1549), který poznamenal jedenáct záznamů o různých událostech odehrávajících se ve městě v letech 1500–1535. Jsou zapsány za textem kroniky na jednom foliu ve dvou sloupcích a dnes jsou špatně čitelné díky značné vybledlosti inkoustu. Kniha zřejmě ležela celá staletí v děkanské knihovně, nejspíše

²⁹⁸ O jejich existenci se zmiňuje Karel Pletzer ve své studii Balbínova excerpta z českobudějovické kroniky, uveřejněné v JSH 24, 1955, s. 52–59; zejména s. 54.

²⁹⁹ K jeho smrti a dochovanému záznamu o této události, jehož autorem byl syn zabitého, viz Daniel Kovář, *Tragédie Ondřeje Puklice. Budějovický purkmistr a jeho zavraždění 25. května 1467*. České Budějovice 2007.

³⁰⁰ Rukopis je uložen v Praze v KNM pod sign. VIII D 20.

zapomenuta, až v roce 1846 ji objevil kaplan Antonín Krejčí a daroval ji tehdejšímu Vlasteneckému muzeu v Praze.³⁰¹

II. Ztracené dílo Jana Striala z Pomnouše

V předbělohorské době se na vzniku kronik a pamětí začali intenzivně podílet českobudějovičtí měšťané. Je také velmi pravděpodobné, že původní soupisy radních doplněné pamětními zápisy byly dílem městských úředníků, nejspíše písařů. Nevíme, kolik měšťanů se zabývalo v tomto období historickým spisováním, protože do dnešní doby se nedochovaly žádné prameny, které by o literární činnosti českobudějovických obyvatel vypovídaly více. Víme o dvou autorech historiografických děl, která ve městě vznikla v průběhu 16. století, ale do dnešní doby se nedochovala. Jedním z nich byl radní František Machnický, druhým pak Jan Strial z Pomnouše, českobudějovický radní písař v letech 1567–1580, který měl sepsat dějiny města nazvané *Historia civitatis Bohemobudvicensis*. O existenci Strialova spisu se zmiňuje ještě Jan Petr Cerroni (1753–1826), moravský historik a sběratel rukopisů, který ve svém vícesvazkovém díle *Scriptores Regni Bohemiae cum eorum vitae et scriptorum tum tytu expressorum quam manu exaratorum, ab illis relictorum enarratione* uvádí též rukopis Jana Striala z Pomnouše.³⁰² Mistr Jan Strial z Pomnouše, žatecký rodák, absolvent wittenberské a pražské univerzity, nastoupil úřad radního písaře v Českých Budějovicích v roce 1567 a setrval zde do roku 1580, kdy se vrátil zpět do rodného města. Již v roce 1582 se však stal obětí morové epidemie.³⁰³ Z pozůstalosti Striala se až do dnešní doby zachovala část knihovny s poznámkami v některých knihách, psanými jeho rukou. Její součástí jsou také tištěné kalendáře, kde je řada Strialových záznamů týkajících se jak osobního a rodinného života, tak i okolního dění. Jde o velmi stručné, latinské zápisy.³⁰⁴

³⁰¹ K. Pletzer, Budějovické kronikářství. In: M. Novotný, K. Pletzer, M. Sak (red.), Encyklopedie Českých Budějovic. České Budějovice 2006², s. 251.

³⁰² Mojmir Švábenský, Cerroniho sbírka I, 13. stol. – 1845 (edice Inventáře a katalogy fondů Státního oblastního archivu v Brně č. 26). Brno 1973, s. 180.

³⁰³ K osobě a dílům Jana Striala z Pomnouše viz Rukověť 5, s. 224–226.

³⁰⁴ Tisky kalendářů jsou uloženy v Severočeském muzeu v Liberci, kde se uchovává část Strialovy knihovny, pod inv. č. 1449 a 1226. Tyto deníkové zápisy nebyly doposud vyčerpány, částečně je využil pro svou práci o vývoji klimatu Oldřich Kotyza (který je též přeložil do češtiny), neboť Strial věnoval počasí a jeho zvrátům velkou pozornost.

III. Pamětní kniha Jana Petříka z Benešova

Pamětní kniha Jana Petříka z Benešova svým obsahem správně do městského kronikářství ani nepatří.³⁰⁵ Je to úřední městská kniha, ve které zanechal její autor kronikářské záznamy i historiografická pojednání. Právě kvůli těmto textům ji nelze při sledování vývoje kronikářství v Českých Budějovicích v raném novověku opomenout. Jde o jediné dochované kronikářské zprávy z období raného novověku, které byly v Českých Budějovicích napsány v českém jazyku. Ostatní městské kroniky z této doby byly vedeny německy.

Jan Petřík, původem z Benešova u Prahy, přišel do Budějovic až po absolvování studií a několikaleté praxi šlechtického preceptora. Přesné datum jeho narození neznáme, ale podle záznamu uvedeném v *Pamětní knize* k roku 1552, kde se zmiňuje o svém věku 53 let, se narodil v roce 1499. Protože pocházel z katolického prostředí, zvolil si pro svá studia univerzitu ve Vídni, kde dosáhl roku 1527 titulu bakaláře. V roce 1536 nastoupil v Českých Budějovicích úřad písaře. Předtím zde zřejmě působil také jako správce školy.³⁰⁶ Za jeho působení v českobudějovické městské kanceláři vznikla nejen již zmíněná kniha s pamětními zápisy, ale ještě jedna obdobná, a to *Pamětní kniha červená* obsahující Petříkovy záznamy z let 1542–1599, na které navázali pozdější autoři a dovedli je až do roku 1727. Tato kniha však neobsahuje zprávy kronikářského charakteru, ale jde o úřední knihu, kam byly přepisovány úřední listiny a záznamy, především privilegia, právní záležitosti, tržové smlouvy, výpisy z desek zemských a podobně.

Petřík sám není autorem žádného literárního díla, nebo se alespoň žádné do dnešní doby nedochovalo, ale jeho jméno nalezneme pod několika překlady, zejména děl Erasma Rotterdamského. Ale ani jeho překlady se všechny nedochovaly. Víme, že Erasmův spisek *De civilitate morum puerilium* přeložil krátce po jeho prvním vydání (vyšel v roce 1530) pod názvem *Knížka utěšená Erazyma Roterodama o mravích dítek*. K vydání knihy mělo dojít v roce 1537 ve Starém Městě v Praze, ale dnes neznáme žádný její výtisk.³⁰⁷ Petříkův překlad tohoto spisu je zaznamenán v rukopise jeho kopiáře, uloženém v Knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahově v Praze

³⁰⁵ Kniha je uložena v SOkA České Budějovice, fond AM České Budějovice, sign. D 100, f. 80v. O autorovi viz K. Pletzer, Českobudějovický písař Jan Petřík z Benešova. JSH 28, 1959, s. 17.

³⁰⁶ V dedikaci svého překladu Galena *Napomínání k poctivému učení*, který se dochoval v rukopise Knihovny Královské kanonie premonstrátů na Strahově v Praze, sign. DG V 21, uvádí: *za mého při vaší opatrnosti školy spravování*. Viz Bohumil Ryba, Soupis rukopisů Strahovské knihovny Památníku národního písemnictví v Praze III, Strahovské rukopisy DF–DG (čís. 1236–1821). Praha 1979, č. 1735.

³⁰⁷ Knihopis č. 2364. Josef Jungmann, Historie literatury české. Praha 1849, oddíl IV, č. 735a, b.

pod signaturou DG V 21, kde jsou i další jeho překlady děl Erasma a jiných autorů.³⁰⁸ Podle poznámek v uvedeném rukopise se zdá, že i další překlady byly určeny do tisku, ale buď k tomu nedošlo, nebo se do dnešní doby ztratily. Z Petříkových překladů se dochoval překlad díla německého humanisty Sebastiana Francka (1499–1542/3), původně vydaného v roce 1528, *O ukrutném a hanebném hříchu opilství*, které vyšlo česky poprvé v roce 1537 a dočkalo se řady vydání i v následujícím století.³⁰⁹ Z němčiny Petřík také přeložil *Žaltář*, který česky vyšel v roce 1535, ale ani ten se nedochoval.³¹⁰ Podle datace překladů v Petříkově kopiáři se zdá, že se po svém nástupu do funkce písaře již překladatelské činnosti nevěnoval. Poslední datovaný překlad v jeho kopiáři pochází z roku 1534. Je sice dedikován Jáchymovi z Hradce jako nejvyššímu kancléři, ale nelze vyloučit, že ho dopsal až později.

Pamětní kniha Jana Petříka z Benešova nemá žádný svůj vlastní název. Jestli ji Petřík nějak nazval, což je velmi pravděpodobné, nemůžeme dnes díky ztrátě počátečních listů zjistit. Většinu zápisů tvoří úřední záležitosti: opisy různých písemností a záznamy o průběhu jednání a sporů, které vedlo město s okolními šlechtici i městy. V několika případech se autor nezdržel, aby pod zapsaný text nepřipojil svoji poznámku; ovšem opět víceméně oficiálního charakteru. Tak je tomu například při zápise o jednom ze sporů s Rožmberky, kterých České Budějovice vedly značné množství. Jde o spor týkající se dovozu soli, který měli českobudějovičtí měšťané s poddanským městem Rožmberků s Prachaticemi. Na závěr popisu sporu Petřík podotkl: *Dise Tragedia mit herr Wilhalmus von Rosenberg kost G/e/meine Stadt vil tausent Schocke, khan gleich woll zu keinem endt gebracht worden.*³¹¹

Pro své znalosti i pohotové jednání byl Petřík zástupcem města při všech důležitých jednáních a událostech a zpočátku velmi podrobně průběh těchto akcí do *Pamětní knihy* zapisoval. Často psal v první osobě jednotného i množného čísla. Pod popsanou událost se snažil zařadit opisy snad všech tehdy existujících dokumentů, které se jí dotýkaly. Dá se říci, že jeho záznamy představují oficiální městské zápisy, které měly uchovat paměť pro budoucí generace; o této skutečnosti svědčí i množství opsaných dokumentů, vztahujících se k poznamenaným událostem. Ve stylu záznamů je

³⁰⁸ Obsah strahovského rukopisu zmiňuje K. Pletzer ve své studii Českobudějovický písař Jan Petřík z Benešova, s. 22–24. Více pak k rukopisu viz B. Ryba, Soupis rukopisů Strahovské knihovny III, s. 483.

³⁰⁹ Knihopis č. 2576.

³¹⁰ Knihopis č. 17554. Tisk zmiňuje J. Jungmann, Historie literatury české, oddíl IV, č. 1929.

³¹¹ České Budějovice SOKA, fond AM České Budějovice, sign. D 100, f. 291r.

patrná i určitá snaha po dodržení objektivnosti (zcela v duchu humanistického smýšlení), a to zejména v událostech roku 1547, kam Petřík opsal i materiály, které nebyly nakloněny jeho osobě.

Základem Petříkových kronikářských zpráv zachycených v *Pamětní knize* jsou události, které se odehrály za jeho života a jichž byl většinou sám svědkem. Týkají se především – obdobně jak je tomu v jiných městech – mimořádných jevů, zejména kriminálních deliktů, počasí, neštěstí a dalších.³¹² Pro záznamy dřívějších událostí, kterých kniha obsahuje jen několik, použil Petřík starší písemné podklady; to se týká zprávy o zabití českobudějovického purkmistra Ondřeje Puklice ze Vztuh, které zaznamenal jeho syn Jan.³¹³ Také soupis českých panovníků a pánů, dovedený až do roku 1516 a nazvaný *Chronicon baronum, principum et regum Bohemiae*, byl nejspíše opsán, ať už z tisku nebo z jiného rukopisu.³¹⁴ Nelze samozřejmě vyloučit, že seznam vyhotovil sám Petřík. *Pamětní knize* Jana Petříka z Benešova nebyla doposud badateli věnována taková pozornost, jakou si tento významný pramen k historii města Českých Budějovic bezesporu zaslouží.

Dochování

Kniha je uložena ve Státním okresním archivu v Českých Budějovicích pod signaturou D 100. Je psána rukou Petříka a jednoho z jeho následovníků s velmi podobným písmem. Jde o papírový rukopis rozměru 31x20,2 cm, o 376 foliích, svázaný v soudobé, značně poškozené kožené vazbě. Počáteční folia chybí, původní foliace začíná až číslem 27. Předchozí folia tedy včetně titulního listu byla ztracena. První dochované folio (27) je velmi poškozeno, je z něj zachována pouze malá část s několika slovy. Jaké byly osudy knihy až do roku 1818, kdy ji našel českobudějovický knihovník a archivář Václav Matyáš Klauď ve staré městské registratuře, nevíme. Klauď nechal rukopis převázat a sestavit rejstřík hesel. V době, kdy František Mareš psal svůj článek o budějovických kronikách a jejich zápisech, v roce 1920, byla tato kniha opět nezvěstná, neboť českobudějovický archiv nebyl v této době uspořádán.³¹⁵

³¹² Edici zpráv viz K. Pletzer, Jan Petřík z Benešova, s. 46–47. Některé kronikářské záznamy nalezneme také v mladších kronikách. Autoři 17. století je nejspíše od Petříka opsali, protože jde o události, ke kterým došlo za jeho života.

³¹³ České Budějovice SOKA, fond AM České Budějovice, sign. 100, fol. 102v–107r.

³¹⁴ Tamtéž, fol. 110v–111v.

³¹⁵ Více k tomu viz K. Pletzer, Pravá a nepravá kronika Tomáše Františka Veselého, s. 122, poznámka 5.

Edice a literatura

Pamětní kniha Jana Petříka z Benešova jako celek nebyla veřejnosti zpřístupněna. Vydání se dočkaly pouze její historiografické části. V roce 1846 publikoval Karel Jaromír Erben stať o Ondřeji Puklicovi z Vztuh, která vycházela právě z Petříkovy knihy.³¹⁶ Ve druhé polovině 19. století využil pro svou drobnou stať její údaje Karel Köpl.³¹⁷ Karel Pletzer edičně zpřístupnil zbývající kronikářské záznamy.

IV. Zápisky Františka Machnického

Petřík však nebyl jediným českobudějovickým měšťanem, o kterém víme, že si v předbělohorském období zaznamenával nejvýznamnější události. V průběhu 16. století zapisoval zprávy o dění ve městě i v okolí měšťan a radní František Machnický (1513–1583). Jeho zápisy se však do dnešní doby nedochovaly, známe je pouze díky skutečnosti, že je převzal do své barokní kroniky Lukáš Bernard Schneider.³¹⁸ Stejně jako u mnoha jiných autorů, tak i u Machnického souvisela jeho kronikářská činnost s působením v městské správě. Od roku 1547 byl členem městské rady, a měl tak příležitost účastnit se veřejného života a být dobře informován o všech záležitostech, týkajících se záležitostí města i jeho obyvatel. Ve svých záznamech zachytil události období 1450–1578.

O osudech jeho rukopisu nevíme nic, zůstal však zřejmě po jeho smrti neznámý a tudíž nebyl využit žádným z následujících budějovických kronikářů.³¹⁹ Na světlo jej vynesl až zmíněný měšťan Lukáš Bernard Schneider v 18. století. Protože se původní rukopis Machnického do dnešní doby nedochoval, není možné určit, zda Schneider převzal celý jeho text nebo pouze vybrané pasáže.

V. Českobudějovické kroniky z počátku 17. století

V 17. století vzniklo v Českých Budějovicích několik rukopisných kronik, které se dochovaly až do dnešní doby. Z jeho počátku pochází rukopisný zlomek kroniky neznámého autora.³²⁰ Jde o rukopis sestávající ze 13 folií, která byla vytržena z pevně

³¹⁶ Ondřej Puklice ze Vstuh, měšťenin Budějovický (†1467). ČČM 20, 1846, s. 163–211. Nejnověji vydal D. Kovář, viz poznámku 299.

³¹⁷ Karel Köpl, O způsobu časův r. 1555. SH 3, 1886, s. 184–185.

³¹⁸ Schneider v úvodu své kroniky nazvaném *Vorrbericht* uvedl prameny, ze kterých čerpal. Mezi nimi je i jméno Františka Machnického.

³¹⁹ K. Pletzer, Tři drobné českobudějovické kroniky. JSH 34, 1965, s. 179–194.

³²⁰ O zlomku přinesl zprávu K. Pletzer, Nově nalezený zlomek českobudějovické kroniky. Výběr 6/2, 1969, s. 15–18, který datuje jeho vznik do doby po roce 1607.

svázané knihy o rozměru 31,2x16,2 cm, na jehož vzniku se podíleli čtyři písaři. Základem pamětních zápisů jsou opět seznamy budějovických radních z let 1581–1595, doplněné na okrajích a v dolní části listů 65 kronikářskými záznamy v německém jazyce. Nalezený zlomek představuje jen část původní kroniky. Zaznamenané události zachytily především lokální záležitosti a každodenní život ve městě. Kromě různých případů týkajících se smrti (úrazy, vraždy, popravy), jsou zde zapsány zprávy o dění v širším okolí i některé události odehrávající se za hranicemi země, například boje proti Turkům. Pravděpodobně měl tuto kroniku v ruce další z budějovických kronikářů Tomáš František Veselý, neboť zápisy některých událostí jsou uvedeny pouze v těchto dvou rukopisech.³²¹ Zlomek nepřináší nic, co by nebylo známo z jiných pramenů. Vznikl zřejmě stejně jako ostatní budějovické kroniky této doby: jeho základem se stal soupis radních, který neznámý autor rozšířil záznamy o událostech, jež považoval za důležité i pro budoucí generace.

Chronologicky následují zápisy rektora budějovické školy a pozdějšího sladovníka Ambrože Augustina Mathese, který zaznamenal události let 1617–1621 do důlní účetní knihy. Tento budějovický měšťan se narodil v rodině důlního šichtmistra působícího ve štole sv. Eliáše a po ukončení studií nastoupil jako učitel do městské školy v Českých Budějovicích. Zde se oženil s vdovou po rektorovi a v roce 1620 byl přijat do cechu sladovníků.³²² Své záznamy, nazvané *Acta und Geschichten, so geschehen ab Anno 1617, etwas zusammen colligiert worden von mir Ambrosio Augustino Mathes*, zapisoval do důlní účetní knihy *Hüttenbuch*, kterou již od roku 1553 vedl jeho otec. Z Mathesových zápisů věnovaných období 1618–1621 je cítit napjatost tehdejší situace, nejistotu i obavy z budoucnosti. Zápisy objevil v roce 1820 Václav Matyáš Klaudi na konci zmíněné účetní knihy.³²³ V jeho době měla kniha ještě 196 folií, včetně zmíněných stránek s kronikářskými záznamy, ale v dnešní době obsahuje pouze 115 folií a zbylá jsou vytržena. Kdy došlo k poškození knihy, nelze zjistit. Dnes je originál Mathesových záznamů ztracen.

Mathesovo dílo však nebylo neznámé. Další z budějovických kronikářů Jonáš Katschner je opsal s uvedením jména autora do své kroniky vzniklé ve druhé polovině 17. století.³²⁴ Mathesovy zápisky s Katschnerovou kronikou zcela splynuly, a tak

³²¹ Tamtéž, s. 16.

³²² K. Plezter, Českobudějovická analistika. JSH 28, 1959, s. 115.

³²³ Uložena v SOKA České Budějovice, fond AM České Budějovice, inv. č. 897.

³²⁴ Tamtéž, inv. č. 1963, stará sign. Nro. 29 a 556.

František Mareš je publikoval jako její součást, aniž by se zmínil o původním autorovi.³²⁵ Tento nedostatek napravil až v roce Reinhold Huyer.³²⁶

VI. Kroniky barokní doby

Z první poloviny 17. století pochází další českobudějovická kronika, později nazvaná Matyášova, která obsahuje záznamy z let 1484–1626. I toto dílo bylo sepsáno na základě starších pramenů či pramene a na jeho vzniku se podílelo více osob. Rukopis obsahuje 116 folií o rozměrech 16x10,5 cm, převázaných novou vazbou.³²⁷ Každá stránka kroniky je uvedena letopočtem, po kterém následuje soupis členů nové městské rady včetně rychtáře. Pod těmito seznamy jsou občas od roku 1498 připojeny drobné záznamy událostí z patřičného roku, které považoval autor za důležité uchovat pro budoucí generace. Tato kronika jako jediná přináší zprávu k roku 1572 o katolické reformaci ve městě.³²⁸ Podle zpráv z rodinného prostředí dospěl František Mareš k názoru, že jde o kroniku významné českobudějovické rodiny Matyášovy.

O něco později vznikly kronikářské záznamy českobudějovického sladovníka Davida Doudlebského ze Sternecku (asi 1582–1648). Jde o rukopis o 147 foliích, rozměru 18x14 cm, svázaný v mladší vazbě, jehož základem jsou opět soupisy budějovických radních od roku 1468.³²⁹ Na vzniku rukopisu se podíleli tři písaři, a to David Doudlebský, jeho syn Jan Jiří a neznámý autor 18. století.

David Doudlebský, ač byl od roku 1620 ve vedení města jako obecní starší a od roku 1635 jako člen městské rady, se o veřejné aktuální dění příliš nezajímal. Jeho zprávy se týkají lokálního dění. Obdobně jako výše uvedení autoři i on vyhradil jednu stránku ve své knize pro každý rok a připisoval k němu důležité události ze života města. Ze začátku jsou kronikářské zprávy velmi řídké, jedna či dvě zprávy k jednomu roku, s přibývajícimi lety počet záznamů stoupá. Nejobsáhlejší jsou k roku 1641. Pro události, k nimž došlo v průběhu 16. století, využil kroniku rodiny Matyášovy, jejíž zprávy rozvedl a přestylizoval, popřípadě dopsal správné datum. Vynechal samozřejmě rodinné záznamy i řadu jiných, z jeho pohledu nejspíše nedůležitých zpráv. Využil zřejmě i další, dnes neznámé kroniky. Uvedl také zprávy ze své současnosti, avšak

³²⁵ F. Mareš, *Kronika budějovická*. VKČSN 1920.

³²⁶ R. Huyer, *Die Chronisten der Stadt Budweis*. In: *Budweiser Zeitung* 1926.

³²⁷ České Budějovice SOKA, fond AM České Budějovice, inv. č. 1960. Její zprávy uveřejnil František Mareš ve své studii *Kronika budějovická jako dílo anonymního autora*.

³²⁸ *Dise zeit sein die sub utraque allenthalben ausgemustert worden*. F. Mareš, *Kronika budějovická*, s. 21.

³²⁹ České Budějovice SOKA, fond AM České Budějovice, inv. č. 1962, sign. 559.

jejich výběr je ryze subjektivní. Z lokálních záležitostí zaznamenal zprávy o požárech, drobných neštěstích, úrazech, popravách, počasí, výměně kněží, stavbě kostela. Událostem politickým, jako bylo například zavraždění zdejšího písaře Pasovskými či obléhání Budějovic v období 1618–1620, věnoval jen okrajovou pozornost. Jeho dílo představuje snůšku nejrůznějších zpráv, které odhalují nepříliš široký horizont autora i jeho neschopnost rozlišit významné události od těch nepodstatných.

Kronika zůstala nadále v rodině a jeho syn Jan Jiří později připsal další zápisy, a to až do roku 1672. Poslední záznamy v kronice pocházejí z druhé poloviny 18. století. Kronika nezůstala úplně neznámá. Jako pramen posloužila při sepisování díla Doudlebského současníka Zikmunda Karla Fischera z Benešova a Fischbachu v polovině 17. století a též Františka Tomáše Veselého.³³⁰

Z druhé poloviny 17. století se pro České Budějovice dochovala hned tři kronikářská díla, a to práce zmíněného Zikmunda Karla Fischera z Benešova a Fischbachu (kolem 1613 – cca 1689), který si opsal záznamy Doudlebského a pokračoval v nich až do roku 1649. Ke kronikářské činnosti podnítl Fischera jeho vstup do městské samosprávy. V roce 1641 se stal členem sboru obecních starších a v roce 1646 pak radním. V letech 1676–1688 zastával funkci primátora, kterou opustil až pro vysoký věk. Zemřel po roce 1689.³³¹ Opisy ze starší kroniky se záznamy od roku 1468 doplnil osobními pamětními zápisky pouze z krátkého období, z let 1642–1649. Svůj původní úmysl vytvořit městskou kroniku na základě starších zápisů a zaznamenání významných událostí své doby opustil poměrně rychle.

Jeho rukopis se později dostal do vlastnictví třeboňského měšťana Ondřeje Rádra(?), který jej zapůjčil zdejšímu archiváři Petru Kašparovi Světeckému.³³² Světecký si Fischerovu kroniku opsal do jednoho ze svých fasciкул obsahujících opisy různých textů, především historického charakteru. Jeho text je tak dnes jediným pramenem, z něhož můžeme čerpat informace zaznamenané Fischerem, neboť původní rukopis se ztratil.³³³ Světecký také spis Fischera přeložil do češtiny, ovšem nepříliš přesně.

³³⁰ Kronikou se zabýval K. Pletzer, *Českobudějovická analistika v období třicetileté války*, s. 113–116.

³³¹ František Mareš, *Kronika budějovická*. VKČSN 1920.

³³² K jeho osobě: F. Mareš, Petr Kašpar Světecký. *ČČM* 53, 1879, s. 424–428.

³³³ Rukopis je uložen ve Státním oblastním archivu v Třeboni: Kvaterniony Petra Kašpara Světeckého, rukopis I, st. sign. No III. Vznikl v roce 1759 a obsahuje výpisy z nejrůznějších pramenů. Na pag. 132–148 je opis Fischerovy kroniky započaté roku 1642. V úvodu poznamenal Světecký, že v roce 1741 mu zapůjčil zdejší radní Ondřej Rádr! do ruky knížku s Fischerovou kronikou, z níž část opsal. Knížka mu byla zapůjčena ještě jednou, a tak zbytek jejího textu se záznamy pro léta 1574–1649 přepsal na pag. 456–473. Jestli si úmyslně nejprve opsal jen počátek kroniky, nebo ho nestihl dokončit a musel si knihu vypůjčit ještě jednou, není ze zápisu jasné.

V dobách, kdy František Mareš tvořil svou práci o českobudějovickém kronikářství, byl rukopis Světeckého v soukromých rukou.

Druhým z rukopisů, vzniklým ve stejném období, je kronika Jonáše Katschnera, kterou František Mareš uvedl ve své edici sice jako kroniku Tomáše Františka Veselého, ale jeho autorství zpochybnil.³³⁴ Rukopis obsahuje 188 stran o rozměrech 15x20,5cm, svázaných v mladší vazbě, zhotovené budějovickou knihařskou firmou M. Nissl @ Sohn v 19. století. Dílo bylo sepsáno v polovině 17. století a obsahuje zápisy z let 1468–1670, psané jedním písařem. Za nimi následují záznamy z mladší doby. Na závěr jsou kronikářské zprávy z 18. století.³³⁵

Je zřejmé, že pro svou práci využíval Katschner starších předloh, které pak doplnil zprávami o důležitých událostech jeho doby. Základem jsou opět seznamy městských radních, na něž navázal zprávami různého charakteru, mj. přináší též zápisy sňatků, narozených dětí i úmrtí ve městě. Tato kronika je velmi významným pramenem pro svou dobu.³³⁶

Třetí kronikou, pocházející ze 17. století, je práce Tomáše Františka Veselého, původem z Prahy, jenž přišel do Budějovic jako správce školy. Zde se oženil s vdovou po perníkáři, dcerou Kašpara Doudlebského. Pro svou tvorbu využil nějakou starší předlohu, kterou si opsal, a pokračoval v záznamech až do roku 1700.³³⁷ Po jeho smrti přešla kronika do majetku jeho zetě Davida Kollera, ale v zápisech pokračoval až jeho syn Dominik, který zanechal několik zpráv o událostech z let 1713–1730. Záznamy začínají stejně jako většina českobudějovických kronik rokem 1468. V úvodu rukopisu jsou poznamenána jména panovníků v Čechách počínaje bájným knížetem Krokem až po Karla VI. Jinou rukou jsou pak na jejích závěr připsáni panovníci až do doby císaře Františka II. (s. 3–5). Dále následují výpisy o založení některých českých měst z díla Davida Crinita z Hlavačova *Fundationes et origines* (s. 6–10). Poté jsou poznamenány registry městských privilegií a listin, počínaje rokem 1319 (s. 11–36). Teprve od strany 38 následují soupisy městských radních doplněné kronikářskými záznamy Tomáše Františka Veselého, a to až do roku 1700. Na závěr jsou zapsány jinými písaři události

³³⁴ České Budějovice SOKA, fond AM České Budějovice, inv. č. 1963. K autorství kroniky viz též K. Pletzer, *Pravá a nepravá kronika Tomáše Františka Veselého*, s. 121–129.

³³⁵ Pag. 178–187.

³³⁶ Karel Pletzer ji považuje za nejvýznamnější dílo budějovické analistiky. Viz K. Pletzer, *Dva dosud neznámí kronikáři Českých Budějovic. (Jonáš Katschner a Dominik Koller)*. JSH 39, 1970, s. 222–228.

³³⁷ České Budějovice SOKA, fond AM České Budějovice, inv. č. 1964.

z mladšího období, které jsou dovedeny až do roku 1741. Kronika Veselého je zajímavým pramenem k dějinám města i ke kronikářství 17. století.³³⁸

Kromě své kroniky zanechal Tomáš František Veselý po sobě ještě spis nazvaný *Budweiser Infektion 1680–1681* pojednávající o morové epidemii v roce 1680 a jejím průběhu ve městě.³³⁹ Jako správce špitálu měl ty nejpodrobnější informace. Dílo využil pro svou studii o moru František Mareš.³⁴⁰

Díla budějovických kronikářů nezůstala utajena významným barokním historikům Bohuslavu Balbínovi a Janu Floriánovi Hammerschmidtovi, kteří si z nich pořídili výpisy.³⁴¹ Hammerschmidt, jenž ve městě působil po skončení svých studií, zanechal v rukopise českobudějovickou kroniku obsahující záznamy pro léta 1265–1709.³⁴² Jeho práce obsahuje tři celky. První část tvoří dějiny města, pro které využil právě rukopis Tomáše Františka Veselého. Za tyto historické záznamy připojil opisy českobudějovických privilegií do roku 1706, mezi které zařadil i pojednání o zabití purkmistra Ondřeje Puklice. Třetí část knihy věnoval historii kláštera dominikánů v Českých Budějovicích. Původně zamýšlel svou práci vydat tiskem, avšak městská rada zřejmě odmítla přispět na její vydání, a tak zůstala v rukopise. Dnes známe kromě originálu ještě dva další exempláře. Jeden je uložen v českobudějovickém muzeu,³⁴³ druhý je v Národní knihovně ČR v Praze.³⁴⁴ Autograf se dostal do Prahy, do soukromého vlastnictví, odkud se ho podařilo získat počátkem 19. století jednomu z českobudějovických městských úředníků, který jej zakoupil pro město. První část, pojednávající o dějinách města, opsál magistrátní úředník Václav Matyáš Klauďa a věnoval ji Národnímu muzeu, kde je uložena pod signaturou VII C 12. Na základě důkladného studia materiálů českobudějovického městského archivu také Hammerschmidtovu práci doplnil a doplňky sepsal pod titulem *Nachrichten über die königlich privilegierte Berg- und Kreisstadt Budweis im Königreiche Böhmen als Nachtrag zu P. Florian Hammerschmidt's Gloria Budvicensis. Gesammelt von Mathäus*

³³⁸ Karel Pletzer pravděpodobně chystal edici této zajímavé kroniky. V jeho pozůstalosti v Jihočeském muzeu je uložen její překlad do češtiny, doplněný Pletzerovými poznámkami.

³³⁹ České Budějovice SOkA, fond AM České Budějovice, inv. č. 1965.

³⁴⁰ F. Mareš, Veliký mor v letech 1679 a 1680. SH 1, 1883, s. 397–419.

³⁴¹ Viz K. Pletzer, Balbínova excerpta z českobudějovické kroniky, s. 52–59; týž, Českobudějovická kronika J. Fl. Hammerschmidta. JSH 26, 1957, s. 14–19.

³⁴² Gloria regiae liberaeque montanae urbis Boemo-Budvicensis; Uložena v SOkA České Budějovice, fond AM České Budějovice, inv. č. 1966, sign. D 105.

³⁴³ Jihočeské muzeum, fond Sbirka rukopisů, sign. R 2. Viz Jaromír Linda, Alexandr Stich, Alena Fidlerová, Martina Šulcková a kol., Repertorium rukopisů 17. a 18. století z muzejních sbírek v Čechách I, a–f. Praha 2003, s. 219–220, č. 394/2.

³⁴⁴ Opis kroniky je součástí sborníku materiálů k dějinám kapucínského řádu, sign. I A 31.

Wentzl Klaudi.³⁴⁵ Kromě zmíněné kroniky se také dochovala excerpta Hammerschmidta, přivázaná na závěr pamětní knihy zdejšího děkanství.³⁴⁶ Jde o dvanáct listů s výpisy z kroniky Tomáše Františka Veselého, které si Hammerschmidt pořídil při svém působení ve městě. Zdá se, že dochovaný text je neúplný, neboť končí uprostřed věty.

Kronikářství v Českých Budějovicích pokračovalo i v následujícími období. V průběhu 18. století vzniklo několik nových prací. Je to již zmíněná kronika pekaře Lukáše Bernarda Schneidera, který do ní zařadil záznamy z dnes ztraceného díla Františka Machnického. Lukáš Bernard Schneider, pekařský mistr, po sobě zanechal dvousvazkové vyprávění, přičemž v prvním svazku zachytil dějiny Českých Budějovic od roku 1256 do 1768, druhý svazek, označený jako *Continuatio oder Fortsetzung*, obsahuje události let 1760–1780.³⁴⁷ Kronika Schneidera se dochovala jak v autografu, tak i v mladších opisech. Dále je to kronika Adriana Adalberta Battisty s heslovitě uspořádanými údaji pro léta 1463–1656 z počátku 18. století.³⁴⁸ Z 18. století také pochází kronika Jana Jiřího Millauera, se zápisy z let 1478–1784.³⁴⁹ V 18. století také vzniklo německy psané dílo Jana Petra Kodýdka popisující návštěvu císaře Karla VI. s císařovnou v roce 1732,³⁵⁰ z konce téhož století pak pochází spis Karla Václava Pattberga nazvaný *Materialien-Buch zur Geschichte von Budweis*, který obsahuje abecedně řazená hesla se stručnými výpisy z historie. Na začátku rukopisu je nakreslen plán města. Mezi jednotlivými písmeny jsou vynechány celé stránky, které svědčí o

³⁴⁵ České Budějovice SOkA, fond AM České Budějovice, inv. č. 2088. Koncept je uložen pod inv. č. 2089. Je dochováno několik opisů Klaudiho přepracování: Jihočeské muzeum, fond Sběrka rukopisů, signatura R 2. Viz též Repertorium rukopisů 17. a 18. století z muzejních sbírek v Čechách I, a–f, s. 219–220, č. 394/2; Archiv Národního muzea pod sign. 1182; Národní knihovna ČR v Praze, sign. I A 31.

³⁴⁶ Liber memoriabilium decanatus Bohemo-Budvicensis inchoatus anno Domini 1466. SOkA České Budějovice, fond DÚ České Budějovice, inv. č. 1.

³⁴⁷ Schneiderova kronika, jež nese víceřádkový nadpis, charakteristický pro dobu svého vzniku (*Kurtze Beschreibung von Ursprung und Anfang der königlichen befreiten Berg-Stadt Böhmisch Budweis, wie und von wem ... erbaut, wie und was sie vor Grundstücke ... besitzt, wie ihr solche zukommen, und endlich, was sich zu verschiedenen Zeiten daselbst denckwürdiges zugetragen und eraignet. Aus vielen zerstreuten Schriften versamlet von Lucas Bernard Schneider, bürgerlichen Beckenmeister alda*), je uložena v SOkA České Budějovice, fond AM České Budějovice, inv. č. 1969–1970, sign. D 102–103. Existují ještě její mladší opisy z počátku 19. století. Pod inv. č. 1971 a signaturou D 104 je uložen opis se záznamy do roku 1799; v rukopisech Jihočeského muzea jsou přípisy dovedeny až do roku 1815. Viz J. Linda, A. Stich, A. Fidlerová, M. Šulcková a kol., Repertorium rukopisů 17. a 18. století z muzejních sbírek v Čechách I/1 a–f, s. 218–219 a 275–276.

³⁴⁸ České Budějovice SOkA, fond AM České Budějovice, inv. č. 1967.

³⁴⁹ Tamtéž, inv. č. 1972.

³⁵⁰ Johann Peter Kodydek, Beschreibung über die Feierlichkeiten bei der Anwesenheit Seiner k. k. Majestät Karls des VI. samt Gemahlin Christine zu Budweis am 21. August 1732. Uloženo v SOkA České Budějovice, fond AM České Budějovice, inv. č. 1974.

skutečnosti, že práce nebyla dokončena a volná místa měla být doplněna dalšími zprávami.³⁵¹

Edice a literatura

Českobudějovickému kronikářství byla věnována náležitá pozornost již v minulosti, zejména pak regionálními badateli. V první polovině 20. století vycházely v místních periodikách drobnější statě věnované historiografii Českých Budějovic.³⁵² Souhrnnou práci pojednávající o zdejších kronikách vydal v roce 1920 ve Věstníku Královské české společnosti nauk historik, třeboňský archivář a člen České akademie věd a umění František Mareš (1850–1939), který v ní zpřístupnil (za spolupráce českobudějovického archiváře Reinholda Huyera) záznamy vybrané z různých městských kronik.³⁵³ Pro svou práci však neměl k dispozici všechny dnes známé kroniky. Nedostatky Marešovy edice se pokusil opravit a doplnit krátce po polovině 20. století Karel Pletzer, v letech 1953–1970 ředitel Jihočeského muzea, v úvodu jedné ze svých studií o českobudějovických kronikách.³⁵⁴ Karel Pletzer se výzkumu českobudějovického kronikářství systematicky věnoval po celá desetiletí a své výsledky publikoval v řadě studií.³⁵⁵ Nejnověji pojednal o kronikách města v monografii *Encyklopedie Českých Budějovic*, kde podává ucelený přehled vývoje městského kronikářství od jeho samých počátků.³⁵⁶

³⁵¹ České Budějovice SOkA, fond AM České Budějovice, inv. č. 1974.

³⁵² Například práce Reinholda Huyera o českobudějovických kronikářích, které vycházely v denním tisku (Budweiser Zeitung) v roce 1926 pod názvem Die Chronisten der Stadt Budweis.

³⁵³ F. Mareš, Kronika budějovická. VKČSN 1920.

³⁵⁴ K. Pletzer, Pravá a nepravá kronika Tomáše Františka Veselého, s. 121–122.

³⁵⁵ Soupis jeho prací viz: Karel Pletzer. Soupis statí a článků 1949–1996. Zvláštní číslo časopisu Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 36, 1997.

³⁵⁶ České Budějovice 2006, 2. vydání, s. 251–253.

HORNÍ BLATNÁ

Vznik Horní Blatné spadá do období rozmachu dolování v Krušnohoří, kdy bylo město cíleně – z důvodů nově objevených ložisek rud – založeno v roce 1532 saským vévodou Janem Friedrichem na území, které Sasko získalo dočasně v době panování Jiřího z Poděbrad. První obyvatelé přišli z nedalekého Schneebergu. Město bylo založeno plánovitě, má pravidelnou půdorysnou strukturu a uliční síť, kterou obklopovalo 199 parcel. V roce 1535 byl Horní Blatné udělen saským kurfiřtem zvláštní horní řád, stanovení úředníci horní správy a město bylo obdařeno řadou privilegií, včetně týdenního a výročního trhu a práva vařit pivo.³⁵⁷ V čele městské správy stál od roku 1533 purkmistr. S rozvojem hornictví se rozvíjelo i město, které v roce 1547 po ukončení šmalkaldské války přešlo pod správu Království českého. V roce 1548 povýšil Ferdinand I. Blatnou na královské horní město a udělil jí erb.

V předbělohorském období byla Horní Blatná významné město se zhruba čtyřiceti doly, obývané v polovině 16. století asi dvěma tisíci osob. O počtu domů se dochovaly zprávy z období před první polovinou 16. století, kdy se zde uvádí 77 domů. Berní rula o sto let později pak vykazovala 121 nemovitostí.³⁵⁸ V roce 1564 získalo město od císaře Maxmiliána II. horní dům, který byl přeměněn na městskou radnici. Protože se původní dřevěný kostel, vystavěný zároveň s městem v roce 1542, v důsledku poddolování propadl, byl v roce 1593 založen na náměstí nový kostel, původně evangelický, který později získal barokní podobu. V 18. století byl zasvěcen sv. Vavřinci.

Když ve druhé polovině 16. století postihla krušnohorskou oblast stagnace hornictví, která postupně zasáhla všechny horní lokality, nastal i v Horní Blatné úpadek dolování. V této době došlo ke vzniku nového řemeslného odvětví, a to k výrobě kobaltových barev. Tyto barvy byly vyráběny především pro lipský trh, ale postupně byl jejich vývoz rozšiřován i do vzdálenějších oblastí a výroba úspěšně pokračovala i v 17. století.³⁵⁹ V roce 1653 nechal saský kurfiřt Jan Jiří I. pro emigranty z Horní Blatné a jejího okolí založit na druhé straně Krušných Hor v blízkosti české hranice

³⁵⁷ Petr Jančárek, *Města českého Krušnohoří v předbělohorské době*. Ústí nad Labem 1971, s. 44.

³⁵⁸ Tamtéž, s. 66–69. Údaj o počtu domů v polovině 16. století nekoresponduje s počtem osob, které zde žily, neboť by na jeden dům připadalo téměř 26 osob. I když počítáme s nepříliš velkou kvalitou obydlí horníků, je toto číslo ve srovnání s poznatkami z jiných měst hodně vysoké. Spíše se zdá, že údaj o počtu domů pochází z jiného období. Víme totiž podle příkladu města Jáchymova, že výstavba v horním městě pokračovala velice rychle a během dvaceti let se situace mohla zcela změnit.

³⁵⁹ Tamtéž, s. 84–85.

město Johanngeorgenstadt. Přes násilnou rekatolizaci, odchod obyvatel a útrapy třicetileté války se město postupně rozrůstalo. Stagnace nastala až v polovině 19. století, kdy došlo k definitivnímu zániku dolování. Po druhé světové válce bylo odsunuto německé obyvatelstvo a v následujících letech byla zbořena téměř polovina domů. Nebyla však realizována téměř žádná nová zástavba, a tak původní struktura města nebyla narušena, ani zachované domy nebyly výrazněji zmodernizovány.³⁶⁰ Horní Blatná si do dnešní doby dochovala znaky renesančního města.

Městská historiografie

Město Horní Blatná má dochovanou kroniku z předbělohorského období, která nás informuje o dění ve městě v letech 1532–1619. Další známá historiografická práce pochází až z konce 18. století a shrnuje dějiny této horní lokality až do roku 1653, který je rokem založení města Johanngeorgenstadtu, kam se uchýlila značná část blatenských exulantů.

I. Předbělohorská městská kronika

O vzdělávání a vzdělanosti obyvatel Horní Blatné dnes mnoho nevíme. Vzhledem ke značnému počtu osob žijících ve městě lze předpokládat, že zde existovala farní škola, kde získávala mládež počátky svého vzdělání. Mezi nejvzdělanější osoby města náležel tradičně městský písař, který je také autorem nejstarší dochované kroniky Horní Blatné. V roce 1568 založil Georg Stechhern městskou knihu nazvanou *Remissorium der Gerichts und Stadt Bücher der kaiserlichen freien Bergstadt Platten*, kam byly zapisovány různé úřední záznamy.³⁶¹ Za těmito zápisy, v zadní části knihy, na foliu 126r–140r, jsou zachyceny kronikářské zprávy z období 1532–1619. Jejich prvním autorem byl výše jmenovaný městský písař, který však v Horní Blatné působil jen krátce, v letech 1565–1568.

O osobě Georga Stechherna víme pouze to, co sám poznamenal do kroniky. K roku 1565 uvedl, že téhož roku se on Georg Stechhern z Marienbergu stal městským písařem a že začal psát jak městskou knihu, tak i tyto kronikářské záznamy a že také vytvořil statuta ke cti města.³⁶² K roku 1568 pak poznamenal, že Horní Blatnou opustil a odešel na druhou stranu Krušných hor do města Schönfeldu. Pod tímto zápisem je

³⁶⁰ K. Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II*, s. 148.

³⁶¹ Karlovy Vary SOkA, fond AM Horní Blatná, inv. č. 45, kniha č. 7.

³⁶² Fol. 130v.

jinou rukou připsáno: roku 1568 bylo velké mření, při kterém zemřel i farář a Josiáš Seltenreich, kaplan. V zapisování významných událostí pak pokračoval další písař. Jeho identitu stejně jako identitu jeho následovníků může odhalit pouze důkladný rozbor písemností dochovaných v archivu města Horní Blatné.

Kronikářské zápisy počínají vznikem města v roce 1532 a až do roku 1568 jsou psány Georegem Stechhernem. Jsou uvedeny titulem *Ahnkunft der Berg Stadt Platten*. Záznamy událostí pro jednotlivá léta jsou od sebe odděleny čarou a na okraji jsou pro lepší orientaci v textu uvedena věcná hesla. Zprávy jsou stručné a krátké, obvykle je zapsána jen jedna či dvě k jednomu roku. Většina z nich obsahuje pouze jména úředníků (rychtář, bergmistr, horní hejtman a další) a farářů, případně záznamy o dolování. U některých let jsou poznamenány také události, které měly dopad na celou společnost, jako jsou ceny potravin a dražota, rozmary počasí, epidemie a další. Více pozornosti věnoval autor událostem let 1546 a 1547, avšak v následujícím období opět se stručné zápisy soustřeďují na výměnu rychtáře a úředníků, doprovázené jednou či dvěma dalšími zprávami kronikářského charakteru. Obyvatel města se tyto záznamy dotýkají jen výjimečně, například k roku 1559 je zpráva o posedlosti ženy čertem. Teprve následující autoři věnovali větší pozornost událostem odehrávajícím se ve městě, zejména pak písař poslední části zpráv.

Při psaní textu se vystřídala řada osob, ale zápisky v podstatě dodržují jednotný charakter: na prvním místě je uvedena výměna rychtáře, pak jsou zaznamenány změny v dalších úradech, včetně výměny faráře, a na závěr následují, ovšem ne vždy, zprávy ze života města. Všichni písaři uváděli in margine dataci a věcné heslo (například: Stadtschreiber, jednalo-li se o výměnu radního písaře).

Dochování

Jde o knihu většího formátu o rozměrech 42x18 cm, o 140 listech, svázanou v soudobé kožené hnědé vazbě. Je uložena ve Státním okresním archivu Karlovy Vary, ve fondu města Horní Blatná pod inv. číslem 45.³⁶³ Kodex má dochován titulní list, který nás informuje jak o názvu, tak o době vzniku a o písaři, který jej založil. Kronikářské záznamy jsou psány několika písaři novogotickou kurzívou, poslední z nich tvořící počátkem 17. století použil pro zvýraznění hesel červený inkoust (od folia 133v).

³⁶³ Kniha číslo 7.

Kronika doposud nebyla v literatuře zpracována a zajisté si zaslouží větší pozornost. Její zpracování by také napomohlo k hlubšímu poznání dějin města Horní Blatná v předbělohorském období.

II. Mladší narativní prameny

V Archivu Národního muzea je uložen další, mladší narativní pramen, jenž vznikl koncem 18. století. Rukopis se dochoval bez titulního listu a jeho název *Chronik der Stadt Platten bis zum Jahre 1653. Mit Abschriften der Privilegien* mu dal Václav Schulz při pořádání muzejního archivu.³⁶⁴ Kodex kvartového rozměru (34x20 cm), obsahující více než tři sta popsaných listů, daroval do muzejních sbírek v roce 1831 Josef Fischer, důlní dozorce (Bergmistr) z Horní Blatné.

Neznámý autor zachytil v knize rozdělené na dvě části historii města od jeho počátku do roku 1653. V prvním díle jsou popsány dějiny Horní Blatné od jeho založení do roku 1547, kdy se město stalo součástí Českého království.³⁶⁵ V druhé části pak líčení osudů města a jeho obyvatel pokračuje až do roku 1653, kdy bylo založeno město *Johanngeorgenstadt*.³⁶⁶ Kdo je autorem tohoto díla, nevíme, neboť není dochován titulní list ani předmluva, kde by jeho jméno mohlo být uvedeno.³⁶⁷ Rukopis má původní vazbu, na jejíž přední desce je nápis *Plattner Gemeinde zugehörig*, ovšem žádné bližší údaje k provenienci kodexu se na vazbě ani příděští nenacházejí. Dvoudílné vyprávění o minulosti města je doplněno dodatkem, který má svou vlastní paginaci a obsahuje opisy listin z let 1212–1653, zmiňovaných v předchozím textu.

³⁶⁴ Uložen pod sign. 1191.

³⁶⁵ Název této části knihy zní: *Erste Zeit-Theilung von dem Ursprunge und Herkunft der vormals zum Meissnischen Erzgebirgischen Kreis gehörigen Churfurst[tum] Sächsischen, nachher aber königl[ichen] böhmischen freien Bergstadt bis auf das 1547ten Jahr nach unsers Heilandts Geburt, in welchen selb[s]te vom Churhause zu Sachsen an die Krone Beheim gekommen [ist].*

³⁶⁶ Druhá část je uvedena slovy: *Zweite Zeit-Theilung von 1547ten Jahr, in welchem die Bergstadt Platten der Krone Beheim einverleibet und königlich geworden, bis zur Zeit der Emigration und Erbauung der eine Stund davon in Sachsen gelegenen Plattner Exulanten- und Bergstadt Johanngeorgenstadt, das ist bis auf das 1653 Jahr.*

³⁶⁷ Možná se bližší údaje o osobě pisatele mohou objevit při rozboru rukopisu.

CHEB

Nejstarší zmínka o městě Chebu ležícím při řece Ohři na východním konci úzké a hluboké říční soutěsky pochází z roku 1061.³⁶⁸ V raném středověku existovalo na místě dnešního města hradiště osídlené Slovy, které v roce 1146 přešlo do rukou císaře Fridricha I. Barbarossy. Ten přestavěl původní hrad na mohutnou falc a v roce 1177 byla osada povýšena na město. Cheb střídavě náležel k Čechům a Německu; od roku 1322 byl součástí zemí Koruny české, kde měl zvláštní postavení ukončené až v roce 1725, kdy byl přivtělen k Českému království. Středověké město bylo obeháno mohutnými hradbami a obklopeno předměstím. Již před polovinou 13. století zde byl založen klášter minoritů, který v 15. století přešel do majetku františkánů.³⁶⁹ Kolem poloviny 13. století vznikl také klášter klarisek, zrušený v josefínských reformách. Kromě uvedených církevních institucí zde působily ještě další: od 13. století je doložena komenda řádu německých rytířů, komenda křižovníků s červeným srdcem a klášter dominikánů. Jezuité se v Chebu usadili až v 17. století.

V době husitských válek bylo město oporou katolické strany. Roku 1432 se zde sešlo basilejské poselstvo se zástupci husitských Čech a byla uzavřena dohoda nazvaná Soudce chebský. Během šmalkaldské války zůstalo neutrální, a tak nebylo postiženo sankcemi jako jiná královská města.

V 16. století, kdy vznikla nejstarší městská dochovaná kronika, byl Cheb významným městem s rozvinutou výrobou. Byl přirozeným centrem Chebska, jež v této době představovalo zvláštní specifikum – městský stát.³⁷⁰ Předbělohorský Cheb náležel ke středně velkým městům, kde v polovině 16. století žilo více než 7000 osob, z nichž dvě třetiny obývaly vnitřní město a zbývající třetina pak žila na předměstí. Jeho podobu zachytil ve svém spise z roku 1542 Kašpar Bruschius, který Cheb vylíčil jako malebnou, prosperující a moudře spravovanou aglomeraci.³⁷¹ V čele města stáli purkmistři, kteří se střídali vždy po čtvrtletí. Obdobně jako v jiných městech této doby i

³⁶⁸ K. Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II*, s. 384.

³⁶⁹ Karel Halla, *Reformace chebského konventu řádu františkánů a příchod observantů*. Sborník Chebského muzea 2000, s. 111–119.

³⁷⁰ K Chebu 16. století viz František Kubů, *Renesanční Cheb v jedenácti obrazech*. MZČK 25, 1989, s. 91–109.

³⁷¹ Caspar Bruschius, *Gründliche Beschreibung des Fichtel-Bergs. Wittenberg 1542* (znovu pak vyšlo roku 1612), s. 64–75. Jeho popis města převzal do své kroniky Pankrác Engelhardt. Český překlad uvedl F. Kubů v monografii *Renesanční Cheb v jedenácti obrazech*, s. 93.

v Chebu byla městská správa v rukou několika rodin.³⁷² Purkmistr předsedal velké radě, tvořené z vnitřní rady, soudu a obce.³⁷³ V roce 1632 bylo město obsazeno vojsky Valdštejna, který zde byl o dva roky později 25. února 1634 zavražděn.

Předběllohorský Cheb náležel k významným kulturním centrům celého regionu, kde se mohli jeho obyvatelé i návštěvníci setkat během roku s různými divadelními představeními i s hudebními produkcemi. Přímou ve městě žili hudební skladatelé, z nichž můžeme jmenovat například Johana Hagia (1569–1575).³⁷⁴ Ani v literatuře nezůstávali Chebané pozadu. Působila zde místní tiskárna i papírna, což přispívalo k rozvoji lokálního písemnictví.³⁷⁵ Díla, která vznikla v Chebu v předběllohorském období, jsou různého obsahu. Jako příklad lze uvést lékařské pojednání zdejšího lékaře a městského fyzika Řehoře Zechendorfa, věnované mimo jiné i prevenci a léčbě moru, jež vyšlo v roce 1572 přímo v Chebu. Zechendorf je též autorem knihy o koňském lékařství, vydané v roce 1575. Jiný ze zdejších předběllohorských měšťanů Klement Stephan popsal rozsáhlou povodeň, která v roce 1582 zachvátila povodí Ohře.³⁷⁶ Paul Schneider vydal pojednání o víně, pivu a dalších nápojích, které se dočkalo dokonce dvojího vydání v roce 1560 a 1563. Literárně činní byli také zdejší duchovní správci, nejvíce tisků s náboženskou tematikou se dochovalo po Johanu Habermanovi. V našich i zahraničních knihovnách nacházíme také tisky pohřebních kázání, pronesených při pohřbech chebských měšťanů.³⁷⁷

Městská historiografie

Vzhledem k bohatému kulturnímu životu, nás nemůže překvapit, že se z města Chebu do dnešní doby dochoval jeden z našich největších souborů městských kronik, vytvořených v období raného novověku, z nichž nejstarší pocházejí z předběllohorského

³⁷² Portréty chebských purkmistrů se stručnými životopisy jsou součástí Engelhardtovy kroniky a tvoří též samostatný rukopis uložený v chebském archivu.

³⁷³ Více viz F. Kubů, *Renesanční Cheb v jedenácti obrazech*, s. 94–95.

³⁷⁴ Divadelnímu životu ve městě se věnoval Heinrich Gradl ve studii *Deutsche Volksausführungen. Beiträge aus dem Egerlande zur Geschichte des Spiels und Theaters* (MGVDB 33, 1895, s. 121–152, 217–241, 315–335). Hudební život zachytil Karl Riess v monografii *Musikgeschichte der Stadt Eger im 16. Jahrhundert* (Brünn – Prag – Leipzig 1935).

³⁷⁵ K. Halla, *Papírenská výroba v Chebu*. Sborník Chebského muzea 2002, s. 185–203.

³⁷⁶ *Erbärmliche und erschrockliche Neue zeitung, der vor unerhörten ... Wassersnoth, so sich dieses 1582 Jar, den 9. May, in Keiser Carls Bad ... im Land zu Behaim zugetragen ... Durch ...Stephani Klement. Dilo vyšlo dvakrát, a to v Norimberku a Řezně 1582*. Norimberský výtisk je uložen v Brně v MZK, sign. ST2-0862.349, přívazek 5.

³⁷⁷ Díla chebských měšťanů a duchovních správců vydaná tiskem v 16. a 17. století lze nalézt částečně v databázi Národní knihovny ČR Manuscriptorium, částečně v databázi Bavorské státní knihovny v Mnichově Vd 16 a Vd 17.

období. Nejznámější z nich a v následujících staletích nejvíce využívaná je bezesporu iluminovaná kronika Pankráce Engelharda z Haselbachu, školního správce v Chebu, sepsaná jako výraz poděkování městské radě. Kronika se dochovala nejen v autografu, ale i v několika opisech a stala se také podkladem řady dalších historiografických spisů věnovaných chebské minulosti. V předbělohorské době vznikly v Chebu ještě dvě další kronikářské práce psané zdejšími měšťany, a to tzv. *Manuál Endrese Baiera* a letopisecké záznamy Hanse Schönstettera. Nejstarší dochovaná městská kronika byla sice v Chebu sepsána až po polovině 16. století, ale na základě výpovědní hodnoty dalších pramenů lze usuzovat, že ve zdejší městské kanceláři vznikaly již dříve jakési soupisy radních a purkmistrů, které se mohly stát základem pozdějších kronik, obdobně jako tomu bylo v Českých Budějovicích.³⁷⁸

Z následujících staletí je dochováno velké množství kronik vztahujících se k minulosti města Chebu, které v mnoha případech vycházejí ze starších prací a jsou dovedeny až do současnosti autora. Zjištění přesné geneze těchto děl si vyžádá ještě mnoho badatelského úsilí.³⁷⁹

I. Kronika Pankráce Engelharda z Haselbachu

Kronika Pankráce Engelharda z Haselbachu se od svého vzniku krátce po polovině 16. století těšila značnému zájmu následujících generací a po celý raný novověk byla opisována a citována. Engelhard nebyl chebským rodákem, ale pocházel z Haselbachu ve Falci, ležícím nedaleko města Schwarzenfeldu. O jeho životě před tím, než přišel do Chebu, kde se ujal vedení zdejší školy, nejsou dochovány žádné zprávy a nic bližšího nevíme ani o jeho smrti. Do města byl povolán v roce 1538 a krátce po roce 1560 ho opustil. Do Chebu se sice ještě vrátil, ale poslední léta svého života prožil v Řezně.³⁸⁰ Byl ženatý a dospělosti se dožily čtyři jeho děti, jeden syn a tři dcery, které se v Chebu provdaly. Jedna z nich se stala manželkou Michela Baiera, jehož bratr Endres po sobě zanechal kronikářské záznamy spíše deníkového typu.³⁸¹

Nejstarší chebská kronika, jejímž autorem byl zmíněný rektor školy Pankrác Engelhard z Haselbachu, je jediná z předbělohorských městských kronik v Čechách,

³⁷⁸ K názoru, že v Chebu existovaly starší pamětní záznamy, než jsou dnes známé, dospěli oba chebští archiváři zabývající se studiem nejstarších městských kronik Karl Siegl a Heribert Sturm.

³⁷⁹ O chebské historiografii pojednal naposledy Ivan Hlaváček ve statí Nástin historiografie města Chebu a Chebska. Sborník Chebského muzea 1997, s. 132–140.

³⁸⁰ Zprávy o posledních letech jeho života nejsou, neví se tedy přesně, zda zemřel v Chebu nebo v Řezně.

³⁸¹ Edice dvou předbělohorských chebských kronik i s pozdějšími doplňky zpracoval Heinrich Gradl v monografii *Die Chroniken der Stadt Eger. Deutsche Chroniken aus Böhmen. Band III.* Prag 1884.

kteřá je zdobena iluminacemi. Sepsání kroniky je datováno rokem 1560,³⁸² ale soupis purkmistrů, tvořící další část rukopisu, byl dokončen až v roce 1571, jak ukazuje záznam u osoby posledního purkmistra právě z tohoto roku.³⁸³ Kronika je řazena chronologicky do jednotlivých uzavřených kapitol. Začíná vznikem města a pokračuje líčením nejvýznamnějších momentů z jeho minulosti, které tvoří vždy samostatnou kapitolu, doprovázenou iluminací. Ze starších dějin Engelhard věnoval pozornost založení města a kláštera klarisek, požárům roku 1270 a 1399, příchodu dominikánů do Chebu, válkám s Ludvíkem Bavorským,³⁸⁴ židovskému obyvatelstvu, majetku města, husitům a koncilu v Basileji. Z 15. století přinesl ještě zprávy o výboji Chebských k sousedům, o loupežnících, sňatku dcery císaře Zikmunda i o papežské klatbě. Jádro kroniky však leží až v 16. století, zejména pak v období po roce 1530, kdy již autor mohl psát nejen podle vyprávění pamětníků, ale na základě vlastních prožitků. Zprávy z této doby jsou podstatně bohatší, jsou uvedeny téměř ke každému roku a v některých případech je zachyceno i více záznamů pro jeden rok. Engelhard zmiňuje řadu lokálních událostí: rozmary počasí, stavbu mostu, drobné požáry ve městě a další pohromy, zemětřesení roku 1540, kobyly, které sežraly veškerou úrodu roku 1544, a další. Zachytil také některé zprávy týkající se dění v zemi i ve světě, jako selskou válku v Německu a události roku 1547, evidoval i nebeské úkazy. Poslední zprávy jsou zaznamenány k roku 1560 a týkají se objevení duhy na obloze. Z textu Engelhardovy kroniky je často zřetelná jeho snaha zalíbit se městské radě, které byl spis určen.

Pankrác Engelhard z Haselbachu nepatřil do okruhu městské samosprávy, a neměl tak přístup k městskému archivu. Psal zřejmě jen na základě ústní tradice a vlastních zkušeností. Proto se do kroniky, zejména při líčení starších dějin, vloudily různé omyly.³⁸⁵ Chyby v datování událostí jsou však běžným jevem historiografie předbělohorské doby. Pro svou práci využíval další, blíže neuváděné prameny i známá historická díla, především antických autorů Tita Livia a Tacita.³⁸⁶

³⁸² Praha KNM, sign. VI F 43, fol. 7v: *Zu Eger am Mittwoch nach Palmarum nach Christi unnsers herren und seligmachers geburt tausent funfhundert und sechzig jare.*

³⁸³ Data úmrtí purkmistrů po roce 1571 jsou do kroniky vepsána jinou rukou.

³⁸⁴ Text částečně převzal z Münsterovy Kosmografie, vydané česky v roce 1554.

³⁸⁵ Více o tom H. Gradl (ed.), *Die Chroniken der Stadt Eger*, s. XIII; H. Sturm, *Der Egerer Losungsschreiber Hans Schönstetter und seine Chronik (1502–1578)*. In: *Heimat und Volk. Forschungsbeiträge zur sudetendeutschen Geschichte. Festschrift für Universitätsprofessor Dr. Wilhelm Wostry zum 60. Geburtstag dargebracht von seinen Schülern*. Hg. von Dr. Anton Ernstberger, Brünn – Prag – Leipzig – Wien 1937, s. 249.

³⁸⁶ Zmiňuje se též o „alten historischen Handschriften“, které však blíže nespecifikuje.

Dochování

Engelhardova kronika se dochovala jak v autografu, tak i v několika soudobých a mladších opisech. Její originál byl původně uložen v chebském městském archivu, ale v roce 1824 ho daroval zdejší primátor Klement Junker von Bigatto do Národního muzea v Praze. V době, kdy Heinrich Gradl zpracovával edici tohoto nejstaršího chebského kronikářského díla, nebyl originál k dispozici, ač po něm v Národním muzeu pátral. Podle jiné verze měl být uložen v knihovně německého spolku Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen, ale ani zde ho editor nenalezl.³⁸⁷ Gradl při svém pátrání sice nenašel autograf Engelhardovy kroniky, ale podařilo se mu objevit torzo rukopisu vzniklého kolem poloviny 16. století, který na základě porovnání písma určil jako starší verzi Engelhardovy kroniky. Rukopis nebyl už v této době úplný, chyběla mu počáteční folia. V tomto starším spisku autor zachytil na šestnácti papírových listech o rozměru 21x16 cm události let 1315–1428.³⁸⁸

Autograf kroniky Pankráce Engelharda z Haselbachu je uložen v Knihovně Národního muzea v Praze pod signaturou VI F 43. Jde o papírový kodex o 234 foliích, rozměru 18,5x14,7 cm, svázaný v novodobé vazbě. Rukopis je psán úhlednou minuskulou a je doplněn vyobrazeními k textu i portréty chebských purkmistrů a jejich erbů.³⁸⁹ Z celého díla je zřejmé, že autor věnoval jeho vzniku velkou péči. Rukopis má název *Egrische Cronica. Was sich von annfang der stat Eger unngereichenn zugetragenn hat biss auffs 1560 jare* a kromě kroniky města Chebu, sahající od počátku města do roku 1560 (fol. 1r–141r), ještě obsahuje pojednání o významných chebských erbovních rodech (fol. 142v–214r), kterým je věnován vždy jeden list (rubro je erb, verso je text), a dále soupis osmnácti chebských purkmistrů se životopisnými údaji a portréty (fol. 215v–233v). Jméno autora stejně jako doba vzniku je uvedeno v dedikaci městské radě (fol. 3r–7v).³⁹⁰

Engelhardova kronika náležela k dílům, která nezůstala současníkům utajena. O této skutečnosti svědčí její soudobý opis, jenž je dnes uložen v Knihovně Královské

³⁸⁷ H. Gradl (ed.), *Die Chroniken der Stadt Eger*, s. V.

³⁸⁸ Tamtéž, s. VIII–IX. Rukopis je uložen v SOKA Cheb, fond č. 1: Archiv města Cheb – Knihy, inv. č. 0139.

³⁸⁹ K výzdobě kroniky viz Pavel Brodský, *Katalog iluminovaných rukopisů Knihovny Národního muzea v Praze*. Praha 2000, s. 74–75.

³⁹⁰ Fol. 3r: *Den Erennuhesten fursichtigen Erbaren unnd wolweyssen herren Burgermaisteren unnd Rathe der khuniglichenn reichstat Eger meinen groszügünstigen und gebiettennden lieben herren. Inbeut ich Pangratz Engelhart von Haselbach, derzeit teutscher schulhalter unnd burger daselbsten, mein unierthenige gehorsame und willige dienst in der zeit zuvor.* Fol. 7v: *Zu Eger am Mittwoch nach Palmarum nach Christi unnseren herren und seligmachers geburt tausent funfhundert und sechzig jare.*

kanonie premonstrátů na Strahově v Praze pod signaturou DC IV 24. Je nazván *Egerische Cronica, was sich von Anfang der Stat Eger unngeführlichen zugetragen hat bis auff das 1560 Jar. Datzu sind alle alten geschlechtamen sambt denen von 1496 Jare biss uff das 1560 Jar gewestene unnd regierende herrnn Bürgermeister. Durch Pangratz Engelhart von Haselbach, bestellten Teützschülhalter unnd burger daselbst zu Eger, erstlich zusammen getragen*. Jde o papírový rukopis o 65 foliích, rozměru 19,7x15,5 cm, v soudobé kožené vazbě, psaný jedním písařem. Pouze několik poznámek k letům 1600–1622, uvedených na závěr rukopisu, psal jiný písař. Malířská výzdoba zcela chybí.

Na konci 16. století vznikl další z opisů kroniky, který je dnes uložen v chebském archivu.³⁹¹ Opis je součástí konvolutu více rukopisů pocházejících z 16.–18. století. Název *Eine uralte Kronik von ihr königl. Stadt Eger vom Jahre 1584* byl připsán až v 19. století. Z předbělohorské doby pochází pouze opis Engelhardovy kroniky se soupisem rodin a purkmistrů, ostatní texty vznikly až v 18. století, kdy kniha náležela Janu Filipovi Voglovi, městskému štafírovi při Hořejší bráně, jehož vlastnické poznámky nacházíme na více místech. Kodex má 188 listů o rozměru 22x19 cm a je svázan v novodobé vazbě. Nebyl zřejmě příliš používán, protože některé archy nejsou ani rozřezány a polovina stránek zůstala nepopsaná.

Na počátku 17. století vznikl další rukopis obsahující pouze část Engelhardovy kroniky, který je dnes uložen v archivu města Chebu pod názvem *Der Bürgermeister zu Eger wahrhaftige Bildnuss und Contrafecte mit ihren Wappen gezieret*. Jde o reprezentativní dílo s portréty a znaky dvaceti sedmi chebských purkmistrů, jejichž soupis je doveden do roku 1615.³⁹² Portréty purkmistrů jsou podstatně pečlivěji provedeny než v autografu uloženém v Národním muzeu v Praze. Také doprovodný text je napsán úhlednou minuskulou.

V arcibiskupské knihovně v Kroměříži je uložen další z opisů Engelhardovy kroniky, který vznikl v 17. století.³⁹³ Jde o kodex menšího rozměru 20,5x16 cm, o 109 listech, svázaný v dobové vazbě. Obsahuje opis kroniky se soupisem chebských rodů,³⁹⁴ dále soupis purkmistrů, který je doveden do roku 1629, kdy pravděpodobně opis vznikl. Poté následují přípisy týkající se dějin Chebu, které nejsou v originále obsaženy, a dále na foliu 86r–103v jsou zachyceny události odehrávající se v Chebu kolem poloviny 16.

³⁹¹ Cheb SOkA, fond č. 1: AM Cheb – Knihy, inv. č. 992.

³⁹² Cheb SOkA, fond č. 1: AM Cheb – Knihy, inv. č. 1006.

³⁹³ Sign. 21.127.

³⁹⁴ Soupis je neúplný, chybí dvě poslední jména.

století v souvislosti s nástupem reformace spolu s retrospektivními záznamy sahajícími až do roku 1150. Jejich text publikoval Béda Dudík v roce 1871 pod titulem *Kronika komendy německého řádu v Chebu*.³⁹⁵ Podle stylu záznamů se však zdá, že autorem kroniky by mohl být někdo z chebských měšťanů, příznivec reformace.³⁹⁶ Na závěr jsou výpisy Jana Petra Cerroniho, týkající se událostí let 1520–1604.

Také v následujícím 18. století inspirovala Engelhardova kronika další autory k sepsání dějin města. Vzniklo několik děl obsahujících přímo opisy textu nebo pouze výpisy z Engelhardovy kroniky, většinou ještě doplněné o další kronikářské zprávy či jiné texty. Jsou uloženy jak v Chebu, tak například v plzeňském městském archivu či litoměřické Biskupské knihovně.

V době, kdy Gradl zpracovával edici, existovaly ještě další dnes nezvěstné rukopisy. Jedním z nich byl rukopis v majetku císařského rady svobodného pána von Senckenberg s kronikářskými zápisy dovedenými až do roku 1570.³⁹⁷ Dále existoval rukopis, který byl koncem 19. století uložen ve městě Barringen. Informace o něm se dostala ke Gradlovi zprostředkovaně přes Ludwiga Schlesingera, který obdržel zprávu o jeho nález. Šlo o pergamenový kodex se současným opisem Engelhardovy kroniky s titulem shodným s originálem dnes uloženým v Knihovně Národního muzea. Tento opis také měl obsahovat portréty purkmistrů i kresby k hlavním momentům popsaných událostí; erby nebyly zcela dokončeny.³⁹⁸ Engelhardova kronika musela být známá také frankfurtskému měšťanovi Mistru Georgiu Beatovi, který 1604 vydal tisk s názvem *Beheimische Chronica*, neboť je v ní mnoho jejího textu opsáno. Zejména stať pojednávající o městském znaku je převzata doslova.

Edice a literatura

Chebské městské historiografii nebyla doposud věnována taková pozornost, jakou si plným právem заслужuje. Zpracována a edičně vydána byla pouze dvě nejstarší narativní díla. Kronika Pankráce Engelharda a zápisky chebského měšťana Endrese Baiera ze druhé poloviny 16. století vyšly péčí regionálního badatele Heinricha Gradla ve třetím

³⁹⁵ Béda Dudík (ed.), *Chronik des Deutschorden-Priester-Kommende zu Eger v. J. 1580*. MGVDB 9, 1871, s. 65–78.

³⁹⁶ Například: *Den 12. Januarii kombt rath, gericht undt gemain, dass ganze stadt regiment zusammen von der kirchen reformation undt evangelischen ordnung zu handeln. Aber da sperrete sich Sathanas durch die Papisten dermassen undt richtete unter den regiment personen einen solchen verrat an ...*

³⁹⁷ H. Gradl (ed.), *Die Chroniken der Stadt Eger* s. VII.

³⁹⁸ Tamtéž, s. V–VI, poznámka pod textem.

svazku ediční řady *Deutsche Chroniken aus Böhmen*, vydávané spolkem *Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen* ve druhé polovině 19. století.³⁹⁹

Protože Heinrich Gradl nemohl při zpracování edice použít Engelhardův autograf, který byl v té době nezvěstný, vycházel z neúplného soudobého opisu, jenž byl uložen v chebském městském archivu.⁴⁰⁰ Konfrontoval ho s mladším opisem pořizným chebským úředníkem Walterem okolo roku 1815, kdy se originál v Chebu ještě nacházel. Na rozdíl od původního spisu jsou ve Walterově opise zachyceny i pozdější dodatky ke kronice, přinášející informace o významných událostech až do roku 1685. Naopak zde schází kresby erbů, portréty primátorů a poznámky k jednotlivým chebským rodům. Jsou uvedena pouze jména významných rodin. Soupis purkmistrů je oproti originálu doveden až do roku 1629.⁴⁰¹

II. Kronika Hanse Schönstettera

Zcela jiný charakter má jen o něco málo mladší spis než Engelhardova kronika, a to dílo chebského měšťana Hanse Schönstettera, které autor dokončil těsně před svou smrtí. Jeho práce, jež obsahuje záznamy pro léta 1390–1578, je dochována bez titulního listu a tudíž i bez vlastního názvu.

Hans Schönstetter pocházel z významné chebské rodiny; již jeho děd a otec zastávali místo městského písaře, a to oba až do své smrti: děd Konrád v letech 1466–1504, otec Sebastián v období 1504–1543. Hans byl třetím a nejmladším synem Sebastiána a stejně jako druhorozený syn Fabián se zapojil do městské správy. Nejstarší z chlapců působil jako písař v Pasově. O vzdělání autora kroniky příliš nevíme, vzhledem k latinským slovům v textu i jeho funkci v městské správě lze předpokládat, že nějaké vyšší vzdělání měl. Po smrti svého otce se stal městským důchodním a měl na starosti finanční záležitosti města.⁴⁰² Hans Schönstetter měl tedy všechny předpoklady k sepsání městské kroniky: vzdělání, rodinnou tradici i přístup k informacím. O skutečnosti, že nepsal pouze pro sebe či své potomky, ale že počítal se zveřejněním díla, svědčí jeho závět'.⁴⁰³

³⁹⁹ Viz poznámku 14.

⁴⁰⁰ Šlo nejspíše o rukopis dnes uložený pod inv. číslem 992, kde na pag. 1–49 je opis Engelhardovy kroniky sepsané koncem 16. století.

⁴⁰¹ Cheb SOKA, fond č. 1: Archiv města Cheb – Knihy, inv. č. 0138.

⁴⁰² H. Sturm, *Der Egerer Losungsschreiber Hans Schönstetter und seine Chronik (1502–1578)*, s. 252–254.

⁴⁰³ K roku 1578 je v zápise ze zasedání městské rady dne 18. června 1578 poznamenáno, že Hans a Sebastián Schönstetterovi odevzdali podle otcova testamentu jeho kroniku městské radě. Údaje ze

Záznamy v kronice se týkají let 1390 až 1578, přičemž – jako v jiných dílech tohoto typu předbělohorské doby – je nejvíce pozornosti věnováno soudobému dění; při počátečním líčení dějin města jsou některé roky zcela vynechány. Od momentu, kdy se autor stal úředníkem městské správy, počet zpráv v kronice i jejich rozsah stoupá. Je to pochopitelné, zvláště když přihlídneme k charakteru jeho zápisů. Ke každému roku jsou pravidelně uváděna na prvním místě jména městských úředníků spravujících finance. Následující záznamy lze rozdělit do dvou, případně tří částí. První dvě zachycují dění v Chebu: nejprve jsou zapsány záležitosti týkající se městských financí a vše, co s tím souviselo; jde tedy o zprávy vzniklé z úřednické činnosti autora, poté následují záznamy každodenních i mimořádných chebských událostí. Druhou část tvoří zprávy ze zemského i evropského dění. Schönstetter čerpal podklady pro své psaní zejména z městského úředního materiálu, ale zachytil i události, jichž byl očitým svědkem. Nevíme přesně, z jakých pramenů – kromě úředních knih – vycházel. Chebský archivář a historik Heribert Sturm, který se této kronikářské práci věnoval podrobněji, nevyločil možnost, že již jeho děd a otec si vedli soukromé zápisy o dění okolo nich a že právě tyto se staly podkladem Schönstetterovy práce, zejména pak pro vylíčení událostí ze starší doby.⁴⁰⁴ Svým obsahem i stylem záznamů převyšuje kronika Schönstettera druhé dvě dochované kroniky z předbělohorského období. Přináší nejen řadu informací o životě Chebu během téměř dvou set let, ale i pohled vzdělaného měšťana na tehdejší dobu.

Dochování

V době, kdy Heinrich Gradl zpracovával edici nejstarších chebských kronik nebyla Schönstetterova kronika známá, našel tehdy ve zdejších městském archivu pouze dvě díla pocházející ze 16. století.⁴⁰⁵ Schönstetterova kronika byla v této době uložena na jiném místě, jak ukazuje stručná nálezořá zpráva vlepená do rukopisu. Je v ní uvedeno, že v roce 1899 byl tento rukopis nalezen archivářem Karlem Sieglem ve skříni zdejšího děkanství. Jakou cestou však sem doputovala, se nepodařilo odhalit ani regionálním badatelům. Podle odkazu autora měla být uložena v městském archivu.

záznamu o předání rukopisu na radnici, poznamenaného do kroniky Karlem Sieglem v roce 1899, publikoval H. Sturm, *Der Egerer Losungsschreiber Hans Schönstetter und seine Chronik*, s. 251.

⁴⁰⁴ Tamtéž, s. 274.

⁴⁰⁵ H. Gradl (ed.), *Die Chroniken der Stadt Eger*, s. V: *Ins 16. Jahrhundert fallen nur des Schulmeisters Pankraz Engelhard Chronik und des Gerichtsherrn Andreas Baier Tagebuchschronik*.

Kronika Hanse Schönstettera je dnes součástí fondu číslo jedna chebského archivu.⁴⁰⁶ Jde o rukopis o 183 listech, rozměru 33,2x21,3 cm, svázaný v nové vazbě. Kronika není dochována v úplnosti, chybí prvních sedm listů a dále folia 119, 176 a 183. Kniha prošla konzervací, kdy byla vytvořena nová vazba s použitím původního pokryvu. Hned na prvním foliu (8r) je záznam z 19. století, který jako autora uvádí arciděkana Abraháma Brusche, žijícího v době vzniku kroniky. Pod tím je mladší rukou, snad Karla Siegla, tento omyl opraven a jako autor je uveden Hans Schönstetter. Na foliu 9r je vlepen lístek s nálezovou zprávou Karla Siegla z listopadu 1899 o nalezení rukopisu na děkanství a dále je uvedeno jméno jejího autora s datem jeho smrti 1578.

Rukopis Schönstetterovy kroniky je napsán jedním písařem úhlednou novogotickou kurzivou. Jak však Sturm při srovnání zápisů Schönstettera v úředních knihách a v této kronice zjistil, nejde o autograf, ale o soudobý opis. Tím popřel tvrzení Karla Siegla, který naopak rukopis pokládal za autograf Schönstettera.⁴⁰⁷ Přes důkladné bádání v městském archivu se však Sturmovi nepodařilo určit, kdo je písařem dochovaného opisu. Jediné, co mohl konstatovat, bylo, že jde o osobu vypomáhající v kanceláři, neboť v řadě městských knih jsou dochovány záznamy psané stejnou rukou. Kromě originálu tedy existoval v předbělohorské době ještě opis kroniky, který Schönstetter nechal zhotovit někomu ze svých podřízených. Tuto domněnku podporuje i věta obsažená v jeho závěti, kde hovoří o *zwey bucher oder chronicken*. Originál si zřejmě ponechali dědici a opis předali městské radě.

Edice a literatura

Schönstetterova kronika prozatím nebyla zpřístupněna edičně. Tímto rukopisem se zabýval archivář Karl Siegel, který o něm publikoval studii *Der Egerer Losungsschreiber Hans Schönstetter und seine Chronik (1502–1578)* ve sborníku vydaném u příležitosti 60. narozenin jeho učitele, profesora Viléma Wostryho.⁴⁰⁸

III. Kronika Endrese Baiera

Jen o málo později než práce Hanse Schönstettera vzniklo kronikářské dílo dalšího z chebských měšťanů Enderse Baiera, obsahující záznamy z let 1558–1594. Jeho autor pocházel z významného chebského rodu. Datum jeho narození není známé, ovšem

⁴⁰⁶ Cheb SOKA, fond č. 1: AM Cheb – knihy, inv. č. 984.

⁴⁰⁷ H. Sturm, *Der Egerer Losungsschreiber Hans Schönstetter und seine Chronik*, s. 281.

⁴⁰⁸ Tamtéž, s. 247–285.

podle skutečnosti, že již v roce 1558 byl členem městské správy, je lze položit ke konci dvacátých let 16. století. Endres byl druhým ze čtyř synů; vstoupil do služeb městské správy a stal se přísedícím soudu, neboť členem městské rady byl starší bratr. Podle častých zmínek o osobách postižených mrtvicí se zdá, že Baier měl podobné potíže a že také nejspíše na tuto chorobu náhle v roce 1598 zemřel.⁴⁰⁹ O některých událostech z jeho života se dočteme v kronice. Většinou se týkají jeho hospodářských zájmů, ať už je to zpráva o koupi domu či obilí, nebo záznam o neúspěšném pokusu vypůjčit si společně s bratrem peníze.

Baierovy kronikářské záznamy jsou zaměřeny především na lokální dění a z jejich obsahu lze bezpečně rozeznat, jaké místo v městské správě zaujímal autor. Podstatná část jeho zápisů totiž zachytila různé kriminální delikty, které musel Baier jakožto jeden z městských soudců často řešit.

Na prvních 24 listech jeho letopisu jsou zapsány různé zprávy k dějinám Chebu, počínající rokem 1179.⁴¹⁰ Tuto část opsál z kroniky Pankráce Engelharda z Haselbachu, ze které také převzal jeho špatnou dataci některých událostí. Závěr tohoto textu tvoří zprávy ze 17. století (k roku 1609 a 1680). Teprve následující stránky (26–216) zaujímají zápisky Endrese Baiera, které mají spíše deníkový charakter. Počet záznamů k jednomu roku je vysoký, například v roce 1582 zachytil 27 zpráv ze života města.

Baierovy zápisy jsou řazeny chronologicky a pro lepší orientaci v textu jsou po stranách označeny hesly, která jsou často vyjádřena také neumělou kresbou: například jedná-li se o narození dítěte, je nakreslena kolébka, v případě úmrtí křížek apod. Když v roce 1576 zavítal do města velbloud (bohužel autor neuvedl při jaké příležitosti) vidíme po straně neumělou kresbu tohoto zvířete.⁴¹¹ Endres Baier ve své kronice, obdobně jako jiní kronikáři jeho doby, přinesl zprávy o městské společnosti, především o úmrtích, narozeních a sňatcích. U některých křtů, zejména v případě městských elit, uvedl i jména kmostrů. Obdobně umřel-li někdo z řad významných měšťanů, podrobně popsal průběh pohřbu, včetně počtu zúčastněných. Tyto jeho informace, byť je počet osob doprovázejících zemřelého k místu jeho věčného odpočinku, který někdy čítá i tisíce, nadsazený, jsou pro poznání života předbělohorského města velmi cenné, neboť se s nimi v pramenech běžně nesetkáváme. O kriminálních deliktech se někdy

⁴⁰⁹ H. Gradl (ed.), *Die Chroniken der Stadt Eger*, s. XXXVI.

⁴¹⁰ Gradl se domníval, že Baier je autorem i těchto záznamů, ale podle mého názoru, je autorem pouze deníkové části, začínající rokem 1558. Předchozí zápisy psal s největší pravděpodobností jiný písař než Baier, případně by je mohl vyhotovit až na závěr svého života, kdy mohlo dojít k proměně písmá.

⁴¹¹ Cheb SOKA, fond č. 1. AM Cheb – Knihy, inv. č. 988, pag. 95.

rozepisuje velmi podrobně, jindy pouze zaznamenal jméno zločince a způsob poprav. Několik zpráv v této souvislosti je také věnováno nemanželským dětem a vztahu obou pohlaví. Většinou to však byly děvečky, které postihly různé tresty za jejich nemravné chování. Jako člen městské správy neopominul zaznamenat ani výměny rad a městských úředníků, ani jejich případné cesty do Prahy, či půjčky města do císařské pokladny. Poměrně velkou pozornost věnoval různým neštěstím a nehodám, ať už šlo o smrt osob či o požáry. Zaznamenal i sebevraždy. Tyto události stejně jako ostatní vymykající se běžnému životu nijak nehodnotí. Mezi zajímavosti patří zpráva o dívce, která po přijetí do kláštera vyskočila z okna klášterního kostela. O pár dní později pak připsal záznam o její smrti. Co ji vedlo k tomuto činu, však nezmiňuje. Pozornost věnoval i rozmarům počasí, dozvídáme se tak o velké vodě na Ohři, značném množství sněhu a sněžení v neobvyklé roční době, o velkých mrazech i bouřkách, které postihly Cheb či jeho okolí. Dvakrát také přinesl zprávu o kobylkách, které napadly úrodu, a to k roku 1544 a 1582.⁴¹² Při čtení záznamů Endrese Baiera před námi plasticky vystupuje každodenní život v Chebu. Hodnota autorovy práce spočívá právě v detailním líčení každodenního života, se kterým se v narativních pramenech českých měst předbělohorské doby v takovém detailu a množství setkáváme jen málokdy.

Dochování

Baierovo dílo se dochovalo pouze v autografu, nejsou známé žádné další opisy. Jde o rukopis menšího rozměru o více než dvě stě listech. Autograf je uložen v chebském okresním archivu.⁴¹³ Rukopis snad byl uložen původně v městském archivu, ale okolo poloviny 19. století byl nezvěstný. Heinrich Gradl jej našel poněkud poničený mezi starými tisky. Většinu textu představují záznamy Endrese Baiera, psané celkem úhlednou novogotickou kurzivou. Kronika je členěna podle jednotlivých let, uprostřed stránky, nikoli však vždy na nové, je nadepsán rok, ke kterému se vztahují zápisy pod ním. Zápis je datován podle dnů a tato část textu je červeně podtržena. Červeně jsou též podtržena hesla in margine, pod kterými je, jak už bylo řečeno výše, v některých případech též schématický obrázek.

⁴¹² Zprávu o kobylkách v roce 1544 přinesla řada předbělohorských autorů. Je také uvedena ve Veleslavínově Kalendáři historickém.

⁴¹³ Cheb SOkA, fond č. 1: AM Cheb – Knihy, inv. č. 988.

Edice a literatura

Kronikářské záznamy Endrese Baiera vydal společně s kronikou Pankráce Engelharda z Haselbachu Heinrich Gradl ve třetím svazku ediční řady *Deutsche Chroniken aus Böhmen*.

IV. Kronika Pankráce Engelharda, Johana Goldhammera a Baltazara Brusche

Z přelomu 16. a 17. století pochází sborník kronik týkající se událostí v Chebu a okolí, který obsahuje opis kroniky Engelharda a pravděpodobně autografy spisů Johana Goldhammera a Abraháma Brusche.⁴¹⁴ Rukopis byl koncem 19. století nově svázán a při té příležitosti byl vytvořen nový titulní list, který shrnuje jeho obsah: *Die Chroniken des Pangratz Engelhard, M. Johannes Goldhammer und Balthazar Brusche sowie seine Söhne Johannes Brusche und Abraham Brusche*.

Počáteční stránky kodexu tvoří opis Engelhardovy kroniky (fol. 1r–60r), na který navazuje soupis chebských rodů, dovedený až do roku 1627 (fol. 61r–63r). Poté následují drobnější kronikářské zápisy (64v–78v) týkající se událostí v Chebu, včetně opisu smlouvy z roku 1561. Druhou část tohoto sborníku (fol. 79r–128r) tvoří dílo týkající se dějin Chebu a okolí sepsané rektorem zdejší školy Mistrem Janem Goldhammerem v roce 1586, které určil svým žákům.⁴¹⁵ Obsahuje především zprávy ze 16. století s několika retrospektivními záznamy.

Závěrečná folia sborníku obsahují text kroniky sepsané Baltazarem Bruschem a jeho syny Janem a Abrahámem. Titul spisu zní: *Verzeichnus etlichen Alten und Newen Geschichten, so sich zu Eger und anders wo verlossen. Zusammen getragen von Balthazar Brusche, Buchbindern in Eger. Hernacher von seinen Söhne verbessert*.⁴¹⁶ Rodina Brusců náležela mezi přední patricijské chebské rodiny.⁴¹⁷ Zápisy ve zmíněném sborníku kronik zapsal pravděpodobně Abrahám Brusche, chebský kaplan v roce 1606.⁴¹⁸ Jejich text vytvořil spolu s bratrem Janem, který působil jako rektor školy v Albenreutu.⁴¹⁹ Záznamy začínají soupisem měst, městeček, obcí, zámků,

⁴¹⁴ Tamtéž, inv. č. 897; starší sign. 5866.

⁴¹⁵ M. Iohannes Goldhammer, rector scholae, Patria Historiam praecipuarum rerum gestarum in urbe Egra proposuit suis discipulis ... Anno 1586

⁴¹⁶ Fol. 129r–230v, na závěr pokračování jinou rukou dovedené až do roku 1621.

⁴¹⁷ K. Siegl, Zur Geschichte der Egerer Familie Brusche mit besonderer Berücksichtigung des Humanisten Kaspar Brusche und seines Veters Balthasar Brusche. MGVD 69, 1931, s. 196–211.

⁴¹⁸ Identifikaci pisáře bude možné učinit při bližším rozboru kroniky a dalších chebských písemností z předbělohorské doby.

⁴¹⁹ Bližší určení místa není uvedeno. Mohl tedy působit jak na české straně (St. Albenreut neboli Mýtina, obec zaniklá po druhé světové válce), nebo na německé straně v dnešním Neualbenreutu.

klášterů a osedlých v Čechách, vypsáním z desek zemských. K tomu jsou připsána jména šesti významných měst v Lužici a počet domů v Praze.⁴²⁰ Vyprávění o minulosti Chebu začíná citací antických autorů a je dovedeno až do současnosti pisatelů. Na závěr pak neznámý písař připsal zprávy o významných událostech v letech 1607–1621.

Dochování

Rukopis je uložen ve fondu Archivu města Chebu pod signaturou 897.⁴²¹ Jde o rukopis menšího rozměru o 232 listech, svázaný v mladší kožené vazbě, vytvořený v roce 1899 chebským knihvazačem Josefem Beckerem. Rukopis byl darován do chebského archivu v roce 1897 saským obchodním radou Mahlem.⁴²²

V. Dílo Adama Fabiána Zolitsche

Z počátku 17. století, možná z roku 1608, pochází další historiografické dílo věnované minulosti města Chebu, jehož autorem byl chebský měšťan Adam Fabian Zolitsch, původem z Hardecku u Waldsassenu. Do Chebu přišel v roce 1593 jako kantor latinské školy. V roce 1605 se věnoval studiu práv a poté zastával funkci městského písaře a císařského notáře. Byl také literárně činný, v letech 1602 a 1604 vydal dva příležitostné sborníky. Zemřel v roce 1638 poté, co sepsal svou závěť.⁴²³

Zolitschův rukopis se skládá ze dvou částí. První obsahuje soudní a procesní řád města Chebu z roku 1608 (fol. 1r–61v) a druhá (fol. 63r–71v) je věnována historii města v letech 1179–1547 a je nazvána *Denckwirdige Historien, die sich in der Statt Eger begeben (1179–1547)*. Také toto dílo se opírá buď o Engelharda, nebo o starší předlohu. Začíná rokem 1179; toto datum nacházíme jak v kronice Engelharda, tak i u Baiera. Zolitschovy záznamy jsou velmi stručné, obvykle přinášejí k jednomu roku jednu zprávu, většina z nich se shoduje se zápisy v rukopise Baiera. Zprávy nejsou řazeny důsledně chronologicky, občas jsou data přehozena.

⁴²⁰ Počet usedlých hospodářů je značně nadsazený, neboť uvádí více jak 30 miliónů osob: Angessene Hauswirt: 30 461 200.

⁴²¹ Viz poznámku 47.

⁴²² Zprávu o darování rukopisu zapsal archivář Karl Siegl na nově vytvořený titulní list.

⁴²³ O jeho osobě viz Rukověť 5, s. 580.

Dochování

Rukopis je uložen ve fondu Archiv města Chebu.⁴²⁴ Je malého rozměru (16x10 cm) a sestává ze 72 folií. Do chebského archivu byl rukopis darován v roce 1933 profesorem Josefem Dorschem. Tolik alespoň praví zpráva nalepená na přední přideštit rukopisu.

Rukopisu Adama Fabiána Zolitsche nebyla doposud badateli věnována patřičná pozornost a také k němu neexistuje žádná studie.

V. Kašpar Bruscha a topografie Chebu

O podobě Chebu v 16. století se lze dočíst v topografii významného humanisty, spisovatele a od roku 1541 dvorního básníka císaře Karla V. Kašpara Bruschie (1518–1557). Tento významný učenec pocházel z Horního Slavkova, byl synem zdejšího ševce a byl spřízněný s výše zmíněnou chebskou rodinnou Bruschů. Studoval na městské škole v Chebu, pak na gymnáziu v Hofu a svá studia dokončil na univerzitě v Tübingenu, kam nastoupil v roce 1536. Měl ještě tři bratry: Wolfganga, Jiřího a Jakuba, kteří všichni dosáhli určitého vzdělání. Jeho život ukončila smrt v roce 1557, kdy byl zavražděn na cestě do Pasova. Je autorem řady spisů,⁴²⁵ z nichž dva jsou věnovány českým městům, a to Hornímu Slavkovu, které oslavil skladbou *Encomia Slaccenwaldensis* (Chvála Horní Slavkova), složenou v roce 1541,⁴²⁶ a Chebu, jehož popis je součástí díla s rozsáhlým názvem *Gaspari Bruschie Redivivi Gründtliche Beschreibung Des Fichtelbergs, aus welchem vier Schiffreiche Wasser: der Meyn, die Eger, die Nab und Saal entspringen. Darinnen viel alter Historien erkleret werden. Item eine klare Beschreibung des Flusses Eger und aller infliessenden Wasser und anstossenden Flecken, besonders auch des Schlackenwalderischen Zienbergkwercks, welches die Hueb genennet wird, wie dasselbe jetziger Zeit zufinden. Neben vermeldung was der Schwaden sey, so die Bergkleute ersticket*, sepsaného v roce 1542.⁴²⁷ Popis Chebu zabírá více než deset stránek tisku a je nazván *Der Stadt Eger. Bechreibung*.⁴²⁸ Velkou pozornost věnoval především obecním stavbám, popisuje zejména radnici, zbrojnici, městské mlýny, kterých v polovině 16. století bylo pět, z toho dva uvnitř

⁴²⁴ Cheb SOKA, fond č. 1: AM Cheb – Knihy, inv. č. 1004. Na předním přideštit je vlastnická poznámka Zolitsche a později sem byl vlepen štítek s nálezkovou zprávou, která též uvádí datum jeho smrti.

⁴²⁵ Tiskem vyšlo za jeho života více než 60 děl různorodého obsahu, dnes je známo okolo sta jeho děl, z nichž nejvíce ceněny jsou jeho historicko-geografické spisy. Viz též Rukověť 1, s. 232–233.

⁴²⁶ O živelné pohromě, přívalovém dešti a jeho následkům, který roku 1542 postihl Horní Slavkov a okolí, zanechal spis nazvaný *Narratio calamitatis, quam perpressa est urbs Slaccenwaldensis apud Boemos anno ... 1542 ... a Casparo Bruschio*. Wittenberg 1543.

⁴²⁷ Vyšlo 1542 a 1612 ve Wittenbergu.

⁴²⁸ Vydání z roku 1612, s. 64–75.

města a tři za hradbami. Dále se zmiňuje o čtyřech obecních lázních, dvou špitálech a dalších zařízeních. Popisuje také okolí města, které líčí jako velice úrodné, zejména zdůrazňuje množství zahrad s ovocnými stromy, které město obklopovaly. Cheb celkově hodnotí jako *eine zierliche, schöne und viel lobswürdige Stadt, darinnen viel treffl lieber jetzt edler und hochachte Geschlechter gewohnt*.

VI. Raně novověké kronikářství v Chebu

V průběhu 17. a 18. století vznikla v Chebu celá řada kronikářských prací, věnovaných minulosti a současnosti města. Většina z nich se při líčení dějin města opírá o údaje kroniky Pankráce Engelharda.⁴²⁹ Ne u všech je dochováno jméno autora. Souboru kronik pocházejících převážně z 18. století doposud nebyla badateli věnována větší pozornost.

CHOMUTOV

Na místě dnešního Chomutova vznikla ve 12. století osada, položená na břehu řeky Úzké (Chomutovky), kde se pravděpodobně vybíralo clo. Odtud nejspíše také pochází název města.⁴³⁰ Původními majiteli osady byli příslušníci rodu Vítkovců. V roce 1252 daroval kníže Bedřich trhovou ves s tvrzí německým křižovníkům, kteří sem povolali osadníky z Německa a založili velkou osadu. Vznikla zde první a nejslavnější komenda řádu. Roku 1261 udělil král Václav I. řádu německých rytířů právo hrdelního soudu. O dvacet let později, v roce 1281, získal řád sedm okolních vsí a položil tak základy budoucímu rozsáhlému panství. O původní velikosti lokality nemáme žádné zprávy; své definitivní rozlohy dosáhlo město ve 14. století, kdy se začaly budovat hradby. Počátkem 15. století přešlo město a panství do rukou panovníka, o půl století později se stal majitelem Beneš z Weitmille a poté jeho syn Jan.

⁴²⁹ Raně novověké kroniky ve Státním okresním archivu Cheb jsou uloženy ve fondu číslo 1. Z 18. století také pocházejí opisy Engelhardovy kroniky, které nechal pořídit plzeňský měšťan Fabián Stehlík z Čenkova.

⁴³⁰ Clo ze spřežení se nazývalo chomútné, a nejspíše odtud pochází název Chomutov. Antonín Profous ve svém díle Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny II, CH–L (Praha 1949 s. 34), uvádí, že původ názvu města je od osobního jména Chomút.

Jan z Weitmille prodal roku 1560 panství arciknížeti Ferdinandovi Tyrolskému, za jehož správy se začalo město rozvíjet jak po výrobní, tak i po obchodní stránce. Velkého rozkvětu dosáhl Chomutov za dalšího z majitelů, a to Bohuslava Felixe Hasištejnského z Lobkovic, který město získal roku 1571 a v roce 1579 rozšířil panství přikoupením sousedních statků Červeného Hrádku a Jirkova. V době jeho správy patřil Chomutov, centrum panství stejného jména, k významným kulturním lokalitám, přes které přicházely do Čech ze sousedního Saska luterské reformní ideje. Jejich prosazování ve městě usnadňovala náboženská orientace Bohuslava Felixe Hasištejnského, jednoho z hlavních protagonistů České konfese. Od roku 1583 se ve městě konaly luterské bohoslužby. Po jeho smrti v témže roce zdědil majetek syn Bohuslav Jáchym, který si ho však dlouho neponechal. O několik let později, v roce 1588, ho směnil s Jiřím Popem z Lobkovic za mladoboleslavské panství. Jiří Popel z Lobkovic se řídil především ekonomickými výhodami (chomutovské panství bylo po hospodářské stránce výhodnější, jeho výnosy byly podstatně vyšší než panství mladoboleslavského a díky své poloze také perspektivnější – v jeho okolí se nalézala centra dolování, se kterými Chomutov čile obchodoval, stejně jako se saskými městy, ležícími na druhé straně Krušnohoří), ale svou roli hrály i důvody nábožensko-politické.⁴³¹ Bohuslav Jáchym se tedy nejen vzdal výnosného a perspektivního panství, ale také ponechal stranou náboženské otázky.

Nový majitel patřil k předním představitelům nové, netolerantní generace katolíků, navíc sám byl velice ambiciózní, a právě v Chomutově se rozhodl bez ohledu na své poddané i na celkové tolerantní náboženské prostředí prosadit katolickou víru. Město se tak stalo jedním z prvních míst v Čechách, kde byla zahájena nekompromisní rekatolizace. Postup vrchnostenských úředníků i vybudování jezuitské koleje v protestantsky orientovaném městě naráželo na odpor chomutovských obyvatel, který vyústil v roce 1591 v otevřené povstání. Povstalci vyplenili jezuitskou kolej a zničili také zdejší knihovnu. Jezuité včas utekli do městečka Libochovice, které také náleželo Lobkovicovi. Kruté potrestání vzbouřených měšťanů, které následovalo ještě téhož roku, vyvolalo značný ohlas a nespokojenost v nekatolických kruzích. Pád Jiřího Popela z Lobkovic, konfiskaci jeho majetku a následné uvěznění přivítali mnozí se

⁴³¹ Josef Janáček, Rudolf II. a jeho doba. Praha 1987, s. 300–301.

zadostiučiněním.⁴³² Chomutovské události roku 1591 jsou zachyceny v několika soudobých kronikářských pracích.

V roce 1598 postihl Chomutov zhoubný požár, při kterém vyhořelo téměř celé město, včetně části hasištejské knihovny. V roce 1605 se podařilo měšťanům koupit město a panství, a zařadit se tak do třetího zemského stavu, tedy mezi města královská. Následujícího roku vyhořel zámek a posléze byl přeměněn na městskou radnici. V roce 1618 se chomutovští měšťané přidali na stranu českých stavů a došlo k opětovnému vydrancování jezuitské koleje. Po Bílé hoře byl Chomutov zastaven Jaroslavovi Bořitovi z Martinic a roku 1623 přešel pod správu České komory. Byla obnovena činnost jezuitů a založen kostel sv. Ignáce z Loyoly. Jezuitská komenda i s kostelem byla však dostavěna až v šedesátých letech 17. století.

V Chomutově se stejně jako ve většině českých měst soustřeďoval kulturní život okolo zdejších vzdělanců, kteří působili zejména ve funkcích městských písařů a rektorů škol. Již od středověku je v Chomutově doložena významná latinská škola, v jejímž čele stanul v druhé polovině 16. století známý humanista Matyáš Meissner. Mezi osobnostmi chomutovských vzdělanců je třeba také zmínit kadaňského rodáka Jana Sandela, překladatele Hájkovy kroniky do němčiny, který zde v letech 1601–1621 působil jako městský písař.⁴³³

Městská historiografie

Chomutov nemá dochovány žádné kronikářské záznamy z předbělohorské doby v té podobě, v jaké je známe z jiných měst. Ani v žádném ze soudobých pramenů není uvedeno, že by podobné dílo ve městě v tomto období vznikalo. Má však z této doby dochován jiný historiografický spis, který přináší zprávy o nejvýznamnějších okamžicích z jeho historie. Jde o literární dílko připisované Matyášovi Meissnerovi.

I. Matyáš Meissner a jeho práce o dějinách Chomutova

O životě Matyáše Meissnera, známého humanistického básníka, jsme poměrně dobře informováni, neboť nám zanechal dostatek údajů ve svých zápiscích vpisovaných do tisku *Kalendáře historického*.⁴³⁴ Pocházel z dnešního Jablonného v Podještědí, kde se

⁴³² K aféře Jiřího Popela z Lobkovic a jeho následným osudům viz Sněmy české VIII 1592–1594, Praha 1895, a studii Maxe Dvořáka ml. Proces Jiřího z Lobkovic, ČČH 1896, s. 272–292. Nejnověji osudy Jiřího Lobkovic shrnul J. Janáček v monografii Rudolf II. a jeho doba na s. 304–305.

⁴³³ Ignaz Krahl, Geschichte der königlichen Stadt Komotau. Komotau 1914, s. 41.

⁴³⁴ Jeho výtisk je uchován v Knihovně Královské kanonie na Strahově v Praze pod signaturou AO II 40.

narodil roku 1543.⁴³⁵ Svá studia absolvoval v Jihlavě u Mistra Mathiase Eberharda, dále v Praze ve škole u svatého Jiljí a na pražské akademii, kde roku 1564 dosáhl titulu bakaláře. V roce 1566 se stal rektorem chomutovské školy. O několik let později v roce 1573 se oženil (k jeho sňatku vyšel gratulační sborník) a posléze se stal členem městské rady.⁴³⁶ V Chomutově setrval až do roku 1591 nebo 1592, kdy byl nucen, zřejmě v souvislosti s povstáním, město opustit. Přesídlil do nedalekého Mostu a zdá se, že zemřel po roce 1600. O jeho smrti se však nedochovaly žádné bližší zprávy.⁴³⁷ Z jeho dětí je nejznámější syn Daniel, který po Bílé hoře odešel do exilu a posléze se usadil ve Frankfurtu nad Mohanem. Také on se věnoval literární činnosti a je autorem několika děl.⁴³⁸

Nejspíše krátce po svém nástupu do čela chomutovské školy se začal Matyáš Meissner zajímat o dějiny Chomutova a vyhledávat informace, které pak využil při své literární tvorbě. Ve své spisovatelské činnosti pokračoval i po přestěhování do nedalekého Mostu, neboť zejména v poslední dekádě 16. století vytvořil několik literárních děl, ve kterých se věnoval nejen historii Chomutova a Mostu, kde strávil část svého života, ale i minulosti Litoměřic. Zanechal po sobě také několik latinských básní, kterých však, alespoň podle jeho zmínek v *Kalendáři historickém*, mělo být podstatně více, než dnes známe.⁴³⁹

Přípravě díla o dějinách Chomutova věnoval Meissner velkou pozornost, vždyť v tomto městě prožil nekrásnější léta svého života. Hledal údaje v různých dostupných pramenech, jak úředních, neboť měl přístup do archivu města, tak i narativních. Nedochovaly se žádné zprávy o vybavení jeho domácnosti. Nevíme tedy, zda byl vlastníkem knih, ze kterých při své práci čerpal, nebo zda si je půjčoval ve zdejší škole. Konkrétně ve své práci uvádí Hájkovu *Kroniku českou* i kronikářské dílo významného humanisty Eneáše Sylvia Piccolominiho. Kromě těchto zde cituje blíže neuvedenou polskou kroniku; své podklady také čerpal z korespondence vedené se známým humanistou Tomášem Mitisem z Limuzy. Dobu vzniku kroniky autor ale nikde neuvedl.

⁴³⁵ Datum svého narození 10. října 1543 uvedl ve svých záznamech v *Kalendáři historickém* při příležitosti svých 49. narozenin.

⁴³⁶ O jeho díle i životě viz též Rukověť 3, s. 305–307.

⁴³⁷ Osobě Matyáše Meisnera se věnuje Petr Hlaváček ve studii Matheus Meisner, († 1600) – rektor městské školy v Chomutově (Etuda k dějinám konfesionalizace česko-saského prostoru). In: P. Rak (ed.), *Comotovia 2005. Sborník příspěvků z konference věnované výročí 400 let vykoupení Chomutova z poddanství (1605–2005)*. Chomutov 2006, s. 71–78.

⁴³⁸ Mezi jeho nejvýznamnější spisy náleží *Thesaurus Philo-Politicus*, vydaný poprvé v roce 1623, kde shromáždil 52 vedut měst.

⁴³⁹ O jeho básnické tvorbě viz Rukověť 3, s. 305–307.

Karel Görner, který koncem 19. století zpřístupnil Meissnerovo dílo formou edice, klade její vznik do roku 1596, což měl být poslední letopočet napsaný v závěru první kapitoly.⁴⁴⁰ S jeho tvrzením však nelze souhlasit bez výhrad. Pokud je autorem opravdu Matyáš Meissner, pak lze předpokládat, že spis vznikl až po roce 1598, neboť v tomto roce vypukl v Chomutově zhoubný požár, který je v díle také popsán. S jistotou lze však pouze říci, že vzniklo nejdříve ve druhé polovině poslední dekády 16. století, kdy město přešlo do majetku koruny.⁴⁴¹

Meissnerův spis o Chomutovu není koncipován chronologicky, nýbrž tematicky. Je rozdělen do šesti částí, z nichž každá pojednává o určitém tématu. Svě vyprávění o minulosti města, v němž vyzdvihl nejdůležitější historické momenty, začal Meissner rokem 1080. Ze středověkých dějin zmínil 13. století, kdy bylo město za panování Přemysla Otakara II. vystavěno a obeháno hradbami. Dále je v této části ještě zmínka o požáru roku 1418, který je pak podrobněji popsán v následujícím textu. Druhá kapitola, začínající na nové stránce, pojednává o původu jména města Chomutova (*Von dem Nahmen der Stadt Commothau*). Podklady pro tuto část hledal v dostupné literatuře, kterou také cituje. Třetí kapitola je oproti oběma počátečním, jež zabírají každá pouze jednu stránku, podstatně delší, neboť se v ní zabývá držiteli města od roku 1401 do roku 1594.⁴⁴² Přitom poměrně značnou pozornost autor věnoval šestému majiteli panství Bohuslavovi Felixovi Hasištejnskému z Lobkovic, kterého sám zažil. V textu zdůraznil především privilegia udělená městu v době, kdy bylo v jeho vlastnictví. O náboženských neshodách, ke kterým došlo za následujícího majitele, ani o vzpouře Chomutovských a jejich následném potrestání není v kronice učiněna vůbec žádná zmínka. Autor sice Jiřího Popela z Lobkovic ve svém výčtu majitelů neopominul, ale nijak jeho činy nehodnotil. Zprávy o jeho osobě končí rokem 1590; následující záznam se již vztahuje k roku 1594, kdy došlo k převzetí města císařem Rudolfem II.⁴⁴³ O této změně a o konfiskaci majetku Lobkovic je uvedena pouze stručná zmínka při záznamu o potvrzení městských svobod císařem: ... *durch gewesenen Inhaber der herrschaft Commothau H[errn] Georg Popel von Lobkowitz zuvor, wegen eines entstandenen*

⁴⁴⁰ Karl Görner (ed.), Eine handschriftliche Chronik von Komotau. MGVDDB 23, 1885, s. 246: „Abgefasst wurde die Handschrift 1596, was aus der Zeitberechnung zum Schluss des 1. Theils erhellt“.

⁴⁴¹ Pojednání se nedochovalo v originále, ale v mladším opise, kde je historie dovedena až do dvacátých let 17. století. Dílo neobsahuje žádnou zmínku o autorovi.

⁴⁴² Pag. 3–10.

⁴⁴³ Nelze vyloučit, že v originále nějaká zmínka mohla být, ale ten, kdo dílo počátkem 17. století opisoval, ji vynechal.

*tumults daselbst zur Straff genommen worden.*⁴⁴⁴ Po kapitole věnované majitelům města následuje *Person-Rede*,⁴⁴⁵ která ve verších oslavuje městskou vrchnost i panovníka, zejména pak rok 1594, kdy se město vymanilo z područí zástavních pánů. Další část je věnovaná historii požárů ve městě počínaje rokem 1418. Jejich líčení proložil autor verši a chronogramy, z nichž si některé vypůjčil od jiných spisovatelů. K požáru roku 1525 zmínil také škody způsobené ohněm v hasičské knihovně, kde shořelo 70 velkých knih (*70 grosse bücher*). Výčet a popis požárů pokračuje až do roku 1623. Pátá kapitola přináší zprávy o vojenských vpádech Jana Žižky a Viléma Thurmschirma v roce 1547 do města a šestá kapitola, nazvaná *Von Sterbenslauffen unnd etlicher vornehmer Commothawer absterben, was denkwürdig ist*, informuje o epidemiích, jež zasáhly město v letech 1531–1612.⁴⁴⁶ Obě zmíněné kapitoly jsou proloženy verši, částečně vlastními, částečně převzatými.

Meissnerova práce o významných momentech chomutovské minulosti má zcela jiný charakter než městské kroniky. Reprezentuje humanistickou historiografii určenou veřejnosti. Je možné, že autor počítal s jejím vydáním tiskem. Dílo postrádá jakékoli osobní zaujetí i hodnocení událostí. Nejvíce je to patrné ve skutečnosti, že se pisatel nezmínil o tak významné události, jakou bylo vyhnání jezuitů z města a následné potrestání odboje, ač sám byl svědkem této události a je velmi nepravděpodobné, že by jako správce školy zůstal stranou veškerého dění.⁴⁴⁷ Dílo Meissnera nepřináší žádné nové poznatky k dějinám města, je mnohem více dílem literárním než historickým, ve kterém je větší důraz než na obsah a zachycení současného dění kladen na literární zpracování tématu.

Dochování

Meissnerův spis o městě Chomutovu je uložen v Lobkowiczské roudnické knihovně na zámku v Nelahozevsi pod signaturou VI Ed 11. Jde o rukopis o 12 dvojlistech středního rozměru (31,7x19,5 cm), sepsaný německým jazykem. Autor kroniky není uveden, ale editor textu Karl Görner, který vydal dílo v roce 1885, přiřkl autorství Matyášovi Meissnerovi, což se zdá velmi pravděpodobné.⁴⁴⁸ Meissner ve městě žil a je tvůrcem dalších podobných spisů. O osudech rukopisu kroniky mnoho nevíme. V druhé polovině

⁴⁴⁴ K. Görner (ed.), *Eine handschriftliche Chronik von Komotau*, s. 256.

⁴⁴⁵ Pag. 11–14.

⁴⁴⁶ Poté následuje několik kronikářských záznamů od roku 1586 do roku 1612 psaných jinou rukou.

⁴⁴⁷ Ovšem, jak již bylo uvedeno výše, k vypuštění této části textu mohlo dojít až později,

⁴⁴⁸ K. Görner (ed.), *Eine handschriftliche Chronik von Komotau*, s. 246.

19. století se dostal do rukou profesora chomutovského gymnázia, pozdějšího opata cisterciáckého kláštera v Oseku, Ignáce Krahla (1828–1886), který z něho uveřejnil část nazvanou *Person-Rede*.⁴⁴⁹

Rukopis má velmi pěknou úpravu. Text je napsán jedním písařem úhlednou novogotickou kurzivou s humanistickými prvky, po straně je doplněn odkazy, vzniklými souběžně se záznamy kroniky. Nejde však o autograf Meissnera, ale o práci neznámého písaře. Některé záznamy v textu – popisy chomutovských požárů v 17. století a události uvedené na konci spisu – jsou dopsány dalším písařem.⁴⁵⁰ Pro psaní byl použit černý inkoust, ale letopočet, případně zvýrazněná hesla či glosy, jsou napsány zelenou a červenou barvou (s výjimkou posledních folií). Je pravděpodobné, že spis měl dedikaci, nejspíše chomutovské městské radě, jak je tomu u dvou dalších Meissnerových děl. Rukopis je svázan jen v papírových deskách a nemá žádný titulní list, začíná přímo textem na foliu 1r.⁴⁵¹ Za poslední kapitolou, věnovanou morovým epidemiím a jejich následkům, jsou zachyceny kronikářské zprávy z počátku 17. století, psané dalším písařem. Protože text v rukopise je doveden až do roku 1620 (s přípisem jinou rukou do 1623), je velmi pravděpodobné, že jeho písařem (autorem?) byl někdo jiný než právě Matyáš Meissner, neboť zprávy o jeho osobě končí rokem 1600. Předpokládá se, že krátce po tomto roce zemřel. Jeho písmo je také markantně odlišné od písma tohoto rukopisu.⁴⁵²

II. Zápisy ve Veleoslavínově Kalendáři historickém

K Chomutovu se vážou také již zmiňované Meissnerovy záznamy ve Veleoslavínově *Kalendáři historickém*, který byl hned od počátku v jeho majetku. Nejspíše si při vazbě knihy nechal vevázat za tisk další folia, která označil podle jednotlivých kalendářních dnů stejně jako tomu bylo v tisku, a zapisoval sem různé zprávy, především o sobě

⁴⁴⁹ Edice vyšla v ročence Programm des Komotauer Gymnasiums 1861/1862.

⁴⁵⁰ Pag. 16, 20–21.

⁴⁵¹ I. Krahl ve svých dějinách města Chomutova nazývá dílo *Fata, hoc est, prospera ec adversa sors Comotoviensum*, avšak neuvádí, kde k názvu přišel. Viz Geschichte der königlichen Stadt Komotau, s. X. Je možné, že v době, kdy se s rukopisem setkal, byl titulní list dochován. Nelze však ani vyloučit, že měl k dispozici jiný rukopis se stejným textem.

⁴⁵² Protože o smrti Meissnera nejsou dochovány žádné zprávy, nelze samozřejmě vyloučit, že celý obsah až do roku 1620 je jeho dílem. Je také možné, že dílo zůstalo v konceptu a některý z Meissnerových následovníků (syn Daniel?) ho mohl přepsat a doplnit. Zajímavostí nepostrádá ani skutečnost, že rukopis je dochován v lobkovické knihovně. V majetku Lobkoviců byl Chomutov pouze do roku 1594, kdy byl majetek Jiřího Popela z Lobkovic konfiskován. Protože události jsou dovedeny až do dvacátých let 17. století, nemohl přejít do této knihovny dříve. Možností o vzniku a uložení rukopisu v lobkovické knihovně se nabízí hned několik, je však otázka, zda další výzkum pramenů z předbělohorské doby dovlí v budoucnu odhalit osudy knihy.

samém. Nejstarší pocházejí z šedesátých let 16. století, z dob jeho studií; například sem pečlivě zaznamenal své příjezdy do Prahy v době studia a návštěvy svého domova. Musel si tedy již v dobách svého studia činit určité poznámky a po získání *Kalendáře* je do něj přepsat. Ve vedení zápisů pokračoval i v následujících letech. Tyto jeho zápisy končí rokem 1600. Jsou stručné, psané latinsky a německy a většinou je k jednomu roku uvedena jedna zpráva.

Další osudy tisku Veleslavínova *Kalendáře historického* byly dosti pohnuté, neboť Meissner není jediným autorem, který v něm zanechal zprávy o událostech odehrávajících se za jeho života. Kniha přešla postupně do majetku několika dalších osob, které v zapisování pokračovaly a zachytily jak zprávy ze svého života, tak i záznamy různých historických událostí. Zmíněný výtisk *Kalendáře historického* se dostal nejprve do rukou litoměřických měšťanů Václava Arkadia Brodského a Jana Helidia a poté církevních činitelů: jezuity Jiřího Crugeria, který sem připsal v 17. století několik záznamů z českých dějin; na počátku 18. století sem zaznamenal několik zpráv neznámý autor.

Edice a literatura

Edici zmíněného Meissnerova díla o dějinách Chomutova zpracoval již koncem 19. století regionální badatel Karl Görner, který měl možnost se seznámit s originálem rukopisu, jenž už v té době byl součástí lobkovické knihovny.⁴⁵³ Nebylo to však úplně první zpřístupnění Meissnerova díla veřejnosti, neboť již o dvacet let dříve publikoval profesor zdejšího gymnasia Ignác Krahl zmíněnou *Person-Rede*. Více se rukopisem doposud nikdo z badatelů nezabýval, pokud nepočítáme zmínku v Rukověti humanistického básnictví. Také Meissnerovým zápisům dochovaným ve druhém vydání Veleslavínova *Kalendáře historického* byla věnována pozornost spíše okrajově, pouze v souvislosti s předbělohorskou historiografií.⁴⁵⁴

III. Mladší narativní dějepisné prameny

Ze 17. století se pro město Chomutov nedochovala žádná kronikářská práce. Z přelomu 16. a 17. století pochází několik volných listů a složek, které obsahují různé záznamy kronikářského a úředního materiálu, týkajících se Chomutova, a též výpisy ze světových

⁴⁵³ K. Görner (ed.), Eine handschriftliche Chronik von Komotau. MGVDDB 23, 1885, s. 246–264.

⁴⁵⁴ J. Polišenský, České dějepisectví předbělohorského období a pražská Akademie, AUC-HUCP 4/2, 1963, s. 129.

kronik.⁴⁵⁵ Na počátku 18. století, v roce 1706, vznikl spis nazvaný *Annales conscripti Ioanne Christophoro Josefo Zeman*, který však obsahuje na dvaceti listech především opisy úředního materiálu. Rukopis je uložen v Archivu Národního muzea v Praze.⁴⁵⁶ Poslední záznam končí uprostřed textu, je tedy zřejmé, že existovalo pokračování, které však je dnes ztraceno. Zápisy začínají opisem privilegia z roku 1437 a končí 16. stoletím. Z kronikářských zpráv je zde pouze zmínka o zhoubném požáru roku 1598.⁴⁵⁷

Další chomutovská městská kronika následující po Meissnerovi je o více jak sto let mladší a pochází z druhé poloviny 18. století, kdy si zdejší měšťan Johan Josef Urtika poznamenal své poznatky o minulosti Chomutova v díle nazvaném *Versuch einer Geschichtsschreibung der in dem Königreiche Böhme gelegenen königlichen Stadt Komothau von ihren Anfang bis auf gegenwärtige Zeiten*.⁴⁵⁸ Dějiny města dovedl od jeho počátku až do roku 1770. Do své práce také zařadil mnoho opisů listin a dalších dokumentů z městského archivu. Rukopis byl však v následujících staletích téměř zapomenut.⁴⁵⁹

JÁCHYMOV

Město Jáchymov se zcela vymyká z obvyklého vývoje městských aglomerací v Čechách. Tato původně malá a nijak významná lokalita prožila počátkem 16. století, kdy zde došlo k objevení bohatých rudných ložisek, nevídaný rozvoj a stala se rázem jedním z nejvýznamnějších horních měst. Jáchymov, původním názvem Konradsgrün, byl součástí ostrovského panství zastaveného v roce 1437 císařem Zikmundem Kašparovi Šlikovi, jehož potomci ho drželi ještě v 16. století.⁴⁶⁰ Na počátku tohoto

⁴⁵⁵ Sign. F 59, karton 53.

⁴⁵⁶ Tamtéž.

⁴⁵⁷ Fol. 13v.

⁴⁵⁸ Kadaň, Státní okresní archiv v Chomutově se sídlem v Kadani, fond AM Chomutov, knihy č. 776–779.

⁴⁵⁹ I. Krahl, *Geschichte der königlichen Stadt Komotau*, s. X–XI.

⁴⁶⁰ K přejmenování osady došlo pravděpodobně v roce 1517. Viz Petr Cais, *Odeslaná korespondence města Jáchymova: sonda do písemných kontaktů krušnohorského horního města v polovině 16. století*. *Západočeské archivy* 2010, s. 81. O vzniku názvu Jáchymov se luteránský pastor Johan Mathesius domníval, že svatý Jáchym byl vybrán, aby doplnil Svatou rodinu, neboť na druhé straně hranic již existovala horní města Annaberg a Marienberg. Viz Heribert Sturm, *Das Werden von Stadt und Bezirk*

století došlo k objevení stříbrných rudních žil v okolí obce Konradsgrün a její majitel Štěpán Šlik začal v roce 1516 s budováním dolů a výstavbou města. V roce 1518 pro své doly vyhlásil horní řád potvrzený roku 1520 králem Ludvíkem Jagellonským, který také Jáchymov povýšil na královské horní město.⁴⁶¹ Ferdinand I. Habsburský uplatnil v roce 1527 na zemském sněmu královský nárok na horní a mincovní regál, což vedlo ke sporům se Šliky, které byly ukončeny v roce 1547, kdy jáchymovské doly připadly definitivně královské koruně.

Dolování se rychle rozvíjelo a hornická osada založená roku 1516 se stala během čtyř let městem, do kterého přicházely tisíce přistěhovalců. V době svého největšího rozkvětu patřil Jáchymov mezi nejlidnatější česká města. Jestliže ještě v červnu roku 1516 poznamenal budoucí horní hejtman Heinrich von Könnertitz, že nenašel v místě žádné slušné ubytování, tak již na podzim téhož roku zde stálo okolo 400 domů.⁴⁶² Během krátké doby vzrostl počet domů ve městě na více než jeden tisíc a počet obyvatel přesáhl 15 000 osob. V roce 1533 zde žilo již 18 000 obyvatel.⁴⁶³ Osídlenci přicházeli z druhé strany Krušnohoří a přinášeli si jak jazyk, tak i svou víru.

Ve městě se překotně stavělo, byla vystavěna radnice, kostel, mincovna i řada měšťanských domů. Zdrojem bohatství byla těžba stříbra a jeho zpracování. Razil se zde jáchymovský tolar. Prudký rozvoj města však neměl dlouhého trvání, už od čtyřicátých let 16. století docházelo k postupnému úpadku; v roce 1601 zde bylo již jen 500 domů.⁴⁶⁴ Během třicetileté války se město zcela vylidnilo, a to nejen kvůli válečnému utrpení, ale především v důsledku rekatolizační činnosti.⁴⁶⁵

St. Joachimsthal. Abriss der geschichtlichen Entwicklung von Stadt und Bezirk St. Joachimsthal. Joachimsthal 1932, s. 11.

⁴⁶¹ K dějinám města viz K. Kuča, Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, s. 551. Historii Jáchymova v předbělohorské době je také věnován česko-německý sborník St. Joachimsthal in der Zeit Georgius Agricola. Zur Geschichte einer Bergstadt im 16. Jahrhundert = Jáchymov v době Georgia Agricoli. K dějinám horního města v 16. století. Schneeberg – Karlovy Vary 1994.

⁴⁶² Richard Schmidt, Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Jáchymovském. Praha 1913, s. 29.

⁴⁶³ Údaje o počtu obyvatel přinášejí všichni autoři zabývající se dějinami města. Opírají se přitom o rukopisné zpracování historie Jáchymova, které v roce 1913 sepsal jáchymovský děkan Gregor Lindner a nazval jej Erinnerungen aus der Geschichte der k. k. freien Bergstadt Sankt Joachimsthal I–IV. Rukopis byl původně uložen v jáchymovském muzeu, nyní je uchováván v SOKA Karlovy Vary, fond AM Jáchymov, inv. č. 85.

⁴⁶⁴ Vývojem Jáchymova se zabývalo mnoho autorů. Z českých zpracování lze uvést práci Petra Jančárka, Města českého Krušnohoří (Ústí nad Labem 1971), kde je také uvedena starší literatura o ekonomickém a demografickém vývoji města. Z počtu domů a obyvatel je zřetelně vidět prudký vzrůst i rychlý úpadek města. V roce 1520 měl Jáchymov cca 5000 obyvatel, v roce 1534 zde žilo již 18000 osob a v roce 1601 jen přes dva tisíce. Viz také P. Jančárek, Základní rysy demografického vývoje Jáchymova v předbělohorské době. SNM –A 40, 1986, s. 3–17. V posledním období vyšlo několik monografií zabývajících se Jáchymovem v 16. století, těžbou, výstavbou i mincemi. Příkladem lze uvést práci Jaroslava Jiskry, Těžba stříbrných rud v Jáchymově v 16. století s jáchymovskými osobnostmi a první

Ve městě působila proslulá latinská škola, s bohatou knihovnou, která je doložena již roku 1523.⁴⁶⁶ Její počátky jsou spjaty s osobou zdejšího pastora Johana Mathesia (1504–1565), zakladatele nejstarší dochované jáchymovské kroniky. V řadě knih dnes nacházíme příписy psané jeho rukou. Rychlý rozvoj města a věhlasná latinská škola přilákala do Jáchymova řadu vzdělanců, z nichž někteří se zde usadili, jiní městem pouze prošli.⁴⁶⁷ Škola také vychovala několik proslulých osobností, jako byl například Michael Neander (původním jménem Neumann), narozený v Jáchymově roku 1529, pozdější profesor medicíny, matematiky a řečtiny na nově založené jenské univerzitě.⁴⁶⁸ Asi nejvěhlasnější osobností spjatou s Jáchymovem je Georgius Agricola (1494–1555), který sem přišel v roce 1527 a působil zde do roku 1533.⁴⁶⁹ V Jáchymově napsal svůj první mineralogický spis *Bermannus sive de re metallica dialogus*, vydaný v roce 1530, který je také prvním tiskem týkajícím se Jáchymova.⁴⁷⁰ S Jáchymovem je též spjata jméno Lazara Erckera (1529–1594), autora knih o dolování a od roku 1577 nejvyššího hofmistra Království českého,⁴⁷¹ či Matese Enderleina, vynikajícího znalce horního práva, který doplnil jáchymovský horní řád praktickou příručkou, ve své době hojně používanou. Je také tvůrcem dalších spisů týkajících se hornictví, z nichž ne všechny se do dnešní doby dochovaly.⁴⁷² Nejen literáti a učenci zabývající se hornictvím a mineralogií pobývali ve městě. Vysokou úroveň jáchymovského kulturního života

baňskou školou. Georgius Agricola, Johannes Mathesius, Lazar Ercker (Plzeň 2008), nebo práci Petra Kašpara a Vladimíra Horáka, Schlikové a dobývání stříbra (Praha 2009). V roce 2009 vyšly také dějiny Jáchymova od Josefa Suldotského a Vladimíra Horáka, Kronika horního města Jáchymova a jeho hornictví v kontextu dějin zemí Koruny české (Ústí nad Labem 2009). Dějinami mincovny se zabývají ve své publikaci Lubomír Nemeškal a Petr Vorel, Dějiny jáchymovské mincovny a katalog ražeb I. 1519/20–1619 (Pardubice 2010).

⁴⁶⁵ V roce 1636 byly městu potvrzeny jeho výsady s podmínkou, že obyvatelé konvertují ke katolicismu. Ti však raději zvolili odchod do nedalekého Saska a město se prakticky vyliidnilo.

⁴⁶⁶ O zdejší škole viz J. Hejnic, Jáchymovská škola v 16. století. Problémy a úkoly. SNM–A 40, 1986, s. 29–40; též, Die Joachimsthaler Lateinschule nach dem Jahre 1620. In: Res Slavica. Festschrift für Hans Rothe zum 65. Geburtstag. Paderborn – München – Wien – Zürich 1994, s. 529–535. O knihovně také I. Hlaváček, Český kontext jáchymovské knihovny v 16. století. SNM–A 40, 1986, s. 41–50.

⁴⁶⁷ Například Kaspar Eberhard (1523–1575), v letech 1549–1554 rektor jáchymovské školy.

⁴⁶⁸ Rudolf Wolkan, Böhmens Antheil an der deutschen Litteratur des XVI. Jahrhunderts III. Prag 1894, s. 169.

⁴⁶⁹ Tento humanistický učenec německého původu je nazýván “otcem mineralogie“ a k jeho tvorbě existuje bohatá literatura.

⁴⁷⁰ Novější exemplář tohoto spisu (17. století) je v konvolutu spolu s nejvýznamnějším dílem autora *De re metallica libri XII* a dalšími tisky ve výtisku uloženém v Brně, v Moravské zemské knihovně pod sign. ST 3-0168.732. Agricola je také autorem historiografického spisu, který se týká tureckých válek: *Oratio de bello adversus Turcam suscipiendo ad Ferdinandum*, Basel 1538; 2. vydání Leipzig 1594. Kniha také vyšla v němčině jako *Oration, Anrede und Vormahnung zu denen ... Herren Ferdinandum zu Ungarn, Böhmen, Dalmatien und Kroatien König v Drážd'anech* roku 1531.

⁴⁷¹ K jeho nejvýznamnějším dílům patří Kniha o prubířství, vydaná 1573 v Praze, která položila základy k formování baňských věd a až do 18. století sloužila jako učebnice na hornických a baňských školách.

⁴⁷² Hans Lorenz, *Bilder aus Alt-Joachimsthal. Umriss einer Kulturgeschichte einer erzbergischen Bergstadt im sechzehnten Jahrhundert*. St. Joachimsthal 1925, s. 48 a 149.

dokládají jména jako Nikolaus Hermann (ok. 1480–1561), kantor, hudebník a skladatel, který po sobě zanechal v rukopise dva rozsáhlé svazky hudebnin (dnes bohužel nezvěstných) a několik tisků, obsahujících především duchovní písně.⁴⁷³ Z Jáchymova pocházel také Isaak Hassler (*1530), otec významného barokního hudebního skladatele Lea Hanse Hasslera (1564–1612).⁴⁷⁴

Městská historiografie

K Jáchymovu předbělohorské doby se dochovaly prameny úřední povahy, zejména ty, které souvisely s těžbou, v nichž se často objevují jména horních úředníků, například výše zmiňovaných osob Lazara Eckera či Matese Enderleina.⁴⁷⁵ Vznik a vývoj tohoto hornického města již od samého počátku lákal zdejší vzdělance k zachycení nejdůležitějších okamžiků jeho existence. Nejstarší historiografická práce, kterou vytvořil jáchymovský hejtman Heinrich von Könnertitz (1483/84–1551), v níž zachytil vývoj města od počátku do čtyřicátých let 16. století, je bohužel dnes nezvěstná. Ještě v druhé polovině 19. století však existovala, neboť se na ni odvolává další z autorů jáchymovské historie děkan Anton Böhm.⁴⁷⁶ Do dnešní doby se dochovala až mladší kronikářské díla, a to městská kronika, jejímž zakladatelem byl jáchymovský pastor a známý kazatel Johan Mathesius. Na jeho práci navázaly další osoby, nejspíše zdejší duchovní správci, a dovedly kronikářské záznamy až do počátku 17. století. Kromě této tištěné práce existují ještě dva další rukopisy vzniklé v předbělohorském období věnované historiografii Jáchymova, a to několik kronikářských záznamů, psaných anonymním autorem, týkajících se hornických nepokojů první poloviny 16. století a událostí šmalkaldské války a záznamy jáchymovského písař. Jáchymovský městský písař Johan Seltenreich, který svou tvorbu ukončil v roce 1582, použil pro své spisování práci Matheisa. Jeho následovník či následovníci dovedli záznamy až do počátku 17.

⁴⁷³ K jeho vydaným knihám viz databázi Bavorské státní knihovny Vd 16. K jeho osobě a tvorbě viz též H. Lorenz, *Bilder aus Alt-Joachimsthal*, s. 175–182.

⁴⁷⁴ O vzdělancích a učencích souvisejících s Jáchymovem v předbělohorské době pojednává řada autorů, například Heribert Sturm v publikaci *Das Werden von Stadt und Bezirk St. Joachimsthal*, s. 16–19.

⁴⁷⁵ Fond Archiv města Jáchymova je uložen v SOKA Karlovy Vary a probíhá jeho zpracování.

⁴⁷⁶ Rukopis jáchymovského děkana v letech 1811–1860 Antona Böhma byl v 19. století uložen v registratuře jáchymovského horního úřadu. Koncem tohoto století, kdy zpracovávali dějiny města Franz Babanek a Anton Seifert však již byl nezvěstný. Tiskem vydala Böhmovo dílo německá badatelka Dorothea Selig vlastním nákladem v roce 2004 pod názvem *Chronik von St. Joachimsthal von 1515 bis 1835*, kde popisuje rukopis, ovšem neuvádí, jak se k němu dostala. Na dílo Heinricha von Könnertitze odkazuje ve své knize sepsané koncem 18. století také Johan Miessel von Zeilensen, *Historische Beschreibung der freien Bergstadt Joachimsthal*, ze které se dochoval pouze první díl. Viz též H. Lorenz, *Bilder aus Alt-Joachimsthal*, s. 155–156 a Jan Urban, *J. Mathesius, Hornická postila s krátkou jáchymovskou kronikou*. Norimberk 1564. Praha 1981, s. 31.

století. Město Jáchymov má také dochovanou nejstarší matriku v Čechách, která byla založena v roce 1531 a obsahuje záznamy sňatků do roku 1573.⁴⁷⁷

I. Kronikářské záznamy Johana Mathesia a jeho pokračovatelů

Johanes Mathesius (1504–1565), známý humanista, žák Luthera a Melanchtona, autor mnoha literárních děl, se narodil v Sasku, ve městě Rochlitz v rodině těžaře. Své vzdělání získal na univerzitě v Ingolstadt a Wittenbergu. Do Jáchymova přišel ještě jako student v roce 1532, kdy město prožívalo velký rozkvět. Mathesius se ujal vedení jáchymovské školy, ovšem po krátkém čase, když se mu podařilo získat peníze na další studium, se vrátil na univerzitu do Wittenbergu. V Jáchymově se trvale usídlil až v roce 1542, kdy převzal jeho duchovní správu. Ve funkci městského pastora setrval až do své smrti v roce 1565. Ve městě se také oženil (manželka Sybila zemřela v roce 1555) a stal se otcem sedmi dětí. Ještě v roce 1581 žili jeho potomci.⁴⁷⁸ Zprávy o své rodině uvedl v kronice jen výjimečně, například k roku 1555 poznamenal úmrtí Sybily. Ovšem, jak bylo u humanistických autorů zvykem, tak i tyto velice osobní a osoby autora se jistě hluboce dotýkající záznamy jsou psány naprosto neosobně. Z formulace zápisu nepoznáme, že jde o ženu autora: *1555 Sybilla, M. Johanni Mathesii hausfraw, zur Erden bestätiget am Sontag Esto mihi*. Stejně neosobně je zachycen i jejich sňatek v roce 1542.

Johan Mathesius se svou činností zapsal do dějin města Jáchymova i humanistického písemnictví. Za svého života vytvořil řadu spisů, především náboženského obsahu, a je též autorem biografie Martina Luthera.⁴⁷⁹ Sepsal okolo 1500 kázání, avšak žádné se v rukopise do dnešní doby nedochovalo.⁴⁸⁰ Své nejvýznamnější postily shrnul do díla nazvaného *Sarepta oder Bergpostill*, vydaného v roce 1562 v Norimberku, ke kterému připojil také kroniku jáchymovských událostí.⁴⁸¹ Jeho kázání směřovala k horníkům a obsahují řadu zajímavostí z tehdejšího života. Například 9.

⁴⁷⁷ Jáchymovská matrika oddaných z let 1531–1602 je vůbec naší nejstarší českou matrikou. Je uložena v SOA Plzeň, Sběrka matrik, Římskokatolický úřad Jáchymov č. 1. Vydala ji v roce 2004 německá badatelka Dorothea Selig vlastním nákladem: *St. Joachimsthaler Heiratsbuch von 1554 bis 1573*.

⁴⁷⁸ Jde o potomky jeho druhorozeného syna Baltazara.

⁴⁷⁹ Jeho dílo zahrnuje 56 titulů, z nichž zhruba polovina vyšla až po jeho smrti. Dílo *Historien von Leben Luthers* vyšlo poprvé roku 1566 a dočkalo se řady dalších vydání.

⁴⁸⁰ Jeho kázání vycházela tiskem i v následujícím století.

⁴⁸¹ Spisy Johana Mathesia vycházely počátkem 20. století také v Praze v edici *Bibliothek deutscher Schriftsteller aus Böhmen*, jejímž zpracovatelem byl Georg Loesche. K pokusu o vydání *Postily* v češtině viz Josef Volf, *Jana Mathesia Jáchymovského Postilla*. ČČM 96, 1922, s. 79.

kázání obsažené v Sareptě se týká hornictví. V 11. kázání zanechal stručnou topografii jáchymovského údolí, kde také popsal jednotlivé štoly.⁴⁸²

Po smrti Mathesia pokračoval v kronikářských zápisech neznámý autor a dovedl je až do roku 1578. Kronikářské záznamy se nejspíše uchovávaly na radnici a do konce 16. století se v zapisování nepokračovalo. Začátkem následujícího století projevila jáchymovská městská rada zájem o doplnění kroniky a o její průběžné vedení, a tak pověřila zdejšího faráře Jana Schobera, aby doplnil minulé dění a pokračoval v zachycení současnosti. Schober dovedl kronikářské záznamy až do roku 1617, přičemž pro období 1578–1604 vycházel ze zápisů bývalého pastora Theophila Pistoria. V roce 1618 byla celá kronika vydána tiskem v Lipsku pod názvem *Chronica der freyen Bergstadt in S. Joachimsthal von sechzehenden Jahr an bis zu Ende des XVI. Jahrs. Sampt einer Auslesung des CXXXIII Psalm Johanni Mathesii*.⁴⁸³

Jáchymovské kronikářské záznamy z předbělohorského období mají poněkud jinou podobu než ostatní díla tohoto typu sepsaná ve stejné době. Mathesius vytvořil svou kroniku ve formě tabulek, kde ke každému roku uvedl události týkající se vrchnosti, tedy panovníka a horních hejtmanů, správy dolů, tedy jména perkmistrů, případně mincmistrů, dále městské správy, školy a fary, kde zachytil jména osob farářů a učitelů a dále všechny významné kulturní a církevní záležitosti.⁴⁸⁴ Také uvádí jména městských fyziků s roky jejich nástupu. Zanechal i záznamy týkající se dolů a dolování (mezi nimi i zprávy o různých technických zařízeních a zlepšeních), přírodních katastrof, objevů rudných žil a výtěžků dolování. Krátce po svém nástupu na místo pastora také začal pravidelně od roku 1547 zapisovat každoroční počet narozených, zemřelých a oddaných, takže si můžeme na základě jeho údajů a údajů jeho nástupců,

⁴⁸² O městě a údolí píše: „Dies löbliche und freie Bergstadt, so vor 44 Jahren aufkommen, wie ihr zur andern Zeit gehöret, lieget in Böhmischen Gebirgen, so an das Land zu Meissen und Voidland stossen, welche Gebirge die alten Teutschen und Herrwaner oder Heermanner ... die Sudöden, das ist die Wildnüs, Öde oder Wüsten gegen Sud oder Mitemtag [!] genennet, wie die alten Teutschen viel reich Land und Gebirge nach den vier Hauptwinden und Orten der Welt ihre Namen gegeben haben. Daher Ptolomäus der alte Landbeschreiber diese Gebirge Sudetes montes genennet hat. Dieser bewohnter Joachimsthal, der bis in 1200 Feuerstädt auserhalb der Zechen Häuser haben solle, liegt nun zwischen zweien hohen Gebirgen, die vom Platz an bis auf ihre Spitzen oder Flechen, bis in 140 Iachter seigerricht oder 490 werckelen hoch sein ... Nach Mitternacht gegen der Landgrenz auf Meissen hat dieser Thal jenseit hangenden Brücken, den Ursprung oder die Tiefen des Schwarzwassers, welches auf der höhe neben der Gottesgabe etnspringt ... und in der Au ob dem Schneeberg in die Mulda fället ... Gegen Morgen auf Cadan zu rinnet der Holzbach durch die Holle, welcher bei der Damitz in die Eger fället ... Nach dem Abend haben wir die Wistritz, so von dem hohen Gebirg für Liechtenstadt und Schlackawerd rinnet und bei Meritzschau in die Eger fället. Dies sind die nechsten vier Wasserflus. Stadt und Flecken umb den Thal: Carlsbad an der Töpel lieget von uns zwischen Mittag und Abend auf zwei Meil wegs ... [dále se věnuje štolám a výtěžkům]

⁴⁸³ Výtisk v Praze v KNM, sign. 42 F 85.

⁴⁸⁴ Na jedné dvojstraně jsou zachyceny vždy události dvou let.

kteří v této tradici pokračovali, představit vzrůst a postupný úpadek Jáchymova. V letech následujících krátce po svém nástupu křtil Mathesius ročně více než 400 dětí, ale počet narozených se v následujících letech postupně snižoval. V poslední dekádě 16. století se pohyboval jen okolo 100 křtů dětí ročně.

Jáchymovská kronika je kronikou současnosti. Začíná rokem 1516, kdy zde započala intenzivní těžba stříbra a končí rokem 1617. Avšak záznamy pro roky předcházející příchodu Johana Mathesia do města jsou velmi strohé. Autor při nich vycházel z ústní tradice, a tak se dopustil také několika chyb a omylů.⁴⁸⁵ Zprávy se rozšiřují teprve tehdy, když začal psát z vlastní zkušenosti. Jáchymovská kronika přináší řadu zajímavostí týkajících se především církevního života, ale i světských záležitostí. Těch je však, zejména v počátečních letech spisování, podstatně méně. Je také významným pramenem dokládajícím rozsah dolování stříbra i práce horníků. Mathesiovi pokračovatelé převzali jeho strukturu textu i styl záznamů. Došlo však k nepatrné proměně obsahu zpráv v kronice, takže postupně převažují zápisy o světských záležitostech. Zatímco Mathesius se soustředil na lokální zprávy, jeho následovníci sledovali i významné události týkající se světového dění, zejména pak v devadesátých letech 16. století války s Turky. Ovšem zpráv o dění mimo město a jeho okolí je v kronice obsaženo jen několik. Přestože forma kroniky se od ostatních dochovaných předbělohorských městských kronik liší, záznamy o každodenním životě ve městě jsou obdobné. Dozvídáme se o kriminálních činech, rozmarech počasí, výstavbě a opravách budov, neštěstích a katastrofách, zejména o nehodách v dolech často končících smrtí horníků, nebeských úkazech a jiných pozoruhodnostech. Nejvíce podrobností z každodenního života přinesl neznámý autor pro léta 1564–1577.

Jáchymovská kronika je dnes ojedinělým dochovaným dílem tohoto typu z předbělohorské doby u nás, a to nejen pro svou neobvyklou formu záznamů. Zatímco ostatní městské kroniky zůstaly v rukopisech, byla jáchymovská kronika krátce po svém vzniku vytištěna, a to hned v roce 1562 v Norimberku. Zásahu na této skutečnosti jistě měla osobnost Johana Mathesia i fakt, že v prvním vydání se stala jakýmsi přílohou jeho sbírky kázání.

⁴⁸⁵ Více viz H. Lorenz, *Bilder aus Alt-Joachimsthal*, s. 157.

Dochování, edice a literatura

Jáchymovská kronika se dočkala během 16. a 17. století několika vydání a do dnešní doby se dochovala v několika výtiscích. Většinou vycházela společně s Mathesiovou postilou *Sarepta oder Bergpostil*. V roce 1618 byla v Lipsku vydána samostatně.⁴⁸⁶ S kronikou se můžeme seznámit také prostřednictvím novějších edic, vydaných v letech 1923–1984.⁴⁸⁷ V roce 1890 vydal Rudolf Wolkan samostatně edici zápisků pokračovatele Mathesia pastora Jana Schobera podle samostatného vydání Mathesiovu kroniky v Lipsku roku 1618.⁴⁸⁸

II. Kronikářské záznamy písaře Johana Seltenreicha

Koncem 16. století začal psát kroniku Jáchymova zdejší radní písař Johan Seltenreich, který ji dovedl až do sedmdesátých let.⁴⁸⁹ Podnětem k jeho práci byl velký požár v roce 1538, při kterém shořela radnice a městské dokumenty. Své dílo nazval *Auszug der Rathschluesse die Gemain und dere Nutz betreffende vom Brand hero de Anno 1538 sambt ainem Vorzeichnuss dere Personen so Anfangs Joachimsthal im Stadtre Regiment vom Anno 1516 bis zu Beschluss des 1579 Jars gessen, aus den Rathbüchern und alten doch glaubwürdigen fragmentis etlicher vorlebeten erlichen Burgere einem erbarnweisen Rath Nachrichtung zusamben getragen durch Johann Seltenreich, Stadtschreiber*. Kronika začíná na prvních třinácti stránkách soupisem horních hejtmanů (od roku 1519 do roku 1558) a dalších horních úředníků, včetně městských písařů.

⁴⁸⁶ Výtisk z roku 1562 je uložen v Národní knihovně ČR v Praze pod sign. Sb. 257 a v KNM sign. 42 F 85. Podruhé byla vytištěna roku 1571 a exemplář tohoto vydání je uložen v Brně, v Moravské zemské knihovně pod signaturou MP-0000.162. Oba výtisky obsahují kromě jáchymovské kroniky ještě Mathesiovu postilu. Řadu exemplářů uvádí také Bavorská státní knihovna v Mnichově ve své databázi starých tisků (Vd 16 a Vd 17). Z předbělohorské doby jsou zde uložena vydání z roku 1562, 1564, 1571, 1578, 1587, 1618. Vydání z roku 1679 je přístupné v elektronické podobě na stránkách Sächsische Landes Bibliothek – Staats- und Universitäts-Bibliothek Dresden na adrese: www.slub-dresde.de/sammlungen/digitale-sammlungen/werkansicht/cache - vyhledat pod titulem Sammlungen (16. 1. 2012)

⁴⁸⁷ V roce 1923 vyšla její edice i s komentářem zpracovaná Karlem Sieglem pod názvem *Die Joachimsthaler Chronik von 1516–1617* [Chronica der keyserlichech freyen Berdstadt Joachimsthal, der zuvor die Conradsgrün genent war] mit einer Lebensgeschichte des Johannes Mathesius als Einleitung. (Mit einem Bildnis des Johannes Mathesius.) St. Joachimsthal 1923. V roce 1975 byla opětovně vydána Národním technickým muzeem. V roce 1981 vyšel český překlad postily a kroniky Jana Urbana pod názvem *J. Mathesius, Hornická postila s krátkou jáchymovskou kronikou*, obsahující kromě postily ještě kronikářské záznamy Mathesia, a v roce 1984 vydal pak též autor druhou část jáchymovské kroniky přeloženou do češtiny se záznamy z let 1564 až 1617. Publikace vyšla v Národně technickém muzeu pod názvem *Pokračovatelé Mathesiovi, Hornická postila. Kronika císařského svobodného horního města Jáchymova, které se dříve nazývalo Conradsgrün. 1564–1617*. Editor vycházel ze starší, výše uvedené edice.

⁴⁸⁸ R. Wolkan (ed.), *Eine unbekannte Chronik von Joachimsthal*, *Erzgebirgische Zeitung* 11, 1890, s. 11–13, 37–39, 84–86, 222–224.

⁴⁸⁹ Kniha je uložena v SOKA Karlovy Vary, fond AM Jáchymov, inv. č. 15.

Některé seznamy byly později doplněny dalšími osobami, a to až do konce 17. století (mincmistři, horní písaři, přísežní). Poté následují stručné kronikářské záznamy, dovedené Seltenreichem do roku 1582, na které pak navázal další, neznámý písař a pokračoval až do roku 1603.⁴⁹⁰ Text je na závěr doplněn abecedním rejstříkem, za nímž následuje soupis purkmistrů až do konce 17. století, psaný více písaři, a poté opis městských statut. Při líčení dějin Jáchymova se Seltenreich opíral o text Johana Mathesia. Kronikářské záznamy tvoří pouze počátek knihy, druhá část kodexu byla využita jako městská kniha a byly sem zapisovány záznamy úředního charakteru od roku 1535 do roku 1601. Tato druhá část – na rozdíl od první – má původní foliaci a text je zachycen na 107 listech.

Dochování

Kronikářské záznamy jsou součástí úřední knihy města Jáchymova. Značná část zápisů je zapsána rukou Johana Seltenreicha, u některých, zejména u soupisů horních a městských úředníků jsou doplňky z mladší doby. Kodex o téměř dvou stech listech je svázan v soudobé kožené hnědé vazbě a opatřen starší signaturou A a K 15.

Text kroniky je psán poměrně dobře čitelnou novogotickou kurzívou, místy pak polokurzívním úředním písmem (kanzlei). Při psaní písař použil kromě černého také červený inkoust, kterým jsou nalinkovány okraje a zapsány letopočty. Pod uvedením roku následuje soupis členů městské rady a stručné kronikářské záznamy. Například k roku 1548 je uvedena zpráva o vyhlášení nového horního řádu, který byl později nazván jáchymovským. Různé zprávy obdobného charakteru nalezneme také mezi úředními zápisy, jako je například zpráva o moru v roce 1568.⁴⁹¹

Knihy byla v literatuře zmíněna staršími badateli (například Hansem Lorenzem),⁴⁹² samostatně však zkoumána nebyla a ani její záznamy nebyly edičně zpracovány.

III. Zápisy Davida Hütera

Dalším z jáchymovských úředníků, který po sobě zanechal kronikářské záznamy včetně opisů úředních dokumentů, byl horní písař David Hüter. O jeho osobě máme jen málo informací. Je však možné, že s postupným zpracováváním materiálů z archivu města

⁴⁹⁰ Folio XIVr–57v. Poté následuje abecední rejstřík vyhotovený Seltenreichem (fol. 58r–64v) a po soupise purkmistrů je uveden opis jáchymovských statut.

⁴⁹¹ Folio 51v–52r.

⁴⁹² Bilder aus Alt-Joachimsthal, s. 158.

Jáchymova, budou ještě nějaké údaje týkající se jeho osoby objeveny. Hüterovu práci původně tvořily dvě části: kronikářské záznamy dovedené pravděpodobně do roku 1591 a opisy jáchymovských listin.⁴⁹³ Původní titulní list se také nedochoval. Dnešní byl vytvořen o něco později dalším z majitelů, jak je zřejmé již z názvu spisu: *Joachims-Thalische Geschichte und ander denkwürdigen Historien von den alten Herrn David Hütern, weilandt Bergschreiber in S. Joachmisthal, aufgezeichnet und mit neueren Register von Johanne Jano Schneebergensi, der dieses Buch in der Hüterischhen Erbschaft mit seinen ersten Weib Rosina bekommen*. Rukopis tedy zůstal po určité době v rodině. Dnes máme k dispozici pouze torzo tohoto rukopisu, které tvoří především opisy listin. Kronikářských záznamů je dochováno jen několik. Jsou stručné a často obsahují osobní data zdejších úředníků.

Dochování

Rukopis byl po dlouhou dobu nezvěstný; jako takový ho uvádí ještě v roce 1925 Hans Lorenz.⁴⁹⁴ V polovině 20. století objevil rukopis Helmut Wilsdorf (1912–1996), pedagog a odborník na hornictví, v rukopisné sbírce báňské knihovny ve Freibergu v Sasku, kde byl uložen pod signaturou XVIII 157.⁴⁹⁵ Pravděpodobně se sem dostal s pozůstalostí Adama Gottloba Wenera (1750–1817), profesora na nově založené báňské akademii ve Freibergu a též bibliofila, který po sobě zanechal bohatou knihovnu.⁴⁹⁶ Jde o papírový kodex o rozměrech 30,5x22 cm, svázaný v soudobé hnědé kožené, dosti poškozené vazbě, který měl původně 166 folií.⁴⁹⁷ Bohužel, některé listy byly v minulosti vystříženy, a tak dnes chybí čtvrtina původního počtu.⁴⁹⁸ Písař si pro svou činnost nalinkoval okraje a zanechal místo pro případné marginální poznámky. Je psán rukou Davida Hütera, jen několik dodatků je provedeno dalším písařem. Rukopis byl v pozdější době čten, jak ukazují poznámky připsané na jeho okrajích.

Edice

O svém nečekaném objevu v báňské knihovně ve Freibergu sepsal Helmut Wilsdorf stručnou studii doprovázenou edicí listin, kterou uveřejnil v časopise *Freiberger*

⁴⁹³ Rukopis se nedochoval v původním stavu, ale je značně poškozen, chybí velké množství listů právě s kronikářskými záznamy. Neměla jsem možnost ho osobně vidět. Tato kapitola vychází z níže citovaného článku Helmuta Wilsdorfa.

⁴⁹⁴ H. Lorenz, *Bilder aus Alt-Joachmisthal*, s. 158.

⁴⁹⁵ Dnes Technische Universität Bergakademie Freiberg

⁴⁹⁶ Na jeho osobu odkazuje razítko ve spisu: *Weners Nachlass*.

⁴⁹⁷ Papír pocházel pravděpodobně z chebské papírny, jak svědčí filigrán s písmenem E.

⁴⁹⁸ Popis rukopisu podle H. Wilsdorfa.

Forschungshefte v roce 1957.⁴⁹⁹ Korektura tohoto jeho článku je uložena ve Státním okresním archivu Karlovy Vary, a tak i čeští badatelé, pro které je časopis prakticky nedostupný, mají možnost se s touto prací seznámit.

IV. Anonymní kronikářské záznamy z přelomu 16. a 17. století

Několik zpráv ze života v Jáchymově v předbělohorské době přináší zlomek o 24 listech z konce 16. století, o kterém se zmiňuje ve své práci také Hans Lorenz.⁵⁰⁰ Neznámý autor v něm stručně zachytil některé události z let 1518–1586, přičemž zvýšenou pozornost věnoval letům 1546 a 1547.⁵⁰¹ Jméno pisatele těchto kronikářských záznamů není nikde přímo uvedeno, pouze na desátém foliu se o sobě zmiňuje jako o nevlastním synu jáchymovského purkmistra Lukáše Schipkeho, který stál v čele městské rady v letech 1524–1525.⁵⁰² Zlomek tvoří tři spolu navzájem nesouvisející texty, které se všechny týkají Jáchymova a tamější důlní těžby. První text nese název *Was zue unterschiedlichen Zeiten vor Aufruhr und Emporung in St. Joachimsthal gewesen. Auch Kriegssachen betreffend* a obsahuje kronikářské zápisy týkající se událostí let 1518, 1525 a 1546–1547. Na tuto část pak navazují zprávy o hornících (1519, 1538, 1550, 1553–1554, 1557–1558, 1563, 1567, 1570–1571, 1578–1579, 1583–1586) nazvané *Was von wegen der Ambtleuth sich zuetragen*. Přestože autor zachytil dobu, ve které docházelo k hornickým nepokojům, věnoval jim ve svém spisování poměrně malou pozornost a ze stylu jeho záznamů zřetelně vyplývá, že stál na straně hraběte Šlika.⁵⁰³ Mnohem více se rozepsal o válečných událostech let 1546 a 1547, kdy se sám účastnil vojenského tažení do Horní Blatné a Schwarzenbergu, obci na saské straně Krušných hor. Třetí text, sepsaný jiným písařem, obsahuje zprávu z roku 1589 o štolách a o horních úřednících. Za tyto záznamy byla o téměř sto let později, v roce 1665, připsána zpráva o jednom z jáchymovských mlýnů.⁵⁰⁴

⁴⁹⁹ H. Wilsdorf, Die Joachimsthaler Chronik des David Hüter. Freiburger Forschungshefte D 18, 1957, s. 131–138.

⁵⁰⁰ H. Lorenz, Die Bilder aus Alt-Joachimsthal, s. 156.

⁵⁰¹ Zpráva o tomto rukopisu je také součástí mého článku o rukopisech v Archivu Národního muzea v Praze: Narativní prameny k dějinám českých měst z období raného novověku ve Sbírce rukopisů Archivu Národního muzea v Praze, připraveném do tisku pro Studie o rukopisech 2011.

⁵⁰² H. Lorenz, Bilder aus Alt-Joachimsthal, s. 156.

⁵⁰³ Hornickými nepokoji se zabývala ve svých statích Ludmila Kubátová: Nepokoje a povstání v Jáchymově do roku 1925. Studie z dějin hornictví 32, 2003, s. 41–51, a Povstání horníků v Jáchymově v roce 1525. Studie z dějin hornictví 33, 2004, s. 81–89.

⁵⁰⁴ Je otázka, zda tato část nebyla ke staršímu textu dodána až při převazbě knihy.

Dochování

Rukopis uložený dnes v Archivu Národního muzea v Praze nemá titulní list, byl nově převázán a opraven v 19. století.⁵⁰⁵ Nedochoval se v úplnosti, do dnešní doby se zachovalo jen několik listů. Při vazbě bylo každé původní folio vloženo mezi dva nové čisté papíry a všechny byly společně převázány na přelomu 19. a 20. století. Také tento rukopis byl původně uložen ve sbírce F.⁵⁰⁶ V literatuře byl zmíněn pouze okrajově.

V. Veršovaná topografie města

Z předbělohorské doby se do dnešních časů dochovalo ještě další dílo, a to veršovaná topografie Jáchymova, jejímž autorem je Jan Šentygar († 1554), absolvent domácí i zahraniční univerzity a člen básnické družiny Jana staršího Hodějovského. Po skončení studií působil na pražské akademii, kde v letech 1547–1548 zastával místo děkana filosofické fakulty. Přednášel především latinskou poezii a svou poetickou tvorbou se zařadil mezi naše přední humanistické lyriky. V roce 1542 získal predikát z Chotěřiny. Kvůli neshodám opustil univerzitu a přiznal se do Hradce Králové, kde si otevřel lékařskou praxi. Ve své básni *De Valle Ioachimica* zanechal veršovaný popis města. Báseň je součástí třetího dílu sbírky *Farrago*.⁵⁰⁷

VI. Narativní prameny k Jáchymovu z mladšího období

V poslední čtvrtině 18. století se dějinám Jáchymova věnoval zdejší horní úředník a přísedící soudu Jan Nepomuk Miesl von Zeilensen (1732–1800), rodák z Horní Blatné, který se po studiích usadil v Jáchymově. V roce 1786 byl za své zásluhy v rozvoji hutnictví povýšen do šlechtického stavu. V letech 1788–1798 sepsal třísvazkové dílo nazvané *Historische Beschreibung der k . k. freien Bergstadt St. Joachimsthal*. Do dnešní doby se dochoval pouze první díl pojednávající o vzniku města a jeho dějinách do roku 1545, který je uložen v Archivu Národního muzea.⁵⁰⁸ Rukopis je dedikován Leopoldu Franzi Šlikovi. Po předmluvě následuje sedm kapitol, ve kterých jsou pojednány dějiny města a jeho náboženského vývoje, genealogie Šliků, ražba tolarů a

⁵⁰⁵ Uložen pod sign. 1207.

⁵⁰⁶ Stará sign. F 64.

⁵⁰⁷ Více k osobě viz Rukověť 5, s. 264–274, a monografii Josefa Hejnice *Dva humanisté v roce 1547*. (Jan Šentygar a Bohuslav Hodějovský), Praha 1957. Zmínku o jeho práci přinesla D. Martínková, *Literární druh veršovaných popisů měst v naší latinské humanistické literatuře* na s. 40.

⁵⁰⁸ Sign. B. č. 1210: *Bossen-Arbeit bei Aufgewältigung des alten Manns oder Fundgrübner Stollus in edlen St. Joachimsthaler Haupt-Gebürg oder Amts-Neben-Stunden historischer Beschreibung von der normals hochgräflich Schlikisch und seith mehr als 200 Jahren kaiserlich königlichen freien Bergstadt Sanct Joachims Thal in drei Zeittheilungen abgefahset*.

osoby dvou prvních horních hejtmanů. Tuto práci použil další z badatelů, profesor Hans Lorenz, pocházející z Jáchymova, ve své podrobné monografii *Bilder aus Joachimsthal* vydané v roce 1923, kde přinesl řadu zajímavých faktů zejména z kulturního vývoje města.⁵⁰⁹

Lorenz však nebyl jediným, kdo se zabýval dějinami Jáchymova. Od 19. století vycházely monografie i časopisecké studie s touto tematikou, zejména pak v periodiku *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen*. Přehled o bibliografii Jáchymova nalezneme také na stránkách *Genealogie Sudetenland* (genalogienetz.de), která začíná kronikou Johana Mathesia a je dovedena až do současnosti.

JIRKOV

O počátcích města Jirkova máme jen málo informací. Nejspíše v procesu kolonizace česko-saského pomezí vznikly na místě dnešního města při řece Bílině dvě osady: Jurkov a Borek, které posléze splynuly v jednu.⁵¹⁰ Osada ležela na zemské stezce vedoucí z Prahy přes Louny do horního Saska. Borek se také nazýval hrad stojící na místě dnešního Červeného Hrádku. O jeho počátcích však nemáme téměř žádné zprávy,⁵¹¹ je také možné, že Borek se původně nazývala osada rozkládající se v podhradí. Ve starších pramenech, zejména v 15. a 16. století, bylo dnešní město Jirkov nazýváno podle hradu Borek. Německé pojmenování Görkau vycházelo z názvu Jirkov. Kdy přesně byla osada povýšena na město, není známo. Podle některých pramenů k tomu došlo v roce 1455, podle jiných až roku 1507 za krále Vladislava Jagellonského. Kolem roku 1300 je doložena stavba kostela sv. Jiljí. Jirkov jako poddanské město

⁵⁰⁹ Také o tomto díle je více pojednáno v mé stati ve *Studiích o rukopisech* 41, 2011 (v tisku).

⁵¹⁰ Antonín Profous, uvádí, že v minulosti na místě dnešního Jirkova byly původně dvě osady různých jmen Borek a Jurkov. Borek se nacházel blíže hradu (Červený hrádek) a Jurkov u kostela. Název Borek je patrně staršího data a souvisí s lesem, na jehož místě osada vznikla (*Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny II*, CH-L. Praha 1949, s. 163). Teorii o vzniku jména Jirkov je více, podle německé legendy náleželo zdejší území muži jménem Georg a poleší se nazývalo po něm Georgsau, z čehož se vyvinulo jméno Görkau. K dějinám města viz též Robert Šimůnek, *Jirkov – „rezidenční“ město Glaců ze Starého Dvora*. Comotovia 2009, s. 49–72.

⁵¹¹ O počátcích hradu Borek nemáme zprávy také proto, že staršími historiky byl zaměňován s hradem Novým Žemberkem (Neue Seenberg). T. Durdík, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, s. 99.

vystřídalo za svou existenci řadu majitelů. Od dvacátých let 15. století bylo trvale součástí panství Červený Hrádek.

Město se zdárně rozvíjelo, jak ukazují městská privilegia, a od 15. století bylo obeháno hradbami. Ve stejné době je zde doložen i pivovar. V 16. století byl Jirkov městem s velmi dobře rozvinutou výrobou, kde působilo šest cechů, těžila se kamencová ruda a koncem 16. století byl pro zásobování města vodou vybudován vodovod. V letech 1555–1595 vznikl pod Jirkovem systém podzemních chodeb, později využívaný mimo jiné jako pivovarská sklepení. Dochoval se dodnes. Kryštof z Karbic, majitel panství v letech 1555–1564, započal s důlní činností. Do města přicházelo za prací mnoho horníků, zejména luteránského vyznání, které ve druhé polovině 16. století zcela převládlo. V roce 1588 se Jirkov dostal do vlastnictví katolíka Jiřího Popela z Lobkovic, což vyvolalo náboženské problémy. Město pak sdílelo osudy společně s Chomutovem, a to do roku 1594, kdy spolu s ním bylo zabaveno císařem Rudolfem II. a posléze odprodáno v roce 1606 Adamovi Hrzánovi z Harasova. V majetku tohoto rodu zůstalo až do počátku 18. století.⁵¹²

O životě Jirkova v předbělohorském období nemáme příliš informací. Městskou samosprávu vedla městská rada složená z dvanácti členů (doložená je od konce 16. století), kterou vždy po roce až dvou majitel panství obměňoval. Při těchto příležitostech docházelo ke sporům s panskými služebníky, které končily i bitkami. Koncem 16. století stál v čele městské kanceláře vzdělaný jedinec neznámého jména, který sepsal stručné pojednání o dějinách města. Existence dalších městských kronik je doložena až v 19. století; ovšem oba tehdy vzniklé svazky stejně jako městská kronika z 20. století jsou dnes ztraceny.

Pamětní kniha města Jirkova

Nejstarší dochované historiografické záznamy o městě Jirkovu jsou součástí městské pamětní knihy. Autor svou práci nazval *Von der Stadt Görkau* a stručně v ní zachytil historii města od jeho počátku až do roku 1578. Založení města položil k roku 1269, což mělo být datum udávané Václavem Hájkem z Libočan v jeho *Kronice české*. Neznámý autor se však domníval, že zde se Hájek spletl a že datum se vztahuje nikoli k městu, ale k založení hradu Červeného Hrádku.⁵¹³ Nejstarší městské privilegium datoval do roku

⁵¹² A. Sedláček, *Místopisný slovník Království českého*, s. 44–45.

⁵¹³ Václav Hájek z Libočan však k roku 1269 pouze uvádí, že král Přemysl Otakar II. *rozkázal všechny hrady i tvrze v Čechách opravovati, také několik hraduův i tvrzí nových v místech příhodných kázal na*

1378. Ve své práci se také věnoval počátkům Červeného Hrádku, o němž se už ani tehdy nevědělo, kdo byl jeho zakladatelem. O vzniku jeho jména, které je odvozeno od barvy cihel, uvádí, že někteří ho také nazývají Cihelní hrádek. Ač je text napsán v němčině, název je uveden česky a teprve poté německy. Pozornost autor věnuje také majiteli Vilémovi z Illenburgu, který městu udělil v roce 1443 privilegium dovolující vařit pivo. Městská privilegia poté potvrdil Jirkovu v roce 1570 císař Maxmilián II. Humanistické vzdělání autora ukazují jak latinská slova v úvodu textu seřazená tak, že dohromady dávají polatinštělý název města – Gorcavia, tak i dvoje datování – biblické a současné. Text je proložen latinskými výrazy i verši. Autor se při své literární tvorbě opíral o dobové tisky, zejména o *Kroniku českou* Václava Hájka z Libočan a kalendář Prokopa Lupáče z Hlavačova; obě díla v textu zmiňuje. Historii města je věnováno pouze prvních sedm folií kodexu; poté následují další texty: epitaf Bohuslava Hasištejnského, proroctví a opisy privilegií, které byly zapsány do knihy pro paměť budoucím čtenářům. Původní písař ukončil svoji činnost poměrně rychle, popsal jen třicet jedna stránek. Jeho následovníci, zřejmě městští úředníci, se již historií města nezabývali, ale do knihy opisovali materiály úředního rázu, především městská privilegia a důležitou korespondenci.

Nedostatek informací nám prozatím nedovoluje blíže poznat osobu autora ani další osudy rukopisu. Nejspíše některý ze zdejších vzdělanců, jehož jméno nám zůstalo utajeno (s velkou pravděpodobností půjde o některého z radních písařů, který měl přístup k městskému archivu), zamýšlel zachytit významné okamžiky v dějinách Jirkova a zdůraznit jeho význam a postavení opisy městských privilegií. Pojednání o minulosti Jirkova zůstalo nejspíše uchováno v městské kanceláři a další osoby, asi městští písaři, je postupně doplnili dalšími opisy úředních materiálů. Rukopis lze proto pokládat za pamětní knihu s historickým úvodem.

Dochování

Rukopis, který v krátkosti pojednává o dějinách města Jirkova, je uložen ve Státním okresním archivu Chomutov se sídlem v Kadani ve fondu Archiv města Jirkova.⁵¹⁴ Jde o knihu o 66 foliích téměř kvartového rozměru (31x19 cm), svázanou v soudobé pergamenové vazbě, ve které však více jak polovinu listů zabírají opisy privilegií a

svuoj náklad postaviti. Města česká také znamenitě se opravovala, některá jsou při tom času zdmi odělána. V. Flajšhans, Václava Hájka z Libočan Kronika česká IV. Čechy královské 1254–1347. Praha 1933, s. 53.

⁵¹⁴ Inv. č. 746, kniha č. 668-1.

listin. Je psána novogotickou (v první části též humanistickou) kurzívou a polokurzívou. Původní písař zapsal svůj text na třicet jedna folií; tato mají původní foliaci a narýsované okraje. Na dalších listech následují opisy privilegií psané více písaři. Závěr knihy tvoří index titulů vytvořený v první polovině 17. století. Práce doposud nebyla v literatuře zmíněna.⁵¹⁵

KADAŇ

Osídlení severočeského města Kadaně sahá do dávné minulosti. Pravděpodobně již v 11. století vyrostla na zemské stezce spojující Čechy s Míšeňskem při brodu přes řeku Ohři osada. V roce 1186 daroval kníže Bedřich tuto osadu řádu johanitů, aby kolonizovali zdejší krajinu. Johanité vystavěli kostel Panny Marie, faru a špitál. Za krále Václava I. či Přemysla Otakar II. byla osada johanitům odebrána a před rokem 1261 (1259?) povýšena na královské město. Současně s budováním městských hradeb vznikl i královský hrad, který dnes patří k nejlépe zachovalým městským hradům u nás. První purkrabí se připomíná k roku 1277. Kromě johanitů se v Kadani usadil ve 13. století u kostela sv. Michala řád minoritů.⁵¹⁶ V roce 1362 celé město s předměstím, konventem minoritů a hradem vyhořelo. Další zkáza ho potkala v husitských bouřích, kdy bylo dobyt husitskými vojsky, která poničila hrad i město. Zničen byl i majetek johanitů, a tak ho v roce 1542 velkopřevor Zbyněk Berka z Dubé postoupil městu. S opravou hradu se sice započalo koncem 15. století, ale hrad roku 1498 vyhořel. Opraven byl až po roce 1504.

Mezi městem a hradem, jenž střídal své zástavní pány, docházelo k častým sporům a není divu, že měšťané usilovali o jeho získání do svého vlastnictví. To se jim ale podařilo až v roce 1595. Od té doby však budova hradu chátrala. V 18. století pak sloužila jako kasárna a roku 1811 dokonce vyhořela.

⁵¹⁵ O existenci jakési městské kroniky Jirkova se zmiňuje ještě v roce 1876 Nikolaus von Urbanstadt ve své práci *Geschichte der königliche Bergstadt Sebastiansberg*. Comotovia 2, 1876, s. 10.

⁵¹⁶ Klášter byl během husitských válek poničen a po jejich skončení renovován. V následujícím století však dostal na krátkou dobu zanikl. Kostel sv. Michala byl postoupen v roce 1547 utrakvistům, kteří do té doby neměli žádný kostel ve své správě. Ti ho však již v roce 1590 z příkazu císaře Rudolfa II. museli vrátit řádu. K dějinám města viz též Franz Josef Stocklów, *Das Buch der Heimat. Der Bezirk Kaaden in seiner Gegenwart und Vergangenheit*. Kaaden 1890.

Královské město Kadaň nebylo v 16. století nábožensky jednotné, žili zde vedle sebe katolíci i evangelíci. Rozpory mezi obyvateli se ještě více vyhroutily s příchodem luterství. V roce 1564 se stal katolickým farářem Jan Agricola, který sledoval zájmy katolíků a horlivě referoval o náboženských nepokojích pražskému arcibiskupovi. Nevraživost mezi protestanty a katolíky vyvrcholila v roce 1566 dvojitou vraždou z náboženských důvodů. V roce 1574 se podle zprávy faráře ke katolictví hlásilo pouze čtrnáct měšťanů.⁵¹⁷ Evangelíci, kteří neměli kde konat své bohoslužby, usilovali o získání některého ze zdejších kostelů do své správy. Uspěli až před polovinou 16. století, kdy se minoritský klášter ocitl ve velmi špatné finanční situaci, takže komunita dokonce načas zanikla. Této skutečnosti využili protestanti a převzali její kostel sv. Michala v roce 1546 do své péče. Dlouho však v jejich vlastnictví nezůstal, neboť na příkaz císaře Rudolfa II. ho museli v roce 1590 vrátit obnovenému klášteru, což se neobešlo bez emocí. Pro své bohoslužby si začali přestavovat hřbitovní kostelík u Prunérovské brány, který však museli také uzavřít.⁵¹⁸

Městská historiografie

Z města Kadaně je dochována kronikářská práce, která vznikla nejspíše v době, kdy se vyhroutily náboženské rozpory mezi katolíky a protestanty v souvislosti s nařízením vrátit původní klášterní kostel sv. Michala zpět obnovenému konventu. Neznámý autor v ní zachytil dějiny Kadaně od momentu jejího založení až do roku 1599.

I. Kronika neznámého autora z předbělohorské doby

Kadaňská kronika sepsaná koncem 16. století patří mezi pozoruhodná díla tohoto období. Její rukopis se nedochoval v úplnosti – chybí mu titulní list, a tak nevíme, kdo byl autorem. Nikde v textu se jeho jméno neuvádí. Z úvodu i z obsahu záznamů lze soudit, že pisatelem byl nejspíše někdo z okruhu městské správy, pravděpodobně nikoliv však písař či jiný městský úředník zapisující do městských knih, neboť se zdá, že jeho písmo není totožné se zápisy z této doby. Autor byl nejen hluboce věřící, ale též silně angažovaný v náboženských rozporech, které ve druhé polovině 16. století otrásaly

⁵¹⁷ O dvojitě vraždě referoval zdejší farář Jan Agricola arcibiskupovi Brusovi z Mohelnice. Počet katolíků uvedl kadaňský kněz Kryštof Hecer ve zprávě arcibiskupovi, kde si stěžuje na celkově špatnou situaci katolické strany. Lze proto předpokládat, že počet katolíků ve městě byl ve skutečnosti o něco vyšší. K otázce náboženské orientace obyvatel města viz Praha NA, fond APA I, inv. č. 1565/7–9, karton 693.

⁵¹⁸ K náboženským poměrům ve městě v 16. století viz Petr Rak, Kadaňské městské knihy a správa v letech 1465–1620. Disertační práce. Katedra pomocných věd historických a archivního studia Filosofické fakulty UK Praha 2012, zejména s. 145–172.

Kadani, neboť otázkám náboženského života a víry je věnována v zápisech mimořádná pozornost, a to jak událostem týkajícím se přímo Kadaně, tak i celé země.⁵¹⁹ Neznáme rok jeho narození, lze však předpokládat, že k němu došlo před polovinou 16. století, a nevíme ani, jakého stupně vzdělání dosáhl. Jistě však vzdělaný byl; dokládají to opisy latinských textů vložené kroniky. S jeho jménem se možná setkáváme při výčtu osob poznamenanému k roku 1592 v souvislosti s jejich předvoláním do Prahy. Představitelé města se museli v uvedeném roce dostavit do České komory, aby vysvětlili, jak je možné, že místo městského děkana obsadili osobou nedoporučenou konsistoří a proč zřídili ve městě zvláštní školu. Za své provinění byli v Praze také hned potrestáni. V záznamu této události jsou uvedena jména osob, jež přijely do Prahy, a záznam je napsán v první osobě množného čísla, jako kdyby jeden z přítomných byl autor textu: *Inn diesem 92 Jar den 6. Octobris, welches war Montag, sindt fünf Personen von Caden als D. Simon Florin, Adamus Beyer, Cyprianus Stierba, Zacharias Schönhöfer und Thoma Zikan (Veit Thim aber hatt auch mit gen Praga reisen sollen, aber wegen Leibes Schwachheit verschönet worden) in die Böhmische Cammer gefordtet und eingefallen worden, haben alda 17 Herren Herrnn Standes gesessen, der Landhofmeister Lochwitzer hat wordt geredt. Ist uns vorgehalten worden, das wir frembte[n] auslendische[n] unordentliche[n] prister, dem die Consistorio zu Prag nicht zu gethan, halten und födern und nun viel Jar lang denselben geehret und genehret haben. Auch das wir ohne Erlaubnus Kön[iglicher] M[ayestät]t eine Kirchen [!] erbauet haben, neben auch eine sonderliche Schule unsers gefallens halten und einrichten, und noch viel ander Artickel mehr, welche nicht alle zu erzelen. Derwegen wir in Weisen Thurm zu gehen verurtheilet worden.*⁵²⁰ Autor pokračuje dalším líčením pobytu ve vězení a vyměření vysokého peněžitého trestu. Je pozoruhodné, že následující text byl původně napsán ve třetí osobě množného čísla a zájmeno „sie“ bylo později přeškrtnuto a stejnou rukou napsáno „wir“. Autor náležel k církvi pod obojí, jak lze vydedukovat z textu k roku 1591: *sindt wir, die sub utraque, zum Cadan aus der Kloster Kirchen S. Michael genandt ... aus bevehl Kayserlicher Mayestät ... ausgetrieben worden. Welches Gotteshaus wir derer sub utraque in die 44 Jar ruhlichen haben inne gehalten.*⁵²¹ Identitu autora i jeho

⁵¹⁹ Nejen že na tehdejší dobu pojednává poměrně rozsáhle o husitských bouřích, ale velká pozornost je věnována roku 1575 a jednání o Českou konfesi. Bližší rozbor kroniky a dalších dobových pramenů, zejména paleografický výzkum, teprve ukáže, zda autor nebyl jedním ze zástupců města na tomto sněmu.

⁵²⁰ Praha, Knihovna Konventu františkánů u Panny Marie Sněžné, sign. Kadaň R 13, folio 161r.

⁵²¹ Tamtéž, fol. 160r.

konfesijní příslušnost by mohl odhalit až detailní rozbor kadaňských písemností z předbělohorského období; zatím se ho však identifikovat nepodařilo.

Je také možné, že autor byl osobně přítomen na zasedání zemského sněmu v roce 1575 při projednávání České konfese, neboť o těchto událostech zanechal v kronice velmi rozsáhlý a podrobný popis.⁵²² Kromě úvodní části k projednávané otázce náboženské svobody v něm téměř den po dni mapuje jednání probíhající od 24. srpna do 14. září. Jeho popis se nejvíce blíží zprávě vyhotovené v prostředí Jednoty bratrské.⁵²³ Avšak ani tyto záznamy nestačí k určení identity autora.

Autor věnoval svému dílu velkou péči, což je patrné jak z úpravy rukopisu, tak z rozvržení textu. Počáteční folio či folia dnes chybí, rukopis začíná indexem neboli obsahovým rejstříkem, jehož první stránka tvoří přideštití. Index je řazen abecedně a přináší přehled o událostech zapsaných v kronice. Každá událost je doplněna rokem, ke kterému se vztahuje, a odkazem na příslušné folio.⁵²⁴ Rejstřík nemá původní foliaci; ta začíná až s textem kroniky. Po rejstříku následuje prázdný, z horní třetiny oříznutý list a po něm přichází stránka s předmluvou (fol. XVIIr).

Předmluva je na tehdejší dobu poněkud stručná, můžeme z ní však vyčíst motivaci autora pro sepsání díla i jeho přístup k práci kronikáře. Autor v ní stručně naznačil, co bude hlavní náplní díla: ... *die Gefahr und schwere Muhe derer Personen, die sich Gottes Worts hertzlich angenommen, was sie darbei erlitten und ausgestanden ... Demnach solches aber von dem gegenheil des glaubens aufgemerckt et herkömpt, hilfft es besser zu warheit, dieselben geschichte hab ich zusammen geschreiben* a zároveň se jistil i proti případnému nařčení z nepravdy: *Wo einer solches lesen möchte und die Acta riechtiger wuste, stehet ihm frey eine Besserung zu machen. ... Es sol auch keiner Person, derer hierin gedacht wirdt an Ehren verletzlich sein.* Z jejích řádků také jasně vyplývá skutečnost, že počítal se zveřejněním práce: *wo einer solches lesen möchte.* V textu také uvádí, že při své práci vycházel ze zápisů roztroušených na samostatných listech (*aus zerrisen hier und hin geworffenen*) a že tedy všechny události nemusí být zcela pravdivě vyličený ... *das es aller Dinge nicht so gar richtig sein muss.* Po předmluvě následuje opis z *Kroniky české* Václava Hájka z Libočan udávající počet

⁵²² Tamtéž, fol. 131v–149r.

⁵²³ Edice bratrského textu viz Sněmy české IV, 1574–1576. Praha 1886, s. 89.

⁵²⁴ Praha, Knihovna Konventu františkánů u Panny Marie Sněžné, sign. Kadaň R 13, fol. Ir–XVv. Vzhledem ke skutečnosti, že text indexu nemá foliaci, mohl být původně autorem zařazen na konec kroniky.

měst, městeček, vsí, zámků a majetků. Za tímto textem teprve začíná samotná kronika města.

Kronika líčí dějiny města Kadaně od jeho samého počátku až do konce 16. století. Začíná rokem 821, do kterého Václav Hájek z Libočan položil vznik Kadaně.⁵²⁵ Zápisy autora končí rokem 1599, kdy je uveden pouze soupis členů nové městské rady. Rozsah a forma jednotlivých záznamů se od sebe liší, nacházíme zde jak stručné, několikařádkové zápisy, tak i souvislé vyprávění. Nejrozsáhlejší je záznam k roku 1534, kdy došlo v Kadani k uzavření mezinárodní mírové smlouvy.⁵²⁶ K tomuto roku jsou poprvé uvedena jména městských radních. Dějiny města jsou líčeny chronologicky, ne vždy je však chronologie dodržena, a každá zpráva tvoří uzavřený celek. Některé roky jsou v kronice zcela vynechány, zřejmě autor nenašel pro tato léta žádné pamětihodné události, které by stály za zaznamenání. Mezi chronologické záznamy událostí jsou vkládány opisy dokumentů, vztahujících se především k náboženské problematice, opisy písní a různé historky. Pravděpodobně od sedmdesátých let 16. století psal autor z vlastní zkušenosti, jak dokládá zvyšující se počet záznamů k jednotlivým letům, důraz na události každodenního života a též přímo text vztahující se k drahotě roku 1571: *wie ich denn selbst geschrieben und gesehen*.⁵²⁷

Autor vytvořil své dílo najednou, pravděpodobně v roce 1597, neboť až do tohoto roku jsou letopočty psány červeně a červeným inkoustem je také provedena foliace. Události let 1598 a 1599 nejspíše zaznamenal až po dokončení díla. Pro líčení starších dějin měl zřejmě k dispozici různé prameny, výslovně je však zmíněna pouze Hájekova kronika a ony v předmluvě blíže nespecifikovatelné „kartičky“. V této části kroniky je více pozornosti věnováno dění v celé zemi. Teprve v 16. století se pisatel více soustředil na lokální záležitosti a spíše okrajově jsou zachyceny události širšího

⁵²⁵ Václav Hájek z Libočan položil vznik Kadaně do roku 821 do období bojů Čechů s Němci. Kníže Vojen poslal do Žatecka pomoc, již velel Kadan: „*Ten si na místě budoucího města „dal sobě velmi veliký přibytěk dřevěný nad řekou postaviti a při něm obrubu širokú, také i příkopy, a dal tomu přibytku jméno od svého jména Kadan*“. V. Flajšhans, Václava Hájka z Libočan Kronika česká I. Úvod 644–904. Praha 1918, s. 245.

⁵²⁶ Zápisy k tomuto roku jsou zachyceny na 13 listech. (Fol. 78v–90r.) V tomto roce v červnu byla v Kadani uzavřena mírová dohoda mezi Habsburky a německými protestanty, které podporoval francouzský panovník, o vládu ve Württembersku. Mezi přítomnými byl i král Ferdinand I. Kronika přináší podrobný popis tohoto setkání. K událostem tohoto roku viz Josef Janáček, České dějiny. Doba předbělohorská 1526–1547. Kniha I/2. Praha 1984, s. 145–146.

⁵²⁷ Fol. 122v.

významu.⁵²⁸ Z řádků kroniky se dozvídáme řadu zajímavostí ze života města a jeho obyvatel, o náboženství a církvi, výměnách městské rady, městských stavbách, kriminalitě, různých pohromách a nešťastných událostech, stejně jako o drahotě, vojenských taženích, úmrtí významných panovníků apod. Je zřejmé, že stejně jako většina autorů této doby vůbec nepochyboval o pravdivosti různých senzačních zpráv, jak dokládá například poměrně dlouhý zápis pojednávající o ženě, která porodila 364 dětí.⁵²⁹

Kronika města Kadaně přináší nejen řadu podrobností k životu v předbělohorské době, ale též k minulosti města. Její autor se sice snažil o objektivní zachycení událostí, občas však mezi řádky probleskne jeho silné pouto k evangelické církvi. Časovým rozsahem svých zpráv (821–1599) kronika vystupuje z průměru své doby, a to i přes skutečnost, že jádro záznamů leží v 16. století. Její rozvržení i styl záznamů ukazují, že autorem byla osoba nejen vzdělaná, ale též se značným přehledem o současném a minulém dění.

Dochování

Kadaňská kronika je v současnosti uložena v knihovně řádu františkánů u Panny Marie Sněžné v Praze pod signaturou Kadaň R 13. Ještě do nedávné doby byla kniha uchovávána v Národní knihovně ČR v Praze, kam klášterní knihovna přešla po zrušení řádu a konfiskaci majetku.

Rukopis kroniky je kvartového formátu (30,8x19,4 cm) a obsahuje 230 folií, přičemž původní text kroniky dosahuje až do folia 167r, kde je jako poslední zápis poznamenána obnova městské rady v roce 1599. Po něm následují přípisy pro léta 1631–1659. Rukopis je svázan v mladší, barokní vazbě a je otázkou, kdy byla ztracena jeho první stránka či stránky. Každopádně při barokní převazbě bylo verso folia předcházející rejstříku kroniky vlepeno jako přední přideštití. Zřejmě titulní list v této době již chyběl. Text je psán novogotickou německou kurzivou s humanistickými prvky černým inkoustem, případné nadpisy jsou minuskulou, přičemž rok, foliace a nadpisy či počátek textu, zejména v případě, kdy šlo o opis dokumentu, jsou provedeny červenou barvou. Až do roku 1599 je text psán jedním písařem.

⁵²⁸ Například k roku 1558 je záznam o volbě Ferdinanda I. římským císařem (fol. 118r); poté následují záznamy týkající se Norimberka (vzniku, původu jména) a současný popis města.

⁵²⁹ Fol. 5r. Zpráva zřejmě vyšla tiskem, neboť ji nacházíme ve více dílech.

Edice a literatura

Kronika zřejmě zůstávala po celá staletí badatelům neznámá, neboť do dnešní doby neexistuje žádná studie, která by se jí zabývala, ani žádná zpráva, která by přinášela alespoň zmínku o její existenci. Nejspíše zato může její uložení ve františkánské knihovně, kam se asi dostala v krátké době po svém vzniku, a tak nebyla běžným badatelům přístupná. Jde však jenom o domněnku, protože prameny, které by o kronice a její recepci vypovídaly něco bližšího, se nedochovaly, nebo nebyly doposud odhaleny.

II. Mladší narativní dějepisné prameny

Je s podivem, že z tak velkého města jako byla Kadaň, nejsou dochovány žádné další kronikářské záznamy, a to až do poloviny 18. století. Pouze některý z městských úředníků zachytil několik pamětních zpráv ze 17. století v tzv. *Nové zelené knize památné*.⁵³⁰ Kolem poloviny 18. století se zabýval historií města zdejší měšťan Ignác Rösler, který ve svém díle zachytil jak dějiny města v letech 821–1740, tak i jeho legendy.⁵³¹ Další práce věnované minulosti Kadaně pocházejí až z 19. století.

KLATOVY

Královské město Klatovy, rozkládající se v podhůří Šumavy na břehu řeky Úhlavy, bylo založeno ve 13. století. Jeho předchůdcem byla ves ležící v místech dnešního Pražského předměstí, která je doložena již roku 1253. Tehdy zde existovala rotunda sv. Jiří (později sv. Vojtěcha), která byla zničena v roce 1783 výbuchem prachu. V její těsné blízkosti stával kostel sv. Michala, jenž byl postaven v roce 1380 jako hřbitovní.⁵³²

Klatovy vznikly v době panování Přemysla Otakara II. na tzv. Pasovské stezce, která vedla z Prahy přes Plzeň do Německa. Autor rozsáhlých dějin města Jindřich Vančura uvádí jako rok vzniku nového královského města rok 1260.⁵³³ Krátce po

⁵³⁰ Kadaň, SOkA Chomutov se sídlem v Kadani, fond AM Kadaň, inv. č. 59, kniha č. 1.

⁵³¹ Ignatius Rösler, Beschreibung der königlichen Stadt Cadan und deren hier zugetragenen Denkwürdigkeiten vom Jahre 821–1740. Chomutov SOkA, fond AM Kadaň, inv. č. 896, kniha 837.

⁵³² K. Kuča, Města a Městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, s. 894–895.

⁵³³ Jindřich Vančura, Dějiny někdejšího královského města Klatov I/1, Klatovy 1927, s. 53.

založení se v jeho zdech usadili dominikáni, kteří měli koncem 13. století přenést své sídlo z jihovýchodního okraje města k hradbám na jih od farního kostela. Za husitských válek byl klášter i s kostelem vypálen a k jeho obnovení došlo až po polovině 15. století. Klášter se však neudržel a načas zdejší komunita zanikla. Obnoven byl až v roce 1622. V josefínských reformách byl zrušen a sloužil různým účelům.⁵³⁴ V roce 1288 byl také založen špitál sv. Ducha.⁵³⁵ Přemysl Otakar II. také nechal ve městě vystavět hrad, který však v krátké době zanikl. Nevíme ani, v kterých místech stával, snad tam, kde později vznikla jezuitská kolej.⁵³⁶

Město se rychle rozvíjelo a v době panování Lucemburků bylo obdařeno mnoha městskými privilegii (právo trhu, mílové a popravčí právo). V husitských válkách získalo značný pozemkový majetek a dále bohatlo. V této době zde definitivně převládlo obyvatelstvo české národnosti. V roce 1530 potvrdil Ferdinand I. městu jeho privilegia. V předbělohorské době patřily Klatovy mezi nejbohatší královská města (byly sedmé v pořadí na pomyslném majetkovém žebříčku královských měst). Rozvoj města se odrazil i v jeho výstavbě, které uvolnily místo – tak jako v mnoha českých městech – požáry.⁵³⁷ Do dnešní doby se dochovala renesanční radnice i obě věže – Černá a Bílá. Černá věž vznikla současně s radnicí ve druhé polovině 16. století, Bílá věž sloužila jako samostatná zvonice u farního chrámu.

Slibný rozvoj Klatov zastavila třicetiletá válka, která přinesla útrapy spojené s obsazením města, s průtahy vojsk a rekatolizací. V roce 1636 byla založena jezuitská kolej a vliv jezuitů se odrazil v životě celého města.⁵³⁸ Jezuité založili nový kostel, kam byl umístěn zázračný obraz Panny Marie, jenž přitahoval řadu poutníků, a založili gymnasium. V 17. století, v letech 1663–1676, pobýval ve zdejší jezuitské koleji Bohuslav Balbín, který zde sepsal své významné dílo *Obranu jazyku slovanského, zvláště českého*.⁵³⁹ Na zdejším gymnasiu studovali také Václav Matěj Kramerius či Josef Dobrovský.

⁵³⁴ Pavel Vlček, Petr Sommer, Dušan Foltýn, Encyklopedie českých klášterů. Praha 1997, s. 302–303. Viz též M. Tejček, Dominikánský klášter v Klatovech uvnitř hradeb. Několik poznámek k jeho stavebním dějinám ve světle písemných pramenů. Sborník prací z historie a dějin umění 5, 2008, s. 67–85.

⁵³⁵ CIM, s. 105, č. 41.

⁵³⁶ K. Kuča, Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, s. 895.

⁵³⁷ Mezi největší pohromy patřil požár v roce 1579 a požár roku 1615. Další zhoubný požár postihl město v roce 1689, v jehož důsledku došlo k barokní přestavbě řady budov. Ani v 18. století se městu požár nevyhnul.

⁵³⁸ O založení jezuitské koleje se uvažovalo již v roce 1621–1622. Teprve v roce 1635 byl donem Martinem de Hoeff-Huerta darován jezuitům majetek, který umožnil výstavbu koleje.

⁵³⁹ *Dissertatio apologetica pro lingua Slavonica, praecipue Bohemica*. Tiskem byla vydána teprve roku 1775 Františkem Martinem Pelclem.

V 16. a 17. století žila v Klatovech řada humanistů, z nichž někteří po sobě zanechali vlastní literární díla, jiným byly věnovány příležitostné sborníky. Jeden z nich je věnován památce Šimona Cerasina Litoměřického, zdejšího děkana v letech 1596–1598.⁵⁴⁰ S městem Klatovy je spjato několik významných osobností raného novověku. Na prvním místě je třeba uvést Pavla Kristiána z Koldína, staroměstského kancléře a autora *Práv městských Království českého*, vydaných roku 1579, jenž se zde roku 1530 narodil v rodině zámožného měšťana. Mezi významné básníky patřil zdejší rodák Šimon Ennius z Fenixfeldu (c. 1520–1561), člen básnické skupiny sdružující se okolo Jana Hodějovského z Hodějova, autor mnoha latinských děl. Po ukončení studií se vrátil do svého rodného města, kde se zařadil – díky výhodnému sňatku – mezi jeho elitu.⁵⁴¹ Také autor učebnice počtů i jazyků Ondřej Šimek z Dalmanhorstu († 1551) byl zdejším rodákem.⁵⁴²

Městská historiografie

V předbělohorském období vzniklo historiografické dílo zdejšího měšťana usazeného v Praze Jana Klatovského, které se však do dnešní doby nedochovalo v originále. Z 16. a počátku 17. století pochází také několik kratších záznamů popisujících požáry ve městě. Ucelené dějiny města zpracoval historik a spisovatel Jan Florián Hammerschmidt ve své *Historii klatovské v sedm dílů rozdělené*, vydané v roce 1699.

I. Klatovské požáry v dobové literatuře

Ve století před Bílou horou postihlo město několik požárů různé intenzity. Mezi největší patřil oheň, který vypukl v květnu roku 1579 a zničil okolo tří set domů, městské opevnění a další budovy. Farní kostel Narození Panny Marie stejně jako radnice zůstal nepoškozen. O průběhu požáru a následných škodách se dochovalo několik zpráv. Jedna z nich pochází z pera městského písaře Mistra Jana Záhrobského z Těšína (c. 1523–1590), který nastoupil do své funkce v Klatovech po absolvování pražské akademie a učitelském působení v Českém Brodě v roce 1550.⁵⁴³ V roce 1582 vydal českou divadelní hru s biblickým námětem *Tragica historia vo knězi neb knížeti Héli a jeho*

⁵⁴⁰ K jeho osobě viz Rukověť 1, s. 355.

⁵⁴¹ Více k jeho osobě a dílu viz Rukověť 2, s. 103–108. Mimo jiné po sobě zanechal latinsky psanou autobiografii zapsanou do prvotisku Eneáše Silvia, *Epistulae familiares* (Norimberk 1481), dnes uloženou v archivu města Písku.

⁵⁴² O významných osobnostech spjatých s Klatovy a jejich literární činnosti viz Lenka Sýkorová a kol., *Klatovy. Historie, kultura, lidé*. Klatovy 2010, s. 179–195.

⁵⁴³ K jeho osobě viz Rukověť 5, s. 555.

synech, v jejímž úvodu vylíčil hrůzy této pohromy.⁵⁴⁴ V témže roce vyšla latinská báseň Jáchyma Hynconia z Velenova pojednávající stejné téma, nazvaná *Glatovia urbs Regni Bohemiae ardens ignibus anno ... 1579 die 12. Maii*.⁵⁴⁵ Autor svou práci věnoval klatovské městské radě, avšak sám požár nezažil. Psal na základě zpráv, které se k němu donesly.

O požáru zanechal záznam také klatovský děkan Jan Jelenský († 1595), který vedl zdejší duchovní správu od sedmdesátých let 16. století. Ten zapisoval do misálu, který měl na faře k dispozici, různé – z jeho pohledu pamětihodné – události odehrávající se v okolí, zejména pak katastrofy.⁵⁴⁶ Zápisy o nich a i o jiných záležitostech nejen od tohoto děkana, ale i dalších osob, nalezneme porůznu roztroušeny na volných místech jednotlivých listů knihy i samostatně na dvou prázdných stránkách.

Další rozsáhlý požár, který zničil téměř celé město, propukl v roce 1615. Jeho průběh i následky popsal zdejší rektor Václav Klement Žebrácký, který v letech 1614–1616 vedl správu klatovské školy.⁵⁴⁷ Zprávu přinesl ve dvou jazycích, a to latinsky pod titulem *Lugubris lessus urbis Glatoviae misere ignibus ardentis* a česky *Planctus Clatovia nad ohněm 1615*.⁵⁴⁸ Před vylíčením této katastrofy, při níž bylo zničeno více než 174 domů, se také stručně zmínil o původu města i jména a o jeho dějinách.⁵⁴⁹ Stejný požár podrobně popsal také Jan Florián Hammerschmidt ve své *Historii klatovské*, který měl mít zprávy od očitého svědka.⁵⁵⁰

Další hrůzný požár postihl Klatovy v 17. století. V červenci 1689 při oslavách obrazu Panny Marie Klatovské vypukl oheň založený žháři, který poničil téměř celé město. Zničena byla i radnice s městským archivem, z něhož se stěží podařilo něco zachránit. O této hrůzné události zanechal zprávu Daniel František Voříšek pod názvem

⁵⁴⁴ Knihopis č. 17082.

⁵⁴⁵ K jeho osobě a dílu viz Rukověť 2, s. 376–378.

⁵⁴⁶ Papírový tištěný misál z roku 1503 (Norimberk) je uložen v knihovně ve Vlastivědném muzeu dr. Hostaše v Klatovech pod inv. číslem 52. Zápisky Jelenského jsou na foliu 159v–160r a na okrajích různých listů. Na jeho zprávy navázal další písař (děkan?) a dovedl záznamy až do roku 1607. Viz též J. Linda, A. Stich, A. Fidlerová, M. Šulcková a kol., Repertorium rukopisů 17. a 18. století z muzejních sbírek v Čechách I/1, s. 110. Více k záznamům: Karel Hostaš, Paměť o Klatovech a okolí ze století XVI. a XVII. Šumavan 19, 1886, č. 26, s. 303–305.

⁵⁴⁷ O osobě a díle tohoto významného spisovatele viz Rukověť 1, s. 370–382.

⁵⁴⁸ F. J. Hammerschmidt otiskl báseň ve své Kronice Klatovské pod názvem Planctus Clatoviae, to jest truchlivé, toužebné a žalnoboletné nařikání slavného a starožitného v království Českém města Klatov.

⁵⁴⁹ Kromě latinské verze existuje i česká. Známe z ní pouze stručný výtah dochovaný v rukopise ze 17. století (sign. NK XV D 6) a zápis v kronice Hammerschmidta.

⁵⁵⁰ Historie klatovská vyšla roku 1699. Viz též L. Sýkorová a kol., Klatovy, s. 180.

*Ohnivá lamentací, pláč a naříkání královského města Klatov 8. dne měsíce Julii L. P. ... 1689.*⁵⁵¹

II. Jan Klatovský a jeho Klatovská kronika

Nejstarší známou práci věnovanou dějinám Klatov známe v současnosti pouze z mladších opisů.⁵⁵² Vznikla na konci 16. století a jejím autorem byl novoměstský měšťan Jan Klatovský, původem z Klatov. Své dílo dedikoval v roce 1599 městské radě svého rodného města. V této době již trvale žil v Novém Městě pražském, kam se přestěhoval v roce 1574 a kde se stal radním služebníkem. Zde se také oženil a získal měšťanství. Jaké měl vzdělání, nevíme, ale minimálně absolvoval městskou školu, neboť na místo radního služebníka bylo určité vzdělání potřebné. Byl víry pod obojí a jeho jméno je uvedeno v roce 1628 mezi těmi novoměstskými měšťany, kterým byla dána lhůta tří neděl na rozmyšlenou, zda konvertují či opustí zemi. O jeho dalším osudu však již nevíme nic.⁵⁵³

Svou práci o dějinách Klatov sepsal ve zralém věku. Zřejmě se o historii zajímal, jak svědčí tento spis i zmínka o *Kronice české* Václava Hájka z Libočan. Je velmi pravděpodobné, že to bylo Hájkovo dílo, které Klatovského ke spisování inspirovalo. Hájek ve své kronice popsal založení dominikánského kláštera knížetem Theobaldem,⁵⁵⁴ avšak o počátku Klatov se ve své práci vůbec nezmínil. Jan Klatovský se proto rozhodl tento nedostatek napravit a sám se ujal úkolu popsat počátky dějiny města. Ty si ovšem vybájl zcela v Hájkově duchu. Do kroniky však poznamenal, že měl k dispozici starý spis sepsaný klatovským opatem Rotomanem neboli Radimilem, který měl sepsat práci nazvanou *Historia de fundatione civitatis Clattoviae ex memoriis consignatis a Petro Wotilo conscripta a Rothomano*. Podle svého tvrzení v předmluvě klatovské kroniky si Klatovský nemohl tuto knihu vypůjčit a musel vše zapisovat z paměti. Tím odůvodňuje nedodržení chronologie v textu.

Jan Klatovský svou práci nazval *Fundací neb založení a vystavění slavného města Klatov a od koho jméno své má i jiné věci památné, které se v něm strhly, sepsané od Rotomana, jinak Radimila prvního opata kláštera klatovského, a na světlo vydaný od*

⁵⁵¹ Kaligraficky napsaný rukopis o 22 listech je uložen v Praze, v KNM pod sign. IV A 4.

⁵⁵² Edici kroniky s rozsáhlým úvodem zpracovala Alena Fidlerová ve své diplomové práci nazvané Jan Klatovský, Fundací aneb Založení i vystavění města Klatov. Literárněhistorický rozbor a edice. Katedra české literatury a literární vědy FF UK. Praha 2000.

⁵⁵³ Po jeho osudech pátral klatovský historik a profesor zdejšího gymnázia Jindřich Vančura. Své výsledky publikoval ve studii Nejstarší kronikář klatovský a jeho dílo. ČČM 87, 1913, s. 232–243.

⁵⁵⁴ Václav Hájek z Libočan, Kronika česká. Praha 1541, list 197.

Jana Klatovského, měšťana Nového Města pražského 1599. Své vyprávění začal líčením založení města Klatov, které klade k roku 735, a dovedl je do 12. století. Pracoval zcela podle vzoru Hájka a potřebné údaje si vymýšlel. O pravdivosti jeho záznamů nebyly až do doby Gelasia Dobnera žádné pochybnosti. Nejen tehdejší klatovští měšťané, ale též historici raného novověku pokládali jeho dílo za věrohodné. Bartoloměj Paprocký z Hlohol převzal Klatovského údaje o založení města Klatov do svého *Diadochu* vydaného v roce 1602, do části pojednávající o historii českých měst.⁵⁵⁵ Ani Bohuslav Balbín nepochyboval o pravdivosti údajů obsažených v díle Jana Klatovského a uvedl hned čtyři existující exempláře kroniky, z toho jeden tištěný.⁵⁵⁶ O tom, že by mělo dojít k tisku kroniky, však kromě Balbínovy zprávy neexistují žádné jiné zmínky. Do dnešní doby se dochovala pouze v opisech.⁵⁵⁷ Do většího povědomí veřejnosti se dostalo vyprávění Jana Klatovského zásluhou Jana Floriána Hammerschmidta, který je přepsal, poněkud rozšířil a vydal ve své práci o klatovské historii.⁵⁵⁸ Utajeno nezůstalo ani kronikářům z rodu klatovských Voříšků, kteří jeho údaje převzali do své tvorby. Také vyšehradský kanovník Jan Vojtěch Tomáš Berghauer nepochyboval o věrohodnosti Klatovského díla a převzal jeho zprávy do své práce.⁵⁵⁹ Teprve Gelasius Dobner poukázal na skutečnost, že kronika je podvrh.⁵⁶⁰ Své tvrzení opřel mimo jiné i o skutečnost, že Klatovský nemohl čerpat z uváděných starých písemností, neboť žádný benediktinský klášter v Klatovech neexistoval. Nemohl tudíž existovat ani jeho opat Radimil.⁵⁶¹ Zpochybnění věrohodnosti práce se dotklo i osoby autora. Nastaly pochybnosti o jeho skutečné existenci. Josef Jireček ve své *Rukověti k dějinám literatury* uvádí: *Klatovský Jan, osoba Hammerschmiedem tuším smyšlená.*⁵⁶²

⁵⁵⁵ Bartoloměj Paprocký z Hlohol, *Diadochus* V. Praha 1602. O počátku a dávnověkosti měst v Království českém, s. 223–228.

⁵⁵⁶ J. Vančura, *Nejstarší kronikář klatovský a jeho dílo*, s. 232.

⁵⁵⁷ O opisech kroniky Jana Klatovského viz též Josef Volf, *Klatovský Jan a jeho historie Klatovská*. ČČM 80, 1906, s. 158–160.

⁵⁵⁸ J. F. Hammerschmidt, *Historie Klatovská v sedm dílů rozdělená*. Praha 1699.

⁵⁵⁹ Praha NA, fond Archiv Kolegiální kapituly vyšehradské, inv. č. 582, signatura A 10: *Historia Regiae Urbis Clatoviensis* – latinský překlad; inv. č. 799, kniha č. 361, obsahuje na fol. 6r–19v českou verzi klatovské kroniky. Následující folia zaujímá opis latinské básně Václava Klementa Žebráckého o požárech Klatov v letech 1579 a 1615.

⁵⁶⁰ *Epistola apologetica adversus Luciferum urentem*. Pragae 1767, s. 282–291.

⁵⁶¹ Tamtéž, s. 284.

⁵⁶² Josef Jireček, *Rukověť k dějinám literatury české do konce XVIII. věku*. Praha 1875, s. 345. Viz též A. Fidlerová, *Jan Klatovský aneb Založení i vystavění Klatov*, s. 30.

Dochování

Originál práce Klatovského se nejspíše nedochoval. Je známá pouze v opisech a také ze zpracování Jana Floriána Hammerschmidta, který ji zařadil – s doplňky – jako tři počáteční kapitoly svého díla o dějinách Klatov. První zprávu o kodexech obsahujících tuto práci přinesl, jak je už zmíněno výše, Bohuslav Balbín, který uvedl kromě tří rukopisů, dnes uložených v pražských institucích, také jeden tisk.⁵⁶³ První ze zmíněných opisů je dochován v kodexu Národní knihovny signatury XV D 6, jenž původně náležel augustiniánům na Novém Městě pražském. Vznikl v 17. století a kromě práce Klatovského, respektive Hammerschmidta, obsahuje ještě další texty.⁵⁶⁴ Další dva rukopisy jsou dnes uloženy v Knihovně Národního muzea v Praze, a to pod signaturou III G 13 a IV B 1. První vznikl v roce 1649 a náležel v roce 1742 Martinu Václavovi Malovci, klatovskému advokátu. Snad i tento rukopis je z majetku klatovských Voříšků, neboť František ho v roce 1722 daroval Františkovi Hruškovi, měšťanu Klatov.⁵⁶⁵ Textu Klatovského *Fundací aneb založení ... města Klatov* předchází 27 folií náboženského textu. Druhý z rukopisů pochází z 18. století a obsahuje různé záznamy vztahující se ke Klatovům. Byl sepsán Václavem Vojtěchem Voříškem v roce 1699, který ho obdařil několika řádkovým názvem, v němž uvedl všechny druhy písemností opsané v tomto kodexu.⁵⁶⁶ Na fol. 103r–114v je opis Klatovského díla, za kterým následuje opis Hammerschmidtovy *Historie klatovské*.

V knihovně Vlastivědného muzea dr. Hostaše v Klatovech je uložen další rukopisný exemplář pocházející z poloviny 17. století, který obsahuje opis kroniky Klatovského, vyhotovený zdejším měšťanem Janem Voříškem. Rukopis se nedochoval v úplnosti, chybí počáteční stránky (1–26). Na stránce 27 začíná opis nazvaný *Historie o založení města Klatov*. Na pag. 57–208 jsou zapsány různé výtahy z kronik, na které navazují záznamy dalších dvou písařů, z nichž první psal do poloviny 17. století. Dále pak pokračoval Václav Vojtěch Voříšek. Na stranách 221–230 je opis *Instrukce apelatorní* rukou Voříška. Celý kodex je opatřen rejstříkem, který zhotovil v roce 1882 další z jeho majitelů P. Roman Voříšek, farář ve Václavicích.⁵⁶⁷

⁵⁶³ O dochovaných exemplářích viz poznámku 557 a diplomovou práci Aleny Fidlerové.

⁵⁶⁴ Tento rukopis je přístupný v databázi Národní knihovny Manuscriptorium v digitální podobě.

⁵⁶⁵ J. Volf, *Klatovský Jan a jeho historie Klatovská*, s. 159.

⁵⁶⁶ Kniha pamětní všelijakých vejpisův pamětihodných, c. a k. nadání i obdarování, v níž se obsahují rozliční instrukcí, patenty J. C. a K. M. Leopolda I., neměně collatura Klatovským měšťanům udělená, item rozliční formuly přísah měšťanům obyčejných, appellatorní ortele a naučení ... item Historie Klatovská i jiné o Klatovech s rozličnými památkami na světlo vydanými, l. 1699 sepsané k památce všem dobrým přátelům od V. V. V., měšťtina kr. m. Klatov. L. P. 1722.

⁵⁶⁷ Jeho podpis a datace na pag. 238.

III. Mladší narativní prameny

V roce 1642 sepsal česko-latinskou veršovanou historii Klatov berounský měšťan Daniel Erazím Račíněveský, který sem přišel krátce předtím jako preceptor šlechtické rodiny Šofmanů z Hemerlesu, usedlé na Klatovsku. Původně působil jako učitel v Berouně, kde se v roce 1630 výhodně oženil s movitou, starší vdovou, která měla děti již z předchozích dvou manželství. Proč se odebral do Klatov, není zcela jasné. V roce 1639 zažil otřesné vyrabování Berouna švédským vojskem. O této události sepsal báseň pod titulem *Píseň o vyplundrování Berouna*, která se dochovala v opise kroniky zdejšího děkana Josefa Antonína Seydla.⁵⁶⁸ Možná tento zážitek, možná finanční nouze ho donutily opustit město. Svou báseň o dějinách Klatov, nazvanou *Regiae libertatae civitatis Glattae, to jest vypravování správné a jistotné o počátku, založení, vzrostu i případných zkázách královského a svobodného města Klatov v Království Českém v Kratičkové summu rytmovně uvedené a veršičky latinskými vyplněné od Daniele Erazíma Račinského, měšťanina města Berouna*, věnoval přednímu klatovskému měšťanovi Ezechielovi Vodňanskému. Je pravděpodobné, že Račíněveský měl k dispozici kroniku Jana Klatovského, neboť své vyprávění začal bájí o Klatovce. Dílo v chronologickém sledu vypráví dějiny města až do roku 1642.⁵⁶⁹

V 17. a 18. století vznikaly postupně kronikářské záznamy klatovské rodiny Voříšků. Již Jan Voříšek († 1641) si vedl jakousi kroniku, která se částečně dochovala rukopise jeho vnuka Daniela Františka nazvaném *Liber memorabilium*.⁵⁷⁰ Daniel František také sepsal výše zmíněnou báseň o klatovském požáru roku 1689 a je též autorem počáteční části rozsáhlé epické básně o počátcích Klatov nazvané *Heroico descripta metro fundatio Klattae*, ve které se pokusil zpracovat dějiny Jana Klatovského. Báseň začíná historii Klatov příchodem Čecha a Lecha a je dovedena stejně jako kronika Klatovského do roku 1190. Přibližně v polovině textu navázal na

⁵⁶⁸ Rukopis uložen v KNM Praha pod signaturou V B 34. Edičně kroniku vydali Miloš Garkisch a Marie Tošnerová pod titulem Josef Antonín Seydl, *Kronika královského města Berouna*, Praha 2003. Báseň Račíněveského otiskl již dříve v roce 1890 Josef Vávra v *Časopise českého musea* na stránkách 284–292.

⁵⁶⁹ Autograf je uložen v knihovně Vlastivědného muzea dr. Hostaše v Klatovech pod signaturou RK 70. Jde o spisek o 32 nsvázaných listech. Viz J. Linda, A. Stich, A. Fidlerová, M. Šulcková a kol., *Repertorium rukopisů 17. a 18. století z muzejních sbírek v Čechách III*. Praha 2003, s. 66–67.

⁵⁷⁰ Vlastivědné muzeum dr. Hostaše v Klatovech, knihovna, sign. RK 72. Viz J. Linda, A. Stich, A. Fidlerová, M. Šulcková a kol., *Repertorium rukopisů III*, s. 67–69.

jeho práci syn Václav Vojtěch a nejspíše až vnuk páter Inocenc práci dokončil.⁵⁷¹ Zmíněný syn Daniela Františka Václav Vojtěch je autorem mladší dvousvazkové *Liber memorabilium*, která obsahuje nesouvislé zápisky z historie a současnosti Klatov.⁵⁷²

Mluvíme-li o raně novověkých historiografických spisech vztahujících se k městu Klatovy nelze opominout již výše zmiňovanou práci Jana Floriána Hammerschmidta *Historie klatovská v sedm dílů rozdělená*.⁵⁷³ V Národním muzeu v Praze existuje také latinská verze této práce nazvaná *Historia regiae urbis Clatoviensis*.⁵⁷⁴ Opis této latinské verze se nachází v pozůstalosti J. V. T. Berghauera, uložené v Archivu Kolegiální kapituly na Vyšehradě, jak je zmíněno výše.⁵⁷⁵

Počátkem 18. století, v roce 1709, vznikl další z opisů Klatovského kroniky v přepracování Jana Floriána Hammerschmidta, který se však nedochoval do dnešní doby v úplnosti.⁵⁷⁶ Rukopis menšího formátu o více než 80 listech je uložen v Archivu Národního muzea v Praze a byl nově svázán na přelomu 19. a 20. století. Chybí jeho první část, text začíná až druhou kapitolou nazvanou *O původu křesťanstva klatovského*. Rukopis byl napsán jedním písařem koncem roku 1709.⁵⁷⁷

KUTNÁ HORA

Vznik Kutné Hory souvisí, jak už naznačuje její název, s kutáním stříbra. Počátkem 13. století, kdy se zde začalo s dobýváním stříbrné rudy, vyrostla v místech budoucího města hornická osada nazývaná Mons Cutna, do které se stěhovaly tisíce obyvatel. Koncem století, v roce 1291, zde již existoval královský horní úřad a městský soud. Mezi královská města byla Kutná Hora povýšena v roce 1318. V roce 1300 vydal král Václav II. horní řád nazvaný *Ius regale montanorum*, který upravoval důlní podnikání a který platil ještě dlouho v následujících staletích (v podstatě až do roku 1854). Ve

⁵⁷¹ Rukopis je uložen v NK Praha, sign. VI G 18. Kdo přesně přepsal a doplnil spis iluminacemi není známo.

⁵⁷² Rukopis je uložen v SOkA Klatovy, fond AM Klatovy inv. č. 45 a 46.

⁵⁷³ Vyšla v Praze roku 1699.

⁵⁷⁴ Sign. VIII C 5.

⁵⁷⁵ Viz poznámku č. 559.

⁵⁷⁶ Praha, ANM sign. 1218.

⁵⁷⁷ Pag. 208: *Začato 3. Novembris, dokonáno dne 29. Decembris 1709.*

stejném roce, kdy vyšel horní zákoník, se také začalo s ražbou pražských grošů. Kutná Hora bohatla a v krátkém čase náležela mezi přední královská města. V první polovině 16. století však začaly výnosy stříbra klesat, přestaly se razit pražské groše a šachty byly postupně opouštěny.

Městská historiografie

O událostech této doby nás zpravují záznamy Mikuláše Dačického z Heslova, které patří mezi nejpozoruhodnější narativní prameny předbělohorského období dochované z prostředí českých měst. Tyto rodinné paměti významných kutnohorských rodin Práchňanských a Dačických jsou dnes známy odborné i laické veřejnosti pod názvem *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova*, který jim dal jejich první editor Antonín Rezek. Pod tímto titulem byly uvedeny i v následujících edicích. Název byl převzat z rukopisu Mikuláše Dačického z Heslova, který tak označil ve svém autografu opis starších rodinných pamětí, jenž obohatil záznamy ze své přítomnosti. Paměti tak obsahují zápisky čtyř generací.⁵⁷⁸ První z autorů, významný kutnohorský měšťan Bartoš, praděd Mikuláše Dačického, který v roce 1490 získal predikát z Práchňan, začal své záznamy psát ve druhé polovině 15. století. Poslední ze spisovatelů, již zmíněný Mikuláš Dačický z Heslova, dokončil svou práci v roce 1626. Paměti Práchňanských a Dačických vznikaly průběžně, s malou přestávkou v letech 1571–1590, po dobu více jak jednoho a půl staletí. Přestože se na jejich vzniku podílely čtyři generace, známe je dnes pouze ze sepsání od jednoho autora, a to nejmladšího z nich, Mikuláše Dačického z Heslova. Rukopisy jeho předchůdců se nedochovaly.

Z druhé polovině 17. století pocházejí zápisky kutnohorské rodiny Kubínů, jenž jsou dnes uloženy ve Strahovské knihovně v Praze. V roce 1680 vyšly tiskem dějiny města, jejichž autorem byl jezuita Jan Kořínek. Z 18. století máme dochovanou dvousvazkovou kroniku kutnohorského měšťana Vojtěcha Keglera, který zachytil období od konce 17. století do poloviny 18. století.

I. Paměti Mikuláše Dačického z Heslova

Mikuláš Dačický z Heslova se narodil v roce 1555. Zprávy o jeho životě však pocházejí až z doby dospívání, a to z roku 1570, kdy byl dán do benediktinského kláštera

⁵⁷⁸ Zmíněný autograf je uložen v SOKA Kutná Hora, fond AM Kutná Hora, kniha č. 1291. Začátek spisování je na fol. 77r uveden slovy: „*Já, Mikuláš Dačický z Heslova na Horách Kutnach, vepsal jsem tuto některé paměti, kterýchž jsem dostati mohl od předkuov mých ...*“

v Kladrubech, kde měl rozšířit své vzdělání.⁵⁷⁹ Ale již následujícího roku se musel vrátit, neboť mu zemřel otec. Kladruby navštívil ještě jednou, a to v roce 1576, a v klášteře zůstal až do října následujícího roku. Po smrti otce se Mikuláš daleko více než o uchování a rozmnožování získaného dědictví zajímal o výhody, které mu poskytovalo majetkové zabezpečení a společenské postavení, a oddával se bezstarostnému životu. Zděděný majetek se však postupně tenčil, k čemuž vydatně přispívaly zdlouhavé soudní procesy vedené právě v důsledku jeho nestříditého žití; také jeho pověst nepatřila k nejlepším. Přes tyto zápory se mu podařilo v roce 1590 uzavřít celkem výhodný sňatek a majetkově si polepšit. Po svatbě se sice zcela nezřekl svého dosavadního způsobu života, ale přece jen došlo k určitému zklidnění. Důkazem toho je jeho zájem o rodinné paměti, ve kterých se rozhodl pokračovat. Nejprve upravil a doplnil to, co zanechaly tři předchozí generace, a poté se pustil do svého vlastního spisování, ve kterém zachytil události let 1574 až 1625, když předtím ještě dopsal záznam o bartolomějské noci roku 1572.

Paměti Mikuláše Dačického z Heslova nejsou paměťmi v tom smyslu, jak bychom je chápali dnes a jak by mohl čtenáře svést název edice, ale představují kronikářské záznamy nejrůznějšího charakteru, s rozsáhlým úvodem v podobě historického kalendáře, sepsaného Bartošem z Práchnan, ve kterém shrnul na základě starších jemu známých prací naše národní dějiny od 10. století až do své současnosti. Jde o kompilaci, která se ničím nevymyká z řady podobných literárních pokusů. V okamžiku, kdy Bartoš z Práchnan došel v líčení událostí do své současnosti, tedy do doby kolem poloviny 15. století, se styl jeho spisování změnil. Ani tehdy sice zcela neopustil svůj původní záměr vytvořit národní kroniku, ale začal se více soustředit na události související s Kutnou Horou, které posléze převážily nad zápisy o ostatním dění.

Bartoš z Práchnan, přední měšťan a primátor tak významného města, jakým byla Kutná Hora ve druhé polovině 16. století, měl dostatek informací o veškerém dění ve městě i o významných událostech odehrávajících se mimo město, které mohly, ale nemusely nutně souviset se životem města. Sám byl také aktivním účastníkem mnoha jednání. V jakém okamžiku začal se spisováním svého díla, nevíme, ale této literární činnosti se věnoval až do své smrti, jež nastala v roce 1510. Žil v době, kdy Kutná Hora prožívala období velkého rozkvětu, plynoucího z těžby stříbra, a bohatla. Bartoš, původně kráječ sukna, se věnoval důlnímu podnikání, což se příznivě projevilo na růstu

⁵⁷⁹ Životopis Mikuláše Dačického z Heslova zpracoval nejnověji Josef Janáček v úvodu edice Jiřího Mikulce, Mikuláš Dačický z Heslova, Paměti (Praha 1996), na stránkách 23–36, 54–57.

majetku: po jeho smrti byl jen nemovitý majetek oceněn částkou šesti tisíc kop grošů českých, tedy hodnotou, kterou mohlo mít středně velké šlechtické panství.⁵⁸⁰ Bohatství města a jeho měšťanů přispívalo k upevnění sebevědomí měšťanské společnosti, které se odráželo také v jejích intelektuálních zájmech. V Kutné Hoře stejně jako v ostatních městech vznikaly honosné gotické domy a měšťané usilovali o povýšení do rytířského stavu, což se těm nejschopnějším v 15. století ještě dařilo.⁵⁸¹ Ve druhé polovině 15. století vznikaly také nejstarší městské graduály literátských bratrstev, psané na pergamenu a bohatě iluminované, na jejichž vytvoření přispívali sami měšťané. Osoby donátorů jsou v mnoha rukopisech zvětšeny portréty a často i s uvedením částky, kterou na vzniku graduálu podíleli.⁵⁸²

Zápisky Bartoše z Prácheň zůstaly v rodině. Nejstarší syn Jan sice chtěl v psaní pokračovat, ale starost o majetek, ohrožovaný ekonomickou i politickou situací města, mu příliš času na psaní neponechala. Svého otce o mnoho nepřežil, v roce 1521 ho zastihla předčasná smrt. Jeho podíl na pamětech tak zůstal nepatrný; nastínil pouze část desátého oddílu.

V psaní rodinných pamětí pokračoval jeho bratr Mikuláš, významný představitel městské samosprávy. Rok 1547 znamenal pro něj velké zklamání, neboť Kutná Hora, ač zůstala ve stavovském odboji proti panovníkovi neutrální, byla přece potrestána. Ne sice tak mnoho jako města provinilá, ale přece. Dosazení královského rychtáře do čela městské samosprávy znechutilo Mikulášovi z Prácheň jeho další politickou činnost natolik, že se přestal angažovat ve vedení města a dokonce zanechal i psaní pamětí. Jeho záznamy tak sahají až k osudovému roku 1547 a vyznačují se nestejným rozsahem i různorodostí zpráv. Do kalendáře si zapisoval zejména, alespoň podle přepisu Mikuláše Dačického z Heslova, události týkající se dění v Čechách i ve světě. Dnes je poněkud složité určit, kde končí jeho zprávy a kde začínají záznamy Ondřeje Křivoláčka. Mikuláš Dačický je zařadil do jednoho oddílu (VII) a do následujícího osmého pak dal události ze života v Kutné Hoře. Z rozdílnosti zápisů lze vytušit, že Mikuláš z Prácheň nepracoval na spisování soustavně, ale příležitostně. Své zápisy však obohatil občasnými glosami vyjadřujícími stručně jeho postoj k zapsané události. Další autoři ho

⁵⁸⁰ J. Mikulec (ed.), Mikuláš Dačický z Heslova, Paměti, s. 13.

⁵⁸¹ Václav Klecanda, Tři kapitoly o českomoravských erbovnících, Zápisky Českého zemského archivu 7, 1932, s. 69–96.

⁵⁸² Dva svazky kutnohorského graduálu, z nichž starší pochází z poloviny 15. století, jsou uloženy v SOKA Kutná Hora, ve fondu AM Kutná Hora, bez signatury.

v této činnosti následovali, a došlo tak ke vzniku zcela nového a neobvyklého druhu spisování – k osobním komentářům doprovázejícím jednotlivé zápisy, které se staly výrazným znakem u posledního a nejvýraznějšího z autorů Mikuláše Dačického z Heslova. V jeho případě často svou výstižností vypovídají o zachycené události mnohem více než samotný kronikářský záznam. Než však začal psát tento autor, uběhlo ještě mnoho času.

Tři synové Mikuláše z Prácheňan zemřeli krátce po sobě a rodinné dědictví připadlo po kratších nedorozuměních dcerám, přičemž paměti se dostaly Dorotě, provdané za kutnohorského měšťana Ondřeje Křivoláčka. Ten nebyl zdejším rodákem, ale pravděpodobně přišel do města z Dačic a zařadil se mezi elitu městské společnosti. V roce 1551 byl dokonce jmenován prvním císařským rychtářem, ač sám o tuto poctu zřejmě nikterak nestál. Ve svých záznamech k tomuto napsal: *Pan Kryštof Skuhrovský ... vložil jest na mne Ondřeje Dačického z Heslova nový, v království Českém nebejvalý ouřad, vyhlásiv mne za rychtáře královského k sedání nad šepmistry tu na Horách Kutnách, čehož jsem žádostiv nebyl. Pán Bůh rač mi pomocník býti!*⁵⁸³ Ve funkci nesetřval dlouho, protože již v červenci téhož roku se stal horním hofmistrem, ale v roce 1553 kvůli sporům s mincmistrem rezignoval a přestal se politikou zabývat vůbec. Jeho úsilí o získání predikátu bylo korunováno úspěchem v roce 1571, kdy získal predikát Dačický z Heslova. Dlouho se však z něho netěšil, protože tři měsíce po jeho udělení zemřel.

Ondřej Křivoláček je autorem jedenáctého a dvanáctého oddílu pamětí, obsahujících záznamy z let 1527–1570.⁵⁸⁴ Měl zjevný talent pro historické spisování a jeho záznamy, zejména týkající se událostí v Kutné Hoře, kterou v souladu s rodinnou tradicí ponechal středem svého zájmu, jsou vylíčeny velice výstižně. Naopak zprávy týkající se širšího okolního dění jsou zachyceny stručně a nepřinášejí nic objeveného. Při líčení událostí se snažil o zachování objektivitu, například při řádění morové epidemie

⁵⁸³ J. Mikulec (ed.), Mikuláš Dačický z Heslova, s. 119. Ze záznamu je patrné, že buď byl dopsán až někdy těsně před autorovou smrtí, neboť zde již užil predikát, nebo jde o opravený přepis záznamu jeho synem Mikulášem.

⁵⁸⁴ Mikuláš Dačický z Heslova nazval XI. oddíl: *Sequuntur memorabilia Andreae Dacziczky de Heslova, a me Nicolao, filius eius, hic posita et renovata*. XII. oddíl pak uvedl slovy: *Eiusdem*. Křivoláček si zřejmě starší záznamy přepsal buď z rodinných pamětí, nebo z jiných pramenů. Do rodiny Prácheňských se přičlenil v roce 1538, nemohl tedy začít psát dříve. I když se nedá vyloučit, že psal na základě vlastní zkušenosti a shromážděných zpráv, neboť v roce 1527 byl už nejspíše dospělý. Svůj první sňatek uzavřel v roce 1532. Dorota byla jeho druhá manželka.

ve městě v roce 1554 stroze poznamenal: *Byl veliký mor na Horách Kutných, v kterémžto tři synové moji jednoho dne a noci zemřeli: Mikuláš, Jindřich a Simeon, a v jednom hrobě pohřbeni. Po nich třetí den též umřel Zikmund, syn můj, a podle nich pohřben, vše u chrámu Barborského.* Pouze latinský povzdech: *Quatuor filii mei charissimi* ukazuje, že smrt dětí mu nebyla lhostejnou. Své záznamy často glosoval, a to jak česky, tak i latinsky. V jeho záznamech týkajících se Kutné Hory převažují kriminální záležitosti: popravy, rvačky, krádeže i tresty, a události týkající se těžby. Kromě nich poznamenal i události rodinné, například smrt synů, manželky, koupi dvorce Lorec a dále zprávy vymykající se každodennosti, jako neobvyklé porody či morové epidemie.

Po smrti Ondřeje Dačického z Heslova zdědil paměti syn Mikuláš, který nejprve dopsal zprávu o smrti svého otce v roce 1571 a o Bartolomějské noci a pak pokračoval v líčení událostí od roku 1574 do své smrti roku 1626. V záznamech Mikuláše Dačického z Heslova dosáhla rodinná kronika vrcholu. Sám byl bedlivým pozorovatelem života kolem sebe a zřejmě i čitatelem nejrůznějších novinových letáků, řadu zpráv se dozvídal i od svých přátel. Byl dobře informován nejen o životě v rodném městě, kde sám na rozdíl od svých předků nezastával žádné důležité místo v městské samosprávě, ale i o dění v okolním světě. Ve svých zápiscích se nespokojil jen s pouhým konstatováním faktu, jak činila většina jeho vrstevníků zabývajících se obdobnou činností, ale k řadě z nich připojil své povětšinou výstižné a vtipné komentáře. Právě svými osobitými a někdy až neuctivými výroky, doprovázejícími zaznamenané události, nám dnes přibližuje plasticky dobu, ve které žil, stejně jako myšlenkový obzor renesančního vzdělaného měšťana. Jeho rozhled byl značný a ještě více je s podivem, jak se dokázal orientovat v domácím i světovém dění a vybrat k poznamenaní ta nejpodstatnější fakta. Jeho komentáře, zejména ty, které doprovází události v Kutné Hoře, neztratily své kouzlo ani dnes: *... umřela Anna, manželka ..., žena letitá, ... jejížto manžel ..., když k pohřbu nešena byla, dal trubačům pouzounářům troubiti na věži vysokokostelské, snad radostí, že staré ženy zbyl, žádaje mladé, jakéž potom, však k svému hoři, dostal.*⁵⁸⁵ Právě z takovýchto poznámek se dozvídáme o životě i mentalitě tehdejších obyvatel mnohem více než ze strohých sdělení, byť sebe pečlivěji popisujících nastalé události. V *Pamětech Mikuláše Dačického z Heslova* před námi

⁵⁸⁵ J. Mikulec (ed.), Mikuláš Dačický z Heslova, Paměti s. 254.

plasticky vystupuje život v předbělohorské době s jeho každodenními problémy. Zajímal se totiž nejen o poměry ve městě i ve světě, ale také o vztahy v dalších společenských vrstvách, a zachytil tak podstatné rysy vývoje společnosti v předbělohorské době. O mezilidských vztazích přináší značné množství zpráv, které – pokud se vymykaly z normálu – podroboval své kritice. Kritizoval zejména prohřešky proti mravnosti, i když sám zrovna v tomto případě také neměl svědomí úplně čisté. Dačický však nevěnoval pozornost jen lokálním záležitostem, ale zajímal se i o dění v celé zemi a za jejími hranicemi. V zápisech věnovaných devadesátým létům 16. století tvoří značnou část zprávy o válkách s Turky, které znovu propukly v roce 1593 a kterým česká veřejnost věnovala velkou pozornost. Čechy sice přímo ohroženy nebyly, ale jejich obyvatelé museli na válku přispívat jak formou daní, tak i vysláním vojska. Z jeho záznamů o tureckých válkách se dozvíme o tažení vojsk, o vyslanci Krekwitzovi a jeho smutném konci, o obléhání Komárna, Ostřihomi i ztrátě Rábu, stejně jako o neslavném tažení české hotovosti v roce 1594, které však na rozdíl od jiných kronikářů této doby nehodnotí tak záporně. U ostatních autorů se setkáme s výrazy o zbytečných výdajích, o vojácích páchajících více škody a užitku, zatímco Dačický pouze zmínil, že hotovost přišla pozdě, protože se prodlévalo s jejím vysláním. Sám se tehdy totiž připojil k městské hotovosti se švagrem a bratranci a vytáhl proti Turkům. Avšak průběh tažení ani své osobní pocity do kroniky nezapsal. Naopak jeho zmínka o této záležitosti je nijaká, byť rozsáhlá. Ve svých záznamech zachytil také povstání Štěpána Bočkaje, neslavný konec vojevůdce Kryštofa Roswurma i uzavření příměří mezi bojujícími stranami v roce 1614.

Politické události, jako bylo například tažení arciknížete Matyáše do Čech v roce 1608, sice zaznamenal, ale nikterak je nekomentuje. V podobných případech se spokojil s pouhým konstatováním. Výstižně zachytil dění kolem Majestátu v roce 1609, které ukončil slovy: *Všemohoucí Pán Bůh nás račiž každého k pravému poznání sebe i syna svého milého, Pána Jezu Krista, darem Ducha svatého osvítiti a spravovati, pokoj, svornost a lásku křesťanskou dáti ... Víra jest dar boží*. Velkou pozornost věnoval jako jeden z mála pisatelů této doby také národnostní otázce, zejména přibývání Němců do českých měst.

Mikuláš Dačický z Heslova se ve své vlastní literární činnosti soustředil na současné dění. Starší události pouze převzal z pamětí svých předků a upravil. Charakteristickým rysem jeho tvorby je snaha o objektivní zpravodajství, kterou se mu

však ne vždy podařilo dodržet.⁵⁸⁶ Dačický je také historikem českého stavovského povstání let 1618–1620, ke kterému zaujal postoj charakteristický i pro jiné měšťany. Nedomníval se, že povstání může městu přinést příliš dobrého, a proto nesouhlasil s tehdejšími představiteli Kutné Hory, kteří se hodlali v povstání angažovat. On sám by dal přednost neutralitě a neutrálním zůstal i v hodnocení povstání. Svůj nesouhlas dal najevo až v době násilné rekatolizace po roce 1620, kdy se již nezdržel ostrých komentářů na adresu horlivých katolíků. Sám byl luteránské víry a byl vychován v náboženské toleranci, jejíž nutnost si stále více uvědomoval. Ke konci svých pamětí pod vlivem nepříznivého vývoje několikrát ostře vystoupil proti zastáncům rekatolizace i poměrům, které v té době v Kutné Hoře panovaly. Zemřel dříve, než by se musel rozhodnout mezi konverzí a exilem. Záznam o jeho smrti 25. září 1626 zapsal jeho synovec Matyáš. V kronice však již nepokračoval, a tak zápisy Mikuláše rodinné dílo ukončily.

Mikuláš Dačický z Heslova byl také majitelem Veleslavínova *Kalendáře historického*, kde zanechal záznamy z let 1604–1620. Na jeho zápisy navázali další pisatelé a kronikářské zprávy jsou dovedeny až do 19. století.⁵⁸⁷

Dočování

Nejstarší přepis rodinných pamětí pořízený Mikulášem Dačickým z Heslova okolo roku 1593 z rukopisů Bartoše a Mikuláše z Prácheň představuje rukopis uložený v archivu města Kutné Hory.⁵⁸⁸ Antonín Rezek ho při zpracovávání edice označil písmenem A.⁵⁸⁹ Jde o rukopis o 95 listech, rozměru 33x21 cm, obsahující různé záznamy. Analýzu rukopisu publikoval Jan Fiala v místním periodiku v roce 1927, kde také pojednal o hodnověrnosti jednotlivých zápisů.⁵⁹⁰ Historické spisování Mikuláše Dačického z Heslova začíná až na foliu 77, i když jeho písmo se objevuje již na foliu 35, kam poznamenal kromě jiného seznamy panských a rytířských rodů ve Slezsku a nejvyšších úředníků v Čechách. Na foliu 56r je nakreslen erb Dačických, dále následuje opis korespondence. Samotné kronikářské záznamy jsou zachyceny na pouhých patnácti foliích a týkají se let 1471–1543, neboť závěrečná folia, kde záznamy pokračovaly, jsou

⁵⁸⁶ Zejména zápisy k roku 1620 a následující více vyjadřují jeho osobní pocity.

⁵⁸⁷ Více k tomu viz Emanuel Leminger, Kronikářské zápisy ve starém kalendáři. Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 1, 1923, s. 44–52.

⁵⁸⁸ Kutná Hora SOKA, fond AM Kutná Hora, kniha č. 1291.

⁵⁸⁹ Antonín Rezek (ed.), Paměti Mikuláše Dačického z Heslova. I–II, Praha 1878 a 1880; I., s. LVII.

⁵⁹⁰ O. Leminger, Rodinná kronika Dačických z Heslova. Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 3, 1927, s. 90–98.

vytržena. Původně totiž měly zápisky pokračovat až do roku 1550, jak svědčí název kapitoly *Paměti některé urozeného pana Mikuláše z Práchňan ..., jakž on upřímně a prostně po staročesku do téhož Almanachu poznamenával od léta 1519 až do léta 1550, v kterémž život svůj dokonal.*⁵⁹¹ Na zadním přideštití rukopisu je uveden ne zcela úplný a bezchybný genealogický strom předků Dačických.

Další z rukopisů, jenž je celý psán rukou Mikuláše Dačického z Heslova, je uložen v Knihovně Národního muzea v Praze pod signaturou V C 11. Jde knihu o více jak 250 listech, rozměru 28,5x18 cm, svázanou v soudobé vazbě. Rukopis zůstal velice dlouho v majetku rodiny Dačických z Heslova, jak svědčí exlibris z roku 1748 na jeho předním přideštití. Z rodiny Dačických přešel koncem 18. století do majetku kutnohorského zlatníka Josefa Hořického, od kterého jej nejspíše získal královohradecký duchovní František Švenda, v jehož rodině zůstaly zápisky i nadále, jak ukazuje exlibris P. Johana de Paula Schwendy z roku 1817, umístěné na prvním foliu rukopisu. Z jeho pozůstalosti přešel spis do vlastnictví Josefa Liboslava Zieglera, profesora na teologickém ústavu v Hradci Králové, který ho v roce 1827 věnoval Národnímu muzeu v Praze, kde byl uložen pod signaturou II G 5.⁵⁹² Tento rukopis je obsahově nejrozsáhlejší, obsahuje záznamy pro léta 935–1626. Z něj vychází také poslední edice *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova* určená širší veřejnosti, vydaná v roce 1996.

Další z rukopisů obsahující část *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova* pochází z rodinného archivu Černínů z Chudenic.⁵⁹³ Jde o konvolut spisů vztahujících se k cisterciáckému klášteru v Sedlci, vzniklých v průběhu druhé poloviny 17. století. Na stránkách 330–478 je výtah z dnes nezvěstného rukopisu Mikuláše Dačického, dokončeného po roce 1619. Vznik rukopisu položil Rezek do jezuitské koleje v Kutné Hoře; vycházel přitom z některých poznámek uvedených mezi zápisky a za autora pokládal historika, kutnohorského jezuitu a autora *Starých pamětí kutnohorských* Jana Kořínka, který byl s rukopisem Dačického obeznámen.⁵⁹⁴ Jakou cestou se dostal tento rukopis do archivu Černínů, není známo. Antonínu Rezkovi ho zapůjčil jindřichohradecký archivář František Tischer.⁵⁹⁵

⁵⁹¹ Fol. 77r.

⁵⁹² A. Rezek (ed.), *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova*, s. LIX–LX.

⁵⁹³ Dnes je uložen v SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, fond Sbirka rukopisů č. 9.

⁵⁹⁴ Dílo Jana Kořínka vyšlo v roce 1675. Roku 2000 vyšla jejich reedice: A. Stich – R. Lunga (edd.), Jan Kořínek, *Staré paměti kutnohorské*. Praha 2000.

⁵⁹⁵ A. Rezek (ed.), *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova I*, s. LVIII.

Kromě tří výše zmíněných kodexů uvedl Otakar Leminger ve své práci ještě tyto rukopisy: *Collectio Variorum Authorum et Manuscriptorum de Monasterio Sedlecensis*, uložen v Knihovně Národního muzea v Praze pod signaturou VI F 32 (st. sign. III H 39), který obsahuje na straně 193–204 výpisy z dnes nezvěstného rukopisu.⁵⁹⁶ Jde o spis napsaný v roce 1680 neznámým cisterciákem, jenž si sem vypsál záležitosti týkající se kláštera. Je psán latinsky. Dále jsou to paměti Ondřeje Křivoláčka, zapsané v knize *Placení kyzův lénšaftníkům od erckafěřův* z období 1543–1556. Kniha je uložena v archivu Kutné Hoře.⁵⁹⁷ Jejich edici pořídil Leminger v roce 1900.⁵⁹⁸ Dále existuje opis benediktina Bonaventury Pitra (1708–1764), uložený v knihovně rajhradského kláštera.⁵⁹⁹ Záznamy Mikuláše Dačického z Heslova využil též při sepisování svých pamětí další z kutnohorských měšťanů Václav Kubín.⁶⁰⁰ Kniha je uložena v Knihovně Kanonie královských premonstrátů na Strahově v Praze pod signaturou DD V 5. Rodina Kubínů přišla k pamětem Dačického dědictvím, neboť manželka Karla Ferdinanda byla rozená Dačická z Heslova.⁶⁰¹

Rukopisů s pamětními záznamy rodin Prácheňských a Dačických existovalo původně podstatně více, avšak několik z nich je již delší dobu nezvěstných. Regionální badatel Otakar Leminger ve své stati podal zprávu o třinácti rukopisech, z nichž již pět bylo v jeho době ztraceno.⁶⁰² Z deperdit jsou to tzv. vetché knížky Bartoše z Práchnan, kam zapisoval i jeho syn Mikuláš. Z nich čerpal také Mikuláš Dačický, avšak neopsal všechno, jak dokazují právě záznamy Kubína, který měl originál k dispozici. Do těchto knížek si některé paměti přepsal Bartoš z almanachu lékaře Jana Kozlíka z Prahy, který se připomíná roku 1469 jako urburní písař, v letech 1474–1482 jako urbureč.⁶⁰³ Dnes je jeho rukopis nezvěstný. Též efemeridy, do kterých si zapisoval Mikuláš z Práchnan, jsou dnes nezvěstné, podobně jako paměti Ondřeje Dačického z Heslova.

⁵⁹⁶ O. Leminger, Seznam rukopisů, jež obsahují jednak paměti Mikuláše Dačického z Heslova, jednak paměti, z nichž čerpal on sám nebo Prácheňští. Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české, 3, 1927, s. 137.

⁵⁹⁷ Kutná Hora SOKA, fond Horní a mincovní fond Kutné Hory, sign. I b/7 delta.

⁵⁹⁸ O. Leminger, Paměti Ondřeje Křivoláčka? PA 19, 1900, s. 267–278.

⁵⁹⁹ Brno MZA, fond E 6, sign. G. g. 23. Na stránkách 277–287 jsou výpisy z Dačického rukopisu.

⁶⁰⁰ O těchto pamětech pocházejících ze 17. století viz O. Leminger, Paměti Václava a Karla Ferdinanda Kubína a jejich poměr k pamětem Mikuláše Dačického z Heslova. Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 3, 1927, s. 101–132.

⁶⁰¹ Petr Miloslav Veselský, Pánové Dačičtí z Heslova. Kutná Hora 1886, s. 49.

⁶⁰² O. Leminger, Seznam rukopisů, jež obsahují jednak paměti Mikuláše Dačického z Heslova, jednak paměti, z nichž čerpal on sám nebo Prácheňští, s. 136–137.

⁶⁰³ Tamtéž, s. 136.

Edice a literatura

Tento bohatý a zajímavý pramen, který Paměti Mikuláše Dačického z Heslova představují, na sebe upoutával pozornost historiků již v 19. století. Proto se také v jeho poslední čtvrtině dočkal svého zpřístupnění; ediční práce se ujal významný český historik Antonín Rezek a vydal na základě dvou rukopisů – kutnohorského a muzejního, jejich edici.⁶⁰⁴ Jejím základem se stal rukopis uložený v Knihovně Národního muzea v Praze pod signaturou V C 11.

Dílo Dačického přitahovalo i následující generace badatelů, a tak se dočkalo dalších novodobých edic, a to nejprve v roce 1955, kdy byly paměti vydány znovu. Tentokrát však byla jejich edice spolu s edicí Prostopravdy určena odborné veřejnosti. Edice byla vytvořena na základě muzejního autografu Dačického.⁶⁰⁵ O dvacet později pak opět vydal jeden z autorů této odborné edice Emil Pražák znovu Paměti Dačického.⁶⁰⁶

Toto mimořádně pozoruhodné kronikářské dílo předbělohorské doby bylo také zařazeno ve druhé polovině 20. století do edičního plánu nakladatelství Svoboda v rámci vydávání českých kronik, zahájeného vydáním Kosmovy kroniky v roce 1972. Edici pamětí Prácheňských a Dačických měl zpracovat vynikající znalec předbělohorského období Josef Janáček. Po roce 1989 se však další svazky této ediční řady nerealizovaly, a tak v Janáčkově pozůstalosti, uložené v Národním muzeu v Praze, zůstal zachován obsažný úvod zpracovaný pro tyto účely, který v roce 1996 zařadil Jiří Mikulec do vydání nové edice Dačického pamětí, určených laické veřejnosti.⁶⁰⁷ Janáček ve svém úvodu podrobně rozebral vznik rodinných pamětí i přínosy jednotlivých autorů. Svou pozornost soustředil zejména na posledního z nich, na Mikuláše Dačického z Heslova. Ve svém pojednání sestavil podrobný životopis této renesanční kutnohorské osobnosti a také zhodnotil význam jeho kronikářských záznamů pro minulost i současnost.

Paměti rodin Prácheňských a Dačických byly centrem pozornosti badatelů po více jak jedno století. Vycházely nejen zmiňované edice, ale též byla publikována celá řada studií, věnovaných této problematice. Snad jako první se spisováním rodiny Dačických zabýval František Palacký, který již v prvním čísle muzejníku a poté ještě ve

⁶⁰⁴ A. Rezek (ed.), Paměti Mikuláše Dačického z Heslova I–II, Praha 1878 a 1880.

⁶⁰⁵ Eduard Petrů, Emil Pražák (edd.), Mikuláš Dačický z Heslova, Prostopravda – Paměti. Praha 1955. Živá díla minulosti 9.

⁶⁰⁶ E. Pražák (ed.), Mikuláš Dačický z Heslova. Praha 1975.

⁶⁰⁷ J. Mikulec (ed.), Mikuláš Dačický z Heslova Paměti (s úvodem Josefa Janáčka). Praha 1996.

dvou následujících uveřejnil vůbec první edici zápisů.⁶⁰⁸ Až do doby vydání edice Antonínem Rezkem se další badatelé rukopisem pamětí příliš nezabývali, avšak po zveřejnění jeho edice se počet článků vztahujících se k rukopisům, obsahu i osobám zvýšil. Z regionálních badatelů to byl Petr Miloslav Veselský, který publikoval v poslední čtvrtině 19. století několik článků i monografií.⁶⁰⁹ V období první republiky se této tématice systematicky věnoval Otakar Leminger, který uveřejnil řadu příspěvků především v místním periodiku *Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české*.⁶¹⁰

Také kutnohorského archiváře a historika Jana Fialu přitahovala rodina i paměti Dačických a ve výše uvedeném periodiku, ale i v jiném tisku pravidelně publikoval stati s touto tematikou. V roce 1927 uveřejnil studii o tzv. rodinné kronice Dačických z Heslova, uložené ve Státním okresním archivu Kutná Hora. Jde o rukopis označený Rezkem písmenem A. Ve stati Otakara Lemingera, pojednávající o rukopisech, které byly pro sepisování pamětí použity Mikulášem z Heslova, je tento rukopis uveden pod číslem tři.⁶¹¹ Také poslední generace historiků kutnohorské paměti zaujaly. Již zmiňovaný Josef Janáček uveřejnil krátkou studii o osobě Mikuláše Dačického z Heslova,⁶¹² nejnověji pak historik Karel Štrobl pojednal o zahraničních událostech zachycených v Pamětech.⁶¹³

II. Mladší narativní dějepisné prameny

Kronikářská činnost v Kutné Hoře pokračovala až po skončení třicetileté války. Ze 17. století pocházejí kronikářské záznamy rodiny Kubínů, Václava a Karla Ferdinanda, otce a syna, kteří zachytili události let 1656–1686 s retrospektivními údaji od roku 1470.⁶¹⁴ Přinášejí zprávy z prostředí města, věnované především opravám a stavbám budov a dalším obecním záležitostem. Zcela jiný charakter má práce zdejšího jezuita Jana

⁶⁰⁸ F. Palacký (ed.), Výpisy z pamětí p. Mikuláše Dačického z Heslova. ČČM 1–3, 1827–1829. K edici neuvedl žádné zprávy o rukopisech, pouze na závěr poslední části edice poznamenal, že paměti sahají až do roku 1626, kdy Dačický zemřel. Palacký dovedl edici do roku 1620.

⁶⁰⁹ Například: Staré paměti kutnohorské. Kutná Hora 1890; týž, Pánové Dačičtí z Heslova od jejich počátku až na naše doby vůbec, jakož i Mikuláš Dačický z Heslova. Kutná Hora 1886.

⁶¹⁰ Přímě k rukopisům se vztahují: Paměti Václava a Karla Ferdinanda Kubína a jejich poměr k pamětem Mikuláše Dačického z Heslova. *Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české* 3, 1927, s. 101–132 a Seznam rukopisů, jež obsahují jednak paměti Mikuláše Dačického z Heslova, jednak paměti, z nichž čerpal on sám nebo Prácheňští. Tamtéž, s. 132–137.

⁶¹¹ O. Leminger, Seznam rukopisů, jež obsahují jednak paměti Mikuláše Dačického z Heslova, jednak paměti, z nichž čerpal on sám nebo Prácheňští. *Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české* 3, 1927, s. 137.

⁶¹² J. Janáček, Mikuláš Dačický z Heslova. Očitý svědek české renesance. *Dějiny a současnost* 14, 1992, 24–29.

⁶¹³ Karel Štrobl, Paměti Mikuláše Dačického z Heslova a odraz zahraničních události v nich v rozmezí let 1575–1626. *Kutnohorsko* 2000, č. 3, s. 4–11.

⁶¹⁴ Uloženo v Knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DD V 5.

Kořínka, jenž ve druhé polovině 17. století sepsal dějiny města, které vyšly tiskem v roce 1675.⁶¹⁵ V polovině 18. století se historickému spisování věnoval další z kutnohorských měšťanů Vojtěch Kegler (c. 1687–1756), který zanechal dvousvazkovou práci, v níž popisuje události odehrávající se v Kutné Hoře a jejím okolí, i události rodinného a hospodářského charakteru. V prvním svazku zachytil roky 1667–1742, ve druhém svazku pak roky 1748–1753.⁶¹⁶

LITOMĚŘICE

Litoměřice patří od svého počátku mezi nejvýznamnější města severních Čech. Vznikly při soutoku Labe s Ohří, v místech, kde existovalo v dobách počáteční vlády Přemyslovců několik osad. Na dnešním Dómském pahorku založil v 10. století kníže Spytihněv přemyslovské hradiště. V jeho jihovýchodním rohu o něco později vznikla kapitula, ustavená počátkem 11. století při kostele sv. Štěpána.⁶¹⁷ V okolí přemyslovského hradiště leželo několik osad. Založení královského města Litoměřic spadá do rozmezí let 1219–1228 na pozemcích náležejících původně klášteru v Teplé.⁶¹⁸ V průběhu 13. a 14. století bylo město obdarováno řadou privilegií, z nichž pro jeho rozkvět mělo velký význam právo skladu. Od 13. století působilo ve městě několik klášterů: u kostela sv. Michala sídlili od poloviny 13. století dominikáni a u kostela sv. Jakuba minorité, jejichž komunita je doložena k roku 1253.⁶¹⁹ Klášter minoritů zanikl

⁶¹⁵ Knihopis č. 4344. A. Stich – R. Lunga (edd.), Jan Kořínek, Staré paměti kutnohorské. Praha 2000. Kořínek pamětní zápisy Dačických při své práci používal a také se na ně odvolává. Viz reedici s. 492–503.

⁶¹⁶ SOKA Kutná Hora, fond AM Kutná Hora, sine. V roce 2009 vyšla edice jeho díla: Paměti Vojtěcha Keglera, aneb, Některé notata královského horního a svobodného města Hory Kutné sepsaná od Vojtěcha Keglera.

⁶¹⁷ Její zakládací listina pochází z roku 1057 a je nejstarším dokumentem tohoto typu sepsaným na českém území a zachovaným v originále.

⁶¹⁸ Z roku 1218 pochází listina Přemysla Otakara I. daná litoměřické kapitule potvrzující její majetek (CDB II, č. 246), což mohlo souviset s úmyslem založit královské město. V listině Václava I. z roku 1228 je aglomerace označena již jako „villa“ (CDB III, č. 310). K počátkům města Litoměřic viz Jindřich Tomas, Počátky města Litoměřic I. Sborník Severočeského musea. Historica 5, 1966, s. 23; též, Počátky města Litoměřice II. Ústecký sborník historický 1983, s. 66; Oldřich Kotyza, Jan Smetana, Jindřich Tomas a kol., Dějiny města Litoměřic. Praha 1997, s. 77–131.

⁶¹⁹ Podle zprávy Beneše Minority zde byli již roku 1233.

během husitských válek a plně obnoven byl až po Bílé hoře. Za josefínských reforem zanikl a budovy převzali dominikáni.⁶²⁰

Litoměřičtí měšťané se řídili magdeburským právem a město se stalo počátkem 14. století vrchní odvolací stolicí českých měst, používajících toto právo. V době vlády Karla IV. byl areál města rozšířen.

V raném novověku patřily Litoměřice k větším královským městům, což se odrazilo jak ve výši jejich majetku, tak i ve výstavbě. V letech 1536–1537 postihla město pohroma, když zde vypukl katastrofální požár, který kromě mnoha domů zasáhl i radnici a faru. Při požáru byly částečně zničeny i městské knihy. Požár umožnil rozsáhlou přestavbu.

V průběhu 16. století bylo mnoho budov přestavěno v renesančním stylu. Město bylo lidnaté, před Bílou horou zde v téměř 400 domech žilo více než 5000 obyvatel. Jejich vzdělání zajišťovaly zdejší školy. Již od počátku 14. století je doložena škola při kapitule, která v této době měla více než sto žáků.⁶²¹ Od roku 1549 souběžně s ní působila ve městě utrakvistická latinská škola. Litoměřice jsou spjaty se jmény mnoha vzdělavců. V předbělohorském období zde působil jako rektor školy Pavel Stránský ze Zhoře, jenž po bitvě na Bílé hoře odešel do emigrace, kde vydal svou nejznámější práci *Respublica Bojema*.

Městská historiografie

Historiografickou činnost v Litoměřicích máme doloženu již od první poloviny 15. století. V této době zde vznikaly letopisecké záznamy, které zapisoval kališnický kněz Jan Gaudencius do rukopisu Bible.⁶²² Jeho zprávy se týkají nejvýznamnějších událostí současného dění (drahota, hladomor, povodně) a o Litoměřicích se zmiňují pouze okrajově. Bible s jeho poznámkami se dostala do knihovny osekého klášteřa.⁶²³ Na jeho zápisky navázali po polovině 15. století další autoři. Z 15. století pocházejí dvě kronikářské zprávy, které byly z neznámých důvodů počátkem 16. století přepsány do

⁶²⁰ P. Vlček, P. Sommer, D. Foltýn, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 339–343.

⁶²¹ O. Kotyza, J. Smetana, J. Thomas a kol., *Dějiny města Litoměřic*, s. 141.

⁶²² Zprávu o záznamech kněze Gaudencia přinesl Oldřich Kotyza ve své studii „Skutkům předků svých zahynouti nedají“. Ocenění významu vyprávěcích pramenů severočeské proveniencie pro studium kolísání klimatu v českých zemích. In: *Česká beseda o německých i českých kronikách, pamětech a dalších vyprávěcích pramenech*. Praha 2006, s. 29.

⁶²³ Bernard Wohlmann, *Verzeichniss der Handschriften in der Bibliothek des Stiftes Osseg*. In: *Xenia Bernardina. Die Handschriften-Verzeichnisse der Cistercienser-Stifte. Zweiter Band*. Wien 1891, s. 145–146, č. 72. O rukopise Bible viz Kamil Boldan, *Bohemikální iluminované rukopisy knihovny cisterciáckého klášteřa v Oseku z pohledu kodikologického*. *Miscellanea* 16, 1999–2000, s. 69–77.

městské knihy. První ze záznamů pojednává o bitvě, která se odehrála u Ústí nad Labem v roce 1426, a druhý z roku 1452 se týká mostu v Litoměřicích.⁶²⁴ V 15. století také vznikl dnes nezvěstný spis litoměřického probošta Jana Papouška ze Soběslavi o korunovaci Ladislava Pohrobka z roku 1453, který měl v rukou ještě Tomáš Pešina z Čechorodu, a pravděpodobně také někdy v této době byla sepsána *Historie žalostivá* o utopení příznivců husitství v roce 1420, kterou známe z opisu Jana Adama z konce 16. století.⁶²⁵ Kdo byl jejím autorem, však prameny nevypovídají. Počátkem 16. století zapisoval pamětihodné události z Litoměřic a okolí městský písař Jan od Hradu, který poznamenal několik zpráv z let 1501–1525. Na jeho záznamy navázali další pisatelé, jejichž jména nám však zůstávají utajena. Tito dovedli své zápisy, jenž se ovšem nedochovaly v originále, pravděpodobně až do 17. století, ze kterého pochází jejich nejstarší známý opis.

Rozplést genezi litoměřických kronikářských záznamů se pokoušeli severočestí historici Jan Smetana a Oldřich Kotyza ve svých obsažných studiích, v nichž dospěli k poznatku, že se v Litoměřicích vedly jakési „knihy pamětní“,⁶²⁶ z nichž se v celistvosti dochovala do dnešní doby pouze jedna, a to pro léta 1570–1607. Kolik pamětních knih původně bylo a co přesně obsahovaly, se nedá dnes určit, neboť známe jen některé zprávy zachycené v mladších opisech.⁶²⁷

I. Pamětní kniha městských písařů

Pamětní kniha městských písařů z let 1570–1607, jediná, která se z výše zmiňovaných městských pamětních knih dochovala do dnešní doby v úplnosti, obsahuje velké množství kronikářských záznamů, týkajících se každodenního života ve městě, včetně

⁶²⁴ Litoměřice SOkA, fond AM Litoměřice – právní rukopisy, sign. IV A 10. Též O. Kotyza, „Skutkům předků svých zahynouti nedají“, s. 29.

⁶²⁵ J. Smetana, *Vyprávěcí prameny dějepisné vzniklé v Litoměřickém kraji do roku 1835*, s. 231, O. Kotyza, „Skutkům předků svých zahynouti nedají“, s. 29. Rukopis Jana Adama je dnes uložen v Knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahovské v Praze pod signaturou DA IV 1, opis *Historie žalostivé* je na fol. 96r–101v.

⁶²⁶ V sedmdesátých letech věnoval pozornost problematice vyprávěcích dějepisných pramenů Jan Smetana. Nejprve vyšla jeho stať *Vyprávěcí prameny dějepisné vzniklé v Litoměřickém kraji do roku 1835* (SAP 22, 1972/1, s. 221–295) a následujícího roku pak soupis těchto pramenů: *Soupis vyprávěcích pramenů dějepisných vzniklých v Litoměřickém kraji do roku 1835* (SAP 23, 1973, s. 215–282). Nejnověji se kronikářstvím této oblasti zabýval Oldřich Kotyza v již citované studii „Skutkům předků svých zahynouti nedají“.

⁶²⁷ Například opis z třicátých let 16. století zaznamenaný v městské právní knize přináší zprávy pro léta 1426, 1452–1454, 1501–1536. Více k tomu viz O. Kotyza, „Skutkům předků svých zahynouti nedají“, s. 37–40 a J. Smetana, *Vyprávěcí prameny dějepisné*, s. 234.

řady demografických údajů.⁶²⁸ Její název je novodobý a lze z něj vyčíst, že na vzniku těchto záznamů se podílelo několik městských písařů. Jde o papírový rukopis rozměru 31x19 cm o 233 listech svázaných novou vazbou, vytvořenou při konzervaci knihy jako replika staré, s původním kováním. Tento kodex je významným pramenem k poznání života ve městě a je také jako takový badateli využíván. V současnosti se zpracovává jeho edice.

Ostatní pamětní knihy jsou dnes ztraceny. Dochovalo se ještě torzo pamětní knihy, obsahující zápisy pro léta 1560–1569. Jde o 15 volných folií nepatrně odlišného rozměru (cca 28,5x19,5 cm), vložených do novodobých papírových desek. K fragmentu rukopisu jsou přiloženy poznámky Jana Smetany týkající se obsahu a studia pramene.⁶²⁹

Městské pamětní knihy byly v 16.–18. století zřejmě litoměřickým měšťanům známé, neboť z nich či jejich případných opisů nejspíše čerpal Jan Adam Nožír a možná i Viktorín (Oldřich?) Šermer. Také neznámý litoměřický autor počátku 18. století, který se pokusil sepsat dějiny města, měl tyto zápisy k dispozici. Při přípravě svého díla, o jehož původním rozsahu víme dnes jen ze zachovaného obsahu, přepsal řadu písemností z městského archivu. Opsal sem například historiografické záznamy týkající se vzniku města (*Paměť o založení města Litoměřicích*).⁶³⁰ Vzniklý konvolut nazval *Liber thesaurus*. Rukopis je uložený v archivu města Litoměřic.⁶³¹

II. Zápisy v Kalendáři historickém Daniela Adama z Veleslavína

Jeden z mladších opisů kronikářských záznamů vytažených z městských pamětních knih je dochován ve výtisku Veleslavínova *Kalendáře historického* z roku 1590. Jde o stejnou knihu, která je zmiňována již v kapitole o chomutovském kronikářství, o výtisk, ke kterému nechal Matyáš Meissner přivázat za tisk 183 folií, které byly postupně zaplněny kronikářskými záznamy vytvořenými několika písaři v různých dobách.⁶³² Na foliích 4v–33r (po Meissnerových osobních poznámkách) jsou zapsány události

⁶²⁸ Litoměřice SOkA, fond AM Litoměřice – Kroniky a pamětní knihy, sign. Trezor IV B 1a. Viz též J. Smetana, *Vyprávěcí prameny dějepisné*, s. 236. Pamětním knihám věnoval pozornost již koncem 19. století Wenzel Katzerowsky, ve studii *Die Memorabilienbücher der Stadt Leitmeritz*. MNEC 17, 1894, s. 314–317.

⁶²⁹ Torzo pamětní knihy je uloženo ve fondu AM Litoměřice – Kroniky a pamětní knihy pod signaturou Trezor IV B 1b.

⁶³⁰ J. Smetana, *Vyprávěcí prameny dějepisné*, s. 244. Jde o stejný text, jako je v opise Světeckého.

⁶³¹ Litoměřice SOkA, fond AM Litoměřice, sign. IV D 1. Též J. Smetana, *Vyprávěcí prameny dějepisné*, s. 244.

⁶³² Tisk s přívazkem je uložen v Knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahově pod signaturou AO II 40. Podrobně se těmito záznamy zabýval Jan Smetana ve studii *Nejstarší kronikářské záznamy litoměřických radních písařů*. *Vlastivědný sborník Litoměřicko* 14, 1978, s. 119–142.

odehrávající se v Litoměřicích i okolí, které jsou seřazeny chronologicky a zcela opomíjejí rozdělení stránek podle jednotlivých dnů uvedené v záhlaví. Jméno písaře, který po polovině 17. století tento opis či výpis vytvořil, neznáme.

Text je rozdělen do čtyř částí uvedených pod samostatnými názvy. První z nich, nazvaná *Extra ordinární paměť o městě Litoměřicích*, obsahuje pouze dvě zprávy ze 13. století.⁶³³ Druhá část s titulem *Z kněh pamětních starých* zachytila události let 1500–1565. Na jejich závěr je připsána zpráva k roku 1595.⁶³⁴ V této části opisu je také uvedeno jméno nejstaršího z autorů, a to písaře Jana od Hradu.⁶³⁵ Poté přichází opis třetí části nazvané *Z jiných pamětních kněh litoměřických*, která začíná rokem 1586 a končí rokem 1631. Zprávy pro léta 1566 až 1585 scházejí.⁶³⁶ Písař nejspíše neměl pro toto období k dispozici žádnou předlohu. Poté pokračuje čtvrtá část *Z rozličných pamětí spisovatelův sebráno a sem v krátkosti položeno*, která ve strohých záznamech, zabírajících necelé dvě stránky, uvádí zprávy týkající se kostela v letech 1197–1612. Na úplný závěr je připsána zpráva z roku 1660 o smrti a pohřbu Oldřicha Šermera.⁶³⁷

Uvedený výtisk Veleslavínova *Kalendáře historického* vystřídal do poslední čtvrtiny 18. století, kdy se dostal do majetku strahovského kláštera, více majitelů, kteří na volných místech zanechali různé záznamy kronikářského i osobního charakteru.⁶³⁸ Kromě již výše zmiňovaného rektora chomutovské školy Matyáše Meissnera to byl litoměřický měšťan Václav Arkadius Brodský, který zapsal zprávy týkající se událostí let 1608–1631. Autor nebyl litoměřickým rodákem, ale pocházel z Českého Brodu. V textu zmínil datum svého narození: rok 1584. Do Litoměřic přišel ještě jako studující v roce 1608 a svá studia zakončil o rok později bakalariátem. V roce 1612 se oženil. Jeho žena odešla po Bílé hoře do exilu, kde zemřela, on sám zůstal ve městě.⁶³⁹ Nevíme, kdy začal se spisováním, možná krátce po svém příchodu do města (tomu by odpovídalo i datum nejstarší zachycené zprávy), a pokračoval v něm téměř až do své

⁶³³ K roku 1278 a 1297.

⁶³⁴ K roku 1501 je zde zachycena povodeň, která strhla litoměřický most. Ten byl posléze znovu postaven. Zpráva je dosti podrobná a je shodná se záznamem Jana Adama v jeho kronice. Oba pisatelé vycházeli zřejmě ze stejné předlohy. Stejná zpráva o poničení a výstavbě mostu je v tomto opise uvedena ještě jedenkrát, poněkud jinými slovy, a je rozšířena o záznam o slavnostním procesí při otevření nového mostu.

⁶³⁵ Zápis na listu s datem 7. ledna: *Totíž spisovatel těchto pamětí, kterýž sloul Johannes od Hradu.*

⁶³⁶ Edici kronikářských záznamů z let 1500–1565, doplněnou místním a jmenným rejstříkem, publikoval Jan Smetana ve výše zmíněné studii *Nejstarší kronikářské záznamy litoměřických radních písařů* na s. 124–142.

⁶³⁷ Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. II AO 40, fol. 33v.

⁶³⁸ Výtisk přešel do strahovského kláštera s Clauserovou knihovnou, která se nacházela předtím v Litoměřicích.

⁶³⁹ Byl sice odsouzen ke ztrátě dvou třetin majetku, ale protože konvertoval, majetek mu zůstal. Tomáš Václav Bílek, *Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618*. II, Praha 1883, s. 1120.

smrti. Zemřel roku 1632. Kromě popisu různých událostí z městského prostředí i z okolí zanechal také zprávy o svém životě.

Především neradostné události třicátých let 17. století zachytil další z litoměřických měšťanů Jan Heliades, který měl výtisk zmíněného *Kalendáře historického* k dispozici. Své zápisy sem vložil v letech 1651–1655,⁶⁴⁰ nejspíše na základě svých starších poznámek. Také v 18. století sloužil tento exemplář k zapisování různých pamětihodností. Svědčí o tom poznámky z této doby. Posléze se výtisk *Kalendáře historického* dostal do Knihovny Královské kanonie premonstrátů na Strahově, kde se jeho kronikářskými zápisy zabýval zdejší knihovník Jan Bohumír Dlabač. Na jejich základě vytvořil dvě nová rukopisná díla. Do prvního tyto záznamy pouze přepsal. Druhý rukopis obsahuje tytéž zprávy, ale chronologicky seřazené.⁶⁴¹

III. Opis Petra Kašpara Světeckého

Další výpis z litoměřických pamětí se dochoval v třeboňském archivu. Zdejší archivář Petr Kašpar Světecký si pro svou potřebu opisoval texty písemností, které ho zaujaly a které hodlal využít pro své budoucí literární dílo. Jeho opisy zachytily především materiály z bohatého třeboňského archivu a jeho píli vděčíme za opisy textů, jejichž originály jsou dnes ztraceny.⁶⁴² V jednom z jeho kvaternionů se tak dochovaly i litoměřické kronikářské zápisy, vzniklé opisem starší pamětní knihy.⁶⁴³ Slova zapsaná v úvodu textu dokládají existenci této dnes nezvěstné knihy ještě v polovině 18. století: *Roku 1753 dostal jsem dávnou knížku psanou, starodávnou od mého přítele, rodiče litoměřického Františka Weingrille, toho času píxmistra královského, kterou on po předcích svých v Litoměřicích jest zdědil, z nížto od slova k slovu, některé týž město i jiná místa se tejkající paměti tuto jsem vněsti neopominul. Kteréžto paměti spisovatel,*

⁶⁴⁰ J. Smetana, *Vyprávěcí prameny dějepisné*, s. 244.

⁶⁴¹ Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA III 38 a DG IV 54. Rukopis, obsahující chronologicky seřazené události týkající se dění v Litoměřicích (DG IV 54), Dlabač nazval *Leitmeritzer Merkwürdigkeiten in eine chronologische Ordnung aus einer in der strahöwer Bibliothek aufbewahrten Handschrift gebracht und mit einer Vorrede, wie auch Lebensbeschreibungen derjenigen Männer, die sie zusamm getragen haben, begleitet*. Druhý rukopis nazval *Memoriae regiae Civitatis Litomericensis olim a. M. Matthaeo Meisnero, P. Georgio Crugerio, M. Wenceslao Arcadio et Joanne Heliades scripta, nunc Chronologico ordine posita*.

⁶⁴² Kromě opisu litoměřických pamětí nalezneme ve třetím svazku také opis českobudějovické kroniky Zikmunda Karla Fischera z Benešova a Fischbachu ze 17. století. Více k tomu viz v kapitole České Budějovice.

⁶⁴³ O osobě tohoto třeboňského úředníka viz F. Mareš, Petr Kašpar Světecký. ČČM 53, 1879, s. 424–428. Rukopisy jsou uloženy v SOA Třeboň. Opis litoměřických pamětí nalezneme pod sign. Kvaterniony Světeckého IV, pag. 419–425.

jak dokládá, z starých pamětních knih vynalezl.⁶⁴⁴ Kronikářské zprávy opsané rukou Světeckého začínají nedatovaným záznamem o vzniku města Litoměřic a pokračují až do 17. století. Nejsou však zcela shodné se zápisy ve Veleslavínově *Kalendáři historickém*; některé záznamy zachytily stejnou událost (například o tahu lososů v roce 1507), jiné jsou obsaženy pouze v jednom z opisů. Někdo z předků Františka Weingrilla si zřejmě vypsál z pamětních knih jen určité události.⁶⁴⁵

Rukopis Světeckého s opisem litoměřických pamětí je uložen ve Státním oblastním archivu v Třeboni, samostatně ve fondu nazvaném Kvaterniony Jana Kašpara Světeckého pod signaturou IV. Jde o rozměrný kodex (41,5x28 cm) o 368 listech svázaný v soudobé kožené vazbě. Mnohařádkový název začíná slovy: *Erster Carmazin Rother Kvatern oder Protokol Historischer Nachrichten* a končí datem 1759. Kromě opisu litoměřických pamětí na stránkách 419–425 jsou zde i různé kronikářské záznamy týkající se Třeboně ze 17. a 18. století.

IV. Matyáš Meissner a jeho *Collectanea*

V předbělohorské době se dějinami Litoměřic zabýval již výše zmiňovaný humanista Matyáš Meissner, který ke konci 16. století vytvořil dílo nazvané *Collectanea ac lucubrationcula*. Tento jeho spis obsahuje tři různé, spolu nesouvisející celky, při jejichž tvorbě vycházel především z literatury. V první části popsal korunovaci Maxmiliána II. v roce 1562 v Praze a další události související s jeho osobou a korunovaci českých králů, ve druhé zachytil různá proroctví vztahující se k české zemi v letech 1310–1600 a teprve ve třetí části se věnoval historii města Litoměřic. Tuto třetí část tvoří dva od sebe se lišící celky: první obsahuje neutříděné výpisky z literatury a z archiválií k dějinám města, které měly nejspíše sloužit jako podklad pro souhrnnou práci o Litoměřicích (fol. 81r–92r). Druhá část tohoto celku (fol. 92v–111r) je věnována dějinám Litoměřic v letech 682–1575. Meissner ji nazval *De origine et primis fatis Lidomericensium*. Ani v tomto případě však nejde o souvislý text vyprávějící o minulosti města, jak by se dalo podle názvu očekávat, ale opět o různé úryvky a výpisky z rukopisných i tištěných pramenů, které působí dojmem konceptu chystané práce.⁶⁴⁶

⁶⁴⁴ SOA Třeboň, Kvaterniony Světeckého IV, pag. 419.

⁶⁴⁵ Původní pamětní záznamy musely být značně širší, než jak je dnes známe z opisů.

⁶⁴⁶ K rukopisu a jeho obsahu Karl Görner, *Eine Handschrift des Mathäus Meisner*. MGVDDB 23, 1884, s. 372–378.

Rukopis je dnes uložen v Knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahově.⁶⁴⁷ Jde o kodex menšího rozměru (20,6x15,8 cm), psaný rukou Meissnera a svázaný v soudobé kožené vazbě, který je dedikován litoměřické městské radě.

V. Jan Adam Nožíř a jeho kronika

Z přelomu 16. a 17. století pocházejí kronikářské zápisy Jana Adama Nožíře mladšího, litoměřického měšťana, dochované do dnešní doby v autografu. Jan Adam mladší představoval třetí generaci měšťanské rodiny, která do Litoměřic přišla z východočeské Poličky. Zprávy o rodině, počínaje příchodem děda Adama nožíře (1497–1562), tvoří samostatnou součást jeho kroniky.⁶⁴⁸ Pravděpodobně již tehdy šlo o rodinu dosti dobře majetkově situovanou. Autor Jan Adam mladší se narodil roku 1558 jen krátce po smrti svého dvouletého bratříčka, a stal se tak nejstarším dítětem v početné rodině. Svě vzdělávání zahájil na litoměřické městské škole pod vedením Mistra Jakuba Striala a pokračoval na pražské univerzitě, kam vstoupil v roce 1573.⁶⁴⁹ K roku 1601 se Jan Adam ve svých zápiscích zmínil o smrti litoměřického měšťana Mistra Václava Heniocha, kdysi svého preceptora.⁶⁵⁰ K roku 1575 pak uvedl, že se učil soukenickému řemeslu. Jakým způsobem se podílel na městské správě, pokud se vůbec touto činností zabýval, nevíme. O žádné funkci ve vedení města se v kronice nezmiňuje. Členem městské rady byl po dlouhá léta jeho otec Jan Adam starší, který svého syna přežil. Jan Adam mladší tedy v ní zasedat nemohl. Bratři Oldřich (*1561) a Adam (*1563), stejně jako sestry Anna (*1569) a Kateřina (*1571) umřeli na mor v roce 1582. O svém životě se Jan více nerozepisuje, nevíme, zda byl ženatý a měl nějaké děti, neboť o své osobě se po roce 1575 zmiňuje pouze v souvislosti s roubováním stromů; o rodině je pak jediná zpráva týkající se studia bratra Samuela. Jan Adam mladší zemřel v roce 1601, jak poznamenal na závěr letopiseckých zpráv nejspíše právě Samuel: *Umřel Jan Adamovic mladší, bratr muoj, v pátek po Božím vstoupení ve 22 hodin. Nestonal nic, vždycky*

⁶⁴⁷ Signatura DC IV 22.

⁶⁴⁸ Zprávy o své rodině poznamenal na fol. 92r–94v pod názvem: *Poznamenání rodu pana Adama Nožíře a potomkův jeho v městě Poličce*. Nejspíše měl k ruce rodinné rodopisné záznamy, neboť zachytil datum narození i úmrtí svého děda i data svého otce i jeho sestry.

⁶⁴⁹ Karel Beránek, *Manuál rektora Univerzity Karlovy*. Praha 1981, s. 100. Ke studiu do Prahy byli přihlášení ještě jeho bratři Adam v roce 1575 a Václav v roce 1577. Tamtéž, s. 114 a 130. O Samuelovi a jeho studiu v Praze se zmiňuje ve své kronice Jan Adam k roku 1593 (fol. 20r).

⁶⁵⁰ O Václavu Heniochovi viz Rukověť 2, s. 291. Je možné, že mohl v jeho doprovodu vykonat i studijní cestu do zahraničí; ovšem o svém studiu se v zápiscích vůbec nezmiňuje.

*chodil, jen toliko pravil, že mu dušno a v sobotu o nešpořích u fary pochován. Pan Bůh rač mu milostivým pánem býti a lehký odpočinutí dáti se všemi volenými svými.*⁶⁵¹

Zápisky Jana Adama začínají rokem 1541 zprávou o požáru Pražského hradu a jsou dovedeny až do jeho smrti, do roku 1601, s občasnými nahodilými retrospektivními záznamy. Svou práci autor vytvářel naráz, svědčí tomu jak rozvržení díla, tak i občasná „odskody“ do minulosti. Záznamy nepřinášejí z pohledu historie žádné významné zprávy, jsou spíše jakousi snůškou různých lokálních událostí, v nichž převažují údaje demografické povahy. Většinu zápisů totiž tvoří zprávy o úmrtích významných osob, méně pak o sňatcích. Od osmdesátých let 16. století počet zpráv v kronice stoupá. Zatímco ve dvou předchozích dekadách byla uvedena jedna zpráva k jednomu roku, nyní je zachyceno více událostí, avšak opět převážná část záznamů informuje o sňatcích a úmrtích. Maximum zpráv přichází v devadesátých letech, kdy se v širším měřítku objevují záznamy o katastrofách (požárech, povodních), kriminálních deliktech, městských stavbách, vínu a dalších lokálních záležitostech. Jsou zde zachyceny i události z širšího okolí, jako byla smrt Viléma z Rožmberka, povstání v Chomutově, zemětřesení roku 1590, potrestání Lobkoviců v roce 1594, zavraždění Kateřiny Lokšanské a zprávy z tureckého bojiště. Podklady pro své spisování autor čerpal jak z tištěných zpráv, tak i z ústního podání a nejspíše také z dnes ztracených pamětních knih. O víře a náboženství se prakticky vůbec nezmiňuje, sám byl utrakvistou, což je zřetelné zejména ze zápisu o povstání v Chomutově (fol. 8v–9r), které sice nijak nehodnotí, avšak jezuity nazývá *takovými poběhlci*. Jeho zápisy jsou krátké a stručné; jen výjimečně se o nějaké události více rozepsal.

Rukopis obsahuje kromě Adamových letopiseckých záznamů (fol. 1r–49v) ještě výše zmíněné pojednání o jeho rodině pod názvem *Poznamenání rodu pana Adama Nožire a potomkův jeho v městě Poličce* (fol. 92r–94v). Na foliu 96r–101v opsal, aniž by však uvedl odkud, *Historii žalostivou, v kteréžto se vypisuje o čtyřmecítma mučedlnících Čechův věrných, kteřížto za dlouhý čas v věži, v smradu a v nejistotě drženi byli, pro pravdu Kristovu a krev jeho velebnú. Třicátého dne měsíce máje v kádi ztopeni jsou. (A to stalo se roku třetího po upálení Mistra Jana Husi)*, v níž je popsáno umučení litoměřických měšťanů v roce 1418. Tuto událost zaznamenal již Vavřinec

⁶⁵¹ Folio 49r. Jeho otec Jan Adam starší ho přežil a zemřel roku 1616 nebo 1617. V jeho závěti jsou jmenováni tři potomci, a to syn Václav, Samuel a dcera Dorota. Rodinu v této době měl pouze syn Václav. Je tedy velmi pravděpodobné, že Jan Adam mladší nebyl ženatý, neboť není žádná zmínka o jeho případných dětech. Za zprávy o rodině Jana Adama děkuji dr. Iloně Kotyzové.

z Brezové.⁶⁵² Závěrečnou část jeho zápisů tvoří historie litoměřického mostu, významné spojnice přes řeku Labe, kde autor zachytil jeho osudy od roku 1452 do léta 1594.⁶⁵³

Obsah rukopisu, zejména pak rozložení textu, před nás klade otázku, jaký vlastně byl původní úmysl jeho autora. Zdá se, že Jan Adam začal zapisovat své kronikářské poznámky současně s dalšími texty, týkajícími se jeho rodiny, umučení měšťanů i mostu v Litoměřicích. Ve své kronikářské práci chtěl zřejmě pokračovat i v následujících letech, a proto za pamětními záznamy vynechal volné stránky. Nečekaná smrt pak přerвала jeho činnost a stránky zůstaly volné. Úplně posledním záznamem je již výše zmíněná poznámka o jeho smrti. Ze stylu a výběru zpráv se Jan Adam mladší jeví jako velmi společenský člověk, který udržoval řadu přátelských styků a který si užíval života, jenž ukončila nečekaná a zřejmě náhlá smrt. V té době mu bylo čtyřicet tři let.

Dochování

Rukopis s kronikářskými záznamy Jana Adama Nožiče mladšího je dnes uložen v Knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahově pod signaturou DA IV 1. Pro knihovnu spis získal v roce 1784 při svých toulkách po obchodech se starými knihami Jan Bohumír Dlabač, který ho koupil od žida jménem Mayerle. Při popisu obsahu rukopisu, který je uveden v předmluvě k jeho překladu do němčiny, se však Dlabač zmiňuje pouze o textu Jana Adama a zcela opomíjí další kronikářské záznamy, které tvoří v dnešní době druhou část kodexu. Autorem této druhé části byl litoměřický měšťan, lékárník a majitel lékárny u Bílého koně Jindřich Teiger, který zapsal události z let 1679 až 1703 (fol. 50v–75r).⁶⁵⁴ Je otázkou, zda už v době, kdy Dlabač rukopis koupil, byly stránky se zápisy Teigera součástí rukopisu a Dlabač je jako málo významné opominul, či zda byly doprostřed Adamova textu vevázány až později. Skladba kodexu by odpovídala spíše posledně uvedenému.

Rukopis s litoměřickými kronikářskými zápisy je menšího formátu, o rozměrech 18x16 cm, má 104 listů a je svázan v papírové, mladší vazbě, při které došlo k seříznutí horního okraje všech folií. Na předním přideštlí je exlibris Dlabače, nad které připsal poznámku o životních datech a vyznání autora. Dále sem poznamenal: *Ondřej Nožič*

⁶⁵² FRB V. Praha 1893, s. 375. Litoměřický zápis je nejstarším písemným svědectvím podrobně popisujícím tuto krvavou událost. Nejnovější publikace o dějinách Litoměřic klade tuto událost k roku 1420, ke stejnému dni jako Jan Adam Nožič – k 30. květnu. Viz Dějiny města Litoměřic, s. 152.

⁶⁵³ Zde se jeho zprávy shodují se záznamy z pamětní knih, jak je poznamenáno výše.

⁶⁵⁴ Jeho záznamy opsál W. Katzerowsky a uložil je v městském archivu. Viz jeho stat' Memorabilienbücher der Stadt Leitmeritz, s. 315.

kommt in dem berühmten Königgrätzer Gesangbuche, welches 1585, 1586 geschrieben wurde, vor. Nejspíše jde o některého z příbuzných Jana Adama.

Počátkem 19. století přeložil Jan Bohumír Dlabáč zápisky Jana Adama do němčiny a uvedl je předmluvou, v níž pojednal o objevení kodexu a o osobě autora. Kodex je uložen v Knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahově pod signaturou DB IV 46. Rukopis obsahuje 71 listů o rozměrech 25,5x19 cm, svázaných v soudobé vazbě. Překlad je uveden pouze na jedné straně listu, druhá je volná pro případné poznámky.

Nedochovaly se žádné zprávy o využití kroniky Jana Adama Nožíře dalšími generacemi. Regionálním badatelům byl rukopis známý, jak svědčí zmínky v různých studiích, avšak blíže se jimi nikdo nezabýval, s výjimkou zmíněného Dlabáce. Zatím také nebyly edičně zpřístupněny.

VI. Jan Sictor a jeho Mnemonicon Lidomierzicense

Jan Sictor, původem z Rokycan, strávil několik let studiem na škole v severočeských Litoměřicích, odkud odešel na pražskou akademii. Rok před dosažením titulu bakaláře vydal v roce 1614 báseň oslavující město, dedikovanou litoměřické městské radě. Jde o typický humanistický literární projev, veršovanou městskou topografií, ve které se zmiňuje o poloze a výstavnosti města, o úrodnosti zdejší krajiny a příznivém podnebí. Krátce také pojednal o nejvýznamnějších momentech historie města.⁶⁵⁵

VII. Kronikářství 17. a 18. století

a) Sborník Viktorína Šermera

Z první poloviny 17. století pochází další rukopis s kronikářskými záznamy týkajícími se událostí z předbělohorského období. Jde o sborník litoměřického měšťana Viktorína Šermera, jak dokládá vlastnická poznámka na předním přidešті, který obsahuje kromě kronikářských zpráv také lékařské recepty a rady do hospodářství, pojednání o včelách, pranostiky, kresbu orloje, tabulku převádějící tolary na zlaté a míšeňské kopy, pojednání o životě svaté Doroty a další drobné zápisy.

Kdo přesně byl autorem textů ve sborníku, nemůžeme s jistotou říci. Na jeho vzniku se podílelo více písařů, jedním z nich byl i litoměřický měšťan Viktorín Šermer. Poznámka na zadním přidešті rukopisu *M. Wenceslaus Maudrey, Anno Domini 1581*

⁶⁵⁵ K osobě a dílu viz Rukověť 5, s. 88–99. O básni Dana Martínková, Literární druh veršovaných popisů měst v naší latinské humanistické literatuře. Krušnohorský historický sborník 7, 1966, s. 40 a 45.

vnáší do jeho vlastnictví menší chaos. Pokud bychom ji posuzovali jako vlastnickou poznámku, tak by napovídala skutečnosti, že sborníček vznikl již v poslední čtvrtině 16. století. Je ovšem otázkou, který text by v této době byl napsán. Jako první jsou totiž uvedeny kronikářské záznamy o událostech z let 1589–1615 s pozdějšími dodatky, které zaujímají prvních 18 folií. Nemohly tedy vzniknout před rokem 1615. Tento i další texty sborníku spíše poukazují na skutečnost, že poznámku o Václavovi Moudrém z roku 1581 je třeba chápat v jiné souvislosti. Kniha mohla být původně v jeho majetku, ale text do ní byl zapsán až mnohem později.

Autorství Viktorína Šermera, případně jiného člena jeho rodiny, potvrzuje zápis na foliu 2r k roku 1591: *Oženil se Jan Šermer, pan otec můj milý, v Ochtáb sv. panny Doroty. Pojímal sobě Dorotu za manželku, byli spolu v manželství 25 let. Šlo zřejmě o první ženu, protože k tomuto záznamu dopsal další písař později zprávu, že s druhou manželkou žil otec po dobu šestnácti let. Autorem zápisů musel tedy být syn narozený nejdříve po roce 1591, kterého lze ztotožnit s osobou Viktorína Šermera. O podílu Viktorína na tvorbě kronikářských zpráv potvrzuje i záznam uvedený v jejich závěru o požáru města Litoměřic roku 1297 pod názvem *Pamětihodná zaznamenání historia*, pod nímž je napsáno: *Actum vyhledání té paměti ode mne Viktorína Vilíma Šermera 8. Julii A[nn]o 1642.*⁶⁵⁶ Zde nelze o autorství pochybovat. Stejná ruka psala počáteční kronikářské zprávy, a to až do roku 1602, kde došlo k jejímu vystřídání. Poté se první písař vrátil, aby zapsal zprávy z roku 1613, výše zmíněnou zprávu o požáru a pak ještě pokračují stejnou rukou záznamy lékařských receptů od folia 22v. Jako autora části zápisů nelze vyloučit ani Oldřicha Šermera, který zemřel v roce 1660.⁶⁵⁷ Také v jeho případě by datum narození počátkem devadesátých let 16. století odpovídalo skutečnosti. V této souvislosti je třeba podotknout, že ve věži děkanského kostela v Litoměřicích se dochovala spolu s dalšími texty zpráva o opravě věže roku 1635. Jako církevní správci (Kirchenväter) jsou jmenováni Oldřich Šermer, Kryštof Moudrý a Martin Kordfor. Smetana připsal autorství této zprávy Oldřichu Šermerovi.⁶⁵⁸ Byl Oldřich také autorem zpráv zařazených do tohoto sborníčku? Odpověď na otázku nám může přinést jedině detailní prostudování dobových materiálů z archivu města Litoměřic.*

⁶⁵⁶ Folio 19r–v.

⁶⁵⁷ O jeho zranění je zápis k roku 1610, kde je uveden jako bratr autora záznamu.

⁶⁵⁸ J. Smetana, *Vyprávěcí prameny dějepisné*, s. 244. O pamětních spisech uložených v báni děkanského kostela v Litoměřicích psal Johan Haudeck: *Denkschriften in Turmknöpfen von Leitmeritz*. MGVDDB 49, 1910, s. 355–360.

Autor kronikářských záznamů psal retrospektivně, vycházel buď ze starších zpráv pamětníků, nebo z dnes neznámých písemných materiálů, jak svědčí záznam k roku 1612, pojednávající o velikém větru, kde je na závěr připsáno: *Z paměti Jana Vobořského*. Z jakých předloh autor kronikářských záznamů Šermerova sborníku při svém spisování vycházel, bohužel nevíme, ale podle výše uvedené poznámky i z toho, že zprávu o požáru kdesi vyhledal (zde se nabízí možnost záznamu v městských pamětních knihách) se lze domnívat, že nějakou starší předlohu či alespoň přístup k městskému archivu mít musel. Zprávy se týkají lokálních záležitostí, především počasí a různých nešťastných událostí, dále zde nalezneme zprávy o plavbě po Labi, kde se převážely různé předměty a plavila se poselstva, ojediněle jsou zde i zmínky o stavební činnosti ve městě a různé bizarní historky o čertech a o zjevení medvěda a vlka. Jde o směs nejrůznějších zpráv, zřejmě těch, které se podařilo autorovi někde získat.

Dochování

Rukopis je uložen v Knihovně Královské kanonie na Strahově pod signaturou DA IV 12. Je to dílo menšího formátu, o rozměru 20x15,6 cm a 84 listech, jeho text je psán česky, německy a latinsky. Rukopis prošel konzervací a byl nově převázán, přičemž na přidešty byly vlepeny zbytky původních listů. Na jeho vzniku se podílelo více písařů. Kronikářské záznamy zaujímají pouze prvních 18 listů, nejobsažnější text sborníku je věnován lékařství (fol. 23r–56v). Byl sepsán v roce 1635 jedním písařem a posléze doplňován dalšími uživateli rukopisu. Rukopis není v literatuře zmiňován, nezabýval se jím ani Jan Bohumír Dlabač.

b) Samuel Nymburský

K první polovině 17. století se vážou záznamy o událostech let 1620–1650, jejichž autorem byl litoměřický mladší radní písař Samuel Nymburský. Ve svém spisku přinesl zprávy z doby třicetileté války, týkající se jak výdajů, které město muselo vynaložit na armádu, tak i vojenských vpádů a utrpěných škod. Své zápisy ukončil rokem 1650 zprávou o uzavření míru se Švédy a o následné oslavě této významné skutečnosti v Litoměřicích.

Rukopis není dochován v originále, ale pouze v opise z 18. století uloženém v Knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahově pod signaturou DH III 2. Jde o sborník různých historických textů, opsaných či vypsanych ze starších materiálů a

literatury, na němž se částečně podílel i strahovský premonstrát a žatecký kaplan Konstantin Černý. Opis díla Samuela Nymburského je na stránkách 167–194.⁶⁵⁹ Originál se původně nacházel v Litoměřicích ve věži kostela sv. Vavřince.⁶⁶⁰

V roce 1900 zpřístupnil kronikářské záznamy Samuele Nymburského strahovský knihovník Isidor Theodor Zahradník.⁶⁶¹

c) Václav Nosidlo z Geblic

Jestliže mluvíme o raně novověké historiografii týkající se Litoměřic, nelze opominout ani práci vzniklou za hranicemi země, a to dílo litoměřického rodáka a později exulanta Václava Nosidla z Geblic, který zanechal zprávy o třicetileté válce. Jeho kronikářské záznamy se dochovaly v tisku Veleslavínova *Kalendáře historického*, jenž se dostal posléze do rukou Františka Martina Pelcla, který si je opsal. Právě tento Pleclův opis byl po dlouhou dobu jediným pramenem, ze kterého mohli badatelé čerpat, avšak posléze se stal nezvěstným.⁶⁶² Ve druhé polovině 20. století objevil zmíněný výtisk Veleslavínova *Kalendáře historického* obsahující zápisy Václava Nosidla z Geblic Josef Martínek.⁶⁶³ Na základě rozboru písma a textu však dospěl k názoru, že nejde o autograf Václava Nosidla z Geblic, alespoň ne jako celku, ale že jde o mladší opis. Tento tisk s rukopisnými záznamy je dnes uložen v Knihovně Akademie věd České republiky pod signaturou TG 23.

d) Rukopisy 18. století

Historiografická činnost pokračovala v Litoměřicích také v 18. století. Na jeho počátku se městskou minulostí zabýval šestipanský úředník František Meisner (Meysner), který začal tvořit své historické dílo v roce 1720.⁶⁶⁴ V první polovině 18. století také vznikl již výše zmiňovaný *Liber thesaurus*. Ze stejné doby pochází ještě další pokus o sepsání městských dějin, a to kronika Antonína Gottfrieda Schmidta, městského radního,

⁶⁵⁹ Popis rukopisu viz B. Ryba, *Soupis rukopisů strahovské knihovny Památníku národního písemnictví v Praze IV. Strahovské rukopisy DH–DK (čís. 1822–2425)*. Praha 1970, s. 56–57.

⁶⁶⁰ J. Smetana, *Vyprávěcí prameny dějepisné*, s. 244; J. Haudeck, *Denkschriften in Thurmknöpfen von Leitmeritz*, s. 357.

⁶⁶¹ Isidor Theodor Zahradník (ed.), *Samuele Nymburského „Paměti Litoměřické“*. SHK 1, 1900, s. 22–27.

⁶⁶² Praha, Národní knihovna sign. XIX B 6. Více k rukopisu a jeho osudům viz Alena Richterová, *Děčínské rukopisy ze sbírky Františka Martina Pelcla (1734–1801)*, nyní ve fondech Národní knihovny České republiky. Praha 2007, s. 134–135.

⁶⁶³ Josef Martínek, *Svědectví nově objeveného rukopisu o povaze a rozsahu Nosidlových pamětí*. Strahovská knihovna 9, 1974, s. 99–113.

⁶⁶⁴ J. Smetana, *Vyprávěcí prameny dějepisné*, s. 244–245; SOkA Litoměřice, fond AM Litoměřice – Kroniky a pamětní knihy, č. kroniky 391, trezor IV B2, st. sign. 19.

dokončená v roce 1760.⁶⁶⁵ Autor ve dvou svazcích popisuje dějiny města Litoměřic. V prvním svazku zachytil jejich vývoj od bájných počátků až do roku 1620. Toto pojednání doplnil kronikářskými záznamy pro léta 1500–1739, které získal ze starších zápisů litoměřických písařů. Druhý díl kroniky popisuje události, které autor poznal již ze své vlastní zkušenosti. Přináší zprávy k letům 1740–1760 a dnes tvoří nejcennější část jeho práce. V závěru díla Schmidt zpracoval svůj rodokmen a biografii. Na jeho práci navazuje dílo nazvané *Continuatio historiae Litomericenae* z konce 18. století, které přináší kronikářské záznamy pro léta 1761–1770.⁶⁶⁶ Podle dochovaných zpráv existovaly v 18. století ještě i další historiografické práce, které se však do dnešní doby nedochovaly.⁶⁶⁷ V 18. století se rukopisům pojednávajícím o historii Litoměřic, které byly v majetku klášterní knihovny, věnoval, jak je výše zmíněno, strahovský knihovník Jan Bohumír Dlabač.

Edice a literatura

Přestože litoměřické kronikářské zápisy byly známy různým badatelům, žádné z dochovaných děl se doposud nedočkal své edice. Výjimku tvoří pouze nejstarší zápisy let 1500–1565, které otiskl Jan Smetana ve Vlastivědném sborníku Litoměřicko.⁶⁶⁸ Pamětním knihám jako celku se věnoval koncem 19. století ve své stati Wenzel Katzerowski,⁶⁶⁹ výčet a stručnou charakteristiku narativních historiografických pramenů přinesl ve své souhrnné práci Jan Smetana, který je také autorem několika samostatných studií o těchto pramenech. Vývojem litoměřického kronikářství se nejnověji zabýval ve své výše citované studii *Skutkům předků svých zahynouti nedají* Oldřich Kotyza.⁶⁷⁰ Pro bližší poznání života v Litoměřicích v raném novověku z jiného pohledu než měšťanského lze také využít kroniky litoměřické jezuitské koleje ze 17. století, které byly edičně vydány na počátku 20. století.⁶⁷¹

⁶⁶⁵ SOkA Litoměřice, fond AM Litoměřice – Kroniky a pamětní knihy, č. kroniky 391, sign. Trezor IV B 3a–b.

⁶⁶⁶ Tamtéž, č. kroniky 393, sign. Trezor IV B 4, st. sign. 18.

⁶⁶⁷ J. Smetana, *Vyprávěcí prameny dějepisné*, s. 245; Eduard Donek, *Pisatelé pamětí a kronik litoměřických v století XVI. až XVIII.* Časopis Musejního spolku v Litoměřicích 1, 1929, s. 9–13, zde s. 13.

⁶⁶⁸ Viz poznámku 632.

⁶⁶⁹ *Die Memorabilienbücher der Stadt Leitmeritz.* MNEC 17, 1894, s. 314–317.

⁶⁷⁰ O. Kotyza, „*Skutkům předků svých zahynouti nedají.*“ Ocenění významu vyprávěcích pramenů severočeské proveniencie pro studium kolísání klimatu v českých zemích

⁶⁷¹ Václav Schulz, *Dvě kroniky jezuitské koleje v Litoměřicích z let 1629–1662.* VKČSN 1900.

LOKET

Počátky města jsou spjaty s existencí královského hradu, který se v pramenech poprvé připomíná k roku 1234.⁶⁷² Hrad byl sídlem správy Loketského kraje, kterému Přemysl Otakar II. udělil zvláštní manské zřízení. Své výsady však Loketsko postupně ztrácelo; v roce 1714 při reformě krajské správy dokonce na čas zaniklo a stalo se součástí Žateckého kraje. V roce 1751 byl Loketský kraj obnoven, ovšem bez zvláštních výsad. Již v první polovině 13. století existovala v podhradí osada, která se za vlády Václava I. kolem roku 1240 stala královským městem. Privilegia Lokti potvrdil Karel IV. poté, co shořela při velikém požáru. Přesto však bylo město v následujících staletích dáváno často do zástavy. V době husitských bouří zůstali katoličtí měšťané věrní císaři Zikmundovi, který v roce 1434 zastavil hrad a město svému kancléři Kašparovi Šlikovi. Jeho potomci drželi majetek až do roku 1547. Jejich vztah s loketskými měšťany však byl téměř neustále napjatý. Vyvrcholil počátkem 16. století, kdy Šlikové usilovali o dosažení dědičné poddanosti obyvatel. V letech 1551–1560 bylo město v zástavě pánů z Plavna, ale v roce 1598 se podařilo Loketským získat panství do svých rukou a Loket se zařadil opět mezi královská města. Na hradě i nadále sídlil královský hejtman a manský soud. Během třicetileté války došlo k úpadku města i kraje, jehož část byla přiřazena k Žatecku.

Městská historiografie

Kronikářské záznamy pojednávající o sporu města Lokte s jeho vrchností – hrabaty Šliky, ke kterému došlo koncem 15. století, zachycené jedním z očitých svědků a aktérů sporu, mají nejen prvenství v tom, že dnes jsou nejstarší městskou kronikou v užším slova smyslu, dochovanou v Čechách v originále, ale i skutečností, že zahájily ediční řadu německého spolku Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen, kde vyšly jako první svazek v roce 1879.⁶⁷³

I. Loketská kronika neznámého autora

Kdo konkrétně byl autorem nejstarší loketské městské kroniky, se na jejích stránkách neuvádí. Kodex obsahující kronikářské záznamy událostí přelomu 15. a 16. století se

⁶⁷² T. Durdík, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, s. 144.

⁶⁷³ *Die Chronik der Stadt Elbogen (1471–1504) bearbeitet von Dr. Ludwig Schlesinger. Deutsche Chroniken aus Böhmen. Band I. Prag 1879.*

totiž nedochoval v úplnosti. Jeho první a poslední listy, kde mohl být pisatel jmenován, jsou dnes ztraceny. O autorovi nejsou žádné přímé zmínky ani v textu kroniky, nevíme tedy, kdo se zasloužil o přesné a podrobné zachycení událostí tak důležitých pro postavení a vývoj města Lokte. Můžeme pouze usuzovat na základě rozboru jednotlivých zpráv, že šlo o současníka a očitého svědka procesu.⁶⁷⁴ O této skutečnosti svědčí formulace záznamů, kde autor psal v první osobě jednotného čísla,⁶⁷⁵ stejně jako fakt, že se osobně účastnil všech důležitých jednání města a při sepisování kroniky měl k dispozici originály listů městské korespondence i privilegií. V úvahu tak přicházejí dvě osoby, a to Kašpar Fitler, který se osobně účastnil jak jednání v místě, tak i jednání zástupců města vysílaných do Prahy. Byl – podle záznamů kroniky – celkem dvanáctkrát členem těchto poselstev. Dále by bylo možné přiřknout autorství radnímu Johanovi Tuchmacherovi, který je v kronice též často zmiňován a mohl by eventuálně být původcem kroniky. Určit autora podle písma je zatím nemožné, neboť archiv města Lokte postrádá moderní pomůcky, které by fond zpřístupnily badateli, a studium pramenů tak naráží na řadu potíží.

Kronikářské záznamy z města Lokte pojednávají pouze o krátkém časovém úseku, a to o období od roku 1476 do 1504, kdy město Loket vedlo se svou vrchností rozsáhlý spor o městské svobody, zakončený jeho vítězstvím. Rozhodnutím zemského sněmu v roce 1506 byla Lokti znovu potvrzena privilegia svobodného královského města. Zápisy, které v dochovaném rukopisu kroniky končí rokem 1504, pravděpodobně pokračovaly až do roku 1506, kdy došlo k ukončení sporu.

Charakter jednotlivých záznamů kroniky je spíše novodobý a autorovy formulace se nijak výrazně neliší od městských kronik vzniklých později. Pouze je zde patrný jazykový posun vývoje německého jazyka. Jazyk loketské kroniky má blíže ke středověké němčině než k němčině třeba českolipského kronikáře. Autor zařadil do kroniky mnoho opisů listů, týkajících se událostí popisovaných v kronice; částečně tak připomíná práci českobudějovického kronikáře Jana Petříka za Benešova. Z jejího obsahu je zcela zřetelný záměr, který autor svou prací sledoval: měla pro budoucí generace zachytit složitou situaci, ve které se město koncem 15. století ocitlo, a

⁶⁷⁴ O odhalení osoby pisatele se pokusil Ludwig Schlesinger v úvodu své edice. Ani on však nemohl určit konkrétní osobu.

⁶⁷⁵ Například k událostem roku 1491 v souvislosti se zabitím vyslanců města při jejich zpáteční cestě, kde na místě jejich smrti byly v roce 1491 postaveny tři kříže, autor poznamenal: *sint drey creutz ... und noch stehen, dy ich gesehen hab.* (fol. 4v), obdobně i na fol. 40v: *ya ich glaub.*

poskytnout návod pro jednání, pokud by se někdy v budoucnosti objevilo podobné ohrožení městských práv. Osobní motiv autora, charakteristický pro kronikáře následujících období, zde nebyl ještě tak silný. Z tohoto pohledu můžeme kroniku přiřadit spíše ke středověkým dílům, majících svůj původ v konfliktu mezi městem a vrchností, v obraně městské autonomie, což je typické zejména pro německá města, kde již v 15. století bylo kronikářství silně rozšířeno.⁶⁷⁶

Dochování

Kronikářské záznamy města Lokte se dochovaly bez titulního listu.⁶⁷⁷ Název, pod kterým jsou v edici Ludwiga Schlesingera tyto zápisy uvedeny *Urkundensammlung über die Streitigkeiten der Stadt Elbogen mit den Grafen Schlick 1476 bis 1497, recte 1471 bis 1504*, jim byl dán až později. Jde o rukopis o 43 foliích svázaných v novodobé vazbě, začínající přímo textem. Rukopis není dochován v úplnosti, chybí nejen již zmíněný titulní list a nejspíše i některá počáteční folia, ale též závěrečná folia jsou vytržena, neboť text končí rokem 1504. K osudům kodexu nejsou známy žádné materiály. Chronologie událostí zachycených v textu není vždy důsledně dodržena.

Záznamy o průběhu sporu vznikly přímo ve městě krátce po jeho ukončení. Text je psán poměrně kaligrafickou kurzívou jedním písařem počátkem 16. století. Kromě podrobného popisu událostí let 1471–1504 opsal písař také 62 listin týkající se postavení města a sporu se Šliky. Na závěr byl později připsán náboženský text z 18. století.

Edice a literatura

Edici kroniky v rámci ediční řady německého spolku Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen zpracoval Ludwig Schlesinger. Vyšla v roce 1879. Ovšem stejně jako je tomu i u jiných edic z této doby, neponechal editor řazení událostí podle originálu, ale seřadil je chronologicky. Protože však uvedl jak foliaci rukopisu, tak také

⁶⁷⁶ Německá městská historiografie považuje za svůj počátek Ellenhardův kodex z konce 13. století, který zachytil boje měšťanů Štrasburku s biskupem v letech 1261–1262, tzv. Bellum Waltherianum. Od tohoto momentu se rozvíjí kronikářství v německých městech. Viz Peter Johanek, Einleitung. s. X. In: Städtische Geschichtsschreibung im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit. Hg. von Peter Johanek. Böhlau Verlag. Köln – Weimar – Köln 2000.

⁶⁷⁷ Jindřichovice, SOkA Sokolov se sídlem v Jindřichovicích, fond AM Loket, sine. Rukopis je evidován v soupisu kronik okresu Sokolov, kde je označen číslem 380.

na příslušném místě poznámku, lze jeho zásahy vystopovat.⁶⁷⁸ Edice sice neodpovídá dnešním moderním nárokům na ediční práci, je však doplněna krátkým úvodem, ediční poznámkou i rejstříkem a pro potřeby historika je plně dostačující.

II. Kronikářské záznamy 17. a 18. století

Archiv města Lokte uchovává ještě dvoje kronikářské záznamy pocházející z období raného novověku. Nejde o samostatné svazky, ale o texty zapsané do knih sloužících původně jinému účelu. Starší jsou letopisecké zápisky Georga Thomase Schumana, v nichž je zachyceno období 1652–1712.⁶⁷⁹ Rukopis, který původně vznikl jako učebnice aritmetiky, je dochován v poměrně špatném stavu, s polorozpadlou vazbou a uvolněnými stránkami. Jde o spis o 95 foliích, menšího rozměru (19x15,3 cm), který začal psát výše zmíněný Schuman. Kromě něj se na vzniku rukopisu podílelo více osob. Jeho vlastnickou poznámku, která nám zároveň přináší zprávu o vzniku rukopisu, nalezneme na prvním foliu.⁶⁸⁰ Kronikářské záznamy pro léta 1636 až 1663 jsou zapsány na závěr kodexu, na foliu 91v–95v. Před nimi je zaznamenáno k roku 1712 úmrtí prvního majitele knihy.⁶⁸¹ Drobnější kronikářské záznamy nalezneme také roztroušené v textu.

Další letopisecké záznamy týkající se města Lokte, vzniklé v 18. století, jsou zapsány v rukopise obsahujícím Koldínova *Práva městská Království českého*.⁶⁸² Jde o opis německé verze městských práv, který však není úplný, ale začíná až paragrafem C 33. Za textem práv pak následují kronikářské záznamy. Rukopis, na němž se podíleli kromě několika drobnějších záznamů dva písaři, nemá původní značení stránek a nevíme tedy, kolik folií bylo ztraceno. Kromě počátečních stránek chybí také desky vazby. Rukopis je dnes uložen pouze v papírových deskách, na kterých je napsáno: *Koldíner Stadrechte. Rezepte. Chronick 1427–1783*. Text je sice obsahově ukončen, ale nelze s jistotou říci, zda nepokračoval dále. Kronikářské záznamy přinášející zprávy o událostech především z 15. století nalezneme na foliu 133r–135v pod názvem *Begebene Geschicht von Elnbogen*. Na foliu 138v–140v jsou zachyceny události z druhé poloviny 17. století,

⁶⁷⁸ Například události z roku 1502 týkající se korespondence mezi městem a Jindřichem z Plavna, zachycené v kronice na fol. 35 a 36, přesunul mezi folia 32 a 33, aby zachoval sled událostí.

⁶⁷⁹ Jindřichovice, SOkA Sokolov se sídlem v Jindřichovicích, fond Archiv města Loket, sine. Rukopis je zařazen v soupisu kronik pod číslem 382.

⁶⁸⁰ Fol. 1r: *Georgus Thomas Schuman. Ego sum possessor istius libri. Angefangen A[nn]o 1652, den 25 Junii.*

⁶⁸¹ Fol. 90r.

⁶⁸² Jindřichovice, SOkA Sokolov se sídlem v Jindřichovicích, sine; je zařazen v soupisu kronik pod číslem 381.

dále z roku 1706 a mladší rukou jsou napsány zprávy k létům 1782 a 1783. Jiné raně novověké kroniky týkající se města Lokte, nejsou momentálně známy.⁶⁸³ Žádné z obou zmíněných barokních kronikářských děl nebylo doposud v literatuře zpřístupněno.

LOUNY

Nejstarší zmínky o osadě nazvané Luna pocházejí z 12. století. Nazývala se tak původně trhová ves ležící na zemské stezce při brodu přes řeku Ohří, která ve druhé polovině 13. století byla ve vlastnictví rodu Žerotínů. Osídlení se pravděpodobně rozkládalo v místech pozdějšího Žateckého předměstí okolo kostela sv. Petra.⁶⁸⁴ Královské město Louny bylo založeno králem Přemyslem Otakarem II., na „zeleném drnu“ v doposud neosídleném místě nad řekou Ohří a bylo od počátku královským městem. O jeho ani počátcích nemáme dochovány žádné zprávy. O prvních městských obyvatelích se domníváme, že nejspíše přišli ze Saska. Město se poměrně rychle stalo hospodářským a kulturním centrem regionu, i když od samého počátku se muselo vyrovnávat s konkurencí královských měst Žatce a Mostu, která byla starší a po hospodářské stránce i silnější.

Buď zároveň s městem, nebo o něco později byl založen klášter dominikánů, který však zcela zanikl na počátku husitských bouří v roce 1419. Také konvent magdalenitek založený na protějším břehu Ohře zanikl v 15. století.

Město bylo původně katolické, v průběhu husitských bouří přešlo k utrakvistům a posléze spolu se Žatcem náleželo k hlavním oporám husitů v severozápadních Čechách. Během husitských válek se mu podařilo podstatně rozšířit svůj pozemkový majetek, který však po uzavření míru museli lounští měšťané z velké části vrátit. Význam města, jenž značně vzrostl během husitského období, tak opět poklesl. V následujících letech vyvinuli lounští měšťané značné úsilí k opětovnému rozšíření

⁶⁸³ Fond AM Loket nemá moderní pomůcky, které by umožnily badateli se ve fondu orientovat, a je prakticky nepřístupný. Je tedy možné, že se ještě další kroniky mohou objevit.

⁶⁸⁴ Bohumír Roedl a kol., Louny. Historie, kultura, lidé. Praha 2002, s. 37.

pozemkového majetku, což se jim také za krále Jiřího z Poděbrad alespoň částečně podařilo: Louny získaly zpět zhruba třetinu majetku získaného během válek.⁶⁸⁵

Rozvoj města pokračoval ve druhé polovině 15. století, kdy vzrůstal počet jeho obyvatel a rozšiřovala se předměstí. Ještě před 15. polovinou století byly přebudovány městské hradby, vybudovány další kostely a založen městský špitál. V městských ulicích se objevila dlažba a měšťané přestavovali své domy v gotickém stylu. Ani Louny však nezůstaly ušetřeny živelných pohrom a různých epidemií. Jednou z největších katastrof, které město postihly, byl zhoubný požár v roce 1517, založený paliči. Oheň zničil město i obě předměstí a obyvatelé se jen pomalu vzpamatovali ze vzniklých škod.

V roce 1547 se Louny připojily ke stavovskému odboji proti Ferdinandovi I. a za svou účast byly s ostatními vzbouřenými městy potrestány. Bylo jim konfiskován pozemkový majetek (šestnáct vsí a mnoho vinic) a uložena pokuta. Přestože trest byl vysoký a finanční postižení citelné, Louny stejně jako ostatní města se postupně vzpamatovaly z této pohromy a ve druhé polovině 16. století měly opět dobře rozvinuté hospodářství a po majetkové stránce patřily k nejvýznamnějším královským městům. Stálo zde více než tři sta domů a počet obyvatel překročil dva tisíce.

Příznivé životní podmínky měšťanů se odrazily také v bohatě rozvinutém kulturním životě města. Působilo zde bratrstvo literátů, které mělo český i latinský sbor. Jejich význam dokládají bohatě iluminované graduály pocházející z 16. století. Ve městě existovala latinská městská škola, která v předbělohorské době patřila mezi nejvýznamnější. O její úrovni svědčí i vysoký počet jejich absolventů zapsaných na pražskou akademii. V jejím čele se střídaly různé osoby, najdeme mezi nimi i taková jména, jako byl Martin Rakovský, mimo jiné autor významného pangyrického díla oslavujícího Louny, či Jan Rosacius. Kromě školy určené pro studia chlapců je zde doložena i existence dívčí školy.⁶⁸⁶ Vzdělanost místních měšťanů dokládají také inventáře jejich knihoven, ve kterých bylo i více jak sto svazků.⁶⁸⁷ Bílá hora a třicetiletá válka přerušily slibný rozvoj města, které se z jejich následků vzpamatovalo jen pomalu.

⁶⁸⁵ Tamtéž, s. 93.

⁶⁸⁶ Tamtéž, s. 123.

⁶⁸⁷ O. Fejtová, Lounské měšťanské knihovny v době předbělohorské. Sborník Okresního archivu v Lounech 4, 1991, s. 3–24.

Městská historiografie

Královské město Louny patří mezi naše nepříliš četná města, která mají archivní materiál ze své minulosti dochován ve velmi dobrém stavu. Do dnešní doby přetrvaly nejen celé řady městských knih s minimálními mezerami a spisový materiál týkající se města jako celku, ale dokonce i soukromé písemnosti jednotlivých měšťanů, počínaje předbělohorským obdobím. Jinak je tomu ovšem s narativními prameny. Zde je lounský archiv již poněkud skoupější. Do současnosti se dochovala pouze jedna jediná kronika, která má svůj počátek ještě v období před Bílou horou, přestože víme díky jiným pramenům, že pokusů o historické spisování bylo v Lounech v 16. století více. O existenci dalších historiografických děl či alespoň o snaze vytvořit podobné spisy svědčí jak zmínka v lounské městské *Knize svědomí*, podle jejíchž záznamů měly v tomto období vzniknout ještě dvě další kroniky či historická díla,⁶⁸⁸ tak i rejstřík neznámé předbělohorské kroniky, sestavený v 18. století. Je však možné, že původně bylo pramenů tohoto typu ještě o něco více. Trochu jiný pohled na Louny v 16. století než kronika poskytuje literární dílko rektora zdejší školy, humanisty Martina Rakovského, které vyšlo tiskem v roce 1558.

I. Kronika Pavla Mikšovic

Nejstarší lounskou kroniku, která se dochovala do dnešní doby v autografu, vytvořil na přelomu 16. a 17. století zdejší měšťan Pavel Mikšovic.⁶⁸⁹ Informací o jeho osobě máme jen velice málo, neboť on sám, ač je autorem rozsáhlého kronikářského díla – jeho zápisy zaujímají více než pět set stran rukopisu – se o sobě a své rodině zmiňuje až od momentu svého sňatku. Z jakého prostředí pocházel, kdy se narodil a jaké vzdělání získal, o tom není v jeho zápiscích ani slova. Dozvídáme se z nich pouze, že byl synem Jana a Johanky, dcery řezníka Štěpána Koubka. O svém otci ani o zdrojích jeho příjmů se však nijak nerozepisuje.⁶⁹⁰

⁶⁸⁸ Podle dochované zmínky se historickým spisováním zabývali dva měšťané, a to Matyáš Svídnický a Petr Ludvít, který dokonce měl označit své záznamy jako kroniku. Viz SOKA Louny, fond AM Louny, sign. I C 34 (Kniha svědomí) p. 266 a 303; též B. Roedl, Praha v kronice Pavla Mikšovic. Sborník okresního archivu v Lounech 2, 1988, s. 64, poznámka 1 a Miroslav Ekrt, Komparace lounských kronik jako prameny k poznání dějin města v 16.–18. století. Diplomová práce na Pedagogické fakultě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem 1992. Ovšem práce jmenovaných měšťanů se nedochovaly a kromě zmínek uvedených v městské knize nich nevíme nic dalšího.

⁶⁸⁹ S jeho zápisy měla veřejnost možnost seznámit se počátkem 20. století v edici Matěje Kováře publikované ve Sborníku Historického kroužku v letech 1900–1915.

⁶⁹⁰ Po jeho původu pátral ředitel lounského archivu Bohumír Roedl, který své výsledky uveřejnil ve stati Lounský kronikář Pavel Mikšovic v Kulturním měsíčníku Lounska (číslo 2–3, 1986) a dále ve studii

Protože autor nezanechal žádnou zmínku o době svého narození, tak pro určení jeho stáří jsou nám k dispozici opět jenom kronikářské záznamy, které však poskytují určité vodítko. Vzhledem k tomu, že po roce 1590 jsou zápisy rozsáhlejší, často psané na základě vlastní zkušenosti, a že sňatek uzavřel roku 1600, lze usuzovat, že se narodil někdy počátkem sedmdesátých let 16. století. Zprávu o jeho smrti v roce 1632 pak do kroniky zapsal Jan Cholossius, do jehož rukou kniha přešla.

O dosaženém vzdělání Pavla Mikšovce se žádné zprávy nedochovaly a jeho jméno není uvedeno v předbělohorském manuálu rektora Karlovy univerzity, evidujícím studenty hlásící se ke studiu v jednotlivých letech.⁶⁹¹ Určitý stupeň vzdělání však tento obchodník s obilím zaručeně dosáhl. Svědčí o tom jak jeho místo radního služebníka (v letech 1595–1600), tak i latinské citáty vkládané do textu kroniky. O svém rodinném životě po roce 1600 se zmiňuje hned v úvodu svého díla. Byl ženatý a s manželkou Kateřinou prožil celý život. Zemřela jen o tři roky dříve než on, po dvaceti osmi letech manželství. Z manželství se narodilo šest dětí, z nichž ne všechny se dožily dospělosti.

Celkový charakter díla i vývoj písma napovídá, že Pavel Mikšovic vytvářel své kronikářské záznamy postupně a že se spisováním začal až v určitém životním okamžiku. Nejspíše započal svou literární tvorbu v posledním desetiletí 16. století, možná v době, kdy vstoupil do služeb města, možná ale také až po roce 1600, po svém sňatku.⁶⁹² Psal prakticky až do své smrti, neboť jeho zápisy končí rokem 1631. Následujícího roku zemřel.

Jaký záměr sledoval Pavel Mikšovic při tvorbě svého díla, se dnes už nedozvíme. Zdá se však, že původně snad ani nezamýšlel psát kroniku, první stránky rukopisu jsou věnovány zcela jiným záležitostem. Na první stránce jsou zapsány jeho rukou a rukou písaře Jana Cholossia různé citáty a poznámky v latině i češtině, pojednávající o životě a smrti. Na třetí stránce je pak připsán jinou rukou nadpis *Chronica civitatis Launensis in Bohemia* a pod ním následují dva záznamy Pavla Mikšovce, z nichž první se týká výhostního listu tovaryše a druhý pak neoprávněného prodeje obilí purkmistrem v roce 1605. Teprve na páté stránce začínají rodinné

Praha v kronice Pavla Mikšovce, vydané ve Sborníku okresního archivu v Lounech (číslo 2, 1988, s. 59–65).

⁶⁹¹ Manuál rektora Karlovy univerzity se dochoval pouze pro léta 1564–1582. Jestliže se Pavel Mikšovic narodil v sedmdesátých letech, přišel by na univerzitu až v době, ze které se žádné údaje o jejich studentech nedochovaly.

⁶⁹² Tato domněnka se zdá pravděpodobnější, neboť jako první jsou v kronice zachyceny rodinné záznamy, které začínají uzavřením sňatku autora v roce 1600.

kronikářské záznamy, a to rokem 1600, kdy došlo k jeho sňatku, a poté pokračují zprávy o rodinných událostech (narození, sňatky a úmrtí).⁶⁹³ Je zde též poznamenáno datum smrti jeho ženy Kateřiny, která zemřela v roce 1629. Na deváté stránce se znovu opakuje název *Chronica civitatis Launensis in Boemia*, opět napsaný neznámou rukou, a pod ním teprve začíná kronika města, v níž autor zachytil především svou současnost, i když se v retrospektivě vrátil v počátečních záznamech k roku 1490. Chronologicky řazené záznamy ze života města i z dění v Čechách pokračují až do poslední stránky kroniky, na které je poznamenáno písařem Janem Cholossiemi úmrtí Pavla Ladařovce Mikšovce. Na závěr je zapsán latinský citát o smrti: *Forma manet mortis tantum sunt cetera sommus*.

Své zápisky začal Miškovice rokem 1490 zprávou o korunovaci Vladislava Jagellonského. Až do roku 1538 jsou jeho záznamy velmi stručné, obvykle je uveden jeden k jednomu roku; většina z nich se ani netýká přímo Loun, ale širšího dění.⁶⁹⁴ Teprve od roku 1538 se počet zpráv pro jednotlivá léta zvyšuje. Pro své spisování, zejména při zachycení událostí, které nemohl sám zažít ani je znát z vyprávění pamětníků, využíval další písemné prameny, mezi kterými byla nejspíše i Bible Mistra Adama Cholossia, jenž zanechal na přídeští několik kronikářských zpráv, z nichž osm je shodných se zápisky Mikšovce.⁶⁹⁵ Pokud jde o zprávy širšího významu, řada z nich je shodná s prameny tohoto druhu známými z jiných měst; ty byly čerpány buď z dobových tisků (turecké války, vražda dětí v Hrušovanech v roce 1547), nebo z Velešlavinova *Kalendáře historického*.⁶⁹⁶

Pro první polovinu 16. století měl pisatel k dispozici nějaký starší materiál neznámého autora, který začal psát někdy na přelomu třicátých či čtyřicátých let 16. století.⁶⁹⁷ Pro čtyřicátá léta přináší Mikšovcova kronika velké množství záznamů věnovaných především událostem v Lounech. Jde o rozmanité zprávy ze života města, týkající se úmrtí měšťanů, významných sňatků a narození, výkyvů počasí či morových

⁶⁹³ Záznamy pokračují do osmé stránky. V edici jsou zařazeny podle příslušného data, záznam o sňatku tak zařadil M. Kovář chronologicky pod rok 1600 na s. 187.

⁶⁹⁴ První záznam je k roku 1490, druhý až k roku 1526 a týká se tureckých válek, další pak volby Ferdinanda I. Poté následuje záznam k roku 1527 o jeho příjezdu do Prahy. Další záznamy jsou k letům 1520 a 1530 a týkají se výstavby farního kostela sv. Mikuláše v Lounech. Záznam k roku 1529 je věnován obléhání Vídně Turky a vyhnání administrátora Cahery z Prahy.

⁶⁹⁵ Rukopis přešel do knihovny augustiniánského kláštera v Ročově, kde je uložen i v dnešní době.

⁶⁹⁶ O využití tohoto pramene se Pavel Miškovice zmiňuje výslovně ve své kronice na s. 29. O ostatních pramenech, které pro svou práci používal, žádné zprávy nezanechal.

⁶⁹⁷ O možných pramenech jeho práce viz B. Roedl, O. Kotyza, Rejstřík k neznámé kronice v kontextu lounského raně novověkého dějepiscetví. *Porta Bohemica* 5, 2009, s. 42–89.

epidemií. Čísla udávající počet zemřelých na mor jsou i v této kronice poněkud nadsazená. Od padesátých let rozmanitost zachycených zpráv klesá, převážnou část tvoří zápisy o úmrtí lounských měšťanů. Zdá se, jako by původní pramen v padesátých letech skončil. Podobně stručné zápisy sahají až do roku 1568; od této doby se pak jejich pestrost i počet zvyšuje. Začínají se také objevovat zápisy o nebeských úkazech, které předtím popisovány nebyly.⁶⁹⁸ Až do konce století však v kronice převažují zprávy ze společnosti, tedy sňatky a úmrtí, které jsou prokládány záznamy událostí poněkud se vymykajících z běžného života, jako jsou nebeské úkazy, výkyvy počasí, neobvyklé porody, požáry, kriminální delikty apod. Na přelomu století však došlo ke změně charakteru záznamů. Autor již nevěnoval takovou pozornost úmrtím a sňatkům, ale daleko více se zabýval událostmi každodenního života, včetně záležitostí obecních či cechovních, zejména jsou zachyceny zprávy týkající se cechu sladovníků, které se předtím v textu vůbec nepromítaly. Autor zřejmě na začátku nového století začal psát z vlastní zkušenosti. Byl také osobně přítomen řadě jednání městské a cechovní správy, případně měl o jejich průběhu bližší zprávy od přímých účastníků. Zcela však v kronice v této době vymizely latinské verše. Na posledních stránkách své práce zachytil pohnuté události dvacátých let 17. století, zejména počátky rekatolizace ve městě i nesnáze doprovázející válečné období. Po smrti své ženy se Pavel Mikšovic věnoval psaní již podstatně méně. V některých případech se vracel zpět k již zapsaným záznamům, aby je doplnil dalšími, nově získanými zprávami.

Kronika Pavla Mikšovic je významným pramenem zejména pro poznání každodenního života v Lounech na přelomu 16. a 17. století. Výběr a způsob zaznamenání událostí ukazují na vzdělaného měšťana, zajímajícího se nejen o lokální záležitosti, ale i o širší dění, který však, i přes řadu zpráv týkajících se událostí mimo Louny, nepřesáhl horizont svého města a ani průměr své doby. Mnohé důležité události, k nimž došlo v průběhu jeho života, ve své kronice zcela pominul (Rudolfův Majestát, bitva na Bílé hoře či staroměstská exekuce), přestože nemohly uniknout jeho pozornosti. Jeho práce reflektuje tehdejší dění očima sice vzdělaného, ale průměrného měšťana, pro kterého bylo jeho vlastní město středem pozornosti.

⁶⁹⁸ Například v roce 1572 je to zpráva popisující *úkazové ohnivé na obloze*.

Dochování

O osudech rukopisu Mikšovcovy kroniky máme jen velmi málo informací. Kniha, která po smrti svého autora přešla do majetku rodiny Cholossiů, jak ukazují mladší přípisky v kronice, nejspíše zůstávala i nadále v soukromém držení, protože nejsou známe žádné mladší opisy z období raného novověku.⁶⁹⁹ Mladší lounská kronika, sepsaná v 18. století, ani nedochovaná předbělohorská kronika z jejích zápisů vůbec nečerpaly. Jejich autoři ji tedy neznali, neboť je pravděpodobné, že by pro starší období převzali její záznamy, jak se obvykle dalo v případech kronik ostatních měst. Mikšovcova kronika musela tedy být lounským pisatelům nepřístupná. Jinak je tomu u práce Jana Floriána Hammerschmidta věnované dějinám Loun. Obě práce – Hammerschmidtova i Mikšovcova – zachytily stejný časový úsek a také záznamy o některých událostech se shodují. V tomto jediném případě bylo Mikšovcovo dílo prokazatelně předlohou mladší práce.

Rukopis s Mikšovcovými záznamy se nějakým nám neznámým způsobem dostal do Valdštejské knihovny v Duchcově, kde ji objevil František Palacký.⁷⁰⁰ Poté si ji zapůjčil lounský písmák a člen městské rady Jan Havránek, který zhotovil její neúplný popis. Ve třicátých letech 20. století, kdy již byla kronika uložena zpět v zámecké knihovně Valdštejnů v Mnichově Hradišti, vyhotovil její druhý opis slavětínský farář František Štědrý a poté knihu vrátil. V zámecké knihovně v Mnichově Hradišti kronika setrvala až do padesátých let 20. století, kdy přešla – opět neznámým způsobem – do okresního archivu v Lounech, kde je dnes uložena pod signaturou I Ch 1. Celá kronika je sepsána rukou Pavla Mikšovic a obsahuje 521 stran menšího formátu (20x16,3 cm). V textu jsou drobnější přípisky ze 17. století, jejichž autorem je zdejší písař Jan Cholossius.⁷⁰¹

Edice a literatura

Kronika Pavla Mikšovce se i přes svůj značný rozsah dočkala svého edičního vydání již počátkem 20. století. Její editor Matěj Kovář mírně upravil chronologii zápisů a otiskl ji ve Sborníku Historického kroužku v letech 1900–1915. Pro velký rozsah textu však

⁶⁹⁹ Nejstarší dnes známý opis Mikšovcovy kroniky vznikl až v 19. století.

⁷⁰⁰ Domněnka uvedená ve studii Bohumíra Roedla a Oldřicha Kotyzy, podle které kroniku získal Tomáš Pešina z Čechorodu, je asi nejbližší pravdě o jejím uložení ve Valdštejské knihovně. V její neprospěch však mluví chybějící exlibris. Pešina si knihy, které vlastnil, svým exlibris označoval, avšak kronika Mikšovce toto značení postrádá.

⁷⁰¹ Přípisky provedené jeho rukou nalezneme na stránce 225, 383, 403, 406, 510 a 521. Jeho autorství určil ředitel zdejšího archivu Bohumír Roedl.

nezveřejnil kroniku celou, některé méně důležité záznamy, zejména týkající se demografických údajů, vynechal.⁷⁰² Osobou Pavla Mikšovce i jeho kronikou se zabýval v několika svých studiích Bohumír Roedl.⁷⁰³

II. Humanista Martin Rakovský a jeho popis Loun

Z předbělohorského období se do dnešní doby dochoval ještě jeden pramen, který přináší informace o městě a jeho obyvatelích. Nejde však o kronikářské dílo, ale o humanistickou latinskou poezii, jejímž autorem je Martin Rakovský, rodák ze Slovenska, který v letech 1557–1559 stál v čele lounské školy.⁷⁰⁴ Právě v době svého působení ve městě vytvořil tento spis. Kniha vyšla v roce 1558, je věnována lounské městské radě a obsahuje kromě řady básní také latinský popis Loun.⁷⁰⁵ Práce Rakovského je považována za jednu z nejlepších topografií předbělohorské doby.⁷⁰⁶ Rakovský v ní kromě popisu významných městských budov zachytil také klimatické podmínky a tehdejší způsob života obyvatel. I když jde v podstatě o panegyrický spis, kterým se chtěl zavděčit městské radě, kritizuje v něm poměry v městě, zejména lásku jeho obyvatel k vínu, která občas mívala neveselou dohru.⁷⁰⁷ Dílo je především dokladem literární tvorby jednoho ze zdejších humanistů, ale zároveň také představuje významný pramen pro poznávání života v předbělohorských Lounech.⁷⁰⁸

III. Mladší historiografické narativní prameny

a) Jan Florián Hammerschmidt a jeho *Historia regiae urbis Launae*

Počátkem 18. století vzniklo další dílo věnované historii města, jeho autorem však nebyl nikdo ze zdejších obyvatel, ale známý církevní historik Jan Florián Hammerschmidt (1652–1735), který za svůj život vytvořil několik prací věnovaných minulosti měst či významných lokalit.⁷⁰⁹ Jeho práce o dějinách Loun je pouhou kompilací, jejímž

⁷⁰² M. Kovář (ed.), *Kronika Pavla Mikšovce*. SHK 1, 1900, s. 120.

⁷⁰³ Viz poznámku 690.

⁷⁰⁴ Osobě a dílu Rakovského je věnována monografie Miloslava Okála, *Martini Rakovský a Rakov Opera omnia*. Bratislava 1974. Popis Loun je na s. 94–119. Byl též vydán česky v překladu Dany Martínkové v roce 1964 a 1983 Okresní knihovnou v Lounech.

⁷⁰⁵ *Descriptio urbis Lunae Boiemicae, facta elegiaco carmine per Martinum Rakocium Pannoniam Turociensem*. K osobě a dílu viz též Rukověť 4, s. 290.

⁷⁰⁶ D. Martínková, *Humanistický literární druh veršovaných městských topografií a Pontanův popis Mostu*. Krušnohorský historický sborník 1968, s. 71–75.

⁷⁰⁷ Více o životě v předbělohorských Lounech viz B. Roedl a kol., *Louny*, s. 125–126.

⁷⁰⁸ Podrobný rozbor básně přináší D. Martínková ve své práci *Literární druh veršovaných popisů měst v naší latinské humanistické literatuře*, s. 82–119 (rukopis je uložen v knihovně Kabinetu pro klasická studia Filosofického ústavu AV ČR, s. d.).

⁷⁰⁹ K osobě J. F. Hammerschmidta a jeho dílu: Jaroslav Kadlec, *Jan Florian Hammerschmidt*. ČSPSČ 61, 1953, s. 94–104; Vojtěch Ruffer, *Poznamenání spisů Jana Florian Hammeršmida, rektora alumnátu Pražského, pak faráře v Tejně a kanovníka na Vyšehradě a v Staré Boleslavi*. ČČM 8, 1834, s. 204–211.

základním zdrojem byla, jak už je zmíněno výše, Mikšovcova kronika, kterou však na rozdíl od dalších použitých pramenů (Balbína, Hájka) v textu necituje. Její využití je však zřetelné ze shody jednotlivých popisů událostí.⁷¹⁰ Jakým způsobem se k této knize Hammerschmidt mohl dostat, nevíme, nejspíše však byl již v této době rukopis uložen v zámecké knihovně v Mnichově Hradišti a právě zde se s ním mohl při svých pátráních po historiografických pramenech seznámit.

Na rozdíl od Pavla Mikšovce však Hammerschmidt nepojal své pojednání o dějinách Loun chronologicky, ale rozdělil je tematicky. V jednotlivých kapitolách se věnoval dějinám města, kostela, školy a dále všeobecným záležitostem, které se tematicky do žádné z ostatních kapitol nehodily. Značnou část jeho práce tvoří popisy katastrof, které město v minulosti postihly: požárů, povodní, bouří a povětrí.

Rukopis Hammerschmidtova díla nikdy nevyšel tiskem, ale zůstal v rukopise. Dnes je uložen v Národní knihovně pod signaturou I A 5. Rukopis sestává z 45 folií o rozměru 33x22 cm, svázaných v dobové vazbě.

b) Rejstřík nedochované předbělohorské kroniky

V polovině 18. století vznikl rejstřík k dnes ztracené lounské kronice sepsaný anonymním autorem. Rukopis, který se původně nacházel v soukromých rukou, byl v roce 1960 darován středoškolským profesorem Rudolfem Tschornem lounskému archivu. Jeho tehdejší ředitel Bořivoj Lůžek v roce 1968 dílo opsal. Dnes je originál rejstříku uložen v lounském archivu ve fondu Archiv města Louny pod signaturou I Ch 15.⁷¹¹

Rukopis rejstříku sestává z 27 folií o rozměru 36x22,6 cm a byl sepsán jedním písařem. Text je rozložen do dvou sloupců, ve kterých jsou hesla řazena abecedně. Z obsahu jeho záznamů je zřejmé, že původní, dnes nedochovaná kronika měla 200 listů; záznamy k nejstarším dějinám začínaly již 7. stoletím a sahaly až do roku 1735. Obsah i rozsah jednotlivých hesel rejstříku ukazuje, že se na vzniku původní kroniky podílelo více písařů, z nichž s největší pravděpodobností byl alespoň jeden církevním činitelem,

V poslední době se jeho dílu věnoval Roman Ferstl ve studii Vliv Hájkovy kroniky na dílo Jana Floriana Hammerschmieda. *Marginalia Historica* 2, 1998, s. 99–114, a Michal Svatoš, *Předhusitské a husitské Čechy očima barokního satirika i historika*. In: *Pulchritudo et sapientia. Ad honorem Pavel Spunar*. Praha 2008, s. 316–337.

⁷¹⁰ Porovnání jednotlivých záznamů obou kronik provedl B. Roedl ve zmíněné studii *Rejstřík k neznámé kronice v kontextu lounského raně novověkého dějepiscetví*.

⁷¹¹ Podrobně se dochovaným rejstříkem zabývá výše citovaná studie Bohumíra Roedla a Oldřicha Kotyzy, *Rejstřík k neznámé kronice v kontextu lounského raně novověkého dějepiscetví*.

snad lounským děkanem, neboť v textu převažují záznamy o náboženských záležitostech.⁷¹²

Podle rejstříku začínala kronika rokem 1509 a poté pokračovaly chronologicky řazené záznamy až do 18. století. Zprávy týkající se nejstaršího období dějin města jsou v rejstříku uvedeny v jeho závěru; byly tedy dílem 18. století. Jako předloha pro nejstarší období, od roku 652, sloužila pisateli Hájkova *Kronika česká*, pro mladší dějiny pak autor či autoři vycházeli především z *Poselkyně starých příběhův českých* Františka Beckovského. Protože nejvíce zpráv bylo věnováno počátku 17. století, lze usuzovat, že nejspíše v této době byla kronika založena. Na rozdíl od Mikšovcovy kroniky nebyla tato následujícím generacím neznámá, její zápisy využil pro své spisování další z lounských měšťanů Jan Mojžíš.

c) Letopisy města Luna

Ve druhé polovině 18. století vznikla další z lounských městských kronik nazvaná svým autorem *Letopisy města Luna*. Kronikářské zápisy zahrnují období 1404–1730 [1762]. Jejím tvůrcem byl zdejší měšťan a učitel latinské školy Jan Mojžíš (1727–1804), který po sobě zanechal řadu písemného materiálu, zejména not. Svou práci, v níž se věnoval jak historii, tak i současnosti Loun sepsal v roce 1784.

Pro svou literární tvorbu využíval Mojžíš jak starší materiál uložený v městském archivu, především výše uvedenou nedochovanou městskou kroniku, tak i díla knižně vydaná, jako byly například spisy Bohuslava Balbína. Kroniku svého předchůdce Pavla Mikšovic však neznal. Své kronikářské záznamy doplnil řadou statistických údajů, zejména demografické povahy. Pro léta 1771–1778 zachytil nejen počet narozených, zemřelých a počet uzavřených sňatků, ale též například počet nevěstek žijících v Lounech. V Mojžíšových letopisech nalezneme i různé soupisy osob žijících v Lounech (například farářů, primasů, písařů). Jeho práce není autentickou výpovědí současníka, ale je založena na výzkumu dostupných pramenů.

Rukopis je uložen ve Státním okresním archivu v Lounech ve fondu Archivu města Louny pod signaturou I Ch 4. Letopisy jsou zachyceny v kodexu o 299 stranách menšího rozměru (19,8x16,4 cm), převázaného v nové vazbě. Celý spis je psán Mojžíšem, na závěr jsou pak připojeny drobné, s obsahem nesouvisející záznamy, psané jinými písaři. Kniha zůstávala v soukromých rukou, teprve v roce 1839 byla darována

⁷¹² Nelze vyloučit, že tato kronika, nebo jen její část, byla předlohou pro spisování Pavla Miškovic, zejména při jeho popise událostí v třicátých a čtyřicátých letech 16. století.

Janu Havránkovi a v roce 1844 byl městským kancelistou Vojtěchem Keplerem pořízen její opis. O několik desítek let později, v roce 1871, přešla z odkazu svého majitele Jana Havránka, jak vypovídá zápis na přídeští kroniky, do lounského městského archivu.

S letopisy Mojžíše se můžeme ještě setkat v tzv. *Pamětní knize Jana Kašpara Hegenwalda*. Jde o městskou knihu založenou počátkem roku 1695 zdejším radním písařem, který do ní chtěl zapisovat vše, co pokládal za důležité uchovat pro své následovníky, tedy především záležitosti související se správou města.⁷¹³ Svou činnost však skončil poměrně brzy, neboť jeho rukou je popsáno pouze prvních dvacet listů kodexu. Podstatnou část knihy zaujímají Mojžíšovy letopisy.⁷¹⁴

Rukopis Hegenwaldovy pamětní knihy o 140 listech, rozměru 31,5x20 cm, svázaný v soudobé kožené vazbě, je uložen ve Státním okresním archivu Louny, ve fondu Archiv města Loun pod signaturou I Ch 5.

Edice a literatura

Kronika sepsaná v 18. století měšťanem Janem Mojžíšem, má svou novodobou edici; v roce 1970 ji vydal ředitel zdejšího archivu Bořivoj Lůžek pod původním názvem *Letopisy města Luna*. Rejstřík nedochované kroniky a dílo Jana Floriána Hammerschmidta zatím vydány nebyly. Podrobnou studii věnovanou rejstříku neznámé kroniky, kde je i podrobnější zpráva o spise Hammerschmidta, publikoval Bohumír Roedl společně s Oldřichem Kotyza v periodiku *Porta Bohemica*.⁷¹⁵

⁷¹³ Knihu nazval: *Knihy memoriální aneb pamětní, kdežto všelikteré paměti hodné věci ku potřebě a budoucí pohodlnosti magistrátu král. města Luna se zapisují a poznamenávají.*

⁷¹⁴ Na foliu 28v začínají *Letopisy města Luna*. *V nich dobrá i zlá správa městská jest k naučení a ku příkladu potomkům téhož města, aby vlast svou pobožně, pokojně, užitečně a spravedlivě řídili a zlých věcí se vystříhali. Sepsaná ode mne Jana Mojžíše anno 1784.* Kronikářské záznamy pokračují až do folia 102v.

⁷¹⁵ B. Roedl, O. Kotyza, Rejstřík k neznámé kronice v kontextu lounského raně novověkého dějepiscetví. *Porta Bohemica* 5, 2009, s. 42–89.

MLADÁ BOLESLAV

Dějiny města Mladé Boleslavi začínají ve druhé polovině 10. století, kdy na ostrožně nad řekou Jizerou vznikl na místě pravěkého hradiště přemyslovský hrad, který byl sídlem královské správy. V rukou panovníka zůstal až do 13. století, zatímco okolní pozemkový majetek přešel většinou do držení rodu Markvarticů. Okolo poloviny 13. století došlo nejspíše k přestavbě hradu v gotickém stylu. Avšak hrad zpustl, a Markvartici přenesli své sídlo na nově vybudovaný nedaleký hrad Michalovice.⁷¹⁶ Vlastní hradiště získali páni z Michalovic teprve v roce 1334. Boleslavský hrad byl do třicetileté války několikrát přestavován, avšak v roce 1648 ho pobořili Švédové.⁷¹⁷

V podhradí u řeky Klenice, v místě označovaném jako Podolec, vznikla trhovářská osada s kostelem sv. Víta a špitálem, které roku 1255 dostali i s dalšími pozemky johanité a vybudovali zde svou komendu. V roce 1334, kdy Michalovci získali také areál bývalého hradiště, přenesl Ješek z Michalovic na vyvýšený ostroh k opuštěnému hradu osídlení z původního místa u řeky.⁷¹⁸ Nově vzniklé město obdařil řadou privilegií. Ještě před polovinou 14. století vznikl ve městě farní kostel sv. Jana Křtitele, který byl také svěřen do správy johanitů. Někdy v této době, udává se rok 1345, také vznikl klášter minoritů zničený během husitských válek. Po polovině 15. století byla dokončena výstavba evangelického kostela zasvěceného Panně Marii, byl přestavěn hrad a zesíleno opevnění. Na konci 15. či počátkem 16. století byl jeho areál předán Jednotě bratrské, která zde zřídila bratrský dům, tiskárnu a školu s alumnátem. Sídlii zde také bratrství biskupové.⁷¹⁹ V roce 1502 město přešlo do majetku Krajířů z Krajku a stalo se jedním z hlavních sídel Jednoty bratrské. V roce 1554 pak byla pro potřeby Jednoty bratrské postavena budova Karmelu.

V předbělohorském období se dosavadní areál rozšířil. Vzniklo předměstí pojmenované Nové Město s hřbitovem a kostelem sv. Havla. Roku 1528 povolil Ferdinand I. tehdejšímu majiteli Konrádovi Krajířovi z Krajku spojit město s tímto předměstím a opevnit celou lokalitu společnými hradbami.⁷²⁰ V 16. století se Mladá Boleslav rozvíjela po všech stránkách. Její prosperita se odrazila i ve stavebním růstu:

⁷¹⁶ K. Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III*. Praha 2000, s. 34–35.

⁷¹⁷ T. Durdík, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, s. 164–165.

⁷¹⁸ Poloha osídlení, které bylo přeneseno na horu Hroby, tedy na místo původního hradiště, není zcela jistá. Současné teorie hovoří o místě u řeky Klenice v místě zvaném Podolec. Bylo-li tomu však opravdu tak, není doloženo. Teorie vycházejí z privilegia Jana z Michalovic z roku 1334. Více viz též K. Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III*, s. 43.

⁷¹⁹ P. Vlček, P. Sommer, D. Foltýn, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 370–371.

⁷²⁰ K. Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III*, s. 45.

byla postavena radnice, byl nově zaklenut vyhořelý arciděkanský kostel, přestavovaly se domy i obecní stavby jako škola, vodárna, špitál a další.⁷²¹

Koncem 16. století se na krátký čas dostalo mladoboleslavské panství do majetku katolíka Jiřího Popela z Lobkovic, který je však směnil za chomutovské dominium s Bohuslavem Jáchymem Hasištejnským z Lobkovic. Spolu s ním se ve městě usídlilo německé obyvatelstvo i luteránská víra. V této době, v roce 1595, se podařilo měšťanům vykoupit se z poddanství a v roce 1600 se zařadili do třetího zemského stav mezi královská města. V 16. století zde bylo tolerantní konfesijní prostředí, kde vedle sebe žili lidé různého vyznání, včetně židovské komunity. Jako v jiných městech, tak i v Mladé Boleslavi znamenala konec prosperity třicetiletá válka. Město bylo vypáleno, hrad zpustl a pod tlakem rekatolizace opustila své domovy řada obyvatel. Teprve od konce 18. století lze hovořit o opětném rozkvětu města.

Městská historiografie

Nejstarší kronikou Mladé Boleslavi, dochovanou do dnešní doby, je dílo zdejšího písaře a exulanta Jiřího Kezelia Bydžovského. Jeho práce byla známá i dalším generacím, které ji opisovaly a doplňovaly. Její text se stal základem mladších městských historiografických prací, především spisu Jana Floriána Hammerschmidta.

I. Kronika mladoboleslavská Jiřího Kezelia Bydžovského

Nejstarší dochovaná kronika Mladé Boleslavi, dílo bývalého radního písaře a pobělohorského exulanta Jiřího Kezelia Bydžovského, nenáleží dobou svého vzniku do souboru předbělohorských kronik. Její autor ji vytvořil až na sklonku svého života, v polovině 17. století. Z této doby se nedochovala v Čechách žádná jiná městská kronika takového rozsahu,⁷²² a tak jde o dílo svým způsobem ojedinělé. Protože její pisatel byl absolventem předbělohorské pražské univerzity, utrakvistou, který teprve ke konci svého strastiplného života konvertoval, má kronika mnohem blíže k pracím z přelomu 16. a 17. století než k tvorbě pozdější doby.

Jiří Kezelius, původem z Nového Bydžova, pocházel z dobře majetkově situované rodiny. Svě vzdělání získané na pražské akademii dovršil titulem mistra a

⁷²¹ Emanuel Poche a kol., *Umělecké památky Čech 2*. Praha 1978, s. 397–403.

⁷²² Z válečných dob je známo několik historiografických prací, ty však jsou mnohem méně obšírné a nejsou koncipovány jako kronika města, ale popisují válečné utrpení měst a jejich obyvatel. Jako příklad lze uvést práci Samuela Nymburského o Litoměřicích v době války či spis berounského učitele a měšťana Daniela Erazíma Račíněveského, který zanechal veršovanou báseň o dobytí města Švédy, líčící dosti podrobně tuto neblahou událost.

v roce 1604 se usadil v Mladé Boleslavi, kde nejprve stál v čele městské školy a posléze byl jmenován radním písařem.⁷²³ V roce 1606 se oženil s vdovou, která však po čtyřletém manželství zemřela. O tomto úseku svého života se příliš podrobně v kronice nerozepisuje, nejspíše šlo o sňatek z rozumu. Druhé manželství uzavřel v roce 1611 se ženou o dost mladší. Jeho majetkové poměry byly v této době velmi dobré, kromě dědictví po svém otci získal další majetek sňatkem i svým přičiněním. Jako radní písař působil do roku 1618, kdy se stal primátorem, a v této své funkci setrval do roku 1625. V roce 1627 musel kvůli své víře opustit město a odejít do exilu. Po kratším bloudění se odebral i se ženou do saské Pirny. Zde žil podle dochovaných soupisů v roce 1636 se svou manželkou a ještě se dvěma dalšími osobami společně v domě pirenského měšťana Hanse Fissella.⁷²⁴ Pirna byla centrem českých exulantů v Sasku, uchýlili se sem šlechtici i měšťané a pobývala zde i řada vzdělanců. V letech 1626–1628 se počet českých exulantů v Pirně zvýšil a byly zde povoleny české bohoslužby. Povolení však bylo vázáno příkazem drážďanské konzistoře na dodržování luterské konfese, což posléze vedlo ke značným rozporům uvnitř české exulantské obce. Tuto nevraživost pocíťoval i Kezelius a zanechal o ní zmínku ve své kronice.⁷²⁵ Konec Kezeliova pobytu v exilu učinil rok 1639, kdy Pirnu obléhali Švédové. Čeští exulanti se ocitli mezi dvěma ohni: Sasko a Pirna jim poskytly dočasné útočiště, ale ve švédské armádě sloužili též čeští emigranti. Jejich tíživá situace se ještě zhoršila po vyplenění města Švédy, kdy pirenští měšťané podezírali české exulanty ze zrady a stavěli se k Čechům značně nepřátelsky. Útrapy města i exulantů během švédského útoku vylíčil ve svém díle *Pirna Hermundurorum a Suecis armata, manu copta et direpta* Jan Theodor Sixt z Ottersdorfu a Kezelioův popis těchto událostí zachovaný v mladoboleslavské kronice lze považovat takřka za českou parafrázi jeho textu.⁷²⁶ Nepřátelské ovzduší i ztráta veškerého majetku způsobily, že se Kezelius společně s mnoha dalšími exulanty rozhodl opustit se švédským vojskem Pirnu a vrátit se do Čech. Koncem srpna 1639 dorazil i s manželkou do Mladé Boleslavi.⁷²⁷

Když v roce 1640 císařští vojáci vyhnali Švédy z Boleslavska, byl Kezelius uvvržen do vězení. Nekonečné utrpení, kterému byl on i jeho žena vystaveni, se

⁷²³ K jeho osobě viz Rukověť 3, s. 29.

⁷²⁴ Lenka Bobková, *Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirně v letech 1621–1639*. Praha 1999, s. 120.

⁷²⁵ Zdeněk Kamper (ed.), *Kronika mladoboleslavská od Mistra Jiřího Kezelia Bydžovského sepsaná*. Mladá Boleslav 1935, s. 225.

⁷²⁶ Tamtéž, s. 228–232. Viz též L. Bobková, *Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirně v letech 1621–1639*, s. L.

⁷²⁷ Z. Kamper (ed.), *Kronika mladoboleslavská*, s. 232.

podepsalo na jejím zdravotním stavu. Po jeho zatčení se roznemohla a v březnu 1640 zemřela. Jen několik dní před její smrtí byl Kezelius na kauci propuštěn z vězení. Život, který mu nyní nastal, byl plný strádání. Jeho majetek byl ztracen, jen těžce se mu podařilo získat něco zpět, a pod tlakem okolností byl nucen přestoupit ke katolictví. Postupně si však vydobyl určitou vážnost v městské společnosti; často se v městských písemnostech objevuje jako svědek a stal se i starším kůru literátů. Přesné datum jeho smrti neznáme. V roce 1654 končí záznamy v jeho kronice a na jaře následujícího roku již byla vyhlášena jeho závěť. Manželství Kezelia bylo bezdětné, což zlomen osudem kvitoval s povděkem při smrti své ženy.⁷²⁸

Mladoboleslavská kronika je jedna z mála rukopisných kronik, která se zachovala v celistvosti a má dochovanou předmluvu autora určenou čtenářům z řad obyvatelstva Mladé Boleslavi, nazvanou *Předmluva k dobrotivému a upřímnému čtenáři boleslavskému*. Autor ji datoval ke dni 20. červenci 1645, v 18. roce od jeho odchodu do vyhnanství. V této části díla Kezelius objasnil důvody, které ho vedly k sepsání kroniky. Obdobně jako u jiných předmluv tohoto typu jde z větší části spíše o formální záležitost a jen těžko lze jeho slova určená budoucímu čtenáři považovat za vyjádření osobních pocitů. Uvedl dva důvody, a to lásku k městu, které si *sobě po Bydžovu, vlasti mé, oblíbil, v něm se osadil a upřímně ... zůstával*, a touhu, kterou vyjádřilo více předbělohorských kronikářů, zanechat po sobě písemnou památku. V předmluvě také vyslovil přání, aby se kronika nedostala do rukou širší veřejnosti, neboť *ne všechno se všechněm hodí, některých věcí tuto všechněm, zvláště cizím, vyjevovati se nesluší*.⁷²⁹ Jako většina autorů kronik a pamětních záznamů předbělohorské doby usiloval i Kezelius při psaní o zachování objektivnosti při líčení událostí, bez osobních komentářů a připomínek k zapisovaným faktům, což se mu dařilo i v případě, kdy se ho události musely osobně velmi dotýkat, jako byly například první projevy rekatolizace a posléze jeho nucený odchod do exilu. I toto je v kronice vyjádřeno neosobně, a kdybychom nevěděli, že jde o samého autora, rozhodně bychom to z textu nepoznali. U záznamů z pozdějšího období se však již jeho nestranný přístup vytrácí a nelze se tomu divit. Dobu, která následovala po Bílé hoře, stejně jako svůj složitý životní osud mohl jen stěží zachytit bez jakýkoliv emocí. A tak přes veškerou snahu o objektivní zachycení se neubráníl při záznamu staroměstské popravy v roce 1621, aby děs a hrůza, kterou tato akce vyvolala nejen v nekatolicích, nepronikly do

⁷²⁸ Tamtéž, s. XLI–L.

⁷²⁹ Tamtéž, s. II.

jeho textu. Také jeho zmínky o předních mladoboleslavských městských činitelích, kteří převzali moc po Bílé hoře, se mu nepodařilo zachytit bez hořkosti a zklamání nad tím, jak tito lidé využívali výhody, jež jim jejich postavení přinášelo.

Z předmluvy se také dozvíme to, co lze vytušit ze samotného textu, že kroniku začal spisovat až po svém návratu z exilu, po smrti své druhé ženy, ke které měl jistě vřelý vztah a jejíž ztráta se ho bolestně dotkla.⁷³⁰ Ve své kronice se pokusil postihnout osudy města Mladé Boleslavi od jeho založení až do své současnosti, včetně poznamenání městských privilegií, která považoval za nejdůležitější ochranu města a jeho práv. Z toho, jak je kronika tematicky rozvržena, lze rozpoznat, že Kezelius své dílo tvořil po zralé úvaze: začal založením města, dále zaznamenal privilegia, která tvoří osu jeho vyprávění o minulosti města, a poté popsal události odehrávající se za jeho života. Kronika mladoboleslavská není jen kronikou města, ale též osobní výpovědí autora.

Při své literární činnosti autor čerpal nejen z písemností městského archivu, ale též z dalších pramenů. Byla to především Hájkova *Kronika česká*, z níž převzal vyprávění o počátku města. Dalším zdrojem informací mu byl Veleslavínův *Kalendář historický*. Výtisk, který byl v jeho majetku, se nedochoval, ale z opisu Františka Martina Pelcla víme, že si průběžně zapisoval různé poznámky o událostech z let 1334–1630.⁷³¹ Cizí mu nebylo, jak vyplývá ze samotného textu kroniky, ani Sixtovo sepsání událostí let 1546–1547. Zřejmě znal i prohabsburský tisk *Akta všech těch věcí*, neboť je doporučoval čtenářům společně se Sixtovým dílem pro případ, že by se o této pro města tak závažné době chtěli dozvědět něco více. Pro dějiny města Mladé Boleslavi hojně využíval také písemnosti městského archivu, zejména listinný materiál.⁷³²

Počátek města Mladé Boleslavi vylíčil Kezelius podle *Kroniky české*, ve které Václav Hájek z Libočan přibásnil tomuto městu stejně jako mnoha jiným její původ. I dnes obdivujeme Hájkovu fantazií a je celkem pochopitelné, že Kezelius převzal jeho text beze změny. Podle Hájkovy báje měl po vítězné bitvě s pohany mít Boleslav II.,

⁷³⁰ Tamtéž, s. 234: *Manželka Lidmila ... k veliké truchlosti a zármutku manžela svého 17. Martii z tohoto světa se odebrala ... Zároveň si Kezelius oddychl nad tím, že jejich manželství zůstalo bezdětné: *Beatae steriles in temporibus!**

⁷³¹ Rukopis F. M. Pelcla je uložen v Národní knihovně v Praze, sign. XIX B 12. Viz A. Richterová, *Děčínské rukopisy ze sbírky Františka Martina Pelcla (1734–1801)*, s. 147. František Martin Plecl si jeho záznamy přepsal v chronologickém pořadí. Podobný opis je uložen v MZA Brno, Cerroniho sbírka II, č. 329.

⁷³² Užití materiálu diplomatického charakteru zpracoval ve své studii Marek Ďurčanský, *Kolektivní paměť měst? Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526–1740)*. *Opera historica* 11, 2006, s. s. 378–382.

zakladatel města, sen, v němž mu Bůh přikázal, *aby jemu k poctivosti dal město v místě příhodném postavit*. Tak vznikla v roce 937 Mladá Boleslav, a to nad řekou Jizerou, na hoře, *keráž Hrobka slove, kdež obyčej měli všickni pohané té krajiny svá těla pohřbovati*.⁷³³ Tolik tedy Hájek k založení Mladé Boleslavi a s ním i Kezelius. Základem pro další, reálnější vyličení historie města se stala městská privilegia počínaje rokem 1334, kdy Ješek z Michalovic přesunul město na návrší blíže k hradu, a sahající až do roku 1600, kdy bylo město přijato do třetího zemského stavu. Opisy či alespoň registry těchto privilegií jsou doplněny zmínkami o obnovách městské rady a výměnách majitelů panství; spíše výjimečně jsou tato fakta proložena záznamy kronikářského charakteru (úmrtí měšťanů, mor). Poté následuje přehled majitelů panství a několik následujících stránek je věnováno náboženské problematice. Po těchto víceméně úvodních státech začínají samotné kronikářské zprávy, chronologicky řazené od roku 1599.

Do roku 1608 jde o záznamy stručné, které se zpočátku týkají především života ve městě: úmrtí, pohromy, obnova městské rady, ceny, kriminální delikty, počasí a další zprávy lokálního významu. S postupující dobou se však autor více zajímá o celkové dění, zejména v souvislosti s náboženskou otázkou a dalším politicko-náboženským vývojem v zemi. Širší zachycení událostí je dáno i skutečností, že po svém nástupu na místo písaře měl větší možnost se seznámit s celospolečenským děním. Z doby před svým nástupem do funkce věnoval svou pozornost zejména událostem, které souvisely s mandáty zaměřenými proti Jednotě bratrské a s uzavřením místního sboru v roce 1602. Svě sympatie s Jednotou nijak nezastíral.

Ze zpráv, týkajících se města v předbělohorské době, si zaslouží naši pozornost jednak jeho vyličení historie a současného stavu mladoboleslavských kostelů, špitálů a škol, uvedené v souvislosti s náboženským vývojem města,⁷³⁴ jednak popis předbělohorské podoby města, jeho staveb, trhů, řemesel, povětří, vody i uvedení vzdáleností dělicích Boleslav od sousedních měst.⁷³⁵ Popis města a životních podmínek náleží k nejvýznamnějším částem Kezeliovy kroniky, neboť tímto textem nám autor umožnil podívat se na město pohledem současníka, předbělohorského vzdělance. Mladá Boleslav byla počátkem 17. století, alespoň dle slov Kezelia, městem, které mohlo *matkou chudých slouti, neboť zde dosti potřebný člověk může se v tom městě při mále*

⁷³³ Václav Hájek z Libočan, *Kronika česká*. Praha 1541, list LXXXVIII, k roku 973.

⁷³⁴ Z. Kamper (ed.), *Kronika mladoboleslavská*, s. 60–65.

⁷³⁵ Tamtéž, s. 68–69.

*s poctivostí uživit, od mála začnouce.*⁷³⁶ I když musíme počítat s určitým zkreslením – autor chtěl své město vylíčit v té nejhezčí podobě, navíc zde zajisté svou roli hrála i nostalgie – byla bezesporu v této době Boleslav městem s rozvinutou řemeslnickou výrobou, s hojně navštěvovanými týdenními a výročními trhy a poskytovala svým obyvatelům bezpečné zázemí.

Zprávy o událostech netýkajících se města jsou v kronice do roku 1608 zaznamenány spíše ojediněle.⁷³⁷ Od tohoto roku s vyhrocením situace mezi císařem Rudolfem II. a jeho bratrem Matyášem začíná počet záznamů o událostech odehrávající se mimo město v kronice přibývat a pro léta 1608–1609 tvoří téměř všechny zápisy. Zájem autora vyvolala dynastická krize habsburského rodu v roce 1608, spjatá s příchodem Matyášova vojska, a poté průběh sněmu roku 1609 v souvislosti s Majestátem i volbou direktorů. Z prostředí města jsou pro roky 1609–1610 uvedeny pouze záležitosti týkající se Jednoty bratrské. Od roku 1610 se pozornost Kezelia opět vrací k městu, lokální události jsou proloženy zprávami o dění v zemi, které zejména pak v roce 1618 a následujících převažují. Později se více objevují zápisy memoriálního charakteru. Záznamy z poslední dekády Kezeliova života, kterou strávil v Mladé Boleslavi, tedy let 1640–1653, se týkají jeho starostí o znovunabytí majetku, válečných událostí a pobytu vojska ve městě. Prostými a nehledanými slovy popisuje utrpení měšťanů ve válečné době: *švédští soldati ... strach veliký do Mladé Boleslavě způsobili ... do města vpadli, mnoho [!] susedy zpolírovali, město guardií nepřiliš hrubou osadili. Císařští v zámku zavření na ně do města vypalovali a do města na ně stříleli i některé domácí lidi postřelili, nepřátelských vždy více pomalu přibejvalo, susedům obilí vizitírovali a k armádě odváželi i jiné věci, nač přišli.*⁷³⁸ Po skončení války jsou Kezeliovy kronikářské záznamy věnovány jak běžným každodenním událostem ze života města (počasí, kriminální záležitosti, požáry), tak i záležitostem týkajícím se rekatolizační činnosti, jako bylo vyhotovování soupisu poddaných podle víry v roce 1651 a s ním související inkviziční činnost, při které byly vyhledávány nekatolické knihy i osoby. Neobvyklou událost této doby, kterou zaznamenal autor k dubnu 1649, představovalo objevení slona ve městě. Byla to událost tak nevídaná a podivná, že někteří to považovali za *mámení* a nikoli za skutečnost.⁷³⁹

⁷³⁶ Tamtéž, s. 69.

⁷³⁷ Například k roku 1604 zmínka o perském vyslanci v Praze či zpráva o první veřejné pitvě, provedené Janem Jesseniem v roce 1605.

⁷³⁸ Z. Kamper (ed.), *Kronika mladoboleslavská*, s. 238–239.

⁷³⁹ Tamtéž, s. 250. Bohužel již Kezelius nepoznamenal, při jaké příležitosti se to stalo.

Charakter kronikářských záznamů Kezelia je srovnatelný s ostatními díly tohoto typu, vzniklými v prostředí předbělohorských měst, neboť i mladoboleslavská kronika se vyjadřuje k historii města a k současným problémům. Jednotlivé záznamy vypovídají o složitých politických a náboženských záležitostech té doby, o jejich vnímání vzdělaným jedincem i o událostech ryze lokálního charakteru. Přesto je celkové ladění kroniky poněkud odlišné od ostatních předbělohorských kronikářských děl, je poznamenáno nelehkými osudy svého autora a okolnostmi třicetileté války, díky nimž bychom si mohli pro její označení, zejména druhé části zápisků, vypůjčit titul použitý Jaroslavem Polišenským pro edice moravských kronik z této doby: *Knihy o bolesti a smutku*.⁷⁴⁰

Kezeliova *Kronika města Boleslavi Mladé*, i když její název zdaleka nevystihuje obsah díla, patří mezi nejvýznamnější písemné památky svého druhu, vzniklé na počátku raného novověku. Jejím autorovi se jako jednomu z mála podařilo zachytit okamžiky pohnuté doby našich dějin, která sehrála tak důležitou roli pro další vývoj země Koruny české. Pro léta předcházející těsně bitvě na Bílé hoře a následující desetiletí se totiž v naší historiografické tvorbě příliš materiálů z prostředí českých měst nedochovalo. Zápisy v ostatních městských kronikách raného novověku obvykle končí ještě před Bílou horou nebo na počátku třicetileté války.⁷⁴¹ Z této se dochovaly z městského prostředí různé zápisky, avšak žádné z nich se svým rozsahem nemohou Kezeliově kronice rovnat.

Dochování

Autograf mladoboleslavské kroniky Jiřího Kezelia je uložen v Národním archivu v Praze, ve fondu Archiv Kolegiální kapituly vyšehradské pod inventárním číslem 798, kam se nejspíše dostal s pozůstalostí vyšehradského kanovníka Jana Tomáše Vojtěcha Berghauera (1684–1760), nadšeného zájemce o českou historii a sběratele starých historických spisů.⁷⁴² Jakou cestu ale musela kniha urazit, než přešla do rukou Berghauera, není dnes zcela zřejmé. Nejspíše jí získal z pozůstalosti jiného církevního činitele a milovníka historie Jana Floriána Hammerschmidta, s jehož knihovnou byl

⁷⁴⁰ *Knihy o bolesti a smutku*. Výbor z moravských kronik XVII. století. Uspořádal Josef Polišenský. Praha 1948.

⁷⁴¹ Kronika českolipského pekaře Hanse Kriescheho končí rokem 1621, kutnohorský měšťan Mikuláš Dačický dovedl zprávy do roku 1626. Lounský kronikář končí až v roce 1631, ale více se soustředil na lokální záležitosti. Také slánský kronikář, jehož záznamy končí rokem 1620, zaznamenal pouze rodinné události.

⁷⁴² K jeho osobě viz Valentin Urfus, Jan Tomáš Vojtěch Berghauer (1684–1760). Kostelní Vydří 1997.

dobře obeznámen, jak svědčí soupis knih Hammerschmidtovy knihovny, dochovaný v jeho pozůstalosti.⁷⁴³ Jak se však původní rukopis Kezeliovy kroniky dostal k Hammerschmidtovi, který její záznamy rozšířil a dovedl až do roku 1733, zůstává prozatím tajemstvím.

Mladoboleslavská kronika je kniha menšího rozměru (20,3x16,5 cm) o necelých čtyř stech stránkách, popsaných rukou Jiříka Kezelia černým inkoustem, se zeleně zvýrazněnými názvy. Rukopis byl nejspíše uchováván v městském archivu, kde ho mohl nalézt Hammerschmidt při svém pátrání po minulosti měst. Jak byla kronika přijata současníky Kezelia, nevíme, ale že se těšila velkému zájmu následujících generací, o tom netřeba pochybovat. O této skutečnosti svědčí poměrně vysoký počet dochovaných opisů, počínaje 17. stoletím, i její překlad do latiny, doplňovaný o další, nové záznamy. V současnosti je známo dvanáct rukopisů s jejím opisem, a to jak v české, tak i v latinské verzi. Jejich soupis uvedl Zdeněk Kamper v komentáři své edice, kde nezachytil pouze jediný z dnes známých rukopisů, a to právě Berghauerův opis uložený ve fondu Vyšehradské kapituly v Národním archivu v Praze.⁷⁴⁴

Je pozoruhodné, že české opisy jsou dovedeny pouze do roku 1605; úplný opis Kezeliovy kroniky sahající do roku 1654 (stejně jako originál) vznikl až na počátku 19. století. Podkladem všech českých neúplných opisů se stal text ze sborníku kronik, jenž si pro sebe pořídil či nechal poříditi po polovině 17. století barokní historiograf a sběratel Tomáš Pešina z Čechorodu (1629–1680). Po jeho smrti – zemřel na morovou epidemii, která v roce 1680 zasáhla Čechy – se dostala Pešinova knihovna do majetku Valdštejnů a stala se součástí jejich duchcovské knižní sbírky. Když došlo v roce 1921 k prodeji duchcovského zámku, přestěhovala se knihovna i s rukopisy z Pešinovy pozůstalosti do zámku v Mnichově Hradišti, kde je uložena dodnes.⁷⁴⁵ Všechny opisy mladoboleslavské kroniky, vzniklé na základě Pešinova rukopisu, mají zmínku o své provenienci poznamenanu hned na první stránce: *Ex codice chartaceo Bibliothecae Duxoviensis*. To ovšem neznamená, že všechny nutně musely být opsány z téhož sborníku. Jak se Pešina k duchcovskému sborníku dostal, a hlavně odkud vzal původní texty, není doposud zřejmé. Duchcovský rukopis je psán více písaři a obsahuje několik historických textů.

⁷⁴³ Pozůstalost je uložena v Národním archivu v Praze, ve fondu Archiv Kolegiální kapituly vyšehradské. Nalezneme v ní mj. latinský překlad Kezeliovy kroniky, jehož autorem byl Jan Florián Hammerschmidt (sign. A 14), i další díla týkající se dějin Mladé Boleslavi. Nejde však o originály, ale o opisy nebo přímo o Berghauerovu tvorbu.

⁷⁴⁴ Fond Archiv Kolegiální kapituly vyšehradské, inv. č. 581.

⁷⁴⁵ Rukopis, obsahující opis mladoboleslavské kroniky společně s dalšími historickými texty, je uložen pod signaturou 46 10 8, 1499.

Kronika Mladé Boleslavi je opsána na foliu 156r–193r pod názvem *Kronika města Boleslavi Mladé* a jsou v ní, jak už bylo výše řečeno, zachyceny události pouze do roku 1605. Na začátku opisu kroniky na foliu 161r je poznámka napsaná mladší rukou, že kronika nic zvláštního neobsahuje (*Historia Civitatis Neo Boleslaviae nihil speciale continens*).⁷⁴⁶ Autorovi poznámky bylo zřejmě Kezeliovo dílo již známé. Duchcovský opis mladoboleslavské kroniky musel vzniknout v krátké době po dokončení originálu, neboť mezi jeho vznikem, rokem 1654, a úmrtím Pešiny v roce 1680, jenž vlastnoručně poznamenal některé poznámky do tohoto opisu, uplynulo necelých třicet let. Všechny ostatní dochované opisy jsou mladšího data.

Dnes známe tři opisy vycházející z duchcovského Pešinova sborníku, které jsou uloženy v Praze i v Mladé Boleslavi. Boleslavský rukopis, pocházející nejspíše z počátku 18. století, je uložen ve Státním okresním archivu v Mladé Boleslavi, ve fondu Archiv města pod inv. č. II-1375.⁷⁴⁷ Jde o volné složky bez vazby o 136 listech a rozměru 36,7x22,5 cm. Na prvním foliu je poznámka *Ex codice chartaceo Bibliothecae Duxoviensis*. Opis neobsahuje ani rejstřík ani předmluvu. V době, kdy Kamper zpracovával edici kroniky, byl uložen v místním muzeu. Kronika je psána jedním písařem, který buď nebyl zvyklý písemnému projevu, nebo byl již starší. Písmo je neúhledné a nepravidelné.

Další z česky psaných opisů, jenž má za základ duchcovský rukopis, je uložen v Knihovně Národního muzea v Praze pod signaturou III A 45. Jde o rukopis vzniklý v 18. století, který nese na prvním foliu název a stejnou poznámku jako mladoboleslavský, a to: *Chronicon Neo-Boleslaviense Georgii Kezelii, syndici loci. Ex codice chartaceo Bibliothecae Duxoviensis*. Končí také rokem 1605 a obdobně jako u výše uvedeného i zde chybí předmluva ke čtenáři i rejstřík. Na chyby shodné v obou uvedených rukopisech upozornil již editor kroniky.⁷⁴⁸ Tento muzejní rukopis vznikl nejspíše opisem rukopisu mladoboleslavského. Do kodexu jsou vlepeny dva seznamy mladoboleslavských děkanů. Soupis jejich jmen je shodný s listem přidaným do opisu

⁷⁴⁶ Obsah sborníku a jeho velmi stručný popis přinesl Adolf Patera ve Sborníku Historického kroužku z roku 1912 ve stati *Bohemica různých knihoven I. Valdštejnská knihovna duchcovská*, s. 168–175. Nejnověji o rukopise: M. Tošnerová, *Barokní sborník kronik z knihovny v Mnichově Hradišti. Studie o rukopisech* 40, 2010, s. 77–90.

⁷⁴⁷ Rukopis nemá žádné bližší označení, které by umožnilo zjistit něco o jeho vzniku a dalších osudech.

⁷⁴⁸ Z. Kamper (ed.), *Kronika mladoboleslavská*, s. LXVI.

Hammerschmidtovy verze mladoboleslavské kroniky, který opsal zdejší piarista Josef Tomáš Lipovský.⁷⁴⁹

Dalším z opisů duchcovského sborníku, pořízeným ve druhé polovině 18. století, je rukopis v pozůstalosti Gelasia Dobnera.⁷⁵⁰ Jde o 13 volných složek o 150 stránkách vložených do papírového obalu s názvem *Chronicon Neo-Boleslaviense Georgii Kezelii, syndici loci. Scripta annum 1605*, kde na první stránce opisu je opět poznamenáno *Ex codice chartaceo Bibliothecae Duxoviensis*. Záznamy končí opět rokem 1605.

První úplný opis Kezeliovy kroniky vznikl až v roce 1822. Jeho autorem byl Václav Vitorazský, který jako předlohu pro svou práci použil Kezeliovův autograf. Tento opis je uložen v Knihovně Národního muzea v Praze pod signaturou I E 5. V Bartošově katalogu muzejních rukopisů je mylně poznamenán jako autor opisu Václav Hanka.⁷⁵¹ Také tento opis se dočkal svého pozdějšího přepisu. V roce 1884 byl opsán z podnětu mladoboleslavského profesora Františka Bareše Janem Slavíkem soudobým písmem a svázan v nákladných deskách.⁷⁵²

II. Mladší narativní prameny - Kezeliova kronika ve zpracování Jana Floriána Hammerschmidta

Kromě české redakce má mladoboleslavská kronika také redakci latinskou, jejímž původcem je barokní spisovatel a historik Jan Florián Hammerschmidt. Katolický autor kroniku přeložil, ale ne doslova. Vynechal vše, co mělo protikatolickou tendenci a dále pak záznamy, které jsou všeobecné a města se konkrétně netýkají; jmenovitě jde o části věnované náboženské problematice.

Původní Hammerschmidtův rukopis překladu Kezeliovy kroniky vzniklý v roce 1733, jak je zřejmé z názvu, je dnes nejspíše ztracen a jeho dílo je známé pouze z několika opisů.⁷⁵³ Chronologicky nejstarší pochází z ruky již výše zmíněného Jana

⁷⁴⁹ Mladá Boleslav SOKA, fond AM Mladá Boleslav, sign. VII-7a, ev. č. 1447.

⁷⁵⁰ Praha NA, fond Pozůstalost Gelasia Dobnera, sign. II/c, karton 2.

⁷⁵¹ F. M. Bartoš, Soupis rukopisů Národního muzea v Praze I, s. 27, č. 133.

⁷⁵² Z. Kamper (ed.), Kronika mladoboleslavská, s. LXVII. Dnes je uložen ve Státním okresním archivu v Mladé Boleslavi, fond AM Mladá Boleslav, sign. VII-6, ev. č. 1131.

⁷⁵³ Hammerschmidt si opatřoval pro doplnění kroniky materiály z mladoboleslavského městského archivu. Svědčí o tom dopis děkana Mladé Boleslavi Adama Norberta de Scholtz z 24. srpna 1733, v němž oznamuje Hammerschmidtovi, že mu posílá vyžádané soupisy členů městské rady v letech 1654–1670. Soupisy radních jsou součástí Hammerschmidtova doplňku Kezeliovy kroniky. Viz rukopis

Tomáše Vojtěcha Berghauera, který jako církevní hodnostář a Hammerschmidtův kolega jistě měl možnost seznámit se s originálem překladu, ať už za života jeho autora či později v pozůstalosti. Text latinského překladu sahá až do roku 1653, tedy do samého závěru kroniky, chybí pouze záznam o říjnové povodni v Mladé Boleslavi a závěrečný chronogram.

Další z opisů Hammerschmidtova překladu je dnes uložen v Knihovně Národního muzea pod signaturou VIII A 22. Jde o opis z konce 18. století, vytvořený P. Cyrilem Lipavským. Také v mladoboleslavském archivu se nachází další z opisů, pocházející z 18. století, který vznikl prací mladoboleslavského písaře Josefa Octaviana Riera.⁷⁵⁴ Ten doplnil záznamy o událostech své doby a na jeho dílo navázal Antonín Jan Scherks, který dovedl kroniku až do roku 1793.⁷⁵⁵

Z knihovny mladoboleslavských piaristů pochází opis Josefa Tomáše Lipovského, který opsal kroniku do roku 1733. Na jeho práci navázal neznámý písař a prodloužil záznamy až do roku 1794.⁷⁵⁶ Obsahem i úpravou je tento rukopis téměř shodný s výše uvedeným mladoboleslavským rukopisem, na němž se podíleli městští písaři. Kromě kroniky obsahuje dva seznamy mladoboleslavských děkanů. Další dílo, vycházející z Kezeliovy kroniky, doplněné opisy městských privilegií, bylo ještě v roce 1935 uloženo na mladoboleslavském děkanství, dnes je však nezvěstné.

Hammerschmidtův překlad Kezeliovy kroniky zaujal v polovině 20. století historika Emanuela Strejčka, který chystal o jeho úpravě mladoboleslavské kroniky podrobnou studii, doplněnou edicí. K jejímu vydání však nedošlo; jeho koncept doplněný komentářem je uložen v mladoboleslavském archivu.⁷⁵⁷

Edice a literatura

Kronika i přes své pozdější uložení v církevním fondu nezůstávala historikům utajena. Čerpala z ní řada badatelů regionálních i jiných. Na vztah absolventů zdejšího gymnasia, později významných historiků – Josefa Pekaře, Josefa Vítězslava Šimáka i Zdeňka Kalistu – upozornil ve své studii z roku 2006 Marek Ďurčanský.⁷⁵⁸ Josef Pekař

v Národní knihovně v Praze, sign. XVII E 47, který obsahuje opisy mladoboleslavských privilegií z let 1334–1593.

⁷⁵⁴ Jako městský písař působil do roku 1743.

⁷⁵⁵ Mladá Boleslav SOKA, fond AM Mladá Boleslav, sign. VII-7, ev. č. 33.

⁷⁵⁶ Tamtéž, sign. VII-7a, ev. č. 1447.

⁷⁵⁷ Mladá Boleslav SOKA, fond AM Mladá Boleslav, sign. VII-7, inv. č. VII-7b.

⁷⁵⁸ Marek Ďurčanský, *Kolektivní paměť měst? Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526–1740)*, s. 375–388.

také uveřejnil Kezeliův životopis v Památkách archeologických a místopisných v roce 1884, ve kterém vycházel jak z kroniky, tak i z materiálů mladoboleslavského archivu.⁷⁵⁹

Edice se Kezeliiova kronika dočkala při příležitosti 600. výročí povýšení osady Mladá Boleslav na město. Její autor, mladoboleslavský gymnasiální profesor Zdeněk Kamper, nepracoval přímo s originálem, ale s věrohodným opisem, který byl právě pro tyto účely zhotoven. Kromě edice samotného textu kroniky obsahuje jeho práce bohatý komentář s informacemi k autorovi, k dochovaným rukopisům i ke kronice samotné. Přestože edice kroniky vyšla v nákladu 1000 výtisků, je dnes jen velmi obtížně dostupná.

MOST

Název města je odvozen od mostu přes močalovitou krajinu, postaveném na stezce spojující Čechy a Sasko. Okolní oblast byla v majetku rodu Hrabišiců, který od 12. století kolonizoval území kolem Komořanského jezera a jehož příslušníci založili u mostu osadu nazvanou Pons Gnevin. Nejspíše po roce 1210 byla tato trhová osada přenesena na pravý břeh řeky Bíliny, kde byly lepší podmínky pro její další rozvoj. Ve 13. století bylo území již královským majetkem a král Václav I. nechal vystavět kamenný hrad. Nejstarší písemná zmínka o něm pochází z roku 1248, kdy jej oblehl Přemysl Otakar II. během své vzpoury proti otci. Nepodařilo se mu ho však dobýt.⁷⁶⁰ Někdy v této době také vzniklo pod hradem královské město. Přesné datum jeho založení neznáme, neboť stejně jako u většiny měst ani zde se nedochovala zakládací listina. Jako město je Most uveden v listině z roku 1247, avšak městský charakter měla lokalita již předtím. Na královské město byl povýšen po polovině 13. století.⁷⁶¹

Pravděpodobně spolu s městem, nebo krátce po jeho vzniku byl kolem poloviny 13. století založen klášter minoritů. O jeho dalším vývoji v předbělohorském období

⁷⁵⁹ O autorech, kteří při tvorbě svých odborných studií čerpali z Kezeliovy kroniky, viz také Z. Kamper (ed.), *Kronika mladoboleslavská od Mistra Jiřího Kezelia Bydžovského sepsaná*, s. LXIII–LXIV.

⁷⁶⁰ K výstavbě a osudům hradu viz T. Durdík, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, s. 367–368.

⁷⁶¹ K. Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III*, s. 106–200.

však nemáme dochován dostatek pramenů. Klášter existoval až do 20. století. Další církevní instituci ve městě představovala komenda křižovníků s červenou hvězdou, kterým v roce 1253 daroval král Václav I. špitál s kaplí.⁷⁶² O něco později se ve městě objevily magdalenitky, jejichž původním sídlem byl klášter v Záhražanech, zničený roku 1421 husity. V první polovině 15. století byl proto ve městě pro ně založen nový klášter. Zanikl při josefínských reformách a na jeho místě vznikla piaristická kolej.⁷⁶³

Město obdařené řadou privilegií se rozrůstalo a postupně bohatlo. Značný vliv na jeho hospodářský rozvoj měla blízkost zemské hranice. Královské město se v době husitských bouří dostalo do zástavy míšeňských markrabat a teprve v roce 1459 byla tato zástava zrušena. Přelom 15. a 16. století, kdy se v okolí města rozvíjelo dolování a vznikla řada hornických lokalit, byl pro město Most obdobím velkého rozkvětu, neboť zprostředkovávalo zásobování celé okolní oblasti. Koncem 15. století je zde doloženo devět cechů. Zkáza přišla v roce 1515, kdy došlo ke katastrofálnímu požáru, jenž zničil téměř celé město a vyžádal si i lidské oběti. Město muselo být znovu vystaveno, včetně farního kostela Nanebevzetí Panny Marie, který byl znovu vysvěcen v roce 1594, a získalo pozdně gotický a renesanční ráz. Ozdobou města se stala renesanční radnice.

V letech 1546–1547 se Most přidal na stranu vzbouřených stavů a byl společně s ostatními královskými městy postížen sankcemi. Konfiskace způsobily zadlužení města, k němuž přispěly i další požáry, morové epidemie a stále se zvyšující daňové zatížení. Hrad i s panstvím zůstával stále v majetku panovníka, až teprve roku 1595 se ho městu podařilo odkoupit spolu s dvanácti vesnicemi. V 16. století pronikala do Mostu reformace, počet příslušníků luteránské víry postupně narůstal. V roce 1612 si luteráni vystavěli nový kostel. Roku 1616 byl založen kapucínský klášter, který byl v činnosti až do padesátých let 20. století.⁷⁶⁴ Během třicetileté války bylo město několikrát vypáleno od Švédů, v roce 1646 dobyli tito hrad a usadili se zde. V letech 1651–1653 byl hrad zbořen. V 19. století postavili jeho zříceninu romanticky upravili na restauraci s rozhlednou.⁷⁶⁵

⁷⁶² Komenda byla během třicetileté války vypálena a v polovině 17. století znovu vystavena. Viz P. Vlček, P. Sommer, D. Foltýn, Encyklopedie českých klášterů, s. 377–379.

⁷⁶³ Tamtéž, s. 382–383.

⁷⁶⁴ Tamtéž, s. 383–384.

⁷⁶⁵ T. Dudík, Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, s. 367.

Městská historiografie

Nejstarší historiografickou dnes známou prací týkající města Most je dílo Johana Leonise, pocházejícího ze starousedlé mostecké patricijské rodiny. V práci věnované počátkům svátku Panny Marie Sněžné je část věnována vyprávění o obraně Mostu před husity v roce 1421.⁷⁶⁶

Město Most nemá dochovány žádnou městskou kroniku, která by byla sepsána v předbělohorské době. Víme však, že jeho měšťany historiografie zaujala, a lze předpokládat, že i zde nějaké dílko vzniklo, i když se do dnešní doby nedochovalo. O jedné takové práci se zmiňuje v předmluvě své topografie města Mostu významný církevní činitel a zdejší rodák Jiří Barthold Pontanus z Braitenberka. Píše, že zná osobou, která se dějinami Mostu zabývá, a tou je rektor zdejší školy Kryštof Desner. Z jeho literární činnosti však dnes nic neznáme. Zdá se, že mostečtí měšťané dávali před psaním kronik přednost vytváření pamětních záznamů v městských knihách. V jedné z nich je dochována řada zpráv týkajících se významných událostí 17. a 18. století, ba dokonce jsou zde zachyceny i soukromé zápisky dvou generací. O městě Mostu máme také dochovány dva narativní historiografické prameny, či alespoň částečně historiografické, a to koncept práce Matyáše Meissnera, dochovaný v podobě výpisků z různých historických spisů, a dále již zmíněnou panegyrickou báseň Jiřího Bartholda Pontana z Braitenberka.⁷⁶⁷

I. Matyáš Meissner a jeho výpisky k dějinám Mostu

Matyáš Meissner se stal obyvatelem Mostu pravděpodobně po roce 1590, kdy opustil – nejspíše v souvislosti s povstáním – nedaleký Chomutov. K přesídlení došlo v době, kdy se jeho věk pohyboval okolo padesáti let.⁷⁶⁸ I když o Meissnerově životě v Mostě nemáme příliš informací, můžeme s jistotou říci, že devadesátá léta 16. století byla dobou, ve které se intenzivně věnoval historii severočeských měst, a že v tomto desetiletí vytvořil nejméně tři díla věnovaná jejich minulosti i současnosti. Ne všechna však se dochovala v konečné verzi (pokud tato vůbec vznikla). V případě města Mostu nejde ani o kroniku města, ani o souvislé dějepisné vyprávění, ale pouze o různé

⁷⁶⁶ Ludwig Schlesinger (ed.), *Die Historien des Magister Johannes Leonis. Ein Quellenbeitrag zur Geschichte der Hussitenkriege*. Prag 1877.

⁷⁶⁷ Historiografií města Mostu se zabýval L. Schlesinger, *Zur Geschichtsschreibung der Stadt Brüx*. MGVBD 29, 1888–1890, s. 193–231.

⁷⁶⁸ O životě Matyáše Meissnera viz kapitola věnovanou chomutovskému dějepisectví.

výpisky a záznamy k jeho minulosti, které si pořídil především z tištěných děl, a to jak českých, tak i zahraničních autorů.

Rukopis Meissnerovy práce obsahuje na téměř šedesáti listech zprávy o různých událostech, vztahující se k minulosti Mostu. Název díla je honosný a slibuje podstatně více, než je v něm obsaženo: *Fata, hoc est prospera et adversa sors Pontentium. Von der Stadt Brüx Glück und Unglück und ettlich andern Zufällen, in warhaftigen Scribenten und Geschichtsschreibern zu befinden. Colligirt durch Matthes Meissnern von der Böhmisch Gabl.* Titul práce naznačuje, že Meissner zamýšlel vytvořit reprezentativní dílo a že jeho přípravě věnoval velkou pozornost. Ovšem, jak je už zmíněno výše, dílo samo je spíše konceptem než hotovou prací. Samotný text rukopisu začíná až na sedmém listu dedikací Jiřímu Pontanovi z Breitenberka. Předcházející stránky jsou prázdné a je možné, že Meissner hodlal uvést své dílo předmluvou, jak bylo v této době zvykem. Teprve po dedikaci přichází titulní list, který však není napsán úhledně, ale zběžnou, nepříliš dobře čitelnou novogotickou kurzivou, jakou Meissner psal. Jeho písmo je drobné, značně neuspořádané a má charakteristické rysy.

Meissnerovo dílo nese všechny znaky humanistického spisování: dataci, a to nejen současnou, ale i biblickou, a dále přesné citace s uvedením autora, díla a příslušné stránky, případně názvu kapitoly. Rukopis je rozdělen do dvou částí, v té první (fol. 4r–29r) si Meissner poznamenal výpisky z různých knih, ve kterých je zmínka o dějinách Mostu. Každý takový zápis má v záhlaví uvedeno jméno autora, název díla a folio, kde lze příslušný text nalézt. Po stranách textu jsou pak pro snadnější orientaci uvedena hesla k obsahu, která jsou německá, bez ohledu na řeč zápisu. Excerpta jsou zapsána v té řeči, jakou používal autor. Nalezneme zde tedy zápisy české, německé i latinské. Z českých pramenů si Meissner pořídil výpisky z Hájkovy *Kroniky české*, z kroniky olomouckého biskupa Dubravia, z kroniky Martina Kuthena a z kalendáře Prokopa Lupáče z Hlaváčkova. Ze zahraničních děl cituje uherskou kroniku, což bylo s největší pravděpodobností dílo slovenského kronikáře Jána z Turca, které vyšlo v roce 1488 tiskem, dále tzv. Mansfeldskou kroniku, což bylo dílo Cyriaka Spangenberg, vydané poprvé v roce 1572.⁷⁶⁹ Výpisky si opsál i z řady dalších pramenů, jejichž určení je však pro neúplnou citaci názvu poněkud složitější.⁷⁷⁰ Záznamy jsou řazeny chronologicky, přičemž poměrně značná pozornost je věnována husitské době, kde čerpal z mnoha

⁷⁶⁹ Podruhé vyšla o deset let později, v roce 1582, již pod názvem Sächsische Chronik.

⁷⁷⁰ Například cituje kroniku pirenského mnicha či blíže neuvedený spis *Historia peculiani*, který měl vyjít v Praze u Jana Hada Kantora.

různých pramenů, mimo jiné i z kroniky Eneáše Silvia Piccolominiho. Z vypsaných zpráv tak čtenář získá přehled o událostech týkajících se Mostu, které byly natolik významné, že jsou zachyceny v různých pramenech. Často šlo o události spíše celozemského významu, které se nějakým způsobem Mostu dotýkaly. Druhá část Meissnerova díla (fol. 30r–42r) popisuje požáry, které postihly město Most od roku 1334 do Meissnerovy současnosti, do roku 1583. Na závěr (fol. 42r–45r) si opsal píseň o zkáze města v roce 1583, jejímž autorem byl další ze známých humanistů, rakovnický městský písař Jan starší Gryll z Gryllova.⁷⁷¹

Po stránce faktografické nepřináší dílo žádné objevné poznatky, uvádí jen známá fakta. Je však významným pramenem k poznávání způsobu práce historiografické tvorby humanistů. Jestli někdy z těchto podkladů vznikl samostatný spis, nevíme, prozatím nebyl odhalen žádný rukopis ani výtisk, který by svědčil o této skutečnosti.

Dochování

Rukopis je uložen v Kapitulní knihovně v Archivu Pražského hradu, kam jeho autograf přišel s pozůstalostí Jiřího Bartholda Pontana z Braitenberka (1550?–1614). Jde o rukopis o 58 listech, rozměru 19,5x15 cm, svázaný v soudobé vazbě.⁷⁷² Rukopisu nebyla doposud věnována badateli větší pozornost.

II. Jiří Barthold Pontanus z Breitenberka a humanistická topografie města Mostu

Téměř ze stejné doby jako výpisky Matyáše Meissnera pochází latinská veršovaná topografie, věnovaná městu Most. Jejím autorem byl Jiří Barthold Pontanus z Breitenberka. Dílo vyšlo tiskem v roce 1593 pod názvem *Bruxia Bohoemiae delineata carmine rebusque suis memorabilibus illustrata*.

Jiří Barthold se narodil kolem poloviny 16. století v Mostě. Odtud také pochází jeho jméno Pontanus. Pocházel z katolického prostředí, proto studoval u jezuitů a po ukončení studií se věnoval církevní kariéře. Byl kanovníkem u sv. Víta a od roku 1586 generálním vikářem. V roce 1588 získal predikát z Breitenberka. Okruh jeho přátel byl široký a hlavně významný, patřil k němu jak Zdeněk Popel z Lobkovic, tak i církevní hodnostáři jako strahovský opat Lohelius i olomoucký biskup Stanislav Pavlovský. Sám

⁷⁷¹ O osobě Jana staršího Grylla z Gryllova a o jeho latinské tvorbě viz Rukověť 2, s. 236–237. Zde je zmíněna především latinská tvorba. Česká píseň o zkáze Mostu zde není uvedena, ale neuvádí ji ani Knihopis.

⁷⁷² Antonín Podlaha, *Soupis rukopisů knihovny Metropolitní kapitoly pražské I*. Praha 1922, s. 128–129, č. 1072.

Barthold je autorem několika literárních a hudebních děl (skládal texty k motetům); měl také bohatou knihovnu, v níž se nacházely tisky i rukopisy.⁷⁷³ V archivu Pražského Hradu jsou také uloženy zápisy jeho přednášek z doby studií.⁷⁷⁴ Zemřel v roce 1614.

Jiří Barthold Pontanus z Breitenberka ve své práci striktně dodržoval pravidla, podle kterých byly topografie v humanismu vytvářeny. Připsal ji podle tehdejšího zvyku městské radě a na začátek svého díla vložil popis městského znaku od Jiřího Cyanea. Práce je rozdělena do jednotlivých knih, z nichž každá se věnuje určitému tématu.⁷⁷⁵ V první knize je vysvětlen název města, popsána jeho poloha i okolí, dále jsou vylíčeny nejvýznamnější městské stavby a poznamenána jména osob konšelů. V dalších částech se autor zabýval kulturním životem a přírodními podmínkami města. Popsal také historické události, především husitské války; zde čerpal ze staršího díla Johana Leonise.⁷⁷⁶ V šesté knize pak uvedl největší živelné katastrofy, které kdy Most postihly, včetně požárů v letech 1455–1583. Zřejmě stejně jako Meissner i on měl k dispozici zprávu o městských požárech, která je zachycena v městské soudní knize.⁷⁷⁷ Mohl ji také opsat z citované práce Meissnera, která není datována a mohla vzniknout krátce po jeho příchodu do Mostu, tedy ještě před sepsáním Bartholdova díla. Topografií se podrobněji zabývala ve své studii Dana Martínková v roce 1968.⁷⁷⁸

III. Raně novověké dějepisectví

Pro následující období není sice dochována pro město Most žádná městská kronika či jiný samostatný historiografický spis, ale v městských knihách nalezneme záznamy letopiseckého charakteru, vztahující se k událostem ve městě v 16. a 17. století. Je to především soudní kniha z let 1597–1649, v níž se nacházejí jak různé pamětní záznamy, tak i rodinné a hospodářské zprávy dvou generací mosteckých měšťanů.⁷⁷⁹ Na počátku 17. století si sem poznamenával především rodinné události, ojediněle i dění širšího významu let 1601–1615, městský rychtář a posléze radní Ondřej Piscator. V zapisování

⁷⁷³ Rukopisy z jeho pozůstalosti jsou uloženy jak v Kapitulní knihovně, tak i ve Strahovské knihovně v Praze.

⁷⁷⁴ Praha APH, sign. M XLII a LXV.

⁷⁷⁵ O Bartholdovi a jeho díle viz Rukověť 1, s. 137–167.

⁷⁷⁶ Obsahem historické části Bartholdovy básně se zabýval L.Schlesinger, Die älteste Erzählung von der ... Verteidigung der Stadt Brüx ... von Magister Johannes Leonis, s. 13–14.

⁷⁷⁷ O třech nejvýznamnějších požárech města pojednává také báseň Silvestra Steiera, vydaná v roce 1579. Viz Rukověť 5, s. 180–181.

⁷⁷⁸ Dana Martínková, Humanistický literární druh veršovaných městských topografií a Pontanův popis Mostu. Krušnohorský historický sborník 7, 1968, s. 71–75.

⁷⁷⁹ Most SOKA, fond AM Most, inv. č. 856, p. 233–412.

pak pokračoval jeho zeť Florián Jobst, jenž po sobě zanechal záznamy hospodářského charakteru. Právě v této knize jsou také mezi úředními záznamy zachyceny popisy požárů, počínaje rokem 1515, které se mohly stát základem Meissnerovy práce. Další pamětní zápisy v této knize se týkají třicetileté války.

Město Most má také dochovány kronikářské zprávy z doby třicetileté války, které nalezneme v zápisníku Kryštofa Františka Richtera z let 1640–1654.⁷⁸⁰ Dále se dochovala samostatná zpráva o dobytí města Mostu Švédy.⁷⁸¹ Ke třicetileté válce se také váže rukopis popisující život v Mostě v této době, sepsaný v 18. století.⁷⁸² Z 18. století se též dochoval kodex s popisem tří největších požárů v Mostě.⁷⁸³

PLZEŇ

V předbělohorském období byla Plzeň jedním z mála českých měst, kde se neprosadily ideje reformace. Plzeňští měšťané i v 16. století setrvali v katolické víře a jakékoli náznaky reformačního smýšlení, které se u několika obyvatel projevilo, potlačovali hned v zárodku. Trhová osada, jež byla předchůdcem současného města, se rozkládala na místě dnešního Starého Plzece. Nejstarší zmínka o osídlení pochází z roku 976, kdy zde Boleslav II. porazil vojsko německého panovníka Oty II. V roce 1295 král Václav II. přenesl město jako důležitou křižovatku obchodních cest na jeho dnešní místo, na soutok řek Mže, Radbuzy, Úhlavy a Úslavy.

Výstavba nové aglomerace probíhala plánovitě, jak zřetelně i dnes ukazuje půdorys původního středověkého města. Centrem náboženského života se stal kostel na hlavním náměstí, zasvěcený svatému Bartoloměji, který byl až do 16. století ve správě řádu německých rytířů.

Ve městě se hned od jeho počátku usadily dva církevní řády: v jihovýchodní části města vznikl konvent minoritů, který během husitských válek značně utrpěl. Areál byl obnoven a nařízením papeže Pia II. z roku 1460 byl předán františkánům.

⁷⁸⁰ Tamtéž, inv. č. 193.

⁷⁸¹ Tamtéž, inv. č. 2357 a 2371.

⁷⁸² Tamtéž, inv. č. 5501.

⁷⁸³ Tamtéž, inv. č. 5053.

V severozápadním rohu města se usídlili dominikáni, kteří i přes značné potíže v 16. století zde setrvali až do josefínských reforem. V roce 1785 byl klášter zrušen.⁷⁸⁴

Po vypuknutí husitských bouří měla strana pod obojí ve městě velký vliv, ale po odchodu Václava Korandy v roce 1420 se stala Plzeň oporou katolické strany a nebyla husity nikdy dobyta. Katolická víra se ve městě udržela i po celé předbělohorské období. K jejímu upevnění přispělo rozhodnutí městské rady v roce 1578, podle kterého směli být obyvateli města pouze měšťané katolického vyznání. Nekatolíci byli přinuceni Plzeň opustit. V roce 1546 po smrti posledního faráře z řádu německých rytířů město také získalo patronátní právo nad farním kostelem sv. Bartoloměje.

Začátek 16. století nebyl pro Plzeň příznivý, neboť v roce 1507 ji zasáhl velký požár, v jehož důsledku vyhořely dvě třetiny domů. Tato katastrofa – obdobně jako v jiných městech – uvolnila místo nové, renesanční zástavbě. V polovině 16. století disponovala Plzeň velkým pozemkovým majetkem i vysokým počtem poddaných; před třicetiletou válkou dokonce zaujímal desáté místo v žebříčku majetku v Čechách.⁷⁸⁵ Rozkvět města před třicetiletou válkou se odrazil i ve výstavbě – do dnešní doby se dochovala řada renesančních domů. Hospodářskou i politickou prosperitu reprezentuje především honosná radnice, postavená ve druhé polovině 16. století italským stavitelem Giovannim de Statia.

Od září 1599 do června následujícího roku se stalo město sídlem císařského dvora, neboť před morovou epidemií sem uprchl císař Rudolf II. se svými dvořany. Tato doba přinesla plzeňským měšťanům nevídané zážitky, kdy k císaři proudili vyslanci z okolních i dalekých zemí. O událostech této doby nás podrobně informuje nejstarší dochovaná plzeňská kronika radního písaře Šimona Plachého z Třebnice. V listopadu roku 1618 byla Plzeň dobyta stavovským vojskem pod vedením generála Petra Arnošta Mansfelda. I o této události se dochovalo písemné svědectví, které zanechal plzeňský děkan Jan Jakub Heilman.

Hospodářský a politický význam města se odrážel i v jeho kulturním životě. Plzeň byla domovem řady vzdělanců, ať už domácích či přistěhovalých. Vzdělání měšťanským synům zajišťovala zdejší městská škola, jejíž absolventi odcházeli na domácí i zahraniční akademie. O vysoké intelektuální úrovni plzeňských obyvatel svědčí i skutečnost, že ve zdejší tiskárně byla v roce 1468 vytištěna první česká kniha.

⁷⁸⁴ P. Vlček, P. Sommer, D. Foltýn, Encyklopedie českých klášterů, s. 426–430.

⁷⁸⁵ Miloslav Bělohávek, Plzeň a její dějepisci. Plzeň 1959.

Je proto spíše s podivem, že z předbělohorského období se zachovala pouze jedna jediná kronika, jejímž autorem byl radní písař Šimon Plachý z Třebnice.

Městská historiografie

Nejstarší zmínka o Plzni a její obraně proti husitům je obsažena v kázání Hilaria Litoměřického z roku 1467.⁷⁸⁶ Další dochované historiografické práce jsou o něco mladší, pocházejí až z předbělohorské doby, kdy také byla sepsána nejstarší městská kronika. Jejím autorem byl radním písař a toto dílo představuje oficiální městskou historiografii. Ve druhé polovině následujícího staletí vznikly další dvě dějepisné práce, a to latinsky sepsaná historie Plzně Jana Tannera a spis plzeňského děkana Jana Alexia Čapka, který představuje spíše za pamětní knihu. Pravděpodobně se minulostí Plzně zabýval i Bohuslav Balbín, který však žádnou ucelenou práci s tímto námětem nezanechal. V 18. století zaujala historie Plzně rajhradského opata Bonaventuru Pitera, který sepsal latinsky na základě starších pramenů její dějiny.

I. Kronika Šimona Plachého z Třebnice

Jako většina městských písařů této doby ani on nebyl rodákem města, kde po celý svůj život působil. Pocházel z nedalekého Horšovského Týna a do Plzně přišel až po absolvování studií. Jeho otec Jiří se v Horšovském Týně počítal k městské elitě a v roce 1567, tedy krátce po Šimonově narození, získal predikát „z Třebnice“.⁷⁸⁷ Kde studoval Šimon, není známo. Jeho starší bratr Jan pobýval na studiích v Německu (1585 Dillingen, 1586 Ingolstadt) a poté se vrátil zpět do rodného města.⁷⁸⁸ Šimon se po návratu ze studií vrátil též do Horšovského Týna, oženil se a v roce 1587 přesídlil i s rodinou do Plzně, kde byl téhož roku přijat za měšťana. Pokud se tak nestalo ihned, tak nejpozději počátkem následujícího roku nastoupil do funkce městského písaře, neboť od února 1588 jsou zápisy v městských knihách zaznamenávány jeho rukou. Ve své funkci setrval až do své smrti v roce 1609.⁷⁸⁹ Do Plzně přišel již jako zámožný muž a svůj majetek zde ještě rozhojnil; patřil tak k nejvýznamnějším plzeňským měšťanům. Své vzdělání i schopnosti plně uplatnil nejen při správě svého majetku, ale zejména

⁷⁸⁶ Rukopis je uložen v knihovně oseckého kláštera, č. 11. Viz Bernard Wohlmann, *Verzeichniss der Handschriften in der Bibliothek des Stiftes Osseg*, s. 123–124.

⁷⁸⁷ Antonín Rybička, *Erbovní rodiny plzeňské*. PA 10, s. 263. Josef Strnad (ed.), *M. Šimona Plachého z Třebnice Paměti Plzeňské*. Plzeň 1883, s. IX.

⁷⁸⁸ O Janovi Plachém a jeho latinské tvorbě viz *Rukověť* 4, s. 198–199.

⁷⁸⁹ J. Strnad (ed.), *Paměti Plzeňské M. Šimona Plachého z Třebnice*, s. X.

v městské správě, kde ho jeho rozhled a jazykové vybavení předurčovalo, aby zastupoval město při jednání navenek. Byl účastníkem různých delegací jednajících jménem města (například v roce 1593 s papežským legátem) a účastnil se také zemských sněmů. V letech 1606 až 1609 zastával místo primátora. Dospělosti se z jeho manželství s Annou Soběhrdovou, se kterou setrval Šimon celý život, dožilo pět dětí. Nejstarší syn Jiří vstoupil v roce 1602 do jezuitského řádu a stal se významným pražským kazatelem a autorem nábožensky zaměřených děl.⁷⁹⁰ Byl též správcem klementinské knihovny. Zemřel ve věku 61 let v Březnici. Mladší syn Simeon, který se stal dědicem rodinného majetku, se po smrti otce přestěhoval do Českých Budějovic, ale krátce poté zemřel. Roku 1612 se uvádí již jeho vdova. Podle všech indicií se zdá, že i on zde nastoupil místo radního písaře. Václav Březan uvádí v *Životě Petra Voka z Rožmberka*, že při vpádu pasovských do Budějovic roku 1611 byl smrtelně raněn městský písař, nezmiňuje však jeho jméno. Historik František Mareš ho ztotožnil právě se Šimonem Plachým. Rodinný majetek přešel na Šimonova vnoučata Šimona a Benignu.⁷⁹¹

Dcery Šimona Plachého z Třebnice se provdaly za vážené plzeňské měšťany. Nejmladší z nich Anna se stala v roce 1599 manželkou Mistra Kašpara Ladislava Stehlíka z Čenkova, pocházejícího z přední plzeňské rodiny. Tento vysokoškolsky vzdělaný a zcestovalý měšťan pracoval po svém návratu z cest jako geometr císaře Rudolfa II. V roce 1599 se vrátil zpět do rodného města a zde se usadil natrvalo. Byl autorem několika literárních děl. Psal především česky a tiskem vydal také několik minucí a pranostik. V rodinných zápiscích rodiny Stehlíkových je zmínka o jeho díle *Tractatus de concursu planetarum a memorabilia de familia Stehlikiana, civitate Plsnae et regno Bohemiae*, sahajícím do 16. století, které však již v 19. století bylo nezvěstné.⁷⁹² Druhá z dcer Dorota se stala manželkou měšťana Matouše Šedivce. Jejich dcera Alžběta, tedy vnučka Šimona Plachého z Třebnice, se provdala v roce 1620 za plzeňského měšťana Matěje Tannera a stala se matkou známých barokních spisovatelů Jana a Matěje, členů jezuitského řádu.

Pročítáme-li záznamy Šimona Plachého z Třebnice, nelze se ubránit dojmu, že máme před sebou oficiální městské historiografické dílo. Práce Plachého neobsahuje žádné kontroverzní záznamy, nenalezneme v nich nic, co by nemohlo být známo

⁷⁹⁰ Jeho literární tvorba viz Knihopis č. 13.899–13.920.

⁷⁹¹ J. Strnad (ed.), Paměti Plzeňské M. Šimona Plachého z Třebnice. s. X a XIV, poznámka 1.

⁷⁹² Tamtéž, s. 14.

veřejnosti a co by nemluvalo ve prospěch města, ani nic, co by se týkalo rodiny či soukromí autora. I když to není výslovně nikde řečeno, je zřejmé, že se radní písař Šimon Plachý, nejspíše v souladu s názorem členů městské rady, rozhodl sepsat oficiální historii města. Kronika nezachytila žádné zprávy, které by nesouvisely s městem. I události širšího rozsahu, jako byly například války s Turky, jsou zde zaznamenány pouze tehdy, pokud měly k městu přímý vztah (například mustruňk 1594). Hlavním předmětem zápisů Plachého je město jako celek a nikoliv jednotlivé události, jak je tomu ve většině soudobých kronik. O oficiálním charakteru díla svědčí zejména pasáže věnované udržení katolické víry ve městě jako jediné možné, stejně jako obsáhlé popisy významných návštěv a s tím souvisejících společenských událostí. Ve srovnání s jinými kronikářskými díly této doby, zde téměř zcela chybí záznamy událostí z běžného života, ať už by se týkaly kriminality, senzací či zpráv z měšťanské společnosti. Mezi popisy významných událostí vložil Plachý četné opisy listin, českých i latinských.⁷⁹³

Autograf Plachého není dochován v úplnosti, čtená folia na začátku spisu byla vytržena, a tak dnes kronika začíná listinou o rozšíření městského znaku. Původně však začínala bájnými počátky české historie.⁷⁹⁴ Ze stylu záznamů také zřetelně vyplývá, že autor psal cíleně, nikoliv nahodile, a že jednotlivé kapitoly před sepsáním důkladně promýšlel. Jediné zápisy, které mohly snad být napsány průběžně, jsou záznamy k roku 1601 pojednávající o povodni, dobytčím moru i poselstvech. Jsou stručné a mají spíše ráz análů. Kronika nevznikala průběžně, ale Plachý si poznamenával jednotlivé události, případně je doplnil z jiných zdrojů a teprve poté je přepisoval do kroniky. O tomto postupu také svědčí propracování jednotlivých záznamů, ve kterých se často vrací do minulosti. Například za zápis vztahující se k roku 1515 ke sporům propuknuvším mezi dominikány a plzeňským farářem o farníky, doplnil zprávu o dalších neshodách z let 1580, 1594 a 1596. Je tedy velmi pravděpodobné, že poslední verzi kroniky tvořil těsně před koncem 16. století.

Na druhou stranu domněnce o literárním zpracovávání shromážděných zpráv a jejich závěrečném prepisu do knihy, jež by měla být oficiální verzí kroniky přístupnou veřejnosti, neodpovídá originál rukopisu, který je psán velice zběžnou kurzívou, bez

⁷⁹³ Jazykem kroniky Šimona Plachého se zabývala Jiřina Chudková ve stati Charakteristika jazyka Paměti plzeňských M. Šimona Plachého z Třebnice. In: Kultura, historie a současnost Plzně. Referáty přednesené na konferenci k 700. výročí založení Plzně v sekci literární a jazykové. Plzeň 1996, s. 44–59.

⁷⁹⁴ Josef Jungmann, Historie literatury české. Praha 1849, IV. oddíl, s. 156, č. 472. Není vyloučeno, že zde mohly být zařazeny i opisy nejstarších plzeňských privilegií.

zvýrazněných nadpisů, což byl obvyklý úzus předbělohorské doby při psaní čistopisů.⁷⁹⁵ Buď šlo opravdu o čistopis a autor již neměl mnoho sil ani času na přepisování, nebo dnes máme v rukou pouhý koncept práce či podklad pro tisk. Která z těchto verzí, či případná další, je pravdivá, se jen těžko dozvíme. Pravdou zůstává, že torzo autografu, uloženého v Národním muzeu v Praze, ničím nepřipomíná konečnou verzi díla, vzniklého v době, kdy závěrečná úprava hrála významnou roli.

Kroniku lze rozdělit do dvou částí, první obsahuje záznamy pro 14. a 15. století, druhá popisuje události 16. století, zejména jeho druhé poloviny. Tato druhá část, kde je mnoho zápisů věnováno událostem odehrávajícím se za života autora, je mnohem obsažnější a z historického hlediska také významnější. Pro líčení starší doby vycházel Šimon Plachý především z materiálů uložených v městské kanceláři, ke kterým měl díky svému postavení volný přístup. Ty se staly základem jeho zápisů o starších dobách (opovědníci, povstání obyvatel 1519, nedostatky městské správy 1587 a další). Možná existovaly i jakési starší pamětní záznamy, možná jednotlivé zprávy; o jejich existenci by svědčilo vyprávění o událostech let 1546 a 1547, kdy Šimon Plachý zachytil jednání Plzně dosti podrobně. Je však možné, že vycházel pouze z dochované korespondence. Existenci starších pamětních záznamů by dokládalo i uvedení počtů zemřelých při moru 1520. Že pro husitskou dobu využil kroniku Václava Hájka z Libočan, je zřejmé přímo z jeho zápisu. Používal-li i jinou literaturu, tak ji v kronice neuvedl. Pro zachycení současnosti měl k dispozici tištěné letáky o nejnovějších událostech.

Letopisecké záznamy Šimona Plachého reprezentují názory pouze určité vrstvy plzeňských měšťanů, a to té, která byla nejužěji spjata s řízením města a která měla možnost do něj zasahovat. Z tohoto pohledu Plachý tlumočí oficiální názor měšťanů stojících na špici společenské struktury města. Po stránce stylistické autor nepřekročil průměr své doby.

Dochování

Autograf Šimona Plachého z Třebnice je uložen v Knihovně Národního muzea v Praze pod signaturou V B 1 (stará sign. 3 D 18). Rukopis není úplný, chybí začátek i konec. Obsahuje 163 listů o rozměru 32x25 cm a jeho původní foliace začíná listem 141. Zdá se, že byl ztracen titulní list, eventuálně i předmluva ke čtenáři, kterou se obvykle tato

⁷⁹⁵ Viz například kroniku města České Lípy.

díla z předbělohorského období honosila, a část textu. Text začíná neúplným opisem listiny papeže Pavla II. z roku 1466, kterou rozšířil městský znak. Stejný začátek, ovšem opis celé, nikoli jen části listiny, má také mladší rukopis, uložený v Stehlíkově pozůstalosti v plzeňském archivu.⁷⁹⁶ Na závěr kroniky chybí též několik listů. Autograf Plachého má jako poslední uveden zápis k červnu roku 1600 o moskevském poselstvu, které navštívilo císaře, ubytovaného v té době kvůli morové nákaze v Plzni.

Kronika Šimona Plachého sice nezůstala zájemcům o historii města utajena, ale o jejích dalších osudech máme jen málo zpráv. Lze předpokládat, že dědictvím přešla do rodiny Tannerů, z níž pocházel další významný kronikář města Plzně Jan Tanner, pravnuk Šimona Plachého. Rozhodně rukopis neupadl v zapomenutí. Znal ho například rajhradský benediktin P. Bonaventura Píter, autor latinských dějin města Plzně, který se právě v tomto díle zmiňuje o kronice Šimona Plachého z Třebnice.⁷⁹⁷ Musel mít rukopis v ruce, neboť u vzniku města Plzně poznamenal, že jak Plachý, tak i Beckovský si pletli počátky města a zaměňovali Starý Plzenec s Plzní: *Lubrico admodum mihi videntur labi errore nonnulli nostri historici, ut Simon Plachy in historia Novae Plsnae et Beckowsky in suis Chronicis ... Novam cum Antiqua et hanc cum illa confundentes.*⁷⁹⁸ Později přešel autograf Plachého do sbírek Národního muzea v Praze.

Plzeňský opis kroniky Šimona Plachého z Třebnice je o něco málo rozsáhlejší než originál a je uložen v Archivu města Plzně, ve fondu Sběrka literárních rukopisů – Stehlíkovská pozůstalost, inv. č. 157. Stejně jako autograf tak ani tento opis není úplný, obsahuje 84 listů většího rozměru (39,5x19,5 cm) a také zde chybí počáteční i závěrečná folia.⁷⁹⁹ Rukopis byl dosti neodborně restaurován a zřejmě již tehdy folia chyběla. Vazba je dnes povolena, kdy však ke ztrátě folií došlo, nelze pro nedostatek informací určit. Rukopis obsahuje o něco více zpráv než autograf. Za záznamem o moskevském poselstvu v roce 1600, kterým autograf končí, zde ještě následuje zpráva o počasí z května 1601 a dále pokračují záznamy o dalších poselstvech příštích za císařem do Plzně, po nich přichází zmínka o morových epidemiích. Jako poslední je uvedena zpráva o povodni v červenci roku 1601 (okolo sv. Víta). Posledních třináct listů opisu není popsanych. V plzeňském archivu je také uložen druhý opis Plachého práce, vzniklý kolem poloviny 17. století, jehož autorství připsal Fridolín Macháček

⁷⁹⁶ Archiv města Plzně, fond Literární pozůstalost, inv. č. 157.

⁷⁹⁷ *Breve Chronicon Antiquae Plsnae in Bohemia. De ejus antiquitate, splendave et juribus. Opera D. Bonaventure Piter.* Rukopis je uložen v MZA Brno, ve fondu benediktini Rajhrad, sign. H. h. 26.

⁷⁹⁸ J. Strnad (ed.), *Paměti Plzeňské M. Šimona Plachého z Třebnice*, s. XVII.

⁷⁹⁹ J. Strnad, *Fabian Stehlík z Čeňkova a Treustädtu a jeho rukopisy. ČČM 63, 1889, s. 421–438.*

radnímu písaři Václavovi Červenkovi, který stál v čele plzeňské městské kanceláře v letech 1639–1659.⁸⁰⁰ Rukopis obsahuje kromě opisu Plachého kroniky na následujících patnácti foliech ještě další texty vztahující se k farnímu kostelu svatého Bartoloměje.

Ani jeden z dochovaných rukopisů není úplný a ani u jednoho není také dochován titulní list. Název *Paměti plzeňské* je novodobý a byl uměle vytvořen editorem. Žádný z rukopisů také neobsahuje jméno autora; toho určil Josef Strnad na základě srovnání písařských rukou v plzeňských městských knihách s pražským rukopisem. K identifikaci autora posloužila zejména městská kniha *Registra mezní lesů k městu náležejících*, kde je přímo v titulu uveden jako jejich autor Mistr Šimon Plachý z Třebnice.⁸⁰¹

Edice a literatura

S nejstarší plzeňskou kronikou seznámil veřejnost ve druhé polovině 19. století Josef Strnad. K vydání její edice se spojilo zdejší muzeum s vedením města. V roce 1878 totiž zřídil Spolek přátel vědy a literatury české v Plzni zvláštní historicko-archeologické oddělení, které mělo za úkol vyhledávat, shromažďovat a seznamovat veřejnost s historickými prameny vztahujícími se k naší minulosti a které se po zřízení muzea v témže roce stalo jeho součástí. V roce 1882 se usneslo plzeňské obecní zastupitelstvo na částce 500 zlatých, kterou chtělo každoročně poskytovat právě na zpracovávání a zpřístupňování historických pramenů. V roce 1883 tak mohla vyjít za podpory města edice *Paměti plzeňských předbělohorského autora Šimona Plachého z Třebnice*. Josef Strnad doprovodil edici stručným úvodem, ve kterém shromáždil všechny dostupné údaje k osobě autora, jeho rodiny i k rukopisu pamětí a kde také stručně charakterizoval jejich obsah.

Při zpracovávání edice vycházel Strnad ze dvou rukopisů pamětí, a to z autografu Šimona Plachého a z mladšího opisu pocházejícího z pozůstalosti rodiny Stehlíků z Čenkova. Teprve později se mu dostal do rukou další opis, sepsaný v 17. století a doplněný mladšími přípisky,⁸⁰² který byl kdysi v majetku profesora Josefa Vojtěcha Sedláčka. Zprávu o jeho existenci přinesl v *Historii literatury české* již Josef

⁸⁰⁰ J. Strnad, Nový rukopis Pamětí plzeňských M. Šimona Plachého z Třebnice. Sborník Městského historického musea v Plzni 7, 1923, s. 25.

⁸⁰¹ Archiv města Plzně, fond AM Plzeň, sign. 44: Registra mezní lesů k městu náležejících, obnovená za primátorství Tomáše Zelendera z Prošovic roku 1589 ode mne M. Šimona Plachého z Třebnic, radního písaře.

⁸⁰² J. Strnad, Nový rukopis Pamětí plzeňských M. Šimona Plachého z Třebnice, s. 25–43.

Jungmann: *Kronika král. výsadního města Plzně a jeho okolí. Rukopis ve 4. a 15 archů na začátku porouchaný. Počíná popsáním země české vůbec. Byl rukopis u prof. Sedláčka.*⁸⁰³ Kromě zmíněných rukopisů existuje ještě novodobý opis vytvořený podle pražského rukopisu v poslední čtvrtině 19. století plzeňským úředníkem muzea A. Baumem.⁸⁰⁴ Jak se plzeňský rukopis s autografem Šimona Plachého dostal do Národního muzea v Praze, kde byl již v době vzniku edice a kde je uložen i dnes, se nepodařilo vypátrat ani Josefu Strnadovi. Jediné, co víme, je, že se nacházel původně v Archivu města Plzně a okolo roku 1840 byl předán do Národního muzea.

II. Plzeňské kronikářství 17. a 18. století

Historiografická tvorba pokračovala v Plzni i v následujícím období. Ještě z předbělohorské doby pochází práce zdejšího děkana Jana Jakuba Heilmana, pojednávající o obležení Plzně vojsky Mansfelda v roce 1618. Spis vyšel v roce 1619 v Praze.⁸⁰⁵

V 17. století vznikly v Plzni ještě další dvě městské kroniky, či spíše jedno literární dílo věnované jejím dějinám a jedna pamětní kniha. Autorem dalšího spisu pojednávajícího o dějinách města byl pravnuček Šimona Plachého Jan Bartoloměj Tanner (1623–1694).⁸⁰⁶ Ve své práci, sepsané ve druhé polovině 17. století, v letech 1670–1678, nazvané *Epitome historica rerum civitatis Plsnae in Bohemia*, zachytil v 52 kapitolách dějiny Plzně v chronologickém pořadí od počátku až do své současnosti.⁸⁰⁷

Kronika, se dochovala jak v originále, tak i v řadě opisů.⁸⁰⁸ Nevyšla však tiskem, i když je pravděpodobné, že pro tisk byla určena, a zůstávala až do počátku 19. století jen v rukopisné podobě. Svého vydání se dočkala v roce 1835 v Plzni v německém překladu.⁸⁰⁹ V následujícím období byla často opisována. Většina opisů je latinských,

⁸⁰³ J. Jungmann, *Historie literatury české*, IV. oddíl, s. 156, č. 472.

⁸⁰⁴ J. Strnad, *Paměti Plzeňské M. Šimona Plachého z Třebnice*, s. XVI.

⁸⁰⁵ *Knihopis č. 2993*. J. Jungmann, *Historie literatury české*, s. 155, č. 460.

⁸⁰⁶ K osobě a kronice: Josef Schiebl, *Jesuita Jana Tanner a jeho Plzeňská kronika*. Plzeňsko 1922.

⁸⁰⁷ Pozornost tomuto kronikářskému dílu věnoval J. Linda ve své diplomové práci *Historia urbis Plsnae a Jan Tanner*, obhájené v roce 1993 na Pedagogické fakultě v Plzni, a dizertační práci *Genetická interpretace paratextů Historia urbis Plsnae a Epitome historica rerum civitatis Plsnae Jana Tannera*, obhájené na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze roku 2001.

⁸⁰⁸ M. Bělohávek znal v polovině minulého století dvacet dochovaných opisů (Plzeň a její dějepisci, s. 10). Jaromír Linda, který se touto kronikou zabýval ve své diplomové i disertační studii jich nalezl počátkem 21. století více než čtyřicet.

⁸⁰⁹ Překlad je dílem profesora plzeňského gymnasia, premonstráta Josefa Stanislava Zaupera. Vydán pod titulem *Alte Chronik von Pilsen aus einer lateinischen Handschrift des gelehrten Johann Tanner*, im Auszüge übersetzt vom Pilsner k. k. Gymnasial-Präfecten J. St. Zauper.

jen výjimečně byl text přeložen do češtiny.⁸¹⁰ Opisy Tannerovy kroniky nalezneme v mnoha archivech, zejména pak v plzeňském městském archivu, ale i mezi rukopisy Národního muzea či Národního archivu v Praze.⁸¹¹ Většina z nich vznikla v 18. století.

Jan Tanner svou kronikářskou činností ovlivnil také svého přítele Bohuslava Balbína, který se pod jeho vlivem začal zabývat myšlenkou na sepsání plzeňské historie. Pro tento účel si pořizoval výpisky týkající se dějin města z různých materiálů, mimo jiné též z Pamětí Šimona Plachého z Třebnice. Souhrnné dílo ale nenapsal, zůstaly nám od něj jen dvě básně oslavující Plzeň. Ve Sbírcce rukopisů Archivu Národního muzea v Praze je dochován rukopis z první poloviny 18. století, pojednávající v jednotlivých kapitolách o dějinách města, který byl pořízen na základě výpisků z Balbínovy práce.⁸¹²

Ve stejné době jako Jan Bartoloměj Tanner tvořil svou kroniku další obyvatel města Plzně, nikoliv však měšťan, ale duchovní. Byl jím plzeňský děkan Jan Alexius Čapek (1640–1685). Jeho dílo nazvané *Liber memorabilium neboli Kniha pamětihodných událostí* má spíše podobu pamětní knihy, jsou zde zachyceny události odehrávající se v druhé polovině 17. století.⁸¹³ Dějinami města se zabýval také Fabián František Stehlík z Čenkova a Treustadtu (1727–1791), který nashromáždil řadu materiálů. Souhrnné dílo však nenapsal.⁸¹⁴

V 18. století vznikla další historiografická práce věnovaná dějinám Plzně, jejímž autorem byl rajhradský opat, benediktin P. Josef Bonaventura Piter (1708–1764). Svou práci vytvořenou v latinském jazyce nazval *Breve Chronicon Antiquae Plsnae in Bohemia*.⁸¹⁵ Při její tvorbě vycházel ze starších pramenů, mimo jiné se zmiňuje o kronice Šimona Plachého z Třebnice.

⁸¹⁰ Ve sbírkách Studijní a vědecké knihovny Plzeňského kraje je uchováván iluminovaný zlomek českého textu této kroniky pocházející z 18. století. Je uložen pod signaturou 20 A 1989.

⁸¹¹ Četné opisy jeho díla, které jsou dochovány v řadě dalších knihoven, například v Národní knihovně ČR v Praze, v Strahovské knihovně v Praze, v knihovně pražských křižovníků s červenou hvězdou, v Lobkovické rodnické knihovně v Nelahozevsi, ve františkánské knihovně v Plzni a též v moravských rukopisných sbírkách, svědčí o velkém rozšíření této práce.

⁸¹² Archiv Národního muzea, fond Sbirka rukopisů sign. 1230.

⁸¹³ Archiv města Plzně, fond Arciděkanství, rkp. č. 424, stará sign. 1 f 12.

⁸¹⁴ Viktor Viktora, Kapitoly o literární Plzni I. Plzeň 1988, s. 12–14.

⁸¹⁵ Rukopis by měl být uložen v MZA Brno, ve fondu benediktini Rajhrad, sign. H. h. 26. Český překlad kroniky vydal v roce 1988 Miloslav Šváb pod titulem Krátká kronika staré Plzně.

PRAHA

Hlavní město Království českého je jako jedno z mála hlavních měst po celou dobu své existence úzce spjato s dějinami svého národa a státu. Až do reformy Josefa II. v roce 1784 Prahu tvořilo několik samostatných celků, z nichž nejvýznamnější postavení zaujímal Staré Město pražské, které také stálo v čele třetího zemského stavu a bylo uznávanou hlavou všech královských měst. Několikrát došlo k jeho spojení s druhým celkem – Novým Městem pražským, avšak sloučení obvykle dlouho nevydrželo. Třetím svobodným městem byla Malá Strana, nazývaná Menší Město pražské. Ostatní městské části, které se později staly součástí Prahy (Hradčany, Vyšehrad, Židovské město), sice měly vlastní samosprávu, ale v předbělohorské době nešlo o města královská.

Nejstarší důvěryhodná písemná zpráva o Praze k roku 929 pochází z pera kronikáře Widukinda a týká se sídla Přemyslovců Pražského hradu.⁸¹⁶ Vlastní město, které se vyvinulo v podhradí z osad roztroušených na obou březích Vltavy, vznikalo postupně a jeho centrem se ve 12. století stalo tržiště na pravé straně řeky, později nazývané Staroměstské náměstí. Král Václav I. nechal osídlení okolo tržiště opevnit, čímž potvrdil jeho statut privilegovaného středověkého města. Název Staré (též Větší) Město pražské získalo až po roce 1257, kdy Přemysl Otakar I. založil v podhradí Pražského hradu další lokalitu, a to Menší Město pražské, dnešní Malou Stranu. Za Karla IV. v roce 1348 došlo k založení třetího města, nazvaného Nové, které na svou dobu zaujímaloby nezvykle rozsáhlé území. Čtvrtá část Prahy, která posléze získala svou samostatnost byly Hradčany, osídlení rozkládající se na Hradčanském návrší západně od Pražského Hradu, které ve 14. století získalo statut poddanského města. Ještě v 16. století náleželo pod správu pražského arcibiskupství a do třetího stavu mezi královská města se zařadilo až po Bílé hoře. Vedle Starého Města severním směrem k Vltavě žila od středověku židovská komunita (v předbělohorské době i přes vypovězení židů v roce 1541 a opět roku 1557 bylo toto město velmi přelidněno a část obyvatel musela přesídlit do nově založené předměstské obce Libně), jejíž finanční prostředky využíval v 16. století i sám císař. Jako páté pražské město se uvádí Vyšehrad, osídlení okolo vyšehradské kapituly, jehož přeměna v město započala v 15. století a který náležel pod správu vyšehradského purkrabí. V předbělohorské době se Vyšehrad politického života Prahy neúčastnil. Pražská města byla samostatná, každé mělo svou vlastní samosprávu,

⁸¹⁶ Josef Janáček, *Malé dějiny Prahy*. Praha 1983, s. 17

kteřá spravovala jednotlivá města až do josefínských reforem roku 1784.⁸¹⁷ Jedinou pevnou spojnici mezi oběma břehy Vltavy byl až do 19. století Karlův most; obyvatelé používali pro přepravu na druhou stranu řeky brod i převoz pramy. Praha byla nejen politickým, ale také kulturním centrem Království českého a v určitých obdobích – za panování Karla IV. či v době vlády Rudolfa II. – dokonce také centrem Svaté říše římské. Od 14. století v Praze působila univerzita, od 15. století pak zde vznikaly první tiskárny. V předbělohorské době náležela mezi nejvýznačnější tiskárna Jiřího Melantricha a později jeho zetě Daniela Adama z Veleslavína. Tisklo se zde množství knih a zejména z této tiskárny pochází většina historické produkce druhé poloviny 16. století.⁸¹⁸

Počátky historiografické činnosti pražských obyvatel souvisejí s obdobím husitských bouří. Vypjatá doba, ve které pražská, ale i venkovská města dosáhla značného politického, vojenského a v neposlední řadě i hospodářského úspěchu, je též dobou vzniku prvních souvislejších historických zpráv.

I. Historiografie 15. století

Za nejstarší pražské kronikářské záznamy, jejichž tvůrce pocházel z řad pražských měšťanů, lze pokládat analistické zápisky neznámého novoměstského pisatele, který v nich zachytil dění let 1420–1422. Originál záznamů se nedochoval, známe je pouze z jejich využití dalšími autory.⁸¹⁹ Jiným z pražských měšťanů, o němž je dnes známo, že se věnoval historickému spisování, byl novoměstský písař Prokop († 1482). Zanechal po sobě latinsky psanou kroniku, v níž zachytil dějiny Nového Města, počínaje Libušiným proctvím až po svou dobu.⁸²⁰ Ani tento spis se nedochoval v originále, známe ho jen ze soudobého opisu. Rukopisný sborník, v němž je opsána Prokopova kronika, vznikl ve druhé polovině 15. století a pochází z kláštera třeboňských augustiniánů. Obsahuje různé historické texty narativního a úředního rázu, na nichž se podílel i Oldřich Kříž z Telče, jenž sem také opsal Prokopovu kroniku (fol. 224r–226v a

⁸¹⁷ Rozepisovat podrobněji dějiny pražských měst by nepřineslo obohacení studie, ale naopak by značně přesáhlo její rámec i zaměření. K dějinám pražských měst existuje bohatá literatura, připomenu pouze poslední zpracování dějin Prahy od Jiřího Peška a Václava Ledvinky vydané v Praze roku 2000 nakladatelstvím Lidové noviny.

⁸¹⁸ Ke kulturnímu životu v Praze v raném novověku existuje řada studií týkajících se výtvarného umění, hudby, architektury i písemnictví. Nejnověji se tiskárně i osobám Jiřího Melantricha a Daniela Adama z Veleslavína věnovala Miriam Bohatcová v monografii *Obecné dobré podle Melantricha a Veleslavínů. Studie k završení knižní tvorby Mistra Daniele Adama z Veleslavína*. Praha 2005.

⁸¹⁹ M. Bláhová, *Nové Město pražské ve středověké historiografii*. *Documenta Pragensia* 17, 1998, s. 125.

⁸²⁰ Opis kroniky se dochoval ve Sbírcе rukopisů Státního oblastního archivu v Třeboni pod signaturou A 16.

231r–232r). Při pozdější vazbě byl rukopis poškozen: došlo k seříznutí folií a tím ke ztrátě jednoho z řádků pozdějších přípisů; navíc byla doprostřed kroniky vevázána folia s jiným textem.⁸²¹ Zdá se, že originál, ze kterého Kříž opisoval, byl pouhým konceptem kroniky, kterou už pravděpodobně písař Prokop nestihl dopsat. Oldřich Kříž z Telče opis uvedl slovy *Incipit Cronica domini Procopii, notarii Nove civitatis Pragensis 1476*, což je pravděpodobně rok Prokopova sepsání kroniky. Prokop písař odešel ze své funkce v roce 1464 a zřejmě teprve poté se věnoval spisování.⁸²² Otázky, proč nebyla kronika dokončena a zda vůbec existoval její čistopis, dnes už nemůžeme zodpovědět. Jestliže Prokop písař žil až do roku 1482, jak se domnívá František Mareš i Václav Vladivoj Tomek,⁸²³ měl po odchodu ze své funkce dostatek času na sepsání kroniky. Je sice velmi pravděpodobné, že poslední léta svého života – podle dochovaných údajů se měl dožít více jak devadesáti let – nebyl zdrav a spisování se už nevěnoval, ale na druhou stranu nelze vyloučit ani domněnku, že do ruky Oldřicha Kříže z Telče se dostala pouhá část konceptu kroniky, kterou pak opsal do výše zmíněného sborníku. Další z možností je ztráta folií před vazbou knihy. Protože je Prokopova kronika uchována pouze v jednom jediném sborníku, těžko lze říci, jak původně vypadal její originál. Prokop písař vycházel při své kronikářské tvorbě z *Historie české* Eneáše Sylvia Piccolominiho, která vyšla roku 1475. Jestliže rok 1476, poznamenaný v úvodu, budeme chápat jako rok sepsání kroniky, pak musel její koncept vzniknout během jednoho roku. Druhým pramenem pro Prokopovo spisování byla *Kronika Vavřince z Březové*, ze které přejal řadu zpráv, ale vynechal vše, co vyzdvihovalo husitské učení. Výpisky z obou uvedených pramenů doplnil i svými vlastními zprávami. I když snad z počátku měl v úmyslu vytvořit jakousi „oficiální“ městskou kroniku, nakonec v jeho vyprávění převážilo líčení předhusitské a husitské doby, s důrazem na náboženské konflikty.⁸²⁴ Prokop písař byl také autorem *Nové*

⁸²¹ K popisu rukopisu viz Jaroslav Kadlec (Weber), Jiří Tříška, Pavel Spunar, *Soupis rukopisů v Třeboni a v Českém Krumlově*. Praha 1958, s. 115–160.

⁸²² Ke kronice i životu písaře Prokopa viz F. Mareš, *Prokopa písaře novoměstského česká Ars dictandi*. Praha 1900, s. 9 a 16.

⁸²³ Václav Vladivoj Tomek, *Dějepis města Prahy VIII*. Praha 1891, s. 284–285.

⁸²⁴ M. Bláhová, *Nové Město pražské ve středověké historiografii*, s. 126–127. V. V. Tomek, *Dějepis města Prahy VIII*. Praha 1891, s. 284–285. Kroniku vydal Carl Höfler: *Chronicon Procopii notarii Novae civitatis Pragensis*. In: *Geschichtsschreiber der hussitischen Bewegung in Böhmen*. FRA, *Scriptores II/1*, Wien 1856, s. 67–78. Viz též Adolf Bachmann, *Beiträge zur Kunde böhmischen Geschichtsquellen des XIV. und XV. Jahrhunderts*, MVGDDB 35, 1896, s. 214–222. Kronikářské činnosti písaře Prokopa se věnoval Rudolf Urbánek ve studii *K počátkům kronikářské činnosti kancléře Nového Města pražského Prokopa písaře*. In: *Sborník prací k počtě 75. narozenin akademika Václava Vojtíška*. AUC, *Philosophica et historica* 2, 1958, s. 157–178.

kroniky, věnované době Přemysla Otakara II., ze které je známa pouze část, a nejspíše též *Zlomků veršované kroniky*, která je věnována počátkům husitských bouří.⁸²⁵

Nejen novoměstští, ale i staroměstští měšťané se zajímali o historii. Události pozdního středověku, týkající se pražských měst, přinášejí některé texty *Starých letopisů českých*. Za zakladatele je považován vzdělaný staroměstský měšťan, který v roce 1432 navázal na *Chronicon Bohemorum*, popisující období od příchodu praotce Čecha až po upálení Jeronýma Pražského v roce 1416, a poznamenal události z let 1419–1432. Tyto latinské analistické zápisky byly přeloženy do češtiny a postupně dovedeny až do roku 1440. Další z neznámých pražských měšťanů pak v letech 1459–1460 jejich text přepracoval a doplnil záznamy událostí sahajících až do doby nástupu Václava IV. Na jeho práci navázal jiný z pražských měšťanů, pravděpodobně úředník ve staroměstské kanceláři, který dovedl zápisky až do roku 1448. Vedle tohoto zpracování vznikala ve východních Čechách druhá řada zápisků, která se po polovině 15. století připojila k hlavní linii. Oblibu i význam tohoto historiografického díla v následujících obdobích dokazuje množství dochovaných rukopisů. *Staré letopisy české* stojí na počátku městského kronikářství, nejde však o městskou kroniku, ale spíše o kroniku zemskou, která navazuje na starší kronikářskou tradici.⁸²⁶ Značná část významných politických událostí se odehrávala v Praze, svůj podíl na různých jednáních měli i pražští měšťané, a tak je pochopitelně v těchto textech hlavní město království často zmiňováno.

II. Předbělohorské období

Z předbělohorského období se nedochovalo žádné kronikářské dílo, které by se zabývalo minulostí některého z pražských měst, ale od počátku 16. století se setkáváme s historiografickými texty, které přinášejí zprávy o soudobém pražském dění. Klasifikace těchto pramenů je obtížná, neboť jejich obsah sestává z několika, často se navzájem prolínajících, literárních žánrů. To platí například o spise Václava Budovce z Budova, podrobně popisujícím události okolo vzniku Majestátu a mimo jiné mapujícím deníkovým způsobem zasedání zemského sněmu, i o starším díle Sixta z Ottersdorfu. Také na historické sborníky univerzitního rektora Marka Bydžovského

⁸²⁵ M. Bláhová, *Nové Město pražské ve středověké historiografii*. s. 126–127. Část kroniky je zapsána v rukopise z počátku 15. století z mikulovské knihovny č. 175. Viz F. Mareš, *Prokopa písaře novoměstského česká Ars dictandi*, s. 16.

⁸²⁶ Edici nejstaršího textu *Starých letopisů českých* s podrobným komentářem ke vzniku a vývoji této významné české literární památky vydali Alena M. Černá, Petr Čornej, Markéta Klosová, *Prameny dějin českých*, nová řada, II. díl, *Staré letopisy české (Texty nejstarší vrstvy)*. Praha 2003.

z Florentina lze nahlížet z více hledisek. Je možné je považovat za kronikářské dílo, neboť charakterem svých zápisů se od jiných městských kronik této doby příliš neliší. Přesto však je za typickou kroniku, tím méně pak městskou, považovat nemůžeme. Kromě výše zmiňovaných rozsáhlejších historiografických celků se dochovala z prostředí pražských měst i méně obsažná díla, připomínající stylem svých záznamů spíše anály, jako jsou letopisy neznámého pražského autora z počátku 16. století či kronikářské záznamy staroměstského měšťana Jan Piláta Rakovnického z Jenštejna.

Pokud bychom chtěli historiografická narativní díla raného novověku vzniklá v prostředí pražských měst seřadit chronologicky, pak na první místo si činí nárok hned tři práce. Je to latinská kronika univerzitního mistra Jiříka Píseckého, ukončená nástupem císaře Ferdinanda I., kronika Bartoše písaře, ve které zachytil události odehrávající se ve Starém Městě pražském v letech 1524–1525, a historické záznamy neznámého pražského měšťana z let 1526–1534. Poté následuje dílo staroměstského kancléře Sixta z Ottersdorfu, který vylíčil pohnutou dobu stavovského odboje let 1546–1547. Další dnes známé historiografické práce vznikly až o něco později. Jsou to výše zmiňované historické sborníky univerzitního mistra a rektora Marka Bydžovského z Florentina (1540–1612), přinášející zápisy soudobých domácích i evropských událostí z let 1526–1596, a spíše analistická, drobnější práce staroměstského měšťana Jana Rakovnického jinak Piláta z Jenštejna, vzniklá na přelomu 16. a 17. století, v níž poznamenal řadu zajímavostí, především těch, které souvisely se Staroměstským náměstím, kam vedla okna jeho domu. Události odehrávající se v Praze počátkem 17. století, zejména roky 1608–1610, jsou zachyceny ve spise připisovaném představiteli nekatolické strany, členu Jednoty bratrské Václavovi Budovcovi z Budova.⁸²⁷ Autor v tomto díle, dochovaném dnes pod mírně odlišnými názvy,⁸²⁸ věnoval značnou pozornost jednání měst na Staroměstské i Novoměstské radnici, avšak jeho hlavním cílem bylo zdokumentovat náboženský konflikt dvou proti sobě stojících stran a jeho

⁸²⁷ Literární činnosti Václava Budovce z Budova se věnoval Julius Glücklich, jenž také zamýšlel vydat edici kronikářských zpráv Budovce v desátém svazku *Fontes rerum Bohemicarum*. K realizaci však nedošlo. Vydal několik studií, z nichž je třeba zmínit práci *O historických dílech Václava Budovce z Budova z let 1608–1610 a jejich poměru k Slavatovi, Skálovi a neznámému dosud diariu lutherána Karla Zikmundova*. Praha 1911. Nejvýznamnějšími díly Václava Budovce z Budova i jeho životem se zabývala Noemi Rejchrtová v monografii *Václav Budovec z Budova*, Praha 1984, kde je také uvedena starší literatura.

⁸²⁸ Názvy začínají slovem „akta“, avšak dále se různí. Například: *Acta*, tj. poznamenání jisté a pravdivé všech těch věcí ... (Praha, ANM sign. IX A 8), *Acta těch věcí, kteréž se dály při sjezdu* ... ((Praha, ANM sign. IX A 7).

vyústění. Budovec je také nejspíše autorem pojednání o sporu mezi císařem Rudolfem II. a jeho bratrem Matyášem v roce 1608, ve kterém se dění v Praze též promítá.⁸²⁹

Zmínky o dění v Praze, zejména pak počátkem 17. století, nalezneme v řadě historiografických spisů předbělohorského období, ať už zůstaly zachovány v rukopisech, nebo vyšly tiskem. Praha je v nich zmiňována především jako hlavní město království, případně se dozvídáme o zdejších mimořádných událostech, jako byl požár Pražského hradu roku 1541, kterému věnoval Václav Hájek z Libočan samostatné dílko, jež se do dnešní doby dochovalo v několika opisech.

a) Chronicon Pragensis Mistra Jiříka Píseckého

Písecký rodák a pražský univerzitní profesor Jiří Písecký po sobě zanechal latinsky psanou kroniku, v níž zachytil události z období necelých dvaceti let před nástupem Habsburků na český trůn. Nedochovala se však do dnešní doby v originále, ale známe ji pouze z mladších opisů.

O osobě autora příliš zpráv nemáme. Pocházel z jihočeského města Písku a jako profesor na pražské akademii nemohl žít v manželství, tudíž nezanechal ani žádné legitimní potomky. Od okamžiku, kdy ukončil svá studia, se zabýval úmyslem sepsat kroniku, a proto od této doby, tedy od roku 1518, shromažďoval pro své budoucí spisování příhodné podklady. Později zpracoval shromážděný materiál do uceleného textu, který dokončil těsně před rokem 1530.⁸³⁰ Ve své *Chronicon Pragensis* zachytil události jak osobně prožité, tak i ty, které znal z vyprávění či pramenů. Své záznamy zpracoval v chronologickém sledu a zachytil v nich období let 1518 až 1526.

Dochování

Původně si text své kroniky Písecký zapsal do tisku z roku 1523.⁸³¹ O dalších osudech této knihy nemáme žádné zprávy až do 18. století. Tehdy si starý tisk koupil neznámý kupec a přepsal si Píseckého zprávy do rukopisu, který se později stal součástí děčínské knihovny Thun-Hohensteinů. Rukopis byl posléze získán Národní knihovnou ČR v Praze a dnes je zde uložen pod signaturou XIX A 26. Na druhém foliu tohoto kodexu je zapsána zpráva o objevení a koupi předbělohorského tisku se záznamy Píseckého. Pravděpodobným nálezcem a opisovatelem byl Jan Heidel (1740–1782), kancelista

⁸²⁹ O událostech v Praze této doby se dočteme i v řadě zápisků osobního charakteru, jako jsou například zápisky Vodňanských z Uračova či drobné přípisy v různých knihách.

⁸³⁰ O době dokončení textu viz J. V. Šimák, FRB VI. Praha 1907, s. XXXV–XXXVI.

⁸³¹ Šlo o tisk: Jan Zlatoústý, *Adversus gentes*. Basilej 1523.

královské komory, sběratel a též přítel Františka Martina Pelcla.⁸³² Na základě tohoto opisu vznikl další, jen o něco málo mladší opis Gelasia Dobnera, uložený původně v jeho pozůstalosti. V té se nacházel ještě v roce 1901, kdy Josef Vítězslav Šimák pozůstalost popsal a zveřejnil v Časopise českého muzea.⁸³³ Dnes je tento opis neznámý.

Stejně tak nevíme, kde se nachází a zda vůbec ještě existuje původní tisk s rukopisnými přípisy Píseckého, který byl ještě na přelomu 18. a 19. století v klášteře premonstrátů v Milevsku. Roku 1800 pořídil strahovský knihovník Kašpar Jan Boušek z tohoto tisku opis rukopisných záznamů Jiřího Píseckého, který je dnes uložen ve Strahovské knihovně v Praze.⁸³⁴ Podle tohoto opisu Kašpara Jana Bouška vydal kroniku Píseckého roku 1801 v Praze tepelský kanovník L. Chrysostom Pfrogner v knize *Einleitung in die Christliche Religions- und Kirchen Geschichte überhaupt, und in die Kirchengeschichte Böhmens insbesondere* na stránkách 164–180 pod názvem *Notata historica*.⁸³⁵ Ačkoliv děčínský i strahovský rukopis podle svého tvrzení vycházely z originálu, mírně se od sebe liší. Další z opisů Píseckého kroniky je uložen v Biskupské knihovně v Litoměřicích pod signaturou BIF 425. Jde o rukopis z konce 18. století, v jehož úvodu je též opsána zpráva o nálezu tisku s kronikou. Písecký měl ve své literární činnosti pokračovat, avšak pokračování kroniky, ve kterém mělo být zachyceno období vlády Ferdinanda I., se do dnešní doby nedochovalo.

Edice a literatura

Edici textu kroniky, spolu s dalšími písemnostmi Jiříka Píseckého, včetně jeho biografie, publikoval Josef Vítězslav Šimák v šestém svazku ediční řady Pramenů dějin českých.⁸³⁶ Podkladem edice se stal Bouškův opis. Rukopisům obsahujícím opisy kroniky Píseckého se věnoval také Bohumil Ryba ve Studiích o rukopisech.⁸³⁷

⁸³² A. Richterová, Děčínské rukopisy ze sbírky Františka Martina Pelcla (1734–1801), nyní ve fondech Národní knihovny České republiky, č. 27, s. 75–77.

⁸³³ J. V. Šimák, Pozůstalost Gelasia Dobnera, s. 126. Pozůstalost je dne uložena v Praze, v Národním archivu. Rukopis měl být pod sign. XLVII/o.

⁸³⁴ Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DF IV 45. Popis rukopisu přinesl Bohumil Ryba: Soupis rukopisů Strahovské knihovny Památníku národního písemnictví v Praze III. DF–DG (čís. 1236–1621, s. 122, č. 1393. Viz též J. V. Šimák, FRB VI, s. XXXVIII.

⁸³⁵ B. Ryba, K textu korespondence a paměti mistra Jiříka Píseckého a k jeho životopisu. Studie o rukopisech 11, 1972, s. 42; J. V. Šimák, FRB VI, s. XXXVII.

⁸³⁶ J. V. Šimák, FRB VI, s. XXXIII–XXXVII, edice: s. 345–362 (Listy a kronika M. Jiřího Píseckého).

⁸³⁷ B. Ryba, K textu korespondence a paměti mistra Jiříka Píseckého a k jeho životopisu, s. 41–65.

b) Letopis pražského měšťana

Z první poloviny 16. století se dochovaly kronikářské záznamy neznámého pražského měšťana, které vznikly v prostředí Nového Města. O autorovi kronikářských záznamů nemáme žádné zprávy. Z textu můžeme vyčíst, že byl zastánce německé reformace a novoutraktivismu a že se nijak netajil svým nepřátelským postojem vůči katolíkům. O jeho postavení ani rodině však nejsou v jeho díle žádné zmínky.

Kronikářské zápisky neznámého autora volně navazují na *Staré letopisy české* a spíše analistickou formou zachytily významné události od počátku 16. století do roku 1539. Autor začal se spisováním nejspíše v období po nástupu Ferdinanda I. na trůn. Svědčí o tom skutečnost, že po roce 1528 jsou záznamy psány průběžně a jsou dovedeny až do roku 1539. Počet i rozsah zpráv k jednotlivým létům se liší, pro některé roky chybějí úplně. Centrem jeho zájmu je dění v Praze, poměrně stejně jsou zastoupeny zprávy o událostech v Novém i Starém Městě. Malá Strana přitom zůstala stranou jeho zájmu. Pokud jde o záznamy dokumentující každodenní život ve městě, nacházíme jich zde velmi málo. V zápisech se dokonce ani nepromítla napjatá situace mezi městy a šlechtou. Přestože autorova pozornost je soustředěna na Prahu, nalezneme i zprávy o širším dění. Jde však o události, které jsou ve většině případů zapsané i v jiných soudobých pramenech; byly tedy nejspíše odněkud opsány. Zcela ojedinělé v záznamech této doby jsou jeho zprávy o výbuchu Etny či dobytí Tunisu císařem Karlem V. Pouze dva záznamy se vymykají celkovému charakteru zápisů, a to k roku 1518 a 1524.⁸³⁸ K roku 1518 se neznámý autor rozepsal o škodlivosti spojení obou pražských měst a svůj nesouhlas s jejich sjednocením, který byl vždy ku škodě Nového Města, rozvedl na celých šest stran.⁸³⁹ Také zápis k roku 1524 o převratu v Praze vyjadřuje osobní postoj autora jako představitele určité vrstvy pražských obyvatel nespokojených s Paškovým převratem a jeho důsledky. Autor sám se hlásil k novoutraktivistům.

Dochování

Letopisecké záznamy neznámého novoměstského měšťana tvoří součást sborníku historických textů, sepsaného v letech 1504–1623, který byl v 17. století označen jménem Jana Durycha ze Sonneberku. Obsahuje texty *Starých letopisů českých*,

⁸³⁸ Bohdan Zilyňskij, Novoměstské letopisecké záznamy z počátků vlády Ferdinanda I. FHB 5, 1983, s. 153.

⁸³⁹ Tamtéž, s. 154–155.

dovedené do roku 1504, několik právních textů a zmíněné kronikářské záznamy.⁸⁴⁰ Rukopis byl původně uložen v děčínské thunovské knihovně pod signaturou MS 215. Dnes se nachází Národní knihovně ČR v Praze, kam přešel s dalšími rukopisy z této knihovny.⁸⁴¹ Kronikářské záznamy novoměstského měšťana nebyly pozdějším generacím zcela neznámé, jak svědčí existence jejich dvou opisů z 18. století. Oba jsou uloženy v Knihovně Národního muzea, avšak jejich text je mírně upraven. Jeden z nich si pro sebe pořídil Gelasius Dobner. Ten později přešel do majetku Neuberků.⁸⁴²

Edice a zpracování

Kronikářskými záznamy neznámého pražského měšťana se zabýval Bohdan Ziliňský. Ve své studii z roku 1983 zápisky analyzoval a zhodnotil a následujícího roku pak vydal edici tohoto pramene.⁸⁴³

c) Kronika Bartoše písaře

Období rozporů mezi konzervativními kališníky a příznivci luterství, které se vyhrtilo spolu se zápasem o moc v Praze počátkem dvacátých let 16. století, zachytil ve svém kronikářském díle staroměstský písař Bartoš. V roce 1524 se Janovi Paškovi z Vratu, zastánci konzervativního směru, podařilo provést převrat v pražských městech a soustředit takřka neomezenou moc ve svých rukou. On a jeho stoupenci pak velmi radikálně vystupovali proti rozmáhajícímu se novoutrakvismu i Jednotě bratrské, docházelo nejen k vypovězení nepohodlných měšťanů, ale i k popravám kacířů. Po nástupu Ferdinanda I. na trůn se situace ještě zhoršila a v Praze se zvedla vlna nespokojenosti, kterou panovník využil a v roce 1528 jmenoval novou městskou radu, nikoliv společnou pro obě města, ale pro každé zvlášť, a Paška zcela vynechal. Tím se napětí v Praze uklidnilo a vypovězení měšťanů se mohli vrátit do svých domovů.⁸⁴⁴

⁸⁴⁰ Jeden z jeho textů nazvaný Dávni práva i rozepré Nového a Starého Měst Pražských publikoval již František Palacký v ČČM 10, 1836, s. 299–322.

⁸⁴¹ Rukopis popsal Jan Kapras ve stati Rukopisy děčínské, ČČM 78, 1904, s. 428–429. Dnes je uložen pod sign. XIX C 19. Popis rukopisu viz A. Richterová, Děčínské rukopisy ze sbírky Františka Martina Pelcla (1734–1801), č. 89, s. 203–211.

⁸⁴² Jde o rukopis sign. III A 42 (František Michálek Bartoš, Soupis rukopisů Národního muzea v Praze I, s. 556, s. 114) a III A 53. Tento rukopis pochází z knihovny v Čejeticích. J. V. Šimákem byl v soupisu Dobnerovy pozůstalosti uveden pod signaturou XLIV/d.

⁸⁴³ B. Ziliňský, Novoměstské letopisné záznamy z počátků vlády Ferdinanda I. FHB 5, 1983, s. 151–171. Týž, Letopis měšťana Nového Města pražského z let 1492 až 1539. Pražský sborník historický 17, 1984, s. 52–89.

⁸⁴⁴ K převratu a událostem v Praze počátkem 16. století podrobněji viz J. Janáček, Malé dějiny Prahy. Praha 1983, s. 159–160. Nejnověji pak P. Vorel, Velké dějiny země Koruny české VII. 1526–1618. Praha 2005, s. 73–74.

Jedním z příznivců luterství, do jejichž života výrazně zasáhly výše zmíněné události, byl zmíněný písař Bartoš (asi 1470–1535), absolvent pražské univerzity a staroměstský měšťan, který se kromě úřadu věnoval i obchodu s plátnem, jenž mu poskytoval dobré hmotné zajištění. Byl přívrženec Lutherova učení, a tak byl po převratu perzekuován a musel v srpnu 1525 opustit Prahu. Po několika letech vyhnanství, které strávil nejspíše v Kutné Hoře, se mohl v roce 1529 po pádu Paška vrátit.

Své zážitky i pocity z oné doby vtělil do díla, jež pravděpodobně nazval *Knihy o příhodě a pozdvižení jedněch proti druhéj v obci Pražské*. Tak alespoň zní titul dnes nejstaršího dochovaného rukopisu. Nelze hovořit o městské kronice v pravém slova smyslu, ale spíše o osobní výpovědi očitého účastníka pražského převratu, v níž obhazuje stanovisko své strany.

Svou práci začal Bartoš psát pravděpodobně v roce 1529 po svém návratu do Prahy a dokončil ji nejspíše v roce 1534. Nejde v ní o chronologické zachycení událostí, ale o snahu přinést souvislé vyprávění o letech 1524–1530, s přesahy do roku 1533. Svě dílo psal bezprostředně po nastalých událostech, hluboce ovlivněn prožitou skutečností; je značně tendenčně zaměřeno a má obranný charakter.

Kronika Bartoše písaře je rozdělena do čtyř (pěti) knih, kterým předchází dvě předmluvy.⁸⁴⁵ V první autor vysvětluje účel, který sepsáním kroniky sledoval, ve druhé prezentuje svou lásku k pravdě a objektivnímu líčení událostí (což ovšem jeho text zcela popírá). Součástí této předmluvy je též stručný obsah jednotlivých knih. Každá kniha a kapitola má v záhlaví stručný obsah, ovšem ve dvou nejstarších recenzích tento stručný obsah schází a není tedy jisté, že původní rukopis Bartoše byl takto strukturován. Je také docela dobře možné, že záhlaví bylo dílem až pozdějších písařů. Přehled obsahu jednotlivých knih přinesl Josef Vítězslav Šimák již ve své studii v roce 1903.⁸⁴⁶ První kniha pojednává o pražském převratu, druhá o náboženské otázce, v níž vyzdvihuje stanovisko strany pisatele, a na závěr jsou opět vyličeny pražské události, zejména vypovězení protivníků vítězné strany. Třetí kniha je nejkratší (obsahuje pouze osm kapitol), končí smrtí krále Ludvíka Jagellonského. Čtvrtá kniha je naopak nejobsáhlejší, popisuje události po smrti Ludvíka, volbu Ferdinanda I. a jeho řešení celé situace. Konec bouře je souvisle popsán v kapitolách 19–35. Následující dvě kapitoly jsou věnovány dění v Praze po odeznění bouří. Je však možné, že autorem tohoto textu již

⁸⁴⁵ *Pátá kniha neboli anotací* je součástí jen několika opisů.

⁸⁴⁶ J. V. Šimák, *Kronika Bartoše písaře*. VČAVU 12, 1903, s. 670–671.

nebyl Bartoš, ale někdo další. Pátá kniha nazvaná *Annotací* obsahuje různé přídavky a úvahy, například pojednání o nevinném, utrpení vypověděných či vyjasnění zlých příčin, srovnání s bouří roku 1483.

Bartoš pisař používal ke své práci řadu písemností, opsal tak do kroniky někdy celé, jindy jen část různých listů, artikulů i traktátů, které chronologicky seřadil. Jeho vlastní podíl práce sestává především z úvah o nastalé křivdě, ke které se vrací v různých částech kroniky.⁸⁴⁷

V žádném případě nelze hovořit o nezúčastněné objektivitě pouhého kronikáře, i když se do této role Bartoš pisař stylizoval: ... *psáti jen o tom, co viděl nebo slyšel od lidí hodnověrných ... psáti v jisté pravdě nestranně, ne z pochlebenství a přízně, ani z potupy a nelibosti*. Ve skutečnosti byly jeho emoce daleko silnější než původní úmysl, a tak celý spis nese stopy rozhořčení, osobní zaujatosti a pocitu křivdy. Jak již podotkl Josef Vítězslav Šimák, autorovi nešlo ani tolik o zachycení události samé, jako o sepsání obhajoby a podání vysvětlení z pohledu těch, kteří byli pražským převratem v roce 1524 perzekuováni.⁸⁴⁸

Dochování

Autograf kroniky Bartoše pisaře se nedochoval, existuje však řada opisů, z nichž nejméně sedm bylo sepsáno ještě před Bílou horou. Nejstarší z nich, jenž vznikl roku 1535, použil Josef Vítězslav Šimák pro svou edici.⁸⁴⁹ V jejím úvodu přinesl Šimák výčet známých rukopisů (stejně jako ve studii ve Věstníku akademie věd a umění roku 1903), kde zmiňuje 17 rukopisů, z toho dvě deperdita.⁸⁵⁰ Již tehdy mezi ztracená díla náležel Pelclův rukopis ze 17. století a rukopis Slavatův, o kterém se zmiňoval Bohuslav Balbín.⁸⁵¹ Oba rukopisy jsou nezvěstné i v současnosti. Oproti Šimákovu soupisu je dnes také nezvěstný rukopis vídeňského právníka JUDr. Leopolda Katze, který byl tehdy v soukromých rukou. Mělo jít o úhledný opis Bartošovy kroniky z roku 1594, který kromě Bartoše obsahuje i další texty.

Z dnes známých rukopisů neměl Šimák možnost vidět rukopis z knihovny Tomáše Pešiny z Čechorodu, později uložený v zámecké knihovně v Duchcově (dnes v

⁸⁴⁷ Využití pramenů Bartošem viz J. V. Šimák, Bartoš pisař. ČČH 7, 1901, s. 393–400.

⁸⁴⁸ Tamtéž, s. 400–407.

⁸⁴⁹ FRB VI, Kronika Bartoše pisaře, s. 246–247.

⁸⁵⁰ Josef Vítězslav Šimák zařadil do výčtu i rukopisy, kde jsou opsány části z Bartošovy kroniky, jako je například rukopis v NK Praha, sign. XVII F 51 – Historie bratří českých, kam byl převzat popis událostí 1524–1531, či rukopis křižovnický sign. XXII A 6 (NK Praha) obsahující sborník Marka Bydžovského z Florentina, který převzal některé pasáže z Bartoše (FRB VI, s. XXV–XXVI).

⁸⁵¹ J. V. Šimák, FRB VI, s. XXVI.

Mnichově Hradišti), o jehož existenci však věděl.⁸⁵² Oproti jeho výčtu rukopisů jsou dnes známy ještě další opisy Bartoše. Jeden z nich je součástí sborníku historických textů ze 17. a 18. století, uchovávaného dnes v Archivu hlavního města Prahy pod signaturou 3565. Opis Bartošovy kroniky v tomto sborníku vznikl v roce 1630 ve městě Pirně, jak ukazuje kolofon na straně 272: *Skonává jest tato historie v létu 1630 v městě Perně v Míšeňské zemi, v vyhnání z vlasti naší milé pro Evangelium svaté. A dokonáno jest 20. Januarii, to jest den sv. Fabiána Šebestiána*. Druhým je rukopis pražské lobkovické knihovny z konce 18. století.⁸⁵³

V současnosti je tedy známo jedenáct raně novověkých opisů Bartošovy kroniky, dále jeden z počátku 19. století a dva částečné opisy, jeden z 16. a druhý z 18. století. Oba jsou uloženy v Knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahově v Praze pod jednou signaturou (DD III 61). Starší opis obsahuje na dvaceti foliích opsanou část první knihy, kapitoly 1–10, druhý má kromě první knihy Bartoše opsány ještě další texty. Je také rozsáhlejší, má 99 folií.

Rukopisy s opisem Bartošovy kroniky se liší jen nepatrně, většinou není dochován opis páté knihy. Bartošův text je také často součástí sborníků, které obsahují opisy více historických textů.⁸⁵⁴ Nezodpovězenou otázkou nadále zůstává, jak vypadal originál rukopisu a jaký byl vlastně jeho původní název. Strahovský opis, jenž je v současnosti nejstarším známým, nemá žádný přímý název, vyčteme ho pouze z počátku opisu, který je uveden slovy: *Počínají se knihy o příhodě a pozdvižení jedněch proti druhéj v obci Pražské*. Stejnými slovy začíná i opis ve sborníku Tomáše Pešiny z Čechorodu ze zámecké knihovny v Mnichově Hradišti. Názvy jednotlivých rukopisů, pokud jsou vůbec uvedeny, se od sebe liší, někdy jsou uvedeny jako „kronika“, jindy jako „knihy“.

Edice a zpracování

Bartošova kronika se dočkala svého vydání poměrně velmi brzy, a to již v roce 1851, kdy zaujala archiváře pražského městského archivu Karla Jaromíra Erbena natolik, že pořídil její edici, při které vycházel rukopisů uložených v Národní knihovně ČR v

⁸⁵² Mnichovo Hradiště, Zámecká knihovna sign. 47 11 6, starší sign. 1144.

⁸⁵³ Praha NK, sign. XXIII C 46.

⁸⁵⁴ Dvakrát je uveden v jednom rukopisu společně s textem Sixta z Ottersdorfu (Praha, AMP 3563; ZK Mnichovo Hradiště 47 11 6), v jiných sbornících jsou k němu připojena pojednání o kompaktech (Praha, NK XVII D 5; Vídeň, ÖNB 7745, Litoměřická Biskupská knihovna BIQ 10), dvakrát je opsána pře kněze Havla Gelasta Vodňanského (Praha, NK XVII C 4, litoměřický rukopis). Někdy jsou na závěr připojeny ještě drobnější texty (opisy listů, proroctví apod.).

Praze.⁸⁵⁵ Jeho zpracování však již koncem 19. století nevyhovovalo tehdejšímu požadavkům historické vědy a ediční práce, a proto bylo rozhodnuto vytvořit edici novou a přinést ji v rámci Pramenů dějin českých. Dílu a osobě Bartoše písaře se intenzivně věnoval Josef Vítězslav Šimák. Výsledky svého výzkumu uveřejnil postupně, nejprve ve dvou studiích.⁸⁵⁶ Nová edice pak vyšla z jeho ruky v roce 1907 v šestém svazku *Fontes rerum Bohemicarum*, kde v komentáři přinesl výčet všech známých rukopisů, včetně deperdit, a jejich genezi. Základem jeho práce se stal rukopis dnes uložený v Knihovně Královské kanonie na Strahově pod signaturou DA II 35, který obsahuje text všech pěti knih bez dalších přídavek. Ve svém výzkumu dospěl Šimák k názoru, že žádný z dochovaných a jemu známých rukopisů nevznikl vzájemným opisem.

d) Acta rerum gestarum Sixta z Ottersdorfu

Staroměstský měšťan Sixt z Ottersdorfu se do našich dějin zapsal nejen jako kancléř Starého Města a majitel domu na Staroměstském náměstí, ale především jako kronikář pohnuté doby let 1546 a 1547. Jeho dílo je podrobným vylíčením událostí prvního stavovského odboje a jako takové bylo ceněno historiky mnoha generací. Charakter jeho práce není jednoznačný, neboť do první části svého spisu zařadil především opisy dokumentů, které spojil drobnými kronikářskými záznamy. Druhá část práce má však již jednoznačně kronikářský charakter.⁸⁵⁷ Přestože se Sixt z Ottersdorfu neangažoval ve stavovském odboji let 1546 a 1547 přímo, zastával v této době místo kancléře na Starém Městě a z jeho funkce vyplývala i jistá účast na povstání. Proto také byl po vítězství panovníka potrestán: jednak pobytem ve vězení v Černé věži na Pražském hradě, jednak ztrátou funkce písaře. Do městské samosprávy se však posléze zase vrátil. V roce 1575

⁸⁵⁵ Edici vydal pod názvem: Bartošova kronika pražská od léta Páně 1524 do konce léta 1530 (Praha 1851). Vycházel z rukopisu sign. XVII D 5, jako druhý pak využíval rukopis sign. XVII C 4.

⁸⁵⁶ J. V. Šimák, Bartoš písař. ČČH 7, 1901, s. 310–326, 393–407 a Kronika Bartoše písaře. VČAVU 12, 1903, s. 241–257, 333–343, 463–484, 551–576, 645–671.

⁸⁵⁷ Dílem a osobou Sixta z Ottersdorfu se zabýval po polovině 19. století Josef Riss, Život a literární působení Sixta z Ottersdorfu ČCM 35, 1861, s. 72–84, 159–170, který již předtím uveřejnil zmínku o tomtéž v Programu jičínského gymnasia v roce 1857/1858 (s. 3–10). Nejnověji se dílu Sixta z Ottersdorfu zejména po stránce metodologické a literárně historické věnoval Zdeněk Beneš ve svých pracech: Akta aneb Knihy památné čili historie Sixta z Ottersdorfu. ČČH 90, 1992, s. 188–203; týž, Historický text a historická skutečnost. Studie o principech českého humanistického dějepisectví. Praha 1993, zejména s. 77–88.

byl účastníkem zemského sněmu jednajícího o České konfesi a o této události zanechal písemnou zprávu, tzv. *Diarium českého sněmu*.⁸⁵⁸

Sixt z Ottersdorfu pocházel z dobře situované rodiny v Rakovníku. Studoval ve Wittenbergu a poté v Praze, kde roku 1534 získal titul bakaláře. Po dokončení studií již v hlavním městě zůstal. V roce 1537 se stal písařem špitálu sv. Pavla. Následujícího roku obdržel městské právo a zastával nejprve funkci písaře a později, roku 1546, kancléře Starého Města pražského. Mezitím se oženil s movitou vdovou. Manželství však nevydrželo dlouho, v roce 1553 žena zemřela a o čtyři roky později uzavřel druhý sňatek s dcerou významného litoměřického měšťana Jana Mráze. Sixt zemřel v roce 1583 v Praze a jeho majetek přešel na syna Jana Theodora (1569?–1654), který se angažoval ve stavovském povstání let 1618–1620 a jen na přímluvu svého švagra Jana Arnošta Plateyese z Plattenštejnu unikl popravě. Odešel do Pirny, kde také v roce 1654 zemřel, když předtím žil v Žitavě a Drážďanech.⁸⁵⁹

Své znalosti zužitkoval Sixt z Ottersdorfu nejen při působení v staroměstské kanceláři, ale také v literární činnosti. Je tvůrcem českého kancionálu, uloženého dnes v Národní knihovně ČR v Praze.⁸⁶⁰ Iniciály S. Z. O. uvedené pod několika písněmi ukazují, že Sixt mohl být přímo jejich autorem.⁸⁶¹ Zpracoval také rejstřík k Zemskému zřízení, vydanému v roce 1550 a 1564,⁸⁶² napsal několik předmluv k překladům, zejména k Bibli,⁸⁶³ a v roce 1553 ke spisu *Život Adamův aneb Solfernus*.⁸⁶⁴ Byl také překladatelem několika samostatných děl z latiny. Jako první vyšel v roce 1540 jeho překlad, na kterém spolupracoval se svým bratrem Ambrožem, *Knihy o věcech a způsobích národu tureckého*,⁸⁶⁵ dále v roce 1547 byl vydán překlad díla Ammonia Alexandria *Život pána našeho Ježíše Krista* a v roce 1549 *Knížka velmi utěšená a lidem všecknĕm na tomto svĕtĕ zarmúceným velmi prospĕšná i užitečná*, jejímž autorem byl

⁸⁵⁸ Sixt zde zanechal podrobný zápis snĕmovního jednání, vĕtĕně záznamů projevů vystupujících politiků. Svou práci sepsal nejspíše na základĕ písemných poznámek, které si učinil při snĕmovních jednáních o Českou konfesi. Sám se totiž podílel na její přípravĕ a na snĕmu vystoupil jmĕnem městského stavu. Sixtovy zápisy ze snĕmu vydal ve ĕtvrtĕm svazku edice Snĕmy české v roce 1886 (s. 318–392) František Dvorský. Opis Diaria, ovšem s řadou chyb, obsahuje také rukopis uložený v KNM sign. IV B 14 (společně s Akty let 1546 a 1547), dále rukopis v MZA Brno a rukopis roudnické lobkovické knihovny v Nelahozevsi, které se staly základem Dvorského edice.

⁸⁵⁹ Rukovĕť 4, s. 84–85.

⁸⁶⁰ Sign. XXIII B 8.

⁸⁶¹ Rukovĕť 4, s. 86.

⁸⁶² Knihopis. ĕ. 14316–14318.

⁸⁶³ Knihopis ĕ. 1101–1106.

⁸⁶⁴ Knihopis ĕ. 17597.

⁸⁶⁵ Knihopis ĕ. 3631.

svatý Isidor.⁸⁶⁶ Počátkem šedesátých let přeložil jedno v jeho době z nejčtenějších děl Erasma Rotterdamského pojednávající o přípravě ke smrti.⁸⁶⁷ Skládal také latinské básně a samozřejmě nelze opominout jeho písemnou činnost v městské kanceláři, kde je zakladatelem knihy špitálu sv. Pavla. Již z výběru překládaných titulů, zejména po roce 1547, je zřejmé, že Sixt z Ottersdorfu byl člověk hloubavý, který se zamýšlel nad lidskou

Podnět k sepsání událostí let 1546 a 1547, doplněném řadou opisů dokumentů, vyvolalo vydání písemností obhajujících stanovisko panovníka a jeho strany, jež vyšly pod názvem *Akta všech těch věcí*. Sixtův spis je dnes známý pod názvem *Acta rerum gestarum čili knihy památné*. Bohužel se nedochoval v originále, ale je znám z několika soudobých i mladších opisů. Název díla nepochází od Sixta samotného, ale dal mu jej až Josef Riss ve své práci podle prvních slov textu.

Sixtovo dílo věnované exponovaným rokům 1546 a 1547 je jak dílem kronikářským, tak i sbírkou nejrůznějšího materiálu, dokumentujícího zmiňovaná léta. Josef Teige usoudil, že Sixt původně zamýšlel vytvořit sbírku dokumentů, vztahujících se k letům odboje, kterou chtěl spojit stručnými záznamy. Do jeho činnosti však zasáhly rušivě sankce Ferdinanda I., neboť musel odevzdat materiál vzniklý v průběhu povstání, čímž přišel o většinu písemností. Část se jich však podařilo ukrýt a jejich opisy jsou zařazeny do druhé části jeho spisu.⁸⁶⁸ V úvodu první části vysvětluje Sixt důvody, které ho vedly k této jeho literární činnosti: ... *A když se již tak velikých, znamenitých a snad prve nikda nebývalých věcí dotklo, není věc spravedlivá, aby se toho mlčením pomíjeli mělo, ale skrz pořádné a krátké poznamenání potomkům a budoucím našim, aby raději v známost uvedeno bylo. Neb my lidé jsme smrtedlní, jako vody pomíjíme i také paměti naše, ale což se knihami (jakž jeden dobrý a učený muž nejvěrnějšími paměti lidských strážnými jmenoval) pro budoucí známost a vědomost poznamenává, to toliko samé trvanlivé pozůstává. A protož já, Sixt z Ottersdorfu, měštěnin Starého Města Pražského, chtěje práci svou všem vůbec posloužiti a maje taky na ten čas na sobě správu kancléřství Pražského, ježto za tou příčinou těch všech věcí a případností větší než někdo jiný vědomost jsem mít mohl, tyto knihy památné aneb Acta rerum gestarum jsem způsobiti a naříditi dal, aby budoucím a náměstkové moji tímto mým příkladům městům slavným pražským i všemu stavu našemu městskému Království českého takovým a*

⁸⁶⁶ Knihopis č. 206 a 3390.

⁸⁶⁷ Kniha Erasma Rotterdamského, v kteréž jednomu každému křesťanskému člověku naučení i napomenutí se dává, jak by se k smrti hotoviti měl. Praha 1563 a 1564. Knihopis č. 2356 a 2357.

⁸⁶⁸ Z. Beneš, Historický text a historická skutečnost, s. 77–78 a 80.

k tomu podobným v knihy tyto poznamenáním tím snadněji, a to, což by se kdy pamětihodného bud' v království tomto českém aneb v zemích okolních sběhlo, všecko pořádně s příčinami a jako latiníci s cirkumstancími poznamenávati a opisovati dali. Pak aby ti, ježto ještě na světě nejsou, když by koli potom byli od Pána Boha k pracím obecním povolání, o těch o všech věcech, kteréž se před nimi a za našeho věku dály, dostatečnou zprávu najíti mohli. K práci historika ho přivedlo vědomí, že on je tou nejlépe zpravenou osobou, která může zanechat vysvětlení událostí let 1546 a 1547 pro budoucí generace. Zmíněný úvod má mnoho společného s úvodem v jím nově založené pamětní knize špitálu sv. Pavla, kde též uvádí, že je založena pro lepší orientaci budoucích uživatelů. V úvodu druhé části svých Akt poznamenal, že se vynasnaží podat objektivní popis událostí. Jeho popis je však spíše subjektivní a prozrazuje emotivní zainteresovanost autora. Z celého díla pak zřetelně vystupuje morální akcent. Stejně jako ostatní autoři předbělohorské doby i on chápe veškeré dění z religiózního pohledu – vše se děje podle vůle boží.⁸⁶⁹

Dochování

Originál Sixtovy práce se nedochoval, a tak jeho text známe pouze z řady opisů. Nejstarší dnes známý opis je uložen v Národní knihovně ČR a vznikl v polovině 16. století.⁸⁷⁰ Kodex je psán jedním písařem a na více než čtyř stech stránkách obsahuje Sixtův text. Titulní list se nedochoval. Je svázan v soudobé renesanční vazbě. Tento rukopis se stal podkladem Janáčkovy edice.⁸⁷¹

Jen o něco mladší než zmíněný rukopis v Národní knihovně ČR je opis provedený více písaři, který byl kdysi v majetku Františka Ladislava Čelakovského a dnes je uložen v Knihovně Národního muzea v Praze.⁸⁷² Rukopis není úplný, neboť nemá žádný titulní list a začíná přímo Sixtovým textem. Jeho vzniku nebyla věnována zvláštní péče, spíše se zdá, že byl psán ve spěchu.

Další z rukopisů vznikl v roce 1591 a podle kolofonu na foliu 389r byl opsán na zámku Klášter u Mnichova Hradiště písařem Janem Bytouchovským pro Jana Labounského z Labouně. Posléze se dostal do rukou Františka Martina Pelcla, který ho pečlivě prostudoval, jak ukazují jeho četné poznámky v textu, a s děčínskou thunovskou

⁸⁶⁹ Rozbor jeho záznamů na základě vydaných edic viz Z. Beneš, *Historický text a historická skutečnost*, s. 81–82.

⁸⁷⁰ Praha NK, sign. XVII B 1, Cim J 192.

⁸⁷¹ J. Janáček, (ed.), *Sixt z Ottersdorfu, O pokoření stavu městského léta 1547*. Praha 1950.

⁸⁷² Sign. II C 8. F. M. Bartoš, *Soupis rukopisů Národního muzea v Praze I*, s. 74, č. 365. Jméno Františka Ladislava Čelakovského uvádí vlastnická poznámka na předním předešlé.

knihovnou přešel do Národní knihovny ČR, kde je uložen pod signaturou XIX B 35.⁸⁷³ Podle tohoto rukopisu byl sepsán pozdější opis uložený dnes v Knihovně Národního muzea v Praze.⁸⁷⁴

Další tři opisy z počátku 17. století vznikly nejspíše podle jediné předlohy, neboť všechny mají na závěr chronogram udávající rok 1596. Je možné, že původní předlohu, ze které zmíněné tři rukopisy vycházejí, opsál písař Matyáš Souček z Jistebnice, který je uveden v kolofonu rukopisu uloženého v Knihovně Národního muzea v Praze, jenž kromě Sixtových Akt obsahuje též jeho Diarium sněmu roku 1575.⁸⁷⁵ Zbylé dva rukopisy, z nichž jeden je uložen v Biskupské knihovně v Litoměřicích pod signaturou BIF 81 (dnes v SOA Litoměřice) a druhý v bývalé pražské lobkovické knihovně, dnes součásti Národní knihovny v Praze, pod signaturou XXIII D 20, nemají sice kolofon vypovídající o Matyášovi Součkovi z Jistebnice opsán, shodný je však u všech třech rukopisů závěrečný chronogram na závěr textu: *Sit Laus aethereo tanto pro munere Patri Augustus finit dextera, finit opus*, jenž dává datum 1596. Neúplný opis z konce 16. století je také uložen v Metropolitní knihovně v Olomouci pod signaturou CO 396.

Z počátku 17. století pocházejí další dva opisy Sixtova textu, a to vídeňský,⁸⁷⁶ jenž nese datum 1601. Kromě Sixtových Akt obsahuje opis majestátu Vladislava Jagellonského o pikartech a list Jednoty bratrské z roku 1547 ke králi Ferdinandovi I. Druhý rukopis z této doby je uložen v Knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahově a pochází pravděpodobně z knihovny Jana Šenovského z Limuzy, jak ukazuje supralibros I SS A L s erbem a datem 1607.⁸⁷⁷ Před polovinou 17. století vznikl v prostředí exulantů v Sasku další rukopis, obsahující mimo drobnější texty dvě významná česká historická díla, a to již výše zmíněnou kroniku Bartoše písaře a Sixtova *Acta rerum gestarum*. Zatímco u Bartoše je poznamenán rok i místo vzniku, u textu Sixta nic podobného nenacházíme.⁸⁷⁸ Z přelomu 16. a 17. století také pochází opis uložený dnes v Národní knihovně v Petrohradě, obsahující kromě Sixta i další texty.⁸⁷⁹

⁸⁷³ A. Richterová, Děčínské rukopisy ze sbírky Františka Martina Plecla (1734–1804), s. 178–180.

⁸⁷⁴ Jde o opis z druhé poloviny 18. století, uložený pod signaturou III A 10.

⁸⁷⁵ Sign. IV B 14. Protože se na vzniku rukopisu podílelo více písařů, je vyloučeno, že by tento muzejní rukopis byl opsán jmenovaným Matyášem Součkem z Jistebnice.

⁸⁷⁶ Vídeň, Österreichische Nationalbibliothek, sign. 8803*.

⁸⁷⁷ Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DE V 13.

⁸⁷⁸ Rukopis je dnes uložen v Archivu hlavního města Prahy ve fondu Sbirka rukopisů, sign. 3565.

⁸⁷⁹ Rukopisy s texty Sixta z Ottersdorfu se zabýval Georgij Pavlovič Melnikov, který publikoval několik studií věnovaných této problematice (mj. vydal v roce 1989 výběrovou edici díla Sixta z Ottersdorfu). Rozbor zmíněného sborníku vyšel pod názvem Český rukopisný sborník z přelomu 16. a 17. století ve

Sixtovo dílo *Acta rerum gestarum* přitahovalo pozornost učenců, historiků, ale též prostých měšťanů, hned po svém vzniku, jak svědčí řada dochovaných opisů. Jeho spis byl známý jak utrakvistickému mladoboleslavskému písaři Jiříku Kezeliovi Bydžovskému, tak i katolíkovi Vilému Slavatovi z Chlumu a Košumberka, který jej použil při svém historickém spisování.⁸⁸⁰

Edice a zpracování

Jako první zpřístupnil Sixtovo dílo veřejnosti, byť ne v celé šíři, již v roce 1918 Josef Teige.⁸⁸¹ Jeho novější edici vydal v polovině 20. století Josef Janáček, a to podle rukopisu nejstaršího známého rukopisu s textem Sixta z Ottersdorfu, uloženého v Národní knihovně ČR v Praze. Janáček ve své práci pouze vynechal závěrečný list Žateckých, který obsahuje výpis ze zemských desk týkající se konfiskace jejich majetku.⁸⁸² Rozborem Sixtova textu a zařazením jeho díla do české humanistické historiografie se zabýval Zdeněk Beneš ve výše citovaných studiích.

e) Pamětná knížka Jana Piláta Rakovnického z Jenštejna

Na přelomu 16. a 17. století vytvářel své kronikářské záznamy staroměstský měšťan Jan Pilát Rakovnický z Jenštejna, které nazval *Pamětní knížkou*. Ani jeho práce se však podobně jako Bartošova či Sixtova nedochovala v originále. Známe ji pouze z mladších opisů ze 17. století, které nejspíše vycházely ze stejné předlohy.

O osobě staroměstského měšťana a kožešníka Jana Piláta Rakovnického z Jenštejna nemáme příliš mnoho informací, většina z nich pochází z jeho zápisků. Jestli měl nějaké vzdělání, nevíme, avšak vzhledem k funkcím, které ve svém životě zastával: cechmistr kožešníků, radní a dokonce v roce 1601 purkmistr, je to pravděpodobné.⁸⁸³ O datu jeho narození lze pouze spekulovat, v úvahu přichází období kolem poloviny 16. století. Stejně jako neznáme datum jeho narození, nevíme nic ani o jeho smrti. Ta nastala nejdříve po roce 1605, neboť do tohoto roku sahají jeho letopisecké záznamy.

Zápisky staroměstského měšťana Jana Piláta Rakovnického z Jenštejna, jehož dům stál na Staroměstském náměstí, jsou více anály než kronikou. Zápisy jsou strohé,

sbírkách ruské Národní knihovny v Petrohradě. (Výsledky rozboru.) FHB 18, 1997, s. 87–98. V Petrohradské knihovně by měly být ještě další dva opisy Sixtova textu.

⁸⁸⁰ Z. Beneš, Akta aneb Knihy památné čili historie Sixta z Ottersdorfu, s. 190, poznámka 9.

⁸⁸¹ Josef Teige, Sixt z Ottersdorfu, Knihy památné o nepokojných letech 1546 a 1547. Praha 1918.

⁸⁸² J. Janáček, (ed.), Sixt z Ottersdorfu, O pokoření stavu městského léta 1547. Praha 1950.

⁸⁸³ Informace o jeho životě přináší v úvodu své edice Jiří Dvorský, Pražské paměti Jan Piláta Rakovnického z Jenštejna z let 1575–1605. Pražský sborník historický 7, 1972, s. 161.

dvou či tří řádkové, jen výjimečně rozsáhlejší. Události, které považoval Pilát za důležité uchovat budoucím generacím, jsou zachyceny v chronologickém sledu, nejvýše má čtyři záznamy k jednomu roku. Pro léta 1580, 1583, 1588, 1591 a 1603 nejsou dokonce uvedeny žádné zprávy. Celkem jeho pamětní zápisky obsahují popis 65 událostí a zachytily období let 1575–1605. Všechny dochované opisy mají stejné řazení záznamů: nejprve uvádějí události let 1581–1605, ne zcela přesně chronologicky, a teprve poté, ve druhé části díla, záznamy pro roky 1575–1586. Protože však nemáme k dispozici originál, nelze určit, zda původní řazení zpráv bylo stejné. Stejně tak nám nedostatek pramenů nedovoluje zdůvodnit, proč byl za počátek záznamů vybrán právě rok 1575. Otázek, které si můžeme položit v souvislosti s *Pamětnou knížkou* Jana Piláta z Jenštejna a na které neznáme a nejspíše už nikdy nenajdeme odpověď, je více. Jednou z nich je i podoba originální verze, která mohla být značně širší, než známe z opisů.

Pilát psal to, co mu bylo blízké, co sám zažil nebo o čem slyšel. Poloha jeho domu mu umožňovala být bezděčným svědkem řady událostí, především různých návštěv, které procházely přes Staroměstské náměstí. Jeho práce je kronikou současnosti, zaznamenává události jeho dospělých let.

Jako všechny autory kronik této doby ho zajímaly především události neobvyklé a mimořádné. Značnou pozornost věnoval zahraničním poselstvům; zprávy o nich tvoří téměř čtvrtinu všech jeho zápisů. Dále zachytil výkyvy počasí, zejména v souvislosti s povodněmi, dvakrát zmínil i nebeské úkazy. Jde však o pouhé konstatování faktu: k roku 1590 uvedl zatmění slunce a k roku 1596 kometu, která se objevila na nebi v červenci. Na rozdíl od jiných autorů své doby však nespojuje tyto jevy s budoucími událostmi, nevidí v nich boží výstrahu a ani je nijak nekomentuje. Podobně je tomu u zápisů jiných pohrom, jako byl mor či požáry. Zprávy o moru zmiňuje k roku 1581, 1582 a 1599, přičemž nejjobširnější je zpráva k roku 1582, která je v pamětech zařazena jako první. Vypovídá o moru v pražském židovském městě a útěku židů před morem z Prahy.⁸⁸⁴

Jaká měřítko uplatňoval při výběru událostí hodných zaznamenání, je otázkou. Jisté je, že to byly především události odehrávající se na Staroměstském náměstí a dále ty, které nějak souvisely s jeho životem. Ať už to byl mor, povodně či jiná neštěstí. Některé z jeho zpráv však přes svou strohost nepostrádají zajímavostí. Jednak jsou to popisy poselstev a jejich přivítání (roku 1595 poselství moskevské), jednak jsou to

⁸⁸⁴ J. Dvorský (ed.), *Pražské paměti Jan Piláta Rakovnického z Jenštejna z let 1575–1605*, s. 165.

události přímo se dotýkající života města a jeho obyvatel, jako bylo vzbouření pekařské chasy a její potrestání v roce 1601. Ani zde však nedal autor najevo své pocity. Snad jediné k roku 1590, kde u zprávy o zřízení koše lze rozpoznat jeho nesouhlas s císařským nařízením zasahujícím do městské autonomie. Podobně k roku 1592, kdy se přemnožily myši, uvedl: *Což všem bylo k podivení*. Přes neosobní charakter jeho zápisů, lze z nich vycítit autorovu úctu k panovníkovi a šlechtě. Nelze však například z textu rozpoznat, jakého vyznání autor byl. O církevním životě se prakticky vůbec nezmiňuje, pokud nechceme počítat jeho zprávu o obnovení dolejší konzistoře v roce 1581. Jeho nezáměr o náboženské otázky, které v této době byly značně vyhoceny, je udivující.⁸⁸⁵

Je také poněkud neobvyklé, že ač byl členem městské rady a dokonce nejpřednějším, záznamy týkající se jednání samosprávy Starého Města jsou omezeny pouze na zprávy o obnovení městské rady. Jedinou výjimku tvoří záznam o svolání zástupců královských měst v roce 1602 do Prahy k projednání anticipace berně. Zprávy Jana Piláta Rakovnického z Jenštejna nepřinášejí z pohledu faktografie nic převratného, ani stylistická stránka jeho práce nepřevyšuje průměr, spíše naopak. Styl jeho záznamů ukazuje na skutečnost, že Pilát počítal se zveřejněním svých zápisů – proto zřejmě nenacházíme žádné komentáře – a chtěl se vyhnout všemu, co by mohlo vyvolávat spory.

Dochování

Matěj Benedikt Bolelucky (1630–1690), z jehož majetku nejspíše pochází nejstarší dochovaný opis Pilátovy práce, nebyl významným spisovatelem barokní doby, spíše proslul jako sběratel písemných a knižních památek. V jeho vlastnictví se také nacházel obsáhlý rukopis s opisy různých historických textů, psaných mnoha písaři, mezi kterými je opsána i Pilátova *Pamětní knížka*. Rukopis je dnes součástí fondu Archivu Kolegiální kapituly vyšehradské, uloženém v Národním archivu v Praze, a je veden pod inventárním číslem 800.⁸⁸⁶ Do fondu přešel společně s pozůstalostí po vyšehradskému kanovníkovi Janu Tomášovi Vojtěchu Berghauerovi, který ho zakoupil v roce 1721 za tři zlaté a zprávu o koupi rukopisu zapsal na jeho přední přidešti. Svazek o 786 stránkách je dochován ve velmi špatném stavu, má rozpadlou vazbu a zcela jistě by si zasloužil restaurovat. Obsahuje celkem třináct textů, převážně psaných latinsky. Opis

⁸⁸⁵ Vzhledem ke skutečnosti, že dochované opisy pocházejí až z doby, kdy jediná možná víra byla katolická, je možné, že zprávy týkající se náboženských záležitostí byly při opisování vynechány.

⁸⁸⁶ Kniha číslo 362; stará sign. VI D 17.

Pamětné knížky Jana Piláta na foliech 290v–292r je jediným českým textem v celém rukopisu.

Další opis Pamětné knížky Piláta, pocházející též ze 17. století, je uložen v Knihovně Národního muzea v Praze pod signaturou I B 20. Jde o opis textu zhotoveného jedním písařem v roce 1688 pravděpodobně na základě předlohy zapůjčené Samuelem Globicem, královským geometrem. Tak to alespoň tvrdí kolofon, uvedený na konci textu (fol. 8v): *Iste M. S. Liber est mihi communicatus a Generoso Domino Samuele Globic, geometro Regni, Anno 1688 in 10bri autque eodem mense est a me descriptus*. Jde o rukopis o 67 foliech, rozměru 35x22,5 cm, v soudobé vazbě. Rukopis byl kdysi součástí Neubergské knihovny, se kterou přešel do Národního muzea.⁸⁸⁷

Tento kodex obsahuje ještě dva další rozsáhlejší texty, z nichž zápis z výslechu direktorů z roku 1621 (fol. 14r–41r), zaznamenaný patrně Danielem Kaprem z Kaprštejna, císařským radou při apelačním soudu a sekretářem mimořádného soudu pro posuzování vin účastníků stavovského odboje let 1618–1620, představuje pramen značné hodnoty.⁸⁸⁸ Listinný materiál vzniklý z činnosti direktorské a královské kanceláře v období povstání nebyl včas zničen a dostal se do rukou vítězů. Na jeho základě sestavil doktor Otto Melander seznam 236 otázek, které byly při výslechu položeny obžalovaným. Právě jejich odpovědi jsou zaznamenány v tomto rukopise; z výpovědí obžalovaných se však dochovalo pouze šest zápisů. Následující text (fol. 44r–66r) je latinský zápis protokolu z výslechu svědků vypovídajících proti měšťanům Malé Strany, kteří se angažovali v době povstání v letech 1618–1620, mezi kterými je uvedeno i jméno otce majitele rukopisu Baltazara Globice, jenž byl v té době primátorem.⁸⁸⁹ Kromě toho jsou do rukopisu zařazeny ještě dva opisy listů direktorů z roku 1618 a 1619.⁸⁹⁰ Jméno tvůrce celého opisu však není nikde zaznamenáno.

Pilátovy pamětní zápisy jsou v tomto muzejním rukopise zapsány jako první, a to na fol. 3r–8v pod názvem *Pamětná knížka psaná in 8°. Od Jana Rakovnického jinak Piláta, měšténína staroměstského, řemesla kožešnického l. P. 1575. Léta Páně 1601 byl držel ouřad purgkmistrovský, totiž byvše již prvotně radním pánem. Záznamy, stejně jako v rukopise Boleluckého, začínají rokem 1581, pak se vracejí do roku 1577 a*

⁸⁸⁷ F. M. Bartoš, *Soupis rukopisů Národního musea v Praze I*, s. 11, č. 58.

⁸⁸⁸ Daniel Kapr z Kaprštejna byl manželem vnučky Jana Piláta. Viz J. Dvorský (ed.), *Pražské paměti Jan Piláta Rakovnického z Jenštejna z let 1575–1605*, s. 164.

⁸⁸⁹ Tamtéž, s. 164.

⁸⁹⁰ Fol. 10r–v a 11r.

chronologicky pokračují do roku 1605. Poté následují záznamy pro léta 1577–1587 a jako poslední je zpráva o korunovaci Rudolfa II. v roce 1575.

Další dva existující opisy jsou ještě mladší, vznikly až koncem 18. století. První z nich si opsál Gelasius Dobner a je uložen v jeho pozůstalosti.⁸⁹¹ Je opisem Berghauerova, respektive Boleluckého rukopisu, jak svědčí Dobnerova poznámka v textu.⁸⁹²

Druhý opis byl původně v knihovně Františka Martina Pelcla a dnes je uložen v Národní knihovně ČR v Praze.⁸⁹³ Zdá se, že všechny dnes známé rukopisy jsou opisem jedné předlohy, snad té, která byla kdysi v majetku zemského geometra Samuele Globice z Bučina. Jestli však dříve vznikl opis uložený dnes v Knihovně Národního muzea nebo opis Matěje Boleluckého v Národním archivu v Praze, lze jen těžko posoudit.

Edice

Jako první se Pilátovými záznamy zabýval Jaroslav Kolár, který v roce 1967 pořídil neúplnou edici jeho zápisů.⁸⁹⁴ O několik let později pak vyšla v Pražském sborníku historickém další edice, doplněná komentářem, zpracovaná Jiřím Dvorským, který však Kolárovu edici nezmiňuje.⁸⁹⁵

f) Záznamy rodiny Dvorských ve Veleoslavínově Kalendáři historickém

Z prostředí pražských měst se kromě výše zmiňovaných kronikářských prací dochovaly ještě různé pamětní záznamy pražských měšťanů, většinou vepsané do jiných knih. Základem těchto zápisů jsou rodinné události, doplněné zprávami o životě ve městě. Většina z nich již byla v literatuře reflektována. Příkladem mohou být záznamy Nathanaela Vodňanského z Uračova či paměti obyvatel Menšího Města pražského z let

⁸⁹¹ Praha NA, fond Pozůstalost Gelasia Dobnera, sign. (IV/b), XLIVe.

⁸⁹² Pag. 1709: Ex cod[ice] chart[aceo] archivi Vyšehradensis, qui olim Thomae Berghauer, manu vero Bolelucky scriptus.

⁸⁹³ A. Richterová, Děčínské rukopisy ze sbírky Františka Martina Plecla (1734–1804), s. 58–59.

⁸⁹⁴ Jaroslav Kolár (ed.), „Pamětná knížka“ Jana Rakovnického z let 1575–1605 a české paměti 16.–17. století. LF 90, 1967, s. 394–403.

⁸⁹⁵ Pražské paměti Jan Piláta Rakovnického z Jenštejna z let 1575–1605. PSH 7, 1972, s. 161–172. Jiří Dvorský také zmiňuje pouze dva rukopisy, a to rukopis uložený v KNM a opis rukopisu Boleluckého (Berghauera) v pozůstalosti Gelasia Dobnera.

1581–1628 a další.⁸⁹⁶ Mezi pozoruhodné rodinné zápisky s množstvím zpráv o okolním dění patří záznamy rodiny Dvorských z Gryfí Hory.⁸⁹⁷

Se spisováním začal měšťan a šmejďer Jan Pavel Dvorský, který v roce 1616 získal měšťanství ve Starém Městě pražském, a pokračoval v nich jeho vnuk Jan Kornelius. O původu rodiny nemáme dochovány žádné zprávy, ale v Praze se Jan Pavel zařadil mezi dobře situované měšťany, což dokazuje také udělení predikátu z Gryfí Hory (Greifenberg) v roce 1617. Přestože byl katolického vyznání, tak se ani po roce 1620 nestal členem městské rady. Byl vzdělaný a vlastnil velmi dobře zásobenou knihovnu. V ní se nacházel také výtisk Veleslavínova *Kalendáře historického* z roku 1590, kam si on a jeho následovníci zaznamenávali důležité události.

Kronikářské zprávy rodiny Dvorských se týkají jak rodinných záležitostí, tak i dění ve městě a ve světě. Celkem jich do *Kalendáře historického* poznamenali 71, přičemž polovina z nich se vztahuje k rodinným událostem. Většina zpráv pochází z ruky Jana Pavla (přibližně dvě třetiny). Zápisy jsou zapsány na volných stránkách tisku, ale některé poznámky a hlavně různé grafické úpravy byly zaneseny přímo do textu *Kalendáře*. Jejich autorem byl nejspíše druhý z pisatelů Jan Kornelius a týkají se především textů o protestantech.⁸⁹⁸ Nejstarší pamětní záznam se vztahuje k roku 1612 (týká se povětrí), nejmladší pochází z roku 1681. Někdy v této době nejspíše Jan Kornelius zemřel. Nejsou chronologicky řazeny podle let, ale dodržují strukturu *Kalendáře*, začínají tedy událostmi v lednu a končí prosincem. K roku 1653 poznamenal vnuk Jan Kornelius úmrtí svého děda Jana Pavla ke dni 21. prosinci.

Ze záznamů je zřetelné náboženské vyznání autorů, které se projevilo například při zprávě o vyhnání jezuitů v roce 1618 i při popisech náboženských slavností ve druhé polovině 17. století. Zápisy se týkají různých událostí, Jan Pavel uvedl několik záznamů k pohnutým letům 1618–1621, jako byla pražská defenestrace, vyhnání jezuitů, mustruňk stavovské armády, dobytí Plzně, bitvu na Bílé hoře i popravu vůdců povstání v roce 1621. V několika zprávách jsou zachyceny kriminální delikty a výkyvy počasí. Žádný ze svých zápisů však nedoprovodil autor komentářem. Snad jedině z jeho konstatování o situaci ve městě po bitvě na Bílé hoře lze usoudit, že nebyl se stávajícím

⁸⁹⁶ J. V. Šimák, Vodňanští z Uračova a jejich zápisky. ČČM 68, 1894, s. 135–146, 274–285; Milada Svobodová, Paměti obyvatel Menšího Města pražského z let 1581–1628 ve Veleslavínově Kalendáři historickém. Miscellanea 7, 1990, s. 75–105.

⁸⁹⁷ Více k rodině Dvorských z Gryfí Hory a k zápiskům v Kalendáři historickém viz O. Fejtová, Veleslavínův Kalendář historický z majetku pražského rodu Dvorských z Gryfí Hory. Miscellanea 15, 1998, s. 97–124.

⁸⁹⁸ Podrobný rozbor stylu a obsahu záznamů tamtéž, s. 101–103.

vývojem spokojen. Záznamy jeho vnuka se vztahují kromě rodinných záležitostí k náboženským událostem i kriminálním činům.

Kronikářské záznamy členů rodiny Dvorských patří spíše do kategorie osobních a rodinných zápisků než do souboru městských kronik. Přinášejí však zajímavé detaily k vnímání světa měšťanů, katolíků, které jsou svým způsobem ojedinělé. Zachytily období počátku třicetileté války z katolického pohledu. Přestože Jan Pavel stál na císařské straně, jeho popis událostí není psán z pozice vítěze.

Dochování a edice

Kronikářské záznamy pražské rodiny Dvorských z Gryfí Hory jsou připsány do tisku Veleslavínova *Kalendáře historického* z roku 1590, uloženého v Archivu hlavního města Prahy, ve Sbírce starých tisků pod signaturou 2 F 162. Tisk je svázan v renesanční slepotiskové kožené vazbě se supralibros znázorňujícím erb rodiny s datem 1618. Zápisky byly edičně vydány v roce 1998 Olgou Fejtovou.⁸⁹⁹

g) Sborníky Marka Bydžovského z Florentina

Jestliže hovoříme o pražských kronikách předbělohorské doby, nemůžeme dost dobře vynechat záznamy univerzitního mistra a rektora Karlovy univerzity Marka Bydžovského z Florentina. V jeho případě však nejde ani tak o samostatnou literární tvorbu, ale o chronologicky uspořádané záznamy získané z nejrůznějších zpráv – novin, kronik, ústního podání, které zapsal do tří sborníků, z nichž každý je věnován období panování jednoho panovníka.⁹⁰⁰ I když jeho zprávy nepřinášejí nic, co by nebylo známo z jiných pramenů, leží jejich vypovídací hodnota v utřídění a výběru materiálu, neboť právě tyto znaky nejlépe charakterizují osobu svého tvůrce.

Přestože Bydžovský byl na svou dobu relativně velmi vzdělaný, zachytil ve svých záznamech řadu neuvěřitelných událostí, které by měly univerzitního mistra svým obsahem zarazit. Jde především o senzace a nepřírozené jevy, které se však autorovi jevily jako naprosto věrohodné. Přestože byl matematik a astronom, nepovažoval jevy tohoto typu za neskutečné, ale tím, že o nich bylo psáno – většina těchto zpráv mu byla známa z dobového tisku – je pokládal za pravdivé a jako takové je zařazoval do svých sborníků. Těmito kuriózními zprávami byl velmi zaujat, zřejmě je i vyhledával, neboť jeho dílo jich obsahuje značné množství. Při svém spisování se snažil o objektivní

⁸⁹⁹ Viz poznámku 897.

⁹⁰⁰ J. Kolár (ed.), Marek Bydžovský z Florentina, Svět za tří králů. Praha 1987.

přístup ke zpracovávaným faktům, o sobě se vůbec nezmiňuje a ani zachycené události nijak nekomentuje. O tom, jaký byl vlastně člověk, si musíme utvořit představu na základě výběru materiálu. Jak poznamenal Jaroslav Kolár, jeho obraz světa je tísnivý, trýznivý, poznamenaný dobovou atmosférou očekávání Posledního soudu a slepou vírou v psané slovo, má blíž ke středověku než k průbojnosti a koncepční velkorysosti renesančního myšlení.

Dochování

Sborníky Marka Bydžovského z Florentina se dochovaly v autografech. Záznamy, týkající se doby panování Ferdinanda I., jsou uchovány v rukopise Národní knihovny ČR v Praze signatury XXII A 6. Jde o kodex menšího rozměru 19x16 cm, o 355 listech, svázaný v soudobé vazbě.⁹⁰¹ Bydžovský ho nazval *Prima pars annalium seu eorum, quae sub Ferdinando rege Bohemiae contigerunt, a Me Beata Alma Fides collecta*. Rukopis byl po určitou dobu ve vlastnictví Jana Františka Beckovského, který z něj čerpal informace pro svou *Poselkyni příběhův českých* a který v jeho textu zanechal své příписy. Druhý sborník, přinášející zprávy z doby panování Maxmiliána II., je uložen v Národním archivu v Praze ve fondu Archiv Kolegiální kapituly vyšehradské pod inventárním číslem 796. Má více jak 500 listů, je stejného rozměru jako první svazek a měl původně i stejnou vazbu. Kniha prošla konzervací, při které byla nově svázána s použitím zbytků původního pokryvu. Název je totožný s názvem prvního sborníku, pouze na jeho začátku je uvedeno *Alter pars*. Kromě zpráv Bydžovského obsahuje na posledním foliu (509r–v) kronikářské záznamy pro léta 1567, 1586 a 1587, psané jiným písařem.⁹⁰² Třetí sborník pod prostým názvem *Rudolphus rex Bohemiae XXI*, stejného rozměru jako oba předchozí, se dochoval ve velmi špatném stavu a nepodařilo ho zcela zachránit. Některé jeho listy se úplně rozpadly. Vypadlé části jsou dnes uloženy ve zvláštní schránce. Původně šlo o jednu knihu, která byla při restauraci v roce 1987 rozdělena do dvou svazků o téměř pěti stech listech, které byly nově převázány. Je uchováván v Národní knihovně ČR v Praze, pod signaturou XVII G 22a–c. Kodex musel být ve špatném stavu již v 19. století, neboť v letech 1858–1865 přepsal celý jeho text tehdejší klementinský knihovník Václav Šulc. Opis je nyní uložen pod stejnou signaturou.⁹⁰³

⁹⁰¹ Seznam všech zpráv obsažených v tomto rukopise – tamtéž, s. 253–260.

⁹⁰² Seznam zpráv obsažených v rukopise – tamtéž, s. 260–265.

⁹⁰³ Seznam zpráv obsažených v rukopise – tamtéž, s. 173–270.

Edice a literatura

Edičně zpřístupnil vybrané záznamy ze všech tří sborníků Jaroslav Kolár v monografii Svět za tří králů, vydané v roce 1987, který již o dva roky dříve informoval o tomto pramenu.⁹⁰⁴ V doslovu edice uvedl seznam všech zpráv, obsažených ve všech třech rukopisech. Již dříve se rukopisem z doby Rudolfa II. zabýval historik Václav Matoušek ve studii M. Marka Bydžovského z Florentina Rudolphus rex Bohemiae XXI., kterou uveřejnil v Časopise Archivní školy.⁹⁰⁵

III. Barokní kronikářská díla

Z období třicetileté války se ani z Prahy nedochovala žádná velká kronikářská díla, zabývající se dějinami města. V této době vznikaly spíše drobnější kronikářské zápisky pojednávající především o válečných událostech v Praze. Mezi nejvýznamnější práce náleží spis Františka Václava Kocmánka (1607–1679), původem z Čáslavi, od roku 1627 usedlého v Praze, který je také autorem několika literárních děl, zejména dramatických. Zanechal po sobě také paměti z období třicetileté války, nazvané *Summovní krátké vypsání o hrozném válce, kteráž se léta 1618 v české zemi začala*, v současnosti uložené v Knihovně Královské kanonie na Strahově v Praze.⁹⁰⁶ Podrobné popsání bojů se Švédy v Praze zanechal také staroměstský kancléř Jan Norbert Zatočil z Löwenbruku (oko. 1625–1685), který se sám těchto bojů v mládí účastnil.⁹⁰⁷

Zápisky z období okupace Prahy v době válek o rakouské dědictví pocházejí z pera různých autorů. V roce 1758 vyšlo *Diarium o obležení města Prahy* Jana Karla Rohna (1711–1779), knihovníka a archiváře křižovnického kláštera v Praze, pojednávající též o těchto událostech. V rukopise zůstalo dílo staroměstského měšťana

⁹⁰⁴ J. Kolár, Zápisky Marka Bydžovského z Florentina a Paprockého Diadochus. SPFFBU D 32, 1985, 59–63.

⁹⁰⁵ Časopis Archivní školy 8, 1930, s. 151–168.

⁹⁰⁶ Sign. DA IV 27, pag. 81–160. V tomto tzv. Kocmánkově sborníku jsou i jeho další texty, například popis požáru Nového Města v roce 1653 či zpráva o povodni v roce 1655 a další. Textem jeho záznamů se zabývala Michaela Horáková ve stati Ke specifické barokní paměti. (Nad pamětmi Kocmánkovými a Paroubkovými). In: Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2001, s. 107–115. Jeho paměti vydala Zdeňka Tichá v monografii Kroniky válečných dob. Praha 1975.

⁹⁰⁷ Leto- a dennopis, to jest obležení švédského vypsání. Praha 1684. Historiografické prameny týkající se událostí třicetileté války v Praze shrnul Zdeněk Hojda ve svém příspěvku Obsazení a obléhání pražských měst Švédy, předneseném na konferenci konané v Teplicích na podzim roku 2010. Sborník je v současnosti v tisku.

Františka Václava Felíře, autora pětisvazkové práce, jíž se věnoval v letech 1723–1756, v níž zachytil události první poloviny 18. století odehrávající se v Praze.⁹⁰⁸

RAKOVNÍK

Středočeské město Rakovník vzniklo na zemské stezce nad Rakovnickým potokem a nejspíše již od samého počátku náleželo ke Křivoklátu. Počátky města nejsou doposud objasněny. Zdá se, že nejstarší osídlení souvisí s hradem později nazvaným Hlavačov, který existoval jen krátkou dobu ve 13. století.⁹⁰⁹ Kde přesně se osídlení – budoucí Rakovník – nacházelo, není zcela jasné, pravděpodobně východně a severně od kostela.⁹¹⁰ Nejstarší písemná zmínka o této lokalitě pochází z roku 1252, kdy je zmiňováno sídlo krajského soudu. Předpokládá se, že statut města získal Rakovník za Václava II. koncem 13. století. Jako komorní město byl součástí přímého majetku panovníka a spadal pod správu křivoklátského hejtmána.

Městská práva Rakovníku udělil král Václav II., ale známe je až ze počátku 14. století, kdy byla již existující práva potvrzena Janem Lucemburským v roce 1319.⁹¹¹ Privilegia zaručovala městu neoddělitelnost od královské komory, nanejvýše mohl panovník zastavit plat, který z města získával. Ovšem později bylo toto jeho právo porušeno. Nejpozději roku 1319 ve městě působila městská škola.⁹¹² V husitských válkách byl Rakovník dobyt husity a v této době vzniklo nejstarší městské opevnění, nejspíše dřevěná hradba. Právo opevnit lokalitu kamennou zdí dal obyvatelům až Jiří z Poděbrad v roce 1471. Avšak teprve počátkem 16. století byly vybudovány pevné hradby s baštami a vstupními branami v té podobě, jak jsou částečně dochovány do dnešní doby. V roce 1453 bylo město vyňato z pravomoci křivoklátských hejtmanů a přešlo pod správu koruny.

Centrem duchovního života byl kostel na konci náměstí, zasvěcený původně svatému Mikuláši, který však shořel při požáru roku 1352. Byl proto vystavěn nový

⁹⁰⁸ Litoměřice SOA, Biskupská knihovna, sign. BIF 432. Edici jeho záznamů zpracoval J. Vogeltanz pod názvem František Václav Felíř, *Letopis 1723–1756*. Praha 2011.

⁹⁰⁹ T. Durdík, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, s. 161–162.

⁹¹⁰ K. Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VI*. Praha 2004, s. 300–312.

⁹¹¹ CIM II, č. 107.

⁹¹² František Hoffmann, *České město ve středověku*. Praha 1992, s. 322.

kostel a nově zasvěcen svatému Bartoloměji. Nově postavený kostel byl také samostatně opevněn. V roce 1490 byla při kostele postavena dřevěná zvonice. Další velký požár postihl město v roce 1567. Z renesanční přestavby následující po požáru se však do dnešní doby dochovalo minimum staveb. Ve městě nesídlil až do 19. století žádný řeholní řád, teprve v této době se zde usadili piaristé.⁹¹³

Šestnácté století bylo pro město dobou rozkvětu (proslulé bylo především rakovnické pivo), a to i přes spory, které mělo v jeho druhé polovině s vrchnostenskou správou. Měšťané se dostávali do častých sporů s hejtmany Křivoklátského panství, kteří se k nim chovali jako ke svým poddaným a nerespektovali jejich privilegia. Rakovníčtí tak museli obhajovat svá dávná privilegia až u samotného císaře Maxmiliána II. a začali s panovníkem vyjednávat o změně právního statutu města. Jednání se protáhla, teprve v roce 1582 přislíbil císař Rudolf II. přijmout Rakovník do třetího zemského stavu mezi královská města. K realizaci však došlo až v létě 1588 a v lednu následujícího roku poprvé po devatenácti letech obnovil městskou radu královský podkomoří.⁹¹⁴ Pro Rakovník znamenal přesun do třetího zemského stavu významný zlom v jeho vývoji, a tak není divu, že byl také patřičně jeho obyvateli oslaven. Jan starší Grillus z Grillova dokonce složil pro slavnostní mši zvláštní chorál.⁹¹⁵ Rozkvět města zastavila třicetiletá válka, kdy bylo několikrát vypleněno a došlo k výraznému úbytku obyvatelstva.

Městská historiografie

Nejstarší dochované historiografické prameny pojednávající o minulosti a současnosti Rakovníka pocházejí až ze 17. století. Ovšem jejich vznik je třeba položit o téměř celé století zpět. V předbělohorské době žila ve městě celá řada humanisticky vzdělaných osob, které se zabývaly literární činností. Mezi významné humanisty této doby patřil bezesporu David Crinitus z Hlavačova, zastávající místo radního písaře, či Jan Grillus z Grillova, autor latinských básní. V tomto období vznikaly v Rakovníku nejstarší dnes známé kronikářské záznamy. Z počátku 17. století se dochovaly zápisy neznámého měšťana v tisku Veleslavínova Kalendáře historického, z téhož a následujícího století pocházejí různé kronikářské zprávy dochované jak v městských knihách, tak i v dále

⁹¹³ K dějinám Rakovníka viz též F. Levý, Dějiny královského města Rakovníka. Rakovník 1896.

⁹¹⁴ František Levý, Rakovník od r. 1566 do r. 1588. PA 1868–1869, s. 455–464.

⁹¹⁵ F. Levý, Dějiny královského města Rakovníka, s. 100.

citovaných sbornících. Pamětní záznamy také nalezneme v purkmistrovských kalendářích vedených ve zdejší městské kanceláři.⁹¹⁶

I. Předbělohorské pamětní záznamy

Skutečnost, že pamětní zápisy, jejichž vznik lze s největší pravděpodobností položit do doby kolem poloviny 16. století, se do dnešní doby dochovaly pouze v opisech, nám nedovoluje říci o motivech inspirujících jejich založení ani o autorech podílejících se na jejich vytváření příliš mnoho. Jediným vodítkem při snaze o určení okruhu, ze kterého autor či autoři pocházeli, a podnětu, jenž dal zápiskům vzniknout, nám tak zůstává styl samotných záznamů, což v tomto případě, kdy není dochován originál, ale pouhé opisy, přináší řadu problémů. Nevíme totiž, kolik textu obsaženého v původním rukopise písař při opisování vynechal, a nemůžeme také s jistotou říci, kolik osob se na vzniku podílelo. O skutečnosti, že ne vždy si písař opsál celý text z původního rukopisu, svědčí některé odlišnosti v obou dochovaných opisech.⁹¹⁷

Ze stylu záznamů rakovnických pamětí je zřejmé, že nevznikly naráz, ale postupně, že byly průběžně doplňovány a že záznamy do nich pořizovalo více osob. Spíše než o městské kronice bychom mohli hovořit o análech. O identitě autorů kronikářských zápisků se však lze pouze dohadovat, neboť žádné přímé odkazy na jejich osoby se v kronice nedochovaly. Soudě dle výběru zachycených událostí pocházeli pisatelé z okruhu městské samosprávy. Protože nemáme k dispozici originál kronikářských záznamů, nepomůže nám ani paleografický rozbor. Analýza stylu jednotlivých zápisů ukazuje, že hlavní podíl na původních rakovnických pamětech měly dvě osoby, další se pak podílely na zapsání některých drobnějších údajů. Autoři těchto několika mála strohých záznamů však zůstanou nejspíše již navěky v anonymitě, neboť jejich podíl je příliš nepatrný, aby bylo možné z něj vyvodit nějaké věrohodnější závěry. Poněkud jinak vyznívá situace u pisatelů dvou větších celků. O jejich identifikaci se pokusil již Josef Emler, editor těchto pamětí, který o jejich zakladateli předpokládal, že pocházel z prostředí městské samosprávy a že to byl někdo, kdo měl přístup k městským knihám.⁹¹⁸ Tento jedinec začal se spisováním pamětí kolem roku 1560 a pokračoval až do roku 1575. Jeho jméno však Emler neznal. Teprve další z badatelů Jan Renner označil za zakladatele spisu zdejšího písaře a měšťana Davida Crinita

⁹¹⁶ Stručný přehled starších dochovaných historiografických záznamů přináší v úvodu své edice Rakovnické paměti 19. století. Zápisy Františka Hovorky. Kronika Ferdinanda Malce (Rakovník 2010) na stránkách 9–13 Jan Černý.

⁹¹⁷ Například záznam k moru roku 1582 se v obou rukopisech liší svým rozsahem.

⁹¹⁸ Josef Emler (ed.), Paměti Rakovnické 1425–1639. VKČSN 1894, s. 5.

z Hlavačova.⁹¹⁹ O pravděpodobnosti jeho autorství svědčí i úvodní latinské verše, jimiž začínají kronikářské zápisky ve sborníku označeném Emlerem písmenem „b“ nazvané *Fundatio civitatis Rakownik*.⁹²⁰ Na jeho záznamy pak navázali další písaři či členové městské rady.

David Crinitus z Hlavačova (1531–1586), původem z Nymburka, se v roce 1552 stal radním písařem Rakovníka. V jeho prospěch jako zakladatele a tvůrce rakovnických kronikářských zápisů hovoří i přes jejich stručnost (zejména z počátku jde o holá fakta bez komentářů) kromě latinské poezie několik dalších faktorů. Jedním z nich je jeho rozsáhlá literární činnost. Přestože o předchozím vzdělání Crinita nemáme dochován dostatek informací, o jeho vyšším vzdělání nelze pochybovat. Svou literární tvorbou se zařadil mezi významné osobnosti českého literárního života předbělohorské doby a mezi zakladatele naší latinské duchovní poezie.⁹²¹ Některé jeho české spisy vyšly tiskem,⁹²² otištěna byla i řada prací s latinskou poezií. David Crinitus byl kromě mnoha latinských básní také autorem statut sladovnického cechu v Rakovníku, které našly odezvu i v jiných městech, a čtyřhlasého Žaltáře s Desaterem a modlitbami, určeného sboru literátů.⁹²³

Významným faktorem, který vypovídá v jeho prospěch, je také fakt, že starší záznamy, tedy ty, které se týkají záležitostí před rokem 1552, se opírají o znalosti čerpané z městských knih, na něž je v některých případech odkazováno. Například při záznamu k roku 1426 se pisatel odvolává na tzv. první knihu gruntovní. To by plně odpovídalo autorovi, který měl přístup k městským knihám a také je pročetl. A kdo jiný měl tuto možnost lepší než radní písař. Pro osobu Davida Crinita z Hlavačova jako zakladatele paměti svědčí nepřímo i zmínka v městské knize příjmů a výdajů z této doby, kde je k roku 1561 poznamenáno, že bylo z obecní pokladny vydáno 26 grošů na zakoupení „*register černých k vypisování pamětí rozličných*“.⁹²⁴ V této době muselo tedy dojít k založení pamětí. Citovaný zápis ukazuje, že se na jejich vzniku podílela i městská rada. Crinitus měl nejspíše k dispozici nějaký starší pramen, minimálně soupis rychtářů, ze kterého vycházel. Svou práci zahájil rokem 1319, konfirmací privilegia

⁹¹⁹ Jan Renner (ed.), *Nejstarší kronika král. města Rakovníka 1425–1800*. Praha s. d., s. 17–20 a 23.

⁹²⁰ Písmenem „b“ označil Josef Emler sborník textů dnes uložený v Praze v KNM pod signaturou V G 78.

⁹²¹ Rukověť I, s. 472–487.

⁹²² *Knihopis* č. 1645–1648.

⁹²³ Dnes uložen v Rakovníku, v Muzeu T. G. M., inv. č. B 94.

⁹²⁴ J. Renner (ed.), *Nejstarší rakovnická kronika*, s. 18.

Václava II. Janem Lucemburským,⁹²⁵ a dále pokračoval zprávami o událostech let 1425 až 1575. Po tomto roce se styl zápisů výrazně mění. Pro léta 1576–1578 jsou uvedena pouze jména rychtářů, pro rok 1579 jsou připojeny dvě stručné zprávy, pro roky 1580–1581 jsou opět poznamenána jen jména rychtářů. Crinitus sice zemřel až v roce 1586, ale ke konci života byl stížen dnou a nemohl se tedy spisování věnovat.

Druhý větší celek kronikářských zápisů lze vymezit lety 1585–1697. Josef Emler se domníval, že autorem těchto záznamů by mohl být městský radní Jan Zahrádka, Jan Renner uvádí jako autora Jana Havlovice Kněževeského, městského písaře. Vycházel přitom z jeho jména, uvedeného přímo v rukopise pod textem *Vrtkavého štěstí*.⁹²⁶ Jan Zahrádka, člen městské rady v letech 1585–1600, je v kronice několikrát zmiňován, což u jiných osob podílejících se také na správě města, nenalzáme. Časté zmínky o Zahrádkovi nejspíše dovedly Emlera k názoru, že byl tvůrcem této části zpráv. Zápis, v nichž se jeho jméno vyskytuje, jsou však vždy neosobní, psané ve třetí osobě singuláru. V kronice však nalzáme i zprávy, které vyznívají jako autobiografické zážitky. Autor v nich hovoří o sobě a o svých prožitcích vždy v první osobě jednotného čísla, případně bylo-li přítomno více osob, pak v plurálu. Zdá se dost nepravděpodobné, že by autor psal o sobě jednou tak a podruhé onak. Spíše půjde o dvě odlišné osoby, které však měly k sobě velmi blízko, jak svědčí dosti podrobný zápis o zranění Zahrádky a jeho vyléčení.⁹²⁷ Pro autorství Zahrádky by také mluvil zápis z roku 1596, týkající se koupě obce Všetaty městem, které se zúčastnili někteří radní a obecní starší, mezi nimi i Zahrádka. Zápis je psán v první osobě množného čísla: *byli jsme na Všetatech a koupili jsme je*. Jmenování jsou Jan Písecký, Daniel Staňkovic, Jan Zahrádka z radních a dále Jan Grillus z Grillova a Jan Jelínek z obecních starších.⁹²⁸ Je tedy téměř jisté, že autor záznamu byl mezi jmenovanými osobami. Zmíněný zápis ale ukazuje i na dalšího z možných pisatelů, rakovnického vzdělance Jana Grilla z Grillova. Jeho autorství pak ještě podporuje i skutečnost, že zemřel v červenci roku 1597, kdy

⁹²⁵ CIM č. 107, s. 181–183.

⁹²⁶ J. Renner (ed.), Nejstarší rakovnická kronika, s. 20–21. Protože Jan Havlovic byl podle autora dějin Rakovníku Františka Levého městským písařem až v první polovině 17. století, je jeho autorství sporné. Mohl vytvořit záznamy na základě starších zpráv, je však pravděpodobnější, že byl pouhým písařem a nikoli autorem záznamů.

⁹²⁷ V roce 1595 došlo k nechtěnému napadení a zranění Zahrádky dalším sousedem. Událost je v pamětech celkem podrobně vylíčena a na závěr je uvedeno: *Ale pán Bůh zachoval uvazujícího s pilností lékaře, že zase zdraví nabyt tak, že témuž Václavovi od Jana Zahrádky vina odpuštěna*. J. Emler (ed.), Paměti Rakovnické s. 30–31.

⁹²⁸ J. Emler (ed.), Paměti Rakovnické, s. 33.

záznamy kronikářského charakteru v rukopise končí. K témuž roku je zachycena ještě stručná zpráva o postavení kašny a o úmrtí Grillovy manželky.⁹²⁹ K následujícím letům 1598–1602 jsou uváděna pouze jména purkmistrů bez jakýchkoliv dalších zpráv. Autorství Jana Grilla z Grillova poněkud zpochybňuje neosobní zpráva o oslavě jeho zlaté svatby.

Z dalších tvůrců, podílejících se na sepisování městských pamětí, se prozatím nepodařilo identifikovat žádného. K roku 1618 je sice uveden zápis autora: *Oženil jsem se v Rakovnice, vzal jsem sobě vdovu pozůstalou pod dobré paměti Janovi Jakšovi z Vladořic*, ale ani regionálnímu znalci Janu Rennerovi se nepodařilo zjistit, o jakou osobu šlo.⁹³⁰

Rakovnické pamětní záznamy se nijak výrazně neliší od obdobných děl, vzniklých v jiných městech v předbělohorské době, nejbližší asi mají obsahově a zejména stylově k žateckým, je na nich patrné, že nejde o dílo jednoho autora, ale o spis vznikající postupně za účasti více pisatelů. Ve srovnání s ostatními historiografickými díly této doby však přinášejí poměrně dosti zpráv z každodenního života města. Pisatele rakovnických záznamů přitahovaly především události zvláštní a neobvyklé, vymykající se běžnému životu. Mezi tyto náležely kriminální delikty, se kterými se obyvatel renesančního města setkával velmi často, a tak nejvíce zpráv se týká kriminality ve městě i v okolí. Velkou pozornost autoři věnovali také městské výstavbě, která byla v 16. století v českých městech dosti výrazná. Příčiny stavebního ruchu byly většinou neradostné, často šlo o důsledky různých pohrom, většinou požárů. Rakovník vyhořel v roce 1567 od ohně založeného paliči.

Na rozdíl od jiných kronikářských záznamů stejného období však žádný z rakovnických autorů nevěnoval pozornost nebeským úkazům a také schází jakékoliv informace o vývoji cen či o úrodě. Tyto zprávy však nejsou obsaženy ani v žateckých pamětech. Absence zmíněných zpráv také ukazuje na oficiální charakter spisu, psaného z podnětu městské samosprávy, nikoliv na soukromé záznamy některého z měšťanů. Ryze oficiálnímu spisu však zase odporuje obsah zpráv, neboť je zachyceno jen velmi málo z jednání a činnosti městské správy. Rakovnické pamětní záznamy vznikly pravděpodobně ze soukromé iniciativy radního písaře a vzdělance Davida Crinita za

⁹²⁹ Tamtéž, s. 33–34.

⁹³⁰ J. Renner (ed.), *Nejstarší kronika*, s. 21–22.

podpory městské rady. Na základě starších spisů se snažil vytvořit městskou kroniku, která by zachytila nejvýznamnější události života ve městě.

První část rakovnických pamětí, jejíž autorství lze připisat Davidu Crinitovi, je možné rozdělit do tří menších celků.⁹³¹ Nejstarší kronikářské záznamy místy uvedené za jmény jednotlivých rychtářů mají svůj původ v materiálech městského archivu. Týkají se totiž hlavně udělených privilegií a výsad a dále finančních záležitostí, tedy faktů, které bylo možné vyhledat v městských knihách či listinách. Zápisy následující po roce 1514 sice ještě nejsou vedeny pro každý rok, ale jsou rozmanitější a mají již spíše kronikářský charakter. Týkají se událostí odehrávajících se přímo ve městě, jako byla povodeň, krádež peněz městskému úředníkovi a jiné drobné příhody. Ze zápisů kroniky lze také vyčíst, že v roce 1516 začala přestavba městského opevnění a že byly stavěny nové městské brány. Autor se nejspíše seznámil s událostmi první poloviny 16. století prostřednictvím pamětníků. Třetí a nejobsažnější část pamětí zachycuje léta 1557–1575 a lze konstatovat, že zde již psal z vlastní zkušenosti. Počet zpráv k jednomu roku se pohybuje mezi čtyřmi až pěti, pouze k roku 1575 je uvedeno třináct záznamů. Jsou však poněkud stručnější než předchozí a deset z nich se týká výstavby ve městě.

Zápisy ve zmíněné první části rakovnických pamětí jsou neosobní, avšak nelze říci, že by přímo postrádaly určité emotivní zabarvení. Jejich četba na nás dnes dýchá atmosférou předbělohorské doby, která před námi právě díky záznamům drobných a z hlediska historie celkem nepodstatných událostí vystupuje téměř plasticky. Jen jedenkrát se nechal autor strhnout a komentoval zapsanou událost. Rakovník byl obklopen křivoklátskými lesy a přímo tak pobízel k nedovolenému lovu zvěře. Jeho obyvatelé, jak svědčí určité náznaky v kronice, se tomuto druhu obohacení jídelníčku nevyhýbali a kromě vlastní aktivity také kupovali upytlačenou zvěř. A právě u zprávy z roku 1567 o potrestání několika měšťanů vězením a pokutou, zanechal pisatel svůj jediný komentář: *Och, což jest velmi drahá a velmi perná zvěřina byla!*

V následující části pamětí týkajících se událostí za léta 1576–1581 jsou zaznamenána pouze jména rychtářů, doplněná jen dvěma zprávami. Teprve v roce 1584 začínají kronikářské záznamy opět nabývat na obsahu a rozmanitosti. Jsou nejen mnohem podrobnější, ale i okruh zachycených událostí je podstatně pestřejší než v první části; autor se nezaměřil pouze na lokální záležitosti, ale zařadil do svého spisování i některé zprávy širšího významu. Objevují se zde totiž zápisy událostí, které

⁹³¹ Přesnější určení identity autorů však čeká na podrobný paleografický rozbor a konfrontaci s dalšími dobovými materiály z prostředí Rakovníka.

se přímo Rakovníku nedotýkaly. Autor, ať už to byl měšťan Jan Zahrádka či radní písař Jan Grillus z Grillova, což se zdá mnohem pravděpodobnější, prokázal podstatně větší geografický horizont, než nacházíme u Crinita, i když u něj je třeba počítat spíše s úmyslem než s neznalostí. Tvůrce této druhé větší části pamětí přinesl mnoho zpráv svědčících o jeho rozhledu po širším dění, zejména je z jeho zápisů patrné, že se zajímal o nejaktuálnější zprávy z českého prostředí. Do městských pamětí vtělil záznamy událostí, které v devadesátých letech 16. století hýbaly celou tehdejší společností. Zařadil tedy mezi městské záležitosti zprávu o zavraždění Kateřiny z Lokšan šíleným synem, o zemětřesení v roce 1590, o odvozu Jiřího z Lobkovic na hrad Líčkov roku 1594 a také zprávy z tureckých bojů.

Zápisy následující po roce 1597 jsou značně roztržité, často jsou vynechávána některá léta.⁹³² Pro rok 1602 je uvedena pouze zpráva o výstavbě zdi, roky 1603 a 1604 jsou zachyceny poněkud podrobněji, ovšem převahu mají zápisy o výkyvech počasí. Původní kronika nejspíše končila rokem 1609, jak svědčí opis v rukopise V G 78. Zprávy z období po tomto roce, sahající až do léta 1639, byly zřejmě dopsány později.

Dochování

V současnosti jsou známy dva raně novověké opisy rakovnických pamětí, oba byly napsány v 17. století a jejich vznik svědčí o skutečnosti, že ještě v polovině tohoto století povědomí o existenci městské kroniky ve městě existovalo. Nejspíše byl její rukopis uchovávan v městském archivu.⁹³³

Oba opisy jsou v současnosti uloženy v Knihovně Národního muzea v Praze. Rukopis, jenž kdysi náležel do majetku rakovnického ranhojiče a lékaře Dobromíra Matěje Štembery a který od něj získal Josef Emler a označil ho písmenem „a“, je uložen pod signaturou V F 23. Byl sepsán před polovinou 17. století a do dnešní doby se dochovalo pouze jeho torzo o 59 foliích menšího rozměru (18,5x15 cm), které nechal svázat Josef Emler. Více jak polovinu jeho stránek zabírají rakovnické pamětní záznamy z let 1425–1639. Kromě jejich textu nalezneme na prvních devíti foliích svědectví rakovnického měšťana Simeona Arnošta Slánského vydané pro potřeby soudu z roku 1633 a 1634 a dramatizovaný politický pamflet *Nová piketní hra* z doby okolo

⁹³² Například pro roky 1598–1601 nejsou zachyceny žádné události.

⁹³³ Jejím uložení v této době odpovídá vytvoření opisu městským písařem Janem Havlovic.

roku 1639.⁹³⁴ Za tímto textem následuje 38 folií s již zmíněnými rakovnickými pamětními záznamy pod titulem *Rychtářové města Rakovníka od léta 1425*. Jejich text je psán ve třech sloupcích, v prvním je uvedeno jméno rychtáře, ve druhém následuje období jeho funkce a ve třetím je záznam významné události z doby jeho působení, popřípadě je tato část prázdná. Poslední folia rukopisu obsahují drobné české i latinské přípisky, někdy také jen zkoušky pera.

Druhým z rukopisů přinášejícím opis rakovnických pamětí je sborník více textů, který vznikl též v první polovině 17. století. Je zde opsán jak soupis rakovnických rychtářů z let 1425–1633 (fol. 74r–78v), tak i text nazvaný *Fundatio civitatis Rakownik*, obsahující kronikářské záznamy z let 1432 [1319]–1609 (fol. 45r–58v.) V Knihovně Národního muzea je uložen pod signaturou V G 78 a Emlerem byl v edici označen jako rukopis „b“. Jde o konvolut rukopisů malého rozměru (16x10 cm). Text celého rukopisu je napsán na 186 foliech a byl nově svázan v 19. století za použití původních desek z vazby. V této době bylo na závěr přivázáno 51 nových listů. Ve sborníku lze rozlišit dva celky, z nichž jeden vznikl v 17. století a druhý o dvě století později. Oba obsahují kronikářské zprávy týkající se událostí v Rakovníku.

Sborník byl psán dvěma písaři (kromě několika zpráv), a to jedním žijícím v 17. století a druhým z 19. století. Pisatelem starší části byl písař Jan Havlovic Kněževský, který nastoupil svůj úřad v roce 1658.⁹³⁵ Druhá, mladší ruka náleží rakovnickému kronikáři, původně malíři pokojů, Františku Hovorkovi, který našel rukopis v roce 1869 při pořádání rakovnického městského archivu.

K historii Rakovníka předbělohorského období se v uvedeném sborníku vážou dva větší celky, a to již zmíněné *Fundatio civitatis Rakownik* (fol. 45r–58v) a dále *Pořádná succesí rychtářův v městě Rakovnice od léta Páně 1425 ... 1633* (fol. 73r–78v). Dále je zde ještě několik kronikářských zpráv ze 17. století, psaných mladší rukou z konce 17. či počátku 18. století.⁹³⁶ Z první poloviny 17. století pocházejí ještě další, drobnější texty: *Vrtkavé štěstí* z roku 1624, komentář ke čtvrté kapitole knihy *Ecclesiastes*, dále *Historie příkladné*, zápis o moru roku 1680, záznam o požáru z téhož roku a popis Rakovnického kraje.⁹³⁷ Některé z těchto textů jsou opisy či výpisy ze spisů

⁹³⁴ Celý název zní: *Nová piketní hra, kterouž se rozdílne osoby jich fortuna v ní hledati pokusily, též jak nerovné, nejednostejné mnohem (!) štěstí favoritisovalo, z jichžto vlastního daného se judicium porozumí.*

⁹³⁵ J. Renner (ed.), *Nejstarší kronika král. města Rakovníka 1425–1800*, s. 20; F. Levý, *Dějiny královského města Rakovníka*, s. 323.

⁹³⁶ Fol. 59r a 69r–70v.

⁹³⁷ Edice kratších zápisů týkajících se Rakovníka viz J. Emler, *Paměti Rakovnické*, s. 3, poznámka 1–3.

Václava Dobřenského.⁹³⁸ Ve druhé polovině 19. století pak František Hovorka doplnil na volná místa a na nově přivázaná folia různé pamětní záznamy z mladšího období, a to jednak z let 1611–1795 a 1644–1648, jednak z 19. století, až do roku 1873.

Ze své současnosti například podrobně popsal průběh a následky katastrofální povodně v roce 1872, a to nejen v Rakovníku, ale i v dalších oblastech.⁹³⁹ Na závěr rukopisu připsal neznámý autor zprávu o smrti Františka Hovorky.

Oba opisy rakovnických pamětí týkající se předbělohorského období se od sebe mírně liší, rukopis „b“ obsahuje méně zpráv než „a“. Je také dost dobře možné, že dnes známé opisy nevycházely ze stejné předlohy anebo že písař rukopisu „b“ neopsal všechny záznamy, ale jen ty, které považoval za důležité.⁹⁴⁰ Rukopis „a“ má popisy událostí řazené chronologicky za sebou od roku 1425–1639, rukopis „b“ je zpočátku veden chronologicky pro léta 1423–1596, poté však následují záznamy pro léta 1557, 1563, 1566–69, 1579, 1597, 1602–1609.

Edice a literatura

Jak byl rukopis rakovnických pamětí nebo jeho opisy známý dalším generacím, nelze – s výjimkou Jana Tomáše Vojtěcha Berghauera – až do 19. století říci, neboť nejsou dochovány žádné materiály, které by vznikly na jejich základě. O existenci nejstarší rakovnické kroniky se mohla veřejnost dozvědět teprve počátkem 19. století, kdy byl jeden z rukopisů ve vlastnictví místního ranhojiče a lékaře Dobromíra Matěje Štembery, který otiskl kronikářské záznamy na závěr topografického díla nazvaného *Místopis král. krajského města Rakovníka*, vydaného v roce 1839. Jde o překlad spisu Josefa Durase *Medizinisch-topographische Beschreibung der königl. Kreisstadt Rakonitz und des unterthänigen Marktes Senomat*, ke kterému Štembera připojil seznam rakovnických rychtářů.⁹⁴¹ Podle Štemberovy zprávy rukopisné dílo se seznamem rychtářů a kronikářskými záznamy z předbělohorské doby v *jistém nepatrném domku pohozeno práchnivělo*. Později rukopis zakoupil Josef Emler a použil jej k vydání své edice

⁹³⁸ Jde o díla *Vrtkavé štěstí* z roku 1583 (Knihopis č. 2005), *Pramen vody živé*, vydaného v Praze v roce 1581 (Knihopis č. 14269), z něhož jsou opsány *Historie příkladné*, a o výpisy z traktátu *Koruna šlechtěné a krásné ctnostné panny ctnosti*.

⁹³⁹ Fol. 148r–172r.

⁹⁴⁰ Jan Renner se domnívá, že opisy vycházely z jednoho původního spisu a k různostem došlo jednak výběrem při záznamech událostí, jednak chybami při opisování.

⁹⁴¹ Vyšel v Praze roku 1838.

rakovnických pamětí, kde ho označil písmenem „a“.⁹⁴² O osudech druhého opisu, vzniklého ve stejném období, nevíme nic bližšího.

V poslední dekádě 19. století pořídil edici rakovnických kronikářských zápisů Josef Emler a nazval ji *Paměti Rakovnické*. Edice shrnula záznamy obou rukopisů v jeden celek a vyšla ve Věstníku Královské české společnosti nauk.⁹⁴³ Jejím základem se stal Štemberův opis, z druhého pak Emler doplnil ty zápisy, které nejsou obsaženy v prvním. Při tvorbě edice vycházel z tehdy uznávaných principů publikování kronikářských záznamů, kdy se přihlíželo především k výpovědní hodnotě materiálu. Obdobně jako jiní editoři 19. a počátku 20. století prokombinoval obsah obou rukopisů tak, aby edice přinesla všechny dochované informace.⁹⁴⁴ Přiřadil také k datům uvedeným u jednotlivých rychtářů kronikářské záznamy zapsané mimo seznam a vytvořil tím jakousi chronologickou řadu událostí týkajících se Rakovníka i okolí.

Před polovinou 20. století se dočkaly rakovnické kronikářské zápisky opětového vydání, tentokrát se o to zasloužil místní archivář a muzejník Jan Renner (1869–1959), který je uveřejnil pod názvem *Nejstarší kronika král. města Rakovníka 1425–1800*.⁹⁴⁵ Pro svou edici použil záznamy vydané Josefem Emlerem ve Věstníku Královské české společnosti nauk a rozšířil je o kronikářské záznamy zachycené v rakovnické pamětní knize z let 1505–1707. Jako znalec rakovnické historie opravil případné Emlerovy omyly a edici také doplnil řadou poznámek, zejména topografického charakteru. Stejně jako Emler upravil chronologii záznamů tak, aby edice začínala nejstarším a končila nejmladším. Na závěr své práce pak ještě uvedl kronikářské zprávy pro léta 1645–1756, které jsou zapsány v *Knihách černých jinak smolných* královského města Rakovníka. Renner pro svou edici vybral pouze zprávy týkající se místních záležitostí a opět je chronologicky seřadil.⁹⁴⁶ Pro svou práci měl ještě k dispozici třetí spisek o 24 listech nazvaný *Pořádná sucesi rychtářův v městě Rakovnice od léta Páně 1425*, kde původně byla u jednotlivých let uvedena jen jména rychtářů, ke kterým později na závěr knihy připsal neznámý písař události let 1547–1608. Tento spisek je však dnes nezvěstný.⁹⁴⁷

⁹⁴² O transferu rukopisu od Štembery k Emlerovi viz Jan Renner (ed.), *Nejstarší kronika král. města Rakovníka*, s. 7–8.

⁹⁴³ J. Emler (ed.), *Paměti Rakovnické od r. 1425–1639*. VKČSN 1894.

⁹⁴⁴ Viz například edici textů českobudějovických kronik vydanou Františkem Marešem ve VKČSN 1920.

⁹⁴⁵ O osobě tohoto významného kulturního činitele viz J. Černý, Jan Renner (1869–1959). Život a dílo rakovnického archiváře, muzejníka a učitele. Rakovník 1999. Pozůstalost Jana Rennera je uložena v Okresním muzeu v Rakovníku.

⁹⁴⁶ J. Renner (ed.), *Nejstarší kronika král. města Rakovníka 1425–1800*, s. 93–103. K jeho ediční činnosti viz též J. Černý, *Rakovnické paměti 19. století*, s. 9–13.

⁹⁴⁷ Jaroslav Čech, *Poznámky a doplňky k nejstarší kronice královského města Rakovníka 1425–1800*. Věstník Musejního spolku královského města Rakovníka 38, 2000, s. 80–86.

Jan Renner také připravoval novou edici veškerých kronikářských záznamů o Rakovníku, která vycházela ze všech dochovaných pramenů zdejšího archivu. Bohužel svou práci, nazvanou *Kronikáři a kroniky královského města Rakovníka*, již nestihl dokončit, a tak zůstala jen v rukopise. Dnes je uložena v rakovnickém muzeu TGM.⁹⁴⁸

II. Kronikářské záznamy z Rakovníka z počátku 17. století

Hovoříme-li o kronikářské činnosti měšťanů Rakovníka, nelze se nezmínit o stručných pamětních záznamech rakovnického měšťana, zachycených v jednom z výtisků Veleslavínova *Kalendáře historického*.⁹⁴⁹ Neznámý autor sem zapsal stručné zprávy z let 1569–1615, částečně se týkající jeho rodiny, částečně i širšího dění. Zprávy jsou řazeny podle kalendářních dnů.

III. Mladší kronikářské záznamy

Město Rakovník nemá dochovanou žádnou další kroniku, která by vznikla v raném novověku. Pamětní záznamy byly v 17. a 18. století zapisovány především do městských knih. Několik zpráv ze druhé poloviny 17. století zanechal v jednom z výše zmíněných sborníků Jakub Tobiáš Libertin.⁹⁵⁰ Jeho syn, kněz Jiří Jan Libertin (1683–1732) sepsal stručné latinské dějiny města, které spolu s přehledem rakovnických reálií a významných osobností jsou součástí městské pamětní knihy z let 1505–1813.⁹⁵¹ V téže pamětní knize jsou mezi úřední zápisy vloženy letopisecké zprávy zachycující události let 1645–1707. Na tyto záznamy pak navazují zápisy z *Knih černých jinak smolných* královského města Rakovníka z let 1645–1756.⁹⁵² Kronikářské zprávy v této městské knize jsou psány na volná místa mezi záznamy výsledků a různých svědectví k soudním případům a pocházejí od více písařů.

Historie Rakovníka zaujala vyšehradského kanovníka Jana Tomáše Vojtěcha Berghauera, který si pro sebe pořizoval opisy a výpisy z nejrůznějších pramenů, týkajících se českých dějin. V jeho pozůstalosti, uložené dnes v Národním archivu v Praze, jsou ve volné složce latinským jazykem zachyceny dějiny Rakovníka od roku

⁹⁴⁸ Rukopis je uložen ve fondu Jan Renner – správce muzea, pod inventárním číslem 156 (č. přír. 44/85).

⁹⁴⁹ Praha KNM, sign. 31 C 3.

⁹⁵⁰ Praha KNM, sign. V F 23, fol. 53r–58v.

⁹⁵¹ Rakovník SOKA, fond AM Rakovník, inv. č. 2, pag. 45–48, 107–110. Viz též Blanka Zilynská, Onen horlivý v slově Božím rakovnický Chrysostomus. K životním osudům Jiřího Jana Libertina. Rakovnický historický sborník 6, 2005, s. 5–14.

⁹⁵² Rakovník SOKA, fond AM Rakovník, sign. D 130. Edici zpráv přinesl Jan Renner v Nejstarší kronice královského města Rakovníka.

1319. Na závěr je své práce připojil soupis rychtářů od roku 1425 dovedený do roku 1554.⁹⁵³ Právě opis tohoto seznamu ukazuje, že se Berghauer mohl nějakým způsobem s rakovnickými pamětmi seznámit, ať už s originálem nebo s opisem. Jeho zápisky jsou však pouhým výčtem privilegií z let 1319–1471 s připojeným soupisem jmen slavných rakovnických rodáků a výše uvedeným seznamem rychtářů.

Ve druhé polovině 19. století se historii Rakovníka věnoval rakovnický knihovník František Hovorka (†1873), který do rukopisu ze 17. století, jak je zmíněno výše, poznamenal kronikářské záznamy jak ze své současnosti, tak i starší, získané studiem pramenů a z vyprávění pamětníků.⁹⁵⁴ Jako městský archivář také vytvořil soupis písemností uložených v městském archivu, jenž nazval *Seznam znamenitějších a zábavnějších listin, spisů a knih v starém Archivu královského města Rakovníka se vynacházejících od roku 1319 do roku 1799*. Jeho soupis je svázán společně s jeho další prací, v níž se zabýval dějinami města, nazvanou *Zaznamenání těch znamenitějších dějin v král. městě Rakovníku ve 14., 15., 16., 17., 18. a 19. století přihodilých. Vytaženo ze spisů archivních a seřaděno 1872 od Františka Hovorky, knihovníka*.⁹⁵⁵ Pro sepsání historie Rakovníka použil jak záznamy z rukopisu ze 17. století, tak i zprávy z pamětní knihy a z dnes ztracené rodinné kroniky.

SLANÝ

Město Slaný bylo založeno na tzv. saské zemské stezce, vedoucí z Prahy do Loun a Žatce, u Červeného potoka v místech, která byla osídlena již v pravěku. Osada vzniklá při brodu přes potok dostala své jméno podle slaného pramene, vyvěrajícího pod Slánskou horou.⁹⁵⁶ Benediktini z ostrovského kláštera zde založili špitál a nejspíše roku 1163 také kostel zasvěcený svatému Gothardu. Již ve 13. století měla trhová osada městský charakter a u kostela svatého Gotharda vzniklo proboštství (původně expositura) ostrovského kláštera.

⁹⁵³ Praha NA, fond Archiv Kolegiální kapituly vyšehradské, inv. č. 582, karton 121, signatura A 11 (Memoria urbis Raconicensis).

⁹⁵⁴ Více k jeho osobě a činnosti viz J. Černý, *Rakovnické paměti 19. století*.

⁹⁵⁵ Rakovník SOKA, Osobní fond Františka Hovorky, kniha č. 1.

⁹⁵⁶ K. Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VI*, s. 652–670.

Městem se Slaný stalo v době panování krále Václava II., někdy mezi lety 1300 a 1305, a jeho zařazení do vlastnictví panovníka bylo spojeno s mnoha náhradami církevním institucím.⁹⁵⁷ Přestože založení města bylo jednorázovým aktem, nemá Slaný pravidelný půdorys, neboť bylo třeba do jeho areálu začlenit kostel svatého Gotharda. Je pozoruhodné, že ve městě, které bylo od svého počátku královským, nevznikl žádný klášter. Ten byl založen až v rámci rekatolizace v polovině 17. století. Až do roku 1419, kdy byli vyhnáni husity, zde měli své proboštví ostrovští benediktini, kteří spravovali městský kostel.

V roce 1371 postihla Slaný katastrofa obrovského rozsahu, kdy na trhu vypukl požár. V důsledku nastalého zmatku zahynulo velké množství osob a téměř celé město bylo zničeno ohněm. V době husitských válek se přidalo na stranu pod obojí. V roce 1482 uzavřelo Slaný branný spolek s městy Žatec a Louny, aby se ubránilo tlaku okolní šlechty. V 15. století patřilo Slaný ke středně velkým městům a stalo se zemědělským centrem regionu. Rozvoj města narušily sankce v roce 1547, kdy bylo Slané potrestáno spolu s ostatními odbojnými královskými městy odebráním patnácti vesnic a vysokou pokutou. V krátké době se však podařilo obnovit hospodářský rozmach města, což se odrazilo i v jeho výstavbě. Městská radnice byla přestavěna v renesančním slohu, stejně jako výstavné domy nejbohatších měšťanů. Rozkvět města ukončila třicetiletá válka, při které město trpělo častými průtahy vojsk a bylo několikrát zachváčeno požáry. Protože v roce 1618 se zde usadila rodina panovníka Fridricha Falckého, bylo město v roce 1623 potrestáno a bylo zastaveno Jaroslavu Bořitovi z Martinic, jehož rodině později prodáno. Jeho potomek Bernard Ignác založil františkánský klášter v roce 1655 a o tři roky později piaristickou kolej. Svobodným městem se stalo Slaný až roku 1794.

Městská historiografie

Z bývalého královského a krajského města Slaný se do dnešní doby dochovaly pouze jedny kronikářské záznamy z předbělohorského období, které byly sepsány průběžně na přelomu 16. a 17. století a ukončeny v roce bitvy na Bílé hoře. Jejich autorem je zdejší měšťan Václav Kněžoveský, který zachytil události let 1578–1620, povětšinou úzce související se životem města a jeho rodiny. Z počátku 17. století

⁹⁵⁷ Datum založení města není zcela jasné, podle listiny krále Jana Lucemburského z roku 1336, ve které jmenuje jako zakladatele města Václava II., krále českého a polského, lze předpokládat, že k založení města došlo mezi léta 1300 a 1305.

existuje veršovaná latinská historie města. O něco později vznikly paměti záznamy zdejšího měšťana Daniela Vepřeka a neznámého vrchnostenského úředníka.

I. Záznamy Václava Kněžoveského

O životě autora víme především to, co poznamenal do své kroniky. Václav Kněžoveský se narodil v roce 1546 nejspíše ve Slaném a prožil zde celý svůj život. Nikdy nepatřil k prominentním osobám městského politického či náboženského života, ale zůstal průměrným vzdělaným měšťanem. Měl zřejmě o správu města zájem, avšak do městské rady ani do sboru obecních starších nepronikl, pouze několik let vykonával funkci úředního služebníka. Pro město také spravoval městský orloj. O jeho vzdělání se nedochovaly žádné zprávy. Byl sladovníkem stejně jako jeho otec a za svůj život uzavřel dvě manželství, z nichž se narodilo patnáct dětí; ne všechny se však dožily dospělosti. První žena zemřela v krátkém čase po dceři Lidmile. Nejspíše se obě staly oběťmi moru roku 1582. Jejich smrt se autora velmi dotkla.⁹⁵⁸ Kněžoveský se v krátké době oženil znovu a toto druhé manželství vydrželo po celý život. Byl nejspíše člověkem prchlivým, vedl časté spory a pro neshody s císařským rychtářem se také musel vystěhovat z domu uvnitř města na předměstí. Zpět se mohl vrátit teprve po jeho smrti. Z řady zápisů vyplývá, že byl člověk sice velmi pobožný, ale reptavý a nespokojený a také silně pověřivý. Neměl právě lehký život, ovšem je otázkou, či vinou. Byl utrakvistou a svým protikatolickým zaměřením se v kronice nijak netajil.

Co ho přimělo k sepsání kroniky, nikde v jejím textu neuvedl. Ze stylu a výběru zpráv vyplývá, že psal průběžně. Se svou literární činností začal nejspíše tehdy, když vstoupil do městských služeb, tedy v roce 1589, nebo krátce poté. Svědčí o tom i vzrůstající množství záznamů právě pro léta 1589–1593. Po uvedeném roce jejich počet opět klesá. Ke konci svého spisování od roku 1602 do 1620 zaznamenal jen několik zpráv týkajících se rodiny.⁹⁵⁹ Téměř polovinu všech jeho záznamů tvoří zprávy o vlastní rodině a osobě (24 %) spolu se zprávami o rozmarech a vývoji počasí (cca 20 %). Politikou velkého světa se zabíral více než místními poměry a informace získával

⁹⁵⁸ Do kroniky poznamenal: *Lidmila, má nejmilejší dcera, v 23 hodin Pánu usnula ... Anna, manželka má nejmilejší, z tohoto světa prostředkem smrti vykročila.*

⁹⁵⁹ Pro roky 1602–1620 zachytil pouze osm zpráv, z toho tři se týkají narození dítěte (1602, 1604, 1606), tři sňatku dcer (1605, 1615 a 1620), dvě koupě a opravy dvoru. Také záznamy na počátku spisování (1578–1582) jsou ryze rodinného charakteru.

prostřednictvím tištěných letáků, jejichž zprávy zachytil v kronice; o jiných pramenech se nezmínil.⁹⁶⁰

Knězeveský byl kronikářem současnosti, jeho nejstarší zpráva sahá k roku 1578 a týká se jeho sňatku. Zápisky se poněkud liší od ostatních kronik této doby, v jeho zorném poli bylo sice shodně s ostatními městskými kronikáři na prvním místě dění ve městě, ale šíře jeho záběru byla omezená, nejen že se příliš nezajímal o městskou kriminalitu (záznamy tohoto typu jsou ojedinělé, často se týkají okolí), ale zcela opominul materiální a duchovní kulturu. Text má apokalyptické ladění, které se projevuje v pečlivém zaznamenávání nebeských úkazů, jenž chápal jako předzvěst budoucích pohrom a které také v tomto duchu komentoval.⁹⁶¹ Podobně vnímal i rozmary počasí. Byl horlivým, ba možná nesnášenlivým utrakvistou, jeho hluboká víra v Boha je patrná v celém textu. Papeže a jeho přívržence nazývá různými, ne příliš lichotivými názvy a katolické církvi připisuje jen špatné úmysly. Jeho smýšlení o katolících se projevilo v řadě záznamů. Jedním z nich je i zpráva o zavedení nového kalendáře v roce 1584, jehož přijetím ... *znamenitej zmatek v křesťanstvu se stal, neb jedni drželi, a druzí nic. Co by pak ten dobrej tatík v Římě tím obmejšlel, věděti se nemůže. Než jest důmysl, že by víra evangelická a slovo boží skrze to protivenství očekávalo. Pán Bůh rač církev svou před vlky a dravci milostivě ostríhati,*⁹⁶² či komentář ke smrti papeže Řehoře XIII., za něhož reforma proběhla, kde poznamenal: ... *umřel v Římě ten nejsvětější otec, za jehožto příčinou takovej znamenitej zmatek po křesťanstvu se stal, že kalendář starej zrušen byl, a tak lidé skrze to k znamenitejm škodám přišli. A tak slyšeti bylo, že když měl umříti, že mu pekelní voheň z oust sálal.*⁹⁶³ O každodenním životě ve městě se dozvídáme z jeho zpráv o smrti a sňatcích významných měšťanů, výměně městské rady, požárech, příjezdu vojska či výměně

⁹⁶⁰ K roku 1595 píše: *Noviny buď zlé, nebo dobré ... tištěné, které jsem pomalu skupoval, ode mne pro budoucí paměť [se] pilně chovají.*

⁹⁶¹ K roku 1583 zanechal zprávu o *znamení na nebi strašlivém a hrozném Co by pak všemohoucí pán Bůh znamením tím hrozným a strašlivým napřed povídati ráčil, to v jeho svaté božské a tajné vůli zůstává. Ale můžem jistě všickni tomu porozuměti, že den Posledního soudu před rukami jest. Když se v roce 1590 objevila na nebi kometa, doprovodil tuto událost komentářem: Pán Bůh všemohoucí umínil nás jistě pro naše nešlechtemosti ztrestati ... již jest na velikém čase nám již ze sna procejtiti.*

⁹⁶² Josef Peters (ed.), Václav Knězoveský a jeho paměti. Slánský obzor – Ročenka musejního spolku ve Slaném 6, 1898, s. 21.

⁹⁶³ Tamtéž, s. 23.

farářů.⁹⁶⁴ Byl zřejmě horlivým zastáncem morálky, jak ukazují jeho záznamy o předčasných porodech v měšťanských rodinách.

Zápisky Kněžoveského vyznívají – obzvláště ve srovnání s jinými kronikami předbělohorské doby – velice osobně, jsou proloženy řadou morálních úvah, zápisy jsou však většinou velice rozvláčné a stylisticky nepříliš zdařilé. Emotivní vyprávění, v němž autor neváhal dát najevo své postoje – neobával vyjádřit své názory i tehdy, když byly v rozporu s politikou městské rady – přináší mnoho k poznání stylu myšlení průměrně vzdělaného měšťana. Václav Kněžoveský byl sice člověkem vzdělaným, své vědomosti rozšiřoval četbou novin, ale i přes tuto skutečnost byla jeho orientace v soudobém dění nevelká. Pokud jde o zprávy o událostech odehrávajících se daleko od města, tak lze říci, že jakou zprávu získal, tu do kroniky zapsal.

Dochování

Do dnešní doby se zápisky Kněžoveského dochovaly v autografu. Poznamenal je na volné listy vevázané za soudobý tisk obsahující spis Jana Koppa z Raumentálu *Gruntovní a dokonalý regiment*.⁹⁶⁵ Exemplář knihy se zápisy Kněžoveského je dnes uložen v Národní knihovně v Praze pod signaturou 54 A 61. Pravděpodobně patřil tento výtisk Kněžoveskému, neboť na počátku ještě před jeho titulním listem je na volné stránce zapsána jeho rukou modlitba s datací *Léta od porodu panenského 1589*, na versu je pak datum 1591 a poznámka: *Pán Buoš spomocník. Václav Kněžoveský manu propria*. Kronikářské záznamy psané rukou Václava Kněžoveského, jsou zapsány na 38 foliích nepříliš kvalitního papíru.

Písmo je velmi neuspořádané, místy je rozmazané a vybledlé a dnes je tedy velmi těžko čitelné. Vínou na této skutečnosti má i rozpitý inkoust, což zřejmě zavinilo rychlé obracení napsaných stran, když ještě písmo zcela neoschlo. Určitá netrpělivost, kdy autor nemohl čekat, ale musel pokračovat v psaní, zcela odpovídá povaze Kněžoveského. Charakter písma odpovídá charakteru záznamů a lze z něj soudit na vznětlivého a netrpělivého jedince. Mezi prvním a druhým foliem byly vytrženy dva listy, ovšem text pokračuje plynule dále. K jejich odstranění tedy došlo ještě před zapsáním textu. Ten byl po svém vyhotovení korigován, jak svědčí opravy i příписy; pravděpodobně šlo o práci samotného Kněžoveského. Nelze ovšem vyloučit, že tuto

⁹⁶⁴ O častých výměnách městských děkanů měl své mínění. Při příchodu nového děkana v roce 1593 poznamenal: *Pán Bůh rač tuto obec zase naděliti a jemu ten oumysl dáti, aby s námi do smrti setrval a jinde opět lepší prebendy (jakž jich obyčej jest) sobě nehledal.*

⁹⁶⁵ Vyšel v Praze roku 1536. Knihopis č. 4315a.

revizi provedl někdo z dalších majitelů knihy. Později také bylo špatně čitelné písmo znovu obnoveno mladší rukou. Na posledním foliu (38v) jsou zapsány hrudkou verše a stejnou rukou je na zadním přidešti poznamenán rok 1626. Pravděpodobně jde o zápisy některého z dalších majitelů rukopisu.

Zdá se, že Kněžoveského kronikářské záznamy nebyly známy dalším generacím, alespoň se nedochoval žádný raně novověký opis. Jeho kronika zaujala až badatele 19. století. Tehdy Antonín Vánkomil Maloch pořídil opis vybraných částí textu, který doprovodil stručným komentářem. Jeho práce je uchována v rukopise o deseti foliech v Knihovně Národního muzea.⁹⁶⁶

Edice a literatura

Cesty tisku Jana Koppa z Raumentálu s rukopisným přívazkem Kněžoveského na svém konci, směřujícího od slánského měšťana do Národní knihovny ČR, jsou zahaleny tajemstvím. Veřejnosti ho představil Josef Peters, který na stránkách regionálního periodika, vydávaného slánským muzeem, otiskl koncem 19. století edici záznamů. Neuvedl však nic bližšího k osudům zmíněné knihy.⁹⁶⁷ V současnosti se připravuje nová edice tohoto zajímavého díla.

II. Veršovaná historie města

V roce 1608 vyšlo veršované dílo věnované historii města Slaného, jehož autorem byl Petr Capo, rodák z nedalekých Netovic. Po absolvování studií (v roce 1608 získal titul Mistra) působil jako správce kutnohorských škol. V Kutné Hoře se také oženil a stal se radním písařem. Protože odmítl po Bílé hoře konvertovat ke katolictví, byl přinucen v roce 1625 město opustit.

V roce 1608 vyšel jeho spisek dedikovaný slánské městské radě, ve kterém zachytil dějiny města od jeho založení až do své současnosti. Vyprávění o počátku Slaného převzal z Hájkovy kroniky. Z historie města věnoval pozornost především válečným událostem husitské doby a pohromám, které město postihly.⁹⁶⁸ V závěru svého díla vybídl slánské měšťany ke svornosti a popřál městu šťastnou budoucnost.

⁹⁶⁶ Praha KNM, sign. III E 53.

⁹⁶⁷ J. Peters (ed.), Václav Kněžoveský a jeho paměti, s. 13–56.

⁹⁶⁸ K osobě a dílu viz Rukověť 1, s. 304–306.

III. Barokní dějepisectví

Z předbělohorského období nejsou pro město Slaný známé žádné další městské kroniky či pamětní záznamy. Jinak je tomu ve století následujícím. Ve třicetileté válce si poznamenával významné události další ze slánských měšťanů Daniel Vepřek a ze stejného období také pocházejí zprávy anonymního úředníka panství Smečno. Svého zpřístupnění se tato díla dočkala koncem 19. století.⁹⁶⁹

SOBĚSLAV

Poddanské město Soběslav vzniklo na soutoku Černovického potoka s Lužnicí a nejspíše od samého počátku bylo v držení jihočeského rodu Rožmberků. Nejstarší zpráva pochází z roku 1293, kdy zde došlo k urovnání sporu. Není však zcela zřejmé, jaký byl charakter této lokality, lze se pouze domnívat, že již tehdy byla v držení Rožmberků. Na přelomu 13. a 14. století byl postaven kostel svatého Petra a Pavla, jehož původní rozměry jednoznačně dokazují, že v této době zde již byla městská aglomerace. Městská práva byla obci udělena Jindřichem z Rožmberka v roce 1390. V době husitských válek, kdy bylo město několikrát vypáleno husity, byl nejspíše vypálen i hrad a poničeny hradby, které musely být znovu opraveny a zesíleny.⁹⁷⁰

V 16. století patřila Soběslav mezi nejvýznamnější rožmberská města. Její význam a hospodářská prosperita se odrazily i ve výstavbě renesančních domů, z nichž některé jsou dodnes chloubou města. V roce 1598 postihl ji zhoubný požár. Spojenými silami měšťanů a Petra Voka z Rožmberka se podařilo město obnovit. Hrad rozkládající se v jeho severozápadním rohu, který se prvně připomíná koncem 14. století, byl v předbělohorské době již zpustlý.⁹⁷¹ Ve své závěti nakázal Petr Vok z Rožmberka využít jeho prostory pro školní účely. Po jeho smrti zde byla založena škola, pro jejíž provoz byl vyhrazen důchod 4000 kop ročně. Původně měla mít novou školní budovu, ubytovnu pro studenty a špitál pro nemocné a byla určena především pro vyšší vzdělání

⁹⁶⁹ Jan Bohuslav Miltner, Kalendář historický Daniele Vepřka, měšťanina Slánského. Výroční zpráva c. k. vyššího reálného gymnasia v Hradci Králové 1883; Antonín Kosina, Zlomek Paměti Slánských z r. 1643–1645 od hr. Martinického úředníka. Výroční zpráva c.k. vyššího gymnasia v Hradci Králové 1883.

⁹⁷⁰ K. Kuča, Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VI, s. 762–772.

⁹⁷¹ T. Durdík, Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, s. 508–509.

evangelíků. Neměla být uzavřena ani pro studenty z řad katolíků. Vok také odkázal škole svou knihovnu. V letech 1613–1615 byla jižní část hradu pro tyto účely přestavěna, avšak k úplné realizaci Vokova záměru vzhledem k dalšímu politickému vývoji nedošlo.⁹⁷²

Městská historiografie

Na počátku novověku vynikal mezi soběslavskými měšťany svými schopnostmi, jménem i vzděláním Řehoř Smrčka ze Sabinova, dlouholetý primátor a přední představitel městské správy. Do historie města se zapsal nejen svým působením, které je neúnavným charakterizováno úsilím o rozšiřování městského majetku a prosazováním nekatolické náboženské správy, ale také svou letopiseckou činností. Jako mnoho jiných vzdělaných měšťanů předbělohorského období tak i Řehoř Smrčka pocítoval potřebu zanechat příštím generacím písemný doklad o životě ve městě a o nejvýznamnějších záležitostech, které se odehrály za jeho života. Ve svém díle, věnovaném událostem v letech 1587–1604, přinesl podrobné zpravodajství zejména z oblasti městské samosprávy. Jeho pamětní zápisky obsahují však i mnoho dalších zpráv o jeho rodině i o dění v okolním světě a jsou dnes nejstarším dochovaným narativním pramenem města Soběslavi.

Z druhé poloviny 17. století jsou dochovány záznamy měšťana a radního Pavla Vojtěcha Libry, které jsou dnes svázány společně v jednom rukopise spolu se zápisy Řehoře Smrčky ze Sabinova a neznámého pisatele z 18. století.

I. Paměti Řehoře Smrčky ze Sabinova

Autor nejstarších soběslavských pamětí Řehoř Smrčka ze Sabinova patřil svým původem mezi významné měšťany, neboť již jeho otec zastával místo primátora.⁹⁷³ Zajisté se mu jako synovi z přední měšťanské rodiny dostalo dobrého vzdělání, které nejenže využíval ve službách města, ale také ho přivedlo k literární tvorbě.⁹⁷⁴ O jeho životě a rodinném zázemí víme jak z dochovaných archivních materiálů – testamentu a inventáře majetku, tak i z jeho záznamů v kronice, které však zachytily pouze ty rodinné události, které se odehrály po roce 1587. Jak svým původem, tak i svým vzděláním byl předurčen k působení v městské správě a také se stal její vedoucí osobností na dlouhou

⁹⁷² Jan Lintner, Škola Rožmberská v Soběslavi. SHK 8/1, 1899, s. 77–84.

⁹⁷³ Marta Hradilová, Narativní prameny k dějinám Soběslavi. Tábořský archiv 11, 2002, s. 191.

⁹⁷⁴ O jeho vzdělání se nedochovaly žádné zprávy. Vzhledem k jeho kulturním stykům však lze předpokládat, že absolvoval alespoň krátce studia na některé z akademií.

řadu let. V roce 1587 převzal po svém otci, jenž zemřel dva roky poté, místo primasa a v čele města stál v letech 1587 až 1617, tedy po celých třicet let.⁹⁷⁵

Jeho dům, nazývaný U černého orla, byl renesančně přestaven v letech 1564–1565 a patřil k nejvýstavnějším ve městě. Ze zařízení domu Smrčky je patrné, že byl ve svém životním stylu ovlivněn prostředím rožmberského dvora, neboť vybavení jeho domácnosti mělo blíže k domům úředníků rožmberského dominia než k domům měšťanů té doby, které byly většinou zařízeny mnohem skromněji a méně pohodlně. Byl také místem, kde vrchnost a významné návštěvy města při svém pobytu v Soběslavi nocovaly.⁹⁷⁶

Smrčkovy zásluhy o správu města a o dobré vztahy s vrchností dokazuje fakt, že v roce 1593 byl i se svou rodinou propuštěn z poddanství. Záznam o tak význačném momentu v životě celé rodiny a jejích potomků uvedl v kronice k patřičnému roku.⁹⁷⁷ Své významné postavení ještě posílil v roce 1603, kdy spolu s dalšími měšťany získal predikát ze Sabinova.⁹⁷⁸ Je s podivem, že autor tuto událost v kronice nezachytil, ač šlo vlastně o vrchol společenského vzestupu měšťana. Přitom k roku 1603 uvedl celkem osmnáct záznamů. Smrčka jako bohatý měšťan se nezabýval řemeslem osobně, ale věnoval se především obchodu a úvěrovému podnikání, typickým činnostem dobře situovaných měšťanů předbělohorské doby. Jsou známé jeho dodávky pro rožmberský dvůr, zejména počátkem 17. století, kdy dodával ročně sukno v hodnotě zhruba 12 kop. O jeho úvěrovém podnikání přináší informace především inventář pozůstalého majetku, který zachytil řadu půjček poskytovaných Smrčkou měštům i jednotlivcům, měšťanům, úředníkům i osobám šlechtického původu.

Měl velmi širokou rodinu, což je celkem pochopitelné, zvážíme-li, že byl čtyřikrát ženat. O rodinných událostech odehrávajících se v letech 1587–1604 jsme díky jeho záznamům dosti podrobně informováni. Za dobu sedmnácti let pohřbil dvě manželky a uzavřel dva sňatky, narodilo se a zemřelo několik jeho dětí. Jako první je k roku 1589 záznam o smrti manželky Anny, která zemřela čtvrt roku po porodu syna Jiříka. Smrčka s dalším sňatkem příliš neotálel, nevíme sice přesně, kolik malých dětí

⁹⁷⁵ O jeho působení ve správě města před rokem 1587, kdy začínají záznamy v jeho pamětech, mnoho nevíme.

⁹⁷⁶ O domácnosti i osobě Řehoře Smrčky viz Václav Bůžek, s *Renesanční domácnost soběslavského primátora Řehoře Smrčky ze Sabinova*. Tábořský archiv 3, 1991, s. 37–39.

⁹⁷⁷ Praha KNM, sign. IV C 23, fol. 19v–20r.

⁹⁷⁸ O osobě Řehoře Smrčky a o udělení predikátu viz Ferdinand Menčík (ed.), *Řehoře Smrčky Letopisy města Soběslavě*. Musejní sborník 4, 1901, s. 21; Adolf Doerr, *Der Adel der böhmischen Kronländer*. Prag 1900, s. 73; Roman Cikhart, *K rodopisu Soběslavska*. Staré i nové zvěsti ze Soběslavi a okolí. Soběslav 1908, s. 115–116.

v té době jeho domácnost obývalo, ale byl zde určitě syn Jiří, který potřeboval péči matky. Proto již na konci roku si dohodl další sňatek, a to s Lidmilou, dcerou měšťana z Týna nad Vltavou, který uzavřel počátkem následujícího roku. Význam jeho osoby v regionu podtrhuje i skutečnost, že svatebního veselí se zúčastnila řada příslušníků rytířského stavu a předních měšťanů ze Soběslavi i okolních měst. Manželství trvalo devět let a za tu dobu se narodili pouze tři synové; tak alespoň ukazují záznamy v jeho pamětech. V srpnu roku 1599 manželka Lidmila zemřela krátce po smrti půlročního syna Bohuslava, nejspíše na mor. Společenskou vážnost Smrčkovy rodiny ukazuje místo jejího pohřbení: byla pochována ve farním kostele před oltářem Matky Boží. Tentokrát Smrčka smutek příliš dlouho nedržel a při jedné ze svých „služebních“ cest do Českého Krumlova v říjnu téhož roku si dohodl sňatek s dcerou zemřelého Jakuba mydláře ze Lhenic Dorotou, která byla ve fraucimoru Kateřiny z Ludanic. Šlo o předem důkladně zvážený sňatek, jak ve svých pamětech poznamenal: *oblíbil sobě s radou dobrých pánův a přátel Dorotu*. Za tři týdny, v neděli 24. října, se pak konala svatba v Českém Krumlově a teprve za měsíc (na svatou Cecílii 24. listopadu) dorazila manželka do Soběslavi. Z tohoto manželství se Smrčka v kronice zmínil o dvou narozených dcerách. O vysoké životní úrovni rodiny vypovídá zápis z roku 1603, kdy si v červnu vyjel s manželkou a ještě s jednou městkou do Prahy na jarmark a ubytovali se přímo v areálu Pražského Hradu, v domě Jeronýma Makovského, který pocházel ze Soběslavi. Protože však záznam v kronice o této cestě byl sepsán až po pádu Makovského, zmínil Smrčka nejen přepych jeho domu, ale i nestálost lesku a světské slávy.⁹⁷⁹ Přestože Makovský na své rodné město nezapomínal ani v Praze, nevyužíval svého vlivu vždy tak, jak by si soběslavští měšťané přáli. Například v roce 1602, kdy usilovali o rozšíření počtu soběslavských trhů, marně doufali v jeho pomoc. Smrčka si tak musel do svých pamětí poznamenat: *... takže jsme k tomu přijíti nemohli, usilování*

⁹⁷⁹ Praha KNM, sign. IV C 23, fol. 69r. Jeroným Makovský z Makova, původně služebník Petra Voka z Rožmberka, se díky svým schopnostem propracoval až do bezprostřední blízkosti císaře Rudolfa II. a stal se jeho komorníkem, tedy osobou, která se jako jedna z mála s císařem setkávala osobně. Protože uměl využít výhod, které mu jeho místo přinášelo (nezanedbatelnou přednost jeho postavení představovaly nejrůznější úplatky za zprostředkování služeb), podařilo se mu nahromadit slušný majetek. Přestože se ostatní jedinci pohybující se na císařském dvoře této doby ve svých praktikách při budování kariéry a hromadění majetku příliš nelišili, podařilo se jeho nepřátelům, kterých měl spoustu, osočit ho u císaře (a lze říci, že spíše právem než neprávem) a v roce 1603 upadl v císařskou nemilost a byl odsouzen ke ztrátě cti, hrdla a statku. Na přímluvy přátel se podařilo tento trest změnit v doživotní žalář. Z vězení ho propustili až stavové v roce 1619. Více k tomu viz Jaroslav Pánek, Rožmberkové, velmoži české renesance. Praha 1989, s. 309–310.

*naše i náklad na to darebný byl příčinou jeho. Takže se to muselo do delšího času prodlíti, až on zatím z makovice spadl.*⁹⁸⁰

O Smrčkově povaze a zálibách se, což ani nelze čekat, žádné zprávy nedochovaly. Při pokusu o charakteristiku jeho osoby můžeme pouze vycházet z jeho zápisů, které nám ho představují jako staršího, rozvážného muže, dobrého a pečlivého hospodáře, člověka širokých zájmů a četných společenských styků. Jeho zájem o hospodaření je zřejmý hned z úvodního záznamu každého roku pamětí, kde jako první jsou uvedeny ceny obilí, popřípadě vína a piva, i zmínky o úrodě. Také jeho skutečně zodpovědný přístup k prosperitě města je patrný z řady zápisů, týkajících se obecního majetku i jednání města jako celku. Smrčka sám si byl dobře vědom, jak důležité jsou osobní kontakty přímo s vladařem, a to nejen pro růst jeho soukromého majetku a postavení, ale i pro blaho města. Rozvážnost a zodpovědnost za prospěch Soběslavi je zřetelná takřka z každého řádku textu, jeho paměti vypovídají o jeho kladném vztahu k městské správě a zájmu o město jako celek. Výrazem toho je i pravidelné zaznamenávání obnovy městské rady, kterou sázel bechyňský hejtman (1587, 1589, 1591, 1597) i záznamy o jeho vyúčtovávání městských financí před ostatními členy městské správy. Byl nejspíše také člověkem velmi společenským, který měl rád nové a změnu a který nepohrdl posezením s přáteli.

Většina Smrčkových kronikářských záznamů se týká dění v Soběslavi a záležitostí s ní úzce souvisejících. Jádro jeho zápisů tvoří zprávy o městě jako celku, o jeho správě a hospodaření; například pravidelně uvádí vyúčtování obecních peněz. Pozornost věnoval také správě obecního majetku. Z jeho záznamů se tak dozvídáme o rybnících, jimiž byla Soběslav obklopena a které často poničily povodně, o opravách a pořízení nového mobiliáře budov v majetku a správě obce (radnice, pivovar, škola, kostel, mlýn), o udržování cest, mostů, hřbitova, městské lázně a dalšího obecního majetku. Pravidelně také každoročně zaznamenával ceny obilí a vína, méně často poznamenal ceny piva.⁹⁸¹

V době, kdy Smrčka stál v čele Soběslavi, se podařilo měšťanům odkoupit některé vsi z majetku Petra Voka z Rožberka, který rozprodal postupně choustnické panství a v roce 1596 se pak zbavil i dalších okrajových panství, jako byla Bechyně,

⁹⁸⁰ Praha KNM, sign. IV C 23, fol. 63r.

⁹⁸¹ O pivu se zmiňuje méně: v roce 1601 uvádí pouze jeho ceny a další zmínka je z roku 1603, kdy kvůli velkému suchu a následné drahotě obilí, zejména pšenice, která byla základní surovinou bílého piva, musela městská rada upravit ceny piva.

Želeč a Stráž nad Nežárkou. Ze starého rodového choustnického panství si ponechal pouze Soběslav a připojil ji k Třeboni, jež se stala jeho hlavním sídlem.

Rozprodej rožmberského majetku umožnil Soběslavským přikoupit některé z okolních vsí a rozšířit tak svůj pozemkový majetek. Na uskutečnění těchto transakcí bylo třeba vynaložit nesmírné úsilí a nelze se proto divit, že jednání spojená s nabýváním nových vesnic zabírají značnou část Smrčkových pamětí. V roce 1597 byly koupě ukončeny zápisem do desek zemských.

Smrčka jako zástupce města velice často cestoval do blízkých i vzdálených míst. Byl to zejména Český Krumlov, posléze pak Třeboň, kam jezdil k jednání se soběslavskou vrchností, a dále Praha. Občas podnikal v zájmu města i cesty do jiných měst, jako například v roce 1594 do Prachatic, 1596 do Plzně a Rokycan. Lze říci, že Smrčka cestoval rád. Této své zálibě věnoval také patřičnou pozornost i ve svých pamětech. Kromě cest podnikaných „pro blaho obce“ jezdil také soukromě. O svých cestách po Čechách, Moravě i Rakousku zanechal pozoruhodné záznamy, které nejsou pro kronikářské zápisy této doby zcela obvyklé. Poznamenal v nich řadu podrobností spíše osobního charakteru, které tak ještě více přibližují osobu tohoto významného, vzdělaného a zajímavého měšťana předbělohorské Soběslavi. Mezi pozoruhodné zápisy patří například zpráva o cestě, kterou podnikl spolu se svým tchánem Danielem Hlavou z Týna v roce 1598 na Moravu, aby zde nakoupil víno. Jejich cesta vedla do Ivančic, a to jistě nebyla náhoda. Jeho sympatie k českým bratrům jsou známé, nelze ani vyloučit, že byl členem Jednoty bratrské, a jistě se rád podíval do jednoho z jejích nejvýznamnějších středisek. Koupě vína byla ke spokojenosti obou kupujících uzavřena, koupili *vína dobrého pět for* a rozhodli se navštívit nejvýznamnější centra na Moravě, a to Brno, Olomouc a dále Prostějov, kde byly významné bratrské tiskárny. Celkem jejich cesta trvala dva týdny a navštívili podle Smrčkových údajů v Brně 28 kostelů a také si prošli město, stejně jako v Olomouci, kde navštívil jezuitskou (?) kolej a 22 kostelů. O Prostějově se blíže nezmiňuje, ale strávili zde dva dny. Záznam o této cestě jen potvrzuje mínění o Smrčkovi jako vzdělaném a kulturním měšťanu.

Ze zápisů o výměně farářů, často doplněných kritikou jejich osob či chování, se dozvídáme o náboženském životě v obci. Soběslav byla až do počátku 17. století katolická. V roce 1600, kdy měl přijít do města první evangelický farář, Smrčka příchod zaznamenal, avšak neuvádí jeho náboženskou orientaci. Charakterizoval jeho osobu slovy: *byl člověk marné chvály žádostivý*. Neuvedl ani jeho jméno. Zřejmě jeho vztahy se zástupci církve ve městě nebyly nejlepší, dokazuje to nakonec i záznam z roku 1602.

Tehdy vedl Smrčka spor s místním duchovním Janem Posthumem, který měl na Smrčku a Roubíka, jednoho z předních měšťanů, napsat jakési lživé, v kronice blíže nespecifikované psaní Petru Vokovi z Rožmberka. Spor byl ukončen ve prospěch měšťanů, kněz byl uznán celou obcí za lháře a *i s kuchařkou, kurvou svou, odsud do Drachova se odstěhoval. Potom žádného štěstí neměl, pán Bůh jej pro jeho lživej jazyka nemocí i jináč pokutoval.*⁹⁸²

Zprávy o životě obyvatel Soběslavi však Smrčka zachytil minimálně. V kronice zcela chybí záznamy o událostech společenského významu (sňatky, narození, pohřby), které tvoří u mnoha jeho vrstevníků významnou složku jejich pamětí. Nelze však jednoznačně říci, že zamýšlel napsat oficiální městskou kroniku, neboť této skutečnosti odporuje značný počet zpráv o vlastní rodině. Jako dobrý hospodář si na rozdíl od mnoha jiných uvědomoval, že je nutné, aby i těm nejchudším zbývalo na obživu, aby mohli vykonávat různé práce nezbytné pro chod celého hospodářství. Proto také kritizuje berně vymáhané od poddaných a proto také soucítí s rakouskými poddanými, kteří se v roce 1594 vzbouřili proti svým pánům. Šlo o panství, která sousedila s rožmberskými državami. V roce 1595 dokonce selské vojsko porazilo šlechtické a vyvolalo mezi šlechtou, a to i českou, značné znepokojení. Povstání se podařilo ukončit až po pěti letech.⁹⁸³ A ač nebylo zvykem, že by si měšťané nějak zvlášť všímali života venkovských poddaných, Smrčka s krutými tresty, které sedláky postihly, nesouhlasil a do svých pamětí k roku 1597, kde se o povstání zmiňuje, poznamenal: *Tak sou nebozí potrestáni sedláčkové.*

Většina zpráv Smrčkova díla se sice týká lokálních záležitostí a událostí z blízkého okolí, avšak jako osobě vzdělané mu nebylo cizí ani evropské dění, jak dokazuje řada záznamů věnovaných problematice války s Turky. Zmiňuje se jak o mustruňcích, které se města přímo dotýkaly, tak i o událostech odehrávajících se na tureckém bojišti. Tyto zprávy však nejsou vždy časově správně zařazeny, dostávaly se nejspíše ke Smrčkovi až se zpožděním.⁹⁸⁴ Z jeho komentářů o tažení proti Turku je zřejmá autorova nechuť k těmto akcím, které v souladu s mnoha svými současníky nepokládal za smysluplné, zejména proto, že byly provázeny řadou těžkostí, které zasáhly do života obyčejných lidí, ať už šlo o živení vojska, vybírání berně či naprosto zbytečného vydání na tažení v roce 1594 i 1596. Jako většina autorů té doby

⁹⁸² Praha KNM, sign. IV C 23, fol. 65r.

⁹⁸³ Více k povstání J. Pánek, *Poslední Rožmberkové*, s. 285–286.

⁹⁸⁴ Také však mohlo k jejich špatnému zařazení dojít až při konečné redakci pamětí.

poznámenal mustruňk a neúspěšné tažení v roce 1594, které však neodsoudil tak přísnými slovy jako například slánský kronikář Kněžoveský, ale poznámenal: *Tu potom ten lid táhl až k Prešpurku, poleževši tu, rozkradli se zase domů ani Turka neviděvši.*⁹⁸⁵ V roce 1597 v souvislosti se zasedáním sněmu a svolením berně proti Turku se nezdržel komentáře a podotkl, že *platy velmi těžce se od poddaných vybíraly s ublížením velikým tohoto království. A takový platy obtížný nic dobrého nám v Uhřích nezpůsobily, ale s hanbou a posměchem odtud zutíkali. Když do Uher táhli, veliký škody po všech a městech krádeže činili.*

Dochování

Z dosavadních výzkumů rukopisů vyplývá, že originál Smrčkových pamětí se pravděpodobně nedochoval. Nejstarší verze, sepsaná v předbělohorské době, je dnes uložena v Knihovně Národního muzea v Praze pod signaturou IV C 23. Jde o sborník historiografických textů o 119 foliích, o rozměru 30x20 cm, svázaný v barokní vazbě. První část sborníku (fol. 1r–71v) tvoří text Smrčkových pamětí z období 1587–1604. Podle všech znaků jde o čistopis, nelze však díky nedostatku komparativního materiálu s jistotou potvrdit, že je to autograf samotného Smrčky. Vzhledem k tomu, že ve výpisu pořízeném Antonínem Lekešem v 18. století je ještě zachycen rok 1605, lze předpokládat, že původní paměti byly o něco obsažnější.⁹⁸⁶ Z dnešní podoby rukopisu však těžko můžeme doložit jejich původní rozsah, neboť byly svázané s dalšími mladšími spisy o více jak celé století později do jedné knihy. Je možné, že původně byly záznamy pouze na volných složkách či na pouhých listech, na které si Smrčka dělal průběžně poznámky o důležitých událostech, a teprve později se rozhodl je přepsat nebo dát přepsat do jednoho svazku. Datum založení pamětí k roku 1587 je pravděpodobné, nejspíše souvisí s jeho nástupem do funkce primátora.

Otazníků okolo rozsahu Smrčkových pamětí se objevuje mnoho. Je to například otázka, jaký text byl na začátku díla. Rukopis uložený v Knihovně Národního muzea v Praze je sice čistopisem, ale není úplný. Chybí nejen konec, ale i začátek rukopisu. Smrčkovy paměti totiž začínají přímo záznamy z roku 1587, pouze na prvním foliu nahoře je uvedeno *Poznamenání některých pamětí po léta Páně 1587*, aniž by

⁹⁸⁵ Praha KNM, sign. IV C 23, fol. 32r.

⁹⁸⁶ Z tohoto roku podle Menčíkovy edice pocházejí pouze dva záznamy, jeden se týká sporu o koňský a dobytčí trh v obci Černovice a druhý cesty Smrčky a soběslavského písaře do Třeboně. Nerozluštěnou otázkou pak zůstává, zda to bylo opravdu vše, co Smrčkovy paměti obsahovaly, nebo zda si Lekeš nic jiného k tomuto roku nevypsal.

předcházel titulní list či předmluva ke čtenáři, případně dedikace významné osobnosti, nejspíše Petru Vokovi z Rožmberka, což byly takřka nezbytné atributy humanistického spisování. Je také možné, že Smrčka nechával své dílo přepsat po částech a že úvod pamětí, ať už šlo o titulní list, počáteční kapitolu či případnou dedikaci, nebyl vůbec dopsán, že měl v úmyslu vytvořit úvodní část až úplně nakonec nebo že během následujících 150 let, než se rukopis dostal do rukou dalšího ze soběslavských měšťanů Antonína Lekeše, došlo ke ztrátě některých stránek. Totéž platí i o konci Smrčkových záznamů. Vzhledem k tomu, že Smrčka setrval ve vedení města ještě více jak deset let poté, co končí jeho kronikářské zápisy, nabízí se tak další otázka, proč v tvorbě nepokračoval. Podle dochovaných materiálů měl ke stáru potíže se zrakem a jednou z možných variant, proč ukončil své spisování, je, že zdravotní problémy nastaly již krátce po začátku 17. století a znemožnily mu pokračování v zápisech. Je ovšem také dost dobře možné, že pokračování pamětí existovalo a bylo ztraceno již v dávné minulosti. Dnes tak máme v rukou pouhé torzo Smrčkova spisu.

O skutečnosti, že dochovaný rukopis nebyl psán průběžně, ale najednou ve velice krátkém časovém intervalu, dokazuje jak jeho úprava: nový rok je uváděn vždy na nové stránce, přičemž pro rok 1596 nejsou ceny obilí dopsány (fol. 37r) a další záznamy pokračují až na následující straně, tak i jednotné písmo, které nezaznamenává žádný vývoj. O sepsání rukopisu v určitém momentě na počátku 17. století svědčí i formulace některých záznamů, kde je zároveň se zachycenou událostí uveden i její další vývoj.⁹⁸⁷ O pravděpodobnosti opisu zpráv z jednotlivých listů, kde byly záznamy psané průběžně, svědčí i to, že některé zápisy jsou opsány dvakrát k témuž datu, popřípadě pokaždé k jinému datu s mírně změněnou formulací.⁹⁸⁸

O osudech Smrčkových pamětí toho víme velmi málo. V 18. století se dostaly do rukou soběslavského rodáka Antonína Lekeše, který se intenzivně zajímal o minulost svého města. V letech 1760–1770, kdy sestavoval inventář zdejšího městského archivu, se také seznámil s rukopisem Smrčky.⁹⁸⁹ Z tohoto sborníku si pořídil dva svazky výpisků, a to jak z práce Smrčky, tak i jeho pokračovatelů. První svazek je dnes uložen v Národní knihovně ve Vídni a počátkem 20. století se stal základem Menčíkovy edice

⁹⁸⁷ Například v roce 1601 o dobytí Bělehradu císařskými je uvedena poznámka: *Zase po roce Turek ho dobyl a naši v něm zamordováni* (fol. 62r).

⁹⁸⁸ Například k roku 1603 je dvakrát, pokaždé trochu jinou formulací, poznamenána zpráva o neúrodě a následné drahotě pšenice kvůli velkému suchu (fol. 69r).

⁹⁸⁹ M. Hradilová, *Narativní prameny k dějinám Soběslavi*, s. 195.

soběslavských pamětí.⁹⁹⁰ Druhý z Lekešových opisů je uložen v Knihovně Národního muzea v Praze pod signaturou V D 31. Mimo tyto dva rukopisy je dnes dochován ještě třetí Lekešův spis věnovaný minulosti Soběslavi, vzniklý v roce 1774, jenž však se zabývá pouze dvěma tématy, a to kostelními fundacemi a událostmi třicetileté války, ve kterých se autor soustředil především na pražská města.⁹⁹¹

Smrčkovy paměti nezůstaly v zapomnění ani v následujících letech a byly dobře známy také soběslavským obrozencům. V první polovině 19. století využil jejich údaje místní vlastenec Josef Hoffmann, který byl duší soběslavského vlasteneckého kroužku, jenž se scházel u něj doma.⁹⁹² V tomto okruhu vznikla dvě historická spisování, z nichž jedno zůstalo v Soběslavi a druhé přešlo do Prahy do Národního muzea. Dílo Josefa Hoffmanna, které se ocitlo v Praze v Národním muzeu,⁹⁹³ zůstalo po celá období soběslavským zájemcům o historii neznámé, zatímco druhý spis, jehož autorem je František Šifaur, byl regionálními historiky využíván.⁹⁹⁴ Obě díla čerpala sice z pamětí Smrčky, ale s největší pravděpodobností pouze z Lekešova výpisu. V Knihovně Národního muzea v Praze existuje ještě další výtah ze Smrčkových pamětí, jehož autorství bylo přičteno soběslavskému vlastenci Martinu Tetínkovi. Jde o volnou složku o pěti fóliích.⁹⁹⁵

Edice a literatura

Edici Smrčkových kronikářských zápisků zpracoval počátkem 20. století Ferdinand Menčík a vydal ji ve sborníku soběslavského muzea v roce 1901. Při své práci nepoužíval rukopis dnes uložený v Knihovně Národního muzea v Praze, ale mladší opis Smrčkových pamětí vyhotovený Antonínem Lekešem.⁹⁹⁶ V úvodu se zmínil o osobě autora. Zprávy o Soběslavi i Řehoři Smrčkovi ze Sabinova nalezneme především ve studiích regionálních badatelů.⁹⁹⁷ Narativním pramenům města Soběslavi od 16. do 19. století se věnovala ve své studii publikované v roce 2002 Marta Hradilová.⁹⁹⁸

⁹⁹⁰ Vídeň ÖNB, Series nova 4035.

⁹⁹¹ M. Hradilová, *Narativní prameny k dějinám Soběslavi*, s. 196.

⁹⁹² *Tamtéž*, s. 197.

⁹⁹³ Praha KNM, sign. XIV A 15.

⁹⁹⁴ Tábor SOkA, fond Sbirka rukopisů č. 212. O autorovi a díle viz též Karel Lustig, *Z pamětní knihy města Soběslavě*. Musejní sborník 6, 1903, s. 55–65.

⁹⁹⁵ Praha KNM, sign. XVIII A 28.

⁹⁹⁶ F. Menčík, *Řehoře Smrčky Letopisy města Soběslavě*. s. 21–71.

⁹⁹⁷ Viz poznámku 976 a 978.

⁹⁹⁸ M. Hradilová, *Narativní prameny k dějinám Soběslavi*. *Táborský archiv* 11, 2002, s. 191–205.

II. Kronikářské záznamy 17. a 18 století

Z období raného novověku se dochoval v Soběslavi ještě další materiál narativní povahy, který však vznikl téměř o sto let později. Jde o historické spisování, dlouhá staletí uložené v městském archivu, jehož autorem byl soběslavský měšťan a duchovní písař Pavel Vojtěch Libra, který v šedesátých letech 17. století také uspořádal soběslavský městský archiv.⁹⁹⁹ Nejde však o kronikářské záznamy v pravém slova smyslu, neboť v jeho práci převažují zápisy událostí týkajících se městské správy, které jsou doloženy řadou opisů soudobých materiálů. Hned v samém úvodu vysvětlil autor pohnutky, které ho ke spisování dovedly. Poznamenal, že události nastalé za primaství Jana Jiřího Perschle zapsal pro budoucí generace nejen proto, aby zůstaly nezapomenuty, ale i pro případ, že by nastala obdobná situace. V takovém případě se mohou potomci poučit z jednání svých předků a eventuálně i použít již vyzkoušenou strategii. Dnes je Librovo dílo svázáno společně se Smrčkovými pamětmi v jednom svazku. Kodex obsahuje kromě dvou zmíněných prací na svém konci ještě kronikářské zápisy neznámého autora z první poloviny 18. století. Jméno pisatele této nejmladší části rukopisu není známo, podle stylu písma však lze soudit buď na člověka již staršího, nebo nezvyklého písemné činnosti. Tato poslední část byla nejspíše psána průběžně, na rozdíl od obou předchozích, které se zdají být čistopisem. Nejspíše také v době vzniku nejmladších kronikářských záznamů došlo k vytvoření dnešní vazby rukopisu, při které všechny tři nesourodé celky byly svázány do jedné knihy. Pamětní záznamy Pavla Vojtěcha Libry zatím zpracovány nebyly.

⁹⁹⁹ Tamtéž, s. 194.

TEPLICE

Kolem poloviny 12. století založila Judita, manželka Vladislava II., v blízkosti termálních pramenů, jenž byly známy od pravěku, klášter benediktinek. Osada u kláštera, vzniklá na křižovatce obchodních cest, byla v průběhu 13. století povýšena na město. V době husitských bouří se Teplice vymanily z vlastnictví církve a od té doby se zde střídaly různé vrchnosti. Benediktinský klášter byl poničen v husitských válkách, ale definitivně zanikl v roce 1635.¹⁰⁰⁰ V roce 1437 přešlo celé klášterní zboží, včetně kláštera, do rukou husitského hejtmána Jakoubka z Vřesovic. Později zapsal Jiří z Poděbrad město královně Johaně, která zde pravděpodobně pobývala v letech 1462–1475. Tehdy byl rozpadlý klášter přestaven na zámek.

Před polovinou 16. století se dostaly Teplice do majetku Volfa z Vřesovic, který držel okolní vsi, včetně hradu Doubravky.¹⁰⁰¹ Za jeho správy prožily Teplice období velkého rozkvětu. Volf z Vřesovic věnoval značnou péči zvelebení města a využití jeho léčivých pramenů a Teplice se pod jeho správou staly vyhledávaným lázeňským místem.¹⁰⁰² Rozkvět města se odrazil jak v jeho výstavbě, tak i ve vzrůstajících majetcích měšťanů.¹⁰⁰³ V roce 1545 postavili měšťané na náměstí radnici s orlojem a zvonem, před kterou stála kašna, napájená vodovodem. V roce 1545 byl také založen místní pivovar, který se o půl století později stal zdrojem rozporů města a vrchnosti.

Městu od středověku dominoval klášterní kostel sv. Jana a městský kostel Zvěstování Panny Marie, jehož přesná poloha nebyla zatím lokalizována. V polovině 16. století byly oba kostely zpustlé, proto bylo roku 1549 rozhodnuto jeden z nich opravit a fary spojit v jednu. Místo nich však byl vystaven nedaleko klášterní kostela nový, dnešní děkanský kostel sv. Jana Křtitele, který byl vysvěcen roku 1594. V této době také vznikl zámecký kostel, kde byl Volf z Vřesovic později pochován. Město

¹⁰⁰⁰ P. Vlček, P. Sommer, D. Foltýn, Encyklopedie českých klášterů, s. 671–672. Až do poloviny 20. století nebylo známo, kde stávaly klášterní budovy. Teprve při archeologickém průzkumu, který byl proveden v padesátých letech 20. století, byly zjištěny pozůstatky zdí ve východním křídle zámku (dnes budovy muzea).

¹⁰⁰¹ K dějinám Teplíc: Hermann Hallwich, Töplitz. Eine deutschböhmsche Stadtgeschichte. Leipzig 1886; Josef Šístek a kol., Archiv města Teplice. Inventář. Teplice 1981 (úvod).

¹⁰⁰² Volf z Vřesovic nechal nad pramenem vystavět lázeňskou budovu se dvěma bazény pro ženy a muže a zhotovit samostatné „komůrky“, aby ti, jenž se léčí, na sebe neviděli. Zvláště nechal také postavit lázeň pro chudé. Podrobný popis předbělohorských lázní zanechal ve své básni Tomáš Mitis z Limuzy.

¹⁰⁰³ V roce 1561 stálo ve městě 138 domů, na předměstí 15 a pět mlýnů.

bylo obeháno hradbami. Ty ani tak neplnily obrannou funkci, jako spíše měly zabránit nekontrolovatelnému přístupu osob do města.

Postavení města a jeho věhlas v polovině 16. století odráží báseň významného českého humanisty Tomáše Mitise z Limuz, který nám také zanechal popis významných staveb a lázní. Bohatý kulturní život Teplic v předbělohorském období dokládá dvojdílný, bohatě iluminovaný kancionál určený zdejšímu literátskému bratrstvu, na jehož vzniku se podílel právě Volf z Vřesovic.¹⁰⁰⁴

Ke konci 16. století se však situace města a měšťanů poněkud zhoršila. Po smrti Volfa z Vřesovic Teplice získal jeho zeť Kašpar ze Schönberka, který byl nadšeným příznivcem alchymie, což se pochopitelně projevilo i ve finanční situaci. Jeho majetek se rychle rozplýval a v roce 1584 poddanské město Teplice přešlo do rukou Radislava Vchynského. Jedním z prvních kroků nového majitele bylo uzavření městského pivovaru v roce 1585, což se neobešlo bez protestů měšťanů, neboť tímto zásahem ztratili jeden z nejvýnosnějších druhů městského podnikání. Jejich nespokojenost vyústila roku 1586 v otevřený spor s vrchností. Po smrti Radislava zdědil panství synovec Vilém Kinský, zavražděný v roce 1634 v Chebu spolu s Albrechtem z Valdštejna, a zkonfiskovaný majetek přešel do vlastnictví polního maršálka Jana Aldringena. Po jeho smrti se dostal do majetku rodu Aldringen-Clary, který držel teplické panství až do roku 1945.

Město Teplice, právě pro svou blízkost hranic s německy mluvící oblastí, bylo v předbělohorské době národnostně nejednotné, obývali ho jak Češi, tak Němci. Dvojjazyčnost se odrážela i v obsazení městské kanceláře; ještě v roce 1580 působili v městské kanceláři písaři dva, a to český a německý. Rozpory uvnitř města, k nimž došlo na počátku poslední dekády 16. století, vyvrcholily vnitřním převrácením, při kterém na sebe strhl moc německý patriciát. Od roku 1591, kdy došlo ke zvrátu, převažoval na dlouhá staletí německý živel.¹⁰⁰⁵ Také nejstarší teplická kronika, dílo městského písaře, která zachytila konflikt mezi městem a jeho vrchností, je psána německým jazykem. Při jednání s vrchností Radislavem Kinským se však používal český jazyk, stejně jako při jednání v České kanceláři, kam přišli představitelé města se svou suplikací, byly listiny překládány do češtiny.

¹⁰⁰⁴ Dnes je uložen v Regionálním muzeu v Teplicích pod sign. Ms 1 a Ms 2.

¹⁰⁰⁵ J. Šístek a kol., Archiv města Teplice. Inventář, s. 8.

Městská historiografie

Nejstarší teplické narativní prameny pocházejí z předbělohorského období. Je to především výše zmíněná báseň Tomáše Mitise z Limuz, která přináší zprávy o městě a obyvatelích z doby jeho velkého rozkvětu. Teplické prameny a město jsou také opěvovány v díle lékaře Jindřicha Krentzheima, sepsaného koncem 16. století. Spor s Radislavem Vchynským mapují téměř deníkovým způsobem kronikářské záznamy zdejšího písaře z konce 16. století.

I. Kronika Martina Herrklotze

Autorem nejstaršího dochovaného kronikářského díla je městský písař Martin Herrklotz, který zaujímal jako představitel městské kanceláře ve sporu poddanského města s jeho vrchností jedno z nejangažovanějších míst a účastnil se také všech jednání týkajících se sporu ohledně vaření piva.¹⁰⁰⁶ Rozepře se dostala až do Prahy, kde se měšťané pokoušeli dostat až před samotného císaře. Herrklotz zde vystupoval jako mluvčí města.

Spor se táhl několik let a měšťané v této záležitosti několikrát navštívili Prahu, ale přes veškeré jejich úsilí neskončil úspěšně. Bylo na ně nahlíženo jako na vzbouřené poddané a podle toho také s nimi bylo zacházeno.¹⁰⁰⁷ Martin Herrklotz byl v důsledku svého vůdčího postavení perzekuován a nakonec byl nucen vystěhovat se z Teplic. Odešel do německého Dippoldiswaldu. Nejspíše ještě předtím stihl popsat události předchozích let, a zanechat tak pro budoucí generace svědectví o celém procesu, včetně jeho dopadu na město i jednotlivé měšťany.

Popis průběhu sporu a jeho následků je jeho rukou zachycen na více jak padesáti foliích rukopisu. Dílo je koncipováno tak, jak bylo v této době obvyklé, tedy bez zpochybňování práv vrchnosti, ale celé jeho ladění je pochmurné. Záznamy jsou řazeny chronologicky, počínají rokem 1586, jsou dovedeny do počátku devadesátých let a končí zprávou o úmrtí aktérů sporu v roce 1591. Autor v nich zachytil celý průběh velmi podrobně. Dočteme se zde o postupu městské rady, o jednání představitelů města s vrchností i městských zástupců v Praze, kde se snažili obhájit svoje stanovisko. Celé

¹⁰⁰⁶ Jako městský písař je uváděn ve studii Jana Smetany, *Vyprávěcí prameny dějepisné vzniklé v Litoměřickém kraji do roku 1835*. SAP 22, 1972/1, s. 239. Sám se však v kronice uvádí jako soukeník (pag. 25 a 54). O tom, že by zastával funkci městského písaře se vůbec nezmiňuje; nebyl také členem městské rady. Jako radního písaře uvádí Adama Píseckého.

¹⁰⁰⁷ Martin Herrklotz zanechal ve své kronice velmi podrobný popis všech útrap, které jeho i ostatní v souvislosti se sporem postihly. Nešlo o žádné zanedbatelné újmy, zejména na zdraví.

dílo se zabývá pouze touto problematikou, ostatní záležitosti ať už každodenní život či neobvyklé události autor prakticky opominul. Spíše než o kroniku jde tedy o relaci přinášející informace o jedné jediné záležitosti, jejíž řešení si vyžádalo několik let. Od díla loketského autora z počátku 16. století, které má podobný obsah, se výrazně liší, neboť je mnohem více emotivní a z jeho záznamů zřetelně vystupuje osoba vypravěče. Je psáno v první osobě jednotného čísla, tedy způsobem v této době velmi neobvyklým. Styl vyprávění je velmi podrobný, pro dnešního čtenáře až příliš rozvláčný. Zachycuje však atmosféru doby, ve které poddaní měšťané povstali proti své vrchnosti a jako povstalci byli také vnímáni okolím. Herrklotz podrobně zachytil peripetie teplických vyslanců, včetně své osoby, a barvitě vylíčil jejich nelehké poslání. Zápisy vyprávějící o jejich zajetí a o pobytu ve vězení jsou ojedinělé, velmi zajímavé a zřetelně ukazují bezmoc měšťanů vůči jejich vrchnosti. Z tohoto úhlu pohledu přináší Herrklotzova kronika pozoruhodný materiál nejen k dějinám Teplic, ale k celkové atmosféře předbělohorské doby.

Dochování

Dochované záznamy o teplických událostech konce 16. století obdařil jejich autor velice obsažným titulem, který přímo vyjadřuje obsah spisu: *Actiones longas. Langwirige strittige Handlungen zwieschen dem edl gestrengen Ritter Herren Radislawen Kintzky von Kintz und Herr auf Töplitz und zwieschen der gantzen Gemein in der Stadt Töplitz wegen des Bier brewen, welches sich angefangen nach Christi unsers lieben Herrn undt Seligmachers geburth in ein tausendt fünff hunderth und in sechs und achtigsten Jahre. Von Martin Herrklotz verfasserth.* Rukopis kvartového rozměru (32,5x20 cm) o 63 listech, psaný rukou Martina Herrklotze, je uložen ve Státním okresním archivu v Teplicích ve fondu Archiv města.¹⁰⁰⁸ Je svázan v nové vazbě, replice původní. Novogotické kurzívní písmo je místy špatně čitelné díky rozpitému a na další stránku prosakujícímu inkoustu.

O recepci kroniky v době jejího vzniku, či krátce poté, nemáme žádné zprávy. Pravděpodobně však povědomí o její existenci ve městě bylo, protože počátkem 18. století, v roce 1704, pořídil její opis teplický měšťan Johann Jacob Wentzel Hannarten.¹⁰⁰⁹ K opisu textu Herrklotzovy kroniky připsal ještě privilegium udělené Teplicím v roce 1467 královnou Johanou a konfirmaci městských privilegií Rudolfem

¹⁰⁰⁸ Teplice SOkA, fond AM Teplice, inv. č. 439, kniha č. 438.

¹⁰⁰⁹ Jméno písaře a autora opisu je sice uvedeno v titulu, ten je však poničen a jméno je špatně čitelné.

II. z roku 1581. Následující z opisů Herrklotzovy kroniky je až novodobý, jeho pisatelem je městský archivář a gymnasiální profesor Pavel Wanie, který jej opsal v první polovině 20. století. Jde o 97 listů strojopisu.¹⁰¹⁰

Kronika doposud nebyla edičně zpracována a také v literatuře je zmiňována pouze okrajově.

II. Teplice v humanistické topografii

a) Tomáš Mitis z Limuzy

Ze 16. století pochází ještě další, o něco starší historiografický pramen vztahující se k městu, a to již výše zmiňovaná práce významného humanisty Tomáše Mitise z Limuzy (1523–1591), který působil v Teplicích jako vychovatel dětí Volfa z Vřesovic.¹⁰¹¹ Jeho popis lázní a okolí v podobě latinských veršů patří k jeho nejlepším a nejobsažnějším pracím. Báseň je součástí druhého básnického souboru Jana staršího Hodějovského z Hodějova *Secunda Farrago*, vydaného roku 1561.¹⁰¹² Veřejnosti byla zpřístupněna v překladu do němčiny počátkem 19. století, jehož autorem je Andres Chrisogon Eichler, který práci doprovodil také komentářem o Tomášovi Mitisovi.¹⁰¹³ Již název překladu Mitisovy básně ukazuje, jak velký význam přikládal autor tohoto pojednání Mitisovu dílu.¹⁰¹⁴ Báseň opěvuje především lázeňské prameny a lázně jako takové. Přináší jejich podrobný popis i způsob využití. Dílo přináší i popisy okolí, například měst Bíliny a Krupky.

b) Jindřich Krentzheim

O osobě Jindřicha Krentzheima nemáme příliš informací. Pocházel z Lehnického knížectví a v Čechách působil jako lékař v Mostě a Litoměřicích. V roce 1594 vydal spis nazvaný *Thermae Toplicenses carmine heroico descriptae per Henricum Krentzheim ab Iphofen M. et regiae urbis Bruxiae phisicus ordinarium*, ve kterém

¹⁰¹⁰ Teplice SOkA, fond AM Teplice, inv. č. 440.

¹⁰¹¹ K jeho osobě a dílům viz Rukověť 3, s. 339–361, k básni s. 359.

¹⁰¹² Fol. 241r–248r.

¹⁰¹³ Překlad vyšel v Praze v roce 1836. Rukopis Eichlerovy práce je uložen v SOkA Teplice, knihovna, sign. 245. Viz též J. Smetana, *Vyprávěcí prameny dějepisné*, s. 252.

¹⁰¹⁴ Titul jeho překladu zní: *Teplitz vor 300 Jahren oder der böhmische Dichter Thomas Mitis und seine Idylle über Teplitz als das älteste historische Dokument und erste Stück der Literatur über diese Badestadt*.

popsal město Teplice i léčivé účinky zdejších lázeňských pramenů.¹⁰¹⁵ Oslavuje v něm také Radislava Vchynského jako zvelebitele města i lázní. Do popisu města je vloženo pojednání o zámeckém kostele a o hrobu Volfa z Vřesovic.

III. Kroniky mladšího období

Ke konci 18. století vznikla další raně novověká kronika, týkající se událostí v Teplicích a okolí. Jejím autorem byl Jakub Bernard Eckhardt, učitel zdejší školy a pozdější purkmistr. Počáteční vyličení dějin města je v podstatě kompilace, opírající se o starší prameny, především tištěné. Spis začíná vyprávěním o založení Teplíc. Originál této práce se však nedochoval, známe ho pouze z mladšího opisu.¹⁰¹⁶ K rozkvětu místní historiografie došlo v 19. století, jako příklad lze uvést dílo doktora Ludvíka Aloise Johna nazvané *Teplitzer Gedenkbuch seit dem Jahre 762–1830*, které v osmi svazcích obsahuje dějiny města od jeho bájného založení do roku 1830.¹⁰¹⁷

TRUTNOV

Počátky města Trutnova nejsou doposud zcela objasněny. Pravděpodobně někdy kolem poloviny 12. století vznikla na zemské stezce mířící do Polska při řece Úpě osada stejného jména. Nejstarší písemná zmínka o této trhové osadě pochází z roku 1260. Její poloha – v místě dnešního Horního Starého Města – však byla příčinou častých záplav. Proto, když koncem 13. století získal zdejší oblast od Vítka ze Švábenice král Václav II., založil nové město jihovýchodně od původního osídlení. Město zpočátku převzalo také původní jméno Úpa, ale nově přišlí kolonisté je přejmenovali na Nový Trutnov.¹⁰¹⁸ Součástí města byl také hrad, který pravděpodobně vznikl společně s městem. Hrad byl

¹⁰¹⁵ Dana Martínková, Literární druh veršovaných popisů měst v naší latinské humanistické literatuře. Strojopis uložený v knihovně Ústavu pro klasická studia FLÚ AV ČR, s. d., s. 44. O osobě a díle: Rukověť 3, s. 83.

¹⁰¹⁶ J. Smetana, Vyprávěcí prameny dějepisné, s. 252. Kronika je známá pouze z mladšího opisu v Teplitzer Memorabilienbuch I, pag. 97–137.

¹⁰¹⁷ Teplice SOKA, fond AM Teplice, inv. č. 422–429. K teplické historiografii: Karel Vilím, Kroniky a kronikářství na Teplicku v 16.–19. století. In: Česká beseda o německých i českých kronikách, s. 141–155.

¹⁰¹⁸ K dějinám města Jiří Bock, Historický a hospodářsko-správní vývoj Trutnova do roku 1620. SAP 55/2, 2005, s. 314–378, k přenesení města s. 323.

od 13. do 16. století správním centrem trutnovského manství. Výslovně se připomíná až v roce 1316 za Jana Lucemburského. Během třicetileté války vyhořel a v současnosti stojí na jeho místě budova muzea.¹⁰¹⁹

V roce 1392 zdědil Trutnovsko s Javorskem a Svidnickem Václav IV., který trutnovský kraj i s městem věnoval roku 1400 své manželce Žofii. V husitských bouřích bylo město dobyto husity a zdejší klášter, jenž byl v držení křižovníků s červeným křížem, byl vypálen. V roce 1448 byl dán Trutnov do zástavy a v roce 1521 dokonce rozdělen mezi dva zástavní pány. Ti však vedli mezi sebou spory, a tak roku 1544 se stal opět věnným městem, které spravoval podkomoří věnných měst. V roce 1547 se Trutnov přidal na stranu vzbouřených stavů a jednou ze sankcí, které ho postihly, bylo i jeho převedení do zástavy komornímu radovi a hornímu hejtmanu Kryštofovi z Gensdorfu (†1563). S tímto zástavním pánem vedli měšťané četné spory, které vyvrcholily vzpourou v roce 1560. Rozepře se dostala před komorní soud, který v roce 1571 zástavní právo zrušil, a Trutnov se opět stal královským věnným městem. V roce 1593 byl přijat do třetího zemského stavu. V roce 1599 se měšťanům podařilo odkoupit od České komory zámek, původní hrad přestavěný za Kryštofa z Gensdorfu, i s panstvím, které tvořilo devatenáct vsí.

V 16. století došlo ke značnému stavebnímu rozvoji města, byla založena dvě nová předměstí, vybudován městský vodovod a postaveny hradby. Roku 1582 vznikl měšťanský pivovar. V roce 1583 postihl město silný požár, který zničil řadu domů. Během třicetileté války bylo město dobyto Švédy a vypáleno, byl poničen i zámek. Ze zkázy se Trutnov vzpamatovával stejně jako ostatní města více jak sto let.

Městská historiografie

O životě města v 16. století přináší řadu informací kronika Simona Hüttela, malíře a geometra. Ten je také autorem souboru pověstí o založení Trutnova, Žacléře a okolních obcí, který se těšil velké čtenářské oblibě, byl často opisován a do dnešní doby je dochován v několika opisech. Hüttel také sepsal sbírku dvaceti tří kázání, která sloužila místním děkanům; v dnešní době je však nezvěstná.¹⁰²⁰ Z mladšího období nejsou dochovány žádné větší kronikářské práce.

¹⁰¹⁹ K hradu: T. Durdík, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, s. 362–363.

¹⁰²⁰ L. Schlesinger (ed.), *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau (1484–1601)*. *Deutsche Chroniken aus Böhmen*. Band II, Prag 1881, s. 182 (fol. 187v): ... *welcher thema hab ich Simon Hittel nach mehr dan in die 23 predigten beschrieben*.

I. Kronika Simona Hüttela

Autor nejstarší trutnovské kroniky Simon Hüttel se narodil roku 1530 v Trutnově a v rodném městě prožil celý svůj život. O jeho smrti nemáme přesné zprávy, ale pravděpodobně zemřel krátce po roce 1601, kdy skončil se psáním kroniky. V roce 1552 se oženil; jeho žena Sabina ho nejspíše přežila, neboť o její smrti není v kronice zmínka. Také o dětech se z jeho zápisků nic nedozvíme. Byl bezdětný? Uplynulo více jak dvacet let od jeho sňatku, když se stal členem městské rady. K tomuto kroku došlo roku 1573. O jeho vzdělání nevíme nic více, než co sám na sebe prozradil ve svých zápisech. Pravdou je, že jeho latinské výrazy nejsou vždy bezchybné, ale na druhou stranu používání latiny a pokusy o nepřiliš zdařilé verše ukazují, že jistého stupně vzdělání se mu dostalo.¹⁰²¹

Šíře Hüttelových znalostí je patrná zejména z jeho účasti při zeměměřičských pracích, jichž se pravidelně účastnil a při kterých se také uplatnila jeho profese malíře. Maloval různé plány, v nichž uváděl přesné údaje, včetně dobových názvů, a tak díky jeho činnosti máme dochovány staré názvy z Trutnovska a okolí.¹⁰²² Spolupracoval také při měření Krkonoš, zpracovávaném pro účely plavby dřeva, kdy při této příležitosti byla změřena výška Sněžky (1920 loktů), účastnil se také plánování vodních kanálů pro splavení dřeva a výstavby jezů. Je také možné, že sám mohl různé stavby navrhovat. Avšak o svých pocitech a dojmech, které nutně musela tato jeho práce vyvolávat (například výstup na Sněžku musel být ohromujícím zážitkem), se ve své kronice vůbec nezmiňuje.

Simon Hüttel se na svou literární činnost důkladně připravoval. Procházel staré písemné materiály a informace o minulosti města získával *aus vielen antiquiteten und scarteten*. Přímou v textu pak několikrát uvádí prameny, ze kterých čerpal podklady pro své zprávy. Prostudoval jednak materiály městského, jednak farního archivu, kde našel řadu informací, jež uplatnil v kronice, a pro záležitosti širšího okruhu využíval i tištěné a rukopisné knihy.¹⁰²³ Při líčení soudobých událostí, k nimž došlo daleko od města,

¹⁰²¹ K roku 1573 napsal, že před Velikonocemi se sešlo ve škole třináct osob kvůli hudbě, *welche aller gelert (ausgenommen zwene)*. Počítal se tedy k místním vzdělavcům.

¹⁰²² Například, když v roce 1564 byla vyslána komise, která měla za úkol vyměřit přesně hranice českého státu i Trutnova a Žacléře, byl přizván ke spolupráci. K opětovnému přeměření hranic městských lesů došlo ještě v roce 1573, neboť docházelo k četným krádežím, proti kterým se Trutnovští museli bránit se zbraní v ruce.

¹⁰²³ V kronice se odvolává na spis *Böhmische Chronik*, a to k roku 1485 (fol. 48r). V tomto zápisu se vrací do roku 1313, kdy byl Trutnov zastaven Janovi z Vartemberka. Druhá zmínka v souvislosti s tímto pramenem se vztahuje k roku 1501 (fol. 70v), kdy Čechy zasáhly povodně. Nejspíše šlo o dílo Martina Borka Vratislavského, vydané ve Wittenbergu 1587. Dále uvádí blíže nespecifikovanou *Kaiserchronik*.

přebíral zprávy především z novinových letáků, na které se také v textu odvolává. Zmiňuje také blíže neurčenou císařskou kroniku. Ve své práci se soustředil především na záležitosti odehrávající se ve městě a jeho nejbližším okolí, vzdálenější události uvedl pouze tehdy, když se mu dostal do ruky nějaký tisk, který ho zaujal. Často se pokoušel dění ve světě zachytit ve verších, ty však lze označit spíše za nepřiliš zdařilé rýmovánky. S přibývajícím věkem se pak jeho pozornost o světové dění zmenšuje a stále více se soustřeďuje na lokální záležitosti.

Hüttelovým kronikářským záznamům předchází v rukopise předmluva, ze které vyplývá, že svou letopiseckou činnost zahájil v červenci roku 1578, na den svatého Jakuba (25. 7.). Dále v ní autor poznamenal, že se ve svém díle snažil postihnout události v chronologickém sledu (*nach ordnung der monden und tage laut des calendari zu beschreiben*) a že do kroniky zařadil i opisy privilegií a záležitosti, týkající se církve a špitálu, škol a kantorů. Samotné kronikářské zápisy Hüttela následují až po různých soupisech trutnovských osob (zemřelých trutnovských měšťanů v letech 1505, 1512 a 1515, soupisů duchovních, působících v Trutnově od roku 1492 do roku 1582, a školních mistrů).¹⁰²⁴ Mezi tyto soupisy jsou vloženy záznamy o náboženském vývoji ve městě, přičemž následující folia 41r–45v jsou věnována především osudům zdejšího křižovnického špitálu.

Vlastní kronikářské záznamy začínají až na foliu 47v potvrzením městských privilegií roku 1484, ovšem v řadě zpráv se autor vrací hlouběji do minulosti.¹⁰²⁵ Kronika končí rokem 1601. Největší pozornost je věnována autorově současnosti. Chronologie záznamů není vždy přesně dodržena, zejména při datování starších událostí, chronologický sled je také často narušen vkládáním retrospektivních záznamů; od roku 1586 začal Hüttel datovat podle gregoriánského kalendáře. Začátek kroniky je založený především na opisech městských privilegií, teprve od poloviny šedesátých let 16. století začínají být zápisky podrobnější a rozsáhlejší, je z nich patrné, že autor psal na základě vlastní zkušenosti. Záznamy jsou také od této doby obsahově zajímavější a přinášejí více podrobností z každodenního života předbělohorského Trutnova.

Trutnov sice patřil mezi věnná královská města, avšak v jeho dějinách docházelo k jeho občasnému zastavení různým pánům. Značnou část Hüttelových záznamů

¹⁰²⁴ Trutnov SOKA, fond AM Trutnov, inv. č. 9, Simon Hüttels Chronik, fol. 1r–39r.

¹⁰²⁵ Například dějiny kostela začíná již 12. stoletím.

v letech 1547 až 1562, kdy Kryštof z Gensdorfu svou při prohrál a město přešlo do majetku jeho dcery Eustachie, vyplňují zápisy o sporech a neshodách s vrchností. Na obsah záznamů v kronice měla vliv i poloha města v blízkosti hranic; právě tato skutečnost se v díle projevuje častými zmínkami o vyměřování hranice. Kulturně byl Trutnov mnohem více než s Čechami spjat se slezským prostředím, odkud také přicházela do města inteligence.

Nejvíce pozornosti autor věnoval místním záležitostem. Jako člověk hluboce zbožný zanechal řadu zpráv z náboženského života města, včetně jmen duchovních. Již roku 1526 byly v Trutnově rozšířeny Lutherovy spisy a jeho učení, na které si tehdejší katolický farář velice stěžoval. Šíření reformace ve městě se ale nezastavilo. Následující farář Martin Tabernator (Kretschner) (1535–1563), původně dominikánský mnich, přešel k protestantům a oženil se. Od poloviny 16. století upevňovala reformace ve městě své postavení a postupně byly odstraněny vnější projevy bohoslužby. Simon Hüttel se o svém vyznání přímo nezmiňuje, ale, jak vyplývá mezi řádky, byl zastáncem luterství. Udržoval s Martinem Kretschnerem přátelské styky. Mnoho jeho záznamů se týká místní výstavby, na níž se sám podílel výzdobou domovních štítů; stavby mu zřejmě vůbec byly blízké. Simon Hüttel byl osobou velmi aktivní, zejména pokud se městského života týká. Angažoval se nejen ve věcech městské správy, ale i v takových záležitostech jako bylo například hraní divadla. Oproti jiným kronikám této doby jsou v Hüttelově díle minimálně zachyceny zprávy z městské společnosti, jako jsou sňatky, narození i úmrtí. Padesátá léta 16. století a počátek následující dekády vyplňují již zmiňované zápisy o sporech s Kryštofem z Gensdorfu, v sedmdesátých letech převažují zprávy o vyměřování hranic a lesů. Počasí autor zmínil většinou v souvislosti s jeho následky, jako byly povodně a povětrí. Neopomenul zaznamenat také zprávy o nebeských úkazech; pro starší dobu vyhledal informace o těchto jevech z literatury. Někdy je jejich zaznamenání spojeno s dalšími neblahými událostmi, jindy jde o pouhý strohý záznam. Kriminalita je též zmíněna, ovšem jen v souvislosti s obyvateli Trutnova; k roku 1563 zaznamenal podrobně stavbu nové kamenné šibenice (fol. 182v). Jako jeden z mála autorů této doby uvedl též počty narozených a zemřelých ve městě, které čerpal v sedmdesátých letech z *Auswiesung Adam Kretschmers, des cantor, tottenjahrregister*.

Hüttelova kronika přináší plastický obraz města ve druhé polovině 16. století, zaměřuje se především na oficiální záležitosti, zejména na ty, kterých se autor účastnil. Dění mimo město tvoří jen malou část spisu. Nepřináší až na zprávu o sňatku,

přestěhování do nového domu a činnosti ve prospěch města nic o rodině ani soukromí autora a také neobsahuje žádné jeho komentáře k zapisovaným událostem.

Dochování

Originál Hüttelovy kroniky je dnes uložen ve Státním okresním archivu v Trutnově, ve fondu města Trutnova.¹⁰²⁶ Jde o rukopis kvartového rozměru (32x22 cm) o 283 listech napsaný jedním písařem – Simonem Hüttelem. Papír pochází z trutnovské papírny.¹⁰²⁷ Kodex byl nově převázán v roce 1978 za použití původního pokryvu. Je napsán rukou Hüttela a na vývoji písma je zřetelně vidět, že kronika byla sepisována průběžně.

O osudech knihy příliš informací nemáme, byla zřejmě dlouhá léta v soukromých rukou, jak svědčí vlastnický přípisek na foliu Ir, kde je kromě staré signatury IV 3 ještě poznámka, že v 18. století náležela známému pražskému bibliofilovi Emanuelovi Ferdinandovi (1743–1815).¹⁰²⁸ Později se dostala do majetku německého spolku Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen, kde se s ní také setkal její editor Ludwig Schlesinger.

Hüttelova kronika se dnešní doby dochovala pouze v autografu, není znám žádný další její opis ani případný překlad, což je u kronik z této doby dosti neobvyklé a ojedinělé. Zatímco ostatní předbělohorské kroniky jsou známé alespoň z pozdějších opisů, zdá se, že trutnovská kronika nikoho z pozdějších historiků a badatelů nezaujala. Lze to vysvětlit jedině tím, že byla uložena kdesi v soukromí a tudíž těžko přístupná. Je ovšem také možné, že existující opisy se v průběhu staletí ztratily.¹⁰²⁹

Edice a literatura

Své edice se toto významné dílo dočkalo ve druhé polovině 19. století, kdy kronika byla zařazena do ediční řady nazvané *Deutsche Chroniken aus Böhmen*, jejímž vydavatelem byl německý spolek Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen, kde vyšla jako druhý svazek. Editorem byl Ludwig Schlesinger.¹⁰³⁰

¹⁰²⁶ Trutnov SOKA, fond AM Trutnov, inv. č. 12, kniha č. 9.

¹⁰²⁷ L. Schlesinger (ed.), Simeon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau (1484–1601), s. XXII.

¹⁰²⁸ Emanuel Ferdinandovi N. 144 nunc 17.

¹⁰²⁹ Karl Schneider ve své níže citované studii se zmiňuje na stránce devět, že existoval opis Hüttelovy kroniky. Neuvádí však nic bližšího. Je tedy otázkou, zda před 2. světovou válkou ještě takové opisy existovaly a ztratily se, nebo jestli měl na mysli spíše opisy jeho bájí.

¹⁰³⁰ L. Schlesinger, Simon Hüttel, Chronik der Stadt Trautenau (1484–1601). Praha 1881.

Po vydání Schlesingerovy edice se zájem badatelů o Hüttelovo dílo zvýšil a v první polovině 20. století bylo publikováno několik menších historicky zaměřených studií, které čerpaly poznatky právě z popisů Hüttela. V roce 1925 vyšla v místním periodiku rozsáhlejší studie Karla Schneidera *Simon Hüttel und seine Werk. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte Ostböhmens*, ve které se věnoval osobě i dílu tohoto významného trutnovského měšťana.¹⁰³¹ Nejnověji se Simonem Hüttelem a jeho kronikou zabýval ve své studii, publikované roku 2006 v mezinárodním konferenčním sborníku, Vladimír Wolf, kde se také zmiňuje o připravovaném zpracování edice tohoto díla podle současných měřítek.¹⁰³²

II. Pověsti Simona Hüttela o založení Trutnova a okolních obcí

Daleko většího zájmu veřejnosti se dočkalo další Hüttelovo dílo, a to pověsti o nejstarších dějinách měst a míst na Trutnovsku, které bylo v následujících staletích hojně opisováno a využíváno.¹⁰³³ Originál těchto bájí o vzniku města Trutnova, Žacléře a okolních obcí se však nedochoval a dnes známe jeho vyprávění pouze z mladších opisů. Nejstarší verze, uložená v trutnovském archivu, je obsažena v rukopisu ze 17. století s novodobým názvem: *Knihopis pověstí Šimona Hüttela o založení Trutnova, Žacléře a okolních vesnic a zápisů o událostech z let 1654–1673*.¹⁰³⁴ Dále je zde několik mladších opisů téhož z konce 18. a z 19. století.¹⁰³⁵ Další rukopisy s tímto textem jsou uloženy v Praze a Brně.¹⁰³⁶

¹⁰³¹ Jahrbuch der Deutschen Riesengebirgsvereins für das Jahr 1925, s. 1–42.

¹⁰³² V. Wolf, Trutnovská kronika Simona Hüttla a Slezsko. Piśmiennictwo Czech i Polski w średniowieczu i we wczesnej epoce nowożytnej. Katowice 2003, s. 342–355.

¹⁰³³ K bájím viz též Luděk Jirásek, Simon Hüttel a náš vztah k pověstem o počátcích města Trutnova. In: Historiografie Trutnovska. Trutnov 2008, s. 87–97.

¹⁰³⁴ Trutnov SOKA, fond AM Trutnov, inv. č. 13, kniha č. 10.

¹⁰³⁵ Tamtéž, inv. č. 14, kniha č. 11; inv. č. 15, kniha č. 12; inv. č. 16, kniha č. 13; inv. č. 17, kniha č. 14; inv. č. 18, kniha č. 15.

¹⁰³⁶ Chronica Boemica Trautenaviensis (od roku 999), Praha NK, Knihovna křižovníků, sign. XXVI B 7, fol. 1r–35r; Praha NA, fond Archiv Kolegiální kapituly vyšehradské, Beghauerova pozůstalost, inv. č. 582, sign. A 12; Praha ANM, sign. 1185; Brno MZA, fond Františkova muzea, kde je rukopis z 18. století uložen pod sign. FM 565.

ŽATEC

Žatec patřil v minulosti k nejvýznamnějším královským městům. Historie osídlení dnešního města sahá hluboko do pravěku, neboť okolí řek bývalo oblíbeným místem nejstarších obyvatel naší země. V počátcích přemyslovského státu stával na místě dnešního Žatce, rozloženého při řece Ohři, knížecí dvorec s kostelem a opevněným předhradím. Na přelomu 12. a 13. století vzniklo uvnitř opevněného knížecího hradu královské město, které od svého počátku náleželo k významným a velkým městským aglomeracím. Nejspíše po polovině 13. století byl areál města ještě rozšířen a o něco později uzavřen pevnými zděnými hradbami se čtyřmi vstupními branami.

Farní kostel, jehož první podoba byla románská, byl zasvěcen Panně Marii. Kromě něj existovalo na žateckých předměstích ještě devět dalších kostelů. Do husitských bouří působil ve městě také klášter minoritů s kostelem svatého Petra a Pavla, založený nejspíše spolu s městem, o jehož přesném zániku nejsou dochovány zprávy. V husitské době se město stalo jednou z hlavních opor kalicha a minorité ho museli opustit již v roce 1419.¹⁰³⁷ Během válek získalo značný pozemkový majetek. Po uklidnění situace se úspěšně rozvíjelo, rozšiřovala se řemeslná výroba a obnovil se i obchod; v zemědělství kromě obilí hrál velkou roli i chmel a víno. Žatec a jeho obyvatelé bohatli. Prosperitu načas přerušil rok 1547, kdy byl za svou účast ve stavovském odboji potrestán, a to mnohem přísněji než ostatní provinilá města, neboť král Ferdinand I. nemohl odpustit, že žatečtí měšťané ho odmítli při jeho cestě za bratrem Karlem V. vpustit s vojenským doprovodem do města. Kromě sankcí, které společně postihly všechna města, bylo Žateckým navíc přikázáno pobořit městské opevnění, jeden z hlavních znaků města, který měl význam nejen faktický jako prvek zajišťující bezpečnost města, ale také psychologický: hradby patřily k hlavním atributům městské aglomerace. Král Ferdinand I. si nakonec svůj původní úmysl dosáhnout zrušením městských hradeb degradaci města na pouhou vesnici rozmyslel. Žatečtí tedy nemuseli odstranit brány, ani rozbourat v jejich blízkosti hradby a zasypat příkop, jak zněl původní příkaz, ale stačilo jen vysadit vrata v městských branách, aby se nedaly zavírat. Avšak i takto zmírněný trest se Žateckých hluboce dotkl, jak svědčí záznamy o těchto událostech zachované v předbělohorské městské kronice. Za Ferdinandova života marně usilovali žatečtí měšťané o odpuštění a získání práva opět zavírat brány. Se svým požadavkem u císaře neuspěli. Ten jim posléze povolil udělat

¹⁰³⁷ P. Vlček, P. Sommer, D. Foltýn, Encyklopedie českých klášterů, s. 702.

brány *nemřížované i průhledité*, ale Žatečtí sami tuto možnost zamítli, aby nebyli vystaveni posměchu, neboť by *k větší lehkosti než poctivosti přišli*. Teprve jeho nástupce císař Maxmilián II. jim v roce 1565 povolil obnovení městského opevnění. Majetek zkonfiskovaný v roce 1547 se podařilo Žatci postupně získat zpět a dokonce po polovině 16. století rozšířil své pozemkové vlastnictví o další obce či jejich části. Svou rozlohou a počtem obyvatel náležel mezi největší česká předbělohorská města.

Nejen po stránce ekonomické, ale i kulturní byl Žatec významným městem Českého království. Škola je v Žatci doložena již ve 14. století a v předbělohorské době patřila k nejznámějším městským vzdělávacím institutům, kde působila řada významných humanistů: například v letech 1553–1555 to byl pozdější rektor Karlovy university Petr Codicillus z Tulechova. Škola se těšila mezi intelektuální vrstvou výborné pověsti – Daniel Adam z Veleslavína ji v roce 1579 zařadil mezi čtyři nejlepší venkovské školy – a z jejich tříd přicházelo značné množství studentů na pražskou univerzitu.¹⁰³⁸ Kulturní prostředí města a věhlas městské školy podporoval i značný počet vzdělanců, kteří ve městě žili.

Během předbělohorského století postihla město řada pohrom, které byly nevídanou součástí života. Mezi každoročně se opakující kalamity patřily povodně, které tehdy ohrožovaly pravidelně většinu českých měst položených v blízkosti řek. Rozvodněná Ohře zaplavovala nejen okolní pozemky, ale často i městskou zástavbu. Podle soudobého kronikáře města Loun Pavla Mikšovic přišla jedna z největších povodní v lednu roku 1602. Z morových epidemií, které také město navštěvovaly častěji, než si jeho obyvatelé přáli, patřila ta z roku 1582 mezi největší a vyžádala si ve městě řadu životů. O jejím řádění se můžeme dozvědět i ze záznamů současníků. Jedním z nich byl i žatecký písař Jan Strial z Pomnouše, který se však posléze sám stal její obětí.

Žatec patřil mezi nejlidnatější města v Čechách; počet jeho obyvatel se odhaduje na čtyři tisíce. V polovině století zde sálo sedm set domů; co do počtu domů a obyvatel byl tedy Žatec čtvrté největší královské město. Větší byla jen obě pražská města a Hradec Králové.¹⁰³⁹ Ve městě převládalo od husitských dob české obyvatelstvo, ale blízkost hranic s německy mluvící oblastí znamenala, že odtud do města přicházelo stále

¹⁰³⁸ Petr Holodňák a kol. *Žatec. Historie, kultura, lidé*. Praha 2004, s. 207–209.

¹⁰³⁹ Bohumír Roedl, *Žatecká rodina Hošťálků z Javořice*. Žatec 1997, s. 12–13.

více přistěhovalců. V roce 1612 dokonce městská rada podmínila udělení městského práva znalostí češtiny.¹⁰⁴⁰

Stejně jako pro ostatní města znamenala zlom ve vývoji Žatce Bílá hora a třicetiletá válka, která zanechala po sobě velké škody. Navíc v jejím průběhu došlo ke značné ztrátě pozemkového majetku, a město tak po jejím skončení nemělo odkud čerpat finance na nutné opravy. Muselo si vypůjčit a jeho zadlužení stoupalo. Z následků třicetileté války se nemohl Žatec dlouho vzpamatovat. Třicetiletá válka přinesla i další velikou změnu v životě města: čeština byla nahrazena němčinou. Nešlo o násilný převrat, ale o postupný vývoj. Město vylidněné válkou bylo osídlováno novými obyvateli, kteří přicházeli především z německy mluvících oblastí, a tak někdy počátkem sedmdesátých let 17. století se čeština vyrovnala s němčinou. Od počátku 18. století byla zdejší úřední agenda vedena již jen německy a čeština postupně vymizela i mezi obyvateli města.

Městská historiografie

Nejstarší žatecké dochované kronikářské zápisky, o jejichž autorech či autorovi však nemáme žádné zprávy, pocházejí z poloviny 17. století. Vznikly však pravděpodobně již o sto let dříve. Z předbělohorského období máme dochován panegyrický spis Jiřího Ostracia, vychvalující zdejší město a jeho péči o školu. Na počátku 17. století vznikla další oslavná báseň, jejímž autorem byl Václav Ripa. Obě díla jsou latinská. Minimum záznamů týkajících se Žatce se nachází také v deníkových zápisech písaře Jana Striala z Pomnouše. Mladší historiografická díla jsou sepsána na základě nejstaršího narativního pramene *Paměti města Žatce*.

I. Paměti města Žatce

Paměti města Žatce jsou více anály než kronikou. Nevíme přesně, v kterém období vznikly, protože se do dnešní doby nedochoval originál, ale pouze mladší opisy. Ten nejstarší z nich byl vytvořený kolem poloviny 17. století. Záznamy o žateckých událostech začínají rokem 1527 a jdou až do roku 1609. Podle stylu jednotlivých zápisů se zdá, že dílo vznikalo nejspíše průběžně v prostředí městské samosprávy někdy od poloviny 16. století. Asi nebude daleko od pravdy konstatování, že na jeho vzniku se podíleli městští písaři, případně členové městské správy. Žatec v této době patřil mezi

¹⁰⁴⁰ P. Holodňák a kol., *Žatec*, s. 220.

významná kulturní centra, v městě pobýval značný počet intelektuálů, z nichž někteří zastávali místa školních učitelů a písařů, jiné bychom našli v řadách měšťanů. Je tedy velmi pravděpodobné, že v předbělohorské době zde muselo nutně vzniknout mnohem více literárních děl, než se nám zachovalo do dnešní doby. O historiografické činnosti žateckých měšťanů svědčí i dochované zprávy, podle kterých měl Mikuláš Černobýl (1495–1556) píšící pod latinskou formou svého jména jako Artemisius, jenž původně přišel do Žatce jako kantor a později se stal členem městské rady, vytvořit jakési blíže neurčené historické dílo. To se však do dnešní doby nezachovalo a je otázkou, o jaký druh literatury šlo.¹⁰⁴¹

Paměti některé města Žatce, jak zní název městských letopisů v jejich nejstarším známém opisu, přinášejí v chronologickém sledu zprávy o událostech v Žatci i v blízkém okolí, jen výjimečně se dotýkají dění v zemi. Neznámí autoři zachytili především ty události, které se vymykaly ze zaběhnutého chodu města. Mezi nejčinnější záznamy bezesporu patří vyličení událostí roku 1547, ve kterých je detailně zachyceno jednání probíhající ve městě těsně předtím, než se připojilo ke stavovskému spolku. Zpráva je v rukopise omylem datována k roku 1545. Její autor nutně musel být očitým svědkem jednání, které probíhalo na radnici, kde se po návratu vyslanců z Prahy sešla *celá obec*, aby se poradila o dalším postupu. Takto podrobně popsání jednání nenajdeme v jiných kronikách českých měst s výjimkou Prahy, kde staroměstský kancléř Sixt z Ottersdorfu zasvětil popisu událostí let 1546–1547 celou svoji práci. Od roku 1558 je do žatecké kroniky zařazeno velké množství zpráv týkajících se kriminality ve městě, která byla značně vysoká. Pokud jde o záznamy, které se přímo netýkají města a jeho okolí, je jich v kronice zapsán jen malý počet. Je to zejména popis povstání Chomutovských proti jezuitům a spiknutí Jiřího z Lobkovic, které se zcela vymykají charakteru kroniky. Dále je to záznam datovaný k roku 1547 o zabití šesti dětí matkou v Hrušovanech. Zpráva vyšla tiskem a stala se součástí některých letopiseckých zápisů předbělohorské doby.

Pomineme-li zprávy o trestech udělených v roce 1547, je to ještě stručná zpráva k letům 1576 a 1577 o smrti a pohřbu Maxmiliána II. (jsou to jediné záznamy pro tato léta) a další o tažení arciknížete Matyáše do Prahy v roce 1608. Tato událost se však Žateckých přímo dotýkala, neboť poslali císaři Rudolfovi II. na pomoc 210 vojáků. Při hodnocení výběru událostí zachycených v nejstarších žateckých pamětech je třeba si

¹⁰⁴¹ P. Holodňák a kol., *Žatec*, s. 165. O Artemisiovi viz *Rukověť* 1, s. 105.

uvědomit, že nemusí jít o původní text, ale že změny mohl vnést i ten, kdo zprávy v 17. století opisoval. Některé zápisy mohly být při opise vynechány, jiné naopak přidány. Takové variantě by odpovídalo zařazení zpráv o chomutovském povstání a o osudu Jiřího z Lobkovic.

Přes všechny nedostatky, které souvisejí s nedochováním originálu žateckých pamětí, patří jejich opis k významným pramenům jak předbělohorského kronikářství jako celku, tak i regionální historie. Pro tu je významnější tím spíše, že žatecký městský archiv z této doby uchovává jen nepatrné množství materiálu.

Dochování

Originál žateckých pamětí se nedochoval. V minulosti byl jejich text znám především z mladšího opisu, pocházejícího z počátku 19. století, jenž byl pod názvem *Anonymní kronika* uložen v městském archivu a o který se opíraly práce zdejších badatelů.¹⁰⁴²

Nejstarší dochovaný opis předbělohorských městských pamětí je uložen v zámecké knihovně v Mnichově Hradišti ve sborníku kronikářských textů, vzniklém po polovině 17. století, který kromě žateckých análů obsahuje ještě kroniku města Mladé Boleslavi, dva texty Starých letopisů českých (text E a b), opis kroniky Přibíka Pulkavy z Radenína, kroniku Bartoška z Drahonic a další drobné texty vztahující se k 16. a 17. století.¹⁰⁴³ Kodex byl napsán několika písaři. Náležel pražskému kanovníkovi Tomáši Pešinovi z Čechorodu (exlibris na fol. 1r), jehož knihovna se dostala do majetku Valdštejnů.¹⁰⁴⁴ Pešina byl horlivým sběratelem historického materiálu a je o něm také známo, že si některé prameny nechával pro svou potřebu opisovat. Jakou cestou zmíněný sborník získal, nevíme, zdá se však, že kodex dostal již svázaný. Nelze ovšem ani vyloučit, že si Pešina opatřil jednotlivé texty, přičemž poslední opis nebyl úplný, a nechal je svázat. Že opisy textů vznikly až v jeho době, ukazuje jejich podobnost se stejnými celky dochovanými v jiných rukopisech. Část textů *Starých letopisů českých* má svůj původ v rukopise, jehož majitelem byl Bohuslav Balbín.¹⁰⁴⁵ Odkud Pešina

¹⁰⁴² Například dějiny města Adolfa Seiferta, *Geschichte der königlichen Stadt Saaz von den ältesten Zeiten bis in die Gegenwart*. Saaz 1894.

¹⁰⁴³ V zámecké knihovně Mnichovo Hradiště je sborník uložen pod signaturou 46 10 8, 1499. Žatecké paměti jsou zapsány na fol. 199r–230v za textem mladoboleslavské kroniky Jiřího Kezelia Bydžovského.

¹⁰⁴⁴ Svou knihovnu odkázal Tomáš Pešina z Čechorodu františkánskému klášteru v Obořišti a poté se dostala do majetku Valdštejnů. Více k osobě Pešiny: Václav Vladimír Zelený, Tomáš Pešina z Čechorodu, ČČM 58 a 60, 1884–1886; k jeho činnosti František X. Halas, Čeští měšťanští dějepisci třicetileté války. ČČM 98, 1979, s. 137–162.

¹⁰⁴⁵ Jde o sborník narativních textů z bývalé thunovské knihovny v Děčíně č. 231, dnes uložený pod signaturou XIX C 21, který obsahuje nejen shodné texty Starých letopisů českých, ale především jediný známý středověký opis kroniky Bartoška z Drahonic. Popis rukopisu, včetně údajů o jeho provenienci. A.

získal podklady pro další opisy ve sborníku, se nejspíše nedozvíme. Opis mladoboleslavské kroniky musel vzniknout velice krátce po jejím dopsání, v rozmezí let 1654–1680. Sborník má typickou, papírovou vazbu baroka. Ani ta tedy nemůže být vodítkem pro bližší určení doby vzniku ani prvního majitele.

Memoriae quaedam civitatis Žatecensis, jak později žatecké kronikářské záznamy označil některý z jeho čtenářů, možná Jan Vojtěch Tomáš Berghauer, jenž měl počátkem 18. století sborník v ruce, jsou zapsány na foliu 199r–230v. Jejich původní název však byl český a zněl *Paměti některé města Žatce*. O skutečnosti, že zápisy nezůstaly neznámé, svědčí právě opis v Pešinově sborníku. V 18. století si pořídil výpisky ze žateckých pamětí premonstrátský řeholník Konstantin Černý (1685–1733).¹⁰⁴⁶ Musel však mít k dispozici jiný pramen než Pešinův sborník, neboť jeho výpisky sahají až do 18. století.¹⁰⁴⁷ O pár desítek let později, někdy ve druhé polovině téhož století, se Pešinův sborník dostal do ruky piaristy Gelasia Dobnera (1719–1790), který si žatecké kronikářské záznamy opsál na volné složky. Kromě poznámky, že jde o opis z duchcovského sborníku, k textu nic jiného nepřipsal.¹⁰⁴⁸

Žatecké paměti se nejspíše staly také podkladem anonymní práce z 19. století, která je dnes uložena v archivu města Žatce pod názvem *Anonymní kronika*.¹⁰⁴⁹ Dílo sestává ze dvou částí, první je nazvaná *Ursprung und Geschichte der königlichen Stadt Saaz in Böhmen* a zabývá se dějinami města od jeho počátku do roku 1463. Druhá část nese titul *Anmerkungen einiger Begebenheiten bei der kaiserlichen königlichen Stadt Saaz aus dem böhmischen ins Teutsche übersetzt* a pojednává o období 1527–1815. Právě tato část vychází zřejmě ze žateckých kronikářských záznamů z předbělohorské doby. Vzhledem k národnostnímu vývoji v Žatci po třicetileté válce je vznik původního pramene v předbělohorské době takřka jistý. Svědčí proto nejen některé shodné zápisy, ale i skutečnost, že text bylo třeba přeložit z češtiny do němčiny. Zdá se však, že autor novodobých zápisků měl k ruce ještě jiný, dnes neznámý pramen. Mohly jím být

Richterová, Děčínské rukopisy ze sbírky Františka Martina Pelcla (1734–1801) nyní ve fondech Národní knihovny České republiky, s. 212–217, č. 91.

¹⁰⁴⁶ Bohumil Ryba, *Soupis rukopisů Strahovské knihovny Památníku národního písemnictví v Praze IV. Strahovské rukopisy DH–DK* (čís. 1822–2425). Praha 1970, s. 56–57, č. 1884.

¹⁰⁴⁷ Tyto záznamy pro léta 1527–1725 otiskl Sigmund Sudík, žatecký kaplan a člen premonstrátského řádu, v listu *Saazer Zeitung* 1913/1914. Samostatně pak vyšly pod názvem *Annalen der Stadt Saaz (1527–1725)*. Ve stejné době jako Konstantin Černý se ke sborníku dostal Jan Tomáš Vojtěch Berghauer. Zdá se však, že ho městské kroniky příliš nezajímali. Své poznámky o četbě zapsal pouze za text kronik Bartoška z Drahonice a Přibíka Pulkavy z Radenína.

¹⁰⁴⁸ Opis je dnes uložen v jeho pozůstalosti v Praze v Národním archivu pod sign. XXXVII/a a obsahuje kromě žateckých pamětí ještě text *Vyznání mnicha Aegidia* vztahující se k vpádu Pasovských v roce 1611.

¹⁰⁴⁹ Louny SOKA, fond AM Žatec, sign. CH 5.

například městské knihy. Kdo je autorem tohoto novodobého díla, se však pro nedostatek pramenů nedá zjistit, stejně jako není známo, ze kterých materiálů čerpal. Možná, že ještě v době jeho vzniku existoval originál či nějaký dnes nedochovaný opis žateckých análů, který se později ztratil. Z údajů *Anonymní kroniky* vycházel při sepisování dějin města Žatce již výše zmíněný místní lékař a badatel MUDr. Adolf Seifert.

Edice a literatura

Při revizi rukopisů, probíhající v zámecké knihovně v Mnichově Hradišti počátkem devadesátých let 20. století, byl sborník obsahující různá kronikářská díla znovu vyneseno na světlo a žatecké paměti byly v roce 1996 zpřístupněny veřejnosti tiskem.¹⁰⁵⁰

II. Žatecká historiografie v předbělohorské době

O literární činnosti předbělohorských vzdělanců vypovídají také dvě dochovaná latinsky psaná díla, zabývající se městem a jeho minulostí. Jedním z nich je panegyrický spis rakovnického rodáka Jiřího Ostracia, které stál v čele žatecké školy v letech 1567–1572. Jeho báseň tvoří úvodní část školního řádu žatecké školy, vytvořeného zdejším rektorem Jakubem Strabonem v roce 1575.¹⁰⁵¹ Ve svých verších Ostracius velebí město a především jeho měšťany, kteří pečují o svou školu.¹⁰⁵² Druhým z dochovaných děl je práce Václava Ripy, v letech 1609–1612 správce zdejší městské školy, který v roce 1605 vydal latinsky psané dílo věnované historii Žatce od jeho počátku do husitských dob.¹⁰⁵³ Jde o báseň vytvořenou v duchu humanistické poezie, která po faktografické stránce vychází z údajů kroniky Václava Hájka z Libočan a o minulosti či současnosti města nepřináší nic nového ani podstatného. Několik málo údajů k životu ve městě v předbělohorské době nacházíme i v deníkových záznamech zdejšího písaře Jana Striala z Pomnouše. Ten, ač byl žateckým rodákem, zde však strávil jen malou část svého dospělého života, aby jeho zápisy, které jsou především osobního charakteru, mohly být pokládány za příspěvek k historiografii města Žatce. Žatecké paměti z mnichovohradištského sborníku tak dnes zůstávají jediným dokladem žateckého předbělohorského kronikářství.

¹⁰⁵⁰ M. Tošnerová za spolupráce B. Roedla, Paměti města Žatce (1527–1609). Žatec 1996.

¹⁰⁵¹ Řád vyšel v Praze. Více viz Rukověť 5, s. 207–208.

¹⁰⁵² P. Holodňák a kol., Žatec, s. 209. K osobě Ostracia a jeho latinské literární tvorbě: Rukověť 4, s. 79–83. Částečně byla báseň o žatecké škole publikována A. J. Dostálem v programu žateckého gymnasia v roce 1851.

¹⁰⁵³ *Lucko seu principatus urbis Zacaе ...*, Rukověť 4, s. 323–328.

Závěr

Městská narativní díla patří k prvořadým pramenům pro poznávání minulosti našich měst. Přinášejí řadu podrobností o jejich vývoji a obyvatelích, které ostatní dochované materiály, zejména pak úředního charakteru, nemohou badateli nabídnout. Kronikářské a pamětní záznamy se neomezují na strohou mluvu úředních dokumentů, ale v mnohem větší šíři a plastičnosti nabízejí v určitém okamžiku pohled na politické, hospodářské, sociální a kulturní dění ve městě očima současníka. Považovat městské narativní prameny pouze za zdroj vhodný ke zkoumání dějin určité lokality by bylo velice nespravedlivé. Jejich vypovídací hodnota je mnohem širší, neboť kromě skutečnosti, že přinášejí řadu historických faktů vztahujících se k dané oblasti, umožňují také nahlédnout do způsobu myšlení a do soukromí našich předků, kteří často právě prostřednictvím své literární tvorby vyjadřovali životní postoje a názory na okolní svět. Při studiu těchto pramenů je třeba si uvědomit, že jejich hodnota nespočívá jen v zaznamenaných událostech, ale také v tom, co zapsáno nebylo, co lze pouze vyčíst mezi řádky, tedy v událostech, které autor zcela vynechal.

V období humanismu se objevily nové druhy historiografické tvorby, jako jsou například kalendáře či relace. I nadále udržela velkou oblibu kronika, jedno ze základních děl středověkého písemnictví si. Klasifikace pramenů vzniklých v 16. a počátkem 17. století v Čechách představuje složitý metodologický problém, neboť většina těchto děl přechází z jednoho žánru do druhého a nelze je jednoznačně zařadit do některé z literárních kategorií vzniklých podle současných měřítek. Městská kronikářská díla raného novověku je třeba chápat v kontextu doby, v níž vznikla. Můžeme je charakterizovat jako díla, ve kterých autor zachytil minulost určitého města od jeho vzniku až do současnosti, případně je vyličení událostí omezeno pouze na současnost pisatele, které je v některých případech doplněno několika retrospektivními záznamy. Většina předbělohorských autorů byla kronikáři současnosti. České městské předbělohorské kroniky mají různou podobu, spojuje je však snaha jejich autorů zanechat písemné svědectví o době, ve které žili, o událostech poukazujících na význam města v minulosti, a v neposlední řadě i o vlastní osobě.

Historiografická díla vznikala v prostředí českých měst již koncem středověku. Za počátek městské historiografie v Čechách je považován soubor textů, který od dob Františka Palackého nese název Staré letopisy české. Jeho počátky jsou spjaty s husitskými bouřemi, kdy si neznámý autor poznamenával důležité události. Na jeho tvorbu navázali další, povětšinou anonymní autoři. Nejmladší vrstvy těchto textů sahají

až do počátku 16. století. Z 15. století známe několik dalších historiografických písemností, ve kterých jsou zmínky o dějinách určitého města, avšak nejstarší městská kronika v tom smyslu, jak ji chápeme dnes, vznikla až počátkem 16. století.

Začátky městského kronikářství v Čechách jsou většinou svázány s městskou kanceláří, v jejímž čele stál radní písař, který patřil k nejvzdělanějším osobám ve městě. Na radnicích vznikaly již od 15. století, nejspíše z podnětu městské správy či pro úřední potřebu písaře, jakési pamětní záznamy, původně pravděpodobně evidující obnovy městské rady. Tyto seznamy radních se staly posléze základem některých městských kronik, neboť k jednotlivým funkčním obdobím městské samosprávy byly stručně připisovány nejvýznamnější události. Tento typ městské kroniky představoval oficiální městskou historiografii.

Vhodné podmínky pro větší rozmach městského kronikářství se však vytvořily teprve v předbělohorské době, kdy do Čech pronikla renesance a humanismus a kdy výrazně vzrostla obliba historie. Tento trend – záliba v minulosti – byl charakteristický pro celou renesanční Evropu, kde vznikalo množství prací zabývajících se minulostí národa i jednotlivých lokalit.

Jako společné kořeny historiografické, respektive kronikářské činnosti obyvatel českých měst můžeme označit několik aspektů: přijetí humanismu s jeho novým pojetím historie, vynález knihtisku, který urychlil šíření jeho myšlenek, hustou síť městských partikulárních škol, která umožnila měšťanům získat vzdělání a tím upevnit jejich sebevědomí, a v neposlední řadě také objektivní životní podmínky. Předbělohorská doba byla obdobím klidu a míru, kdy českou zemi nepustošily žádné války a přes stagnaci řemeslné výroby v královských městech a jejich ústup z politické scény panoval uvnitř městských hradeb, především ve vyšších měšťanských vrstvách, relativní blahobyť.

Nejstarší dnes dochovaná městská kronika byla sepsána v západních Čechách v původně královském městě Loket v době, kdy svobody měšťanů byly ohrožovány zástavními pány. Chronologicky následují díla pražských kronikářů: Jiřího Píseckého, neznámého novoměstského měšťana a Bartoše písaře. Možná se také v první polovině 16. století začalo s tvorbou kroniky či spíše pamětních zápisů v Žatci. Od poloviny téhož století pak počet městských kronik a pamětních záznamů prudce vzrůstá. Rozmach ronikářství v Čechách načas pozastavila rekatolizace a útrapy třicetileté války. V důsledku rekatolizačních opatření odešla značná část městské inteligence do exilu,

kde pokračovala historiografie v předbělohorské podobě. V Čechách máme z první poloviny 17. století dochováno jen minimum historiografických prací městské provenience, povětšinou spjatých s utrpením obyvatel během války. Na jejím konci zahájil své spisování mladoboleslavský exulant Jiří Kezelius Bydžovský, které dokončil v polovině 17. století. Toto rozsáhlé dílo, částečně kronika města, částečně osobní výpověď autora, stojí na rozhraní mezi předbělohorskou a pobělohorskou historiografickou tvorbou českých měšťanů. Po skončení válečného běsnění se městské dějepisectví opět rozvinulo; získalo však novou, barokní podobu.

Z předbělohorských Čech se dochovaly kronikářské práce z dvaceti tří měst, ke kterým je možné připočítat ještě výše zmíněnou kroniku mladoboleslavského písaře Jiřího Kezelia Bydžovského, která sice dobou svého vzniku spadá až do poloviny 17. století, avšak její charakter dovoluje ji studovat společně se staršími díly. Největší počet kronikářských prací městské provenience se dochoval z měst severozápadních Čech, nejméně se do dnešní doby zachovaly práce z východních Čech. Značná část těchto písemností je dochována v autografech. Tiskem vyšlo ve své době pouze jediné předbělohorské kronikářské dílo, a to kronika města Jáchymova sepsaná Johanem Mathesiem. Pokud jde o jazykovou stránku prací, počet a geografický původ děl městského dějepisectví dochovaných do dnešní doby není dostatečně reprezentativní, aby dovolil vytvářet generalizující závěry týkající se otázky národnosti obyvatel českých měst. Lze pouze konstatovat, že český a německý jazyk je u dochovaných městských kronik předbělohorské doby zastoupen rovnoměrně a že jsou psány rodným jazykem autora. Ti většinou ovládali i druhý zemský jazyk a také latinu, ovšem latinsky jsou sepsána pouze panegyrická díla, kronika Prahy univerzitního mistra Jiříka Píseckého a některé texty Matyáše Meissnera.

Pisatelé kronik, z nichž značná část zůstává i nadále v anonymitě, byli osoby vzdělané. Někteří byli rodáky města, jehož dějiny později zachytili, jiní tam přišli po absolvování studií jako písaři či kantoři. Většina z nich se stala členy městské rady, případně někteří zastávali místo radního písaře. Jen minimum autorů kronik stálo zcela mimo vedení města (Česká Lípa, Klatovy, Kutná Hora, Louny, Slaný). Na tvorbě městské historiografie se vedle měšťanů podíleli také duchovní správci a kantoři. Většina tvůrců kronikářských prací tvořila svá díla ve vyšším věku, někteří psali až do své smrti.

Motivy, které inspirovaly pisatele k zachycení minulosti a současnosti města, lze dnes jen těžko postihnout, a to i přes fakt, že někteří z nich je uvedli v předmluvách svých prací. Hlavním motivem všech autorů byla především snaha zanechat svědectví o dění ve městě, případně v rodině, a trochu i touha neupadnout zcela v zapomenutí. Některé z kronik nesou oficiální punc a je zřejmé, že na jejich vzniku měla určitý podíl městská správa. Je to zejména kronika Plzně, která má zcela oficiální charakter. Výslovně však můžeme doložit zájem městské rady pouze v Jáchymově, kde na její příkaz vzniklo pokračování kroniky Johana Mathesia.

Autoři městských kronik se na svou práci předem připravovali, shromažďovali různé tištěné letáky, vyhledávali informace v knihách i v materiálech městských a farních archivů a poslouchali vyprávění pamětníků. Všechny získané poznatky pak vložili do své práce. Mezi nejoblíbenější tištěná díla, ze kterých tvůrci historiografických prací čerpali, byla *Kronika česká* Václava Hájka z Libočan a *Kalendář historický* Daniela Adama z Veleslavína. Některá kronikářská díla se během svého vzniku stávají kronikou současnosti a přeměňují se v osobní výpověď (například kronika České Lípy či Mladé Boleslavi).

Většina autorů se snažila o objektivní přístup ke své práci a zdržela se jakéhokoli hodnocení zapsaných událostí. Výjimku tvoří kutnohorská kronika Mikuláše Dačického z Heslova, jehož časté a mnohdy vtipné glosy, nejen že zřetelně dokládají autorovy názory i názory jeho současníků na určitou záležitost, ale též umožňují číst jeho práci se zájmem i dnes. Osobní přístup k psaní měl také autor teplických událostí konce 16. století, který dokonce psal z pozice vypravěče a přímého účastníka děje, což je mezi předbělohorskými kronikami zcela výjimečné. Názory a přístup autora k jednotlivým záležitostem lze také vydedukovat z výběru zařazených (i nezařazených) zpráv.

Kronikářská díla městské provenience byla určena jen malému okruhu čtenářů, což byl také jeden z důvodů, proč nevycházela tiskem. Přestože v předbělohorském období existovala v Čechách hustá síť městských a farních škol, nebyly tyto přístupné všem a je třeba také počítat s jistou mírou negramotnosti. Proto nelze vyloučit, že kroniky byly publiku předčítány, a mohly se tak s nimi seznámit i jiné osoby než jen příslušníci měšťanského stavu. Ovšem o ohlasu této tvorby nemáme dochované žádné zprávy.

Určité zmínky o minulosti a současnosti daného města nacházíme i v humanistické literární tvorbě, především v panegyrických spisech. Tyto vznikaly poměrně v značném množství a máme je dochované pro řadu českých měst. Většina

z nich, pokud se jejich autoři věnovali minulosti, vychází při vylíčení počátků města z *Kroniky české* Václava Hájka z Libočan. Jejich přínos spočívá zejména v popise současného stavu města (například v Teplicích podrobný popis lázní, u řady měst pak popis významných budov – radnic, kostela, fary atd.), který ostatní písemnosti většinou nezachytily. Z pohledu historie města však nepřinášejí nic, co by nebylo známo z jiných pramenů. Důležitým, leč doposud nevyužitým materiálem jsou pohřební kázání, které i přes skutečnost, že jsou psány v duchu úsloví *de mortuis nil nisi bene*, a je tedy třeba počítat s určitým zkreslením, mohou přispět k dalšímu poznávání života v raně novověkých městech.

V městských narativních pramenech zachytili jejich pisatelé především události výjimečné a neobvyklé, jako byly kriminální delikty, pohromy, osobní záležitosti, činnost městské rady, výstavba města či události širšího významu, například války s Turky a s tím spojené vybírání berní. V některých případech mohou kronikářská díla osvětlit doposud neznámá místa v minulosti daného města, zejména co se týká jeho staveb. Pesimistický postoj k životu – v předbělohorském období žili lidé v ustavičném strachu z konce světa, který se podle nejrůznějších prognóz blížil, a proto hledali v každém nepříznivém či mimořádném úkazu znaky blížícího se konce – odrážejí v kronikách záznamy o nebeských úkazech (duha, zatmění Slunce či Měsíce, zjevení komety a další), což bylo dobovou společností pojímáno jako varování před nastávajícími katastrofami, které mohly předcházet konec světa. Geografický horizont raně novověkého člověka byl značně omezený, což se projevuje i v záznamech městských kronik. Pohled na vzdálenější svět byl značně roztržštěný, skládal se z jednotlivin. Také události, které se odehrály daleko o místa pobytu pisatele se zdály věrohodné, přestože zcela postrádaly racionální jádro. Svou roli v těchto případech hrála i víra v tištěné slovo.

Na kronikářské záznamy raného novověku nelze pohlížet očima dnešní doby ani při jejich hodnocení uplatňovat současná měřítka. Při analýze jejich textů je třeba přihlížet také k úhlu pohledu, ze kterého autor událost zachytil. Historiografické dílo nepředstavovalo pouhé zachycení důležitých událostí, ale též přinášelo určité poselství pro současníky a pro budoucí generace. Autor v něm vyjadřoval názory a postoje té vrstvy, ke které náležel. Přestože jsou kronikářské práce jedním ze základních pramenů vypovídajících o záležitostech a osobách z pohledu konkrétního jedince, jejich využití pro dějiny mentalit je značně omezené, neboť se soustřeďují pouze na určitou část

městské společnosti. Svým obsahem však výrazně přispívají k poznávání individuální a kolektivní identity i představ měšťanů o světě a životě v předbělohorské době.

SOUPIS MĚSTSKÝCH RANĚ NOVOVĚKÝCH KRONIK

Následující soupis eviduje díla městské historiografie raného novověku těch měst, která mají dochovány kroniku z předbělohorské doby. Je řazen abecedně podle jednotlivých lokalit. V rámci jedné lokality jsou rukopisy řazeny chronologicky, a to tak, že nejstarší městská kronika je na prvním místě a za ní následují její mladší opisy a případná další díla, vzniklá na jejím základě. Teprve pak je uvedena druhá nejstarší kronika a její opisy a obdobně jsou uvedena i další kronikářská díla. Závěr soupisu pramenů k danému městu tvoří další předbělohorské historiografické písemnosti, vztahující se k danému městu. Soupis vychází z databázového zpracování, proto jsou u každé položky uvedena všechna záhlaví, a to i v případě, že potřebné informace nemáme. Kolonka pak zůstává prázdná. V kolonce literatura je nejprve uvedena edice, pokud existuje, a poté následují další práce vztahující se k rukopisu.

Benešov nad Ploučnicí

1.

Autor: Johan Anton Sierich

Název: Chronik der Stadt Bensen

Datace: XVIII²

Popis: papír, 2+460 (recte 456) pp., 33,3x20,3 cm, vazba nová

Místo uložení: Děčín, Státní okresní archiv, fond AM Benešov nad Ploučnicí, inv. č. 15

Poznámka: Rukopis obsahuje kromě jiných textů dva opisy nejstarší benešovské kroniky Johana Schlegela, původně sepsané v druhé polovině 16. století.

Obsah: pag.1–185: Chronik

pag. 186–216: Uhralte Beschreibung, welche von einem evangelischen Pfarrer mit Namen Schlegel aufgesetzt und nach seiner gefunden worden, auch hier der nach Welt wieder fortgeführt wird

pag. 217–275: [Kronikářské záznamy Antona Siericha, dovedené do roku 1758]

pag. 276–314: Denkwürdigkeiten, welche von einem guten Freund erlaubt aus den Prager uralten Büchern heraus zu schreiben und von Johann Anton Sierich der nach Weldt hier beigesezt worden [839–1751]

pag. 314–315: Begebenheiten, was sich mit einem Wolf ... [1652]

pag. 316–338: Uralte Geschichte oder Begebenheiten, welche durch den Johann Schlegel aus Meißen, 1601 derzeit Pfarrer in Benßen, undt von Christian Hauffen von Gräslitz 1608 als Cantor alda eingeschrieben, anjetzo aber durch den Johann Anton Sierich, Burger in Benßen, 1756 hieher verzeüchnet worden

pag. 344–366: [Kronikářské záznamy do roku 1749]

pag. 367–375: Kurz verfasste Beschreibung der Hauptstadt Lissabon im Königreich Portugal, welche Anno 1755 den ersten November durch ein grosses Erdbeben erschrecklich rungerirt worden

pag. 376–386: [Kronikářské záznamy k 18. století]

pag. 386–389: [Kronikářské záznamy z konce 18. a počátku 19. století]

pag. 390–460: [Kronikářské záznamy k sedmileté válce]

Literatura: A. Paudler (ed.), Pastor Schlegels Chronik von Bensen. Benešov nad Ploučnicí 1887.

J. Smetana, Benešovský letopis pastora Schlegela a jeho první pokračovatelé. Ústecký sborník historický 1, 1966, s. 97–119.

J. Smetana, Soupis vyprávěcích pramenů dějepisných vzniklých v Litoměřickém kraji do roku 1835. SAP 23, 1973, s. 217.

J. Smetana, Vyprávěcí prameny dějepisné vzniklé v Litoměřickém kraji do roku 1835. SAP 22, 1972/1, s. 237, 246–247.

F. J. Wunsch, Der Bensner Chronist Johann Anton Sierich und seine Vorfahren. Beiträge zur Heimatskunde des Elbetales 1, 1935, s. 115–117.

2.

Autor: Anton Heinrich

Název: [Chronik von Johan Schlegel]. Aus einer uralten Handschrift abgeschrieben im Jahre 1835

Datace: 1835

Popis: deperditum

Místo uložení: Děčín, Státní okresní archiv, fond AM Benešov nad Ploučnicí, deperditum

Poznámka: Mladší opis Schlegelovy kroniky, kde byly ještě další dvě poznámky o sporu Radislava Kinského s obcí Růžovou z roku 1615 a o obětech selského povstání v roce 1680. Zdá se, že písaři při přepisu chyběla stránka zachycující léta 1543–1550. Zprávu o rukopise přinesl Adolf Paudler, v jehož stati je označen jako rukopis C.

Literatura: A. Paudler (ed.), Pastor Schlegels Chronik von Bensen. Benešov nad Ploučnicí 1887.

ČESKÁ LÍPA

3.

Autor: Hans Kriesche

Název: Kronik der Stadt Böhmisch Leippa bis zum Jahre 1621

Datace: XVIIⁱⁿ.

Popis: papír, 169 (recte 170) ff., 31,1x19 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. VII D 1

Poznámka: Autograf Hanse Kriescheho; kniha prošla konzervací roku 1992, kdy původní, značně poškozená celopergamenová vazba byla restaurována. Rukopis má původní foliaci do folia 150; rejstřík má foliaci vlastní. Psáno rukou Hanse Kriescheho s občasnými zápisy psanými mladší rukou (fol. 6v, 115v, 116v, 120v, 123r, 124r, 126r, 130v, 144v–145r záznam o staroměstské exekuci roku 1621, 150v zpráva o konverzi Kriescheho ke katolictví). Vlastnické poznámky Václava Gärtnera z roku 1631 (fol. 170v a zadní přidešti).

Obsah: fol. 1r–16v: Register zu diesem Gedechtnisbuch

fol. 16v: [Kronikářské záznamy k roku 1626 a 1635]

fol. 136–150r: [Kronika – od příchodu Čecha do roku 1621]

fol. 150v: Gunstiger lieber Leser [závěrečné slovo autora ke čtenáři]

fol. 151r–154v: Stamm- oder Gedechtnüsbuch

fol. 154v: [Drobné poznámky z roku 1717]

Literatura: F. M. Bartoš, Soupis rukopisů Národního musea v Praze II. Praha 1927, s. 55.

K. J. Bienert (ed.), Hans Kriesches Chronik der Stadt Böhmisch Leipa (1171–1621). SOKA Česká Lípa, Sbíрка rukopisů č. 3/2.

L. Schlesinger, Hans Kriesches Chronik von Böhmisch Leipa. MVGDB 20, 1882, s. 290–312.

J. Smetana, Soupis vyprávěcích pramenů dějepisných vzniklých v Litoměřickém kraji do roku 1835. SAP 23, 1973, s. 224.

J. Smetana, Vyprávěcí prameny dějepisné vzniklé v Litoměřickém kraji do roku 1835. SAP 22, 1972/1, s. 240.

V. Vosálová, Českolipský kronikář Hans Kriesche a jeho kronika. Bezděz 9, 2000, s. 387–415.

4.

Autor: Hans Kriesche

Název: Meister Hans Kriesche Kronik der Stadt Leippa bis zum Jahre 1621

Datace: 1822–1825

Popis: papír, 151 ff., 31,5x21 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Česká Lípa, Státní okresní archiv, fond AM České Lípy, inv. č. 44; stará sign. D. I.; b. 2.

Poznámka: Opis Václava Hanky z let 1822–1825.

Obsah: fol. 1r–135v: [Kronika]

fol. 136r–140v: Stamm- oder Gedechnüsbuch

fol. 141r–151v: Registrum

Literatura: K. J. Bienert (ed.), Hans Kriesches Chronik der Stadt Böhmisch Leipa. 1171–1621). SOkA Česká Lípa, Sbíрка rukopisů č. 3/2.

L. Schlesinger, Hans Kriesches Chronik von Böhmisch Leipa, MVGDB 20, 1882, s. 290–312.

J. Smetana, Vyprávěcí prameny dějepisné vzniklé v Litoměřickém kraji do roku 1835. SAP 22, 1972/1, s. 240.

V. Vosálová, Českolipský kronikář Hans Kriesche a jeho kronika. Bezděz 9, 2000, s. 387–415.

5.

Autor: Valentin Frumald

Název: [Kronikářské záznamy k životu v České Lípě a Dobranovu z let 1585–1614]

Datace: 1585–1614

Popis: papír, 164 pp., 32,5x10 cm, vazba mladší

Místo uložení: Litoměřice, Státní oblastní archiv, fond Sbíрка matrik, sign. L 25/1

Poznámka: Kronikářské záznamy jsou vepsány na různá místa nejstarší matriky dobranovské fary.

Obsah: pag. 1–164: [Matrika narozených, oddaných a zemřelých s kronikářskými záznamy z let 1585–1614]

Literatura: A. Wiechowsky, Aufzeichnungen des Pfarrers Valentin Frumald in Dobern. Entnommen den zwei ältesten Kirchenmatrik der Pfarrei Dobern betreffend die Jahre 1585–1614. Mitteilungen des Nordböhmisches Excursionsclub 34, 1911, s. 6–113.

ČESKÉ BUDĚJOVICE

6.

Autor: Kosmas a pokračovatelé

Název: Cronica Bohemorum

Datace: XV^{in.}+XVI^{in.}

Popis: papír, II+133 ff., 30x20,5 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. VIII D 20

Poznámka: Na závěr rukopisu obsahujícího Kosmovu kroniku jsou zapsány kronikářské záznamy z Českých Budějovic neznámého autora, nejspíše faráře Josefa Haydera.

Obsah: fol. 131v: [Kronikářské zápisky z Českých Budějovic z let 1505–1535]

Literatura: Cosmae Pragensis Chronica Boemorum. Ed. B. Bretholz unter Mitarbeit von W. Weinberger. MGH. Berlin 1923.

F. M. Bartoš, Soupis rukopisů Národního musea v Praze II. Praha 1927, s. 78–79.

K. Pletzer, Budějovické kronikářství. In: M. Novotný, K. Pletzer, M. Sak (red.), Encyklopedie Českých Budějovic. České Budějovice 2005², s. 251–253.

7.

Autor: Jan Petřík z Benešova

Název: [Pamětní kniha Petříka z Benešova]

Datace: XVI²

Popis: papír, 380 (recte 376) ff., 31x20,2 cm, vazba soudobá

Místo uložení: České Budějovice, Státní okresní archiv, fond AM České Budějovice, sign. D 100

Poznámka: Rukopis má spíše úřední charakter, převažují opisy listin a listů, mezi které je vloženo několik kronikářských záznamů (f. 29r, 30r, 31r–32v, 37v, 53r, 72v, 154v, 102r) a tři souvislejší texty.

Obsah: fol. 1–6: Registrum alphabeticum

fol. 102v–107r: Tragedia Andream Puklice Budnicensi

fol. 111r–116v: Chronicon Baronum, principii et regii Bohemice [od roku 1038]

fol. 129v–130r: O způsobu časuov. Anno 1555

Literatura: F. J. Čapek, Některé drobnosti o kronikářských zprávách Jana Petříka z Benešova. Výběr 25, 1988, č. 2, s. 29–33 (edice textů: O způsobu časův anno 1555 a vidimus erbovní listiny Petříka).

F. Dvorský, Petřík Jan z Benešova. ČČM 58, 1884, s. 304.

K. J. Erben, Ondřej Puklice ze Vstuh, měštěnin Budějovický (†1467). ČČM 20, 1846, s. 163–211.

K. Köpl, O způsobu časův r. 1555. SH 3, 1886, s. 184–185.

D. Kovář, Tragédie Ondřeje Puklice. Budějovický purkmistr a jeho zavraždění 25. května 1467. České Budějovice 2007.

K. Pletzer, Budějovické kronikářství. In: M. Novotný, K. Pletzer, M. Sak (red.), Encyklopedie Českých Budějovic. České Budějovice 2005², s. 251–253.

K. Pletzer, Českobudějovický písař Jan Petřík z Benešova. (Příspěvek k dějinám české literatury 16. století). JSH 28, 1959, s. 17–24, 40–47.

8.

Autor: Rodina Matyášova

Název: [Kronika]

Datace: XVIIⁱⁿ.

Popis: papír, 115 ff., 16x10,5 cm, vazba nová

Místo uložení: České Budějovice, Státní okresní archiv, fond AM České Budějovice, inv. č. 1960; stará sign. I a 17

Poznámka: Obsahuje soupisy radních z let 1486–1626 doplněné kronikářskými záznamy, psané třemi písaři především v německém jazyku. Na zadní předsádce je zápis o obnově rady v roce 1737 z 19. století.

Obsah: fol. 1r–115v: [Soupisy radních od roku 1498 do 1626 s kronikářskými příписy]

Literatura: F. Mareš (ed.), Kronika budějovská. VKČSN 1920, č. 2, s. 2.

K. Pletzer, Českobudějovická analistika v období třicetileté války. JSH 29, 1959, s. 113–114.

K. Pletzer, Budějovické kronikářství. In: M. Novotný, K. Pletzer, M. Sak (red.), Encyklopedie Českých Budějovic. České Budějovice 2005², s. 251–253.

9.

Autor:

Název: [Kronika Českých Budějovic]

Datace: XVII^{in.}

Popis: 13 ff., 21,2x16,2 cm, bez vazby

Místo uložení: České Budějovice, Státní okresní archiv, fond AM České Budějovice, inv. č. 285

Poznámka: Zlomek předbělohorské kroniky

Obsah: fol. 1r–13v: [Seznamy českobudějovických radních z let 1581–1595 doplněné kronikářskými záznamy]

Literatura: K. Pletzer, Nově nalezený zlomek českobudějovické kroniky. Výběr 6/2, 1969, s. 15–18.

K. Pletzer, Budějovické kronikářství. In: M. Novotný, K. Pletzer, M. Sak (red.), Encyklopedie Českých Budějovic. České Budějovice 2005², s. 251–253.

10.

Autor: David Doudlebský von Sterneck

Název: Verzeichnuss der jārlichen Verneuerung eines ersamen Raths der kōniglichen Statt Beheimischen Budtweiss angefangen im Jahr nach der Geburt Christi Iesus unseres Herren unndt Selligmacher 1468

Datace: XVII^{med.} (1620–1672) + 1756

Popis: papír, 147 + I ff., 19,5x14 cm, vazba mladší

Místo uložení: České Budějovice, Státní okresní archiv, fond AM České Budějovice, inv. č. 1962, sign. 559, stará sign. I a 1

Poznámka: Obsahuje záznamy z let 1468–1672+1756 včetně soupisů městské rady od roku 1468 do 1641; na posledním foliu je zápis o složení městské rady v roce 1761 z roku 1892. Do roku 1643 psáno Doudlebským, poté dalším písařem.

Obsah: fol. 2r: [Titulní list]

fol. 3r–138r: [Soupisy radních od roku 1468 do 1643 (od roku 1531 i členů sboru obecních starších) s kronikářskými záznamy]

fol. 138r–147v: [Kronikářské záznamy z let 1650–1672 + 1756]

Literatura: F. Mareš (ed.), Kronika budějovská. VKČSN 1920, s. 2–3.

K. Pletzer, Českobudějovická analistika v období třicetileté války. JSH 28, 1959, s. 113–120.

K. Pletzer, Budějovické kronikářství. In: M. Novotný, K. Pletzer, M. Sak (red.), Encyklopedie Českých Budějovic. České Budějovice 2005², s. 251–253.

11.

Autor: Jonáš Katschner

Název: [Kronika]

Datace: XVII² + 1724–1728

Popis: papír, 188 pp., 15 x 20,5cm, vazba mladší

Místo uložení: České Budějovice, Státní okresní archiv, fond AM České Budějovice, inv. č. 1963, stará sign. 556. Nro. 29

Poznámka: Byla též nazývána nepravá kronika Tomáše Františka Veselého. Na zadní předsádce je zápis o obnově městské rady v roce 1774 z roku 1891. Do roku 1670 psáno jednou rukou, nejspíše Katschnera, dále se pak střídají písařské ruce z mladšího období.

Obsah: pag. 1–177: [Kronikářské záznamy z let 1468–1670]

pag. 178–187: [Kronikářské záznamy z let 1724–1728]

Literatura: F. Mareš (ed.), Kronika budějovská. VKČSN 1920, č. 2, s. 5–7.

K. Pletzer, Dva dosud neznámí kronikáři Českých Budějovic (Jonáš Katschner a Dominik Koller). JSH 39, 1970, s. 222–229.

K. Pletzer, Pravá a nepravá kronika Tomáše Františka Veselého. JSH 24, 1955, s. 121–129.

K. Pletzer, Budějovické kronikářství. In: M. Novotný, K. Pletzer, M. Sak (red.), Encyklopedie Českých Budějovic. České Budějovice 2005², s. 251–253.

12.

Autor: Tomáš František Veselý

Název: Historia Boemo Budvicensis ab Anno 1468. Quales Renovationes et per quem factae. Item quibus annis Serenissimi Reges, Imperatores, quae ob merita suis urbi contulere Privilegia, Indulta, Concessionones et Jura

Datace: XVII² –1741

Popis: papír, 563 pp., 20x16 cm, vazba soudobá

Místo uložení: České Budějovice, Státní okresní archiv, fond AM České Budějovice, inv. č. 1964, stará sign. Nro. 29; D 557

Poznámka: Kronika psaná rukou T. F. Veselého (†1702); pak v zapisování pokračovali další autoři až do roku 1740.

Obsah: pag. 3–5: [Soupis panovníků v Čechách od sv. Václava, (poté uvedena bájná knížata), až po císaře Leopolda I. (dopsáno jinou rukou)]

pag. 6–10: *Fundationes et origines praecipuarum Regni Bohemiae, eidemque adiunctarum aliquot urbium. Aus Davide Crinito Nepomuceno a Hlawaczowa. Anno Salute 1575*

pag. 11–305: [Kronikářské záznamy T. F. Veselého]

pag. 306–563: [Kronikářské záznamy mladších autorů]

Literatura: K. Pletzer, *Pravá a nepravá kronika T. Fr. Veselého*. JSH 24, 1955, s. 121–129.

K. Pletzer, *Budějovické kronikářství*. In: M. Novotný, K. Pletzer, M. Sak (red.), *Encyklopedie Českých Budějovic. České Budějovice 2005²*, s. 251–253.

J. Hejnic, J. Martínek, *Rukověť humanistického básnictví I*. Praha 1966, s. 475.

13.

Autor: Jan Florián Hammerschmidt

Název: *Gloria regiae liberae que montana urbis Boemo Budvicensis de urbis conditore, situ, flore, splendore, progressu, magistratus renovationibus ... descripta et in lucem publicam exposita a Joanne Floriano Hammerschmidt, SS. Theologiae Doctor, protonotario Apostolico*

Datace: 1714 + XIXⁱⁿ.

Popis: papír, 4+422 pp., 32x21,5 cm, vazba soudobá

Místo uložení: České Budějovice, Státní okresní archiv, fond AM České Budějovice, inv. č. 1966, stará sign. D 105

Poznámka: Obsahuje dějiny města v období 1265–1709, opisy městských privilegií a dějiny dominikánského kláštera.

Obsah: pag. 2–3: [Dopis českobudějovické městské rady z roku 1715 komisaři Františku Ignáci Vratislavovi z Mitrovic]

pag. 5: [Titulní list]

pag. 7–124: *De Boemo Budvicio regia libera montana civitate in Regno Boemiae (1265–1709)*

pag. 125 (recte 130)–349: *Privilegia Regiae liberae montanae civitatis Boemo Budvicensis (od roku 1296 do 17. století)*

pag. 349–375: *De monasterio R[everendorum] P[atrum] Dominicanorum Boemo-Budvicii*

Literatura: K. Pletzer, *Českobudějovická kronika J. Fl. Hammerschmidta*. JSH 26, 1957, s. 14–19.

K. Pletzer, Budějovické kronikářství. In: M. Novotný, K. Pletzer, M. Sak (red.), Encyklopedie Českých Budějovic. České Budějovice 2005², s. 251–253.

14.

Autor: Jan Florián Hammerschmid

Název: [Kronika Českých Budějovic]

Datace: XVIIIⁱⁿ.

Popis: papír, 231 ff., 31,8x20,2 cm, vazba soudobá

Místo uložení: České Budějovice, Jihočeské muzeum, fond Sbirka rukopisů, sign. R 2

Poznámka: Rukopis psán jednou rukou. Do rukopisu je vložen titulní list tisku Georga Lauterbecka, Politia Historica. O vrchnostech a správcích světských knihy patery z roku 1584. Z knihovny Adriana Battisty, budějovického primátora. Titulní list chybí.

Obsah: fol. 1r–76r: De Boemo Budvicio regia libera montana civitate in Regno Boemiae (1265–1709)

fol. 77r–217r: Privilegia Regiae liberae montanae civitatis Boemo Budvicensis

fol. 218r–231r: De monasterio R[everendorum] P[atrum] Dominicanorum Boemo-Budvicii

Literatura: J. Linda, A. Stich, A. Fidlerová, M. Šulcková a kol., Repertorium rukopisů 17. a 18. století z muzejních sbírek v Čechách I/1 a–f. Praha 2003, s. 219–220, č. 394/2.

K. Pletzer, Českobudějovická kronika J. Fl. Hammerschmidta. JSH 26, 1957, s. 14–19.

K. Pletzer, Budějovické kronikářství. In: M. Novotný, K. Pletzer, M. Sak (red.), Encyklopedie Českých Budějovic. České Budějovice 2005², s. 251–253.

15.

Autor:

Název: Kronika rodiny Haasovy a Schmidtovy

Datace: 1624–1831

Popis: papír, 320 pp., 13,5x8 cm, vazba soudobá

Místo uložení: České Budějovice, Státní okresní archiv, fond AM České Budějovice, inv. č. 1961; stará sign.: inv. č. 32

Poznámka: Rukopis je poškozen, písmo špatně čitelné. Obsahuje záznamy k letům 1478–1831, které nejsou vždy řazeny chronologicky.

Obsah: pag. 3–11: [Kronikářské záznamy pro léta 1478–1640]

pag. 12–306: [Kronikářské záznamy pro léta 1653–1831]

Literatura: K. Pletzer, Budějovické kronikářství. In: M. Novotný, K. Pletzer, M. Sak (red.), Encyklopedie Českých Budějovic. České Budějovice 2005², s. 251–253.

16.

Autor: Jan a Jan Antonín Eichler

Název: Denkwürdigkeiten von 1450 so sich alhier in Budweis zugetragen

Datace: 1735–1811

Popis: papír, 252 pp., 19,4x16,5 cm, vazba soudobá

Místo uložení: České Budějovice, Státní okresní archiv, fond AM České Budějovice, inv. č. 1973

Poznámka: Obsahuje kronikářské záznamy obecné i rodinné, začíná rokem 1450 a pokračuje do roku 1811.

Obsah: pag. 1–211: [Kronikářské a rodinné záznamy rodiny Eichlerů]

Literatura:

17.

Autor: Lucas Bernard Schneider

Název: Kurtze Beschreibung von Ursprung und Aufgang der königlichen befreyten Berg-Stadt Böhmisch Budweis, wie und von wem ... erbauet, wie und was sie vor Grundstücke ... besitzt, wie ihr solche zukommen und endlich, was sich zu verschiedenen Zeiten daselbst denkwürdiges zugetragen und eraignet. Aus vielen zerstreuten Schriften versamlet von Lucas Bernard Schneider, bürgerlichen Beckenmeister alda

Datace: XVIII²

Popis: papír, VI ff.+746 pp., 38x24 cm, vazba soudobá

Místo uložení: České Budějovice, Státní okresní archiv, fond AM České Budějovice, inv. č. 1969, sign. D 102

Poznámka: Obsahuje zápisy z let 1253–1768. Pro 16. století autor vycházel z dnes nedochované kroniky českobudějovického měšťana a radního Františka Machnického. Pod inv. číslem inv. č. 1970 (sign. D 103) je pokračování kroniky pro léta 1760–1780.

Obsah: fol. Iv: Žalmy

fol. Iir–IIIv: Vorbericht an dem geneigten Leser

pag. 1–746: [Kronikářské záznamy]

Literatura: K. Pletzer, Budějovické kronikářství. In: M. Novotný, K. Pletzer, M. Sak (red.), Encyklopedie Českých Budějovic. České Budějovice 2005², s. 251–253.

18.

Autor: Lucas Bernard Schneider

Název: Kurtze Beschreibung von Ursprung und Aufgang der königlichen befreysten Berg-Stadt Böhmisch Budweis, wie und wann ... erbauet, wie und was sie vor Grundstücke ... besitzt, wie ihr solche zukommen und endlich, was sich zu verschiedenen Zeiten daselbst denckwürdiges zugetragen und eraignet. Aus vielen zerstreuten Schriften versamlet von Lucas Bernard Schneider, bürgerlichen Beckenmeister alda

Datace: XVIII²–XIXⁱⁿ.

Popis: papír, XVI+916 pp., 36,5x24 cm, vazba soudobá

Místo uložení: České Budějovice, Jihočeské muzeum, fond Sbirka rukopisů, sign. R 1; stará sign. M. V. Q. II. 146; IV-A N 22

Poznámka: Opis Schneiderovy kroniky s doplňky psanými různými písáři do roku 1815.

Obsah: pag. 1–772: [Kronika L. B. Schneidera]

pag. 773–914: [Dodatky]

Literatura: J. Linda, A. Stich, A. Fidlerová, M. Šulcková a kol., Repertorium rukopisů 17. a 18. století z muzejních sbírek v Čechách I/1 a–f, Praha 2003. s. 218–219, č. 393/1.

K. Pletzer, Budějovické kronikářství. In: M. Novotný, K. Pletzer, M. Sak (red.), Encyklopedie Českých Budějovic. České Budějovice 2005², s. 251–253.

19.

Autor: Lucas Bernard Schneider, Josef Metz

Název: Chronik von Budweis

Datace: 1835–1888

Popis: papír, 321 (recte 322) pp., 31x20,5 cm, vazba soudobá

Místo uložení: České Budějovice, Jihočeské muzeum, fond Sbirka rukopisů, sign. R 245

Poznámka: Opis Schneiderovy kroniky provedený českobudějovickým měšťanem Josefem Metzem v roce 1835. Do rukopisu jsou vlepeny výstřižky z novin a opisy různých zpráv z druhé poloviny 19. století. Na p. 1–2 a 313 záznamy o osudech knihy.

Obsah: pag. 1–313: [Kronika L. B. Schneidera]

pag. 318–319: Inhalt

Literatura: J. Linda, A. Stich, A. Fidlerová, M. Šulcková a kol., Repertorium rukopisů 17. a 18. století z muzejních sbírek v Čechách I/1 a–f. Praha 2003, s. 275–276, č. 499/107.

K. Pletzer, Budějovické kronikářství. In: M. Novotný, K. Pletzer, M. Sak (red.), Encyklopedie Českých Budějovic. České Budějovice 2005², s. 251–253.

HORNÍ BLATNÁ

20.

Autor: Georg Stechhern a následovníci

Název: Ankunft der Berg-Stadt Platten

Datace: 1532–1619

Popis: papír, 140 ff., 42x28 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Státní okresní archiv Karlovy Vary, fond AM Horní Blatná, inv. č. 45, kniha 7

Poznámka: Kronikářské záznamy jsou uvedeny v zadní části městské knihy.

Obsah: fol. 126–140r: Kronikářské záznamy pro léta 1523–1619

Literatura: Práce nebyla doposud v literatuře zmíněna.

CHEB

21.

Autor: Hans Schönsteter

Název: [Chronik]

Datace: XVI² (1576)

Popis: papír, 186 (recte 183) ff., 33,2x21,3 cm, vazba mladší

Místo uložení: Cheb, Státní okresní archiv, fond č. 1: AM Cheb – knihy, inv. č. 984

Poznámka: Dílo nemá vlastní název. Obsahuje záznamy pro léta 1390–1576. Autor dopsal kroniku těsně před svou smrtí. Na fol. 9r je přípis chebského kronikáře Karla Siegla z listopadu roku 1899 o nalezení kroniky na děkanství.

Obsah: fol. 16r – 186v: [Chronik 1390–1576]

Literatura: H. Sturm, Der Egerer Losungsschreiber Hans Schönsteter und seine Chronik. [1502–1578]. In: Heimat und Volk. Forschungsbeiträge zur sudetendeutschen Geschichte. Festschrift für Universitätenprofessor Dr. Wilhelm Wostry zum 60.

Geburtstage dargebracht von seinen Schülern. Herausgegeben von Dr. Anton Ernstberger. Brünn – Prag – Leipzig – Wien 1937, s. 247–285.

22.

Autor: Endres Baier

Název: [Endres Baier Chronik von Eger von 1568 bis 1594]

Datace: XVI^{ex}.

Popis: papír, II+216 (recte 220) pp., 19,8x16 cm, vazba mladší

Místo uložení: Cheb, Státní okresní archiv, fond č. 1: AM Cheb – Knihy, inv. č. 988

Poznámka: Na pag. 198 je kolorovaný obrázek věže. Počáteční folia (do fol. 24) jsou psána jiným písařem, písmo Baiera začíná až na foliu 26. In margine jsou hesla odkazující na text, v některých případech jsou kreslená (ruka, mimino, křížek apod.)

Obsah: pag. 1–18: [Kronikářské záznamy pro léta 1270–1527]

pag. 19–20: Vorzeichnuss, was vor altters zur stadt Eger gehörrt hat [pro léta 1213–1315]

pag. 21 – 22: [Kronikářské záznamy pro léta 1463–1470]

pag. 23–24: [Kronikářské záznamy k roku 1512 a 1680]

pag. 26 – 216: Enders Baier [Chronik]

Literatura: H. Gradl (ed.), Die Chroniken der Stadt Eger. Prag 1884. Deutsche Chroniken aus Böhmen. Band III.

23.

Autor: Pangratz Engelhard von Haselbach

Název: Egrische Cronica

Datace: 1560

Popis: papír, 234 ff., 18,5x14,7 cm, iluminace, vazba nová

Místo uložení: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. VI F 43

Poznámka: Autograf; obsahuje iluminace vztahující se k obsahu rukopisu, dále obrázky erbů významných chebských rodů a portréty chebských purkmistrů. Na fol. 7v kolofon: *zu Eger am Mittwoch nach Palmarum nach Christi unnsers herren und seligmachers geburt tausent funfhundert und sechzig jare.*

Obsah: fol. 1r: [Titulní list] Egrische Cronica

fol. 2v: Vorred

fol. 3r–7v: [Dedikace chebské městské radě]

fol. 8r–v: Vorrede. An den guttigen Leser ...

fol. 9r–141r: [Text kroniky zaznamenávající významné události od počátku města do roku 1560]

fol. 142v–214r: Volgen hernach der Egrischenn Geschlecht alte neve wappen

fol. 215v–233v: Volget hernach 18 der Egrischenn hernn burgermaister

contrafactur

fol. 234r–v: Schluss

Literatura: H. Gradl (ed.), Die Chroniken der Stadt Eger. Prag 1884. Deutsche Chroniken aus Böhmen. Band III.

F. M. Bartoš, Soupis rukopisů Národního musea v Praze II. Praha 1927, s. 36.

P. Brodský, Katalog iluminovaných rukopisů Knihovny Národního muzea v Praze. Praha 2000, s. 74–75.

24.

Autor: Pangratz Engelhard von Haselbach

Název: Chronika-Memorial des Pankratz Engelhart von Haselbach

Popis: XVI^{med.}

Datace: papír, 16 ff., 21,2x16,5 cm, vazba nová

Místo uložení: Cheb, Státní okresní archiv, fond č. 1: AM Cheb – Knihy, inv. č. 0139

Poznámka: Rukopis psaný jednou písařskou rukou, úhledná úprava. Obsahuje záznamy z období 1315–1428. Podle Heinricha Gradla jde o starší verzi Engelhardovy kroniky.

Obsah: f. 1r–16v: [Kronikářské záznamy 1315–1428]

Literatura: H. Gradl (ed.), Die Chroniken der Stadt Eger. Prag 1884. Deutsche Chroniken aus Böhmen. Band III.

25.

Autor: Pangratz Engelhard von Haselbach

Název: Egerische Chronika, was sich von Anfang der Statt Eger ungefürlichen zugetragen hat bis auf das 1560 Jar

Popis: XVI^{ex.}

Datace: papír, 65 ff., 19,7x15,5 cm, německy, vazba soudobá

Místo uložení: Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DC IV 24, stará sign. X IV 29; MST grosser Kasten N. 165

Poznámka: Soudobý opis psaný jednou písařskou rukou. Pouze na fol. 65r zápisy k letům 1600–1622 psány jinou rukou. Soupis purkmistrů je doveden až do roku 1582.

Obsah: fol. 1r–63r: Egerische Chronica, was sich von Anfang der Statt Eger ungeführlichen zugetragen hat bis auf das 1560 Jar

fol. 61r–63r: Folgen hernach die egerischen Geschlechter alte neue Wappen

fol. 63v–64v: Folget hernach der Egerischen Herrn Bürgermeister contrafactur [1496–1582]

fol. 65v: [Kronikářské záznamy pro léta 1600–1622]

Literatura: H. Gradl (ed.), Die Chroniken der Stadt Eger. Prag 1884. Deutsche Chroniken aus Böhmen. Band III.

26.

Autor:

Název: Eine uralte Kronik von Ihr Königl. Stadt Eger von Jahre 1584

Datace: XVI^{ex.}–XVIII^{ex.}

Popis: papír, 188 pp., 22x19 cm, vazba mladší

Místo uložení: Cheb, Státní okresní archiv, fond č. 1: AM Cheb – Knihy, inv. č. 992

Poznámka: Text psán více písaři. Obsahuje více textů, které byly nejspíše svázány později. Některé stránky nejsou ani rozřezány. Původní paginace do stránky 49. Na pag. 51 je vlastnická poznámka Jana Filipa Vogla z roku 1779.

Obsah: pag. 1–49: [Opis Engelhardovy kroniky sepsaný koncem 16. století]

pag. 53–70: Folget hernacher der Alten Geschlechter Wappen, so woln der noch itz lebenden Bürger in Eger [XVI]

pag. 50: Veni Sancte Spiritu [XVIII]

pag. 51–99: Chronik 1315–1728 [jednotlivé záznamy k určitým rokům, též opisy z dobového tisku]

pag. 52–99: [Kronikářské záznamy pro léta 1315–1717]

Literatura:

27.

Autor: Pangratz Engelhard von Haselbach

Název: [Geschichte der Stadt Eger von Jahre 1290 bis 1680]

Popis: XVII^{ex.}+XVIII^{ex.}

Datace: papír, 109 ff., 20,5x16 cm, německy, vazba dobová

Místo uložení: Kroměříž, Arcibiskupská knihovna, sign. 21127; stará sign. O/c VI 13; B-72; m/2 – I – 20/13039

Poznámka: Rukopis byl v majetku Jana Petra Cerroniho (exlibris na předešlé). V roce 1835 byl zakoupen do arcibiskupské knihovny.

Obsah: fol. 6r–8v: Excerpta ex Chronico Egrensi

fol. 10r–85v: Pangratz Engelhard von Haselbach, Chronica Egrensis

fol. 86r–103v: [Tzv. Kronika komendy německého řádu v Chebu (1209–1566)]

fol. 104r–107r: [J. P. Cerroni, Výpisy z kronik pro léta 1552–1604]

Literatura: H. Gradl (ed.), Die Chroniken der Stadt Eger. Prag 1884. Deutsche Chroniken aus Böhmen. Band III.

M. Švábenský, Inventáře a katalogy fondů Státního oblastního archivu v Brně. G 12.

Cerroniho sbírka 13. stol. – 1845. Svazek II. Brno 1973, č. 172, s. 363–364.

B. Dudík, Chronik des Deutschorden-Priester-Kommende zu Eger v. J. 1580. MGVDDB 9, 1871, s. 65–78.

28.

Autor: Pangratz Engelhard von Haselbach

Název: Der Bürgermeister zue Eger. Wahrhaftige Bildnuss und Contrafecte mit ihren Wappen gezieret

Datace: XVIIⁱⁿ.

Popis: papír, I+29 ff., 19x13 cm, iluminace, vazba soudobá

Místo uložení: Cheb, Státní okresní archiv, fond č. 1: AM Cheb – Knihy, inv. č. 1006

Poznámka: Částečný opis kroniky Pankráce Engelharda s 27 portréty chebských purkmistrů (polopostavy) z období 1560–1615.

Obsah: fol. I: [Titulní list]

fol. 1r–58v: [Portréty chebských purkmistrů od poloviny 16. století do roku 1611 se stručnými biografickými údaji]

Literatura:

29.

Autor: Adam Fabian Zolitsch

Název: Gerichts Ordnung und gemeiner Process ... zu Eger – Denckwirdige Historien, die sich in der Statt Eger begeben

Datace: XVIIⁱⁿ.

Popis: papír, 72 ff., 16,2 x 9,8 cm; vazba soudobá

Místo uložení: Státní okresní archiv Cheb, fond č. 1: AM Cheb – Knihy, inv. č. 1004

Poznámka: Rukopis obsahuje dva samostatné spolu nesouvisející texty. Oba jsou až na jeden zápis psány jednou písařskou rukou.

Obsah: a) fol. 1r–61v: Gerichts Ordnung und gemeiner Process ... zu Eger [1608])

b) fol. 63r–71v: Denckwirdige Historien, die sich in der Statt Eger begeben [1179– 1547]

Literatura:

30.

Autor: Anonym + B. M. Funck (1742)

Název: [Chronik]

Datace: XVII² + 1742

Popis: papír, 462 (recte 370) pp., 19,7x16 cm; vazba soudobá

Místo uložení: Cheb, Státní okresní archiv, fond č. 1: AM Cheb – Knihy, inv. č. 1005

Poznámka: Obsahuje záznamy pro léta 1444–1670. Počáteční stránky jsou vytrženy, kniha začíná stránkou 53. Také poslední čtyři folia jsou vytržena, též v textu jsou některá folia vyříznuta. Podle přípisu archiváře Karla Siegla získal chebský archiv rukopis v roce 1899.

Obsah: a) pag. 53 – 360: [Kronikářské zápisy pro léta 1444–1670, částečný opis Engelharda]

b) pag. 382–383: Egerischer Mintzlburger Revellin [1742, popis opevnění s náčrtem]

c) pag 384–462: Egerische Chronica so continuiert wurde. Anno 1742 durch mich B. M. Funck mit fernerer Enthaltung allerey Merckwürdigkeiten Kriegen, Freyheiten und unterschiedlichen vorgefahlenen Neuigkeiten

Literatura:

31.

Autor: Pangratz Engelhard von Haselbach

Název: Chronica urbis Egrae

Datace: XVIII²

Popis: papír, 64 ff., 19,1x15,8 cm, vazba dobová

Místo uložení: Cheb, Státní okresní archiv, fond č. 1: AM Cheb – Knihy, inv. č. 991, stará sign. No 41; Emmanuel Ferdinandi N. 5

Poznámka: Záznamy od počátku města do roku 1557, nejde o přesný opis, ale o výpisy z kroniky Pankráce Engelharda.

Obsah: fol. 1r: Vorrede an dem günstigen Leser

fol. 1v–64v: [Kronika města Chebu od jeho založení do roku 1557 opírající se o kroniku Engelharda]

Literatura: H. Gradl (ed.), Die Chroniken der Stadt Eger. Prag 1884. Deutsche Chroniken aus Böhmen. Band III.

32.

Autor: Pangratz Engelhard von Haselbach

Název: Memorial Chronica der Stadt Eger

Datace: XVIII²

Popis: papír, 60 ff., 37x23,5 cm, volné složky

Místo uložení: Plzeň, Archiv města Plzně, fond Stehlíkovská pozůstalost, inv. č. 117; stará sign. C 47; 1 f 27

Poznámka: Opis Engelhardovy kroniky, včetně soupisu chebských rodů, a jeho pokračovatelů až do roku 1679, s odkazy po stranách na originál, ze kterého bylo opisováno.

Obsah: f. 1r–60v: Memorial Chronica der Stadt Eger datum durch Pangratz Engelhart herstellen, teutschen Schulmeister. Mitwoch nach Palmare 1560

Literatura: J. Strnad, Fabián Stehlík z Čeňkova a Treustädtu a jeho rukopisy. ČČM 63, 1889, s. 421–438.

33.

Autor:

Název: Historische Nachricht von denen merckwürdigsten Begebenheiten der Stadt Eger. Pro memoria der lieben Posteritaten und allen denen, welche von Eger etwas zu wissen verlangen

Datace: XVIII²

Popis: papír, 102 ff., 37x23 cm, volné složky

Místo uložení: Plzeň, Archiv města Plzně, fond Stehlíkovská pozůstalost, inv. č. 116, stará sign. C 46; 1 f 26

Poznámka: Dílo vychází z kroniky Engelharda a z dalších kronikářů.

Obsah: fol. 1r–99r: [Kronikářské zprávy do roku 1680 řazené tématicky, s opisy listů]

Literatura: J. Strnad, Fabián Stehlík z Čeňkova a Treustädtu a jeho rukopisy. ČČM 63, 1889, s. 421–438.

34.

Autor:

Název: Chronik der Stadt Eger

Datace: XVIII²

Popis: papír, 110 ff., 27,5x24 cm, volné složky

Místo uložení: Archiv města Plzně, fond Stehlíkovská pozůstalost, inv. č. 115, stará sign. C 45; 1 f 25

Poznámka: Sepsáno na základě více spisů, též kroniky Engelharda.

Obsah: fol. 1r–105v: [Kronikářské záznamy od počátků města do roku 1735]

fol. 105v–107v: Anhang [letopisecké záznamy pro léta 729–1466]

fol. 107r–108v: Verzeichnuss aller freyen Höff im ganzen Lande

fol. 108r–109v: Extract

Literatura: J. Strnad, Fabián Stehlík z Čeňkova a Treustädtu a jeho rukopisy. ČČM 63, 1889, s. 421–438.

35.

Autor: Pangratz Engelhard von Haselbach

Název: Chronik

Popis: kolem 1815

Datace: papír, 90 ff., 21x17,5 cm, vazba dobová

Místo uložení: Cheb, Státní okresní archiv, fond č. 1: AM Cheb – Knihy, inv. č. 0138

Poznámka: Opis originálu provedený chebským knihovním Walterem podle rukopisu v Knihovně Národního muzea. Záznamy jsou však rozsáhlejší, musel je doplnit z dalších chebských kronik. Titulní list je psán jinou, mladší rukou.

Obsah: fol.1r: Chronik von Eger beschrieben von Pangratz Engelhard. Copirt vom

Original von Walter, Grundbuchführer cca 1815

fol. 2r–51r: [Kronikářské záznamy do roku 1560]

- fol. 51v–53v: Folget hernach die egerischen Geschlechten [do roku 1629]
fol. 54v–56r: [Soupis chebských purkmistrů do roku 1629]
fol. 56r–60v: Vertrag zwischen der Römischen Kayserlichen Mayestät und der Stadt Eger ... 1561
fol. 60v–89vr: [Kronikářské záznamy pro léta 1599–1628]
fol. 89v–90r: [Kronikářské záznamy pro léta 1679–1685]

Literatura: H. Gradl (ed.), Die Chroniken der Stadt Eger. Prag 1884. Deutsche Chroniken aus Böhmen. Band III.

CHOMUTOV

36.

Autor: Mathias Meissner

Název: Fata, hoc est prospera ac adversa sors Comotoviensium

Datace: XVIIⁱⁿ.

Popis: papír, 22 pp., 31,7x19,5 cm, v papírových deskách svázáno provázkem

Místo uložení: Nelahozeves, Lobkovická roudnická knihovna, sign. VI Ed 11

Poznámka: Rukopis je napsán jednou písařskou rukou úhlednou kurzivou, nikoli Meissnera, s červeně a zeleně zvýrazněnými letopočty a nadpisy, in margine červeně psaná obsahová hesla.

Obsah: pag. 1: Anno 1080 In Böhmen die Stadt Commothaw

pag. 2: Von dem Nahmen der Stadt Commotauw

pag. 3–10: Von den Erbherren der Stadt Commethau

pag. 11–14: Der Stadt Commotau Person Rede

pag. 14–16: De incendiis

pag. 17–18: Fatalia

pag. 19–21: Von Sterbenläufften

Literatura: K. Görner (ed.), Eine handschriftliche Chronik von Komotau. MGVDDB 23, 1885, s. 246–264.

P. Hlaváček, Mattheus Meisner († 1600) – rektor městské školy v Chomutově (Etuda k dějinám konfesionalizace česko-saského prostoru). In: P. Rak (ed.), Comotovia 2005. Sborník příspěvků z konference věnované výročí 400 let vykoupení Chomutova z poddanství (1605–2005). Chomutov 2006, s. 71–78.

JÁCHYMOV

37.

Autor: Johann Mathesius

Název: Chronica der freyen Bergstadt in S. Joachimsthal von sechtzehenden Jahr an bis zu Ende des XVI. Jahrs. Sampt einer Auslesung des CXXXIII Psalm Johanni Mathesii

Datace: 1562

Popis: tisk

Místo uložení: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 42 F 85, Praha NK ČR, sign. Sb. 257; Brno MZK, sign. MP-0000.162

Poznámka: Text lze vidět v digitální podobě druhého vydání z roku 1612 na stránkách Sächsische Landes Bibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden.

Literatura: SIEGL Karl (ed.), Die Joachimsthaler Chronik von 1516–1617 [Chronica der keyserlichech freyen Berdstadt Joachimsthal, der zuvor die Conradsgrün genent war] mit einer Lebensgeschichte des Johannes Mathesius als Einleitung. (Mit einem Bildnis des Johannes Mathesius.) St. Joachimsthal 1923.

J. Urban (ed.), Johan Mathesius, Hornická postila s krátkou jáchymovskou kronikou. Norimberk 1564. Praha 1981.

J. Volf, Jana Mathesia Jáchymovského Postilla. ČČM 96, 1922, s. 79.

R. Wolkan (ed.), Eine unbekante Chronik von Joachimsthal. Erzgebirgische Zeitung 11, 1890, s. 11–13, 37–39, 84–86, 222–224.

38.

Autor:

Název: [Kronika města Jáchymova 1519–1586]

Datace: XV²+XVII^{med.}

Popis: papír, XVI², papír, 24 ff., 32x19 cm, vazba nová

Místo uložení: Praha, Archiv Národního muzea, sign. 1207

Poznámka:

Obsah: fol. 1r–5v: Was zue unterschiedlichen Zeiten vor Aufruhr und Empörung in St. Joachimsthal gewesen, auch Kriegssachen betreffend 1518 [Kronikářské záznamy z let 1518–1547]

fol. 6r–18r: Was von wegen der Ambtleuth sich zuetragen [Kronikářské záznamy o hornících z let 1519–1596]

fol. 19r–20r: Ein new Gebürg auf der Platten St. Georgen Gang an der Barbenleuthen [Zprávy o dolování a horních úřednících, ok. 1589]

fol. 20v–21v: Bericht den Halben meil (1642)

fol. 22r–24r: Von der Bergkswercks Arbeiten Bayew und Arbeit (nedokončeno)

Literatura:

39.

Autor: Johan Seltenreich

Název: Auszug der Rathschluesse der Gemein und dere Nutz betreffende vom Brand hero de Anno 1538, sambt ainem Vorzeichnuss dere Personen, so Anfangs Joachimsthal im Stadregiment vom Anno 1516 bies zu Beschluess des 1579 Jars gesessen, aus den Rathbüchern und alten doch glaubwürdigen fragmentis etlicher vorlebeten erlichen Burgere einem erbarnweisen Rath Nachrichtung zusamben getragen durch Johann Seltenreich, Stadtschreiber.

Datce: XVI²–XVII²

Popis: papír, XIII+67+108 (recte 109) ff., 30,7x20 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Státní okresní archiv Karlovy Vary, fond AM Jáchymov, inv. č. 15

Poznámka: Kronika je zapsána v zadní části úřední knihy. Má vlastní paginaci. První část – úřední záznamy – paginována není. Stará sign. A, K 15.

Obsah: fol. 1–109: Johan Seltenreich, Auszug. Der Rathschluesse die Gemein und dere Nutz betreffende

Literatura:

40.

Autor: David Hütter

Název: [Kronikářské záznamy a opisy listin]

Datce: XVI²

Popis: papír, 166 ff. (recte 120?), 30,5x22 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Německo, Freiberg, Technische Universität – Bergakademie Freiberg, Bibliothek, sign. XVIII 157

Poznámka: Popis rukopisu vychází z literatury.

Literatura: H. Wilsdorf, Die Joachmisthaler Chronik des David Hüter. Freiburger Forschungshefte D 18, 1957, s. 131–138.

JIRKOV

41.

Autor:

Název: [Pamětní kniha]

Datace: XVI²–XVIIⁱⁿ.

Popis: papír, 66 ff., 31x19 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Státní okresní archiv Chomutov, fond AM Jirkov, inv. č. 746, kniha č. 668-1

Poznámka: Obsahuje kronikářské záznamy k dějinám města a opisy privilegií a listů; více písařských rukou; na fol. 31r končí původní text, foliace i narýsovaná zrcadla.

Obsah: fol. 1r–31r: Von der Stadt Görkaw

fol. 31v–54r: [Opisy privilegií, listin, listů]

fol. 55r–58v: Index in das Allheige Privilegien

fol. 59r–63r: Index Titulorum

Literatura:

KADAŇ

42.

Autor:

Název: [Chronik]

Datace: XVI^{ex}. + XVII^{med}.

Popis: papír, 205 ff., 30,8x19,4 cm, vazba mladší

Místo uložení: Praha, Knihovna Konventu františkánů u Panny Marie Sněžné v Praze, sign. R 13

Poznámka: Chybí počáteční folia, včetně titulního listu; obsahuje kronikářské záznamy od počátku města až do současnosti autora (1599); na závěr jsou mladší zápisy ze 17. století (pro roky 1631, 1635, 1636, 1650, 1655, 1656, 1659), psané jinou rukou.

Obsah: fol. 1r–15v: Index A–Z

fol. 17r: Was im diesen Buch eingeschrieben worden soll [Předmluva]

fol. 17v–167(bis) r: [Kronikářské záznamy 821–1599]

fol. 167(bis) r–169r: [Kronikářské záznamy pro léta 1637–1659]

Literatura:

KLATOVY

43.

Autor: Jan Klatovský

Název: Fundací aneb Založení i vystavění města Klatov

Datace: 1649

Popis: papír, 52 (recte 53) ff., 19,8x16 cm, vazba mladší

Místo uložení: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. III G 3

Poznámka: Starší sign. 5 E 36. Na fol. 2r vlastnické poznámky: Possessor verus est libri huius ... D[ominus] Martinus Wenceslaus Maloveczky, advocatus iuratus, civis Clattoviensis; Ab anno 1742 possessor ... Franciscus Xav. Hrusska ..., cui est donatus a D[omino] Francisco Woržischek.

Obsah: fol. 2v–27v: Některé ... z písma ... velmi k čtení užitečné jsou (náboženský spis)
fol. 28r–43v: Jan Klatovský, Fundací aneb Založení i vystavění města Klatov

Literatura: A. Fidlerová, Jan Klatovský, Fundací aneb Založení i vystavění města Klatov. Literárněhistorický rozbor a edice. Diplomová práce. Katedra české literatury a literární vědy FF UK. Praha 2000.

J. Vančura, Nejstarší kronikář klatovský a jeho dílo. ČČM 87, 1913, s. 232–243.

J. Volf, Klatovský Jan a jeho historie Klatovská. ČČM 80, 1906, s. 158–160.

44.

Autor:

Název: Collectio Chronicorum Bohemiae

Datace: XVII²

Popis: papír, II+881 (recte 886) pp., 32,5x20,5 cm, vazba nová (1988)

Místo uložení: Praha, Národní knihovna ČR, sign. XV D 6

Poznámka: Sborník obsahuje více historiografických textů. Je přístupný v digitální podobě v databázi NK ČR Manuscriptorium.

Obsah: pag. 565–585: Jan Klatovský, Clattoviensis Fudnatio. Fundací aneb Založení i vystavění města Klatov

Literatura: Jako u č. 43.

45.

Autor: Václav Vojtěch Voříšek

Název: Kniha pamětní všelijakých vejpisů pamětihodných ... sepsaná ... od Václava Vojtěcha Voříška, měšťenína královského města Klatov L. P. 1722

Datace: 1722

Popis: papír, 181 ff., 33x20, cm, vazba soudobá

Místo uložení: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. IV B 1

Poznámka: Psáno Václavem Vojtěchem Voříškem, nadpisy červeným a zeleným inkoustem. Z Hammerschmidtovy Historie klatovské opsány pouze čtyři díly.

Obsah: fol. 2r–103r: Opisy nejružnějších úředních dokumentů (instrukce, formuláře, patenty atd.)

fol. 103v–114v: Jan Klatovský, Fundací aneb Založení i vystavění města Klatov

fol. 115r–181r: Jan Florián Hammerschmidt, Historie klatovská (část)

Literatura: Jako u čísla 43.

46.

Autor: Jan Florián Hammerschmidt

Název: Kronika Klatovská. Psaná od 3. 11. do 19. 12. 1709 dle opata Rotomana a Jana Klatovského, měšťenína Nového Města Pražského (946–1709)

Datace: 1709

Popis: papír, 212 pp., 20x16,2 cm, vazba nová

Místo uložení: Praha, Archiv Národního muzea, sign. 1218

Poznámka: Na předním přidešti starší sign. F 81b; na předsádce napsán rukou Antonína Schulze titul a obsah díla. Pag. 1–40 chybí.

Obsah: pag. 41–195: Jan Klatovský, Fundací aneb Založení i vystavění města Klatov.

Díl druhý.

pag. 196–208: Závěrek obsahující v sobě zprávu o s. obrazu Blahoslavené Panny Marie Rejské, který originál jest našeho s. klatovského obrazu

pag. 209: Rejstřík

pag. 210–211: Opis listiny z roku 1620 týkající se obsazení Klatov Marradesem

Literatura: Jako u čísla 43.

KUTNÁ HORA

47.

Autor: Mikuláš Dačický z Heslova, Vojtěch Dačický z Heslova

Název: [Pamětní zápisy rodiny Dačických]

Datace: XVI²–XVIIⁱⁿ.

Popis: papír, 95 ff., 33x21 cm, vazba restaurovaná s použitím původních přideští

Místo uložení: Kutná Hora, Státní okresní archiv, fond AM Kutná Hora, kniha č. 1291

Poznámka: Rukopis obsahuje více textů, jde o různé záznamy psané Mikulášem Dačickým z Heslova a dalším členem téhož rodu Vojtěchem Dačickým z Heslova okolo poloviny 17. století. Od folia 77r začíná autograf kronikářských záznamů Mikuláše Dačického. Na fol. 56r je erb rodiny Dačických z Heslova.

Obsah: fol. 1r–76v: [Různé záznamy (opisy listů, účtů, výpisy z desk zemských aj.)

Vojtěcha i Mikuláše Dačických z Heslova]

fol. 77r–95v: [Mikuláš Dačický z Heslova, Paměti]

Literatura: J. Mikulec (ed.) s úvodem Josefa Janáčka, Mikuláš Dačický z Heslova, Paměti. Praha 1996.

M. Novotný (ed.), Paměti Mikuláše Dačického z Heslova I–II. Praha 1940.

E. Petruš, E. Pražák (edd.), Mikuláš Dačický z Heslova, Prostopravda – Paměti. Praha 1955.

E. Pražák (ed.), Mikuláš Dačický z Heslova, Paměti. Praha 1975.

A. Rezek (ed.), Paměti Mikuláše Dačického z Heslova. Praha 1878.

J. Fiala, Rodinná kronika Dačických z Heslova. Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 3, 1927, s. 92–98.

J. Jungmann, Historie literatury české. Praha 1849, oddíl V, č. 298.

O. Leminger, Seznam rukopisů, jež obsahují jednak paměti Mikuláše Dačického z Heslova, jednak paměti, z nichž čerpal on sám nebo Prácheňští. Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 3, 1927, s. 137.

48.

Autor: Mikuláš Dačický z Heslova

Název: [Paměti]

Datace: 1621–1626

Popis: papír, III+255 ff., 28,5x18 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. V C 11, stará sign. 2 G 5; Tres. 6 A; Ia

Poznámka: Autograf Mikuláše Dačického z Heslova.

Obsah: fol. 1r–255v: Paměti

fol. 1r–19r: [Zápisky 1278–1516]

fol. 20r–22v: Jiný vejtah z poznamenání předků mých

fol. 23r–v: Z jiných pamětí

fol. 24r–29r: Sequuntur varia acta Kutnae

fol. 29r–v: Následující paměti jsou sem také z jiných, rozdílných od předků poznamenání vepsány

fol. 30r–31v: Opět z jiných poznamenání

fol. 32r–39v: Nota. Následující paměti jsou sem z almanachův tak řečených kalendářův přejaté a poznamenané ... (1532–1549)

fol. 40r–42v: Hora Kutna (1538–1549)

fol. 43r–53r: Z jiných pamětí a poznamenání. Hora Kutna

fol. 54r–60v: Sequuntur memorabilia Andreae Dacziczky de Heslova a me Nicolao, filio eius, hic posita et renovata (1527–1571) [na fol. 60v poznamenal Mikuláš zprávu o smrti otce]

fol. 61r–140v: Ulterus inferiora Nicolai Dacziczky de Heslova, autoris huius libri, propria sequuntur

fol. 142r–148r: Eiusdem autoris (1577–1626)

fol. 149r–255v: Hora Kutna (1574–1626) [na závěr připsal Matyáše Dačického z Heslova]

Literatura: Viz číslo 47.

F. M. Bartoš, *Soupis rukopisů Národního musea v Praze I.* Praha 1926, s. 258.

49.

Autor: Bohuslav Balbín

Název: Tomus VI. Bohuslai Balbini Miscellaneorum posthumorum

Datace: 1665–1683

Popis: papír, 628 (recte 672) pp., (ztraceno 27 pp., zůstává 645 pp.), 31,5x20,4 cm, vazba mladší (XVIII)

Místo uložení: Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DH I 23, stará sign. Gr. Kasten 9; Lat. VIII. A. 9.

Poznámka: Autograf Balbína, ale i další písařské ruce; obsahuje výpisky z různých historických spisů; mj. Balbínovy výpisky ze ztracené recenze Dačických, které využil Šimák pro svou studii; viz též Šimákův přepis v KNM VI B 34.

Obsah: pag. 239–257: [Výpisy z Dačického Pamětí]

ostatní texty viz B. Ryba, Soupis rukopisů IV, č. 24–27.

Literatura: Viz číslo 47.

B. Ryba, Soupis rukopisů Strahovské knihovny Památníku národního písemnictví v Praze IV. Strahovské rukopisy DH–DK (čís. 1822–2452), č. 1844, s. 24–27.

50.

Autor: Mikuláš Dačický z Heslova

Název: [Výtah z Pamětí]

Datace: 1680

Popis: papír, I+71 ff., 19,4x15,1 cm, bez vazby (v papírové obálce)

Místo uložení: Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DJ VI 16

Poznámka: Na fol. 71v: *Až potud z knihy sepsané od Mikuláše Dačického z Heslova vytáhnuto a vypsáno 23. Martii anno 1680 per F. M. P. (?)*

Obsah: fol. 1r–71v: [Mikuláš Dačický z Heslova, Výtah z pamětí]

Literatura: Viz číslo 47.

B. Ryba, Soupis rukopisů Strahovské knihovny Památníku národního písemnictví v Praze IV. Strahovské rukopisy DH–DK (čís. 1822–2452), č. 2181, s. 420.

51.

Autor:

Název: Excerpta de: I. Monasteriis Ordinis Cisterciense in Bohemia; II. Excerpta ex Phosphoro Pessinae etc.

Datace: XVII²

Popis: papír, 4+486 pp., 20,2x16,5 cm, vazba mladší

Místo uložení: Jindřichův Hradec, Státní oblastní archiv Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, fond Sbirka rukopisů č. 9, stará sign.: fond RA Černínů sign. B 90

Poznámka: Výpisy a opisy z různých spisů týkající se cisterciáckých klášterů. Antonín Rezek ve své edici označil tento rukopis jako B a domníval se, že byl napsán v kutnohorské jezuitské koleji.

Obsah: pag. 330–485: [Výtah z dnes nezvěstného rukopisu Mikuláše Dačického z Heslova, dokončeného po roce 1619, obsahuje záznamy k letům 903–1612]

Literatura: Viz číslo 47.

J. Čechura, Úřední knihy kláštera v Sedlci z období počátku 15. až konce 16. století. ČNM 12, 1983, s. 114–130.

52.

Autor:

Název: Collectio Variorum Authorum et Manuscriptorum de Monasterio Sedlecensis

Datace: XVII^{ex}.

Popis: papír, IV+204 pp., 21x16,3 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. VI F 32; stará sign. B VI b 88

Poznámka: Soubor textů vztahujících se k řádu cisterciáků a klášteru v Sedlci. Jedna základní písařská ruka. Na předsádce vlastnická poznámka Vojtěcha Jahna, rektora českobudějovického semináře z 19. století.

Obsah: pag. 193–204: Sequentia excerpta ex libro descripto a Nicolaus Daczicky ab Heslova

Literatura: Viz číslo 47.

F. M. Bartoš, Soupis rukopisů Národního musea v Praze II. Praha 1927, s. 34.

53.

Autor:

Název: Historia Monasterii Sedlecensis anno 1679 scripta

Datace: XVIII^{ex}.

Popis: papír, 490 pp., různé rozměry, vazba soudobá (37,5x24 cm)

Místo uložení: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. VIII A 6

Poznámka: Konvolut osmi rukopisů různých rozměrů, mnoho písařských rukou.

Obsah: pag. 1–88: Memoriae ex antiquitates monasterii Sedlecensis, S. O. Cister., tum ex libris et M. S. Monasterii, tum historiis nominatorum authorum selectae. 22. Febr. 1679. [Zde autor použil též informace z Dačického Paměti]
pag. 89–92: [Soupis opatů do 1698, vizitace 1700 (jen heslo)]
pag. 93–96: Elenchus bonorum et possessorum monasterii B. V. Mariae in Sedletz

pag. 97–188: Monumenta conventum provinciae Bohemiae fratrum Sacri Ordinis Praedicatorum Ambrosii Peretti
pag. 121–184 [Opisy listin]
pag. 185–189: Series Parochorum in beneficiis territorii Teplensis
pag. 191–194: Sylabus Parochiarum saecularum
pag. 195–212: Privilegia specialia ordinis praemonstratensis
pag. 213–223: Lit. D. Parochia Teplensis. Pistaviensis, Extractus ex lib. confirm.
pag. 229–237: Allegatum. Parochia Chotieschoviensis, Sekoržan?, Dobržanensis, Holeschoviensis
pag. 241–243: Extractus Annalium monasterii Teplensis (1381)
pag. 245: Ex libro: Sacerrimae memoriae inclyti regni Bohemiae incripto R. PAG. Georgii Crucigerii pag. M 111 et 112
pag. 249–310: [Opisy listin určených řádu premonstrátů]
pag. 311–329: Privilegia specialia ordinis Praemonstratensis
pag. 331–400: [Opisy listin, listů a konceptů ze 16. a 17. století]
pag. 401–411: Kurtze Anmerkung über die Occasion der ... Ursuliner Ordens zu Ihrer Wohnung von ... Karl Hayse in der Stadt Kutten Berg
pag. 414–420: [Opis listu šeptmistra v Kutné Hoře císaři k voršilkám]
pag. 421–424: [Opis listu z roku 1786 týkající se vyměřování pozemků pro klášter v Kladrubech]
pag. 425–481: [Materiály k majetku téhož kláštera]
pag. 483–489: Prothocoll, welches von der Klösteraufhebungskommission auf den zu dem Kladrauer Benediktiner Ordensstift gehörigen klattauer kriesigen Guts Przestitz aufgenommen werden

Literatura: Viz číslo 47.

F. M. Bartoš, Soupis rukopisů Národního musea v Praze II. Praha 1927, s. 62–63.

54.

Autor: Josef Vítězslav Šimák

Název: Balbínovy výpisky ze ztraceného nyní rukopisu Pamětí Mikuláše Dačického z Heslova. Opis z vlastnoručního originálu na Strahově DH I 23, fol. 239–257 ... přepsati dal a srovnal s originálem dr. J. V. Šimák. Listopad 1911.

Datace: 1911

Popis: papír, 37 ff., 34x21 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. VI B 34

Poznámka: V rukopise po straně uvedeny stránky Rezkova vydání, modře pak podtrženy zápisy, které v jeho edici nejsou uvedeny.

Obsah: fol. 1r–37v: J. V. Šimák, Výpisky Bohuslava Balbína z nezvěstného rukopisu
Paměti Mikuláše Dačického z Heslova

Literatura: J. V. Šimák, Dodatky k „Pamětem Mikuláše Dačického z Heslova“. VČAVU 21, 1912, s. 71–76.

F. M. Bartoš, Soupis rukopisů Národního musea v Praze II, s. 10.

LITOMĚŘICE

55.

Autor: Jan Nožíř mladší, Josef Teiger

Název: [Litoměřické letopisy]

Datace: XVI^{ex.}+XVII^{ex.}–XVIII^{in.}

Popis: papír, 106 ff. (recte 104), 17,5x15 cm, vazba dobová

Místo uložení: Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA IV 1; stará sign. MST Dlabač Kammer Glaskasten B. N. 74

Poznámka: Obsahuje kronikářské záznamy z předbělohorské doby a dále z přelomu 17. a 18. století. Text Jana Adama Nožíře viz též rukopis číslo 64 (DB IV 46).

Obsah: fol. 1r–49v: [Letopisecké záznamy Jana Adama Nožíře mladšího z let 1541–1600 (1601)]

fol. 50v–75r: Henrici Teiger Notata verissima, so von anno 1683 die 14. Februarii in Leutmeritz ob der Elben geschön [1683–1703]

fol. 92r–94v: Poznamenání rodu pana Adama Nožíře a potomkův jeho v městě Poličce

fol. 96r–101v: Historia žalostivá, v kteréžto se vypisuje o čtyrmečítma mučedlnících Čechuov věrných, kteřížto ... v Labi stopeni jsou [1418]

fol. 102r–103r: Most u Litoměřic [1452–1594]

Literatura: E. Donek, Pisatelé paměti a kronik litoměřických v století XVI. – XVIII. Časopis musejního spolku v Litoměřicích 1, 1929, s. 9–13.

W. Katzerowsky, Memorabilienbücher der Stadt Leitmeritz. MNEC 17, 1894, s. 314–317.

O. Kotyza, „Skutkům předků svých zahynouti nedají“. Ocenění významu vyprávěcích pramenů severočeské provenience pro studium kolísání klimatu v českých zemích. In: Česká beseda o německých i českých kronikách, pamětech a dalších vyprávěcích pramenech. Praha 2006, s. 25–103.

J. Smetana, Nejstarší kronikářské záznamy litoměřických radních písařů. Litoměřicko 14, 1978, s. 119–142, 135–148.

J. Smetana, Soupis vyprávěcích pramenů dějepisných vzniklých v Litoměřickém kraji do r. 1835. SAP 23, 1973, s. 215–282.

J. Smetana, Vyprávěcí prameny dějepisné vzniklé v Litoměřickém kraji do roku 1835. SAP 22, 1972, s. 221–295.

J. Tomas, Poselstvo cara Borise Godunova v roce 1599–1600 v kronikách měst, zvláště v kronice města Litoměřic. Děčínské vlastivědné zprávy č. 3–XI, 1995, s. 51–56.

56.

Autor:

Název: Pamětní kniha městských písařů 1570–1607

Datace: XVI²–XVIIⁱⁿ.

Popis: papír, 223 ff., 30,7x19 cm, vazba nová

Místo uložení: Litoměřice, Státní okresní archiv, fond AM Litoměřice, Kroniky a pamětní knihy, č. kroniky 390, sign. Trezor IV B 1 a

Poznámka: Kniha prošla v roce 1960 konzervací; v této době již byla vytržena z vazby, která byla udělána nově s použitím originálního kování.

Obsah: [Kronikářské záznamy z let 1570–1607]

Literatura: Viz číslo 55.

57.

Autor:

Název: Torzo pamětní knihy městských písařů

Datace: 1546–1609

Popis: papír, 15 ff., 28,5x19,5 cm, bez vazby, jednotlivé listy

Místo uložení: Litoměřice, Státní okresní archiv, fond AM Litoměřice, Kroniky a pamětní knihy, č. kroniky 390, sign. Trezor IV B 1 b

Poznámka: Vytržené listy z pamětní knihy městských písařů, které seřadil a očísloval Jan Smetana v roce 1975.

Obsah: fol. 1r–15v: [Kronikářské záznamy z let 1546–1609]

Literatura: Viz číslo 55.

58.

Autor: Matyáš Meisner

Název: Collectanea

Datace: XVI^{ex.}–XVII^{in.}

Popis: papír, 111 ff., 20,6x15,8 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DC IV 22; stará sign. MST Kam. Dlab. skř. B čís. 58

Poznámka: Autograf.

Obsah: fol. 1r–2r: Dedikace JMC rychtáři v Litoměřicích

fol. 3r: Ordentlicher Process der königlichen Crönung in Behemen, dadurch König Maximilianus ... zu Prag gekrönt worden A[nno] Christi 1562 ... Colligirt durch Matthes Meissnern von der Bohmischen Gabl

fol. 4r–43r: Regiae coronationis in Bohemia ritus

fol. 43v–44v: [Výpisky z Veleslavínova Kalendáře historického o císaři Maxmiliánovi II. a Rudolfovi II., týkající se korunovace a udělení Řádu zlatého rouna]

fol. 45r–47r: Ordinis Aurei Velleris Incrementum. Rozdávání Zlatého rouna

fol. 47v–48r: Eteostica

fol. 49r: Ettliche alte und neue Vaticinia von der Cron Behemen Anno Christi 1596 colligirt ab eodem Meissner

fol. 50v–51r: In praedictiones [výpisky z V. knihy Epigrammatum]

fol. 52r–75r: Prophetia Bohemica [1310–1600]

fol. 76r–111r: Fundatio et fata aliquot in districtu Lidomericensium ad Albim fluvium. Auctore ac scriptore M. Meisnero [Výpisky k dějinám Litoměřic]

Literatura: P. Hlaváček, Mattheus Meisner († 1600) – rektor městské školy v Chomutově (Etuda k dějinám konfesionalizace česko-saského prostoru). In: P. Rak (ed.), Comotovia 2005. Sborník příspěvků z konference věnované výročí 400 let vykoupení Chomutova z poddanství (1605–2005). Chomutov 2006, s. 71–78.

59.

Autor: Viktorín Šermer

Název: [Sborník historických, lékařských a hospodářských textů]

Datace: XVII^{med.}

Popis: papír, 84 ff., 20x15,6 cm, vazba nová

Místo uložení: Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA IV 12; stará sign. X IV. 11. Starší signatura *MST großer Kasten N. 139* je známá pouze ze staršího katalogu.

Poznámka: Rukopis je poškozen, zejména jeho poslední folia 81–84.

Obsah: fol. 1r–18v: [Letopisecké zápisy od roku 1589–1615]

fol. 19r–v: Paměťhodna zaznamenání historia

fol. 19v–20r: [Lékařské recepty]

fol. 20v–22v: Naučení, pod kterým znamením dítě narozené, co následuje

fol. 23r– 56v: Lékařství některé z domácí apatěky vybrané a sepsané Léta Páně

1635

fol. 57r–66r: Practica [Hospodářská, povětrnostní a jiná naučení a předpovědi]

fol. 66v–67r: Krátké rozvržení tolary na zlatý, item na kopy míšeňský

fol. 67v–68r: Život sv. Doroty

fol. 68v–74v: [Hospodářské rady]

fol. 75v: K[e] kmotrovskému groši vinš od Juliány Šermerovic

fol. 76r: Epitaf Matouše Boka

fol. 76v–78r: O včeličkách

fol. 78v: Aqua vita

fol. 79r–v: [Hospodářské rady]

fol. 80r: Forma listu zachovacího

fol. 80v: [Domácí rádce]

fol. 81r–82v: [Pranostiky] poškozeno

fol. 83r–84v: [Domácí a hospodářský rádce], velmi poškozeno

Literatura: Viz číslo 55.

60.

Autor: Anton Gotfried Schmidt

Název: Liber memorabilium

Datace: 1760

Popis: papír, 848 pp., 34,5x22 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Litoměřice, Státní okresní archiv, fond AM Litoměřice, Kroniky a pamětní knihy, č. kroniky 391, sign. Trezor IV B 3a

Poznámka:

Obsah: pag. 1: Lieber Leser [Předmluva]

pag. 3–773: [Dějiny města od jeho založení do roku 1760]

pag. 775–778: [Rodokmen rodiny Schmidtů]

pag. 782–840: Index

Literatura: J. Smetana, Nejstarší kronikářské záznamy litoměřických radních písařů. Litoměřicko 14, 1978, s. 119–142, 135–148.

J. Smetana, Vyprávěcí prameny dějepisné vzniklé v Litoměřickém kraji do roku 1835. SAP 22, 1972, s. 245.

61.

Autor: Anton Gotfried Schmidt

Název: Liber memorabilium oder Buch deren Denkwürdigkeiten, theils bey dieser Königl. Kreys-Stadt Leitmeritz, theils auch anderen Orthern und Ländern beschrieben ...

Datace: XVIII^{ex}.

Popis: papír, 548 (recte 550) pp, 33x21 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Litoměřice, Státní okresní archiv, fond AM Litoměřice, Kroniky a pamětní knihy, č. kroniky 391, sign. Trezor IV B 3b

Poznámka: Rukopis získal koupí Václav Krolmus, který do knihy připsal popis města, dějiny a popis kostelů a působení církve. Pag. 413 a 414 je označena dvakrát.

Obsah: pag. 3: Titulní list

pag. 5–6: Lieber Leser [Předmluva]

pag. 7–10: Václav Krolmus, Popis města Litoměřic

pag. 11–414: [Anton Gotfried Schmidt, Dějiny Litoměřic do roku 1755]

pag. 413a–455: Václav Krolmus, Církevní dějiny

pag. 501–531: [Index ke kronice A. G. Schmida]

Literatura: J. Smetana, Nejstarší kronikářské záznamy litoměřických radních písařů. Litoměřicko 14, 1978, s. 119–142, 135–148.

J. Smetana, Vyprávěcí prameny dějepisné vzniklé v Litoměřickém kraji do roku 1835. SAP 22, 1972, s. 245.

62.

Autor: Gottfried Johan Dlabáč

Název: Leutmeritzer Merkwürdigkeiten, in eine chronologische Ordnung aus einer in der Strahower Bibliothek aufbewahrten Handschrift gebracht und mit einer Vorrede, wie auch Lebensbeschreibungen derjenigen Männer, die zusamm getragen haben

Datace: 1790

Popis: papír, II+XXVI+164 pp., 22x17,5 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DG IV 54; stará sign.: Něm. VIII D 8; Dlabacz Kammer, Glaskasten B N. 41 b

Poznámka: Chronologicky řazené záznamy jednotlivých autorů přepsané z Veleslavínova Kalendáře historického (AO II 40), týkající se města Litoměřic, doplněné předmluvou, shrnující bádání Jana Bedřicha Dlabáče, a stručnými životopisy autorů. Záznamy jsou ponechány v jazyce, ve kterém je sepsal jejich původní autor.

Obsah: pag. I–XXVI: Vorbericht

pag. 1–40: Obzvláštní paměti o městě Litoměřicích [1500–1660]

pag. 41–47: Z jiných pamětí litoměřických [1586–1660]

pag. 48–49: Z rozličných pamětí spisovatelův sebráno a sem pro paměť v krátkosti položeno [1127–1660]

pag. 51: [Titulní list] Leitmeritzer Merkwürdigkeiten. Zweiter Theil

pag. 53–77: Ephemeriden des Herrn Mathäus Meisners vom Jahr 1306 bis auf das Jahr 1600

pag. 79–99: Ephemeriden des Herrn Wenzel Arkadius vom Jahr 1584 bis auf das Jahr 1631

pag. 101–129: Ephemeriden Rerum in Bohemia, praecipue vero Litomericii gestarum a Georgio Crugerio, S. J., conscriptae ab Anno 1052 usque ad 1651

pag. 131–161: Ephemeriden des Herrn Johann Heliades vom Jahr 1598 bis auf das Jahr 1655

Literatura: J. B. Dlabáč, Ephemeriden vom Jahre 1576–1600. Miscellen für Böhmen. Görlitz 1792.

B. Pražáková, Bohumír Jan Dlabáč ve Strahovské knihovně. Strahovská knihovna 1, 1966, s. 147.

B. Ryba, Soupis rukopisů Strahovské knihovny Památníku národního písemnictví v Praze III. Praha 1979, s. 440, č. 1700.

63.

Autor: Gottfried Johan Dlabáč

Název: Memoriae regiae civitatis Litomericensis olim a M. Matthaeo Meisnero, P. Georgio Crucigero, M. Wenceslao Arcadio et Joanne Heliades scriptae, nunc chronologico ordine positae Godefrido Joanne Dlabaci, Praemonstratensi canonico in Sion. Anno 1789

Datace: 1789

Popis: papír, IV+248 pp., 24,2x19 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA III 38; stará sign.: Něm. VIII D 38; Dlabacz Kammer, Glaskasten B. N. 41 a

Poznámka: Kronikářské záznamy z Veleslavínova Kalendáře historického, uloženého ve Strahovské knihovně pod signaturou II AO 40, přepsané a chronologicky seřazené od Bedřicha Jana Dlabáče.

Obsah: pag. I: Memoriae regiae civitatis Litomericensis olim a M. Matthaeo Meisnero, P. Georgio Crucigero, M. Wenceslao Arcadio et Joanne Heliades scriptae, nunc chronologico ordine positae Godefrido Joanne Dlabaci, Praemonstratensi canonico in Sion. Anno 1789

pag. 1–247: [Kronikářské záznamy pro léta 1052–1651]

Literatura: B. Pražáková, Bohumír Jan Dlabáč ve Strahovské knihovně. Strahovská knihovna 1, 1966, s. 147.

64.

Autor: Gottfried Johan Dlabáč

Název: Johann Nožíř des jüngern, Historisches Fragment aus Böhmischen ins Deutsche übersetzt und mit Anmerkungen versehen von Gottfried Johann Dlabáč

Datace: 1809

Popis: papír, 71 ff., 25,5x19 cm, vazba dobová

Místo uložení: Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DB IV 46; stará sign.: Něm. VIII D 8; Dlabacz Kammer, Glaskasten B N. 41 b

Poznámka: Autograf. Jde o překlad záznamů rukopisu DA IV 1. Překlad je vždy na jedné straně, druhá je volná pro případné poznámky Dlabáče.

Obsah: fol. 7r–38v: [Záznamy k letům 1418–1595]

fol. 39r–62v: Anmerkungen

fol. 64v–73v: [Pokračování překladu záznamů pro roky 1596–1601]

Literatura: B. Pražáková, Bohumír Jan Dlabač ve Strahovské knihovně. Strahovská knihovna 1, 1966, s. 147.

LOKET

65.

Autor:

Název: [Urkundensammlung über die Streitigkeiten der Stadt Elbogen mit den Grafen Schlick 1476 bis 1497, recte 1471 bis 1504]

Datace: XVIⁱⁿ.

Popis: papír, 43 ff., 35x28, cm, vazba novodobá

Místo uložení: Jindřichovice, Státní okresní archiv Sokolov, fond AM Locket, sine; v Soupisu kronik č. 380

Poznámka: Záznamy v kronice pokračovaly nejspíše až do roku 1506, ale poslední folia jsou ztracena. Rukopis obsahuje kromě vlastních kronikářských záznamů i opisy 62 listin.

Obsah: fol. 1r–41r: [Kronikářské záznamy pro léta 1471–1504 s opisy listin]

fol. 42v–43r: De virgula divina seu virga furcata [XVIII]

Literatura: Die Chronik der Stadt Elbogen (1471–1504) bearbeitet von Dr. L. Schlesinger. Deutsche Chroniken aus Böhmen. Band I, Prag 1879.

66.

Autor:

Název: [Pavel Kristián z Koldína, Práva městská Království českého – Kronika rodiny Starckovy – Recepty]

Datace: 1650–1783

Popis: papír, 144 ff., 20x14,5 cm, bez vazby

Místo uložení: Jindřichovice, Státní okresní archiv Sokolov, fond AM Locket, sine; v Soupisu kronik č. 381

Poznámka: Text Koldínových práv začíná až artikulem C 33; začátek a nejspíše i konec rukopisu ztracen.

Obsah: fol. 1r–118r: [Stadtrechte]

fol. 118v–124r: Auszug aller Peenfall und Strafen in diesen Stadtrechte
begrieffen

fol. 126r–130r: [Kronikářské záznamy pro léta 1661–1665]

fol. 133r –135v: Begebene Geschicht von Elnbogen [kronikářské záznamy pro
léta 1429–1488]

fol. 135v–138r: [Lékařské recepty]

fol. 138v–140v: [Kronikářské záznamy k letům 1682, 1687, 1688, 1706, 1782,
1783]

fol. 141r: [Zápis vyúčtování za období 1658–1659; verše]

fol. 142r –144v: Vom Seminario, dass ist von den Schulen und Gertners zeug

Literatura: Práce nebyla doposud v literatuře zmíněna.

LOUNY

67.

Autor: Pavel Mikšovic

Název: Chronica civitatis Launensis in Bohemia

Datace: XVIIⁱⁿ.

Popis: papír, 521 pp., 19,5x16 cm, vazba nová

Místo uložení: Louny, Státní okresní archiv, fond AM Louny, sign. I Ch 1, inv. č. 2671

Poznámka: Autograf; obsahuje kronikářské zápisy pro léta 1490–1632.

Obsah: pag. 1: [České a latinské citáty]

pag. 3–4: [Záznam rukou Mikšovce: výhostní list tovaryše a prodej obilí roku
1605]

pag. 5–8: [Rodinné záznamy Mikšovce]

pag. 9–521: [Kronikářské záznamy pro léta 1490–1632]

Literatura: M. Kovář (ed.), Pavel Mikšovic a jeho kronika lounská. SHK I–XVI, 1900–
1915.

M. Ekrt, Srovnání lounských kronik ze 16. a 18. století. In: Mostecko, Litvínovsko,
Lounsko, Žatecko v historických studiích. Sborník učitelských prací z kurzů
univerzitních extenzí v Mostě. Okresní muzeum Most 2002, s. 159–181.

J. Jungmann, Historie literatury české. Praha 1849, oddíl V, č. 301.

B. Roedl, O. Kotyza, Rejstřík k neznámé kronice v kontextu lounského raně
novověkého dějepisectví. Porta Bohemica 5, 2009, s. 42–89.

B. Roedl, Praha v kronice Pavla Mikšovic. Sborník okresního archivu v Lounech 11, 1988, s. 59–66.

68.

Autor:

Název: [Rejstřík neznámé lounské kroniky]

Datace: XVIII^{med.}

Popis: papír, 30 ff., 36x23 cm, bez desek, sešito provázkem

Místo uložení: Louny, Státní okresní archiv, fond AM Louny, sign. I Ch 15

Poznámka: Rejstřík s obsahem nedochované kroniky, jejíž počátky spadají do předbělohorského období. Filigrán z 18. století ukazuje na papírnu Antonína Ritschla z Benešova nad Ploučnicí. Psáno jednou písařskou rukou.

Obsah: f. 1r–30r: [Rejstřík hesel ke kronikářským záznamům pro léta 652–1738]

Literatura: M. Ekrt, Srovnání lounských kronik ze 16. a 18. století. In: Mostecko, Litvínovsko, Lounsko, Žatecko v historických studiích. Sborník učitelských prací z kurzů univerzitních extenzí v Mostě. Okresní muzeum Most 2002, s. 159–181.

B. Roedl, O. Kotyza, Rejstřík k neznámé kronice v kontextu lounského raně novověkého dějepisectví. *Porta Bohemica* 5, 2009, s. 42–89.

69.

Autor: Jan Mojžíš

Název: Letopisy města Luna. V nich dobrá i zlá správa městská vypsána jest k naučení a ku příkladu potomkům téhož města, aby vlast svou pobožně, pokojně, užitečně a spravedlivě řídili a zlých věcí se vystríhali. Sepsaná ode mne Jana Mojžíše Anno 1784

Datace: 1784–1785

Popis: papír, I+299 pp., 19,5x16,5 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Státní okresní archiv Louny, fond AM Louny, sign. I Ch 3, inv. č. 2673

Poznámka: Obsahuje zápisy pro léta 1400–1730 [1785]; po stranách glosy Františka Štědrého; autor neznal Mikšovcovu kroniku, žádný údaj se s ní neshoduje, ale znal letopisy, z nichž je do dnešní doby dochován pouze rejstřík

Obsah: pag.1–16: [Jména kněží 1400–1799, soupis JMC rychtářů za léta 1548–1735, primasů za léta 1324–1730 a městských písařů za léta 1414–1725]

pag. 17–275: [Letopisecké záznamy k období 1404–1730]

pag. 276–292: [Výpisy z Balbína a dalších pramenů]

pag. 293–297:[Návod na vaření kávy]

pag. 298–299: [Statistické údaje k Lounům za léta 1771–1778]

Literatura: B. Lůžek (ed.), Letopisy města Luna. Praha 1970.

M. Ekrt, Srovnání lounských kronik ze 16. a 18. století. In: Mostecko, Litvínovsko, Lounsko, Žatecko v historických studiích. Sborník učitelských prací z kurzů univerzitních extenzí v Mostě. Okresní muzeum Most 2002, s. 159–181.

70.

Autor: Jan Kašpar Hegenwaldt

Název: Kniha memoriální aneb pamětní, kdežto všelikteré paměti hodné věci ku potřebě a budoucí pohodlnosti magistrátu král. města Luna se zapisují a poznamenávají. Založena dne 7. februarii anno 1695 ode mne Jana Kašpara Hegenwaldta, písaře radního

Datace: XVII¹

Popis: papír, 140 ff., 31,5x20 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Louny, Státní okresní archiv, fond AM Louny, sign. Ch 5, inv. č. 2674; stará sign. I A 9

Poznámka: Obsahuje kronikářské i úřední záznamy, včetně opisů listin z let 1400–1784. Na jejím vzniku se podílelo více písařů.

Obsah: fol. 1r: [Titulní list]

fol. 2r–20v: [Opisy a výpisy z úředního materiálu]

fol. 28v–30v: Letopisy města Luna. V nich dobrá i zlá správa městská jest k naučení a ku příkladu potomkům téhož města, aby vlast svou pobožně, pokojně, užitečně a spravedlivě řídili a zlých věcí se vystříhali. Sepsaná ode mne Jana Mojžíše anno 1784

fol. 31r: [Soupis lounských farářů v letech 1400–1799 a dva doplňky jmen z 1808 a 1814]

fol. 31v–35r: [Soupis JMC rychtářů za období 1548–1735, primasů za léta 1324–1730, písařů za léta 1414–1725, s dodatky pro léta 1788–1862]

fol. 36v–102v: [Kronikářské záznamy (částečně též opisy listů) z let 1404–1761]

fol. 103r–107v: Tractatus de universitate Pragensi

fol. 108–119v: Správa města Luna žalostivá a politováníhodná [soupis vydání za války a městské dluhy za léta 1620–1650]

fol. 119r–123v: Poznamenání všech měšťanův města Luna, kteří toho času živi byli a k tomu kontriburovati museli [k roku 1650?]

123v–129r: Adalbert Kepler, kancelista, 2. 4. 1844, Appendix [k dějinám města, zvláště k vojenským vpádům]

Literatura: Práce nebyla doposud v literatuře zmíněna.

MLADÁ BOLESLAV

71.

Autor: Jiří Kezelius Bydžovský

Název: Kronika Mladoboleslavská od Mistra Jiříka Bydžovského sepsaná

Datace: XVII^{med.} (1654)

Popis: papír, XIV pp. + 367 (recte 365) pp. + 4 ff., 20,3x16,5 cm, vazba mladší

Místo uložení: Praha, Národní archiv, fond Archiv Kolegiátní kapituly vyšehradské, inv. č. 798, Pozůstalost J. T. Berghauera, kniha č. 360, stará sign. VI D 4

Poznámka: Autograf; z pozůstalosti T. V. Berghauera. Mezi pag. 168 a 169 je vlepen list správce radničního orloje z roku 1619 a 1620. Do knihy jsou navíc vevázány dva listy s genealogickým stromem císaře Ferdinanda a s výpisem z hospodářského kalendáře Jeronýma Geblera; na zadní přidešti je nalepen list s obsahem knihy.

Obsah: fol. 1r: Titulní list

fol. 1v: [Opis listiny týkající se měšťana z Vysokého Mýta (16. století)]

fol. 2r: Vypsání Boleslavi Mladé o jeho fundaci[ch], privilegiích, a některých případnostech

fol. 3r–4v: Předmluva k dobrotivému a upřímnému čtenáři Boleslavskému

fol. 5r–14v: Registrum na jména a ty věci, kteréž se v této knize připomínají a nacházejí

pag. 3–367: [Kronika]

Literatura: Z. Kamper (ed.), Kronika mladoboleslavská od Mistra Jiřího Kezelia Bydžovského sepsaná. Mladá Boleslav 1935.

M. Ďurčanský, Kolektivní paměť měst? Narativní prameny městské provenience, jejich autoři a vztah k pramenům diplomatické povahy na příkladu středních Čech v první polovině 17. století. Opera historica 11, 2006, s. 375–388.

J. Jungmann, Historie literatury české. Praha 1849, oddíl V, č. 309.

J. Pekař, Jiřík Kezelius Bydžovský. PA 14, 1887–1889, s. 401–404, 452–456, 500–504, 635–640.

72.

Autor:

Název: [Sborník kronik]

Datace: XVII^{med.}

Popis: papír, 244 (recte 240) ff., 30 x 19,3 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Mnichovo Hradiště, Zámecká knihovna, sign. 46 10 8, 1499

Poznámka: Sborník kronik z knihovny Tomáše Pešiny z Čechorodu obsahující několik textů kronikářských záznamů; na fol. 161r–198r: Kronika Města Boleslavi Mladé, soudobý opis části Kezeliovy kroniky, dovedený do roku 1605. Tento opis se stal podkladem několika dalších. Závěr rukopisu chybí, podle poznámky Tomáše Pešiny z Čechorodu byl neúplný již v době, kdy se dostal do jeho rukou.

Obsah: fol. 3r–28v: Bartošek z Drahenic, Cronica

fol. 29r–42r: Acta publica sub Wladislao II Rege 1479–1491

fol. 42r–68v: [Staré letopisy české] Acta tempore Wenceslai Ignavi seu Continuatio Historiae Domini Benessii de Horzowicz

fol. 69r–160v: Kronika Přibíka Pulkavy

fol. 161r–198r: Kronika města Boleslavi Mladé

fol. 199r–230v: Paměti některé Města Žatce [1527–1609]

fol. 230v–232r: Vyznání mnicha jménem pátera Aegidia

fol. 232r–233v: Jistota o přijetí Matyáše krále uherského

fol. 234–236r: [Zemská hotovost roku 1566]

fol. 236r–242v: Proroctví o České zemi [neúplné]

Literatura: Z. Kamper (ed.), Kronika mladoboleslavská od Mistra Jiřího Kezelia Bydžovského sepsaná. Mladá Boleslav 1935.

A. Patera, Bohemica různých knihoven. I. Waldsteinská knihovna duchcovská. SHK 12, 1912, s. 168–175.

M. Tošnerová, Barokní sborník kronik ze zámecké knihovny v Mnichově Hradišti. Studie o rukopisech 40, 2010, s. 77–90.

73.

Autor: Jiří Kezelius Bydžovský

Název: Kronika města Boleslavi Mladé

Datace: XVIII¹

Popis: papír, 136 pp., 36,7x22,5 cm, bez vazby, volné složky

Místo uložení: Mladá Boleslav, Státní okresní archiv, fond AM Mladá Boleslav, sign.: VII-20, ev. č. II-1375

Poznámka: Opis z duchcovského sborníku Tomáše Pešiny z Čechorodu, dovedený do roku 1605; do okresního archivu přešel rukopis v roce 1946 z místního muzea.

Obsah: pag. 1–136: [Kronika města Boleslavi Mladé (do roku 1605)]

Literatura: Z. Kamper (ed.), Kronika mladoboleslavská od Mistra Jiřího Kezelia Bydžovského sepsaná. Mladá Boleslav 1935.

74.

Autor: Jiří Kezelius Bydžovský

Název: Chronicon Neo-Boleslavicense Georgii Kezelii, syndici loci. Ex codice chartaceo Bibliothecae Duxoviensis. Kronika města Boleslavi Mladé

Datace: XVIII²

Popis: papír, 79 ff., 36,5x24,5 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. III A 45, stará sign. B VI b 32

Poznámka: Opis Kezeliovy Kroniky mladoboleslavské duchcovského znění, ale nikoliv z originálu, nýbrž z mladoboleslavského opisu. Vzadu jsou vlepeny dva seznamy mlado-boleslavských děkanů dovedené do roku 1714.

Obsah: fol. 1r–75v: [Kronika města Boleslavi Mladé (do roku 1605)]

Literatura: Z. Kamper (ed.), Kronika mladoboleslavská od Mistra Jiřího Kezelia Bydžovského sepsaná. Mladá Boleslav 1935.

F. M. Bartoš, Soupis rukopisů Národního musea v Praze I. Praha 1926, s. 115.

75.

Autor: Jiří Kezelius Bydžovský

Název: Chronicon Neo-Boleslaviense Georgii Kezelii, syndici loci. Scripta circa annum 1605

Datace: XVIII^{ex}.

Popis: papír, 150 pp., 36x23 cm, volná složka

Místo uložení: Praha, Národní archiv, fond Pozůstalost Gelasia Dobnera 14, sign. II C; sign. II/9, karton 2

Poznámka: Opis z duchcovského sborníku kronik. Původní Dobnerova paginace (1041–1192) svědčí o skutečnosti, že opis byl či měl být součástí většího díla.

Obsah: pag. 1–148 (1041–1192): [Kronika města Boleslavi Mladé (do roku 1605)]

Literatura: Z. Kamper (ed.), *Kronika mladoboleslavská od Mistra Jiřího Kezelia Bydžovského sepsaná*. Mladá Boleslav 1935.

J. V. Šimák, *Pozůstalost Dobnera*. ČČM 75, 1901, s. 1–20, 113–138.

76.

Autor: Jiří Kezelius Bydžovský

Název: Kronika mladoboleslavská od Mistra Jiřího Bydžovského sepsaná

Datace: 1822 květen

Popis: papír, 792 pp., 22,5x18 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. I E 5, stará sign. 3 G 29

Poznámka: Opis Václava Vitavského; jde o první úplný přepis celé kroniky, všechny starší opisy jsou neúplné; autor vycházel z originálu, viz pag. 761: „*Slovo od slova podle Vyšehradského rukopisu přepsal Václav Vitavský. Skončeno v máji 1822*“.

Obsah: pag. I–XI: Předmluva k dobrotivému a upřímnému čtenáři Boleslavskému

pag. 3–761: [Text kroniky]

pag. 762–763: Poznámání přepsaných privilegií a pamětí

pag. 764–787: Registrum na jména a ty věci, kteréž se v této knize připomínají a nacházejí

pag. 788–793: Z kalendáře hospodářského od Jeronýma Geblera, hvězdáře, vydaného pag. 793–799: Strom rodu C[ísaře] Ferdinanda

Literatura: Z. Kamper (ed.), *Kronika mladoboleslavská od Mistra Jiřího Kezelia Bydžovského sepsaná*. Mladá Boleslav 1935.

F. M. Bartoš, *Soupis rukopisů Národního musea v Praze I*. Praha 1926, s. 27.

77.

Autor: Jiří Kezelius Bydžovský

Název: Kronika Mladoboleslavská od Mistra Jiřího Bydžovského sepsaná

Datace: 1884 květen, Mladá Boleslav

Popis: papír, VIII+IX+704 pp., 30x20,2 cm, česky, vazba soudobá

Místo uložení: Mladá Boleslav, Státní okresní archiv, fond AM Mladá Boleslav, sign. VII-6, ev. č. 1131

Poznámka: Opsal Jan Slavík podle prvního úplného opisu originálu, který roku 1822 zhotovil Václav Vitorazský (uložen v Praze, v KNM pod signaturou I E 5); opis vznikl z podnětu profesora Františka Bareše; rukopis je svázaný v nákladných deskách.

Obsah: pag. I–VIII: Předmluva k dobrotivému a upřímnému čtenáři Boleslavskému
pag. I–IX: Registrum na jména a ty věci, kteréž se v této knize připomínají a nacházejí
pag. 1–704: [Text kroniky]

Literatura: Z. Kamper (ed.), Kronika mladoboleslavská od Mistra Jiřího Kezelia Bydžovského sepsaná. Mladá Boleslav 1935.

78.

Autor: Jiří Kezelius Bydžovský, Jan Florián Hammerschmidt

Název: Civitas Neo Boleslaviam quoad Foundationem, Privilegia, Dominos, saepius mutatos. Item quoad diversos fatales, adversosque casus descripta

Datace: XVIIIⁱⁿ.

Popis: papír, 4+122 (recte 130) pp., 34,2x22 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Praha, Národní archiv, fond Archiv Kolegiální kapituly vyšehradské, inv. č. 581, pozůstalost T. V. Berghauera, karton 121, sign. LIX A 14

Poznámka: Text parafrázuje českou verzi Kezeliovy kroniky, není doslovným překladem, některé záznamy jsou vynechány nebo zkráceny; je doveden do roku 1653, oproti originálu chybí pouze poslední zápis týkající se povodně a závěrečný chronogram; rejstřík, který je v originále vpředu, je zde uveden na závěr. Všechna latinská díla vycházející z Hammerschmidta počínají nastoupením Boleslava II. roku 967, zkracují historii založení města k roku 973, omezují ji na několik vět a přecházejí k privilegiím.

Obsah: pag. 1–115: [Text kroniky (973–1653)]

pag. 117–122: Index rerum in hac historia comprehensum

Literatura: Z. Kamper (ed.), Kronika mladoboleslavská od Mistra Jiřího Kezelia Bydžovského sepsaná. Mladá Boleslav 1935.

J. Pekař, M. Jiřík Kezelius Bydžovský. PA 14, 1887–1889, s. 401–404, 452–456, 500–504, 635–640.

79.

Autor: Jiří Kezelius Bydžovský, Jan Florián Hammerschmidt

Název: Descriptio civitatis Neo Boleslaviae. Quoad ejus Fundationem, Privilegia, Dominos Possessores Saepius mutatos. Item quoad diversos fatales, aversosque casus, ultimis Specialiter annis eidem accidentes. Boemice. A Magistro Georgio Kezelio Bidžowsky usque ad annum 1653^{ium} compilata. A Joanne Floriano Hammerschmidt S(anctissime) Theologiae Doctore, Proto-Notario Apostolico Comite Palatino, ... curato, sacerdote jubilato in Latinum versa et aucta usque ad annum 1733^{tium}

Datace: XVIII^{ex}.

Popis: papír, II+208 pp., 31,6x21 cm, latinsky, vazba soudobá

Místo uložení: Mladá Boleslav, Státní okresní archiv, fond AM Mladá Boleslav, sign. VII-7, inv. č. II-33

Poznámka: Opis Kezeilovy kroniky s pokračováním Jana Floriána Hammerschmidta, Josefa Oktaviána Riera a Antonína Jana Scherkse dovedený do roku 1793.

Obsah: pag. 1–138: [Text Kezeilovy kroniky v Hammerschmidtově podání]

pag. 138–140: [Obnova městské rady pro léta 1654–1670]

pag. 140–150: [Totéž pro léta 1670–1733]

pag. 151–168: [Dodatky J. O. Riera pro léta 1738–1743]

pag. 168–184: [Dodatky A. J. Scherkse dovedené do roku 1784]

pag. 184: [Kronikářské záznamy k roku 1785]

pag. 185–192: [Kronikářské záznamy pro léta 1785–1793]

pag. 199–201: Nomina Decanorum Civitatis Neo Boleslaviensis

pag. 209: [Kronikářský záznam pro rok 1754]

pag. 203–207: Index Rerum

Literatura: Z. Kamper (ed.), Kronika mladoboleslavská od Mistra Jiřího Kezelia Bydžovského sepsaná. Mladá Boleslav 1935.

80.

Autor: Jiří Kezelius Bydžovský, Jan Florián Hammerschmidt

Název: Descriptio civitatis Neo Boleslaviae. Quoad ejus Fundationem, Privilegia, Dominos Possessores Saepius mutatos. Item quoad diversos fatales, aversosque casus, ultimis Specialiter annis eidem accidentes. Boemice. A Magistro Georgio Kezelio Bidžowsky usque ad annum 1653^{ium} compilata. A Joanne Floriano Hammerschmidt, S(anctissime) Theologiae Doctore, Proto-Notario Apostolico Comite Palatino, ... curato, sacerdote jubilato in Latinum versa et aucta usque ad annum 1733^{tium}

Datace: XVIII^{ex}.

Popis: papír, II+ 209 pp., 33,2x21,5 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Mladá Boleslav, Státní okresní archiv, fond AM Mladá Boleslav, sign. VII-7a, ev. č. 1447, stará sign. X Y; X F 8

Poznámka: Opis Josefa Tomáše Lipavského; dovedeno do roku 1794; původem z mladoboleslavské piaristické knihovny.

Obsah: pag. I: titulní list

pag. 1–144: [Opis kroniky s doplňky do roku 1794]

pag. 145–147: Nomina decanorum (do 1749)

pag. 148–160: Renovatio 1733 (s kronikářskými záznamy)

pag. 161–182: Nomina decanorum [pokračování] + kronikářské záznamy do roku 1743

pag. 192–196: Index Rerum

Literatura: Z. Kamper (ed.), Kronika mladoboleslavská od Mistra Jiřího Kezelia Bydžovského sepsaná. Mladá Boleslav 1935.

81.

Autor: Jiří Kezelius Bydžovský, Jan Florián Hammerschmidt

Název: Descriptio Civitatis Neo-Boleslaviae. Quoad ejus Fundationem, Privilegia, Dominos Possessores Saepius mutatos. Item quoad diversos fatales, aversosque casus, ultimis Specialiter annis eidem accidentes. Boemice. A Magistro Georgio Kezelio Bidžowsky usque ad annum 1653^{ium} compilata. A Joanne Floriano Hammerschmidt, S(ancstissime) Theologiae Doctore, Proto-Notario Apostolico Comite Palatino, ... curato, sacerdote jubilato in latinum versa et aucta usque ad annum 1733^{tium}

Datace: XVIII²

Popis: papír, IV+249 pp., 36,5x25 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. VIII A 22; stará sign. 22

Poznámka: Opis P. Cyrila Lipavského. Dodatek Hammerschmidta obsahuje pouze jména mladoboleslavských JMC rychtářů a členů městské rady, s případnými poznámkami in margine o jejich úmrtí.

Obsah: pag. III: Titulní list

pag. 1–203: [Text kroniky]

pag. 204–207: Caesari Iudices et Renovationes Senatus Neo-Boleslaviensis ab Anno 1654 usque ad 1670 ulterius recensentur

pag. 207–223: Alia Renovationes Senatus Neo-Boleslaviensis ab Anno 1670 usque ad Annum 1733 recensentur

pag. 224–225 [poznámka mladší rukou]: Continuat P. Cyrillus Lipawsky, Piar. Schol. [pokračování soupisu členů městské rady]

pag. 227–232: Nomina Decanorum

pag. 235–242: Index Rerum in hac historia comprehensum A–Z

pag. 243: [Kronikářské záznamy: k roku 1682 o smrti Humprechta Jana Černína a o požárech roku 1697 a 1710]

pag. 247–249: [Opis příkazu místodržících k vyšetření stížnosti Boleslavských proti židovskému obyvatelstvu ze 17. století]

Literatura: Z. Kamper (ed.), Kronika mladoboleslavská od Mistra Jiřího Kezelia Bydžovského sepsaná. Mladá Boleslav 1935.

F. M. Bartoš, Soupis rukopisů Národního musea v Praze II. Praha 1927, s. 65.

MOST

82.

Autor: Mathias Meisner

Název: Fata, hoc est prospera et adversa sors Pontentium. Von der Stadt Brüx Glück und Unglück und ettlich andern Zufällen, in warhaftigen Scribenten und Geschichtschreibern zu befinden. Colligirt durch Matthes Meissnern von der Böhmisch Gabl

Datace: XVI^{ex}.

Popis: papír, VI+53 ff., 19,8x15 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Praha, Archiv Pražského hradu, Kapitulní knihovna, sign. H XVII

Poznámka: Autograf Matyáše Meisnera obsahující výpisky k dějinám města Mostu.

Obsah: fol. 1r: Dedikace Jiřímu Pontanovi z Braitenberka

fol. 2r: Fata, hoc est prospera et adversa sors Pontentium. Von der Stadt Brüx Glück und Unglück und ettlich andern Zufällen, in warhaftigen Scribenten und Geschichtschreibern zu befinden. Colligirt durch Matthes Meissnern von der Böhmisch Gabl

fol. 3r–29r: Excerpta z děl různých autorů k dějinám Mostu

fol. 30r–42r: Popis požárů města v letech 1334–1583

fol. 42r–45r: Písnička o zkáze žalostivé města Mostu ohněm, opět nyní léta tohoto 1583, složená od Jana staršího z Gryllova

Literatura: A. Podlaha, Soupis rukopisů knihovny Metropolitní kapitoly pražské I. Praha 1922, s. 128–129, č. 1072.

A. Podlaha, Soupis památek historických a uměleckých. Knihovna kapitulní v Praze. Praha 1903, s. 182, č. 90.

P. Hlaváček, Mattheus Meisner († 1600) – rektor městské školy v Chomutově (Etuda k dějinám konfesionalizace česko-saského prostoru). In: P. Rak (ed.), Comotovia 2005. Sborník příspěvků z konference věnované výročí 400 let vykoupení Chomutova z poddanství (1605–2005). Chomutov 2006, s. 71–78.

PLZEŇ

83.

Autor: Šimon Plachý z Třebnice

Název: [Paměti plzeňské]

Datace: XVI^{ex.}–XVII^{in.}

Popis: papír, 163 ff., 32x25 cm, česky, vazba nová

Místo uložení: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. V B 1, stará sign. 3 D 18

Poznámka: Chybí některá folia; rukopis obsahuje záznamy z období 1466–1604. Kniha byla velice poškozena, prošla konzervací, při které byla mj. doplněna první, nejvíce poničená folia. Jde pravděpodobně o koncept Šimona Plachého či jeho průběžně sepisované záznamy k dějinám města Plzně v jednotlivých letech. V textu jsou vynechána místa, někdy i celé stránky určené pro doplnění záznamů. Původní foliace začíná listem 141, zdá se tedy, že počáteční folia byla ztracena. V textu se nacházejí drobné přípisy psané jinými rukama, rozsáhlejší jsou na fol. 56r–58r a fol. 119v–120r; v obou případech jde o pozdější záznamy.

Obsah: fol. 1r (141)–46v (188): [Záznamy týkající se vývoje náboženství v Plzni a s tím související události]

fol. 48r (190)–163r: [Kronikářské záznamy pro léta 1500–1590]

Literatura: J. Strnad (ed.), M. Šimona Plachého z Třebnice Paměti plzeňské. Plzeň 1883.

F. M. Bartoš, Soupis rukopisů Národního muzea v Praze I, s. 248.

- M. Bělohlávek, Plzeň a její dějepisci. Plzeň 1959.
- J. Jungmann, Historie literatury české, Praha 1849, oddíl IV, č. 472.
- J. Koráb, Kniha pamětní města Plzně. Plzeň 1883.
- A. Rybička, Erbovní rodiny plzeňské. PA 10, 1874–1877, s. 262–274, 827.
- J. Strnad, M. Šimon Plachý z Třebnice a jeho paměti o Plzni. ČČM 56, 1882, s. 437–445.
- J. Strnad, Nový rukopis Pamětí plzeňských M. Šimona Plachého z Třebnice. Sborník městského historického musea v Plzni 7, 1923, s. 25–43.
- J. Hejnic, J. Martínek, Rukověť humanistického básnictví 4, Praha 1973, s. 198.

84.

Autor: Šimon Plachý z Třebnice

Název: [Mistra Šimona Plachého z Třebnice, Paměti plzeňské]

Popis: papír, 84 ff., 39,5x19,5 cm, vazba dobová

Datace: XVIII²

Místo uložení: Plzeň, Archiv města Plzně, fond Sběrka literárních rukopisů, inv. č. 157

Poznámka: Torzo rukopisu bez začátku a bez konce; papír byl restaurován – neodborně - dolepován

Obsah: fol. 4r–70v: [Opis kroniky Šimona Plachého, počínající uprostřed textu a dovedený do roku 1598]

Literatura: Viz číslo 83.

85.

Autor: Šimon Plachý z Třebnice

Název: [Mistra Šimona Plachého z Třebnice, Paměti plzeňské]

Popis: papír, 97 ff., 20,5x15,5 cm, vazba dobová

Datace: XVII²

Místo uložení: Plzeň, Archiv města Plzně, fond Sběrka literárních rukopisů, inv. č. 427

Poznámka: Torzo rukopisu bez začátku a bez konce, obsahuje kromě kroniky ještě další texty vztahující se ke kostelu sv. Bartoloměje. Podle Fridolina Macháčka je většina textu napsána radním písařem Václavem Červenkou, který stál v čele městské kanceláře v letech 1639–1659.

Obsah: fol. 1r–94 (recte 82)v: [Neúplný opis kroniky Šimona Plachého]

fol. 83r–97v: [Zprávy vztahující se ke kostelu sv. Bartoloměje]

Literatura: Viz číslo 83.

J. Strnad, Nový rukopis Pamětí plzeňských M. Šimona Plachého z Třebnice. Sborník Městského historického muzea v Plzni 7, 1922, s. 25–43.

PRAHA

86.

Autor: Jiří Písecký

Název: Chronicon Pragensis

Datace: XVIII²

Popis: papír, 8 ff., 37x22,5 cm, vazba mladší

Místo uložení: Praha, Národní knihovna ČR, sign. XIX A 26; stará sign. Ms. 41

Poznámka: Jde o rukopis z bývalé děčínské thunovské knihovny. Psáno jednou písařskou rukou, autograf Jana Heidela.

Obsah: fol. 2r–8r: Chronicon super diebus et temporibus Ludovici Regis 1518–1526

fol. 8r–v: [Epistola M. Wenceslai Korandae ad Georgium Pisensium (1518)]

Literatura: J. V. Šimák (ed.), Listy a kronika M. Jiřího Píseckého. FRB VI, Praha 1907, s. XXXIII–XXXVII, 345–362.

J. Kapras, Rukopisy děčínské. ČČM 78, 1904, s. 342.

A. Richterová, Děčínské rukopisy ze sbírky Františka Martina Pelcla (1734–1801), nyní ve fondech Národní knihovny České republiky. Praha 2007, č. 27, s. 75–77.

B. Ryba, K textu korespondence a pamětí Mistra Jiříka Píseckého a k jeho životopisu. Studie o rukopisech 11, 1972, s. 41–65.

87.

Autor: Jiří Písecký

Název: Chronicon Pragensis

Datace: XVIII^{ex}.

Popis: papír, 6 ff.

Místo uložení: Praha, Národní archiv, fond Pozůstalost Gelasia Dobnera, sign. XLVII/o

Poznámka: deperditum

Obsah: opis podle děčínského rukopisu

Literatura: B. Ryba, K textu korespondence a paměti Mistra Jiříka Píseckého a k jeho životopisu. Studie o rukopisech 11, 1972, s. 41–65.

J. V. Šimák, Pozůstalost Dobnerova. ČČM 1901, s. 126.

88.

Autor: Jiří Písecký

Název: Chronicon Georgii Pisensis, in Universitate Pragensi praepositi et decani, super diebus et temporibus Ludovici, Regis Ungariae et Boemiae, hujusque nunquam editum, per quod Hajecius ab anno 1618 usque 1526 egregie augetur et illustrantur

Datace: XVIII^{ex}.

Popis: papír, 12 ff., 23,5x22 cm, sešito provázkem

Místo uložení: Litoměřice, Státní oblastní archiv, Biskupská knihovna, sign. BIF 425

Poznámka: J. V. Šimák při zpracovávání edice neměl rukopis k dispozici.

Obsah: fol. 1r–1v: [Předmluva nálezce rukopisu]

fol. 1v–12v: [Kronika 1518–1526, s listem Václav Korandy z roku 1518]

Literatura: B. Ryba, K textu korespondence a paměti Mistra Jiříka Píseckého a k jeho životopisu. Studie o rukopisech 11, 1972, s. 41–65.

89.

Autor: Jiří Písecký

Název: [Chronicon Pragensis]

Datace: 1800

Popis: papír, 64 pp., 21,7x16,5 cm, volné složky

Místo uložení: Praha, Knihovna Královské kanonie premosntrátů na Strahově, sign. DF IV 45, stará sign. Lat. X D 4

Poznámka: Opis strahovského knihovníka P. Kašpara Jana Bouška z originálního tisku se zápisy Píseckého. Viz poznámku na titulním listě: *Descripta ex chartis Georgii Pisensis propriis. Sin autographis, a P. Casparo Bauschek. Canonico et Bibliothecario Sineo, mense Octobris Anno 1800 Milovici tantisper degente.* In margine jsou v textu poznamenána folia originálu, ze kterého Boušek přepisoval.

Obsah: p. 1–40: Opisy korespondence Píseckého

p. 40–62: [Chronicon Pragensis]

Literatura: B. Ryba, K textu korespondence a paměti Mistra Jiříka Píseckého a k jeho životopisu. Studie o rukopisech 11, 1972, s. 41–65.

B. Ryba, Soupis rukopisů Strahovské knihovny Památníku národního písemnictví v Praze III. Praha 1979, s. 122, č. 1393.

90.

Autor: Jan Durych ze Sonnenberka

Název: Kronika starodávní o všelijakých příběhů v Království českým. Jan Durych z Sonnebergku

Datace: 1504–1623

Popis: papír, 283 ff., 22x15,5 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Praha, Národní knihovna, sign. XIX C 19; stará sign. MS. 215

Poznámka: Jde o sborník různých textů, který byl v 17. století spojen se jménem Jana Durycha. Na fol. fol. 260v–282v je opis kroniky neznámého pražského měšťana z let 1492–1539. Z knihovny F. M. Pelcla; z Thunovské děčínské knihovny koupeno roku 1934. Podrobný obsah rukopisu, který obsahuje osmnáct textových jednotek, viz A. Richterová, Děčínské rukopisy ze sbírky Františka Martina Pelcla, č. 89.

Obsah: fol. 1r–v: Arznei fur den gmainen grindt

fol. 2r–283v: Toto jest Kronika starodávní o všelijakých příběhů v Království českým ... Jan Durych z Sonnepergku

fol. 260v–282v: [Letopis měšťana Nového Města pražského z let 1492 až 1539]

Literatura: B. Zilynskyj (ed.), Letopis měšťana Nového Města pražského z let 1492–1539. Pražský sborník historický 17, 1984, s. 52–89.

K. J. Erben (ed.), Práva Starého Města pražského. Výbor z literatury české 2, Praha 1869, s. 317–379.

J. Kapras, Rukopisy Děčínské. ČČM 78, 1904, s. 428.

F. Palacký (ed.), Dávní práva i rozepře nového a starého měst Pražských (Ze starého rukopisu bibliotheky Děčínské). ČČM 10, 1836, s. 299–322.

A. Richterová, Děčínské rukopisy ze sbírky Františka Martina Pelcla (1734–1801), nyní ve fondech Národní knihovny České republiky. Praha 2007, č. 89, s. 203–211.

B. Zilynskyj, Novoměstské letopisné záznamy z počátků vlády Ferdinanda I. FHB 5, 1983, s. 151–165.

91.

Autor: Jan Durych ze Sonneberka

Název: Kronika starodávní o všelijakých příběhů v Království českém. Jan Durych z Sonnebergku

Datace: XVIII^{ex}.

Popis: papír, 134 ff., 36x25,5 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. III A 53; stará sign. N 88; Sa

Poznámka: Pochází z pozůstalosti G. Dobnera; za J. V. Šimáka (ČČM 1901, sign. XLIV/d) byl nezvěstný, tedy zřejmě již v majetku Neuberků. Rukopis je ze zámecké knihovny v Čejeticích.

Obsah: fol. 1r–69r: [Kompilace o českých dějinách 894–1505]

fol. 69r–80r: Staré letopisy české 1448–1470

fol. 80v–106r: [Opisy různých listů]

fol. 106v–112r: [Potvrzení výsad židům Ferdinandem II. z roku 1623]

fol. 112v–133r: [Opis letopisu měšťana Nového Města pražského z let 1492–1552, s dodatky z 1623]

Literatura: J. V. Šimák, Pozůstalost Dobnera. ČČM 75, 1901, s. 123.

92.

Autor: Jan Durych

Název: Tato jest kronika starodávní o všelijakých příběhů v Království českém. Jan Durych z Sonnebergu

Datace: XVIII^{ex}–XIXⁱⁿ.

Popis: papír, 199 ff., 36x24,5 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. III A 42; stará sign. β VI b 34

Poznámka: Z knihovny Neuberků. Opis jednou písařskou rukou, bez titulního listu.

Obsah: fol. 1r–103r: [Kompilace o českých dějinách v období 894–1505]

fol. 103r–119v: Staré letopisy české 1448–1470 (text H)

fol. 120r–130v: Procopius notarius Novae Civitatis Pragensis?, Memorandum Nového Města pražského

fol. 131r–138r: [Opis listu české šlechty kostnickému koncilu a císaře Zikmunda]

fol. 138r–143v: Vypravování o smrti kněze Jana ze Želivi

fol. 143r–145v: [List glejtovní císaře Zikmunda z roku 1431]

fol. 145v–148v: Pokračování kroniky Beneše z Hořovic

fol. 148v–151v: [Smlouva císaře Zikmunda s Čechy z 1436] (AČ III, č. 446)

fol. 151v–154v: [Opisy listů z let 1430 a 1431]

fol. 154v–157v: [Úmluva Přemyslava Opavského s Prokopem Holým z roku 1432]

fol. 157v–159r: [Opis listu papeže Jana Boleslavu II. z roku 971 o založení pražského biskupství]

fol. 159r–167v: [Potvrzení výsad židům Ferdinandem II. z roku 1623]

fol. 167v–199r: [Opis letopisu měšťana Nového Města pražského z let 1492–1552, s dodatky z roku 1621]

fol. 199v: [Soupis českých králů od Vratislava do Rudolfa II.]

Literatura: B. Zylinskij (ed.), Letopis měšťana Nového Města pražského z let 1492 až 1539. Pražský sborník historický 17, 1984, s. 52–89.

J. V. Šimák, Pozůstalost Dobnera. ČČM 75, 1901, s. 123.

B. Zilynskyj, Novoměstské letopisné záznamy z počátků vlády Ferdinanda I. FHB 5, 1983, s. 151–165.

93.

Autor: Bartoš písař

Název: Kronika o pozdvižení jedněch proti druhým

Datace: po 1535

Popis: papír, 237 ff., 21,2x15,4 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA II 35; stará sign. MST Dlabacz Kammer Glaskasten B N. 31; Češ. VIII D 7

Poznámka: Jde o nejstarší dochovaný opis Bartoše, který jako jeden z mála obsahuje pátou část. Rukopis byl základem Šimákovy edice; viz též sign. DD III 18, DD III 61, DC II 18.

Obsah: fol. 2r–237r: [Kronika Bartoše písaře]

fol. 2r–5v: Předmluva

fol. 6r–v: Epištola k čitatelům těchto knih

fol. 7r–83r: Knihy první

fol. 83v–136r: Druhé knihy

fol. 137r–157v: Třetí knihy

fol. 158r–223r: Čtvrté knihy

fol. 223r–237r: Počínají se anotací

- Literatura:* J. V. Šimák (ed.), *Prameny dějin českých VI.*, Praha 1907, s. XX–XXI, 1–126.
- K. J. Erben (ed.), *Bartošova kronika Pražská od l. P. 1524 až do konce l. 1530.* Praha 1851.
- C. Höfler (ed.), *Bartholomaeus v. St. Aegidius, Chronik von Prag im Reformationszeitalter: Chronica de seditione et tumultu pragensi 1524–1531. Im lateinischen Texte zum ersten Male ... herausgegeben und mit historischer Einleitung begleitet von C. Höfler.* Prag 1859.
- J. Jireček, *Rukověť k dějinám literatury české od konce XVIII. věku I, A–L*, Praha 1875, s. 112–113 (*Písař Bartoloměj čili Bartoloměj od sv. Jiljí vůbec Bartoš Písař*).
- F. Palacký, *Ocenění starých českých dějepisců. Bartoš pražský.* In: J. Charvát, *Dílo Františka Palackého I*, Praha 1941, s. 285–290.
- A. Rezek, *Dodatky a opravy k Bartošově kronice o bouři Pražské. Zprávy o zasedání KČSN*, 1882, s. 316–338.
- J. V. Šimák, *Kronika Bartoše písaře.* *VČAVU* 12, 1903, s. 241–257, 333–343, 463–484, 551–576, 645–671.
- J. V. Šimák, *Bartoš písař.* *ČČH* 7, 1901, s. 11–314.

94.

Autor: Bartoš písař

Název: Kronika o pozdvižení jedněch proti druhým

Datace: XVI^{med.}

Popis: papír, 254 ff., 20x16 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Národní knihovna ČR – Osek, klášterní knihovna, sign. N 94; stará sign. K 1/30; Rr 5/13

Poznámka: Nepořádně psáno, písařské chyby; ve 2. knize chybí konec, dále chybí 3. kniha a ve 4. knize chybí text od 36. kapitoly; opsáno z neznámé předlohy; tři písařské ruce.

Obsah: fol. 1r–254v: [Bartoš písař, Kronika o pozdvižení jedněch proti druhým]

Literatura: Viz číslo 93.

B. Wohlmann, *Verzeichniss der Handschriften in der Bibliothek des Stiftes Ossegg. Xenia Bernardina 2.* Wien 1891, s. 151.

95.

Autor: Bartoš Písař

Název: Počínají se čtyry knihy o příhodě a pozdvižení jedněch proti druhým v obci Pražské

Datace: XVI²

Popis: papír, 243 ff., 29,6x18,6 cm, vazba dobová

Místo uložení: Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DD III 18; stará sign. Češ VIII B 2 (podle J. V. Šimáka)

Poznámka: Na fol. 1r o autorovi: *Tuto knihu sepsal B(artoš) P(ísař) měšťan Starého Města*. Rukopis byl pravděpodobně v majetku P. Václava Prokopa Duchovského, jehož podpis je na titulním listě.

Obsah: fol. 1r–243v: [Kronika pražská Bartoše písaře]

fol. 2r–4v: Předmluva

fol. 4v–5r: Epištola k čitatelům těchto knih

fol. 5r–68v: První knihy

fol. 80r–14v: Druhé knihy

fol. 141r–164r: Třetí knihy

fol. 165r–237v: Čtvrté knihy

fol. 239r–243v: Registrum A–Z

Literatura: Viz číslo 93.

96.

Autor:

Název: [Sborník historických textů]

Datace: XVI.

Popis: papír, V+299 ff., 31x19 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Praha, Národní knihovna, sign. XVII D 5, Cim J 225

Poznámka: Rukopis obsahuje více textů, podle J. V. Šimáka je psán touž rukou a má stejnou výzdobu jako rukopis v Biskupské knihovně v Litoměřicích. Pravděpodobně byl v majetku augustiniánů na Zderaze v Praze.

Obsah: a) fol. I–V+1r–218v: [Bartoš písař, Kronika Pražská]

fol. 1r–69v: Knihy první

fol. 70r–135v: Počínají se knihy druhé

fol. 136r–154r: Počínají se třetí knihy

fol. 155r–212v: Počínají se knihy čtvrté

fol. 213r–218v: Registrum (A – Z)

- b) fol. 220r–224r: [Nález komorního soudu ve sporu M. Havla Gelasta Vodňanského s utrakvistickou konzistoří z roku 1558]
- c) fol. 224v–229r: List starých Čechů vyzývající k hájení pravdy boží, přijímání pod obojí a jazyka českého, daný na Nové léto 1469
- d) fol. 229v–243r: O kompaktátích
- e) fol. 243v–245r: Svědectví o přijímání svátosti těla a krve Boží pod obojí způsobou ode všeho učení Pražského [list rektora M. Jana Kardinála daný 10. března 1417]
- f) fol. 245v: Kněze Jindřicha Lipnického odpověď na hanění jednoho kněze římského [konec schází, list 246 vyříznut]
- g) fol. 247r–279r: Kompaktáta
- h) fol. 280r–282r: Zač jsou císaře stavové v tomto království pod obojí způsobou prosili [1571]
- i) fol. 282v–299v: Vyznání víry všech tří stavův království Českého

Literatura: Viz číslo 93.

K. Borový, *Jednání a dopisy konsistoře katolické a utrakvistické I. Akta konsistoře utrakvistické*. Praha 1868, s. 374–382.

J. Truhlář, *Katalog českých rukopisů c. k. Veřejné a universitní knihovny pražské*. Praha 1906, s. 49–50.

97.

Autor: Bartoš písař

Název: Knihy o příhodě a pozdvižení jedněch proti druhým

Datace: XVIIⁱⁿ. (1601)

Popis: papír, 243 ff., 31,2x20 cm, česky, vazba mladší

Místo uložení: Praha, Národní knihovna, sign. XVII C 4

Poznámka: Kolofon Bartošovy kroniky na fol. 208v: *Tyto knihy jsou na pospěch přepsány ode mne Jeremiáše Groffa Miletínského a dokonány v pátek po Památce sv.*

Lukáše evangelisty jinak 19. dne měsíce Octobris léta Páně 1601.

Obsah: a) fol. 1r–203v: [Bartoš písař, Kronika pražská]

fol. 7v–70v: Kapitola I.

fol. 72r–122v: Počínají se knihy druhé

fol. 124r–139r: Počínají se knihy třetí

fol. 140r–201v: Čtvrté knihy

fol. 203r–208r: Registrum A–Z

b) fol. 210r–214v: [Nález komorního soudu ve sporu M. Havla Gelasta Vodňanského s utrakvistickou konzistoří z roku 1558]

c) fol. 214r–v: [Tři kronikářské zprávy o povodních roku 1569 a 1582 a o moru v roce 1582]

d) fol. 216r–238r: [Přepisy rozličných listů, zpráv a privilegií měst Pražských]

Literatura: Viz číslo 93.

K. Borový, Jednání a dopisy konsistoře katolické a utrakvistické I. Akta konsistoře utrakvistické. Praha 1868, s. 374–382.

J. Truhlář, Katalog českých rukopisů c. k. Veřejné a universitní knihovny pražské. Praha 1906, s. 31.

98.

Autor: Bartoš písař

Název: Kronika o příhodě a pozdvižení jedněch proti druhým

Datace: XVIIⁱⁿ.

Popis: papír, 758 pp., 30,7x19 cm, vazba mladší

Místo uložení: Praha, Národní knihovna, Lobkovická knihovna XXIII D 84, stará sign.

Ms. 83

Poznámka: Několik písařských rukou, psáno nedbale, škrtnáno v textu a přepisováno.

Dvojí papír: tmavší a tužší s filigránem erbu s písmenem Z, světlejší, tenčí s filigránem dvou věží.

Obsah: a) pag. 1–662: [Bartoš písař, Kronika o příhodě a pozdvižení jedněch proti druhým]

pag. 1–3: Předmluva

pag. 4–8: Předmluva

pag. 8–10: Předmluva ke čtenáři

pag. 10–232: První knihy

pag. 233–380: Začíná se druhá kniha

pag. 381–446: Počíná se kniha třetí

pag. 447–662: Počíná se čtvrtá kniha této kroniky

pag. 663–668: Register (neúplný, jen A–L)

b) pag. 681–709: [Opisy přísah, bul a soupis některých privilegií Království českého]

c) pag. 709–710: O berni zemské, O minci

Literatura: Viz číslo 93.

99.

Autor: Bartoš písař, Sixt z Ottersdorfu

Název: [Sborník historických textů]

Datace: XVII¹

Popis: papír, 372 (recte 373) ff., 33x21 cm, vazba mladší (XVIII)

Místo uložení: Mnichovo Hradiště, zámecká knihovna, sign. 47 11 6, 1144

Poznámka: Rukopis obsahuje dva textové celky; při jeho psaní se vystřídal velké množství písařů. J. V. Šimák ho při zpracovávání své edice neměl možnost vidět. Jde o rukopis z knihovny Tomáše Pešiny z Čechorodu. (Exlibris na fol. 1r.)

Obsah: a) fol. 1r–162r: Bartoš písař: Počínají se Knihy o příhodě a o pozdvižení jedněch proti druhým v obci Pražské s některými přídávky, jímžto latinicí Annotací říkají v jistých místech položenými, kteréž se stalo let podepsaných za kralování knížete a p. p. Ludvíka Uherského a Českého krále.

fol. 1r–3v: [Předmluva]

fol. 3v–4r: Předmluva ke čtenáři

fol. 4v–61v: [Kniha] první

fol. 62r–101r: Počínají se knihy druhé

fol. 102v–122r: Počínají se třetí knihy

fol. 123v–162r: Čtvrté knihy

b) fol. 166v–372r: Sixt z Ottersdorfu, Diarium seu Acta rerum gestarum

Literatura: Viz číslo 93 a 106.

100.

Autor: Bartoš Písař

Název: [Kronika o bouře pražské]

Datace: 1609

Popis: papír, 254 ff. 29,5x19,8 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Vídeň, Österreichische Nationalbibliothek, sign. 7745

Poznámka: Na vazbě Sonnenštejnský erb, na přední desce supralibros S. S. Z. S., dole letopočet 1609; vpředu i vzadu chybí folia, text je neúplný, začíná až šestou kapitolou; při vazbě došlo k oříznutí rukopisu. Opisováno z více předloh, místy, zejména v první části, chyby v používání češtiny.

*Obsah:*a) fol. 1r–198v: [Bartoš písař, Kronika o bouřce pražské]

fol. 1r–59r: První kniha

fol. 60r–109r: Počínají se knihy druhé

fol. 115r–133: Knihy třetí

fol. 133v–198v: Knihy čtvrté

fol. 200r–205v: Registrum na touž knihu

b) fol. 207r: Proroctví staré o Království českém 1358

c) fol. 208r–209v: Kompaktáta

Literatura: Viz číslo 93.

K. Schwarzenberg, Katalog der kroatischen, polnischen und tschechischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek. Wien 1972, s. 298–299.

101.

Autor: Bartoš písař

Název: Kronika o pozdvižení a bouřce pražské. Léta Páně Páně tisícího pětistého dvacátého čtvrtého

Datace: XVIIⁱⁿ.

Popis: 535 ff., papír, 21x16 cm, česky, vazba soudobá

Místo uložení: Litoměřice, Státní oblastní archiv, fond Biskupská knihovna, sign. BIQ 10

Poznámka: Na vazbě supralibros: erb a písmena I SS Z L (Jan Šenovský z Limuzy) a letopočet 1613; rukopis obsahuje více textů; každý má vlastní foliaci, také každá kniha Bartošovy kroniky je foliována zvlášť. Na předním přidešti poznámka rukou 17. století: *Constat 8 kop 24 gr. m a vlastnická poznámka: Léta Páně 1563 tato kniha jest mi darována od p. Pavla Knoflíčka Srnovce z Varvažova.*

Obsah: fol. 4r: a) [Bartoš písař, Kronika o bouři pražské]

fol. 5r–10v: Počínají se knihy o příhodě a pozdvižení...

[Předmluva]

fol. 10v–12r: Předmluva k čtenářům

- fol. 1r–134r: Počínají se první knihy
- fol. 1r–103r: Začínají se knihy druhé
- fol. 1r–40r: Počínají se knihy třetí
- fol. 1r–136v: Počínají se knihy čtvrté
- fol. 1r–11r: Registrum
- b) fol. 1r–115v: O kompaktech
- c) fol. 117r–128v: List starých Čechův pravých milovníků a obhájců pravdy Kristovy
- d) fol. 129r–132r: Kněze Jindřicha Lipnického na Moravě obývajícího odpověď na hanění jednoho kněze římského, jenž Čechy a Moravany pod obojí přijímající haněl a kaceřoval

Literatura: Viz číslo 93.

102.

Autor: Bartoš písař, Sixt z Ottersdorfu, anonym

Název: [Sborník historických textů]

Datace: XVII¹+ XVIII¹

Popis: Sasko, Pirna?, papír, 344 ff., 33x19 cm, vazba mladší

Místo uložení: Praha, Archiv hlavního města Prahy, Sbirka rukopisů, sign. T 3565

Poznámka: Opis Bartošovy kroniky vznikl v exilu ve městě Pirně roku 1630, jak ukazuje kolofon na p. 272: *Skonává jest tato historie v létu 1630 v městě Perně v Míšeňské zemi, v vyhnání z vlasti naší milé pro Evangelium svaté. A dokonáno jest 20. Januarii, tj. den sv. Fabiána Šebestiána.* U dalších textů není místo opisu ani datace uvedeny. Bartošův text má vlastní paginaci.

Obsah: a) fol. 2r–144v: Bartoš písař, Kronika o pozdvižení a bouře pražské léta Páně tisícího pětistého dvacátého čtvrtého

fol. 3r–5r: Předmluva

fol. 5r–v: Předmluva k čtenářům

pag. 1–98: V prvních knihách

pag. 99–164: Začínají se knihy druhé

pag. 165–189: Počínají se knihy třetí

pag. 190–272: Počínají se knihy čtvrté

fol. 142r–144v: Rejstřík

b) fol. 146r–161v: [Zápisy o jednání zemského sněmu v letech 1546 a 1547]

- c) fol. 162r–325v: [Sixt z Ottersdorfu, Acta rerum gestarum]
- d) fol. 326r–v: Classis IV. [soupis jmen měšťanů emigrantů, jejich manželek]
- e) fol. 327r–330v: Consultatio. Utrum professoribus et magistratui Universitatis Caroli IV. ab Ill[ustrissim]o et R[everendissim]o Archiepiscopo Pragensi communitio sub utraque specie hoc tempore sit concedenda
- f) fol. 331–342r: Proces sněmu léta Páně 1575

Literatura: Viz číslo 93 a 106.

103.

Autor: Bartoš Písař

Název: Chronica de seditione et tumultu Pragensi Anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo quarto. Conscripta per Bartossium seu Burianum Kornicz, tunc temporis scribam seu cancellarium in curia Vetero Urbis Pragensi

Datace: XVIII^{ex}.

Popis: papír, XXII + 718 (recte 722) pp., 34 x 21 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Praha, Národní knihovna – Lobkovická knihovna, sign. XXIII C 46; stará sign. 369

Poznámka: Rukopis pochází z majetku Tomáš Antonína Putzlachera. Psáno dvěma písařskými rukama. Mohlo by jít o opis rukopisu, který uvádí J. V. Šimák (FRB V, s. XXVI) jako Slavatovský a v jeho době nezvěstný, neboť v něm bylo uvedeno jméno autora Buriana z Kornic.

Obsah: pag. VI–VII: [Úvod týkající se autora]

pag. VII–XXII: Summaria hujus operis

pag. 1–10: Incipiunt libri De seditione et tumultu

pag. 10–12: Prefatio ad lectores

pag. 13–252: Liber primus

pag. 253–420: Liber secundus

pag. 421–485: Liber tertius

pag. 486–705: Liber quartus

Literatura: Viz číslo 93.

104.

Autor: Bartoš Písař

Název: [Kronika o bouřce pražské]

Datace: XVI² + XVIII

Místo uložení: Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DD III 61

stará sign. Češ. VIII C 2a, b

Poznámka: Dvě volné složky s opisem částí Bartošovy kroniky (mladší složka obsahuje i jiné texty, vzniklé každá v jiné době).

a) I. Summa první knihy, která král Vladislav přijat byl od Čechův ... (kapitola 1–10)

Datace: XVI²

Popis: papír, 20 ff., 20,2x16,5 cm, volné složky

Obsah: fol. 1r–19v: Summa knihy první, kapitola 1–10

b) II. Summa knihy první

Datace: XVIII

Popis: papír, 60 ff., 22,3x18,5 cm, volné složky

Poznámka: Podle poznámky na fol. 1r jde o opis z černínského rukopisu.

Obsah: a) fol. 2r–49r: Summa knihy první (kapitola 1–10)

b) fol. 51r–52v: [Nález soudu týkající se Chlumeckého a Kolínského panství]

c) fol. 52v–57r: [Dekret Rudolfa II. z roku 1603]

d) fol. 57v–58v: [Pamětní záznamy pro léta 1608–1611]

Literatura: Viz číslo 93.

105.

Autor: Bartoš písař

Název: Kronika o pozdvižení a bouřce pražské léta Páně tisícího pětistého dvacátého čtvrtého

Datace: XIXⁱⁿ.

Popis: papír, 190 ff., 38,5x34,5 cm, vazba dobová

Místo uložení: Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DC II 18

Poznámka: Novodobý opis čtyř knih s rejstříkem.

Obsah: fol. 1r–173v: [Kronika Bartoše písaře]

fol. 169r–173v: Rejstřík

fol. 175r–186v: Epilogus se tuto pokládá aneb Annotací, co se v jistých místech dále

fol. 187r: Opisy přísahy volenců při volbě krále Albrechta roku 1440 a přísahy Vladislava Jagellonského z roku 1471

fol. 187v–188v: Čtyři artikulové víry svaté

fol. 188v–189r: Opis buly papeže Klementa VI.

Literatura: Viz číslo 93.

106.

Autor: Sixt z Ottersdorfu

Název: [Diarium seu Acta rerum gestarum]

Datace: XVI²

Popis: papír, 368 pp., 31x20,5 cm, vazba mladší

Místo uložení: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. II C 8; stará sign. 2 G 2; 4 C 19; 429

Poznámka: Bez názvu a titulního listu, mnoho písářských rukou, nedbalé provedení. Rukopis byl nepříliš kvalitně restaurován; chybí titulní list, poškozena první folia. Na předním přیدهšti vlastnická poznámka: [1]818 L. F. Čelakovský. Jedna základní písářská ruka, pak mnoho dalších.

Obsah: pag. 1–367: Acta rerum gestarum aneb Knihy památné

pag. 367–368: List Žateckých

Literatura: J. Janáček, (ed.), Sixt z Ottersdorfu, O pokoření stavu městského léta 1547. Praha 1950.

J. Teige (ed.), Sixt z Ottersdorfu, Knihy památné o nepokojných letech 1546 a 1547. Praha 1918.

F. M. Bartoš, Soupis rukopisů Národního musea v Praze I. Praha 1926, s. 74.

Z. Beneš, Akta aneb Knihy památné čili historie Sixta z Ottersdorfu (Studie o genezi jednoho historického textu). ČČH 90, 1992, s. 188–203.

Z. Beneš, Historický text a historická skutečnost. Studie o principech českého humanistického dějepisectví. Praha 1992.

V. Flajšhans, Knihy české v knihovnách švédských a ruských. Praha 1897.

J. Hejnic, Dvě poznámky o Sixtovi z Ottersdorfu. ČSPS 69, 1961, s. 140–146.

J. Hejnic, O Ambrožovi z Ottersdorfu. LF 9, 1961, 296–302.

J. Hejnic, O několika tiscích z knihovny Sixta z Ottersdorfu, LF 8, 1960, s. 141–144, 280–285; LF 9, 1961, 109–112.

J. Hejnic, J. Martínek, Rukověť humanistického básnictví 4, Praha 1973, s. 85–87.

- J. Jireček, K životopisu Sixta z Ottersdorfu. ČČM 35, 1861, s. 361–365.
- J. Jungmann, Historie literatury české. Praha 1849, IV, č. 424 (uvádí dva musejní rukopisy č. 161 a 759; pravděpodobně jde o tento rukopis a rukopis signatury IV B 14; a dále z Národní knihovny rukopis signatury XVII B 1).
- G. P. Melnikov, Český rukopisný sborník z přelomu 16. a 17. století ve sbírkách Ruské národní knihovny v Petrohradě (Výsledky rozboru). FHB 18, 1997, s. 87–98.
- J. Pánek, Z leningradských bohemik (Několik nevyužitých pramenů k českým dějinám předbělohorské doby). FHB 14, 1990, s. 207–226.
- J. Riss, Život a literární působení Sixta z Ottersdorfu. ČČM 35, 1861, s. 72–84, 159–170.
- J. Tříška, Leningradská rukopisná bohemika. AUC HUCP 13, 1973, s. 193–194.

107.

Autor: Sixt z Ottersdorfu

Název: Diarium seu acta rerum gestarum

Datace: 1592

Popis: papír, 410 ff., 20x31 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Litoměřice, Státní oblastní archiv, Biskupská knihovna BIF 81; stará sign. Boem. R 5

Poznámka: Na závěr textu (fol. 398v) chronogram s datací 1596 – srovnej rukopis KNM IV B 14 a NK XXIII D 202.

Obsah: fol. 1r–397r: Sixt z Ottersdorfu, Diarium seu acta rerum gestarum

f. 397r–398v: List Žateckých

Literatura: Viz číslo 106.

108.

Autor: Sixt z Ottersdorfu

Název: Acta rerum gestarum aneb Knihy památné o příbězích let 1546 a 1547

Datace: XVI^{med.}

Popis: papír, 433 ff., 31,5x19,5 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Praha, Národní knihovna XVII B 1, Cim J 192

Poznámka: Nemá titulní list, psáno jednou písařskou rukou; kodex náležel Karlu Platýzovi z Plattensteina, který jej odkázal bosákům u sv. Václava v Novém Městě Pražském (viz fol. 1r); podle tohoto rukopisu zpacoval Josef Janáček svou edici s vynecháním listu Žateckých, který je na konci rukopisu.

Obsah: fol. 1r–421v: [Sixt z Ottersdorfu, Acta rerum gestarum]

fol. 422r–423r: List Žateckých

Literatura: Viz číslo 106.

J. Truhlář, Katalog českých rukopisů c. k. Veřejné a universitní knihovny pražské. Praha 1906, s. 19.

109.

Autor: Sixt z Ottersdorfu

Název: Diarium seu Acta rerum gestarum

Datace: 1591

Popis: papír, 392 ff., 32x21 cm, vazba nová

Místo uložení: Praha, Národní knihovna, sign. XIX B 35

Poznámka: Opis podle autografu Sixta z Ottersdorfu pořízený v roce 1591 Janem Bytouchovským, písařem na zámku Klášter u Mnichova Hradiště, pro Jana Labounského z Labouně (kolofon na fol. 389r); rukopis se dostal do majetku F. M. Pelcla, jak svědčí jeho exlibris i četné poznámky. Rukopis se stal předlohou pro opis dnes uložený v KNM pod signaturou III A 10. Viz A. Richterová, s. 178–180.

Obsah: fol. 1r–389r: Diarium seu Acta rerum gestarum

fol. 388r–389r: List Žateckých

Literatura: Viz číslo 106.

A. Richterová, Děčínské rukopisy ze sbírky Františka Martina Plecla (1734–1804), nyní ve fondech Národní knihovny České republiky. Praha 2007, s. 178–180.

110.

Autor: Sixt z Ottersdorfu

Název: Kniha o pádu země české za Ferdinanda krále českého léta Páně 1547

Datace: 1596

Popis: Čechy, papír, 426 ff., 30,5x19 cm, vazba mladší

Místo uložení: Praha, Národní knihovna – Lobkovická knihovna, sign. XXIII D 202; stará sign. Ms 396

Poznámka: Psáno jednou písařskou rukou; na fol. 4r vlastnická poznámka: *Voršila Kortezová*; na fol. 423v: chronogram s datací 1596 – srovnej rukopis KNM IV B 14 a litoměřické Biskupské knihovny BIF 81.

Obsah: fol. 4r [Titulní list]): Kniha o pádu země České za Ferdinanda krále českého etc.

Léta Páně 1547

fol. 5r–422r: Diarium seu Acta rerum gestarum

fol. 422r–423v: List Žateckých

Literatura: Viz číslo 106.

111.

Autor: Sixt z Ottersdorfu

Název: Diarium seu acta rerum gestarum – [Diarium sněmu roku 1575]

Datace: XVI^{ex}. (1596)

Popis: papír, 444 (recte 452) ff., 31,5x21 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. IV B 14; stará sign. 5 C 37; 44

Poznámka: Rukopis obsahuje dva celky, každý má vlastní číslování stránek (1. má paginaci, 2. foliaci); jde o opis opisu, neboť kolofon prvního textu uvádí jako písaře Matyáše Součka z Jistebnice viz pag. 646: ... *finis opus. Matthias Sauczek Jistebnic civis m(anu) p(ropria)*. Na opise se podílelo více osob, Matyáš Souček byl pisatelem předlohy. Opis obsahuje chyby. Na závěr chronogram uvádějící datum 1596 jako u rukopisu litoměřické Biskupské knihovny BIF 81 a bývalé pražské lobkovické knihovny NK XXIII D 20. In margine na počátku textu Diaria sněmu poznamenal František Dvorský: *Opis velice chybný*.

Obsah: a) pag. 1–646 (fol. 1r–323v): [Diarium seu acta rerum gestarum]

b) fol. 324r–444v: [Diarium sněmu 1575]

Literatura: Viz číslo 106.

F. M. Bartoš, *Soupis rukopisů Národního musea v Praze I*. Praha 1926, s. 188.

F. Dvorský (ed.), *Sněmy české IV*, Praha 1886, s. 318–392.

112.

Autor: Sixt z Ottersdorfu

Název: Diarium seu Acta rerum gestarum

Datace: XVI^{ex}.

Popis: papír, 753 (recte 592) pp., 23x18 cm, vazba mladší

Místo uložení: Olomouc, Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Sběrka rukopisů Metropolitní kapituly Olomouc, sign. CO 396

Poznámka: Text je neúplný, mnoho stránek chybí. Dvě písařské ruce, první písař vyhotovil text Sixtova Diaria, druhý opsal list Žateckých.

Obsah: pag. 1–448: Sixt z Ottersdorfu, Diarium seu Acta rerum gestarum [neúplné]
pag. 723–724: List Žateckých

Literatura: Viz číslo 106.

J. Bistřický, M. Boháček, F. Čáda, Seznam rukopisů Metropolitní kapituly v Olomouci. In: Státní archiv v Opavě. Průvodce po archivních fondech 3. Pobočka v Olomouci. Praha 1961, s. 137.

113.

Autor: Sixt z Ottersdorfu

Název: Diarium seu acta rerum gestarum

Datace: 1601

Popis: papír, 440 ff., 20,7x16 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Wien, Österreichische Nationalbibliothek, sign. 8803*; st. sign. 246 (2L6?)

Poznámka: Rukopis obsahuje ještě další texty; na jeho vzniku se podíleli čtyři písaři.

Obsah: a) fol. 1r–414r: Diarium seu acta rerum gestarum

b) fol. 418r–419v: Majestát krále Vladislava o pikharty, kteříž se bratřími jmenují

c) fol. 420r–423v: [List Jednoty bratrské z roku 1547 ke králi Ferdinandovi I.]

Literatura: Viz číslo 106.

K. Schwarzenberg, Katalog der kroatischen, polnischen und tschechischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek. Wien 1972, s. 302.

114.

Autor: Sixt z Ottersdorfu

Název: Diarium seu Acta rerum gestarum

Datace: XVII^{in.} (1607?)

Popis: papír, I + 507 ff., 20x16 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DE V 13, stará sign. Češ. VIII D 4; N 8; X II 8a

Poznámka: Jde o opis z první poloviny 17. století, shodný s edicí Josefa Teigeho, pouze několik posledních stran chybí – vytrženo; není uvedena žádná zmínka o autorovi či

podkladu, ze kterého opis vznikl. Na závěr chybí list Žateckých. Na vazbě je supralibros: I SS A L (Jan Šenovský z Limuzy), erb a datum 1607. Na fol. 128r je skladba Matouše Collina *Elegia consolatoria*, která byla otištěna v díle Jana Šentygara, *De obitu...* Anno (1547), č. 3. (Rukověť 4, s. 86). Teige ani Janáček ji neuvádějí.

Obsah: fol. 1r–507r: Diarium seu Acta rerum gestarum

Literatura: Viz číslo 106.

115.

Autor: Sixt z Ottersdorfu

Název: Acta rerum gestarum, to jest dennopis za našeho času v Čechách bouřlivých let 1546 a 1547

Datace: XVIII²

Popis: papír, 966 pp., 36,2x23 cm, latinské glosy, vazba soudobá

Místo uložení: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. III A 10; stará sign. 30; 5 A 28

Poznámka: Opis přepisu rukopisu pořízeného roku 1591 pro Jana Labouňského z Labouně a na Klášteře Hradišti nad Jizerou zámeckým písařem Janem Bytouchovským z originálu Sixta z Ottersdorfu. Viz rukopis v NK ČR sign. XIX B 35. Na p. 825: *Milý Sixte, kdybys z mrtvých vstal a nyní se na české království podíval, ještě mnohem více bys se podiviti musel. Tenkrát ještě zlatý, nyní železný, ba i hliněné časy jsou.*

Obsah: pag. 1–961: Acta rerum gestarum

pag. 961–964: List Žateckých

pag. 964–965: [Kolofon: opis z předlohy z rukopisu NK XIX B 35]

Literatura: Viz číslo 106.

F. M. Bartoš, *Soupis rukopisů Národního musea v Praze I*. Praha 1926, s. 109.

A. Richterová, *Děčínské rukopisy ze sbírky Františka Martina Plecla (1734–1804)*, nyní ve fondech Národní knihovny České republiky. Praha 2007, s. 178–180.

116.

Autor:

Název: [Sborník historických textů]

Datace: XVII²

Popis: papír, 786 pp., 32,5x22,5 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Praha, Národní archiv, fond Archiv Kolegiální kapituly vyšehradské, inv. č. 800, Pozůstalost Jana Tomáše Vojtěcha Berghauera, kniha číslo 362, stará sign. VI D 17

Poznámka: Sborník textů Matěje Boleluckého s opisy a výpisy z různých děl (celkem 13 textů), převážně latinsky, česky pouze text Jana Piláta.

Obsah: pag.1–190: Saliani Chronologia ab Urbe Condito usque ad annum Christi 34

pag. 191–194: Ex Petri Luccari Noskorua?, quam Italice scripsit, excerpta ...
Descripta sunt Viennae ex libro Bibliothecae Caesarae Anno Domini 1676

pag. 195–340: Chronicon Boemicum Pzribik Pulkavae de Tradenina, rectoris
scholae S. Aegidii Veterae Praegae

pag. 341–392: Genealogia et Chronologia Judicum ducum et regum Boemiae
series authore M(a)g(ist)ro Zachariam Theobaldo juniore. Impressa
Wittenbergae Anno 1612

pag. 393–394: Descriptio implissime atque ornatissime Regiae urbis Praegensis
Metropolis totius Boemiae authore sacerdote Bartolomaeo Martinide Praegno,
ministro Verbi Dei apud S. Michaellem et Adalbertu Maiorem in Nea-Poli
Praegae. Anno 1615. Typis Danielis Sedlsani Praegae

pag. 395–396: Explicatio terminorum tam germanicorum, quam latinorum,
plagas orbis indicantium

pag. 398–602: Manlius M. S. Commentarii rerum Lusitiarum libri sex, quibus
accessit septimu De Lusatiis ... authore Christophoro Manlio Gorlicio Lusato.
Anno 1571

pag. 603–606: Pamětná knížka psaná in 8° pd Jana Rakovnického jinak Piláta,
měštěnáina Starého Města pražského, řemesla kožešnického, léta Páně 1575

pag. 608–617: Beati Rhenani Selestadiensis, Rerum Germanicarum libro primo
ad finem fol. 83 initio

pag. 619–629: Miscellanea historica veteris Boemiae per titulos digesta ac typis
edenda ad modo Re(verendissim)o Patre Bohuslao Balbino, Soc. Jesu

pag. 631–679: Ex Vandalo-Boemia Illustrissimi Reverendissimi D. D.
Maximiliani L. B. de Schleinitz, episcopi Lithomericensis

pag. 679–684: Sequentia excerpta sunt ex Petri Lambecii libro secundo
Bibliothecae Vindobonensis pag. 826 et pagina 827 etc.

pag. 686–718: Jacobi Schickfussii JUD. rerum Silesiacarum Liber primus [výpis z tisku vydaného v roce 1625 v Lipsku, jde o Schickfusiův překlad díla Joachima Curaea (1607 Lipsko), které 1625 přeložil do němčiny Jakob Schickfusius]

pag. 719–720: [Kronikářské záznamy k církevním dějinám Plzně]

pag. 721–765: Historia Bartossek seu Bartolomaei de Drahnitz vel Drahonicz, quod si potest ostendi [In margine: M(anu)s(crip)tis Ioannis Thoame Berghauer, presb(ysteri) ... 1721; pod tím stejná poznámka jako v rukopise Valdštejnské knihovny, nejspíše Balbína: Hanc historiam ... o autorovi; pod tím: Titulus hic in MS Wallstein]

Literatura: J. Dvorský (ed.), Pražské paměti Jan Piláta Rakovnického z Jenštejna z let 1575–1605. Pražský sborník historický 7, 1972, s. 161–172.

J. Jungmann, Historie literatury české. Praha 1849, oddíl IV, č. 430.

J. Kolár, „Pamětná knížka“ Jana Rakovnického z let 1575–1605 a české paměti 16. – 17. století. LF 90, 1967, (sešit 4), s. 394–403.

A. Richterová, Děčínské rukopisy ze sbírky Františka Martina Plecla (1734–1804), nyní ve fondech Národní knihovny České republiky. Praha 2007.

117.

Autor:

Název: [Sborník historických textů]

Datace: 1688

Popis: papír, 67 ff., 35x22,5 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. I B 20

Poznámka: Na fol. 8v: *Iste M. S. Liber est mihi communicatus a Generoso Domino Samuele Globic, geometro Regni Anno 1688 in 10bri autque eodem mense est a me descriptus.*

Obsah: a) fol. 1r–8v: Ioanno Rakowniczky Gedenckbüchlein. Articul darauf alle und jede vermeinte Directores von H. Rittern und Burgerstande befraget worden.

Nomina testium

fol. 3r–8v: Pamětná knížka psaná in 8°. Od Jana Rakovnického jinak Piláta, měšťenína staroměstského, řemesla kožešnického l. P. 1575

b) fol. 10r–11r: [Dva listy direktorů z července 1618 a srpna 1619]

c) fol. 14r–41r: Articul darauf alle und iede vermeinte Directores von Herrn Ritter und Burger Stande, so viel derselben vorhanden mit allen Vleis examiniret, befraget und Ihrer Aussage, was sie hie von geständig oder nicht, schriftlich verfasset und verzeichnet werden soll

d) fol. 44r–66r: Nomina testium [Protokol z výslechu direktorů z roku 1621, zaznamenaný patrně Danielem Kaprem z Kaprštejna; latinsky]

Literatura: J. Dvorský (ed.), Pražské paměti Jan Piláta Rakovnického z Jenštejna z let 1575–1605, Pražský sborník historický 7, 1972, s. 161–172.

F. M. Bartoš, Soupis rukopisů Národního musea v Praze I. Praha 1926, s. 11.

Kolár J., „Pamětná knížka“ Jana Rakovnického z let 1575–1605 a české paměti 16. – 17. století. LF 90, 1967, s. 394–403.

A. Markus, Stavovské apologie z roku 1618. ČČH 17, 1911, s. 58–74.

118.

Autor: Jan Rakovnický jinak Pilát

Název: Pamětná knížka Jana Rakovnického jinak Piláta

Datace: XVIII^{ex}.

Popis: papír, 6 ff., 37x22,5 cm, volná složka (3 dvojlisty) sešitá provázkem

Místo uložení: Praha, Národní archiv, fond Pozůstalost Gelasia Dobnera, sign. XLIV e/1, st. sign. N. 89

Poznámka: Opis textu G. Dobnerem. Na fol. 1r: *Ex Tomo 44. Ioanis Rakowniczky Gedenk-büchel von Prager Begebenheiten.* Na pag. 1709: *Ex cod[ice] chart[aceo] archivi Vyšehradensis, qui olim Thomae Berghauer, manu vero Boleslucky scriptus.*

Obsah: fol. 1r–5r: Pamětná knížka psaná in 8°

Literatura: J. Dvorský (ed.), Pražské paměti Jan Piláta Rakovnického z Jenštejna z let 1575–1605, Pražský sborník historický 7, 1972, s. 161–172.

J. Jungmann, Historie literatury české. Praha 1849, oddíl IV, č. 430.

J. Kolár, „Pamětná knížka“ Jana Rakovnického z let 1575–1605 a české paměti 16. – 17. století. LF 90, 1967, s. 394–403.

J. V. Šimák, Pozůstalost Dobnerova. ČČM 1901, s. 123.

119.

Autor: Jan Rakovnický jinak Pilát

Název: Vypsání pamětí od léta 1575

Datace: XVII²

Popis: papír, 6 ff., 33x22,5 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Praha, Národní knihovna, sign. XIX A 10; stará sign. MS 18; T. alt./17

Poznámka: Opis textu ze stejné předlohy jako Dobnerův.

Obsah: fol. 1r–5r: Pamětná knížka psaná in 8°

Literatura: A. Richterová, Děčínské rukopisy ze sbírky Františka Martina Plecla (1734–1804), nyní ve fondech Národní knihovny České republiky. Praha 2007, s. 58–59.

120.

Autor: Marek Bydžovský z Florentina

Název: Prima pars annalium seu eorum, quae sub Ferdinando rege Bohemiae contigerunt, a Me Beata Alma Fides collecta

Datace: XVI^{ex}.

Popis: papír, 335 ff., 19x16 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Praha, Národní knihovna, sign. XXII A 6

Poznámka: Seznam zpráv obsažených v rukopise viz: J. Kolár (ed.), Svět za tří králů, s. 253–260.

Obsah: fol. 1r–244r: [Text Bydžovského kronikářských záznamů]

fol. 244v–258r: Liga contra Evangelicos

fol. 276r–277v: O porážce krále Ludvíka

fol. 277v–355r: Artikulové sněmovní

Literatura: J. Kolár (ed.), Svět za tří králů. Praha 1987. s. 15–107.

J. Kašpar, Český kronikář Marek Bydžovský z Florentina a zprávy o čarodějnickém procesu v Schiltachu. *Miscellanea* 17, 2001–2002, s. 29–43.

J. Kolár, Zápisky Marka Bydžovského z Florentina a Paprockého Diadochus. *SPFFBU D* 32, 1985, 59–63.

121.

Autor: Marek Bydžovský z Florentina

Název: Altera pars annalium seu eorum, quae sub Maximiliano rege Bohemiae contigerunt, a me Beata Alma Fides collecta

Datace: XVI^{ex}.

Popis: papír, IV+509 ff., 19x16 cm, vazba nová, restaurovaná, se zbytky původního pokryvu na přední desce

Místo uložení: Praha, Národní archiv, fond Archiv Kolegiální kapituly vyšehradské, inv. č. 796, kniha č. 358; stará sign. VI D 5

Poznámka: Na fol. 126r je zaznamenán počet domů v českých královských městech v roce 1567 podle daňového přiznání, které platilo až do Bílé hory: *Počet domův v městech Království českého i na předměstích, jakž přiznání se stalo z nich létě 1567 k berni, když se po půl třetí kopě z jednoho každého dávalo.* Seznam zpráv obsažených v rukopise viz J. Kolár (ed.), *Svět za tři králů*, s. 260–265.

Obsah: fol. 1r–508v: [Text Bydžovského kronikářských záznamů]

fol. 509r–v: [Kronikářské záznamy pro léta 1567, 1586 a 1587 psané jiným autorem]

Literatura: J. Kolár (ed.), *Svět za tři králů*. Praha 1987, s. 111–169.

J. Jungmann, *Historie literatury české*. Praha 1849, oddíl IV, č. 432.

J. Kašpar, Český kronikář Marek Bydžovský z Florentina a zprávy o čarodějnickém procesu v Schiltachu. *Miscellanea* 17, 2001–2002, s. 29–43.

J. Kolár, Zápisky Marka Bydžovského z Florentina a Paprockého Diadochus. *SPFFBU D 32*, 1985, s. 59–63.

J. Matoušek, M. Marka Bydžovského z Florentina Rudolphus rex Bohemiae XXI. *ČAŠ* 8, 1930, s. 151–168.

122.

Autor: Marek Bydžovský z Florentina

Název: Rudolphus rex Bohemiae XXI

Datace: XVI^{ex}+1858–1865

Popis: papír, a) 279 ff., 19,2x15 cm, vazba nová

b) 484 ff., 19,2x15 cm, vazba nová

c) části vypadlého textu před restaurováním rukopisů

Místo uložení: Praha, Národní knihovna, sign. XVII G 22a–c, Cim K 264

Poznámka: Kodex byl silně poničen, místy jsou stránky zcela rozpadlé. V roce 1987 byl restaurován, opatřen novou vazbou a části poničených, polorozpadlých listů byly nahrazeny a vypadlé části uloženy ve zvláštní schránce. V letech 1858–1865 přepsal celý text tehdejší klementinský knihovník Václav Šulc a nyní je uložen pod stejnou

signaturou. Seznam zpráv obsažených v rukopise viz Jaroslav Kolár (ed.), Svět za tři králů, s. 173–270.

Obsah: fol. 1r–460v: [Text Bydžovského kronikářských záznamů]

fol. 462r: Popis hrobu Václava Žižky

fol. 462r–463r: Píseň o obležení Prahy od lidu Švédského v létu 1648

fol. 463v: Krátká zpráva o akcizu z roku 1709

fol. 463v–464r: Obsah knihy

Literatura: J. Kolár (ed.), Svět za tři králů. Praha 1987, s. 253–241.

J. Jungmann, Historie literatury české. Praha 1849, oddíl IV, č. 432 a 436.

J. Kašpar, Český kronikář Marek Bydžovský z Florentina a zprávy o čarodějnickém procesu v Schiltachu. Miscellanea 17, 2001–2002, s. 29–43.

J. Kolár, Zápisky Marka Bydžovského z Florentina a Paprockého Diadochus. SPFFBU D 32, 1985, 59–63.

J. Matoušek, M. Marka Bydžovského z Florentina Rudolphus rex Bohemiae XXI. ČAŠ 8, 1930, s. 151–168.

RAKOVNÍK

123.

Autor:

Název: [Sborník historických textů]

Datace: okolo 1640

Popis: papír, 59 ff., 18,5x15 cm, vazba nová

Místo uložení: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. V F 23

Poznámka: Jde pouze o zlomek původního rukopisu, vpředu i vzadu chybí listy. Při vazbě došlo také k přehození stránek, proto jsou texty nesouvislé a pokračování téhož textu je zařazeno do textu následujícího, který je takto opět přerušen. V poslední části, obsahující paměti rakovnického městského písaře Libertina, jsou zapsány různé kronikářské záznamy jinými písaři.

Obsah: a) fol. 1r–3r, 6r–7v, 9r: [Svědectví rakovnického měšťana Simeona Arnošta Slánského v procesu Adama Henrycha z Tejřova 1633–1634]

b) fol. 3–10v: [Dramatizovaný politický pamflet Nová piketní hra z doby okolo 1639]

c) fol. 12r–41v: Rychtářové města Rakovníka od léta 1425–1597

fol. 42r–47v: [Pokračování seznamu rychtářů pro léta 1611–1638; in margine a pod textem vpisky jinou, mladší rukou: z roku 1727 o varhanech a o schodech do sakristie z roku 1753]

d) fol. 48r–58r: [Kronikářské záznamy]

e) fol. 53r–58v: Poznamenání rozdílných pamětí ode mě Jakuba Tobiáše Libertina [1666–1702]

f) fol. 55–56: Processus regis Galliae in camera Spirensi, 1688 [vloženo do textu pamětí]

Literatura: J. Emler (ed.), Paměti Rakovnické od r. 1425–1639. VKČSN 1894.

Černý Jan, Rakovnické paměti 19. století. Zápisky Františka Hovorky. Kronika Ferdinanda Malce. Rakovník 2010.

F. M. Bartoš, Soupis rukopisů Národního musea I. Praha 1926, s. 293–294.

J. Renner, Nejstarší kronika král. města Rakovníka 1425–1800. Praha s. d.

124.

Autor: Anonym + František Hovorka

Název: Sborník rakovnických pamětí (1425–1639)

Datace: XVII+XVIII+XIX

Popis: papír, 189 (recte 173) ff., 10x16 cm, vazba dobová

Místo uložení: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. V G 78

Poznámka: Sborník více spisů z různého období, svázaný v 19. století, více písařských rukou ze 17. století. Na fol. fol. 173r: *Dokončení pisatele pana Hovorky, knihovníka.*

Zemřel.

Obsah: a) fol. 1r: Vrtkavé štěstí ... Léta Páně 1634 [opis tisku; stejný opis je také součástí sborníku uloženého v NK pod signaturou XVII G 28 (fol. 1r–51v) z roku 1676]

b) fol. 2r–26v: Vysvětlení té sentence, kteráž jest napsaná v knize Eklesiastes v čtvrtý kapitole takto: Všecky věci svůj čas mají a svým vyměřením během míjejí všecky věci, které pod sluncem jsou

c) fol. 31–44v: Historie příkladné [opis z tisku Václava Dobřenského Pramen vody živé, Praha 1581]

d) fol. 45r–58v: Fundatio civitatis Rakowník (1319–1609) [Na závěr poznámka o moru roku 1680 jinou rukou]

e) fol. 59r: [Dva kronikářské záznamy k roku 1680 z XVIII^{in.}]

- f) fol. 59v–66v: [František Hovorka, Historické zápisy k letům 1611–1795]
- g) fol. 68r–v: Kraj rakovnický, pokud a jak daleko se vztahuje [XVII¹]
- h) 69r–70v: Kronikářské zápisky 1644–1648 [XVIIIⁱⁿ]
- i) 70v–72v: [František Hovorka, Kronikářské zápisky 1319–1701]
- j) fol. 73r–78v: Pořádná succesí rychtářův v městě Rakovnice od léta Páně 1425 ... 1633 (rok a jméno rychtáře), XVII¹, [na fol. 75r–v: zápisky F. Hovorky]
- k) fol. 83v–134r: [František Hovorka, Historické zápisky. Na fol. 82r: *Dle vypravování mého otce, který v mladém svém věku ty léta přežil a zemřel v 95. roce věku svého, léta Páně 1848*]
- l) fol. 148r–159r: František Hovorka, Stručné a krátké popsání průtrže mračen a povodně dne 25. května 1872 v 17 okresech, jenž zajímají 96 čtverečních mil
- m) fol. 160r–172r: František Hovorka, Stručné a krátké popsání průtrže mračen a povodni 25. května 1872 v 17 okresích
- n) fol. 172v–177r: [František Hovorka, Zápisky k roku 1873]

Literatura: J. Emler (ed.), Paměti Rakovnické od r. 1425–1639. VKČSN 1894.

F. M. Bartoš, Soupis rukopisů Národního musea I. Praha 1926, s. 312.

J. Renner, Nejstarší kronika král. města Rakovníka 1425–1800. Praha s. d.

125.

Autor: Jan Vojtěch Tomáš Berghauer

Název: Memoria urbis Rakonicenses

Datace: XVIIIⁱⁿ.

Popis: papír, 6 ff., 35x12 cm, bez vazby, složka sešitá provázkem

Místo uložení: Praha, Národní archiv, fond Archiv Kolegiální kapituly vyšehradské, inv. č. 582, karton 121, sign. A 11

Poznámka: Obsahuje dějiny Rakovníku od roku 1319 do 1554 se soupisem rychtářů z let 1425–1645.

Obsah: fol. 1r–5r: Memoriae urbis Rakonicenses

fol. 5v–6v: Praetorium. Nomina iudicum Rakonicensium

Literatura: V. Urfus, Jan Tomáš Vojtěch Berghauer (1684–1760), Kostelní Vydří 1997.

SLANÝ

126.

Autor: Václav Kněžoveský

Název: [Paměti Václava Kněžoveského 1578–1620]

Datace: XVI^{ex.}–XVII^{in.}

Popis: papír, 38 ff., 30,5x19,5 cm, přívazek k tisku

Místo uložení: Praha, Národní knihovna, sign. 54 A 61

Poznámka: Přívazek k tisku Jana Koppa z Raumenthalu Dokonalý a gruntovní regiment, vydaném v Praze 1536. Autograf.

Obsah: fol. 1r: Modlitba ku Pánu Bohu na dobré a pobožné skonání a z tohoto plačtivého oudolík vykročení. Anno 1591

fol. 1v: [Návody k uchovávaní vína a piva]

fol. 2r–38v: [Kronikářské záznamy pro léta 1578–1620]

Literatura: J. Peters (ed.), Václav Kněžoveský a jeho paměti. Slánský obzor – Ročenka musejního spolku ve Slaném 6, 1898, s. 13–56.

J. Jungmann, Historie literatury české. Praha 1849, oddíl IV, č. 465.

127.

Autor: Václav Kněžoveský, Antonín Vánkomil Maloch

Název: [Paměti Václava Kněžoveského 1578–1620]

Datace: XIX^{ex.}

Popis: papír, 10 ff., 22,3x18 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. III E 53

Poznámka: Studie k rukopisu Václava Kněžoveského od Antonína Vánkomila Malocha s opisem vybraných záznamů, které tvoří většinu textu.

Obsah: fol. 1r–10r: Kronika Václava Kněžoveského od r. 1578–1620. Zpráva od Antonína Vánkomila Malocha

Literatura: J. Peters (ed.), Václav Kněžoveský a jeho paměti. Slánský obzor – Ročenka musejního spolku ve Slaném 6, 1898, s. 13–56.

F. M. Bartoš, Soupis rukopisů Národního muzea v Praze I. Praha 1926, s. 144.

SOBĚSLAV

128.

Autor: Řehoř Smrčka, Pavel Vojtěch Libra, anonym

Název: [Paměti města Soběslavi]

Datace: XVIIⁱⁿ + 1675 + XVIII¹

Popis: papír, 119 ff., 30x20 cm, vazba dobová

Místo uložení: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. IV C 23

Poznámka: Sborník textů obsahující troje soběslavské paměti z raného novověku, psané třemi písaři. Pro nedostatek dochování komparativního materiálu nelze určit, zda jde o autograf Smrčky.

Obsah: a) fol. 1r–71r: Řehoř Smrčka ze Sabinova, Poznamenání některých pamětí od léta Páně 1587–1604

b) fol. 72r–102v: Pavel Vojtěch Libra, Léta Páně 1675 za primaství pana Jana Jiřího Perschle v městě Soběslavi vepsány jsou v knihu tuto všelijaké paměti, které se budoucně i k dobrému poctivé obce hoditi a z nich také mnohé obtížnosti vyrozumíni býti mohou

c) fol. 102v–119r: [Paměti z let 1707–1752]

Literatura: F. Menčík (ed.), Letopisy města Soběslavě. Musejní sborník 4, 1901.

F. M. Bartoš, Soupis rukopisů Národního musea v Praze I. Praha 1926, s. 197.

J. Kolár, Na okraj jednoho kronikářského záznamu. Marginalia Historica 4, 1999 [vyd. 2001], s. 175–179. [Kronika Řehoře Smrčky ze Soběslavi].

M. Hradilová, Narativní prameny k dějinám města Soběslavi. Tábořský archiv 11, 2002, s. 191–205.

129.

Autor: Antonín Lekeš

Název: Poznamenání některých pamětí města Soběslavi od léta Páně 1587

Datace: XVIII

Popis: papír, 18 ff., 34,5x22 cm, volná složka

Místo uložení: Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Series nova 4035

Poznámka: Lekešův výpis ze Smrčkových Pamětí, který se stal základem Menčíkovy edice.

Obsah: fol. 1r–18r: [Paměti]

fol. 18v: [Zpráva o pochování padlých po bitvě u Jankova 22. 3. 1648]

Literatura: F. Menčík (ed.), Letopisy města Soběslavě. Musejní sborník 4, 1901.

M. Hradilová, Narativní prameny k dějinám města Soběslavi. Táborský archiv 11, 2002, s. 191–205.

K. Schwarzenberg, Katalog der kroatischen, polnischen und tschechischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek, Wien 1972, s. 366.

130.

Autor: Řehoř Smrčka

Název: Poznamenání některých pamětí od léta Páně 1587

Datace: okolo 1765

Popis: papír, 14 ff., 34,5x22 cm, volná složka

Místo uložení: Tábor, Státní okresní archiv, fond Sběrka rukopisů č. 232

Poznámka: Jedna písařská ruka, rukopis poškozen vodou.

Obsah: fol. 1r–11r: [Kronikářské záznamy z let 1587–1594]

Literatura: M. Hradilová, Narativní prameny k dějinám města Soběslavi. Táborský archiv 11, 2002, s. 191–205.

131.

Autor: Antonín Lekeš

Název: Memoriae diversae civitatis Sobieslaviensis descriptae ab Antonio Lekesch Anno 1774

Datace: 1774

Popis: papír, 25 ff., 34,5x22,5 cm, česky, volná složka sešitá provázkem

Místo uložení: Tábor, Státní okresní archiv, fond Sběrka rukopisů č. 265

Poznámka:

Obsah: fol. 1r–25v: [Poznámky k patronátním záležitostem města a událostem třicetileté války s opisy listů]

Literatura: M. Hradilová, Narativní prameny k dějinám města Soběslavi. Táborský archiv 11, 2002, s. 191–205.

132.

Autor: Antonín Lekeš

Název: Poznamenání některých pamětí města Soběslavi. Vytaženo z pamětí urozeného pana Řehoře Smrčky, bejvalýho primátora tamního

Datace: XVIII^{ex}.

Popis: papír, 82 ff., 21,3x16,5 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. V D 31

Poznámka: Výpis z paměti Smrčkových a jeho pokračovatelů.

Obsah: fol. 2r–32r: [Paměti]

fol. 33r–79r: [Kronikářské záznamy 1600–1782]

Literatura: F. Menčík, Letopisy města Soběslavě. Musejní sborník 4, 1901.

F. M. Bartoš, Soupis rukopisů Národního musea v Praze I. Praha 1926, s. 266.

M. Hradilová, Narativní prameny k dějinám města Soběslavi. Tábořský archiv 11, 2002, s. 191–205.

J. Kolár, Na okraj jednoho kronikářského záznamu. Marginalia Historica 4, 1999 [vyd. 2001], s. 175–179. [Kronika Řehoře Smrčky ze Soběslavi].

133.

Autor: Soběslav Smrčka

Název: Výtah z paměti Řehoře Smrčky

Datace: XIX^{med.}, 5 ff., 32,5x25 cm, bez vazby, složka sešitá provázkem

Popis: papír, 5 ff., 32,5x20,5 cm, volná složka

Místo uložení: Tábor, Státní okresní archiv, fond Sběrka rukopisů č. 221

Poznámka: Rukopis poškozen vodou.

Obsah: fol. 1r–4v: [Zprávy o koupi městských statků]

Literatura: M. Hradilová, Narativní prameny k dějinám města Soběslavi. Tábořský archiv 11, 2002, s. 191–205.

TEPLICE

134.

Autor: Martin Herrklotz

Název: Actiones longas [!]. Langwirige strittige Handlungen zwieschen dem edl gestrengen Ritter Herren Radislawen Kintzky von Kintz und Herr auf Töplitz und zwieschen der gantzen Gemein in der Stadt Töplitz wegen des Bierbrenen

Datace: XVI^{ex.}

Popis: papír, 63 ff., 32,5x20 cm, vazba nová

Místo uložení: Teplice, Státní okresní archiv, fond AM Teplice, inv. č. 439, kniha č. 438

Poznámka: Psáno rukou Martina Herrklotze; podrobné líčení sporu mezi obcí a vrchností ohledně práva vařit pivo, které skončilo pro obec neúspěšně.

Obsah: f. 1r: [Titulní list]

f. 2r–52v: [Text]

Literatura: J. Smetana, Vyprávěcí prameny dějepisné vzniklé v Litoměřickém kraji do roku 1835. SAP 22, 1972, s. 221–295.

P. Wanie, Quellenkunde zur Geschichte von Töplitz-Schönau. Erzgebirgs-Zeitung 57, 1936, s. 24.

135.

Autor: Martin Herrklotz

Název: Actiones longas [!]. Langwirig strittige Handlung zwischen dem edlen gestrengten Ritter ... im 1586 Jahr von Martin Herklotz, verfasst und beschrieben von mir Johan Jacob Wentzel? Hannarten? von Töplitz anno 1704

Datace: 1704

Popis: papír, 46 ff., 32,5x19,5 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Teplice, Státní okresní archiv, fond AM Teplice, inv. č. 440, kniha č. 439

Poznámka: Opis Herrklotzova textu; na závěr opsána dvě privilegia města týkající se i vaření piva.

Obsah: fol. 1r: Titulní list

fol. 2r–40r: [Text]

fol. 41r–v: [Opis privilegia královny Johanny Teplicím z roku 1467]

fol. 42r–v: [Konfirmace městských privilegií Rudolfem II. z roku 1581]

Literatura: Práce nebyla doposud v literatuře zmíněna.

TRUTNOV

136.

Autor: Simeon Hüttel

Název: [Chronik 1493–1600]

Datace: XVIIⁱⁿ.

Popis: papír, II+279 (recte 281) ff., 32x22 cm, vazba nová, restaurovaná s použitím původního pokryvu

Místo uložení: Trutnov, Státní okresní archiv, fond AM Trutnova, inv. č. 12, kniha č. 9; stará sign. IV 3; N 144; N 17

Poznámka: Vlastnická poznámka na fol. Ir ukazuje, že rukopis byl v majetku Emanuela Fernandi, později přešel do vlastnictví německého spolku VGDB. Papír rukopisu byl podle filigránu výrobkem zdejšího papírenského mlýna (srv. edici L. Schlesingera, s. XXII).

Obsah: fol. 1v–4v: [Soupisy jmen zemřelých měšťanů; seznam farářů, kaplanů a učitelů v 16. století v Trutnově]
fol. 4v–17r: [Záležitosti kostela a špitálu]
fol. 18r–34v: Anno Domini 1530–1581 [o pastorech a kněžích]
fol. 35v–38v: [O církvi ve městě]
fol. 39r: Register der Schulmeister und Cantor zu Trautnaw 1520–1582
fol. 39v–40r: [O děkanech]
fol. 41r–45v: [O špitálu]
fol. 46r–279r: [Kronikářské záznamy pro léta 1484–1601]

Literatura: L. Schlesinger (ed.), Šimon Hüttel, Chronik der Stadt Trautenau (1484–1601). Deutsche Chroniken aus Böhmen, Band II. Praha 1881.

V. Wolf, Trutnovská kronika Simeona Hüttela a Slezsko. In: Piśmiennictwo Czech i Polski w średniowieczu i we wczesnej epoce nowożytnej. Red. A. Barciak a W. Iwańczak. Katowice 2006, s. 342–355.

ŽATEC

137.

Autor:

Název: [Sborník kronik]

Datace: XVII¹

Popis: papír, 244 (recte 242) ff., 30 x 19,3 cm, vazba soudobá

Místo uložení: Mnichovo Hradiště, Zámecká knihovna, sign. 46 10 8, 1499

Poznámka: Viz též rukopis číslo 72.

Obsah: a) fol. 3r–28v: Bartošek z Drahenic, Cronica

b) fol. 29r–42r: Acta publica sub Wladislao II Rege 1479–1491

- c) fol. 42r–68v: [Staré letopisy české] Acta tempore Wenceslai Ignavi seu Continuatio Historiae Domini Benessii de Horzowicz
- d) fol. 69r–160v: Kronika Přibíka Pulkavy
- e) fol. 161r–198r: Kronika města Boleslavi Mladé
- f) **fol. 199r–230v:** Paměti některé Města Žatce (1527–1609)
- g) fol. 230v–232r: Vyznání mnicha jménem pátera Aegidia
- h) fol. 232r–233v: Jistota o přijetí Matyáše krále uherského
- i) fol. 234–236r: [Zemská hotovost roku 1566]
- j) fol. 236r–242v: Proroctví o České zemi [neúplné]

Literatura: M. Tošnerová ve spolupráci s B. Roedlem (ed.), Paměti města Žatce 1527–1609. Žatec 1996.

A. Patera, Bohemica různých knihoven. I. Waldsteinská knihovna duchcovská. SHK 12, 1912, s. 168–175.

M. Tošnerová, Barokní sborník kronik ze zámecké knihovny v Mnichově Hradišti. Studie o rukopisech 40, 2010, s. 77–90.

138.

Autor:

Název: Paměti některé města Žatce

Datace: XVIII^{ex}.

Popis: papír, 152 pp., 36x22 cm, volné složky

Místo uložení: Praha, Národní archiv, fond Pozůstalost Gelasia Dobnera, sign. LXIII, karton 45

Poznámka: Opis Pamětí města Žatce z duchcovského sborníku spolu s textem Vyznání mnicha Aegidia.

Obsah: pag. 1–111: Paměti některé města Žatce

pag. 111–152: Vyznání mnicha jménem Aegidia

Literatura: J. V. Šimák, Dobnerova pozůstalost. ČČM 75, 1901, s. 117–118.

139.

Autor: Konstantin Černý

Název: Extractus quorundam memorabilium de Regia Urbe Zatecensi

Datace: 1737

Popis: papír, 270 pp., 34x20,5 cm, vazba mladší

Místo uložení: Praha, Knihovna Královské kanonie na Strahově, sign. DH III 2, stará sign. Lat. VIII. A; Dlabacz Kammer, Glaskasten B, N. 9

Poznámka: Sborník výpisků z historických děl různých autorů.

Obsah: pag. 1–48 (prvního číslování): Constantinus Czerny, Excerpta historica. Pars I.

Miscellanea de Praga et de Boemia

pag. 1–148 (druhého číslování): Pars II.–V. Extractus quorundam memorabilium de Regia Urbe Zatecensi

pag. 167–194: [Samuel Nymburský, Paměti litoměřické 1620 až 1652]

pag. 195–206: [Anonymi De sectis religiosis recentioribus] brevis Relatio

Literatura: M. Tošnerová za spolupráce B. Roedla (ed.), Paměti města Žatce (1527–1609). Žatec 1996.

B. Ryba, Soupis rukopisů Strahovské knihovny Památníku národního písemnictví v Praze IV. Strahovské rukopisy DH–DK (čís. 1822–2425), Praha 1970, s. 56–57, č. 1884.

S. Sudík, Annalen der Stadt Saaz (1527–1725). Saazer Zeitung 1913–1914, s. 1–108.

T. I. Zahradník, Samuele Nymburského „Paměti Litoměřické, SHK 1, 1900, s. 22–27.

140.

Autor:

Název: Chronik

Datace: XIXⁱⁿ.

Popis: papír, 140 pp., 32, 5x21 cm, volné složky v papírovém dvojlistu zdobeném kresbou erbu města

Místo uložení: Louny, Státní okresní archiv, fond AM Žatce, sign. CH 5

Poznámka: Další dva shodné opisy z druhé poloviny 19. století jsou uloženy pod stejnou současnou signaturou, mají odlišné pouze staré signatury: Inv. Nr 2367 a Nr 1934.

Obsah: pag. 1–28: Ursprung und Geschichte der königlichen Stadt Saaz in Böhmen

pag. 29–137: Anmerkungen einige Begebenheiten ... (1527–1815)

Literatura: A. Seifert, Geschichte der königlichen Stadt Saaz von den ältesten Zeiten bis in die Gegenwart. Saaz 1894.

SOUPIS VYDANÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

Vydané prameny*

Aeneae Silvii Historia Bohemica – Enea Silvo Historie česká. Vydali a přeložili Dana MARTÍNKOVÁ, Alena HADRAVOVÁ a Jiří MATL. Úvod František ŠMAHEL. Praha 1998.

Aeneas Silvius Piccolomini Historia Bohemica. Hg. von Joseph HEJNIC und Hans ROTHE. I. Historisch-kritische Ausgabe des lateinischen Textes. Besorgt von Joseph HEJNIC, mit einer deutschen Übersetzung von Eugen UDOLPH. Böhlau Verlag. Köln – Weimar – Wien 2005.

BARTOŠ František Michálek, Ze zápisků podkrkonošského faráře z doby bělohorské bouře. LF 93, 1970, s. 54–59.

Bartoškova kronika. K vydání připravil, poznámkami a průvodní studií opatřil Petr ZEMEK. Vydalo Muzeum J. A. Komenského v Uherském Brodě 2004.

BERGER Tilman, MALÝ Tomáš, Historia chrudimská ... sepsaná ode mne Josefa Ceregettiho. Chrudim 2005.

BLÁHOVÁ Marie, Kroniky doby Karla IV. Praha 1987.

BOČKOVÁ Hana – MATL Jiří, Nathanaél Vodňanský z Uračova Theatrum mundi minoris. Praha 2001.

BOHATCOVÁ Miriam, Obecné dobré podle Melantricha a Veleslavínů. Studie k završení knižní tvorby Mistra Daniela Adama z Veleslavína † 18. 10. 1599. Praha 2005.

BOROVÝ Kliment, Jednání a dopisy konsistoře katolické a utrakvistické I. Akta konsistoře utrakvistické. Praha 1868. II. Akta konsistoře katolické. Praha 1869.

BRETHOLZ Bertold, Cosmae Pragensis Chronica Boemorum. MGH, Nova series II, Berlin 1923.

BRUSCHIUS Caspar, Gründliche Beschreibung des Fichtel-Bergs. Wittenberg 1542.

CORDES Gerhard, Die Goslauer Chronik des Hans Geismar. Goslau 1954.

ČELAKOVSKÝ Jaromír, Codex iuris municipalis regni Bohemiae II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225–1419. Praha 1895.

ČELAKOVSKÝ Jaromír – FRIEDRICH Gustav, Codex iuris municipalis regni Bohemiae. Tomus III. Privilegia královských měst venkovských v Království českém z let 1420–1526. Praha 1948.

* Soupis eviduje celé i částečné edice pramenů i staré tisky.

- ČERNÁ Alena M., ČORNEJ Petr, KLOSOVÁ Markéta, Staré letopisy české (Texty nejstarší vrstvy). Prameny dějin českých, nová řada, II. díl, Praha 2003.
- ČERNÝ Jan, Rakovnické paměti 19. století. Zápisky Františka Hovorky. Kronika Ferdinanda Malce. Rakovník 2010.
- D'ELVERT Christian, Chronik der königlichen Stadt Iglau (1402–1617) vom Iglauer Stadtschreiber Martin Leopold von Löwenthal. Quellen-Schriften zur Geschichte Mährens und Österr. Schlesiens. 1. Sektion: Chroniken u. dgl. Mährische und schlesische Chroniken. Theil 1. Brünn 1861.
- DUDÍK Béda, Chronik der Deutschorden-Priester-Kommende zu Eger v. J. 1580. MGVDDB 9, 1871, s. 65–78.
- DVORSKÝ František, Sixt z Ottersdorfu, Diarium sněmu roku 1575. In: Sněmy české IV. Praha 1886, s. 318–392.
- DVORSKÝ Jiří, Pražské paměti Jan Piláta Rakovnického z Jenštejna z let 1575–1605, PSH 7, 1972, s. 161–172.
- EBELOVÁ Ivana – PANÁČEK Jaroslav – GAJDOŠÍK Petr, Pamětní kniha České Lípy 1461–1722. Libri civitatis I. Ústí nad Labem 2005.
- ECKBERGER Johan Alexius, Charakteristische Bieträge zur Kenntnis der Hauptstadt und Gränzfestung Olmütz. Příspěvky k charakteristice a poznání hlavního města a hraniční pevnosti Olomouce. Připravili: Milena KROBOVÁ – Libuše SPÁČILOVÁ – Vladimír SPÁČIL. Olomouc 1998.
- EMLER Josef, Paměti Rakovnické od r. 1425–1639. VKČSN 1894.
- ERBEN Karel Jaromír, Bartošova kronika Pražská od l. P. 1524 až do konce l. 1530. Praha 1851.
- Erfurter Chronik des Hans Krafft (1584–1665). Eine Erfurter Chronik aus der Zeit des Dreißigjährigen Krieges. Hrsg. von Hans MEDICK in Zusammenarbeit mit Andreas BÄHRUND. Jena 2003.
- FEJTOVÁ Olga, Veleslavínův Kalendář historický z majetku pražského rodu Dvorských z Gryfí Hory. Miscellanea Oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny ČR 15, 1998, s. 97–124.
- FIDLEROVÁ Alena, Jan Klatovský, Fundací aneb Založení i vystavění města Klatov. Literárněhistorický rozbor a edice. Diplomová práce. Katedra české literatury a literární vědy Filosofická fakulta UK Praha. Praha 2000.
- FIALA Zdeněk, Zbraslavská kronika. Praha 1975.

- FLAJŠHANS Václav, Václava Hájka z Libočan Kronika česká. Podle originálu z r. 1541. I. Úvod 644–904. Praha 1918. II. Zánik pohanství 905–1100. Praha 1923. III. Čechy vévodské 1101–1253. Praha 1929. IV. Čechy královské 1254–1347. Praha 1933.
- FRIED Jan, Paměti Filipa Ignatia Dremsy, městského hlásného v Pelhřimově. Vlastivědný sborník českého jihovýchodu I–III, 1920–23.
- FRIEDRICH Gustav, Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I. Praha 1904–1907.
- GARKISCH Miloš – TOŠNEROVÁ Marie, Josef Antonín Seydl, Kronika královského města Berouna. Praha 2003.
- GÖRNER Karl, Eine handschriftliche Chronik von Komotau. MVGDB 23, 1885, s. 246–264.
- GRADL Heinrich, Die Chroniken der Stadt Eger. Deutsche Chroniken aus Böhmen. Band III. Prag 1884.
- HAAS Antonín, Codex iuris municipalis regni Bohemiae. Tomus IV. Privilegia nekrálovských měst českých z let 1232–1452. Praha 1954.
- HÁJEK Z LIBOČAN Václav, Kronika česká. Praha 1541.
- HEJNIC Josef, Paměti Jiřího Hanuše Velimského a humanisté doby rudolfínské v Kostelci nad Labem. Knihy a dějiny 6, č. 1–2, 1999, s. 1–35.
- HÖFLER Carl, Chronicon Procopii notarii Novae civitatis Pragensis. In: Geschichtsschreiber der hussitischen Bewegung in Böhmen. FRA Scriptorum II/1, Wien 1856, s. 67–78.
- Chomutovská divadelní hra z roku 1594. Dramatický obraz náboženských, politických a národnostních rozporů v předbělohorské stavovské společnosti. Překlad Jaroslav PÁNEK – POLÍVKA Miloslav – WARTA Karin. In: Comotovia 2002. Sborník příspěvků z konference věnované výročí 750 let první písemné zmínky o existenci Chomutova (1252–2002). Ústí nad Labem 2003, s. 31–78.
- JANÁČEK Josef, Pavel Skála ze Zhoře, Historie česká. Od defenestrace k Bílé hoře. Praha 1984.
- JANÁČEK Josef, Sixt z Ottersdorfu, O pokoření stavu městského léta 1547. Praha 1950.
- JIREČEK Josef, Paměti nejvyššího kancléře království českého Viléma hraběte Slavaty I–II, Praha 1866–1868.
- JIREČEK Josef, Práva městská Království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich sumou od M. Pavla Krystyana z Koldína vydaná. Praha 1876.

KAMPER Zdeněk, Kronika mladoboleslavská od Mistra Jiřího Kezelia Bydžovského sepsaná. Mladá Boleslav 1935.

KEGLER Vojtěch, Paměti Vojtěcha Keglera, aneb Některé notata královského horního a svobodného města Hory Kutné sepsaná od Vojtěcha Keglera. Kutná Hora 2009.

KILIÁN Jan, Mělnická kronika Jana Josefa Albrechta ze sklonku baroka. Mělník 2005.

KLIMESCH Matthäus, Norbert Heermann's Rosenbergische Chronik. Prag 1897.

KOCH Herbert, Die älteste Chronik der Stadt Jena (1532–1546). Jena 1937.

KOLÁR Jaroslav, Marek Bydžovský z Florentina, Svět za tři českých králů. Praha 1987.

KOLÁR Jaroslav, Mezi kronikářstvím a zábavnou prózou (Třeboňské paměti Vavřince Benedikta Mecera). Strahovská knihovna 4, 1969, s. 111–151.

KOLÁR Jaroslav, „Pamětná knížka“ Jana Rakovnického z let 1575–1605 a české paměti 16.–17. století. LF 90, 1967, s. 394–403.

KORÁB Julius, Hruška Martin, Kniha pamětní královského krajského města Plzně od roku 775 až 1870. Plzeň 1883.

KOSINA Antonín, Zlomek Paměti Slánských z r. 1643–1645 od hr. Martinického úředníka. Výroční zpráva c.k. vyššího gymnasia v Hradci Králové 1883.

KOTYZA Oldřich, Letopisné záznamy pražské rodiny Turnarů z let 1581–1588 v petrohradském exempláři Koldínova zákoníku. Porta Bohemica 4, 2007, s. 131–145.

KOVÁŘ Daniel, Tragédie Ondřeje Puklice. Budějovický purkmistr a jeho zavraždění 25. května 1467. České Budějovice 2007.

KOVÁŘ Matěj, Pavel Mikšovic a jeho kronika lounská. SHK 1–16, 1900–1915.

KRAUS Z KRAUSENTHALU Martin, Knížka obsahující stav městský, kterak by v trvanlivé podstatě zachován býti mohl, co k němu přináleží i jakým způsobem zase k zkáze a zahynutí přichází. Praha 1602.

KUBÍKOVÁ Anna, Rožmberské kroniky Krátký a summovní výtah od Václava Březana. České Budějovice 2005.

LEMINGER Emanuel, Kronikářské zápisy ve starém kalendáři. Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 1, 1923, s. 44–52.

LEMINGER Otakar, Paměti Ondřeje Křivoláčka? Památky archeologické a místopisné 19, 1900, s. 267–278.

LEMINGER Otakar, Paměti Václava a Karla Ferdinanda Kubína a jejich poměr k pamětem Mikuláše Dačického z Heslova. Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 3, 1927, s. 101–132.

- LÚŽEK Bořivoj, Letopisy města Luna. Praha 1970.
- MAREŠ František, Kronika budějovská, VKČSN 1920.
- MAREŠ František, Prokopa písaře novoměstského česká Ars dictandi. Praha 1900.
- MARTÍNEK Josef – MARTÍNKOVÁ Dana, Bohuslai Hassensteinii a Lobkovitz Epistulae. In: Epistulae de re publica scriptae. Leipzig 1969, s. 1–66.
- MARTÍNKOVÁ Lenka, Paměti pelhřimovských měšťanů z přelomu 18. a 19. století. Filip Ignác Dremsa a Antonín Štěpán. Pelhřimov 2005.
- MAUR Eduard – Štorek Václav, K demografii české šlechty v 16. století. (Hynek Krabice z Weitmile a jeho pět manželek). Historická demografie 26, 2002, s. 5–27.
- MENČÍK Ferdinand, Řehoře Smrčky Letopisy města Soběslavě. Musejní sborník 4, 1901, s. 21–71.
- MIKULEC Jiří (s úvodem Josefa JANÁČKA), Mikuláš Dačický z Heslova, Paměti. Praha 1996.
- MILTNER Jan Bohuslav, Paměti Volyňské (1617–1647) Bartoloměje Prokopa. Památky archeologické a místopisné 13, 1885, s. 49–64, 163–170, 255–262, 315–320.
- OKÁL Miloslav, Martini Rakovský a Rakov Opera omnia. Bratislava 1974.
- PALACKÝ František, Dávní práva i rozepře nového a starého měst Pražských. (Ze starého rukopisu biblioteky Děčínské). ČČM 10, 1836, s. 299–322.
- PALACKÝ František, Výpisy z pamětí p. Mikuláše Dačického z Heslova. ČČM 1–3, 1827–1929.
- PÁNEK Jaroslav, Jan Zajíc z Házmburka, Paměti českého šlechtice z poloviny 16. století. („Sarmacie“ Jana Zajíce z Házmburka.) FHB 14, 1990, s. 17–98.
- PÁNEK Jaroslav, Pamětní záznamy utrakvistického faráře z let 1591–1592 – svědectví o každodennosti předbělohorského maloměsta. FHB 15, 1991, s. 91–100.
- PÁNEK Jaroslav, Sarmacia aneb zpověď českého aristokrata. Praha 2007.
- PÁNEK Jaroslav, Václav Březan, Životy posledních Rožmberků. Praha 1985.
- PAPROCKÝ z Hlohol Bartoloměj, Diadochus V. Praha 1602.
- PAUDLER Adolf, Pastor Schlegels Chronik von Bensen. Benešov nad Ploučnicí 1887.
- PETERS Josef, Václav Kněžoveský a jeho paměti. Slánský obzor – Ročenka musejního spolku ve Slaném 6, 1898, s. 13–56.
- PETRŮ Eduard – PRAŽÁK Emil, Mikuláš Dačický z Heslova, Prostopravda – Paměti. Praha 1955.
- PLETZER Karel, Českobudějovický písař Jan Petřík z Benešova. (Příspěvek k dějinám české literatury 16. století). JSH 28, 1959, s. 17–24, 40–47.

- POLIŠENSKÝ Josef, *Kniha o bolesti a smutku. Výbor z moravských kronik XVII. století*. Praha 1948.
- PRAŽÁK Emil, Mikuláš Dačický z Heslova, *Paměti*. Praha 1975.
- PRUCEK Josef, *Josef Leimetzner – Leitmetzerova olomoucká kronika z let 1778–1829*. Olomouc 2001.
- RENNER Jan, *Nejstarší kronika král. města Rakovníka 1425–1800*. Praha s. d.
- REZEK Antonín, Jan František Beckovský, *Poselkyně starých příběhů českých II*. Praha 1879–1880.
- REZEK Antonín, *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova I–II*. Praha 1878 a 1880.
- RYBA Bohumil, Pavel Stránský *O státě českém*. Praha 1946.
- SEDLÁČEK August, *Dvoje rodinné paměti, Památky archeologické a místopisné 9, 1871–1873, s. 893–895*.
- SEDLÁČEK August, *Paměti Jiříka Tesáka Mošovského a jeho syna. ČČM 83, 1909, s. 57–68*.
- SEELIG Dorothea, *Chronik von St. Joachimsthal von 1515 bis 1835. S. I. 2004*.
- SCHLESINGER Ludwig, *Die Chronik der Stadt Elbogen (1471–1504). Deutsche Chroniken aus Böhmen. Band I, Prag 1879*.
- SCHLESINGER Ludwig, *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau (1484–1601). Deutsche Chroniken aus Böhmen. Band II, Prag 1881*.
- SCHULZ Václav, *Dvě kroniky jesuitské koleje v Litoměřicích z let 1629–1662. VKČSN 1900*.
- SCHULZ Václav, *Příspěvky k dějinám moru v zemích českých z let 1531–1746*. Praha 1901.
- SIEGL Karl, *Die Joachimsthaler Chronik von 1516–1617 mit einer Lebensgeschichte des Johannes Mathesius als Einleitung. (Mit einem Bildnis des Johannes Mathesius.) Schlackenwerth 1923*.
- SEDLÁČEK August, *Paměti Jiříka Tesáka Mošovského a jeho syna. ČČM 83, 1909, s. 57–68*.
- SMETANA Jan, *Benešovský letopis pastora Schlegela a jeho první pokračovatelé. Ústecký sborník historický 1, 1966, s. 97–119*.
- SMETANA Jan, *Nejstarší kronikářské záznamy litoměřických radních písařů. Vlastivědný sborník Litoměřicko 14, 1978, s. 119–142*.
- SOPKO Julius, *Kroniky stredověkého Slovenska. Stredověké Slovensko očami kráľovských a mestských kronikárov. Budmerice 1995*.

- SPÁČILOVÁ Libuše, Chronik der Olmützer Bürgerfamilie Hobel (1530–1629). Ein Beitrag zur Geschichte des Frühneuhochdeutschen in Olmütz. Olomouc 2005.
- STICH Alexandr – LUNGA Radek, Jan Kořínek, Staré paměti kutnohorské. Praha 2000.
- STRNAD Josef, M. Šimona Plachého z Třebnice Paměti plzeňské. Plzeň 1883.
- SVOBODOVÁ Milada, Paměti obyvatel Menšího Města pražského z let 1581–1628 ve Veleslavínově Kalendáři historickém. Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků 7, 1990, s. 75–105.
- ŠIMÁK Josef Vítězslav, Kronika Bartoše písaře. VČAVU 12, 1903, s. 241–257, 333–343, 463–484, 551–576, 645–671.
- ŠIMÁK Josef Vítězslav, Paměti Václava Antonína Meissnera, souseda turnovského z let 1538–1744. Od Ještěda k Troskám 1, 1922–23, s. 174–182, 214–221.
- ŠIMÁK Josef Vítězslav, Prameny dějin českých VI. Praha 1907.
- ŠIMÁK Josef Vítězslav, „Rozličné paměti“ Ant. Fr. Ederera, souseda turnovského z let 1753–1807. Od Ještěda k Troskám 2, 1923–1924, s. 119–124.
- ŠIMÁK Josef Vítězslav, Vodňanští z Uračova a jejich zápisky. ČČM 68, 1894, s. 135–146, 274–285.
- ŠTINDL Martin, Velká Mezeříč Františka Ignáce Konteka 1401–1723. Městská kronika barokní Moravy. Tišnov 2004.
- ŠŮLA Jaroslav, Kronikářské záznamy v jaroměřském kopiáři ze XVI. století (Příspěvek k městskému dějepisectví). In: Minulostí Jaroměře. Městský národní výbor v Jaroměři a Muzeum Podkrkonoší v Trutnově 1968, s. 54–63.
- ŠVÁB Miloslav, Krátká kronika staré Plzně. Plzeň 1988.
- TEIGE Josef, Sixt z Ottersdorfu, Knihy památné o nepokojných letech 1546 a 1547. Praha 1918.
- TIEFTRUNK Karel, Pavel Skála ze Zhoře, Historie česká od r. 1602 do r. 1623. Praha 1865–1866.
- TICHÁ Zdenka, Kroniky válečných dob. Praha 1975.
- TOŠNEROVÁ Marie za spolupráce Bohumíra ROEDLA, Paměti města Žatce 1527–1609. Žatec 1996.
- TOŠNEROVÁ Marie, Rodinné zápisy Paula Jonase von Lilgenau 1582–1591. Studie o rukopisech 33, 2000, s. 105–113.

TOŠNEROVÁ Marie, Tobiáš Adalbert Vodňanský a jeho pokračování Hájkovy kroniky. In. *Inter laurum et olivam. AUC – Philosophica et historica* 1–2. Z pomocných věd historických 16, 2002, s. 469–484.

TRUHLÁŘ Josef, *Listář Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic z Lobkovic*. Praha 1893.

URBAN Jan, *Hornická postila s krátkou jáchymovskou kronikou*. Norimberk 1564. Praha 1981.

URBAN Jan, *Pokračovatelé Mathesiovi, Hornická postila. Kronika císařského svobodného horního města Jáchymova, které se dříve nazývalo Conradsgrün*. 1564–1617. Praha 1984.

VÁVRA Josef, *Píseň o vyplundrování Berouna*. ČČM 64, 1890, s. 284–292.

VOGELTANZ Jan, *František Václav Felš, Letopis 1723–1756*. Praha 2011.

VOREL Petr, *Dějiny evropského světa 1453–1576. Historický obraz počátku raného novověku v pojetí Daniela Adama z Veleslavína*. Praha 2008.

WIECHOWSKY Anton, *Aufzeichnungen des Pfarrers Valentin Frumald in Dobern. Entnommen den zwei ältesten Kirchenmatrik der Pfarrei Dobern betreffend die Jahre 1585–1614*. MNEC 34, 1911, s. 6–113.

WOLKAN Rudolf, *Eine unbekannte Chronik von Joachimsthal*. *Erzgebirgische Zeitung* 11, 1890, s. 11–13, 37–39, 84–86, 222–224.

ZAHRADNÍK Isidor Theodor, *Samuele Nymburského „Paměti Litoměřické“*, SHK 1, 1900, s. 22–27.

ZYLINSKIJ Bohdan, *Letopis měšťana Nového Města pražského z let 1492 až 1539*. PSH 17, 1984, s. 52–89.

ZYVALDA Jindřich Václav, *Deym Kouřima města někdy čtverou vůni ze sebe vydávající*. Praha 1659.

Literatura

ALTHOFF Gerd, *Inszenierte Herrschaft. Geschichtsschreibung und politisches Handeln im Mittelalter*. Münster 2003.

BACZKOWSKI Krzysztof, *Renaissance – Einflüsse auf die polnische Historiographie am Ende des 15. und in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts*. In: *Historiographie in Polen und in der Schweiz*. Hg. von Krzysztof BACZKOWSKI, Krakau, und Christian SIMON, Basel – Krakov 1994, s. 29–40.

- BACHMANN Adolf, Beiträge zur Kunde böhmischen Geschichtsquellen des XIV. und XV. Jahrhunderts. MVGD 35, 1896, s. 209–222.
- BAREŠOVÁ Jana – DOLEŽAL Daniel – SMOLOVÁ Věra – SOKOLTOVÁ Františka, Kroniky a kronikářství v okrese Příbram. SSH 30–33, 2004–2007, s. 177–203.
- BARTOŠ František Michálek, Soupis rukopisů Národního musea v Praze I–II. Praha 1926–1927.
- BAŠTECKÁ Lydia – LOKVENCOVÁ Šárka, Soupis obecních kronik z okresu Náchod. Stopami dějin Náchodska 7, 2001, s. 249–301.
- BĚLOHLÁVEK Miroslav, Nejstarší plzeňská kronika. MZČK 12, 1975, s. 141–152.
- BĚLOHLÁVEK Miroslav, Plzeň a její dějepisci. Plzeň 1959.
- BENEŠ Zdeněk, Akta aneb Knihy památné čili historie Sixta z Ottersdorfu (Studie o genezi jednoho historického textu). ČČH 90, 1992, s. 188–203.
- BENEŠ Zdeněk, Hájkova Kronika česká a české historické myšlení. Studia comeniana et historica 29, 1999, č. 62, s. 46–60.
- BENEŠ Zdeněk, Historický text a historická kultura. Praha 1995.
- BENEŠ Zdeněk, Historický text a historická skutečnost. Studie o principech českého humanistického dějepisectví. Praha 1993.
- BENEŠ Zdeněk, Das humanistische Bild der Landesgeschichte (Tschechen und Germanen an den Grenzen des Imperium Romanorum). In: Später Humanismus in der Krone Böhmens 1570–1620. Hg. von Hans-Bernd HARDER. Dresden 1997, s. 111–120.
- BENEŠ Zdeněk, K některým metodologickým problémům české předbělohorské historiografie. In: Problémy dějin české předbělohorské historiografie. AUC – Philosophica et historica 5, 1982, s. 9–24.
- BIDLO Jaroslav, První a druhé vydání Veleslavínova Kalendáře historického. ČSPSČ 3, 1895, s. 25–28.
- BIENERT Karl J. (ed.), Hans Kriesches Chronik der Stadt Böhmische Leipa. Rukopis v SOKA Česká Lípa, fond Sběrka rukopisů 3/2.
- BISTRICKÝ Jan – BOHÁČEK Miroslav – ČÁDA František, Seznam rukopisů Metropolitní kapituly v Olomouci. In: Státní archiv v Opavě. Průvodce po archivních fondech 3. Pobočka v Olomouci. Praha 1961
- BLÁHOVÁ Marie, Česká historiografie v husitské revoluci. In: Husitství – Reformace – Renaissance II. Praha 1994, s. 439–448.

- BLÁHOVÁ Marie, Funkce středověké historiografie se zřetelem k českým zemím. In: Česká beseda o německých i českých kronikách, pamětech a dalších vyprávěcích pramenech. Praha 2006, s. 9–24.
- BLÁHOVÁ Marie, Klasifikace předhusitských narativních pramenů české provenience. In: 200 let PVH. Praha 1988, s. 165–200.
- BLÁHOVÁ Marie, Nové Město pražské ve středověké historiografii. Documenta Pragensia 17, 1998, s. 123–133.
- BLÁHOVÁ Marie, Stadt, Bürgertum und Städtewesen im Spiegel der Geschichtsschreibung. In: Städtische Geschichtsschreibung im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit. Hg. von Peter JOHANEK. Böhlau Verlag. Köln – Weimar – Köln 2000, s. 233–246.
- BLÁHOVÁ Marie, Staročeská kronika tak řečeného Dalimila v kontextu středověké historiografie latinského kulturního okruhu a její pramenná hodnota. Praha 1995.
- BOBKOVÁ Lenka, Pozdně humanistická společnost v Ústí nad Labem na počátku 17. století. In: Česká města 16.–18. století, Uspořádal Jaroslav PÁNEK. Historický ústav ČSAV, Praha 1991, s. 253–262.
- BOBKOVÁ Lenka, Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirně v letech 1621–1639. Praha 1999.
- BOCK Jiří, Historický a hospodářsko-správní vývoj Trutnova do roku 1620. SAP 55/2, 2005, 314–378.
- BODMER Jean-Pierre, Die französische Historiographie des Spätmittelalters und die Franken. Ein Beitrag zur Kenntnis des französischen Geschichtsdenkens. Archiv für Forschung der Kulturgeschichte 45/1, 1963, s. 91–118.
- BOHATCOVÁ Miriam a kol., Česká kniha v proměnách staletí. Praha 1990.
- BOHATCOVÁ Miriam, Předmluva v českých humanistických tiscích. In: Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory. Ed. František ŠMAHEL, Praha 1970, s. 83–105.
- BOHATCOVÁ Miriam, Die Rahmenkompositionen in den tschechischen Drucken der Rudolphinischen Zeit. In: Später Humanismus in der Krone Böhmens 1570–1620, 1570–1620. Hg. von Hans-Bernd HARDER. Dresden 1997, s. 181–193.
- BOLDAN Kamil, Bohemikální iluminované rukopisy knihovny cisterciáckého kláštera v Oseku z pohledu kodikologického. Miscellanea Oddělení rukopisů a starých tisků 16, 1999–2000, s. 52–92.

- BOLDAN Kamil – URBÁNKOVÁ Emma, Rekonstrukce knihovny Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic. Katalog inkunábulí roudnické lobkovické knihovny. Praha 2009.
- BRANDSTÄDTER Iwan, Quellenkundliches zur Geschichte Nordböhmens mit besonderen Berücksichtigung der Geschichte der Stadt Böhmisch Leipa. MNEC 60, 1937, s. 76–83.
- BRÄUER Helmut, Stadtchronistik und städtische Gesellschaft. Über die Widerspiegelung sozialer Strukturen in der obersächsisch-lausitzischen Stadtchronistik der frühen Neuzeit. Leipzig 2009.
- BRODSKÝ Pavel, Katalog iluminovaných rukopisů Knihovny Národního muzea v Praze. Praha 2000.
- BUCK August, Der Primat der Stadt in der italienischen Geschichte des Mittelalters und der Renaissance. In: August Buck, Studien zu Humanismus und Renaissance. Gesammelte Aufsätze aus den Jahren 1981–1990. Wiesbaden 1991, s. 395–408.
- BUCK August, Studien zu Humanismus und Renaissance. Gesammelte Aufsätze aus den Jahren 1981–1990. Wiesbaden 1991.
- BURACHOVIČ Stanislav, Karlovy Vary a jejich vlastivědné písemnictví. Karlovy Vary 2000.
- BURACHOVIČ Stanislav, Dr. Venceslaus Payer a jeho pojednání o Karlových Varech z roku 1522. Sborník Chebského muzea 2002, s. 168–171.
- BUCHNER Rudolf, Geschichtsbild und Reichsbegriff Hermanns von Reichenau. Archiv für Forschung der Kulturgeschichte 42/1, 1960, s. 37–60.
- BŮŽEK Václav – KELLER Katrin – KOWALSKÁ Eva – PÁLFFY Géza, Společnost zemí habsburské monarchie 1526–1740 v české, maďarské, rakouské a slovenské historické vědě posledního desetiletí. ČČH 104, 2006, s. 485–526.
- BŮŽEK Václav, Renesanční domácnost soběslavského primátora Řehoře Smrčky ze Sabinova. Tábořský archiv 3, 1991, s. 37–39.
- CAIS Petr, Odeslaná korespondence města Jáchymova: sonda do písemných kontaktů krušnohorského horního města v polovině 16. století. Západočeské archivy 2010, s. 81–90.
- CIGLEROVÁ Jana, Historik Jan Florián Hammerschmidt a jeho práce s prameny (na příkladu díla *Prodromus gloriae Pragenae*). Diplomová práce. Historický ústav Filsofické fakulty UK Praha 2009.

- CIKHART Roman, K rodopisu Soběslavska. Staré i nové zvěsti ze Soběslavi a okolí. Soběslav 1908, s. 115–116.
- CIKHART Roman, Nadání soběslavské školy. JSH 22, 1953, s. 69–70.
- CLEMEN Otto, Zur Mathesius – Bibliographie. MVGDB 58, 1920, s. 105–106.
- CORETH Anna, Österreichische Geschichtsschreibung in der Barockzeit. Wien 1950.
- CTIBOROVÁ Miroslava, Korespondence mezi purkmistrem a radou města Českých Budějovic a purkmistrem a radou města Soběslavi. Tábořský archiv 11, 2002, s. 147–154.
- CURTIUS Ernst Robert, Evropská literatura a latinský středověk. Praha 1998.
- CZOK Karl, Chronistik und innerstädtische Bewegungen im 16. Jahrhundert. In: Städtische Geschichtsschreibung im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit. Hg. von Peter JOHANEK. Böhlau Verlag. Köln – Weimar – Köln 2000, s. 291–300.
- ČAMJARYCKI Vjačaslau, Belaruskija letapisy i chroniki. Minsk 1997.
- ČAPEK Jan Bedřich, Vývoj české literární renesance a Jan Blahoslav. AUC – Philosophica 2–4, Slavia Pragensia XIV, Praha 1972, s. 167–183.
- ČECH Jaroslav, Poznámky a doplňky k Nejstarší kronice královského města Rakovníka 1425–1800. Věstník Musejního spolku královského města Rakovníka 38, 2000, s. 80–86.
- ČECHURA Jaroslav, Úřední knihy kláštera v Sedlci z období počátku 15. až konce 16. století. ČNM 12, 1983, s. 114–130.
- ČERNÝ Jan, Jan Renner (1869–1959). Život a dílo rakovnického archiváře, muzejníka a učitele. Rakovník 1999.
- ČESKÁ beseda o německých i českých kronikách, pamětech a dalších vyprávěcích pramenech. Red. Hana PÁTKOVÁ, Praha 2006.
- Česká města v 16. –18. století. Uspořádal Jaroslav PÁNEK. Historický ústav ČSAV, Praha 1991.
- ČORNEJ Petr, Rozhled, názory a postoje husitské inteligence v zrcadle dějepisectví v 15. století. Praha 1986.
- ČORNEJ Petr, Staré letopisy české ve vývoji pozdně středověké historiografie. In: Problémy dějin historiografie IV, AUC – Philosophica et historica 1, 1988, s. 33–59.
- ČORNEJ Petr, Tajemství českých kronik. Cesta ke kořenům husitské tradice. Praha – Litomyšl 2003.
- DAVID Milan, Svědectví o době předbělohorské v kázáních Mikuláše Krupěhorského. Výběr 35, 1996, s. 30–35.

- DAVID Zdeněk V., Celistvost církve pod obojí a otázka novoutraktivismu. ČČH 4, 2003, s. 882–909.
- D'ELVERT Christian, Mährische und schlesische Chroniken, Brno 1861.
- Dějiny města Litoměřic. Sestavili Oldřich KOTYZA, Jan SMETANA a Jindřich TOMAS s kolektivem autorů. Litoměřice 1997.
- Dějiny české literatury I. Starší česká literatura. Jaroslav HRABÁK a kol. Praha 1959.
- DELUMEAU Jean, Strach na západě ve 14.–18. století I–II. Praha 1997–1999.
- Diffusion des Humanismus. Studien zur nationalen Geschichtsschreibung europäischer Humanisten. Hg. von Johannes HELMRATH, Ulrich MUHLACK und Gerrit WALTHER. Wallstein Verlag. Göttingen 2002.
- DOBIÁŠ Josef, Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí I–V. Praha 1927–1970.
- DOERR Adolf, Der Adel der böhmischen Kronländer. Prag 1900.
- DOKOUPIL Vladislav, Soupis rukopisů knihovny augustiniánů na Starém Brně. Praha 1957.
- DOKOUPIL Vladislav, Soupis rukopisů benediktinů v Rajhradě. Brno 1966.
- DOKOUPIL Vladislav – BAR Přemysl, Soupis rukopisů piaristické koleje v Mikulově uložených v Moravské zemské knihovně. Studie o rukopisech 40, 2010, s. 225–272
- DOKOUPIL Vladislav – PAVELKOVÁ Jindra, Katalog rukopisů a prvotisků knihovny Biskupského alumnátu v Brně. Brno 2011.
- DONEK Eduard, Pisatelé pamětí a kronik litoměřických v století XVI.–XVIII. Časopis musejního spolku v Litoměřicích 1, 1929, s. 9–13.
- DRTINOVÁ Svatava – GARKISCH Miloš, Kroniky a kronikářství v okrese Beroun. I. SSH 20, 1994, s. 104–124; II. 21, 1995, s. 127–167.
- DŘÍMAL Jaroslav, Kroniky a pamětní knihy městských písařů brněnských v době předbělohorské. Brno v minulosti a dnes 2, 1960, s. 85–99; 3, 1961, s. 93–108.
- DÜLMEN van Richard, Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století). Praha 1999.
- DURAS Josef, Medizinisch-topographische Beschreibung der königl. Kreisstadt Rakonitz und des unterthänigen Marktes Senomat. Prag 1838.
- DURDÍK Tomáš, Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha 2000.
- DVOŘÁK Max, Proces Jiřího z Lobkovic. ČČH 2, 1896, s. 272–292.
- ŘURČANSKÝ Marek, Kolektivní paměť měst? Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526–1740). Opera historica 11, 2006, s. 375–388.

- EIS Gustav, Johann Augustin Tichtenbaum, ein Aussiger Dichter aus der Zeit vor dem dreissigjährigen Kriege. Beiträge zur Heimatkunde des Aussig–Karlitzer Bezirkes 13, 1933. EKRT Miroslav, Komparace lounských kronik jako pramene k poznání dějin města v 16.–18. století. Diplomová práce na Pedagogické fakultě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem 1992.
- EKRT Miroslav, Srovnání lounských kronik ze 16. a 18. století. In: Mostecko, Litvínovsko, Lounsko, Žatecko v historických studiích. Sborník učitelských prací z kurzů univerzitních extenzí v Mostě. Most 2002.
- EVANS John Weston Robert, Vznik habsburské monarchie 1550–1700. Praha 2003.
- FALTYSOVÁ Marie, Kroniky v okresním archivu v Litomyšli jako historický pramen. Zprávy z muzeí od Trstenické stezky 11, 1970, s. 54–58.
- FECHTNEROVÁ Anna, Jiří Ferus a Jiří Plachý. In: Pocta Emmě Urbánkové. Spolupracovníci a přátelé k 70. narozeninám. Uspořádal Pavel R. POKORNÝ. Praha 1979, s. 427–457.
- FEJTOVÁ Olga, Die Entwicklung von Leserinteressen der Bürger Prager Neustadt im 17. Jahrhundert auf Grund der Nachlassinventare. Acta Comeniana 14, 2000, s. 99–132.
- FEJTOVÁ Olga, Lounské měšťanské knihovny v době předbělohorské. Sborník Okresního archivu v Lounech 4, 1991, s. 3–23.
- FEJTOVÁ Olga, Měšťanské elity na Novém Městě pražském v 17. století a knižní kultura. Documenta Pragensia 22, 2004, s. 159–175.
- FEJTOVÁ Olga – PEŠEK Jiří, Měšťanský čtenář a české kroniky v Praze raného novověku. Opera romanica 4, 2003, s. 183–196.
- FELLER Richard – BONJOUR Edgar, Geschichtsschreibung der Schweiz. Vom Spätmittelalter zur Neuzeit. Basel 1979.
- FERSTL Roman, Vliv Hájkovy kroniky na dílo Jana Floriana Hammerschmieda. Marginalia Historica 2, 1998, s. 99–114.
- FIALA Jan, Odkud pocházel Ondřej Křivoláček, zakladatel rodiny Dačických z Heslova. Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 11, 1949, s. 41–48.
- FIALA Jan, Rodinná kronika Dačických z Heslova. Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 3, 1927, s. 92–98.
- FIALA Zdeněk, O přípravách ke zpracování přehledu historických vyprávěcích pramenů českých. ČSPS 67, 1959, s. 37–39.
- FLOSS Pavel, K typologii renesančního myšlení. Studia Comeniana et historica 17, 1987, s. 27–39.

- FRANCEK Jindřich – ŠIMEK Tomáš, Hrdelní soudnictví v českých zemích. Soupis pramenů a literatury. Zámorsk – Pardubice 1995.
- GEIS Gerhard, Das geistige Leben in Aussig um 1600. Ein Beitrag zur Geschichte des Humanismus in Böhmen. Aussig 1932.
- Geschichtsbewusstsein und Geschichtsschreibung in der Renaissance. Hg. von August BUCK, Tibor KLANICZAY und S. Katalin NÉMETH. Studia humanitatis. Veröffentlichungen der Arbeitsgruppe für Renaissanceforschung. Budapest 1989.
- Geschichtsdanken und Geschichtsbild in Mittelalter: Ausgewählte Aufsätze und Arbeiten aus den Jahren 1933 bis 1959. Hg. von Walther LAMMERS. Darmstadt 1965.
- Geschichtsschreibung und Geschichtsbewusstsein im späten Mittelalter. Hg. von Hans PATZE. Konstanzer Arbeitskreis zur mittelalterlichen Geschichte. Vorträge und Vorschungen 31. Sigmarinen 1987.
- GINDELY Anton, Dekrety Jednoty bratrské. Praha 1865.
- GLÜCKLICH Julius, O historických dílech Václava Budovce z Budova a jejich poměru k Slavatovi, Skálovi a neznámému dosud diariu lutherána Karla Zikmundova. Praha 1911.
- GÖRNER Karl, Eine Handschrift des Mathäus Meisner. MGVDB 22, 1884, s. 372–378.
- GRABMÜLLER Hans-Jürgen, Die russischen Chroniken des 11.–18. Jahrhunderts im Spiegel der Sowjetforschung (1917–1975). Jahrbuch für Geschichte Osteuropa. Neu Folge. Band 24, 1976, Heft 3, s. 394–416.
- GRADL Heinrich, Deutsche Volksausführungen. Beiträge aus dem Egerlande zur Geschichte des Spiels und Theaters. MGVDB 33, 1895, s. 121–152, 217–241, 315–335.
- GROEBNER Valentin, Das Mittelalter hört nicht auf. Über historisches Erzählen. München 2008.
- HALAS František Xaver, Čeští měšťanští dějepisci třicetileté války. ČMM 98, 1979, s. 137–162.
- HALLA Karel, Papírenská výroba v Chebu. Sborník Chebského muzea 2002, s. 185–203.
- HALLA Karel, Reformace chebského konventu řádu františkánů a příchod observantů. Sborník Chebského muzea 2000, s. 111–119.
- HALLWICH Hermann, Töplitz. Eine deutsch-böhmische Stadtgeschichte. Leipzig 1886.
- HALLWICH Hermann, Zur Geschichte der Stadt Böhmisches Leipa. MGVDB 9, 1871, s. 40–50.

- HAMMEL-KIESOW Rolf, Hansenstädte im Städtelob der frühen Neuzeit. In: Das Bild und die Wahrnehmung im Hansenraum im Mittelalter und in der frühen Neuzeit. Hg. Roman CZAJA. Toruń 2004, s. 19–55.
- HAMMERSTEIN Nother, Geschichte als Arsenal. Geschichtsschreibung im Umfeld deutscher Humanisten. In: Studien zu Humanismus und Renaissance. Gesammelte Aufsätze aus den Jahren 1981–1990. Wiesbaden 1991, s. 19–32.
- HANUŠ Josef, Počátky kritického dějepytu v Čechách. Několik kapitol z dějin českého obrození. ČČH 15, 1909, s. 277–302.
- HANZAL Josef, J. F. Beckovský a jeho dílo. In: Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách. Sborník z konference Památníku národního písemnictví. Praha 1992, s. 99–102.
- HANTSCHEK L., Profesor Anton Paudler. MGVDB 44, 1906, s. 273–276.
- HAUBELT Josef, Dějepisectví Gelasia Dobnera. AUC – Philosophica et historica. Monographia. Praha 1979.
- HAUDEK Johan, Denkschriften in Turmknöpfen von Leitmeritz. MGVDB 49, 1910, s. 355–360.
- HEIMRICH Wenzel, Die Lebensgeschichte unseres Chronisten Hans Kriesche. MNEC 1, 1878, s. 17–20.
- HEJNIC Josef, Dva humanisté v roce 1547. (Jan Šentygar a Bohuslav Hodějovský). Praha 1957.
- HEJNIC Josef, Die Joachimsthaler Lateinschule nach dem Jahre 1620. In: Res Slavica. Festschrift für Hans Rothe zum 65. Geburtstag. Paderborn – München – Wien – Zürich 1994, s. 529–535.
- HEJNIC Josef, Jáchymovská škola v 16. století. Problémy a úkoly. SNM–A 40, 1986, s. 29–40.
- HEJNIC Josef, Městští písaři a jejich literární a kulturní činnost v českých středověkých a raně novověkých městech. In: Městská diplomatika a správa v českých zemích do druhé světové války. AUC – Philosophica et historica 1, 1992, Z pomocných věd historických 10, 1992, s. 31–42.
- HEJNIC Josef – MARTÍNEK Josef, O rozsahu a rozložení naší humanistické literatury. Zprávy Jednoty klasických filologů 7, 1965, s. 93–97.
- HEJNIC Josef – MARTÍNEK Josef, Rukověť humanistického básnictví 1–5. Praha 1966–1982. Dodatky A–Ž. Praha 2011.

- Historiographie in Polen und in der Schweiz. Hg. von Krzysztof BACZKOWSKI, Krakau, und Christian SIMON. Basel – Krakov 1994.
- HLAVÁČEK Ivan, Nástin historiografie města Chebu a Chebska. Sborník Chebského muzea 1997, s. 132–140.
- HLAVÁČEK Ivan, Český kontext jáchymovské knihovny v 16. století. SNM–A 40, 1986, s. 41–50.
- HLAVÁČEK Petr, Humanista Caspar Bruschius a jeho popis Ohře z roku 1542. Památky, příroda, život. Vlastivědný čtvrtletník Chomutovska a Kadaňska 39, 2007, s. 11–16.
- HLAVÁČEK Petr, Kadaň mezi středověkem a novověkem. Deset kapitol z kulturních a náboženských dějin severozápadních Čech. Ústí nad Labem 2005.
- HLAVÁČEK Petr, Matthaeus Meisner (†ca 1600) – rektor městské školy v Chomutově. Etuda k dějinám konfesionalizace česko-saského prostoru. Comotovia 2005. Sborník příspěvků z konference, věnované výročí 400 let vykoupení Chomutova z poddanství (1605–2005), konané 23. listopadu 2005 v Chomutově. Uspořádal Petr Rak, s. 71–78.
- HLAVÁČEK Petr, Historik Heribert Sturm († 1981) a jeho bádání ke kulturním dějinám severozápadních Čech. In: Německá medievistika v českých zemích do roku 1945. Praha 2004, s. 381–392.
- HLOBIL Ivo – PETRŮ Eduard, Humanismus a raná renesance na Moravě. Praha 1992.
- HOBZEK Josef, České dějepisectví doby barokní a osvícenské. Praha 1941.
- HOFFMANN František, České město ve středověku. Praha 1992.
- HOFFMANN František, K systémové analýze středověkých měst. ČČH 88, 1990, s. 252–275.
- HOFFMANN František, Tepelské anály. Studie o rukopisech 27, 1989–1990, s. 95–112.
- HOJDA Zdeněk, Obsazení a obléhání pražských měst Švédy. Sborník z konference konané v Teplicích na podzim roku 2010 (v tisku).
- HOLODŇÁK Petr a kol., Žatec. Historie, kultura, lidé. Praha 2004.
- HORÁKOVÁ Michaela, Ke specifické barokních pamětí. (Nad pamětmi Kocmánkovými a Paroubkovými). In: Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2001, s. 107–115.
- HOSÁK Ladislav, Středověké vyprávěcí prameny k dějinám Moravy do konce 15. století III. In: Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci. Historie 4, 1957, s. 111–136.

- HOSÁK Ladislav, Soupis publikovaných městských kronik (do r. 1848). *Acta regionalia* 1965, s. 91–97.
- HOSTAŠ Karel, Paměť o Klatovech a okolí ze století XVI. a XVII. *Šumavan* 19, 1886, č. 26, s. 303–305.
- HRABÁK Josef, K metodologii studia starší české literatury. Praha 1961.
- HRABÁK Josef, Ze starší české literatury. Praha 1964.
- HRADILOVÁ Marta, Narativní prameny k dějinám města Soběslavi. *Táborský archiv* 11, 2002, s. 191–205.
- Hrdelní soudnictví českých zemí. Sborník příspěvků z konference konané v Pardubicích 21.–22. 9. 1995. Red. Jindřich FRANCEK. Pardubice 1996.
- HREJSA František, Česká konfese, její vznik, podstata a dějiny. Praha 1912.
- HRUBÁ Michaela, Erbovní měšťané – „urozená“ vrstva předbělohorských českých měst? (Životní styl erbovních rodin na příkladu Mrázů z Milešovky v Litoměřicích). In: Kateřina JÍŠOVÁ a kol. (red.), *V komnatách paláců, v ulicích měst. Sborník příspěvků věnovaných Václavu Ledvinkovi k šedesátým narozeninám*. Praha 2007, s. 245–257.
- HRUBÁ Michaela, Měšťanské elity v královských městech severozápadních Čech v předbělohorské době. In: *Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci. Sborník příspěvků z mezinárodního odborného symposia uspořádaného ve dnech 5.–6. října 2001 v Příboře*. Nový Jičín 2002, s. 125–143.
- HRUBÁ Michaela, Možnosti výzkumu měšťanských elit v prostředí královských měst severozápadních Čech. In: *Pražské městské elity středověku a raného novověku – jejich proměny, zázemí a kulturní profil*. Praha 2004, s. 193–210.
- HRUBEŠ Jiří, České a německé letáky o událostech ve Španělsku a Portugalsku roku 1578. *Strahovská knihovna* 4, 1969, s. 271–272.
- HRUBEŠ Jiří, Politické a náboženské rozpory v Evropě v dobové publicistice 1590–1617. Praha 1974.
- HRUBÝ Petr, Bohuslav Felix Hasištejnský z Lobkovic. (Rodinné a majetkové zázemí luteránského předáka v předbělohorských Čechách.) *Ústecký sborník historický* 2000, s. 98–131.
- HRUSCHKA Alois, Zu den Chroniken von Trautenau und Elbogen. *MGVDB* 58, 1920, s. 103–104.
- HRUŠOVSKÝ Igor – KOCKA Ján – PAŽITKA Mikuláš, Humanizmus a renesancia. *Antológia z diel filozofov. S. I.* 2006.

- CHUDKOVÁ Jiřina, Charakteristika jazyka Paměti plzeňských M. Šimona Plachého z Třebnice. In: Kultura, historie a současnost Plzně. Referáty přednesené na konferenci k 700. výročí založení Plzně v sekci literární a jazykové. Plzeň 1996, s. 44–59.
- ISAIASZ Vera – LOTZ-HEUMANN Ute – MOMMERTZ Monika – POHLIG Matthias (edd.), Stadt und Religion in der frühen Neuzeit. Soziale Ordnungen und Religion und Repräsentationen. Frankfurt – New York 2007.
- JANÁČEK Josef, Doba předbělohorská. I. 1526–1547, II. 1547–1620. České dějiny. Praha 1984.
- JANÁČEK Josef, Malé dějiny Prahy. Praha 1983.
- JANÁČEK Josef, Mikuláš Dačický z Heslova. Očitý svědek české renesance. Dějiny a současnost 14, 1992, s. 24–29.
- JANÁČEK Josef, Rudolf II. a jeho doba. Praha 1987.
- JANÁK Jan – HLEDÍKOVÁ Zdena – DOBEŠ Jan, Dějiny správy v českých zemích. Praha 2005.
- JANČÁREK Petr, Města českého Krušnohoří. Ústí nad Labem 1971.
- JANČÁREK Petr, Základní rysy demografického vývoje Jáchymova v předbělohorské době. SNM–A 40, 1986, s. 3–17.
- JÁNSKÝ Jiří, Plzeňský kronikář Šimon Plachý o Jiřím Kopidlanském. Minulostí Západočeského kraje 27, 1991, s. 79–86.
- JIRÁSEK Luděk, Simon Hüttel a náš vztah k pověstem o počátcích města Trutnova. In: Historiografie Trutnovska. Trutnov 2008, s. 87–97.
- JIREČEK Josef, Rukověť k dějinám literatury české do konce XVIII. věku. I–II. Praha 1875 a 1876.
- JISKRA Jaroslav, Těžba stříbrných rud v Jáchymově v 16. století s jáchymovskými osobnostmi a první báňskou školou. Georgius Agricola, Johannes Matehsius, Lazar Ercker. Plzeň 2008.
- JORDÁNKOVÁ Hana – SULITKOVÁ Ludmila, Městští písaři a vrcholná politika čtvrtého stavu. Časopis Matice moravské 75/2, 2006, s. 367–396.
- JORDÁNKOVÁ Hana – SULITKOVÁ Ludmila, Městští písaři v předbělohorském Brně a jejich sociální postavení. AUC – Philosophica et historica 1992, s. 85–90.
- JORDÁNKOVÁ Hana – SULITKOVÁ Ludmila, Brněnská městská kancelář v předbělohorském období. Prosopografická a diplomatická studie. SAP 45, 1995, s. 291–510.

JORDÁNKOVÁ Hana – SULITKOVÁ Ludmila, Nepředvídatelné fenomény v životě raně novověkého města (na příkladu Brna předbělohorského období). In: *Inter laurum et olivam. AUC – Philosophica et historica* 1–2. Z pomocných věd historických 16, 2002, s. 707–720.

JORDÁNKOVÁ Hana – SULITKOVÁ Ludmila, Fungování nejvyššího městského správního orgánu ve světle pamětních knih městských písařů na příkladu raně novověkého Brna. In: *Pragmatické písemnosti v kontextu právním a správním*. Praha 2008, s. 139–153.

JUNGMANN Josef, *Historie literatury české*. Praha 1849.

JUSTUS Wolfgang, Die frühe Entwicklung des säkularen Friedensbegriffs in der mittelalterlichen Chronistik. In: *Kollektiver Einstellungen und sozialer Wandel im Mittelalter*, Band 4, Böhlau 1975.

KADLEC Jaroslav, Jan Florian Hammerschmidt. ČSPS 61, 1953, s. 94–104.

KADLEC Jaroslav, Ještě o rukopisech Jana Floriána Hammerschmidta. ČSPS 62, 1954, s. 61–62.

KADLEC Jaroslav (Weber) – TRÍŠKA Josef – SPUNAR Pavel, *Soupis rukopisů v Třeboni a v Českém Krumlově*. Praha 1958.

KAPAVÍKOVÁ Ludmila – VANĚK Lubomír, *Kutnohorští měšťtí písaři 15. a 16. století*. Kutná Hora 1984.

KAPRAS Jan, Rukopisy děčínské. ČČM 78, 1904, s. 340–344, 423–430.

KAŠPAR Jan, Český kronikář Marek Bydžovský z Florentina a zprávy o čarodějnickém procesu v Schiltachu. *Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků* 17, 2001–2002, s. 29–43.

KAŠPAR Jan, *Knihovna kláštera františkánů u Panny Marie Sněžné v Praze (dějiny, knižní fond a současný stav)*. In: *Historia Franciscana II. Kostelní Vydří 2005*, s. 225–268.

KAŠPAR Petr – HORÁK Vladimír, *Schlikové a dobývání stříbra*. Praha 2009.

KAVKA František – SKÝBOVÁ Anna, *Husitský epilog na koncilu tridentském a původní koncepce habsburské rekatolizace Čech. Počátky obnoveného pražského arcibiskupství 1561–1580*. Praha 1969.

KATZEROWSKI Wenzel, *Die Memorabilienbücher der Stadt Leitmeritz*. MNEC 17, 1894, s. 314–317.

KEJŘ Jíří, *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Praha 1998.

KHEPPIZ Paul, *Clagenfurtische Chronik. Von Dietr JANDL*. Klagenfurt 1968.

KLECANDA Václav, Tři kapitoly o českomoravských erbovnících. *Zápisky Českého zemského archivu* 7, 1932, s. 69–96.

KLECANDA Václav, Přijímání do rytířského stavu v zemích českých a rakouských na počátku novověku. *Časopis archivní školy* 6, 1928, s. 1–125.

KLEINSCHMIDT Erich, Literatur und städtische Gemeinschaft. Aspekte einer literarischen Stadtkultur in den frühen Neuzeit. In: Horst BRUNNER, *Literatur in der Stadt. Bedingungen und Beispiele städtischer Literatur des 15. bis 17. Jahrhunderts*, Göttingen 1982, s. 73–93.

KIRCHERT Klaus, *Städtische Geschichtsschreibung und Schulliratur*. Wiesbaden 1993.

KOKOŠKOVI Stanislav a Zdena, Matěje Benedikta Boleluckého *Rosa Bohemica*. In: Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách. Sborník z konference Památníku národního písemnictví. Uspořádali Zuzana POKORNÁ a Martin SVATOŠ. Praha 1992, s. 89–98.

KOLÁR Jaroslav, Die literarische Horizont der tschechischen Stadtbewohner an der Wende zwischen dem 16. und 17. Jahrhundert. In: *Später Humanismus in der Krone Böhmens 1570–1620, 1570–1620*. Hg. von Hans-Bernd HARDER. Dresden 1997, s. 163–168.

KOLÁR Jaroslav, K typologii české historické prózy v 16. století – Ramešovo Historické vypsání o císaři Zikmundovi. *Strahovská knihovna* 10, 1975, s. 37–45.

KOLÁR Jaroslav, K typologii české historické prózy z období humanismu. *FHB* 11, Praha 1987, s. 171–180.

KOLÁR Jaroslav, Na okraj jednoho kronikářského záznamu. *Marginalia Historica* 4, 1999, s. 175–179.

KOLÁR Jaroslav. *Návraty bez konce. Studie k starší české literatuře*. Brno 1999.

KOLÁR Jaroslav, Poznámky k nejstaršímu českému překladu Historie české Eneáše Silvia. In: *Husitství – Reformace – Renesance III*, Praha 1994, s. 807–813.

KOLÁR Jaroslav, Veleslavín, kronikář neznámý. *Strahovská knihovna* 20–21, 1985–1986, s. 53–63.

KOLÁR Jaroslav, *Zápisky Marka Bydžovského z Florentina a Paprockého Diadochus*. Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské university D 32, 1985, s. 59–63.

KOLEK Roman, Kroniky a kronikářství v okrese Praha-východ. I. *SSH* 25, 1999, s. 137–148; II. 26–27, 2000–2001, s. 137–160.

KOPECKÝ Milan, *Český humanismus*. Praha 1988.

- KOPECKÝ Milan, Humanismus, renesance a reformace v českých zemích. *Studia Comeniana et historica* 20, 1990, s. 29–40.
- KOPECKÝ Milan, „Kronika“ a „historie“ jako literární žánry epochy renesance. *Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské university D 27*, 1980, s. 51–60.
- KOPECKÝ Milan, *Pokrokové tendence v české literatuře od konce husitství do Bílé hory*. Brno 1979.
- KOPECKÝ Milan, Poznámky k vývoji české historické beletrie předobrozenské. *Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské university D 14*, 1967, s. 46–66.
- KOTYZA Oldřich, „Skutkům předků svých zahynouti nedají.“ Ocenění významu vyprávěcích pramenů severočeské provenience pro studium kolísání klimatu v českých zemích. In: *Česká beseda o německých i českých kronikách, pamětech a dalších vyprávěcích pramenech*. Praha 2006, s. 25–103.
- KRAHL Igan, *Geschichte der königlichen Stadt Komotau*. Komotau 1914.
- KRÁLÍK Oldřich, Dvě studie o olomouckých humanistech. *ČMM* 68, 1948, s. 283–327.
- KROFTA Kamil, Boj o konsistoř pod obojí v letech 1562 až 1575 a jeho historický základ. *ČČH* 17, 1911, s. 28–57, 178–190, 271–282, 383–420.
- KRÜGER Hans, Das Jüngste Gericht und die alltäglichen Katastrophen. Zu Prognose und Diagnose in der spätmittelalterlichen Stadtchronistik. In: *Der Tag X in der Geschichte*, s. 79–101.
- KRŮTA Václav, *Kroniky a kronikářství v okrese Rakovník*. I. *SSH* 16, 1981, s. 199–228; II. *SSH* 18, 1992, s. 79–99.
- KUBÁTOVÁ Ludmila, *Nepokoje a povstání v Jáchymově do roku 1925*. *Studie z dějin hornictví* 32, 2003, s. 41–51.
- KUBÁTOVÁ Ludmila, *Povstání horníků v Jáchymově v roce 1525*. *Studie z dějin hornictví* 33, 2004, s. 81–89.
- KUBŮ František, *Renesanční Cheb v jedenácti obrazech*. *MZČK* 25, 1989, s. 91–109.
- KUČA Karel, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. I. A–G, Praha 1996; II. H–Kole, Praha 1997; III. Kolín–Mi, Praha 1998; IV. M–Pan, Praha 2000; V. Par–Pra, Praha 2002; VI. Pro–Sto, Praha 2004; VII. Str–U, Praha 2008.
- KUČERA Jan P. – RAK Jiří, *Balbín a jeho doba*. Praha 1983.
- KULCSÁR Péter, *Das Problem der gesellschaftlichen Zukunft in der Renaissance*. In: *Studien zu Humanismus und Renaissance*. Gesammelte Aufsätze aus den Jahren 1981–1990. Wiesbaden 1991, s. 33–40.

- Kultura baroka v Čechách a na Moravě. Sborník příspěvků z pracovního zasedání 5. 3. 1991. Uspořádal Zdeněk HOJDA. Praha 1992.
- KUTNAR František – MAREK Jaroslav, Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 2009.
- LEDVINKA Václav – PEŠEK Jiří, Praha. Praha 2000.
- LEHMANN Christian *Erzgebirgsannalen des 17. Jahrhunderts. Von Unwettern, Tieren in Wald und Haus. Kuriositäten: Pestilenzen und Spukereien.* Berlin 1986.
- LEMINGER Otakar, Městský pivovar při tvrzi lorecké. Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 2, 1925, s. 28–37.
- LEMINGER Otakar, Seznam rukopisů, jež obsahují jednak paměti Mikuláše Dačického z Heslova, jednak paměti, z nichž čerpal on sám nebo Prácheňští. Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 3, 1927, s. 135–142.
- LENZ Rudolf, *De mortuis nil nisi bene? Leichenpredigten als multidisziplinäre Quelle unter besonderer Berücksichtigung der historischen Familienforschung und der Literaturgeschichte.* Sigmaringen 1990.
- LEVÝ František, *Dějiny Rakovníka.* Rakovník 1896.
- LEVÝ František, *Rakovník od roku 1566 do roku 1588. Památky archeologické a místopisné* 8, 1868–1869, s. 455–464.
- LINDA Jaromír, *Soupis rukopisů Studijní a vědecké knihovny Plzeňského kraje.* Plzeň 2004.
- LINDA Jaromír, *Soupis rukopisů Západočeského muzea v Plzni.* Plzeň 2004.
- LINDNER Gregor, *Erinnerungen aus der Geschichte der k. k. freien Bergstadt Sankt Joachimsthal I–IV.* Rukopis v SOkA Karlovy Vary, fond AM Jáchymov, inv. č. 85.
- LINTNER Jan, *Příspěvek k dějinám města Soběslavě.* SHK 5, 1866, s. 61–97.
- LINTNER Jan, *Škola Rožmberská v Soběslavi.* SHK 8/1, 1899, s. 77–84.
- LIPPERT Julius, *Geschichte der Stadt Leitmeritz.* Praha 1871.
- LORENZ Hans, *Bilder aus Alt-Joachimsthal. Umriss einer Kulturgeschichte einer erzbergischen Bergstadt im sechzehnten Jahrhundert.* St. Joachimsthal 1925.
- LUSTIG Karel, *Z pamětní knihy města Soběslavě.* Musejní sborník 6, 1903, s. 55–65.
- MACEK Josef, *Jagellonský věk v českých zemích* 3. Praha 1998.
- MAISSEN Thomas, Ein „helvetisch Apothek“. Die Formulierung eines gesamteidgenössischen Selbstverständnisses in der Schweizer Historiographie des 16. Jahrhunderts. In: *Historiographie in Polen und in der Schweiz.* Hg. von Krzysztof BACZKOWSKI, Krakau und Christian SIMON, Basel – Krakov 1994, s. 69–98.

- MALÝ Karel, Das böhmische Recht und die Rechtskultur in der Periode vor der Schlacht am Wiessen Berge. In: Später Humanismus in der Krone Böhmens 1570–1620, 1570–1620. Hg. von Hans-Bernd HARDER. Dresden 1997, s. 97–109.
- MAREČKOVÁ Marie, Materiály k vývoji české historiografie (do počátku 18. století). Brno 2001.
- MAREK Jaroslav, Společenská struktura moravských královských měst v 15. a 16. století. Praha 1965.
- MAREŠ František, Norbert Heerman a Václav Březan. ČČM 73, 1899, s. 221–243.
- MAREŠ František, Petr Kašpar Světecký. ČČM 53, 1879, s. 424–428.
- MAREŠ František, Veliký mor v letech 1679 a 1680. SH 1, 1883, s. 397–419.
- MARKUS Antonín, Stavovské apologie z roku 1618. ČČH 17, 1911, s. 58–74.
- MARTÍNEK Josef, O povaze a dochování našeho latinského písemnictví z období humanismu. LF 83, 1960, s. 128–134, 269–274.
- MARTÍNEK Josef, Předbělohorské školství a humanistické literární zvyklosti. AUC – HUCP 24, 1984, s. 7–26.
- MARTÍNEK Josef, Příspěvek k poznání vlivu university na rozvoj humanistické literární činnosti v českých zemích. AUC – HUCP 10, 1969, s. 7–16.
- MARTÍNEK Josef, Svědectví nově objeveného rukopisu o povaze a rozsahu Nosidlových pamětí. Strahovská knihovna 9, 1974, s. 99–113.
- MARTÍNKOVÁ Dana, Humanistický veršovaný druh městských topografií a Pontanův popis Mostu. Krušnohorský historický sborník 7, 1966, s. 71–75.
- MARTÍNKOVÁ Dana, Literární druh veršovaných popisů měst v naší latinské humanistické literatuře. Strojopis uložený v knihovně Ústavu pro klasická studia FLÚ AV ČR, s. d.
- MATOUŠEK Josef, M. Marka Bydžovského z Florentina Rudolphus rex Bohemiae XXI. Časopis Archivní školy 8, 1930, s. 151–168.
- MAUR Eduard, Kronikářské záznamy lidové provenience jako historický pramen. Historická dílna. Sborník příspěvků přednesených v roce 2006. Sv. 1, 2006, s. 76–97.
- MAYER Anton, Iglauer Chronistik. In: Ignaz GÖTH – Emanuel SCHWAB, Iglau. Hg. von Hans KRCAL. Iglau 1936, s. 18–20.
- MELNIKOV Georgij Pavlovič, Český rukopisný sborník z přelomu 16. a 17. století ve sbírkách ruské Národní knihovny v Petrohradě. (Výsledky rozboru.) FHB 18, 1997, s. 87–98 (překlad J. Pánek).

- MĚŠŤAN Antonín, Tschechische Literatur der Stände und Städte. In: Später Humanismus in der Krone Böhmens 1570–1620, 1570–1620. Hg. von Hans-Bernd HARDER. Dresden 1997, s. 141–152.
- MICHAL E., Nejstarší moravské noviny z r. 1590. Olomouc 1930.
- MIKOVEC Ferdinand Břetislav, Mikuláš Dačický z Heslova na Kbele. ČČM 28, 1854, s. 71–87, s. 364–374.
- MILTNER Jan Bohuslav, Habrvešlové z Habernfeldu. Památky archeologické a místopisné 8, 1868–69, s. 45–56.
- MIŠKOVSKÁ Zuzana, Kroniky a kronikářství v okrese Kolín. SSH 24, 1998, s. 107–141.
- MUHLACK Ulrich, Humanistische Historiographie. In: Diffusion des Humanismus. Studien zur nationalen Geschichtsschreibung europäischen Humanisten. Hg. von Johannes HELMRATH, Ulrich MUHLACK und Gerrit WALTHER. Wallstein Verlag. Göttingen 2002, s. 30–34.
- MÜLLER Josef, O rukopisech kroniky Přibíka z Radenína přijmím Pulkavy, zvláště pak o rukopisu krakovském. Praha 1887.
- MUNZAR Jan, Historické povodně v Čechách a na Moravě na příkladu roku 1598. Meteorologické zprávy 51, 1998, č. 6, s. 169–174.
- MUNZAR Jan – KYSUČAN Lubor, Povodně v českých zemích v tisících 16. století. Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků 15, 1998, s. 128–140.
- NEMEŠKAL Lubomír – VOREL Petr, Dějiny jáchymovské mincovny a katalog ražeb I. 1519/20–1619. Pardubice 2010.
- NOVÁK Arno, Stručné dějiny literatury české. Olomouc 1946 (4. vydání).
- NOVÝ Rostislav, Městské knihy v Čechách a na Moravě. AUC – Philosophica et historica 4, Praha 1963.
- OHLER Norbert, Sterben und Tod im Mittelalter. München 1997.
- OKÁL Miloslav, Život a dielo Martina Rakovského I–II. Martin 1979 a 1983.
- PALACKÝ František, Ocenění starých českých dějepisců. In: J. CHARVÁT (ed.), Dílo Františka Palackého I. Praha 1941 (vyšlo 1945).
- PANÁČEK Jaroslav – VOJTÍŠKOVÁ Marie – SMEJKAL Ladislav, Z dějin České Lípy. Česká Lípa 1999.
- PÁNEK Jaroslav, „A tu za někderý čas poostati míníme“. Plzeň českou politickou metropolí na přelomu let 1554/1555. In: Vindemia. Sborník k 60. narozeninám Ivana Martinovského. Ústí nad Labem 1997, s. 55–73.

- PÁNEK Jaroslav, K rozšiřování pražských tisků v předbělohorské době. (Zprostředkovatelská úloha světských a církevních vrchností.) *Documenta Pragensia* 10, 1990, s. 239–255.
- PÁNEK Jaroslav, Města v politickém systému předbělohorského českého státu. In: *Česká města v 16.–18. století. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990.* Praha 1991, s. 15–39.
- PÁNEK Jaroslav, Města v předbělohorském českém státě. *Opera historica* 1, 1991, s. 9–29.
- PÁNEK Jaroslav, Politický systém předbělohorského českého státu. *FHB* 11, 1987, s. 41–101.
- PÁNEK Jaroslav, Proměny stavovství v Čechách a na Moravě v 15. a v první polovině 16. století. *FHB* 4, 1982, s. 179–217.
- PÁNEK Jaroslav, První krize habsburské monarchie. In: *Stavovský odboj roku 1547.* Pardubice 1999, s. 11–27.
- PÁNEK Jaroslav, Rožmberkové, velmoži české renesance. Praha 1989.
- PÁNEK Jaroslav, Ruský bohemista Gregorij Pavlovič Melnikov. *FHB* 20, 2003, s. 243–249.
- PÁNEK Jaroslav, Stavovství v předbělohorské době. *FHB* 6, 1984, s. 163–219.
- PÁNEK Jaroslav, Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551–1552. České Budějovice 2003.
- PÁNEK Jaroslav, Z leningradských bohemik (Několik nevyužitých pramenů k českým dějinám předbělohorské doby). *FHB* 14, 1990, s. 207–226.
- PÁNEK Jaroslav – PROCHÁZKOVÁ Eva – VÁŇA František, Kroniky a kronikářství v okres Benešov. *SSH* 11, 1976, s. 211–259.
- PAŘEZ Jan, Zemětřesení v roce 1590 v Čechách ve světle několika soudobých tisků. Příspěvek ke zkoumání raně novověké mentality. *Documenta Pragensia* 16, 1998, s. 187–196.
- PATERA Adolf, Bohemica různých knihoven I. Valdštejnská knihovna duchcovská. *Sborník Historického kroužku* 1912, s. 168–175.
- PAUDLER Adolf, Das verschlossene Buch. *MNEC* 21, 1898, s. 222–226.
- PEKAŘ Josef, M. Jiřík Kezelius Bydžovský. Památky archeologické a místopisné 14, 1887–1889, s. 401–404, 452–456, 500–504, 635–640.
- PEŠEK Jiří, Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547–1620 (*Všední dny kulturního života*). Praha 1993.

- PETR Stanislav, Pamětní kniha města Kolína od roku 1501. *Práce muzea v Kolíně* 3, 1984, s. 3–84.
- PETRÁŇ Josef a kol., Dějiny hmotné kultury. *Kultura každodenního života od 16. do 18. století I–II*. Praha 1995 a 1997.
- PETRŮ Eduard, Löwenklaudiva Kronika nová o národu tureckém v kontextu české historiografické prózy. *Slavica* 7, 1991, s. 145–149.
- PETRŮ Eduard, *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře*, Olomouc 1996.
- PETRŮ Eduard, *Zrcadlo skutečnosti: kniha o středověké, renesanční a barokní parodii*. Praha 2002.
- PIRNÁT Antal, Gattungen der humanistischen Geschichtsschreibung. *Historia et commentarii*. In: *Geschichtsbewusstsein und Geschichtsschreibung in der Renaissance*. Hg. von August BUCK, Tibor KLANICZAY und S. Katalin NÉMETH. *Studia humanitatis. Veröffentlichungen der Arbeitsgruppe für Renaissanceforschung*. Budapest 1989, s. 57–64.
- PIROŽIŇSKI Jan, Humanistische Geschichtsschreibung in Polen. In: *Diffusion des Humanismus. Studien zur nationalen Geschichtsschreibung europäischen Humanisten*. Hg. von Johannes HELMRATH, Ulrich MUHLACK und Gerrit WALTHER. Wallstein Verlag. Göttingen 2002, s. 308–318.
- PLETZER Karel, Budějovické kronikářství. In: Miroslav Novotný a kol. (red.), *Encyklopedie Českých Budějovic. České Budějovice 2006²*, s. 251–253.
- PLETZER Karel, Českobudějovická analistika v období třicetileté války. *JSH* 28, 1959, s. 113–120.
- PLETZER Karel, Českobudějovická kronika J. Fl. Hammerschmidta. *JSH* 26, 1957, s. 14–19.
- PLETZER Karel, Dva dosud neznámí kronikáři Českých Budějovic. (Jonáš Katschner a Dominik Koller. *JSH* 39, 1970, s. 222–228.
- PLETZER Karel, M. Jindřich Václav Zyvalda. *JSH* 26, 1957, s. 49–55.
- PLETZER Karel, Násilný převrat v Českých Budějovicích v květnu 1467. *JSH* 64, 1995, s. 74–83.
- PLETZER Karel, Nově nalezený zlomek českobudějovické kroniky. *Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech* 6/2, 1969, s. 15–18.
- PLETZER Karel, Pravá a nepravá kronika Tomáše Františka Veselého. *JSH* 24, 1955, s. 121–129.

- PODLAHA Antonín, Hammerschmidova Historia Pragensis. VKČSN 1891, s. 105–256.
- PODLAHA Antonín, Soupis památek historických a uměleckých. Knihovna kapitulní v Praze. Praha 1903.
- PODLAHA Antonín, Soupis rukopisů knihovny Metropolitní kapitoly pražské I. Praha 1922.
- POKORNÝ Jiří, Poznámky k dějinám čtení v pobělohorském období. In: Česká města 16.–18. století. Praha 1991, s. 227–244.
- POLÁK Stanislav, Farní, obecní a školní kroniky ze Sedlčanska. Sedlčanský sborník 1971, s. 201–206.
- POLIŠENSKÝ Josef, České dějepisectví předbělohorského období a pražská akademie. AUC – HUCP 4/2, 1963, s. 115–137.
- POLÍVKA Miloslav, Plzeň v husitské revoluci. Praha 1987, s. 84–136.
- POMPILIU Teodor, Die Entwicklung des historischen Denkens in der rumänischen Geschichtsschreibung. Dacia, Verlag Cluj 1972.
- PRAŽÁKOVÁ Běla, Bohumír Jan Dlabač ve Strahovské knihovně, Strahovská knihovna 1, 1966, s. 133–169.
- PROFOUS Antonín, Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny II. CH–L. Praha 1949.
- RAK Jiří, Vývoj utrakvistické správní organizace v době předbělohorské. SAP 31, 1981, s. 179–206.
- RAK Petr, Frajkauf v pondělí po Moudrosti boží. K vykoupení Chomutova z poddanství v letech 1605–606. Comotovia 2005. Sborník příspěvků z konference, věnované výročí 400 let vykoupení Chomutova z poddanství (1605–2005), konané 23. listopadu 2005 v Chomutově, s. 89–132.
- RATAJ Tomáš, České země ve stínu půlměsíce: obraz Turka v raně novověké literatuře. Praha 2002.
- RAU Susanne, Geschichte und Konfession. Städtische Geschichtsschreibung und Erinnerungskultur im Zeitalter von Reformation und Konfessionalisierung in Bremen, Breslau, Hamburg und Köln. Hamburg – München 2002.
- RAU Susanne – Birgit STUDDT (Hgg.), Geschichte schreiben. Ein Quellen- und Studienhandbuch zur Historiographie (ca. 1350–1750). Berlin 2010.
- REISENLEITNER Markus, Frühe Neuzeit, Reformation und Gegenreformation: Darstellung, Forschungsüberblick, Quellen und Literatur. Innsbruck 2000.

- RIESS Karl, Musikgeschichte der Stadt Eger im 16. Jahrhundert. Brünn 1935.
- REJCHRTOVÁ Noemi, Města jako středisko náboženského života. In: Česká města v 16.–18. století. Praha 1991, s. 163–173.
- REJCHRTOVÁ Noemi, Václav Budovec z Budova. Praha 1984.
- RENNER Jan, Rakovník XIX. století. Rakovník 1931.
- Repertorium rukopisů 17. a 18. století z muzejních sbírek v Čechách I/1, a–f, I/2, h–j.
- LINDA Jaromír – STICH Alexandr, FIDLEROVÁ Alena, ŠULCKOVÁ Martina a kol., Praha 2003; II/1 k–l, II/2, m–o. Alena FIDLEROVÁ, Martina BEKEŠOVÁ a kol., Praha 2007.
- REZEK Antonín, Dodatky a opravy k Bartošově kronice o bouři Pražské. Zprávy o zasedání KČSN, 1882, s. 316–338.
- REZEK Antonín, Dodatky a opravy k biografickým starších spisovatelů českých a starší české bibliografie. ČČM 56, 1882, s. 545.
- RICHTEROVÁ Alena, Děčínské rukopisy ze sbírky Františka Martina Pelcla (1734–1801), nyní ve fondech Národní knihovny České republiky. Praha 2007.
- RISS Josef, Život a literární působení Sixta z Ottersdorfu ČČM 35, 1861, s. 72–84, 159–170.
- ROEDL Bohumír, Lounský kronikář Pavel Mikšovic. In: Kulturní měsíčník Lounska, 2–3, 1986.
- ROEDL Bohumír, Praha v kronice Pavla Mikšovic. Sborník okresního archivu v Lounech 2, 1988, s. 59–65.
- ROEDL Bohumír – KOTYZA Oldřich, Rejstřík k neznámé kronice v kontextu lounského raně novověkého dějepisectví. Porta Bohemica 5, 2009, s. 42–89.
- ROEDL Bohumír a kol., Louny. Historie, kultura, lidé. Praha 2005.
- RÖSENER Werner (ed.), Adelige und bürgerliche Erinnerungskulturen des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit. Göttingen 2000.
- ROTHERMUND Dietmar, Geschichte als Prozes und Aussage: eine Einführung in Theorien des historischen Wandels und der Geschichtsschreibung. München – Oldenbourg 1994.
- RUFFER Václav, Poznámání spisů Jana Floriana Hammeršmida, rektora alumnátu Pražského, pak faráře v Tejně a kanovníka na Vyšehradě a v Staré Boleslavi. ČČM 8, 1834, s. 204–211.
- RYBA Bohumil, K textu korespondence a paměti Mistra Jiříka Píseckého a k jeho životopisu. Studie o rukopisech 11, 1972, s. 41–65.

- RYBA Bohumil, Soupis rukopisů Strahovské knihovny Památníku národního písemnictví v Praze III. Strahovské rukopisy DF–DG (čís. 1236–1821), Praha 1979.
- RYBA Bohumil, Soupis rukopisů Strahovské knihovny Památníku národního písemnictví v Praze, IV. Strahovské rukopisy DH–DK (čís. 1822–2452), Praha 1970.
- RYBIČKA Antonín, Erbovní rodiny Plzeňské. Památky archeologické a místopisné 10, 1874–1877, s. 262–274, 827.
- RYBIČKA Antonín, Václav Nosidlo z Geblic. ČČM 38, 1864, s. 92–95.
- ŘEHÁK Jan Josef, Místopis a dějiny královského horního města Hory Kutné. Kutná Hora 1879.
- SEDLÁČEK August, Místopisný slovník historický Království českého. Praha 1998.
- SEIFERT Adolf, Geschichte der königlichen Stadt Saaz von den ältesten Zeiten bis in die Gegenwart. Saaz 1894.
- SCHERER Georg, Smrt jako filosofický problém. Kostelní Vydří 2005.
- SCHIEBL Josef, Jesuita Jan Tanner a jeho Plzeňská kronika. Plzeňsko 1922.
- SCHLESINGER Ludwig, Zur Geschichtsschreibung der Stadt Brügge. MVGDDB 29, 1889–1890, s. 193–231.
- SCHLESINGER Ludwig, Hans Kriesches Chronik von Böhmischem Leipa, MVGDDB 20, 1882, s. 290–312.
- SCHMALE Franz-Josef, Funktion und Formen mittelalterlicher Geschichtsschreibung. Einführung. Mit einem Beitrag von Hans-Werner Goetz. Darmstadt 1985.
- SCHMIDT Heinrich, Bürgerliches Selbstverständnis und städtische Geschichtsschreibung im deutschen Spätmittelalter. Eine Erinnerung. In: Städtische Geschichtsschreibung im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit, Hg. von Peter JOHANEK. Böhlau Verlag. Köln – Weimar – Köln 2000, s. 1–18.
- SCHMIDT Heinrich, Die deutschen Städtechroniken als Spiegel des bürgerlichen Selbstverständnisses im Spätmittelalter. Göttingen 1958.
- SCHMIDT Richard, Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Jáchymovském. Praha 1913.
- SCHNEIDER Karl, Simon Hüttl und sein Werk. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte Ostböhmens. Jahrbuch der Deutschen Riesengebirgsvereins für das Jahr 1925, s. 1–42.
- SCHULZ Václav, Historické zprávy v nejstarší knize města Brodu Českého z let 1421–1496. VKČSN 1899.

- SCHWAB Emanuel, Einiges über das Wesen der Städte-Chronistik. Mit besonderen Berücksichtigung der Sudetendeutschen. Archiv für Forschung der Kulturgeschichte 18, 1928, s. 253–286.
- SCHWARZENBERG Karel, Katalog der kroatischen, polnischen und tschechischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek. Wien 1972.
- SIEGL Karl (ed.), Die Joachimsthaler Chronik von 1516–1617 [Chronica der keyserlichech freyen Berdstadt Joachimsthal, der zuvor die Conradsgrün genent war] mit einer Lebensgeschichte des Johannes Mathesius als Einleitung. (Mit einem Bildnis des Johannes Mathesius.) St. Joachimsthal 1923.
- SKŘIVÁNEK Milan, Dějepisectví východních Čech od konce 18. století do poloviny 19. století. K myšlenkovému světu kronikářů a dějepisců. In: Pomezí Čech, Moravy a Slezska 10, 2009, s. 9–248.
- SLÁDEK Miloš, Poznámky k problematice pohřebních kázání 16. a 17. století. Literární archiv 27, 1994, s. 191–216.
- SMETANA Jan, Litoměřičtí předchůdci a přátelé M. Pavla Stránského. Vlastivědný sborník Litoměřicko 23, 1987, s. 135–148.
- SMETANA Jan, M. Martin Borek. Vlastivědné zprávy Okresního muzea v Děčíně 1967, s. 5–6.
- SMETANA Jan, Sdružený inventář fondů z Benešova nad Ploučnicí. Strojopis v SOkA Děčín. Děčín 1964.
- SMETANA Jan, Soupis vyprávěcích pramenů dějepisných vzniklých v Litoměřickém kraji do roku 1835. SAP 23, 1973, s. 215–282.
- SMETANA Jan, Vyprávěcí prameny dějepisné vzniklé v Litoměřickém kraji do roku 1835. SAP 22, 1972/1, s. 221–295.
- Das soziale Gedächtnis. Geschichte, Erinnerung, Tradierung. Hg. Harald WELZER. Hamburg 2001.
- SOVADINA Miloslav, Dějiny okresního archivu v České Lípě. Česká Lípa 1997.
- SOVADINA Miloslav, Obecní kroniky na okrese Česká Lípa do roku 1945. Bezděz 8, 1999, s. 277–293.
- SPÁČIL Václav, Údajná Grossmanova kronika Olomouce z let 1485–1520. In: Historická Olomouc a její současné problémy 4, 1983, s. 95–99.
- SPÁČILOVÁ Libuše, Die deutsche Chronik der Olmützer Bürgerfamilie Hobel aus den Jahren 1530–1629. Ein Beitrag zur Textortengeschichte. Brücken. Germanistisches Jahrbuch Tschechien-Slowake. Neue Folge 11, 2003, s. 29–39.

SPÁČILOVÁ Libuše, Kronika olomoucké měšťanské rodiny Hoblových (1550–1620). Ročenka Státního okresního archivu Olomouc 27, 1999, s. 151–154.

SPÁČILOVÁ Libuše, Olomoucká kronika měšťanské rodiny Hoblů z let 1530–1629 jako pramen pro zkoumání rané nové němčiny v Olomouci. In: Problematika historických a vzácných knižních fondů 2001, s. 93–105

Später Humanismus in der Krone Böhmens 1570–1620. Hg. von Hans-Bernd HARDER. Dresden 1997.

St. Joachimsthal in der Zeit Georgius Agricola. Zur Geschichte einer Bergstadt im 16. Jahrhundert = Jáchymov v době Georgia Agricoly. K dějinám horního města v 16. století. Schneeberg – Karlovy Vary 1994.

Städtische Geschichtsschreibung im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit. Hg. von Peter JOHANEK. Böhlau Verlag. Köln – Weimar – Köln 2000.

STELLZIG Alois Vilém, Das Leichenbegräbnis der Herrn Johann von Wartenberg und seines Sohnes Adam von Wartenberg. MNEC 6, 1883, s. 274–278.

STERNECK Tomáš, Obnovování českobudějovické městské rady za třicetileté války. JSH 74, 2005, s. 104–150.

STOCKLÖW Franz Josef, Das Buch der Heimat. Der Bezirk Kaaden in seiner Gegenwart und Vergangenheit. Kaaden 1890.

STRNAD Josef, Fabián Stehlík z Čeňkova a Treustädtu a jeho rukopisy. ČČM 63, 1889, s. 421–438.

STRNAD Josef, M. Šimon Plachý z Třebnice a jeho paměti o Plzni. ČČM 56, 1882, s. 437–445.

STRNAD Josef, Nový rukopis Pamětí plzeňských M. Šimona Plachého z Třebnice. Sborník městského historického musea v Plzni 7, 1923, s. 25–43.

STURM Heribert, Der Egerer Losungsschreiber Hans Schönstetter und seine Chronik (1502–1578). In: Heimat und Volk. Forschungsbeiträge zur sudetendeutschen Geschichte. Festschrift für Universitätsprofessor Dr. Wilhelm Wostry zum 60. Geburtstage dargebracht von seinen Schülern. Hg. von Dr. Anton ERNSTBERGER. Brünn – Prag – Leipzig – Wien 1937, s. 247–285.

STURM Heribert, Das Werden von Stadt und Bezirk St. Joachimsthal. Abriss der geschichtlichen Entwicklung von Stadt und Bezirk St. Joachimsthal. Joachimsthal 1932.

SULDOVSKÝ Josef – Vladimír HORÁK, Kronika horního města Jáchymova a jeho hornictví v kontextu dějin zemí Koruny české. Ústí nad Labem 2009.

- SULITKOVÁ Ludmila, Měšťané, jejich společenství a elity v Brně v předbělohorském období. In: Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci. Sborník příspěvků z mezinárodního odborného symposia uspořádaného ve dnech 5.–6. října 2001 v Příboře. Nový Jičín 2002, s. 115–123.
- SVATOŠ Michal, Předhusitské a husitské Čechy očima barokního satirika i historika. In: Pulchritudo et sapientia. Ad honorem Pavel Spunar. Praha 2008, s. 316–337.
- SVOBODA Milan, Tři pohřební kázání z první poloviny 17. věku: šlechtické rody a jejich příbuzní z českých zemí. (Srovnání a metody interpunkce textů z historického hlediska). Opera romanica 9, 2006, s. 169–181.
- SVOBODA Milan, Vidět město. Žitava v raně novověkých kronikách. In Korunní země v dějinách českého státu III. Residence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.–17. století. Praha 2007, s. 435–458.
- SÝKOROVÁ Lenka a kol., Klatovy. Historie, kultura, lidé. Praha 2010.
- ŠIMÁK Josef Vítězslav, Bartoš pisař. ČČH 7, 1901, s. 311–314.
- ŠIMÁK Josef Vítězslav, Dodatky k „Pamětem Mikuláše Dačického z Heslova“. VČAVU 21, 1912, s. 71–76.
- ŠIMÁK Josef Vítězslav, Dva příspěvky k dějinám českého dějepisectví I. B. Bílejovského Kronika česká, ČČH 38, 1932, s. 92–102.
- ŠIMÁK Josef Vítězslav, O kronice Martina Kuthena ze Šprinsberku. ČČM 88, 1914, s. 380–404.
- ŠIMÁK Josef Vítězslav, Pozůstalost Dobnera. ČČM 75, 1901, s. 1–20, 113–138.
- ŠIMÁK Josef Vítězslav, Zpráva o literární pozůstalosti B. Balbína, uložené v knihovnách kanonie strahovské a Museu království českého. VČAVU 24, 1915, s. 82–110, 159–92.
- ŠIMEK Josef, Paměť o moru léta 1568. Památky archeologické a místopisné 15, 1890–1892, s. 30–34.
- ŠIMEK Josef, Zprávy o Kutné Hoře z let 1544–1577. Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 8, 1933, s. 22–30.
- ŠIMŮNEK Robert, Jirkov – „rezidenční“ město Glaců ze Starého Dvora. In: Comotovia. Sborník příspěvků z konference věnované 200. výročí regionálních vojenských akcí napoleonských válek (1809–2009). Chomutov 2010, s. 49–72.
- ŠÍSTEK Josef a kol., Archiv města Teplice. Inventář. Strojopis v SOkA Teplice. Teplice 1981.
- ŠMAHEL František, Humanismus v době poděbradské. Praha 1963.

- ŠMAHEL František, *Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje*. Praha 2001.
- ŠMAHEL František, *Mezi renesancí a humanismem*. Praha 2002.
- ŠMAHEL František, *Přehled českého bádání o renesanci a humanismu*. ČsČH 9, 1961, s. 265–279.
- ŠMAHEL František, *Regionální původ, profesionální uplatnění a sociální mobilita graduovaných studentů pražské univerzity v letech 1433–1622*. Zprávy Archivu Univerzity Karlovy 4, 1982, s. 3–28.
- ŠMILAUEROVÁ Eva – TUZAR Bohumil, *Kroniky a kronikářství na okrese Nymburk*. SSH 28–29, 2002–2003, s. 141–185.
- ŠPÉT Jiří, *Neznámé doplňky k Pamětem Mikuláše Dačického z Heslova*. LF 88, 1965, s. 56–62.
- ŠTĚPINOVÁ Nad'a – VAIGENDOVÁ Dana, *První české historické kalendáře*. AUC – Philosophica et historica 5, 1982, s. 25–37.
- ŠTROBL Karel, *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova a odraz zahraničních události v nich v rozmezí let 1575–1626*. Kutnohorsko 2000, č. 3, s. 4–11.
- ŠVÁBENSKÝ Mojmir, *Cerroniho sbírka I–III, 13. stol. – 1845*. Brno 1973 (edice *Inventáře a katalogy fondů Státního oblastního archivu v Brně č. 26*).
- ŠUSTA Josef, *Dějepisectví*. Praha 1933.
- ŠUSTROVÁ Dagmar, *Kroniky a kronikářství okresu Mladá Boleslav*. SSH 35, 2009, s. 224–269.
- Der Tag X in der Geschichte*. Hg. von Enno BONZ. Stuttgart 1997.
- TEJČEK Michal, *Dominikánský klášter v Klatovech uvnitř hradeb. Několik poznámek k jeho stavebním dějinám ve světle písemných pramenů*. Sborník prací z historie a dějin umění 5, 2008, s. 67–85.
- TEPLÝ František, *Zápisky ve starém graduálu načeradském*. SHK 29, 1928, s. 150–154.
- TERSCH Harald, *Stadtchroniken am Beispiel der „Eisenstadt“ Steyr*. In: *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jh.)*. Ein exemplarisches Handbuch. Hrsg. von Josef PAUSER, Martin SCHEUTZ und Thomas WINKELBAUER. Oldenbourg. Wien – München 2004.
- TICHÁ Zdenka, *Cesta starší české literatury*. Praha 1984.
- TOBOLKA Zdeněk – HORÁK František – WIŽĎÁLKOVÁ Bedřiška, *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*. Tisky z let 1501–1800. Praha 1925–1967.

- TOMAS Jindřich, Od raně středověké aglomerace k právnímu městu a městskému stavu. Výbor studií. Sestavili Jan KLÁPŠTĚ a Oldřich KOTYZA. Litoměřice 1999.
- TOMAS Jindřich, Poselstvo cara Borise Godunova v roce 1599–1600 v kronikách měst, zvláště v kronice města Litoměřic. Děčínské vlastivědné zprávy č. 3–XI, 1995, s. 51–56.
- TOMEK Václav Vladivoj, Dějepis města Prahy VIII. Praha 1891.
- TOŠNEROVÁ Marie, Barokní sborník kronik ze zámecké knihovny v Mnichově Hradišti. Studie o rukopisech 40, 2010, s. 77–90.
- TOŠNEROVÁ Marie, Kroniky českých měst z období raného novověku. In: Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2008. Sborník ze 17. odborné konference v Olomouci z 5.–6. listopadu 2008, s. 175–185.
- TOŠNEROVÁ Marie, Měšťanské paměti raného novověku – pramen poznávání každodennosti. In: Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2001. Sborník z 10. odborné konference v Olomouci z 17.–18. října 2001, s. 83–91.
- TOŠNEROVÁ Marie, Narativní prameny k dějinám českých měst z období raného novověku ve Sbírce rukopisů Archivu Národního muzea v Praze. Studie o rukopisech 41, 2011 (v tisku).
- TRAPL Miloš, Opis Hüttlovy kroniky města Trutnova. In: Krkonoš – Podkrkonoší 1963, s. 141–142.
- TRUHLÁŘ Josef, Catalogus codicum manuscritorum latinorum qui in c. r. bibliotheca atque universitatis Pragensis asservantur I–II. Praha 1905–1906.
- TRUHLÁŘ Josef, Katalog českých rukopisů c. k. Veřejné a universitní knihovny pražské. Praha 1906.
- TŘEŠTÍK Dušan, Kosmova kronika. Studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení. Praha 1968.
- TŘÍŠKA Josef, Vývoj pražského literárněhistorického kalendáře. SNM – C 33, 1988, s. 1–60.
- UHL Karel, Bonaventura Piter, rajhradský probošt, moravský zemský prelát a český historik. In: Moravan 82, 1933, s. 39–52.
- URBÁNEK Rudolf, K počátkům kronikářské činnosti kancléře Nového Města pražského Prokopa písaře. In: Sborník prací k počtě 75. narozenin akademika Václava Vojtíška. AUC – Philosophica et historica 2, 1958, s. 157–178.
- URFUS Valentin, Jan Tomáš Vojtěch Berghauer (1684–1760). Kostelní Vydří 1997.

- VÁLKA Josef, Předbělohorská kultura a společnost. Poznámky k interpretaci a hodnocení. *Studia Comeniana et historica* 16, 1986, č. 32, s. 5–25.
- VÁLKA Josef, Vlastivěda moravská. Země a lid. Nová řada sv. 6. Dějiny Moravy 2. Morava reformace, renesance a baroka. Brno 1996, s. 202–205.
- VANČURA Jindřich, Dějiny někdejšího královského města Klatov I/1. Klatovy 1927; II/. Klatovy 1930–1932; II/2. Klatovy 1933–1936.
- VANČURA Jindřich, Nejstarší kronikář klatovský a jeho dílo. *ČČM* 87, 1913, s. 232–243.
- VESELSKÝ Petr Miloslav, Pánové Dačičtí z Heslova od jejich počátku až na naše doby vůbec, jakož i Mikuláš Dačický z Heslova. Kutná Hora 1886.
- VESELSKÝ Petr Miloslav, Staré paměti kutnohorské. Kutná Hora 1890.
- VIKTORA Viktor, Kapitoly o literární Plzni I. Plzeň 1988
- VILÍM Karel, Kroniky a kronikářství na Teplicku v 16.–19. století. In: Česká beseda o německých i českých kronikách, pamětech a dalších vyprávěcích pramenech. Praha 2006, s. 141–155.
- Víra nebo vlast? Exil v českých dějinách raného novověku. Sborník z konference pořádané v Muzeu města Ústí nad Labem ve dnech 5.–6. listopadu 1998. Uspořádala Michaela HRUBÁ. Ústí nad Labem 2001.
- Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500–1619). Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 7. a 8. prosince 2000 v Praze. Ed. MALÝ Karel – PÁNEK Jaroslav, redaktor Dalibor JANIŠ. Praha 2001.
- VLČEK Jaroslav, Dějiny české literatury. Praha 1960.
- VLČEK Pavel a kol., Umělecké Památky Prahy. Staré Město. Josefov. Praha 1996.
- VLČEK Pavel – SOMMER Pavel – FOLTÝN Dušan, Encyklopedie českých klášterů. Praha 1997.
- VOIT Petr, Erasmus Rotterdamský – kritik, reformátor, vychovatel. *Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků* 4, 1987, s. 337–355.
- VOJTÍŠKOVÁ Marie, Třpyt a stíny města České Lípy v době krále Rudolfa II. Česká Lípa 1997.
- VOLF Josef, Jana Mathesia Jáchymovského česká Postilla. *ČČM* 96, 1922, s. 79.
- VOLF Josef, Klatovský Jan a jeho historie Klatovská. *ČČM* 80, 1906, s. 158–160.
- VOREL Petr, Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15.–17. století. Pardubice 2001.

- VOREL Petr, *Velké dějiny zemí Koruny české VII. 1526–1618*. Praha 2005.
- VOSÁLOVÁ Veronika, *Českolipský kronikář Hans Kriesche a jeho kronika*. *Bezděz* 9, 2000, s. 387–415.
- WANIE Pavel, *Quellenkunde zur Geschichte von Töplitz-Schönau*. *Erzgebirgische Zeitung* 57, 1936, s. 24.
- WAROZUMSKI Jerzy, *Die Idee von Stadt und Nation in der polnischen Geschichtsschreibung des Mittelalters*. In: *Historiographie in Polen und in der Schweiz*. Hg. von Krzysztof BACZKOWSKI, Krakau, und Christian SIMON. Basel – Krakov 1994, s. 9–18.
- WELZER Harald, *Das soziale Gedächtnis: Geschichte, Erinnerung, Tradierung*. Hamburg 2001.
- WESTPHAL Siegfried, *Die Reformation als Apokalypse Luther. Michael Stifel und der „Lochauer Weltuntergang“ 1553*. In: *Der Tag X in der Geschichte*. Hg. von Enno BONZ. Stuttgart 1997, s. 102–125.
- WILSDORF Helmut, *Die Joachmisthaler Chronik des David Hüter*. *Freiburger Forschungshefte D* 18, 1957, s. 131–138.
- WINTER Zikmund, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku*. I–II. Praha 1890–1892.
- WINTER Zikmund, *Život církevní v Čechách I*. Praha 1895.
- WOLF Vladimír, *Trutnovská kronika Simeona Hüttla a Slezsko. Piśmiennictwo Czech i Polski w średniowieczu i we wczesnej epoce nowożytnej*. Katowice 2003, s. 342–355.
- WOHLMANN Bernard, *Verzeichniss der Handschriften in der Bibliothek des Stiftes Osseg*. In: *Xenia Bernardina. Die Handschriften-Verzeichnisse der Cistercienser-Stifte*. Zweiter Band. Wien 1891.
- WOLKAN Rudolf, *Böhmens Antheil an der deutschen Litteratur des XVI. Jahrhunderts III*. Prag 1894.
- WRIEDT Klaus, *Bürgerliche Geschichtsschreibung im 15. und 16. Jahrhundert*. In: *Städtische Geschichtsschreibung im Spätmittelalter und in der Zeit frühen Neuzeit*, Hg. von Peter JOHANEK. Böhlau Verlag. Köln – Weimar – Wien 2000, s. 19–50.
- WÜNSCH Franz Josef, *Der Bensner Chronist Johann Anton Sierich und seine Vorfahren*. *Beiträge zur Heimatkunde des Elbetales* 1, 1939, s. 115–117.
- YOUNG James E., *Zwischen Geschichte und Erinnerung*. In: *Das soziale Gedächtnis. Geschichte, Erinnerung, Tradierung*. Hg. Harald WELZER. Hamburg 2001, s. 41–62.

ZACHOVÁ Irena – PETR Stanislav, Soupis sbírky rukopisů Antonína Bedřicha Mitrovského v Archivu města Brna. Praha – Brno 1999.

ZACHOVÁ Irena – PETR Stanislav, Soupis sbírky rukopisů bývalého Františkova muzea – fondu G 11 bývalého Moravského zemského archivu. Praha 2010.

ZELENÝ Václav Vladimír, Tomáš Pešina z Čechorodu, ČČM 58, 1884, s. 3–22, 250–269, 471–497; 59, 1885, s. 90–108, 226–243; 60, 1886, 102–121, 331–357, 554–582.

ZYLINSKÁ Blanka, Onen horlivý v slově Božím rakovnický Chrysostomus. K životním osudům Jiřího Jana Libertina. Rakovnický historický sborník 6, 2005, s. 5–14.

ZYLINSKIJ Bohdan, Novoměstské letopisné záznamy z počátků vlády Ferdinanda I. FHB 5, 1983, s. 151–171.

ŽEMLIČKA Josef, Počátky Čech královských (1198–1253). Proměna státu a společnosti. Praha 2002.

Seznam zkratek

AKG – Archiv für Forschung der Kulturgeschichte

AM – archiv města

AMP – Archiv hlavního města Prahy

APH – Archiv Pražského hradu

AUC – Acta Universitatis Carolinae

AUC – HUCP – Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae
Pragensis

CIM – Codex iuris municipalis. Privilegia královských měst venkovských v Království českém z let 1225 až 1419. Praha 1895.

č. – číslo

CDB – Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae

ČAŠ – Časopis Archivní školy

ČAVU – Česká akademie věd a umění

ČČH – Český časopis historický

ČČM – Časopis českého muzea

ČNM – Časopis Národního muzea

ČSAV – Československá akademie věd

ČsČH – Československý časopis historický

ČSPS – Časopis Společnosti přátel starožitností
ed. – editor
FHB – Folia historica Bohemica
FRA – Fontes rerum Austriacarum
FRB – Fontes rerum Bohemicarum
inv. č. – inventární číslo
JSH – Jihočeský sborník historický
KČSN – Královská česká společnost nauk
Knihopis – Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Tisky z let 1501–1800
KNM – Knihovna Národního muzea
LF – Listy filologické
MGH – Monumenta Germaniae historica
Miscellanea – Miscellanea Oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny ČR
MNEC – Mitteilungen des Nordböhmisches Excursionclub
MVGDB – Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen
MZA – Moravský zemský archiv
MZČK – Minulostí Západočeského kraje
NA – Národní archiv
NK – Národní knihovna
ÖNB – Österreichische Nationalbibliothek
PA – Památky archeologické a místopisné
PSH – Pražský sborník historický
Rukověť – Rukověť humanistického básnictví 1–6
s. – strana
SAP – Sborník archivních prací
SH – Sborník historický
SHK – Sborník Historického kroužku
sign. – signatura
SOkA – Státní okresní archiv
SOA – Státní oblastní archiv
st. – století
VČAVU – Věstník České akademie věd a umění
VKČSN – Věstník Královské české společnosti nauk

Výběr – Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech
ZK – Zámecká knihovna